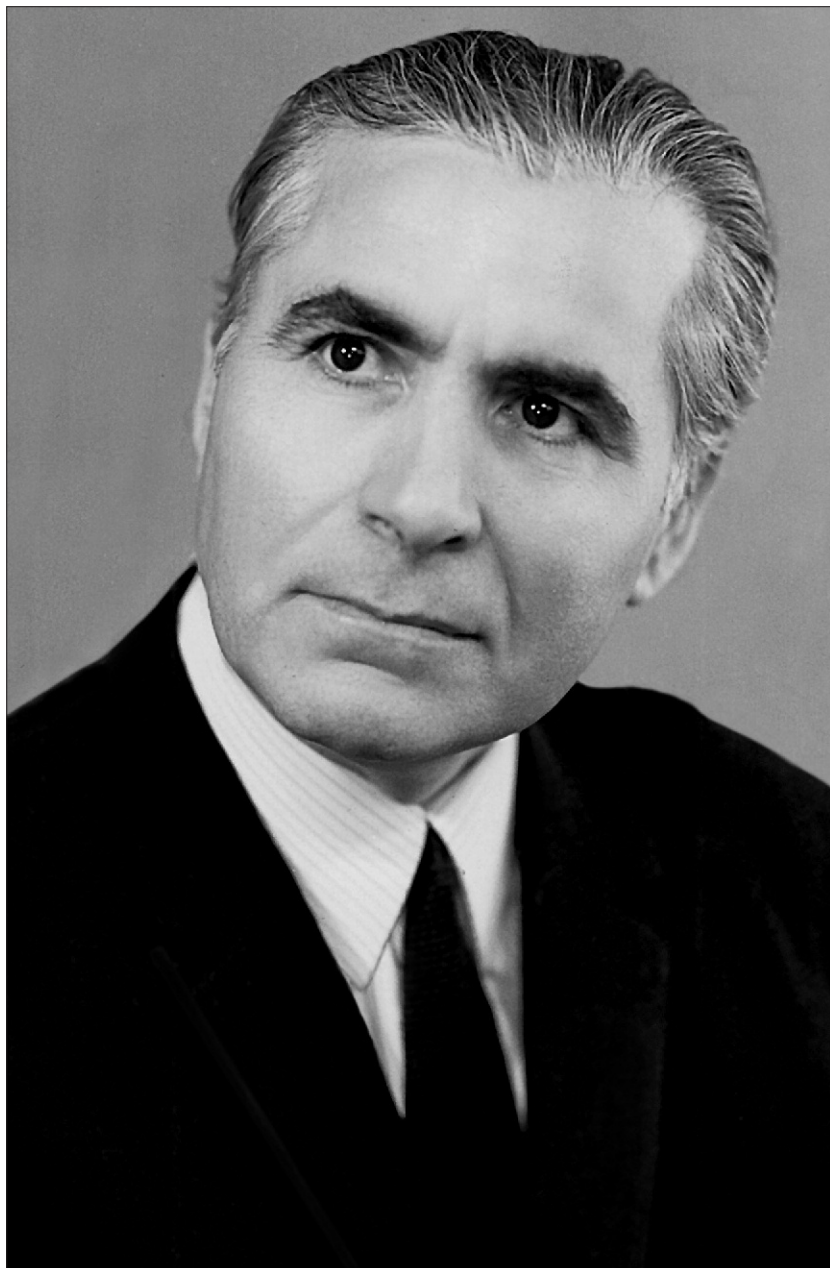

*Dünyanı iqlim-iqlim
Səyahət edir insan!
Dünyanı öyrənməmiş
Dünyadan gedir insan!
Zəngindən də zəngindir
Bərəkətli təbiət.
Fəqət bilmirəm niyə
Səxavətli təbiət,
Yaratdıqları haqda
Dəyişdirib əmrini,
Dünyada ya bir qartal,
Ya bir qarğa ömrünü
Xeyir-dua içində
Verməyibdir insana,
Hər qətrə arzusunu
Döndərə bir ümmana!*

BAKİ-2019

Azərbaycanın görkəmli şairi Əli Tudənin “Mənə elə baxma” adlı bu kitabı çapı latın qrafikası ilə nəzərdə tutulmuş 20 cildliyinin 15-ci cildidir. Topluya sənətkarın müxtəlif illərdə yazdığı hekayələri, lirik hekayələri, xatirə səpkili hekayələri və bir povesti daxil edilmişdir.

Əli Tudə

T06(19) Mənə elə baxma. XV cild. – Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 2019. – 576 səh.

T 480400000–006(2019) Sifarişlə
M 670(07)–2019

ƏLİ TUDƏ

Əslən Ərdəbilin Çanaxbulaq kəndindən olan atası Qulu və anası Şahbəyim Şimali Azərbaycana köçmüş və Əli 1924-cü il yanvarın 31-də Bakıda anadan olmuşdur. Atası Qulu neft mədənində fəhləlik etmiş, sonra isə buruq ustası vəzifəsində yüksəlmişdir. Əli 1 yaşında olarkən atası, 5 yaşında isə anası dünyasını dəyişmişdir. O, nənəsi Qəribin himayəsində böyümüşdür. 150 sayılı orta məktəbdə oxumuşdur. Bu dövrdə Bakı Pionerlər Sarayının nəzdində Osman Sarıvəllinin rəhbərlik etdiyi ədəbiyyat dərəcəsinin fəal üzvü olmuşdur. Artıq 13 yaşında ikən Əlinin ilk şeirləri Heydər Rzazadə imzası ilə "Kommunist", "Yeni yol" qəzetlərində çap olunub, radioda səslənib. 1938-ci ildə həmin ədəbiyyat dərəcəsinin nəşr etdiyi almanaxda da şeirləri dərc edilib. 1938-ci il repressiya dövründə 7-ci sinifdə oxuyarkən o, Cənubi Azərbaycan mənşəli olduğundan nənəsi ilə birlikdə İrana sürgün edilir. Təhsili yarımçıq qalır. İranda təsərrüfat işləri və fəhləliklə məşğul olaraq ağır həyat tərzi keçirir. Lakin şəxsi müəllimi, ədəbiyyata güclü meyli onda yazıb-yaratmaq həvəsini söndürmür. 50 ildən artıq bir müddət ərzində bircə gün belə olsun qələmini yerə qoymayan Əli Tudə dərəli-təpəli bir həyat

və yaradıcılıq yolu keçmişdir. 1940-cı illərdə Cənubi Azərbaycanda başlanan azadlıq hərəkatına qoşulub silahı və qələmi ilə mübarizə aparır. Milli ruhlu şeirləri ilə xalqı istiqlala çağırır. 1944-cü ildə "Vətən yolunda" qəzetində Əli Tudə imzası ilə şeirləri çap olunur. 1944–1946-cı illərdə Ərdəbildə çıxan "Ziddifaşist", "Cövdət" qəzetlərində, ədəbi almanaxlarda, Təbrizdə çıxan "Vətən yolunda", "Azərbaycan" qəzetlərində, "Şəfəq", "Azərbaycan" məcmuələrində, "Şairlər məclisi" almanaxlarında şeirləri müntəzəm çap olunmuşdur. O, "Hizbitudeyi-İran" partiyasının üzvü olur (1944). Bir ildən sonra, 1945-ci il sentyabrın 3-də Təbrizdə yaranan Azərbaycan Demokrat Fırqəsi sıralarına qoşulur. İran xalq partiyası Ərdəbil vilayət komitəsində təbliğatçı (1944–1945), Milli hökumət yarandıqdan sonra Təbrizdə Maarif Nazirliyində tədris şöbəsinin müdiri (1945–1946) işləyir. "Ana dili" kitabının tərtibi və çap olunmasında xüsusi rol oynayır. Sonra isə İran tarixində ilk dəfə olaraq Təbrizdə Milli filarmoniya yaradır, onun ilk və son müdiri olur. Mahal-mahal, kəndbəkənd gəzərək istedadları bu böyük mədəniyyət ocağına cəlb edir. Əli Tudə Cənubi Azərbaycan Demokratik ədəbiyyatının yaradıcılarından biridir. İctimai-siyasi fəaliyyəti ilə bərabər şair öz qələminin qüdrətindən inqilabın nailiyyətlərinin qorunub saxlanması üçün ustalıqla istifadə edir. Yaradıcılığını, yüksək əqidəsini, mütərəqqi fikirlərini mübarizə yollarında məşələ çevirən Əliyə Təbrizin "Şairlər məclisi"ndə müdriklər tərəfindən Tudə, yəni Xalq təxəllüsü verilir. Milli hökumət onu

ali mükafat "21 Azər" medalıyla təltif edir. O vaxt şairin cəmi 22 yaşı var idi və ilk şeirlər kitabı da çap ərəfəsində idi.

Lakin tale burda da öz qəddar hökmünü verdi. Bu xoş günlər, azadlıq və səadət uzun çəkmədi. Min bir əzabla, qanlar bahasına qurulmuş Milli hökuməti İran dövləti beşikdəcə boğdu. Şairin üsyankar ruhlu şeirlər kitabı mətbəədəcə yandırıldı. Tutulduğu anda məhkəməsiz-filansız qətlə yetirilməsi barədə şahın fərmanı verildi. Şair mübarizəni davam etdirmək və qayıtmaq məqsədilə öz məsləkdaşları ilə bir daha Vətəndən Vətənə mühacirət etmək məcburiyyətində qaldı. 1946-cı il dekabrın 12-də sərhəddə yazdığı "Mən nə gətirdim" şeiri Cənubi Azərbaycan mühacir ədəbiyyatının ilk nümunəsi oldu. O taydan gələn qardaş-bacılarımızın manifestinə, həyat məramına dönmən bu şeir tez bir zamanda dillər əzbərinə çevrildi.

Milli demokratik hökumət irtica qüvvələri tərəfindən boğulduqdan sonra Bakıya mühacirət zamanı "Ədəbiyyat qəzeti" redaksiyasında ədəbi işçi vəzifəsində işləyir. Ona ali təhsil almaq imkanı yaranır. BDU-nun filologiya fakultəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirir (1947–1952). 1958-ci ildən Azərbaycan və SSRİ Yazıçılar İttifaqının üzvü. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında redaktor, Ali Partiya Məktəbində müdavim, "Azərbaycan" qəzetində (Azərbaycan demokratik fırqəsinin orqanı) ədəbi-şöbə müdiri olur (1952–1962). Sonra bütün həyatını bədii yaradıcılığa həsr edir. Ümumittifaq tədbirlərində, Moskvada Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti ongünlüyündə,

Tbilisidə SSRİ Yazıçılar İttifaqının plenumunda və s. iştirak etmişdir. "21 Azər" (1946), "Əməkdə fərqlənməyə görə" (1959) medalları ilə mükafatlandırılmışdır. Azərbaycan Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Fəxri Fərmanı ilə təltif olunmuşdur (1984). Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin İdarə Heyətinin üzvü seçilmişdir (1960-cı ildən). Əmək veteranı (1986), Əməkdar incəsənət xadimi (1987). 50 poemanın, 40-a yaxın kitabın müəllifidir. Əsərləri özbək, qırğız, hind, ukrayna, rus, ingilis və s. dillərə tərcümə olunmuşdur. Əli Tudə ömrü boyu siyasi mühacir olaraq qaldı. Sovet pasportu daşımadı. Bir çox yüksək titul və mükafatlardan məhrum oldu.

1996-cı il fevralın 26-da Bakıda vəfat etmişdir. Fəxri Xiyabanda dəfn olunmuşdur.

ƏLİ TUDƏNİN NƏSRİ

Görkəmli şair Əli Tudə həm də nəsr ustası kimi tanınmışdır. Əli Tudənin bədii nəsrini fərqləndirən cəhətlərdən biri – onun daha çox epistolayar xarakter daşmasıdır. Yəni yazıçı daha çox görüb müşahidə etdiyi, yaddaşında saxladığı və sonralar bədii biçim verdiyi xatirə-hekayələr yazmağa üstünlük verir. Lirik ovqatda, zəngin obrazlarla qələmə alınmış hekayələr sanki Əli Tudənin poeziyasının davamı, əlavəsidir. Şairin yaradıcılığı əlavə ştrixlərlə daha da dolğunlaşır və zənginləşir. Ədib qarşıya qoyduğu bədii məqsədi gerçəkləşdirmək üçün dağa-daşa düşür; birbaşa problem qoyub, onun bədii həllini təqdim edir. Problem isə mühacirlik, insanın mühacirətdə düşdüyü sosial-psixoloji vəziyyət, böhran və bu böhrandan çıxmaq yollarının axtarılmasıdır. Mühacirliyi xüsusi sosial hal, mühaciri isə insan stereotipi kimi təsvir edən yazıçı birbaşa mətləbə keçir, sərrast, az qala publisist ifadələrlə təsvir obyektini təqdim edir.

Taleyinə mühacirlik düşmüş bir qələm əhli kimi sənətkarı düşündürən əsas problem ekstremal situasiyalarda insanın öz məsləkinə, məramına, əqidəsinə, məhəbbətinə sadıq qalıb-qalmayacağı problemdir. Müəllif ilk vaxtlar mühacirlərdə yaranmış ruh düşkünlüyü

kimi psixoloji vəziyyət və bu vəziyyətdən necə çıxmaq haqqında düşünür; bu böhrandan çıxmağın yollarını axtarır.

Əlbəttə, müəllifin arqumentasiyası bir şair ürəyi üçün tamamilə məqbuldur. Adətən hər bir sözdən tez alınan, adi bir eyhamdan da həyəcana gələn, inciyən, ağrıyan şair ürəyinin psixoloji gərginliyə qarşı etiraz səsinə ucaltması təbii görünür. Romantik xatirələrin şirinliyinin həyatın sərt acılığı qarşısında bir ilğım kimi uçub dağılacağı qorxusu təkcə şair qəlbi üçün deyil, hər bir insan qəlbi üçün məntiqi və təbiidir. Bu hisslər şair ürəyini həmişə kövrəkdir, onun gözlərinin dolmasına, saf, təmiz, parlaq vicdanın simvolu kimi parlaq göz yaşlarının yanağına axmasına səbəb olur. İnciləmə və inciləməyə, dünyanı dəyişdirmə üsuluna yeni yanaşma tərzini nümayiş etdirən bir şair ürəyinin çırpıntılarını da duymamaq olmur.

Müəllif öz yazılarında bədii məramını açıqlamaq üçün maraqlı ədəbi priyomlar işlədir: Məsələn: hekayə içində hekayə-rəvayət danışır və bununla da ümitsizliyə qapıl-mış, bir-birinə şübhə ilə baxan, öz aralarında düşmən obrazı axtaran, ümidləri hər şeydən kəsilən insanları ruhlandırır, onların ürəyində ümid qığılcığını oyadır, yaman günün ömrünün az olmasına onları inandırır.

Əli Tudə nəsrinin bir xüsusiyyəti də onun hekayə yazanda belə şairliyini unutmamasıdır. Hekayələrinin əksəriyyətinə şair öz yaradıcılığından epigraf verir, həm də bu epigraf hekayələrin əsas məzmunu ilə yaxından səsleşir.

Hekayələrindəki mühacirət mövzusunun xronotopu əvvəlki örnəkdən fərqlənir; əgər birində hekayədə xronotop mühacirətin ilk illərini, çətin və gərgin, çox zaman ağrılı adaptasiya dövrünü əhatə edərsə, bir başqasında

artıq oturuşmuş, öz yerini tapmış, gələcəyə ümidləri bərpa olunmuş ağsaqqal mühacirlərin bir-birinin problemlərinə yardım etməsi, bir-birinə əl tutması, ən əsası isə, bir-birini anlaması təsvir obyektinə çevrilmişdir.

Əli Tudə adi həyat və məişət hadisələrini bir şair təbi ilə global hadisələrlə müqayisə etməyi unutmur; öz sənətinin xırda məsələlərdə də böyük işarələr gördüyünü və tərənnüm etdiyini nümayiş etdirir.

Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, Əli Tudənin nəsrində gözlənilməz bənzətmələr, metaforalar yaratmaq xüsusiyyəti vardır. Bir çox hekayələrində həmin təsvir vasitələrinin şahidi olmaq mümkündür.

Əli Tudənin hekayələrində hadisəçilikdən daha çox dərin simvolika, gözəl bədii təsvirlərlə obrazların psixoloji aləminə sirayət etmək xasdır. Bütün bunları müəllif realist təsvir üsulundan daha çox romantik bir pafosla, gördüklərindən daha çox, görmək istədiklərinin bədii təqdimi ilə gerçəkləşdirir. Əlbəttə, bu heç də o demək deyildir ki, Əli Tudə hekayələrində psixologizmdən bir estetik vasitə kimi tam mənasında yararlanmağa nail olmuşdur.

Əli Tudənin lirik hekayələri də çox diqqətə layiqdir. Lirik hekayələrində yazıçı istər obraz daxilində, istərsə də situativ mövqedə təbii təzad yaratmağı sevir və bunu uğurla həyata keçirir. Lirik hekayələrində qələmə aldığı emosiya və yaşantılarında Əli Tudə əksər hallarda yeni, orijinal obraz və assosiasiyalar tapır, bununla da oxucunu heyrləndirir. Onun estetik zövqünü cilalayır.

Yazıcının müxtəlif musiqi alətlərinə həsr etdiyi lirik hekayələr də öz səmimiyyəti və sənətkarın musiqi duyuru-

munun incəliklərinin üzə çıxması ilə maraq doğurur. Bunlar da birbaşa musiqi alətinə canlı bir müsahib kimi müraciətlə qələmə alınmışdır və onun adi gözlə görünməyən əlamət və funksiyalarını bədii dilin köməyi ilə oxucunun gözləri önündə canlandırır. Məsələn, Azərbaycan musiqisinin zərb alətlərindən biri olan adicə qavalın nə qədər rəngarəng obraz və funksiyalarının olması oxucuda xoş heyrət duyğuları oyadır, ona estetik həzz verir.

Əli Tudə nasir qələmini bir şair ustalığı ilə işlədərək bəzən adi bayağı görünən həyat hadisələrində, münasibətlərdə bir ülvilik, fəlsəfi məzmun və məna axtarıb tapır.

Əli Tudənin kiçik həcmli lirik hekayələri dərin emosionallığı, həyat eşqi, vətən məhəbbəti, insana hörmət duyğuları ilə aşılənmiş miniatür lövhələri xatırladır, şairin yaradıcılığında şeirlə nəsrin arasında keçid janrı kimi maraq doğurur.

Hekayələrində Ə.Tudə xalqın tükənməz söz xəzinəsindən ustalılıqla istifadə etmiş, süjet daxilində əfsanə və ibrətamiz əhvalatlar verməklə əsəri daha da oxunaqlı etmişdir.

Beləliklə, mühacirət ədəbiyyatında daha çox şair kimi tanınmasına baxmayaraq, Əli Tudə bir nasir kimi də öz qələmini uğurla sınımış və bir sıra orijinal hekayələr ərsəyə gətirməyə nail olmuşdur. Bu baxımdan, çağdaş Güney mühacirət nəsrində onun öz səsinin, öz nəfəsinin duyulduğunu inamla söyləmək lazımdır.

Mahmizər MEHDİYEVA
filologiya elmləri namizədi

2007.

XOŞ GƏLİBSƏN, GÖZƏL BAHAR!

Bahardır... Axar-baxarlı şosse yolunun qırağındakı ecazkar bir mənzərə ətrafdakı gözəlliklərin tamaşasına dalan müsafirləri valeh edir. Göz işlədikcə uzanıb gədən yaşıl çəmənün düz ortasında başını dik tutan tənha bir ağac qoşa budaqlarını yanlara açmışdır. Sanki şad xəbər eşidən bir adam qollarını açıb yaşıl xalı üzərində sevinə-sevinə rəqs edir. Mən bu rəqsə baxdıqca yadıma başqa bir rəqs düşür. Konsert idi. Parlaq ulduzlarla dolu mavi don geymiş rəqqasə qız səhnədə məharətlə oynadıqca iki əlilə öz köksünə sıxdığı ağ qavalı da par-par parlayırdı. Sanki rəqqasə qızın öz köksündən doğan Ay parlaq ulduzlar arasında bədrələnmişdi.

Bu məğrur ağac isə anadır! Köksündən çıxıb dövrəsində cərgəylə dayanmış təzətər pöhrələr isə doğma uşaqlarıdır. Sanki yel dəydikcə tər-pəşən körpə yarpaqlar da uşaqların kiçik əlləridir. Tamaşaya duran fərəhli övladlar yaşıl əllərilə rəqs edən analarına əl çalırlar. Bəli! Ana ağac öz körpə pöhrələrinin müşayiəti ilə əlvən köynəkli, qaynar nəfəsli, şaqraq nəğməli baharın gəlməsi münasibətilə rəqs edir. O özünün şən rəqsini gələcəkdə baharı sevinclə qarşılayacaq indiki pöhrə uşaqlarına məmnuniyyətlə öyrədir. Baharda torpağın da, suyun da, havanın da əvvəlki rəngi təzələnir. Hət-

ta nur çeşməsi Günəşin də buludlu baxışları durulur, aydınlaşır, saflaşır. Bahar təravətli nəfəsilə, sıgallı əlləriylə, etibarlı vəsiqəsilə yer üzündə hər şeyi dəyişdirir. O, yatanları oyadır, mürgüləyənləri silkələyir, oyaqları həvəsləndirir. O, donmuş çayların çağlaması, bulanıq çeşmələrin durulması, soyuq budaqların çiçəklənməsi üçün hərərətli səsilə xeyir-dua verir. Təbiət canlanır, həyat qaynayır, insan gümrahlaşır. Dostlar, tanışlar, qohum-qonşular bir-birlərinin evinə gedib Novruz bayramını təbrik edirlər. Analar bəslədikləri səmənələri süfrəyə qoyur, gəlinlər xonça bəzəyir, qızlar şam yandırır, uşaqlar tonqal qalayıb üstündən atılır...

Lakin bahar hər diyarda eyni libasda görünməyə də, ayrı-ayrı yerlərdə başqa-başqa məna daşıyır... Axı baharın təntənəli gəlişi yalnız soyuq torpaqları deyil, həm də üşüyən ürəkləri isindirməlidir! Bu isə ancaq o zaman mümkün olur ki, baharın əlvən boyalarla naxışlandığı boz torpaqlar üzərində yaşayan zəhmətkeş insanlar azad, xoşbəxt, firavan ömür sürsünlər. Yəni təbiətdəki baharla, cəmiyyətdəki bahar bir-birinə uyğun, yaxın, doğma olsun! Hər iki bahar əkiz bacılara dönüb Vətən diyarında fərəhlə qol-qola addımlasın...

Bahardır. Ana təbiətin gəlinlik çağıdır. O, əyninə geydiyi qədim libasına elə təzə naxışlar vurmuşdur ki, bu naxışların hər biri özlüyündə bir şeiriyyət çələngidir. Gəlin təbiəti belə məharətlə bəzəyən şair ürəkli, rəssam xəyallı, bəstəkar ilhamlı sadə zəhmət adamlarıdır. Bəli! Onlar qoca təbiəti həmişə cavan, gümrah, xe-

yırxah görmək istəyirlər. Onun ucsuz-bucaqsız, doğma, mehriban, əziz qucağını qiymətli nemətlərlə doldurmağa çalışırlar. İndi zəmilərdə, tarlalarda, bağlarda, plantasiyalarda, biçənəklərdə azad, halal, müqəddəs insan əməyi bulaq-bulaq coşur, qaynayır, çağlayır... Sabahkı bol məhsulun bərəkətli toxumları boy atıb ucalan günəşli çöllərdə bu gün səslənən əmək nəğməzləri məşinlərin gurultusuna, quşların təranəsinə, suların zümzüməsinə, yarpaqların pıçılısına qarışır. Necə deyirlər, Vətən torpağında gül gülü, bülbül bülbülü çağırır. Bu bahar bir-birinin ardınca saysız-hesabsız zəfərlər qazanmağa adət etmiş kənd zəhmətkeşlərinin uğurlu yolu üstə yaşıl işıqlar yandırır. Hər şeyə qadir zəhmətkeş əllər isə bu baharın müjdəsini – gətirdiyi gözəl nemətlər dünyasının əlvan xəritəsini çəkir.

Xoş gəlibsən, gözəl bahar! Qədəmlərin uğurlu, şəfəqlərin hərarətli, çiçəklərin ətirli, suların şəffaf, nemətlərin bərəkətli, nəğmələrin fərəhli, arzuların çin olsun!

MAQNİTOFON NAĞILI

Nənə! Bir zaman nə maqnitofon özü var idi, nə də lenti. Ancaq sənin yaşadığın Çanaxbulaq kəndi maqnitofon idi, yanından həzin-həzin axan Neştəri çayı da lent! Pirani Savalan dağı dövrünün acı şikayətlərini ürək yanğısı ilə o daş maqnitofonda yazırdı. Sən isə doğma səslərə qulaq asa-asa öz maqnitofonunu işə salırdın. Neştəri çayının əks-sədası o maqnitofona düşürdü.

Sənin maqnitofonun ürəyin, lentin isə ömrünün illəri idi... Mən də tanış sədaları səliqəylə, ehtiyatla, məhəbbətlə sənə qurmuş taxta sinəndən öz qabarıq köksümə köçürdürdüm. Mənim maqnitofonum kitabım, lenti isə misralarım oldu. Sənin maqnitofonunun lenti cığıra dönüb son mənzilinə qədər uzandı, orda donub qaldı. Mənim maqnitofonumun lenti isə Neştəri çayına bənzədi. O, tükənmək bilmədən çağlaya-çağlaya uzanıb getdi. Mübariz nəğmələrilə bəxt ulduzunu axtaran insanları günəşli sabaha səslədi...

İllər keçdi... Şəhərimizin mağazalarına maqnitofon təzə gələndə, mən də birini aldım. Dilini bilmədiyimiz üçün o, tez xarab oldu. Başqasını aldım. Oğlum böyüdü. Mənim aldığıma maqnitofona məhəl qoymadı. Ürəyinə yatanı aldı. Özü də hər dəm-dəsgahıyla...

İndi yoldaşlarıyla lent mübadiləsi edirlər. Bəli! Gənclər təzə çıxan mahnıları bir-birindən yazıb köçürürlər. Sanki bu işdə yarışirlar. Ölkələr çox, xalqlar çox, musiqilər çox... Ancaq arzular da sonsuz, nisgillər də sonsuz, rübəblər də sonsuz... İndi daha nə notlara sığır, nə də lentlərə...

MƏNİM GÖZLƏRİM

Yadımdadır. Nənəmlə səfərə çıxıb uzaq yol gedəndə yoruldım. Yolda o qollu-budaqlı bir çinara, mən isə körpə budağa bənzəyirdim. Nənəm məni yolda bir daş üstə əyləşdirib dilə tutardı: – Ay bala, mənzilin

uzaqlığına baxma, inşallah gedib çatırıq. Ayaq mərd olar, göz namərd! Göz dilə gələr ki, bu qədər yolu gedə bilmərəm, ayaq qətiyyətlə bildirər ki, gedərəm!

Mən əlim qələm tutandan sonra nənəmin bütün hikmətli məsəllərini, nəsihətlərini, təsəllilərini şeirlərimdə misralara çevirdim. Ancaq gözə namərd deməyini təsdiq edə bilmədim. Doğrudur, mən həyat yollarında vüqarla addımladığım üçün, doğma Vətən torpağının gözəl guşələrini səyahətə çıxma bildiyimə görə, sənət aləmində öz qələm dostlarımla çiyin-çiyinə irəlilədiyimdən ötrü ayaqlarıma minnətdaram. Fəqət gözlərimin də rolunu kiçildə bilmərəm! Həyatda böyüyü kiçikdən, düzü əyridən, ağı qaradan seçməkdə gözlərimə borcluyam!

Vətənin dünənini oxumaqda, bu gününü yazmaqda, sabahını aramaqda gözlərim mənim bələdçim olub. Doğrusu, bilmirəm, bir zamanlar gəzib-dolaşdığım saysız-hesabsız ünvanlarda ayaq izlərim indi də qalır, yoxsa çoxdan küləkdə, yağışda, qarda itib-batmışdır. Gözlərimin şəvəsi isə damla-damla əriyib bəyaz varlaqlar üstə tökülərək, qara hərflərə dönüb ağ günlər carçısı əsərlərimdə hələ də yaşamaqdadır...

Zamanın başıma vaxtsiz yağan qarı saçımda, qaşımada donanda gözlərim öz şəvəsini həm özündə, həm də əsərlərimdə saxlayıb. Onlar öz dözümlülüyü ilə zamanın bütün sınaqlarından mərd çıxdığı üçün namərd deyil!

QAYA ƏFSANƏSİ

Qayalardan çox yazılmışdır. Elə qaya var ki, bir şeirə təməl olmuşdur. Elə qaya var ki, bir təməl üstə heykələ dönmüşdür. Elə qaya var ki, rübab dalğalarının qoynunda ucalmışdır. Lakin mənim indi haqqında danışacağım qaya nə şeirdə, nə şəkildə, nə də musiqidədir. Yox! O Savalandadır. Mən özüm yayın istisində o qayanın kölgəsində əyləşib sərinləmişəm. Qışın soyuğunda qoynuna sığınıb isinmişəm. Bu qaya sanki qayalar arasında dara çəkilmişdir. Kim bilir, bəlkə bu qaya bir sərkərdə imiş. Ətrafındakı qayalar da döyüşçüləri. Bəlkə bu sərkərdəni də, o döyüşçüləri də ildırımlar vurub elə öz yerlərindəcə qaraltmışdır. Sonra da tufanlar dondurub abidələşdirmişdir. Yox! Deyəsən bu qaya tək imiş. Özü də Savalan prometeyi imiş! İnsanlara od vermək istəyirmiş. Ancaq soyuq baxışlı düşmənlərin əlinə keçmişdir. Düşmənlər onu bu qayalar arasında çarmıxa çəkmişdir. O çox vuruşmuşdur, hayqırmışdır, çırpınmışdır... Bəli! Düşmənlərlə döyüşdə o əsgər tək zərbə endirmişdir, pələng tək nərə çəkmişdir, qartal tək qanad çalmışdır. Ancaq yenə də düşmənlərin mühasirəsindən çıxma bilməmişdir. Öz gücsüzlüyündən özü qəzəblənmişdir, hönkür-hönkür ağlamışdır. Gözlərinin yaşı iki isti, təmiz, şəffaf çeşməyə dönüb çağlamışdır...

– Mən insanlara yaxşılıq etmək istərkən niyə pis adamların əlinə düşdüm. Öz xeyirxah niyyətimi başa

vura bilmədim? Bundan da böyük dərd olarmı? – deyə Savalan prometei kədərli-kədərli düşünmüşdür. Sonra qədim dağda yeni bir möcüzə yaranmışdır. Savalan prometei öz qəzəbindənmi, yoxsa öz göz yaşlarının hərarətindənmi öz yerində quruyub qayaya çevrilmişdir. Sən demə Savalan prometeinin gözlərindən ətrafa saçılan yaşlar adi yaşlar deyilmiş. Yox! Ürəyindən qaynaya-qaynaya gələn odlu yaşlar imiş! Əlləri oddan üzülən Savalan prometei öz göz yaşlarını oda döndərərək insanlara bağışlamaq istəmişdir. Onu əhatə edən düşmənlər bu ecazkar mənzərəni görüb heyrətdən öz yerlərində susmuşdur, donmuşdur, qayalaşmışdır... Savalan prometei zaman-zaman bir yerin üstündə, bir göyün altında öz rəqiblərlə yanaşı yaşamışdır. Öz xeyirxah niyyətinə sağlığında çatmasa da, abidələşəndən sonra çatmışdır. Vaxtıyla daş gözlərindən fəvvarə vuran isti sular indi şəffaf qaynaqlarına dönmüşdür. Bura gələn insanlar bu pulsuz-pənəsiz nadir nemətdən içdikcə dirçəlir, gümrəhləşir, sağlamlaşır. Minnətdar insanlar təbəssümlü dodaqlarıyla xeyirxah qayaya təşəkkür nəğmələri pıçıldayırlar. Ətrafdakı soyuq qayalar isə gözlərindən qəzəb qığılcımları səpələyirlər. Bu füsunkar qaya yalçın qayalar arasına düşmüş nəhəng qartala bənzəyir. Özü də baba qartala! Odur ki, həm ata, həm də bala qartallar o qayanı tək qoymur. Hüsnünü ziyarət etməyi özlərinə müqəddəs borc bilir. Ata qartallar o keşməkeşli qayanın zirvəsində öz balalarına uçuş,

döyüş, ov məşqləri keçir... Bunu gören təvazökar qayanın göz yaşları sevinclə çağlayır, qranit sinəsi qürurla qabarıq, buludlu başı iftixarla ucalır...

Bir gün mən də o qayanın başına qalxdım. Qartallı zirvəsindən keçmişimə də baxdım, gələcəyimə də. Sonra ilhama gəldim. Şirmayı dəstəkli kiçik bıçağımı cibimdən çıxartdım. Ürəyimdə qələmsiz, kağızsız yazdığım şeirimi qayanın kövrəkləşən sinəsinə həkk etdim.

**...Gözlə, şimşək qanad çalar,
Sənə çatmaz əllər, qaya!
Görkəmindən nişan qalar
Soyuq-soyuq güllər, qaya!**

**Sən yüksəksən mənə kimi,
Yol gözləyən ana kimi,
Səni büllür ayna kimi
Yazda yuyur sellər, qaya!**

**Sən ülfətlə alışanda,
Heykəllərə qarışanda,
Baxışların danışanda
Səni duya ellər, qaya!**

Doğrudur, nə kəndimizdə muzey açıldı, nə də o qaya heykəlləşib muzeyin nadir eksponatına çevrildi. Ancaq mənim qayaya yazdığım şeir nəğməyə döndü. Könüllərdən-könüllərə uçdu. O qaya özü muzeylərdə gəzməsə də sorağı dillərdə dolaşdı. Qaya şeirilə naxış-

lanmış istəyim heykəlləşmiş xalq qəhrəmanının şöhrətini şəhər-şəhər, mahal-mahal, ölkə-ölkə yaydı...

ÜZBƏÜZ

Mənim yaxşı yadımdadır. Sənin də yadımdadır ki, həmişə yaz gələndə kənddə yığılıb Savalan yaylağına köçərdik. Yaz hər şeyə yaşıl eynəklə baxardı. Sanki bizim də qara gözlərimizə yaşıl eynək taxardı. Hər şeyi yaşıl görərdik. Dağı da, qayanı da, daşı da, yolu da, cığırı da... Bəli! Az qala havada uçan quşları da yaşıl görərdik. Gecələr başımız üstə sayrısan ulduzlar gözlərimizdə göyün soyuq barmaqlarında par-par parıldayan yaşıl şöləli zümrüd qaşlara dönərdi. Yaşıl mənzərələr yaşıl sulara çevrilə-çevrilə yangılı ürəyimizdən şaqqaşla axardı. Alışmaq istəyən odların yerində məhəbbət toxumları səpərdi. Sonra o toxumları qayğıyla bitirərdi. Toxumlar əvvəl buğum-buğum qönçələnərdi. Sonra ləçək-ləçək pardaxlanardı. Tərəvətlə dolu ətirli güllərə dönərdi. Arabir yaşıl çəməndə gəzməyə çıxardıq. Çəməninin yaşıl köynəyinin əksi sənin iri gözlərinə düşərdi. Mən sənin gözlərinə baxanda diksinərdim. Elə bilərdim ki, sənin gözlərinin qarası da yaşıllaşıb. Sən mehriban-mehriban: – Niyə diksindin? – deyə məndən soruşardın. Mən gülə-gülə: – Heç! Başımız üstə keçən buluddan boynuma soyuq damcı düşdü –

deyə diksindiyyəmin səbəbini səndən gizlədərdim. Ancaq səni inandırmaq üçün əlimi boynumun dalına çəkərdim. Sonra əlimə baxardım. Sanki xəyalımda uydurduğum damcını barmağımın ucunda görərdim. O da yaşıl olardı. “Qatar qaya”nın qabağından keçib sərin su içmək üçün “Qırxbulağ”a gedərdik. Sən bulağın suyundan ovuc-ovuc götürərdin. Mən sənin kiçik ovuclarında göllənən suya baxardım. Qərībədir. Sənin ovuclarındakı su da yaşıla çalardı. Zümrüd ərintisinə bənzəyərdi. Mən yuxulu adamlar tək gözlərimi ovuşdurub təzədən sənin ovuclarına baxardım. Su yaşılığında qalardı ki, qalardı. Sən soyuq suyu qurtum-qurtum içəndə də mən sənə baxardım. Sanki sənin içdiyin suyun yaşillığı sənin büllur boğazından da aydın bilinərdi.

Payız sarı papağıyla, sarı kürküylə, sarı əsasıyla gələrdi. O hər şeyə sarı eynəklə baxardı. Sanki bizim qara gözlərimizdən də yaşıl eynəkləri çıxarıb əvəzinə sarı eynəklər taxardı. Biz də hər şeyi sarı görərdik. Payızın kor yağışları ağ qurğuşuna dönüb qara kirpiklərimizdən sallanardı. Sanki gözlərimizi qapayıb kor etmək istəyərdi. Yenə də ürəyi soyumazdı. Gizli-gizli axıb ürəyimizə dolardı. Ürəyimizin tərəvətli gülzarında pardaxlanan yaylaq nəfəsli məhəbbət güllərini soldurub-saraltmağa çalışardı. Biz payız əlindən baş götürüb yaylaqdan kəndə qaçardıq. Ancaq sən demə, təbiətdəki payızın əlindən qaçmaq olsa da, həyatdakı payızın əlindən qaçmaq olmazmış.

İllər keçdi. Özü də şimşək qanadlı illər! Mən də ömrün payız fəslinə çatdım. Ancaq elə zənn etmə ki, indi də payızdan qaçıram. Yox! Daha payızla dostlaşmışıq. Nəinki qapımı, hətta pəncərəmi də o müdrikləşmiş qonağın üzünə taybatay açıram. O, iş otağıma daxil olur. Yazı masamın kənarında üz bəzəyərək əyləşir. Yaşımız elə tutur ki... Təkcə yaşımızı? Yox! Davranışımız da, söhbətimiz də, arzumuz da tutur! Mən də öz bəhrələrimdən danışırım, o da! İkimiz də sarı eynək arxasından mənalı-mənalı baxırıq. Gözlərimizdə ömür, vaxt, bəhər qızılıdır. Ancaq bir şeyi bilmirəm. Görəsən o nədir elə? O sənin ömrünün payızdır. Bilmirəm sənin həyatındakı payızla təbiətdəki payızın təması necədir? Sən də hər şeyə sarı eynək arxasından mı baxırsan? Gözlərində ömür, vaxt, bəhər qızılıdır, yoxsa qırov düşmüş saçım tək gümüşlənir?!

TUT AĞACI

Qara tut ağacı qara qartal tək nəhəng qanadlarını geniş açıb Nardaranda sarı qumun üstə sərsə də, özü kökü üstə vüqarla dayanmışdır. Qaralı-qırmızı tutun yerə damcılayan şirələri doşab gilələrinə bənzəyir. Sanki qocaman tut ustad Səttarın yeni canlı əsəridir. Ölməz sənətkar doğma Abşeronu gəzməyə çıxanda ecazkar bir tablo yaratmış, sonra onu burada qoyub, özü harasa get-

mişdir. Sanki Suraxanı Atəşgahının odları köz-köz qara tut ağacına səpilmişdir. Sanki bir meh qalxsa, yaşıl yarpaqlar içində qızaran közləri dərhal alovlandıracaqdır. Odsuz ocaqlara, atəşsiz ürəklərə, işıqsız gözlərə paylayacaqdır... Sanki Abşeron gözəlləri öz qara gözlərinin şəvələrini o ağaca bağlayıblar ki, gözmuncuqları olsun! Yaşıl budaqlardan asılsın. Qara tutu bəd nəzərdən saxlasın. İndi sarı qumun üzünü ağardan qara tut öz şəvələrini dünya gözəllərinə paylasa, gör nə qədər boz, qonur, mavi, yaşıl, göy göz şəvələşər!

Yayın bürkülü günlərində qocalar bu tut ağacının qanadları altına yığışar. Axı, ürəkləri əlvan xatirələrlə dolu olan bu adamlar bu qara qartalla bir yerdə yaşa dolublar. İndi ağırlığından əyilmiş budaqlarının kölgəsində əyləşib uzun çubuqlarını tütüldə-tütüldə öz odlu gənclik illərini anırlar... Bu dilsiz qartal canlı şahiddir ki, bu qocaların odlu gənclik illəri də döyüşlərin alovlu ocağında beləcə tütüldənə-tütüldənə keçmişdir. Sanki bu adamların odlu gənclik illəri bu qara tutun yaşıl yarpaqları arasında gizlənmişdir. Bu köz-köz qızaran iri tut dənələri elə o illərdir. İndi qocaların çubuqlarının başında qızaran da adi gözlər deyil, qocaman ağacdən qopub düşmüş iri tut dənələridir... Qocaların gələcəyi olan uşaqlar qara tutu yedikcə doğma nemətin qızartıları sifətlərinə də çıxır. Sanki gümrah uşaqların yanaqları da qırmızı tut gətirir. Səhərlər günəş solğun üzünü dənizdə

yuyub parlatmamış şölə-şölə yanan tutlar mavi dalğaların sinəsinə göz qamaşdıran yaqutlar səpələyir...

SÖYÜDÜN BARI

Səni sonsuz adlandırdılar. Heç bir meyvəsi-barı yoxdur dedilər, sənin zərifliyini, yaraşığını, incəliyini duymadılar. Yayın qızmarında anamız torpağın cadarlarına bulud-bulud sərdiyin kölgəni görmədilər. Meyvə-bar həsrətilə ilıq mehdə də titrəyən yarpaqlarına fikir vermədilər. Bəlkə ona görə saçların belə pərişandır, yarpaqların belə incəlmişdir. Kiçik bir təmasdan da göz yaş axıdırsan. Meyvə-bar axtaranlar sənin gözəlliyini niyə duya bilmirlər? Ən şirin, ən nadir, ən böyük meyvə-bar yaşıllıq, zəriflik, gözəllik deyilmi?

Başqa ağaclar öz meyvə-barıyla öyünür. Onları öz övladları sayıb üstünə kölgə salır. Sən isə o ağacları əkib-becərən insanların başına sayə salırsan. Babalar özləri demişlər ki, varını verən utanmaz. Sənin əgər sərin kölgəndən başqa neçə adda, neçə rəngdə, neçə tamda barın olsaydı belə, yenə də insanlardan əsirgəməzdin. Həyatda yeganə nemətin olan kölgəni isə səxavətlə insanlara bağışlayırsan. Sən insanlara, insanlar isə sənə, sənin kölgənə sığınırlar. Axı, sənin də övladların insanlardır. Dünyanın, zamanın, həyatın ən müqədəs meyvəsi, barı insanlar!.. Bəs bunu bilə-bilə nə üçün sənə sonsuz deyirlər? Yox!

Heç kimin bu sözü dilinə gətirməyə haqqı yoxdur. Axı, insanlar xeyirxah, qədərbilən, alicənab yaranmışlar!

Sən nə sonsuz, nə barsız, nə nemətsizsən. Sən çox sərvətlisən! Sənin sərvətin insanlar üçün sərinlik yayan bitib-tükənməyən kölgəndir! Sən zəngin təbiətli bir ana, insanlar isə minnətdar övladlarıdır!

KƏKLIYIN KƏKLIKOTU

Qoşa dağın arasında səpələnmiş kirəmidli evlər şahmat taxtası üstündə düzölmüş daşlara bənzəyir. Bəs niyə daşlar tərənəmirlər? Deyəsən dağlar yarımçıq qalmış oyunlarını unudub min nemət yetirən ana təbiətin sirləri haqqında düşüncəyə dalmışdır.

Mən isə yaşıl sinəsində gəzdiyim dağlarda nanəni, kəvəri, yarpızı, əvəliyi gördükcə, qoxuladıqca yadıma ağ çalmalı Savalan düşür. Sanki qadir Vətənin xəfif mehi gümüş saçlı zamanın sərt hasarını aradan qaldırır. Hər iki tayın ətrini bir-birinə qatır. Hələ kəklikotu! Axı bəzən ən gözəl bir nemətdən ləzzət duyan insan təzə bir təamı da dadmaq istəyir. Kəklikotu isə neçə-neçə dərdin dərmanıdır! Ancaq onu bulaq suyu ilə dəmləmək lazımdır. Deyirəm təbiət niyə bulağın suyunu qaynar eləməyib ki, elə kömürsüz, samovarsız, çaydansız onun büllur gözünə kəklikotu atıb dəmləyəsən?! Yox! Kəklikotunun qiyməti ətrindədirsə, bulağın da hüsnü-dəyəri sərinliyindədir. Kəklik xınalı ayaqlarını kəkliko-

tunun şəhli, ətirli, yaraşlıq yarpaqlarının üstünə ehtiyatla qoya-qoya qayadan-qayaya atılır, qaqqıldayır, oxuyur... Bəlkə ana torpaq kəklikotunu kəkliyə cehiz qoşubdur. Həm də hər ikisini dağlara əkiz veribdir.

Yadımdadır. Biz Savalandan kənddəki evimizə qayıdanda nənəm kiçik torbalarda nanə, kəvər, yarpız, əvəlik, kəklikotu gətirərdi. Bu bahardan gələn bahara qədər evimizdən dağ ətri əskik olmazdı. Sadə evimiz kənddə əttar dükənina bənzəyərdi. Qonşular gəlib bu dükənın matahlarından pulsuz-pənəsiz aparardılar. Gecə yarısı başı ağrıyan da, sancıdan qıvrılan da, qızdırmadan yanan da... O torbalar dünyagörmüş nənəmin sərraf gözlərində qızıl kisələrindən dəyərli idi. Çünki torbalardakı dağ ətirli nemətlər öz kəramətlərilə insanın sağlamlığını qoruyurdu. Dünyada isə insandan müqəddəs, əziz, qiymətli bir məxluq yoxdur. Ola da bilməz! Kəklikotu neçə-neçə dərdi müalicə edir. O şəfaverici hikmətilə dərmanların nadiridir! O gözəllər-gözəli kəkliyin nəfəsinin ətrilə yoğrulub. O təbiətin əbədi xitabət kürsüsü olan qayalar başında rayihəli çələngdir. Kəklik isə ömür çiçəyinin təkrarolunmaz hüsnünü o tunclaşmış xitabət kürsüsündə kövrək ilhamla tərənnüm edən susmaz bir rübabdır. Yox! Yox! Hələ də yaraşlıq ayaqlarının xınası qurumamış o ürkək dağlar gəlini öz bəxtiyar taleyinin şaqraq nəğməsini səhər-axşam dünyaya car çəkən bir nəğməkardır. Mən bu həmişəbahar nəfəsləli nəğmələri anam Azərbaycanı gəzə-gəzə dinləyirəm.

Bu sərraf gözlərimdə doğma torpağın dilsiz daşları da kəklikləşir, qaqqıldayır, nəğmələşir, çağlayan sular, yelənən yarpaqlar, pıçıldayan güllər nəğmə oxuyur. Əyilib yerdən bir kəklikotu dərirəm... Əlimdə göyə qaldırırım. Yer də, göy də ətirlənir.. Bu ətir ömrümü də, sənətimi də, ilhamımı da tərəvətləndirir. Var olsun belə diyar, belə gözəllik, belə şeiriyyət!

NƏĞMƏLİ MEŞƏ

Baharın ondüncü gecəsidir. Bir dağ meşəsindəyəm. Sanki bədirlənmiş ay sərin şəh əvəzinə yaşıl yarpaqlara asta-asta ilıq süd çiləyir. Nəğməkar bülbüllər çeşid-çeşid quşlar orkestrində növbəylə oxuyur... Hər bülbülünə öz nəfəsi, öz nəğməsi, öz ritmi vardır! Qulaq asan qartallı dağlar, rəy verən pıçıltılı yarpaqlar, hakim isə gecədir... Mən nəğmələr diyarına düşmüşəm. Özü də necə nəğmələr! Dağ havalı, meşə ətirli, çeşmə axarlı...

Mən bir uğurlu əsər yaratmaq üçün o qədər yuxusuz gecələr keçirmişəm ki, indi qalan bütün ömrümü yuxusuz keçirib bu yanıqlı səslə oxuyan bülbüllərin nəğməsinə qulaq asardım. Bir görünüm bu sirlərlə dolu füsunkar təbiətin mehriban, incə, yaraşlıq quşları öz nəğmələrini necə başa vururlar. Yox! Yox! İstəmirəm. O nəğmələr həmişə beləcə səslənsin. Yoxsa meşəli dağlar nəğməsiz qalar. Qoy dağlar bülbülsüz, bülbüllər nəğməsiz olmasın!

HEYKƏLTƏRƏŞ ÖMRÜ

Təbiət ustad şair, bəstəkar, nəğməkar, rəssam, nəqqaş, heykəltərəş olmaqla bərabər, həm də dahi memardır. O nadir istedadın zəngin bəhrələrini yaraşlıq dünyamızda elə sıralamışdır ki, hər şey öz yerini tapmışdır. İnsan da əsl məharəti müdrik anası – ağsaçlı təbiətdən öyrənmişdir.

Heykəltərəş sevdiyi, boya-başa çatdığı doğma şəhəri dühalarına pərəstiş etdiyi sənətkarların nəhəng, yaraşlıq, uca heykəlləri ilə bəzədi. Ömrünün fəsilərini naxışlayan sənətinin ilhamını, tişəsinin hünərini, ürəyinin hərərətini xəyalının qəliblərində əridib tunc, möhtəşəm, ecazkar heykəllər yaratdı. Əsrlərin təlatümlərlə dolu keşməkeşli sınaqlarına qürurla meydan oxuya biləcək abidələr! Məşhur tişə ustası qədim şəhəri yeni abidələr sərgisinə döndərdi! Lakin sevdiyi sənət bahadırlarını tunclarda dondurmadı. Daha da canlandırdı, ucaltdı, şöhrətləndirdi! Şəhərə gələn səyyahlar bu tunclarda əbədiləşmiş sənət əsərlərinin qarşısında saatlarla dayandılar. Yox! Canlı heykəllər önündə cansız heykəllərə döndülər. Heykəllər qonaqları təbəssümlə qarşılayıb, təbəssümlə də yola saldı. Ancaq o mahir heykəltərəş özü indi həyatda yoxdur. Yaratdığı heykəllərin mərmər daşlarında adı da görünür. Heykəllərin görkəmi onlara tamaşa edənləri o qədər sehləyir ki, əsər müəllifi yada da düşmür. Axı, əsl ata bütün ömrünü öz sevimli övladlarının gələcək parlaq iqbalına həsr edəndə özünü heç düşünməyir. İndi heykəltərəşin

bu heykəllər arasında nə özü, nə də heykəli yoxsa da, canlı heykəllər görüşünə gələn insanlara o qayğıkeş, mahir, unudulmaz insandan ürəkdolusu danışır...

Ölməz sənətkar əbədiyyət vəsiqəsi almış əsərləri ilə birlikdə səyyar xəyalların qartal qanadlarında dünya səyahətinə çıxır. Axı, heykəltərəş yayın istisində, qışın soyuğunda kiçik pəncərəsi böyük sənət dünyasına açılan emalatxanasında öz həyatının hər parçasını alın tərilə bəslədiyi bir dəstə təzətər gülə döndərüb bu heykəllərin hər birinin bütöv həyat yoluna səpələmişdi. O cəfakəş fəhlə, müdrik sənətkar, xeyirxah insan olmuşdu. Sevgi qəhrəmanı Fərhad külüngü ilə dağ yarıb sevgilisinə çatmağı diləmişdisə, sənət fədaisi heykəltərəş tişəsilə tuncu şəkildən-şəklə salıb, xətrini istədiyi insanın doğma surətini yaratmağa çalışmışdı. Fərhad əfsanələrlə dolu faciəli dastanı külüngüylə yarımçıq qapayıb dünyadan nakam getmişdi. Heykəltərəş isə odlü ürəyilə soyuq tunc üzərində ülviyyət, məhəbbət, əbədiyyət mücəssəmələri ucaltmışdı. Bəli! Ölməz tişə qəhrəmanının nadir əsərləri sənət dünyasında ucalan zəfər bayraqlarına bənzəyirdi...

ATLANT DÖZÜMÜ

Payız gecəsidir. Asiman göy çəmənə, ulduzlar sarı xəzəllərə bənzəyir. Sanki payız küləyi soyuq nəfəsilə xəzəlləri yerdən qaldırıb, qızıl mismarlar sayağı göyə çalmışdır ki, göy uçmasın... Sanki bir yandan ziyankarlıq edən külək o biri yandan xeyirxahlıq eləmək is-

təyir... Adamlar yollardan, küçələrdən, meydanlardan çəkilib evlərinə gedirlər...

Sən isə nə zamandır ki, bir az belini əyib, bir az dizlərini qatlayıb, dağ boyda bir imarətin ağırlığını öz çılpaq çiyinlərində saxlayırsan. Nə yayın istisində muncuq-muncuq parlayan tərini görünür, nə də qışın soyuğunda biz-biz duran tüklərin. Gərgin əzələlərin tarım çəkilməmiş oxun yayına bənzəyir. Ancaq nə yorğunluğun duyulur, nə şikayətin eşidilir. Yetər! Bəsdir özünə bu qədər əzab verdiyin. Onsuz da sənün cəfəkeşliyin, fədakarlığın, inadkarlığın göz qabağındadır. Bilən biləcək, bilməyən bilməyəcək. Daha o siqlətli yükün altından kənara çəkil! Otur, nəfəsini dər, dincəl! Qorxma, o imarət uçmaz! Uçsa da, torpağın üstünə tökülər. Torpaq da o uçqunu geniş sinəsilə saxlayar. İndi torpağın, yalnız torpağın fikrini çəkmək gərəkdir! Sən elə zənn etmə ki, biz çiyinimizə bir yüngül yük də götürmədən torpaq üstə elə dümdüz gəzməklə məşğuluq. Xeyr! Biz torpağın fikir yükü altında yaşayırıq. Torpağın özündən qat-qat ağır özü haqdakı düşüncələr silsiləsini gecəli-gündüzlü xəyalımızda daşıyıırıq. Axı torpağı uçursalar onu kim saxlaya bilər? Yalnız biz – mübariz insanlar! Yox! Torpağı uçulmağa qoymarıq! O həmişə tərəvətilə, nemətilə, bərəkətilə bizim çiyinimizdədir. Sən isə onu bir gün də saxlaya bilməzsən, ağırlığına dözə bilməzsən, əziyyətinə qatlaşa bilməzsən. Demək müasir insanlar, şüurlu insanlar əsl canlı atlantlardır!

DUZÇIXARAN

O nəhəng duz dağlarını Fərhad hünəriylə yardıqca, ağ duz tozları qara saçında əbədiləşmişdir. Onun üzü duz tək ağ, vicdanı duz tək safdır. O bilir ki, duz təkçə yeməyə gərək olmur. İnsanın söhbəti də, davranışı da, gülüşü də duzlu olmalıdır. Bəs bu məziyyət insanın canına nədən keçməlidir? Yediyi çörəyin duzundan. Əgər o boyda Xəzər duzlu olmasaydı, bəlkə də insanların gözlərində bu qədər ülviləşməzdi. Duz qədər müqəddəs sayılmazdı. O bilir ki, insanlar duz-çörəyi unutmadığı tək, duz çıxaranı da unutmur. Ona görə də arabir iş üstə dodaqaltı oxuyur:

**Adam var, yanında sanıb elini,
Zirvədə tək yıxır dağlar kəlini.
Günəş od tökəndə atıb əlini
Buludun qoynundan buz çıxarandır.**

**Adam var, getməyir dalda, quyruqda,
Xahiş də eşidir, adi buyruq da,
Buyruqsuz vurduğu bircə yumruqda
Qranit qayadan toz çıxarandır.**

**Adam var, qan axsa öz yarasından,
Onu ağır bilməz üz qarasından.
İki marıtlayan şir arasından
Bir kömək axtaran qız çıxarandır.**

**Adam var, çalışır gənc çağlarından,
Bir dәмət ummayır gül bağlarından.
Yerdə ulduz dolu duz dağlarından
Şimşək əlləriylə duz çıxarandır.**

Tarix boyu kimi daşdan od çıxarıb, kimi daşdan su çıxarıb, kimi də daşdan çörək çıxarıb. O isə daşdan duz çıxarıb. O, duzu sevib. Ancaq göz yaşlarının duzlu olmasını qətiyyənlə istəməyib. Bəli, o istəməyib ki, duzlu göz yaşları axanda bayırda üzünü, içəridə ürəyini yandırsın. O istəyib ki, göz yaşları ancaq sevincdən axsın. Özü də dodaqlarda şəkərə dönsün! Həyatda neçə-neçə dadlı nemətə duz qatılarsa da, şirin məhəbbətə duz qatılmasın. O yarandığı gündən duz götürmür. Axı şirin məhəbbətə bircə çimdik duz qatılarsa, o şorlaşa-şorlaşa acılaşa bilər. Duzçıxaranın yardığı duz dağı almaz dağına bənzəyir. Ancaq duzçıxaranın nəzərində duz dağı almaz dağından daha qiymətlidir. Çünki almaz dağı insanlara bəzək, duz dağı isə təpər verir. İnsanlar bəzəksiz yaşaya bilər, təpərsiz yox. Duzçıxaran yenə həvəslə, qürurla, inamla duz çıxarır. İndi onun qara qaşlarına da, qara kirpiklərinə də ağ duz tozları qonub əbədiləşir. Sanki o duz dağından yağrulmuş zəhmət, hünər, qələbə mücəssəməsidir. Yox! Duz dağı hünərlə yaran gümüş şimşəkdir!

ƏSL HƏYAN

*Səninlə oxuyan yoldaşın olsa,
Nəğmənin sədası həyana çatmaz?
Nə qədər mehriban sirdaşın olsa,
Səni duya bilən həyana çatmaz!*

Mən Savalanda irili-xırdalı dağ çaylarını çox görmüşəm. O çayların necə kükrədiklərinə, hətta təlatümə kəlib öz məcralarında daşmaq istədiklərinə

maraqla baxmışam. Görmüşəm ki, üstünə qar, yağış, dolu yağan dağ çayının şaqraq bir dalğası şahə qalxıb, dəcəl ağ çəpiş tək sahildəki qayaya dırmaşmağa çalışır. Ancaq qranit qaya öz mərmərləşən sinəsilə nadinc dalğanı vurub çaya salır. Qayanın bu heyrət dolu əməlinə qəzəblənən dalğa təzədən şahə qalxıb inadla qayaya dırmaşmağa başlayır. Lakin qaya yenə təmkinlə çılğın dalğanı öz şümşad sinəsilə vurub çaya salır... Dalğa şəkildən-şəklə düşsə də qayanın halı heç dəyişməyir. Axı, o lal qaya cansızdır...

Qəribədir. Bəzən həyatda mən özüm də dağ çayına bənzəyirəm. Axı, mən hər gün neçə-neçə adamın arasından keçirəm. Bu adamların yaxşısı da var, pisi də... Haçan sakit duyğularım hiddətlə coşub öz sahilini aşmaq istəyir, siqlətli bir qayaya dəyib öz üstümə qayıdır. Yox! Sahildəki dilsiz qaya deyildir. O mənim canlı ömür yoldaşımdır. Bəli! O mənim məcrasından çıxan duyğular selimi dalğa-dalğa öz üstümə qaytarıb tamam yatırır. Mən ancaq özümə gələndən sonra o yazığın mənim şahə qalxmış qəzəbli duyğularımı yatırarkən nələr çəkdiyini bilirəm. Bəs necə? Axı o sahildəki lal qayanın tayı deyil, həssas təbiətli insandır. Mehriban ülfətli ömür yoldaşım sinəsilə, vurub mənim üstümə qaytardığı qəzəbli duyğu dalğalarını şəkildən-şəklə saldıqca, özü də dəyişir. Durduğu yerdə haldan-hala düşür. Ancaq günahkar mən deyiləm. Günahkar yaxşı adamlar içərisinə düşmüş pis adamlardır... Deyirlər palıd yana-yana harasa şığıyan ıldırımını özünə çəkir. Palıdın ətrafında nə var-

sa, ildırım yangınından, talanından, fəlakətindən qurtarır. Mənim də ürəyim palıd təbiətlidir. O nəinki ildırım, hətta bütün bəlaları özünə çəkir ki, başqaları zərər çəkməsin. Ancaq nədənsə pis adamların ədalətsiz münasibətinə dözə bilmir. Yəni pis adamların çirkin münasibətini özünə sığışdırma bilmir. Onu özündən rədd etmək istəyir. Bu zaman ürəyim saxta yox, əsl həyan axtarır... Belə həyan isə öz ömür yol-daşımıdır!

YAŞIL ORKESTR

Ağ donlu filarmoniyanın qarşısında zümrüd çətri həmişə təzə-təzə olan qocaman bir ağac vardır. O ağacdən çox, yaşıl orkestrə bənzəyir. Sanki çarpaz budaqlar sazdır, uddur, tardır, kamançadır... Sanki budaqlar üstə qonan quşlar notlardır. Sanki titrək yarpaqlar həyəcanlı əllərdir. Sanki mahir əllər yaşıl orkestrdə istədiyi nəğməni çala bilər!

Sənət pərəstişkarları bu sənət ocağına gah şənlənməyə, gah da qəmlənməyə gəlirlər. Bəli! İnsanlar gah bir sənətkarın ilk görüşünə, gah da bir sənətkarın son görüşünə tələsirlər. Salona daxil olanlar gah şaqraq bayram mahnıları, gah da həzin matəm marşları dinləyirlər. İçəridə proyektorun işığında şəfəqlənən orkestrin ritmləri açıq pəncərələrdən eşiyə çıxıb yaşıl orkestrin həssas rübablarında əks-səda verir...

Bu sənət ocağının zaman görmüş səhnəsində təzə-təzə çiçəklər də ayaq tutub insanlaşır. Gah əlvən tə-

bəssümlə bir sənətkarı ilk qələbə mənzilinə yola salır, həyatda ona uğurlar diləyir, gah da həyatda uğurlar qazanmış bir sənətkarı göz yaşıyla son mənzilə ötürüb, ona «əlvida!» – deyir...

Yaşıl orkestr isə öz yerindən tərpənməyir. Qürurla, təmkinlə, ümidlə dayanır. Əlvən çalarlı rübablarında sənətin həmişəbaharlı əbədiyyət nəğməsini çalır...

LENT YAZILARI

Şair təzə şeir yazırdı. Söz dünyası qəribədir. Leysanı da var, quraqlığı da. Həmişə başına söz yağan şair sanki bu dəfə qurumuşdu. İstədiyi sözü tapa bilmirdi ki, bilmirdi. Söz soracağında yorulub əldən düşən şair masa arxasından ayağa qalxdı. Otaqda gəzindi. Saata baxdı. Konsertin vaxtı idi. Sənətkar öz yorğun xəyalını gözəl bir musiqinin təravətilə dincəltsin deyərək radionu açdı. Elə bu an «Çoban-bayatı» çağlaya-çağlaya tarın simlərindən süzülüb otağa töküldü... Çalan məşhur bir tarzən idi. Ancaq özü həyatda yox idi. Musiqi lent yazılarında səslənirdi. Yox, təlatümə gəlirdi. Tar öz ecazkar təranəsilə şairi heyret içində dondurmuşdu. Sanki söz ustası bu musiqini tanıyaraq ifadə heç dinləməmişdi. İlk dəfə idi ki, eşidirdi. Tara da, çalana da heyran qalırdı. Sanki tarın sarı simləri qızıl şimşəyə dönürdü. Şairin kövrək ürəyinin tellərinə yangın salırdı. Sanki söz ustası tarzənin özünü də görürdü. Ona görə də musiqini kirpik çalmadan dinləyirdi. Qorxurdu ki, kirpik çalsa,

tarzəni qara çəpər dalında itirə bilər. Qəribədir. Şair bayaq gözəl bir musiqi tərəvətilə yorğun xəyalını dincəltmək istəyirdi. İndisə bu musiqi onu tərədən-dırnağa yandırır. Ancaq o yenə də tarın səsini dinləyirdi. Yox! Mizrabı tara vura-vura yanan sənətkarla birlikdə yanmaq istəyirdi. Yanırdı da! Tarzən ürəklərdə sənət günəşi yandırmaq üçün yanırdı. Şair isə tarzənin dünyadan tez köçdüyünə görə yanırdı. Sanki tarzənin mizrabı şairin ürəyində yatan duyğuları şahə qaldırmışdı. Ürək deyirdi: – Səslənin ey lent yazıları, səslənin! Sənət dililə danışın! Nəğmələr ilhamıyla oxuyun! Həyat eşqilə çağlayın! İnsanlar nadir insan ömrünü əbədləşdirmək üçün gah cəsədini mumyalamış, gah şəkillərini, gah məktublarını, gah da vəsiyyətlərini yadigar saxlamışdır. Bu yolda hələlik ən gözəl təşəbbüs insanın səsinin lentə yazılmasıdır. Bəlkə də bu kəşfdir. Axı, səs də canlıdır. Siz bir sənətkarın bütöv ömür yolu deyilsiniz. Yox! Yox! Yalnız o yoldan qırılıb qalan kiçik bir şəridsiniz! Siz ulduzlarla dolu kəhkəşandan qopmuş bir ulduza bənzəyirsiniz! Siz sənətin fəvqündə ucaldılmış soyuq bir heykəl deyil, həyatın sinəsində yaşayan bir parça canlı ömürsünüz! Sizdə əzəmət də, ülviyyət də, tərəvət də, məharət də, hərarət də vardır! Heykəl nə qədər böyük yaransa da, yaraşılıq olsa da, məğrur görünsə də, yenə də laldır! Əsl sənətkar ömrü haqda heç olmasa bircə söz deməyə də qadir deyildir. Sizin isə canlı diliniz, gözəl ahənginiz, əlvan rübabınız var-

dır! Sizdə sənətkar ömrü haqda özgəsi yox, sənətkar özü danışır...

Heykəlin tamaşasında sənətkarın dəyərini bəlkə də heykəl alır. Sizi dinləyənlər isə yalnız sənətkarın özünə qiymət verir. Axı, sənətkar ömründən ən dəqiq, ən canlı yadigar sizsiniz! Heykəl nə qədər nəhəng olsa da, gəzə bilməz! Amma siz nə qədər kiçik olsanız da gəzə bilirsiniz! Sütun ayaqlarınız olmasa da, şimşək səsinizlə gəzərsiniz! Təkbolunmaz sənətə dönüb Günəş cəsarətilə bu boyda dünyanın hər yerini gəzə bilirsiniz! Sənətkarın öz dililə danışarsınız, öz səsinə yayarsınız, öz nəğməsini oxuyarsınız! Nə yaxşı ki, siz varsınız!

Tar çağladı, çağladı, susdu. Şair radionu bağladı. Pəncərəyə doğru addımladı. Pəncərəni taybatay açdı. Dənizə baxdı. Dəniz dalğalanırdı. Dalğalar ağ quzu sürüsünə bənzəyirdi. Səsi sahillərə yayılırdı. Sanki dalğalar radioda susan musiqinin ardını davam etdirirdi. Tarzənin yarıda qırılmış ömrü dalğaların sonsuz qatarında yaşayırdı... Şair dalğa qatarına baxdı... Baxdı... Birdən gözlərinə axtardığı söz sataşdı. Sanki mavi dalğalar o sözü ağ köpüklərlə öz yaxalarında yazıb şairə xatırlatdı. Şair başını bulayıb güldü. Bəli! Cild-cild kitab yazan şair bayaqdan o sözü tapa bilmədiyinə görə özü öz acizliyinə güldü. Sanki indi məşhur tarzən öz mizrabının təkanıyla şairin ürək tellərində yatan sözü oyatmışdı. Şair o sözü şairinə salmaq üçün yenidən yazı masasının arxasına keçdi...

QAVAL

Sən xanəndənin sənət taleyindən dünyaya açılan girdə, zərif, məhrəm pəncərəsən. Sən ilhamlı sənətkar ömrünün parlaq gözsən. Sənətkar səni həmişə özüylə gəzdirib sənətinin baxt aynasına çevirmişdir. O oxuyanda səni yanağına söykəyib ki, odlu nəfəsinin hərarətini yağışdan, küləkdən, qardan qorusun. Sən də o sənət fədaisinin səsinə isidib daha da hərarətli edəsən. O isə oxuduğu qəzəlin məna dolu sözlərini məclisdə dinləyənlərə aydın çatdırırsın. Həvəslə başladığı həmişə tərəvətlə dolu muğamatı uğurla qurtarsın. Toy gecəsi uzandıqca sən də qızışıbsan. Şabaş yağışı altında bədrələnmiş Aya dönübsən. İstəməyibsən ki, pul seli sənətin şöhrətini ürəklərdən yuyub aparsın... Ancaq bəzən yorulub mürgüləmək istəyibsən. Elə bu zaman xanəndənin şapalağı səni diksindirib silkələyibdir. Sən isə sənətkardan inciməyibsən. Daha qürurla, əzəmətlə, ehtişamla səslənibsən...

Sonra sən səhnədə səni çalanın əlində ağ günəşə dönübsən. Sənin ecazkar hərarətin səhnədə rəqs edən füsunkar gözəlin sümüklərini əritmişdir. O istədiyi rəqsi məharətlə ifa etmişdir. Neçə-neçə mənalı rəqsin əksi sənətin isti sinəyə də düşmüşdür. Sonra başına şabaş yağışı əvəzinə təşəkkür nidaları yağmışdır... Hələ səni neçə-neçə məclis, toy, konsert gözləyir. Sənə uğurlar olsun, günəş nəfəslə, həmişəcavan qaval!

QARMON

Sən royala kiçik bacısısan. Ancaq sən royala ağır yükünü də yüngül cüssənlə daşımısan. Sən sənətkar sinəsində uzanıb-yığıldıqca musiqi tariximizin hikmət dolu kitabı tək açılıb-örtülürsən. Sənin şirmayı dillərin qədim, zəngin, əlvan muğamatımızın nadir guşələrinə ağ yollardır. Sən insanın yol yoldaşı, ömür dostusan. Böyük Vətən müharibəsində sən də əsgər sahibinlə səfərbər olubsan. Qatarda, gəmidə, təyyarədə, maşında, arabada zəfər marşı çalıbsan. Yox! Zəfəri özünlə cəbhələrə aparıbsan. Bəli! Gələcək zəfərin tənənəsini sən qabaqca nəmli səngərlərdə yaradıbsan. Hərarətlə dolu əsgər nəğmələri səndə dil açıb. Sən başını oxuyan əsgərin sinəsinə dayayıb gah həzin, gah da şaqraq səslənmişən. Sonra elə özün də oxumusan. Əsgər sahibin yaralananda sənənin ağ dillərin ağ əllərə dönüb onun göynəyən yarasını sıgallayıb. Sənin ağ dillərinə hopan ümman muğamatın coşğun dalğaları sinəsi yangılı dost torpaqlarına axıb. Sən doğma Vətənə qayıdanda özündə neçə-neçə qardaş millətin gözəl nəğmələrini gətiribsən...

Sən indi nişanda, toyda yenə qabaqda gedirsən. Ağ dillərin sevənlərin ömür yolunu ağardır. Axı sənənin ağ dillərində ağ çiçəkli baharın, ağ dalğalı dənizin, ağ saqqallı atanın, ağ birçəkli ananın, ağ paltarlı gəlinin, ağ qundaqlı körpənin həyat nəğmələri çağlayır. Elə çağlayır ki, səsi gələcək nəsillərə də çatır...

QABOY

Kamil Cəlilova

Sən yad dildə danışırydın. Demirəm pis danışırydın. Yox! Dilini bilməsəm də ahəngindən duyurdum ki, yaxşı danışırсан. Gözəl nəğmələrin dinləyənlərin ürəyinə yatırdı. İndi sən mənim doğma dilimdə də danışırсан. Bəli! Tütəyim, neyim, tarım, kamanım necə danışır, sən də elə danışırсан. Mənim qədim muğamatımı öz yeni ifanda elə səsləndirirsən ki, məlahətli avazı öz vətəninə də gedib çatır. Sanki təbiətdə də, həyatda da, insanda da hər şey dəyişir. Yorğun insan gümrahlaşır, düymələnmiş qönçə pardaxlanır. Hilal ay bədirlənir. Sənin «Bəstə-Nigar»ında su şırıltısı, yarpaq xışıltısı, insan pıçıltısı vardır. Sən narahat duyğuları yatırırсан. Yatan xatirələri oyadırsan. Sən bəzən təlatümlü ümmana dönürsən. Dağ boyda dalğaların sahilləri döyür. Bəzən tənha bulaq olursan. Kimsəsizlik üzündən kövrəlib həzin-həzin axırsan. Ancaq susmursan. Bilirsən ki, susmaq yox olmaq deməkdir. Ona görə də sən daha qürurla, daha inamla səslənirsən... Mən Məcnunun ürək döyüntüsünü, Leylinin yanaqlarına axan göz yaşının səsinə eşidirəm. Qulaqlarıma Əslini axtaran Kərəmin ayaq səsi gəlir. Əsli ah çəkir. Hənirini duyuram. Nənələrin hanada ərিশə-ərxaca dəyən darağının nəfəsini dinləyirəm. Aylı gecədə salxım söyüdüün altında öz sevgilisinə nə isə dəyən gözəlin pıçıltısını eşidirəm. Qarlı axşamda öz oğlunu itirən ananın fəryadına qulaq asıram.

Sonra buludlar dağılır. Mən səsinə eşidirəm. Günəş çıxır, şölə çəkir. Mən səsinə eşidirəm. Güllər təbəssümlə bir-birinə baxıb öpüşür. Mən səsinə eşidirəm. Quşların nəğmə dolu ürəyi rıqqətlə çırpınır. Mən səsinə eşidirəm. İnsanların genişlənen sinələrində böyüyən arzular pərvəzlənir. Mən səsinə eşidirəm...

YALLI

Bir yaz günüdür. Yerdən də, göydən də gül ətri gəlir. Dalğalar qatarla dənizdə yallı gedir. Demə dalğalar hara, yallı getmək hara? Bir sahilə bax! Gör qara zurna nə haray salıb! Gənc oğlanlar, qızlar qara zurnanın müşayiətilə çiyin-çiyinə yallı gedir. Dalğalar da yallı gedən oğlanların – qızların oyunlarını təkrar edir. Yalnız dalğalarını? Yox! Buludlar göydə, güllər çəməndə, ağaclar yolda, yarpaqlar budaqda, arzular ürəkdə, nəğmələr dodaqda, simlər tarda yallı gedir. Hələ ağ bulud parçasını qranit əllərində yellədə-yellədə sıralanmış qayalara bax! Onlar yallı gedəndən sonra dincələn igidlərə bənzəyirlər. Gör o qayalar dil açıb nə deyirlər? İnsanlar! Hansı oyunu istəyirsiniz oynayın! Ancaq yallını unutmayın! Bu adi oyun deyil! Birlik timsalıdır. Babalar deyib ki, dirilik birlikdədir! Sonra özləri də: – «tək əldən səs çıxmaz» – deyər yallı gedə-gedə əllərini musiqinin müşayiətilə birləşdiriblər. Dodaqlarında isə əhd-peyman nəğməsi oxuyublar. Yallı! Birlik oyunu! Bəlkə mənim Vətənimin mərd övladları birlikdə döyüşməyi,

birlikdə yaratmağı, birlikdə yaşamağı elə bu oyunda öyrənib. Çiyin-çiyinə çətinə dözməyi, uğurlar qazanmağı, sabaha addımlamağı yallıda qətiləşdiriblər.

Axşam düşür. Yallı isə davam edir. Yorulmaq bilmir. Sanki yallı gedən nəhəng dalğalar sahilə heyrətdən donub qara qayalara çevrilir. Bu zaman göydə qatar-qatar doğan ulduzlar qol-qola yallı gedir. Yerdə qalan yallı gedən kənc oğlanlar, qızlar başlarını qaldıraraq göydə yallı gedən ulduzlara təbəssümlə baxırlar. Qızlardan biri səmimiyyətlə: – Kaş bütün xalqlar beləcə çiyin-çiyinə yallı gedəydilər. Əllərində yağışdan sonra parlayan göy qurşağını nadir dəsmal tək tutub yellədə-yellədə azad, dinc, gözəl sabaha doğru addımlayırdılar – deyir.

KARDİOQRAMMA

Qızım Rənaya

Mənim qızım həkimdir. Özü də tərifi olmasın, yaxşı həkimdir. Deyə bilərlər ki, sən ki, tibb təhsilinə yoxdur. Qızının yaxşı həkim olmasını nədən bilirsen? Elə dostlarımın, tanışlarımın minnətdarlıqla dolu söhbətlərindən! Bəli! Onlar yatağa düşüb həkim çağıranda təsadüfən ünvanlarına mənim qızım gedib. Öz müayinəsi, dərmanı, məsləhətilə xəstələrinin təşəkkürlə dolu hörmətini qazanıb. Sonra söz-sözü gətirib. Söhbət əsnasında qızımı tanıyan dostlarımın, tanışlarımın kövrək ürəkləri qürur hisslərilə dolub. Sonra da onlar məni gö-

rəndə qızımın peşəkarlığından, mehribanlığından, xeyirxahlığından ağızdolusu danışılar...

Bir gün mən də özümü pis hiss etdim. Qızım dedi ki, ata, qoy sən ürəyinin kardioqramını çıxaraq, baxaq, yoxlayaq. Axı, yaş artır. Ürək də dəyişir. Dedim ki, mənim balam, axı ürəyimdən şikayətim yoxdur. Əksinə, ürəyimdən çox razıyam. Ondakı hünərə, dözmə, cürətə heyranam. Ancaq qızıma deyə bilmədim ki, mənim şikayətim ürəyimdə qalanan həsrətdən, kədərdən, qubardandır. Yox! Deyə bilməzdim. Qızımın da ürəyinin bu hisslərlə yüklənməsinə razı ola bilməzdim. Doğrusu mən kardioqram məsələsində inad göstərdim. Ancaq qızım şirin dillə məni yumşaq divanda uzandırdı. Qollarımın, qıçlarımın bəndlərinə lent bağladılar. Döşümə lent qoydular. Lent işə düşdü. Zərafətla dedim ki, a qızım, deyəsən özümü tez-tez həkimə göstərib yoxlatdırmadığıma görə məni çarxıya çəkib cəzalandırırsan. Qızım güldü. Aparat isə ürəyimin ritmini lentdə yazmağa başladı. Ancaq bu zaman mənim ürəyimdə başqa bir lent vardı. Bu adi lent deyildi. Mənim Araz çayı boyda ömür yolum idi. Bu lentdə inqilab da, döyüş də, azadlıq da, qələbə də, ayrılıq da yazılmışdı. Ancaq qızım şəfəqlə dolu iri gözlərilə ürəyimdəki o lenti görə bilmirdi. Yoxsa o lentin üstə sıralanmış misraları oxuyardı:

**Buludlar ağladılar,
Dənizlər çağladılar...
Vətən mənə gəl dedi,
Yolları bağladılar.**

Sonra da mənim vətənpərvər qızım məndən az qəhərlənməzdi. O yalnız ürəyimin döyüntülərini duyurdu. Ancaq nədən ötrü döyündüyünü bilmirdi. O bilmirdi ki, indi yumşaq divanda uzanan atası vaxtı ilə odlu-alovlu döyüşlər gedən yalçın qayalarda gecələyib. Başının üstə ulduzlar yanıb, gözlərinin qabağında güllələr... Yox! Qızım bu tarixə dönmüş həqiqəti bilirdi. Bu həqiqətin mənalı dastanını sətir-sətir yaradan mübariz atası ilə fəxr edirdi.

Lent ürəyimin ritmlərini yazıb qurtardı. Deyəsən ürəyim əvvəlki qüvvətini, iradəsini, ümidini hələ itirməmişdi. Qızım ürəyimin bu yaşda, bu keşməkeşdə, bu fədakarlıqda belə yaxşı qalmasına sevindi. Hansı övlad öz atasının sağlamlığına sevinməz? Qızım gələcəkdə də ürəyimin sağlamlığını nəzarət altında saxlamaq üçün ritmləri yazılmış lenti özü üçün götürdü. Ancaq mənim ürəyimdəki Araz boyda lent özümdə qaldı. Bəs necə? Axı bu lentə mənim vətənimin dünəni yazılmışdır, bu günü yazılır, sabahı yazılacaqdır...

SƏNƏT BARAMASI

Bir şair vardı... Gəncliyində şeirlərini gah çiçəkli dağlarda, gah da alovlu cəbhələrdə yazardı. Nəğməli dodaqlarından səssiz varaqalara axan misralarından həm çiçək, həm də barıt qoxusu gələrdi. Sonra ömrünün payız çağına qədəm qoyanda bir otağa qapanıb səhər-axşam yazardı. İndi şairin dağı yazı masası, çiçəkləri təzətər misralar idi. Silahı qələm, cəbhələri ilhamdan

od tutub yanan varaqalar idi. Şair sığındığı otağın geniş pəncərələrini taybatay açıb dönə-dönə əngin üfüqlərə diqqətlə baxsa da, öz gənclik günlərini bir daha görə bilmirdi. Tez yanıb, tez sönən gənclik odunun ehtirasıyla isinən o günlər uzaq, dərin, soyuq üfüqlər arxasında əbədi qeyb olmuşdu. Gəncliyində zəfər marşı oxuya-oxuya bir əlində qələm, bir əlində silah tutaraq, qayalı dağlarda səngərdən-səngərə hücum çəkib tənqəfəsləyin nə olduğunu qətiyyənlə bilməyən şair sanki indi rahat otaqda tövşüyürdü. Yox! Əsla yox! Mübariz nəğməkar bu sakit otaqda sanki doğma Vətəmində döyüşən igidlərlə birlikdə meydandan-meydana şığıdıqca dərin-dən ağır-ağır nəfəs alırdı. Odları-alovları yara-yara irəliləyən qəhrəmanların düşmənlərin canına lərzə salan nərelərindən şairin ürəyi böyüyürdü, ciyəri genişləndi, xəyalı qanadlanırdı... Doğrudur, indi şair bir ipək-qurduna, iş otağı isə baramaya bənzəyirdi. Ancaq ipək-qurdu öz işini görüb qurtardıqdan sonra həyatı tərk etməli olur. Şair isə bu nəhəng baramaya oxşayan otağın ipək varaqaları arasından çıxıb başqa işlər də görməli idi. Elə bugünkü işini də sabahkı işinin xətrinə görürdü. Axı, şair bu sənət baramasına dönən sakit otaqdan neçə-neçə ilhamlı əsərlərilə çıxıb, gəncliyində qürurla addımladığı pəhləvan sinəli qələbə meydanından iftixarla keçməliydi. Şair şirin, əziz, gözəl həyatı məcburiyyətlə tərk etməli olacaq milyonlarla ipəkqurdunu günəşli dövrəyə səsləyib, darısqal baramadan geniş dünyaya çıxarmalıydı...

YENƏ DƏ SAÇLAR

Sevgilim! Saçlardan çox yazmışam. Sən məni vadar etdin ki, saçlardan bir də yazım, Yadındadırmı? Bir gün xəstələnmişdim. Usta yanına gedə bilmədim. Saçlarımı evdə özüm kəsdim. Ömrə qənaət edə bilməsəm də, vaxta qənaət etdim. Gərək vaxtı elə xərcləyəsən ki, yerində dəyərli əvəzi qalsın. Külək mənim kəsilmiş saçlarımı qamarlayıb pəncərədən həyəətə atdı. Sən bu zaman kiçik qızımızı çağırıb dedin ki, qəzet götür, get həyəətə. Atanın saçlarını qəzetə büküb gətir. Qoy ayaq altında qalmasın. Ürəyimə pis fikir gəlir. Qızımız da həyəətə getdi. Mənim saçlarımı qəzetə büküb gətirdi. Ancaq gülüm, ürəyinə nahaq pis fikir gəlir. O saçlar mənim deyil. Zamanındır! Qoy küləyinə qarışdırıb hara aparır, aparsın. Mən sənət yolunda qara saçlarımı vaxtından əvvəl ağartdım ki, nəğmələrimin qara saçları arxivlərin tozunda ağarmasın! Yox! Özlərinə məhrəm olan kitablarımı oxuyan gözəllərin qara ulduzlara dönən təbəssüm dolu gözlərini qamaşdırırsınlar. Mənim saçlarım özümdə deyil, Savalanın başındadır. Vətəninin azadlığı uğrundakı döyüşlərdə üstünə qrov düşən, od yağan saçlar ayaq altına düşə bilməz. Bəli! Öz Vətəninin tale yükünü çiyinlərində daşıyan sənətkarın saçları yüksəkdə olmalıdır! Gündüzlü-gecəli öz xalqının müqəddəratını düşünən bir başın ağ saçları tapdaq ola bilməz! Ana Vətənimiz tarixi abidələrlə zəngindir.

Savalan o əlvan abidələrin yuxusuz keşikçisidir. Özü də əbədi. O mənim saçlarımı öz başında xatirələrlə dolu bir eksponata çevirsə, mən özümü həyatın da, inqilabın da, sənətin də xoşbəxti sanaram...

DAYANACAQDA

Bir qış günü idi. Qanadlı sazaq şəhərin küçələrinə soyuq, acı, iti tikanlar səpə-səpə adamların buğlanan nəfəsini buzlu dililə yalayıb keçirdi. Dayanacaqda əyninə xəz palto geymiş, başına yun papaq qoymuş, əlinə dəri çanta götürmüş gözəl bir qız intizarla beş nömrəli trolleybusu gözləyirdi. Trolleybus isə gəlib çıxmaq bilmirdi ki, bilmirdi. Qızın soyuqdan allanmış yanaqları sanki qırmızı işıqlar yandırır trolleybusun yolunu bağlamışdı. Fəqət yanaqlarda şölə çəkən qırmızı işıqlar gözəl qıza nəzakətlə yanaşan dodağı təbəssümlü oğlana mane ola bilmədi. Oğlan qızla söhbətə başladı. Sazağın soyuğu nə haqdasa danışan gənclərin odlu nəfəslərində əriyib ürəkləri isidən hərarətə çevrildi. Sazağın acısı gənclərin şirin sözlərinə qarışır şəkərləşdi. İti tikanları cəsarətlə sıralanmış uzun kirpiklərlə toqquşub sındı. Sonra qırıq-qırıq yerə töküldü. Sanki al yanaqların qırmızı işıqları boz sifətli sazağın yolunu tamam kəsdi. Söhbət uzandı. Beş nömrəli trolleybuslar dalbadal gəlib bayaqdan minik gözləyən qızın nurla dolu ala gözləri qarşısından səslənə-səslənə keçdi. Qız nə səsləri eşitdi,

nə də trolleybusları gördü. O yalnız önündə dayanmış oğlanı eşitdi, oğlanı gördü. Al yanaqlı gözəl beş nömrəli trolleybusları dalbadal «itirsə» də beş qiymət alan məhəbbət pərəstişkarı tapmışdı. Gənclər başları söhbətə qarışa-qarışa hələ də yolda sənişin daşıyan trolleybus gözləyirdilər. Ancaq bilmirdilər ki, qarşıda peymanla, sədaqətlə, dözümlə yüklənəcək məhəbbət qatarı neçə-neçə sınağa müntəzir dayanmışdır. Mən o məhəbbət qatarını öz gözlərimlə aydın gördüm. Fəqət aqibətinin uğurlumu, yoxsa uğursuzmu olacağını bilmədim...

Yadıma bir əhvalat düşdü. Mənə dedilər ki, bir qız nişanlısı əsgər getdikdən sonra nişan üzüyünü qaytarıb başqasına ərə getmişdir. Oğlan isə bu gözlənilməz hadisədən sonra yaman kədərlənmişdir. Dedim ki, oğlan çox nahaq yerə kədərlənmişdir. Əslində o gərək bu hadisədən sevinəydi. Axı müdrik atalarımız hələ bizdən çox-çox qabaq demişlər ki, zərərin yarısından qayıtmaq da xeyirdir. Oğlan əsgər gedib ki, qucağında böyüdüyü Vətənin də, təlim aldığı xalqın da, ürəkdən sevdiyi qızın da keşiyində dayana. Qəribədir! Yuxusuz gecələrilə Vətənin günəşli səhərlərini qoruya-qoruya doğma xalqının öz rəşadətinə layiq etibarını qazanmış bir əsgər hərdəmxəyal bir qızın, yox, yox, etibarsız bir qızın dəyanətli bir əsgərin etibarını qazana bilməmişdir. Belə bir mötəbər əsgərin etibarını itirmək isə həm xəyanət, həm rəzalət, həm də cinayətdir! Demək o riyakar qız nişanlısını öz sevgisinə inandırmağa çalışsa da, əslində

ürəklə sevmirmiş. Sevgisi saxta imiş. O iradəsiz qız başa düşməyib ki, vətənin, xalqın, özünün etibarlı keşikçisinin etibarını itirmək həm də vətənin, xalqın, özünün etibarını itirmək deməkdir. O ötəri hissli qıza sevgi bir oyuncaq imiş. Bu gün «köhnə» nişan üzüyünü qaytaran dəyişkən qız sabah təzə sevgilisinin özünü də ata bilər. Nişan üzüyü daxildə sevən ürəyin zahirdə parlaq etirafıdır! Əgər soyuq metal parçası ürəyin hərarətilə qızdırsa, o iki taleyi də bir-birinə isinişdirə bilməz! Elə bu talelərin indidən ayrılmaları məsləhətdir. Bu uğurlu ayrılığa qaytarılmış nişan üzüyünün özü də sevinər. Axı, vəfasız qızın soyuq nəfəsilə ləkələnməkdənsə tərtəmiz gəriyə qayıtmaq yaxşıdır!

Mən bu hadisəni xatırlaya-xatırlaya dönüb dayanacağına bir də baxdım. Təzə tanışlar hələ də öz yerlərində durub şirin-şirin danışmışdılar. Mənə elə gəldi ki, bu sevdalı gənclər dayanacaqda yox, iki yol ayrıcında danışmışlar. Nə zərəri, qoy nə qədər danışmışlar danışsınlar, tək gedəcəkləri yol sona qədər uğurlu olsun!

VƏFA ULDUZLARI

Kişinin qadın, oğlanın qız yanında öz məziyyətləri ilə öyünməsi nə ləyaqət, nə də hünərdir. Avtobusda qəşəng bir qız sevdiyi oğlanla yanaşı əyləşmişdi. Oğlan da qeyri-adi heç nə yox idi. Özü də sadə idi, geyimi də.

Avtobusa təzəcə minmiş yaraşıqlı bir gənc öz ovsunlayıcı baxışlarını qızın iri, qara gözlərinə zillədi. Qız sırayətədicə gözlərin cazibəsindən bir anlığa sarsılma da, özünü o yerə qoymadı. Dərhal üzünü kənara çevirdi. Ağ, yumşaq, kiçik əlini yanında əyləşən sevgilisinin qara, sərt, iri əlinin üstünə qoydu. Yox! Yox! Sevdiyi oğlanın əlindən bərk-bərk tutdu. Bayaقدan özünü görməməzliyə qoyan, lakin ədəbaz gəncin baxışlarını gözaltı izləyən oğlan da o biri əlini qaldıraraq, qızın əlinin üstünə qoydu. Əllər birləşib yumruqlaşdı. Gəncin ehtiraslı baxışları önündə çıxılmaz qayaya, alınmaz təpəyə, aşılmaz dağa döndü! Bəli! İndi o odlu baxışlar şimşək tiyəli qılınc olsaydı da, təbəssümü məhəbbət gülünə, ürəyi and möhrünə, gözləri bəxt aynasına dönmən iki sevgilinin əllərini bir-birindən ayıra bilməzdi! Mən heyran-heyran sədaqətli əllərə baxdım, baxdım... Avtobus dayanacaqda durdu. Sevgililər yerə düşdü. Qız şəstlə oğlanın qoluna girdi. İki də gülə-gülə yol üstəki söyüdə doğru addımladı. Mən də sevgililərin arxasınca baxdım, avtobusdakı gənc də... Mən də güldüm, gənc də. Ancaq mənim gülüşümdə fərəh, gəncin gülüşündə istehza vardı. Sevgililər söyüdü altında dayanmışdı. Yaşıl, təzətər, uzun saçları sevgililərin başları üstə sallanmış söyüd zümrüd şələləyə bənzəyirdi. Sanki sevgililər o şələlənin yaşıl suları altında çiməcəkdilər. Avtobus dayanacaqdan aralandı, hamar yolda dağ qartalı tək uçmağa başladı. Mən dönüb hələ də zümrüd şələlə altında dayanmış sevgililərə baxdım.

Sanki zümrüd şələlədən iki gəncin başına yaşıl nurla dolu vəfa ulduzları səpələnirdi. Sevgililər nə haqdasa şirin-şirin danışdı. Yol boyu mən oğlandakı ağır təmkinə, qızdakı möhkəm sədaqətə heyran qaldım...

BÜLLUR ABİDƏ

Yay mövsümündəki istirahət günlərindən biridir. Səhər yenicə açılır. Dalandar həyəti ləngərli süpürgəsilə süpürdükcə ətrafa yayılan səs çəməndə ot biçən dəryazın ahəngdar xışıltısını xatırladır.

Qışın tufanı nə qədər güclü olsa da, ondan qorxmuram. Çünki o püskürdüyü qar vulkanıyla insanı mübarizəyə çağırır. Ürəkdə yanan həyat məşəlini körükləyib daha da alovlandırır. Yayın bürküsündənsə tələşə düşürəm. Çünki o isti ətalətilə ürəkdə həyat odunu dondurur. Uzaqlara zillənib yeni-yeni zirvələr axtaran iti gözlərə mürəbbə gətirir. Sənətkarın qartal qanadlı xəyalını uzaq uçuşlarda süstləşdirir. Ürəkdə çırpınan arzuları təngləşdirir. Geniş üfüqlərin təmiz havasını udmaq istəyən nəfəsi daraldır...

Yayın bürküsü haqqında düşündüyüm zaman divarın o üzündən qonşu arvadın səsi gəlir: «Bir yerindən dur, Günəşə bax! Gör necə gözəldir!» – deyərək əlini çağırır. Mən də günəşlə maraqlanıram. Yerimdən qalxıb ömrüm boyu tamaşa etdiyim Günəşə yenə də baxı-

ram. Üfüqdə qızaran Günəş göy yarpaqlar arasındakı isti yuvaya bənzəyir. O yuvadan qalxıb pəncərələrimizə qonan şəfəqlər çəhrayı rəngli göyərçinlər tək bizə səhərin müjdəsini gətirir. Doğrusu, mən bu müjdədən sevinməyirəm. Bir azdan Günəşin yerə od ələyəcəyini xatırlayıb pəncərədən kədərlə çəkilirəm. Hər şey öz ölçüsündə faydalıdır, qiymətlidir, əzizdir. Günəş həddən artıq yananda göyü də, yeri də yandırır. İnsan isə bürkü torunda çırpınır, tənqiyir, usanır...

Yeməkdən sonra evdən çıxıram. Dəniz sahilindəki büllur abidəyə doğru addımlayıram. Su nemətdir, su həyatdır, su təntənədir. Bir dolça xeyir-dualı su neçə projektora dönüb azadlıq uğrunda döyüşlərə gedən atalarımızın yolunu işıqlandırmışdır. Qədirbilən insanlar da öz doğma, azad, gözəl torpağında suya büllur abidə ucaltmışdır. O səhər-axşam fantan vura-vura ətrafa parlaq incilər səpələyir. Ürəklərin yanğısını söndürür. Gözlərə işıq verir. Mən büllur abidənin yanındakı skamyalardan birinin üstə əyləşirəm. Gümüş salxımlara tamaşa edirəm. Sular havada dənə-dənə olub, sapı qırılmış mirvari tək hovuzla ələnir. Sanki hovuzda yuyulub daha da parlaq istəyir. Hovuzun kənarında dayanıb bu ecazkar mənzərəyə baxan iki mavi donlu qız ağ əllərini şəffaf damcılara sarı uzadır. Sanki sərin mirvariləri göydə ovuclarına yığıb təzədən sapa düzmək, sonra isti boyunlarına salmaq istəyirlər.

Yavaş-yavaş axşam düşür. Səhərki büllur abidədən əsər-ələmət qalmır. İndi ağ suların içərisindən qıpqırmızı bir Günəş doğur. Sular abidənin qoynundan közərə-közərə çıxır. Deyirsən indicə hovuz od tutub yanacaq. Sular yanğına düşəcək. Lakin elə bu zaman nəğməkar abidənin sərin nəfəsi yanğılı dodaqlarda titrəyən şübhəli sözləri dağıdıb havaya uçurur. Büllur abidədən baxan Günəş bir zərgər kürəsinə çevrilir. Ətrafa yaqut dənələri səpələyir. Yaqutların şölələri tamaşaya duranların yanaqlarına, dodaqlarına, buxaqlarına qonur... Birdən sən gəlırsən. Mən sevinirəm. Sən məni görürsən. Amma özünü görməməzliyə vurursan. Üzünü çevirib sinəsi günəşli büllur abidəyə baxırsan. Nə gizlədim, bu qədər insan yaşayan şəhərdə səni görməyəndə darıxıram. Şəhər mənə boş görünür. Qartala dönmək istəyirəm. Məhəbbət nəğməli, ülviyyət diləkli, qüdsiyyət baxışlı qartala! Bəlkə səni axtarıb tapım. Rahat olum. Mən çox mavi gözlü gözəllər görmüşəm. Mavi gözlərə mavi dalğalı şeirlər də yazmışam. Ancaq sən gənclik illərimdə Təbrizdə gördüyüm o mavi gözlü qıza bənzəyirsən. Bəlkə əkiz bacısınız. İkiniz də zamanın uğurlu bir günündə dünyaya gəlibsiniz. Ancaq zamanın uğursuz bir günündə bir-birinizdən ayrı düşübsünüz... Dünyanın incilərlə dolu bütün mavi dənizlərinin sahilləri var. Sənin mavi gözlərinin isə sahilləri yoxdur. Axı, bütün dünya sənin gözlərində mavileşir. Mən bu mavilikdə çimib mavi büllur olmaq

istəyirəm! Mən bu mavilikdə yaşayıb mavi sevgi dənizinə çevrilmək istərdim. Mən taleyin üfüqlərinə mavi sədaqət inciləri səpələmək istərdim! Mən sənin adını bilməyirəm. Kaş sənin adın gül adı olaydı. Analar qızlarına gül adı qoyur ki, övladları həm gözəl, həm də təravətli olsun həmişə!. Özü də həmişə! O, elə şux, elə cəld olsun ki, qocalığın gözlərini ağardan tənənfəs qışını daim arxada qoysun!

Səninlə mənim işim düyündür. Ancaq bu düyünü açmağa heç birimizin cəsarəti çatmır. Sən mənə, mən sənə bağlı kitabıq. Ancaq sirr dolu kitab. Nə mən sənin kitabından bir sətir oxumuşam, nə də sən mənim kitabımdan... Neçə illərdir ki, bu boyda şəhərdə bir-birimizə rast gəlirik. Maraqla baxışıyıq. Bakının havası tək haldan-hala düşürük. Sənin gözlərin heyrətdən bir qədər də böyüyür. Bəlkə saçımın sürətlə ağarmasına təəssüf edirsən. Ancaq özümün şair olduğumu bilmirsən. Bilmirsən ki, sənətkarın gecələr masa arxasında yazdığı misralar onun üzündə oxunmasa da, uğurunun dan yeri saçında ağarır. Atalar deyiblər ki, üstümü unlu görüb adımlı dəyirmançı çağırma. Sən də mənim saçımı ağ görüb qoca demə. Unutma ki, hər dağın içərisində bir vulkan yatır. Mənim köksümdə haçandır ki, sevgi dolu bir ürək yanır. Saçımda ağaran adi tüklər deyil, yanan ürəyin nurudur... Sən də yaşa dolursan. Getdikcə daha da sadələşirsən, mehribanlaşırısan, şirinləşirsən. Yadımdadır. Mən səni ilk dəfə geoloq paltarında

görmüşəm. Sən universiteti təzə qurtarmışdın. Gənc kəşfiyyatçı idin. Aradan illər keçdi. Biz çox rastlaşdıq. Çox baxışdıq. Çox hisslər keçirdik. Ancaq sən mənim halımı indiyə qədər kəşf edə bilməmişən. Hələ də ayları-illəri bir-birinə bağlaya-bağlaya yola salırıq. Sanki yol qabaran düymələri sırayla uzanıb gedən iri budaqdır. Düymələr nə qönçələnir, nə yarpaqlanır, nə çiçəklənir. Biz isə yenə də rastlaşırıq. Yol ayrıcında köhnə tanışlar tək görüşürük, adsız ünvanlar tək ayrılırıq. Hər görüşüb ayrılanda sakit baxışlarımızla bir-birimizə ömrümüzdən keçən günlərin hesabatını veririk. Qərībədir, hər dəfə rastlaşanda sevinirik. Düşünürük ki, hələ də müqəddəs bir sevgiyə yaşayırıq. Ancaq bu sevgini bakirə saxlayırıq. Nə deyirəm, qoy belə olsun!

MƏNƏ ELƏ BAXMA...

Sən nə qədər cavan, qəşəng, şux olsan da, məni qoca bilib yaraşlıq, təbəssümlü, hərərətli gözlərinlə məclisdə mənə elə təkəbbürlə baxma. Vaxt vardı mən də sən yaşda idim. Saçlarına dən düşmüş cazibədar, nəcib, sadə xanımlara baxardım. Ancaq təkəbbürlə yox, təəssüflə baxardım! Qara saçlarında ağaran tək-tük dənələr payız gecəsinin qətranlarla yuyulmuş saçlarında sayrışan ulduzlara bənzəyərdi. Mən ala gözlərində daim həyat çeşməsi qaynayan o gözəllərə baxa-baxa hayıfı-

lanardım ki, niyə insan bahar gəncliyin şirinliyini yenidən dadmağa başlayanda acı payız yellərilə qarşılaşır. O, məhəbbət gülşənində becərdiyi təzətər güllərdən bir çələng hörüb başına qoyar-qoymaz, yellər daha da şiddətlə əsir. Nədənsə zəngin, səxavətli, xeyirxah payız öz qızıl nəfəsilə əlvan çələngdəki güllərin rəngini saraldıb dəyişir. Yalnız rəngini! Ətrini isə apara bilmir. Bu həmişəcavan güllər öz təbii ətrini nəinki acı yelli payızda, hətta sərt tufanlı qışda da qoruyub-saxlamağa qadirdir!

Düzdür, ağsaçlı zaman mənim qara saçıma vaxtından xeyli qabaq, hələ ömrün payız fəslinin soyuq nəfəsinin həniri gəlməmiş, baharın lap oğlan çağında qar yağdırıb. Başımın üstündən əsib-keçən boz qanadlı acı yellər bu qarı döyəcləyə-döyəcləyə qaşlarıma da səpələyib. Ancaq başımdakı qar qalağının tək bircə tozu da neçə həsrət yanıqlısı ürəyimə yaxın düşə bilməyib. İlhamlı ürəyimin alovu o qar dənələrini dərhal əridib söz incilərinə çevirib. Həmişəbahar ürəyim ilham çəməninin yaşıl tellərinə ağ dənələr qonmasın deyər yağın qarın yolu üstə öz oduyla qırmızı işıq yandırır. Öz baharının yaşıllığını isə şeirdən-şeyrə, dastandan-dastana, kitabdan-kitaba köçürə-köçürə həmişə təzələnib. İlham çeşməsinin büllur suları isə suvarıb. İlham çeşməsinin suları isə tükənməzdir.. O daim qaynayır-daşdıqca, özüylə bərabər dərinliklərdə gizlənmiş, yeni, parlaq, nadir inciləri də üzə çıxarır. Mən bilmirəm büllur, qaynar, həmişəcavan çeşməli dağlara niyə qoca deyirlər?

Dağlar ki, öz cavanlığını ürəyində əbədi gizlədib. Həm də tufanlardan, şimşəklərdən, gürşadlardan qoruya-qoruya gizlədib. Gizlədib ki, istədiyi vaxt bütün tərəvətilə üzə çıxara bilsin. Öz cavanlığını gözə soxmağa çalışan bahara təntənəli gənclik büsətiylə meydan oxuya bilsin. Hər fəsli yaşıl paltarla, yaşıl təbəssümlə, yaşıl sevincə qarşılayıb şən, şaqraq, şirin nəğmələrlə yola sala bilsin!

Mənim də ürəyim yaşıl günəşli, yaşıl ilhamlı, yaşıl məhəbbətli bir dağdır! Mən zamanın insan ləyaqətində buraxdığı ədalətsiz nöqsanları etirazla islah edə bilədim. O qədər özlərinə bənzəməyən saxta görkəmli adamlar var ki... Ağrı qaraya, sarıya, qırmızıya, maviyə, yaşıla çevirən adamlar! Mən belə süni rənglərdən qətiyyətlə imtina edirəm. Necə varamsa, elə də görünmək istəyirəm! Axı, mənim yaşımın da, məsləkimin də, vicdanımın da rəngi dəyişməzdir! Mən günəş təbəssümlü, bahar nəfəsli, çeşmə qüdsiyyətli qənirsiz gözəllərin yorulmaz tərənnümçüsü olap həmişəbahar sənətin şaxta babası olsam da, hər təzə ilin yolunda yaşıl işıq yandıran həmişəyaşıl küknar ağacıyam!

Nədənsə səni gördüm, yadıma o düşdü. Mən də gənc idim, o da. Mən də yaraşıqlı idim, o da. Mən də cazibədar idim, o da. Mən də şux idim, o da. Mən də məğrur idim, o da. Şəhərdə tez-tez rastlaşdıq. Demək olar ki, qiyabi tanışlardıq. Xeyr, bəlkə də əməlli-başlı tanışlardıq. Bir-birimizin adını, ünvanını, tərcümeyi-halını

bilməsək də, böyük, qaynar, gözəl şəhərdə sözsüz-söhbətsiz tanış olmuşduq. Özü də görkəmimizlə, baxışımızla, yerişimizlə... Fəqət qürura sığışdırıb nə mən ona məhəl qoyurdum, nə də o mənə. Hətta bəzən yolda bir-birimizə toxunduqda belə, tələsik, saymazyana keçib gedirdik. Lakin bu təmasdan məndən ona, ondan mənə keçən hisslər odlu şələləyə dönüb laqeydliyimizə axsa da, soyuq etinasızlığın buz nəfəsində dərhal sönüb gedirdi. Çünki ehtiraslı sevgi duyğularını alovlandırmaq üçün mehriban ülfət, mərhəm qayğı, gözəl arzu gərəkdir!

İllər keçdi... Qışlar öz işini gördü. Yenə də rastlaşdıq. Mən artıq babayam. Bəlkə o da nənədir. Axı, qızlar oğlanlardan daha tez ailə qururlar. O, qadın olduğu üçün son dəbdə geyinir. Bir rəssam səliqəsilə saçlarına, gözlərinə, qaşlarına, hətta kirpiklərinə də əl gəzdirir. Hənası öz yerində, rəngi öz yerində, qədəri öz yerində... Fəqət yaşa əl gəzdirməyə iqtidarı çatmayır. Mən isə kişiyəm. Adi görkəmli, sadə davranışlı, təbii yerişli... Ancaq daha nə mən öz vüqarımı onun qarşısında nümayiş etdirə bilmirəm, nə də o mənim önümdə naz satmağa təşəbbüs göstərir...

Yaşın artıb-çoxalan illəri içərisində itib-batan əvvəlki əda da, qürur da, təkəbbür də getdikcə artan etinasızlığın soyuq baxışlarında buzlaşan xatirələr abidəsinə dönmüşdür. Sanki indi bizim məqsədlərimiz də başqalaşmışdır. Biz daha bir-birimizin deyil, yaşın, yalnız yaşın yanından ədayla, qürurla, təkəbbürlə keçməyə çalışırıq...

SUSAN TELEFON

*Ürəkdə doğsa da təzə diləklər,
İnsan sevdiyini unuda bilmir.
Üzünə dəysə də isti küləklər
Gözünün yaşını quruda bilmir.*

Dünyada dağ-dağa, ağac-ağaca, insan-insana arxa dır. Sevginin isə arxası sədaqətdir. Sədaqətə arxalana bilməyən sevgi iradədən də məhrum olur. O gəncin sədaqətini də, iradəsini də öz ata-anası oğurladı. Bəli! Laqeyd valideynlər doğma övladlarını sevdiyi qızdan ayıraraq başqa bir qızla evlənməyə məcbur etdi. Aradan günlər keçdi. Bir gün gəncin evindəki telefon səsləndi. Gənc dəstəyi qaldırdı: – Alo! – dedi. Lakin dəstəkdən səs gəlmədi. Gənc dəstəyi yerinə qoydu. Sonra bir neçə gün telefon beləcə səsləndi. Gənc dəstəyi qaldıraraq: – Alo!-dedi. Lakin yenə dəstəkdən səs gəlmədi. Bir gün də telefon cingiltiyə səsləndi. Gənc dəstəyi qaldırdı: – Alo! – Kimsən? Niyə dinmirsən? – dedi. Lakin yenə də telefon xəttinin o başındakı adam dəstəyi yerinə qoydu. Bir gün də telefon aramsız səsləndi. Gənc dəstəyi qaldırdı: – Alo! Eşidirəm! – dedi. Lakin yenə də dəstəkdən səs gəlmədi. Gənc əsəbiləşdi – Ay vicdansız! Din də! Axı niyə dinmirsən? – dedi. Ancaq kəncin xəbəri olmadı ki, elə bu an telefon xəttinin o başında dayanan adamın iri gözlərindən odlu sellər axır. O, boğazında düyünlənmiş qəhəri nə qədər boğsa da,

gözlərindən axan sellərin qarşısını ala bilmir. Bəli! Bu ağlayan gözəl o gəncin ilk sevdiyi qızıdır. İndi yana-yana ağlayır. Ağlaya-ağlaya yanır. Sanki gənc dəstəkdən o qızın gözlərindən sakit-sakit axan sellərin səsini eşidir. Yox! O sellər özləri təlatümə gəlib gəncin yatmış vicdanını oyadır. Nəhayət o, zəng çalanın kim olduğunu bilir. Telefonun dəstəyini burnuna daha da yaxınlaşdırıb o gözəlin məhrəm nəfəsinin nadir ətrini qoxulamaq istəyir. Fəqət gecikir. Telefon xəttinin o başındakı adam yenə səssiz-səmirsiz dəstəyi yerinə qoyur. Axır ki, dəfələrlə cingildəyən telefonun susmasının sirrini təzə gəlin də başa düşür. Şeylərini yığışdırıb biryolluq evdən gedir. Təzə gəlin getməsin neyləsin? Axı əri başqasını sevir. Ürəyə ki, zor etmək olmaz. Təzə gəlin yerdə bir günəş olsa da, nakam ərinin evini isidə bilməz. Axı o, ərinin rəftarındakı soyuqluğu hər gün duyur. Bu soyuqluq qarlı tufandan daha dəhşətlidir. Təzə gəlin gedəndən sonra o gənc evdə tək qalır. Ancaq telefon arabir yenə də cingildəyir. Gənc dəstəyi qaldırır: – Alo! Niyə dinmirsən? Din də! – deyir. Lakin telefon xəttinin o başındakı adam yenə də dinmir. Səssiz-səmirsiz dəstəyi yerinə qoyur. Gənc isə dəstəyi bir müddət əlində saxlayıb xəyala dalır. Dalğın gözlərində peşmançılıqla dolu xəfif bir təbəssüm parlayır. Narahat ürəyində isə bu susan telefonun bir gün dinəcəyinə inanır... Bir gün doğrudan da o telefon dinir. Özü də elə dinir ki, səsində unudulmaz xatirələr çağlayır. Ümid

fidanlarını göyərdir. Gənc öz günahını səmimiyyətlə etiraf edir. O gözəl isə sevdiyi adamın günahından səxavətlə keçir... Yox! Öz əbədi sədaqətini giley dolu hərarətlə bir daha nümayiş etdirir. Valideynlər başa düşür ki, iki sevən ürəyi bir-birindən ayırmaq cinayətdir. Bəli! Adam öldürmək qədər cinayətdir. Axı, sevginin də canı, ruhu, duyğusu var...

MƏSUMLUQ

*Dünya gözəlləşər, zamanın ömrü
Alovsuz-tüstüsüz yaşa dolanda.
Bir bahara dönər insanın ömrü,
Güllər ürəklərin rəmzi olanda.*

İş otağımın divarındakı şəkildən mənə gözəl bir qız baxır. Sanki bütün gözlərdəki məsumluq bu qızın iri qara gözlərində toplanmışdır. Bəli! Sanki qızın gözlərindən məsumluq yağır. Nə qəm, təki o qızın gözlərindən elə həmişə məsumluq yağınsın! Ancaq bir gilə də yaş düşməsin! Bəs o qızın əlindəki tək qərənfil nədir? Bəlkə o qız hansı gəncisə gözləyir. O gülü öz ürəyinin təmsali tək ona təqdim etmək istəyir. Yox! O qız heç kəsi gözləmir. O gül elə o qızın öz ürəyidir. Sinəsindən qoparıb əlində tutmuşdur... Sanki qız dilə gəlir, danışır: – Bax!– deyir, – mənim ürəyim də gözlərim tək məsumluqla doludur. O, baharın suyundan təmiz, şimşəyindən

odludur! Qərənfil nədir? O, qızılıgüldən də tərəvətlidir. Kim bilir, mən bəlkə də məni yaradan rəssamın ideali olmuşam. İndisə sənin iş otağının yaraşığımı... O qız doğru deyir... O özünün tərəvəti, qüdsiyyəti, şeiriyyəti-lə mənim iş otağımın yaraşığıdır...

ƏRƏB QIZI

*O qızın gözləri nadir şeiriyyət,
Şərqin gecəsindən daha qaradır!
İlhama gələndə ana təbiət
Gör necə ecazkar gözlər yaradır.*

Gecə mavi ekranda qara çadraya bürünmüş bir ərəb qızı görünür. Sanki bu gözəl zülmət dolu Ərəbistan gecəsini öz əyninə geymişdir. Bəlkə o gur işıqlar altında yuyunan qaranlıq mücəssəməsidir? Qızın qara çadradan boylanıran iri, qara, parlaq gözlərindən başqa heç yeri görünmür. Ancaq nə qəm! Ekranı heyvətlə baxan tamaşaçı bilir ki, o qızın hər əzası gözəldir. Bu hökmü o gözəlin təbəssümlə dolu gözləri verir. Özü də sakit, mehriban, həlim sözlərilə... Ancaq bu sözlər eşidilmir. Yalnız duyulur. Sanki bu təbəssüm qızın üzünə bürüdüyü əsarət timsalı qara çadranı öz hərəkətilə əridib gecənin zülmətinə qarışdırmaq istəyir. Kim bilir, bəlkə də o gözəlliyi qara çadraya bürüyənlərə istehzayla gülür? Bu təbəssüm yalnız bir ömrə deyil, iki ömrə

də bəs edər. Qara çadradan da qara gözlər mənim ürəyimin zirvəsində alışan iki qara günəşə döndü. Düşündüm ki, gözəllər gözəli bəlkə hansı Məcnununsa Leylisidir? Bəs onda Məcnun hanı? Niyə gəlib öz Leylisini qara zindandan çıxarmayıb? Kim bilir, bəlkə ürəyi alovlu məhəbbətlə dolu Məcnunun özü haradasa azadlıq uğrunda çarpışa-çarpışa soyuq zindana düşmüşdür. Leylinin isə o başı bəlalı Məcnundan xəbəri yoxdur. Ancaq bir gün o qara çadranı başından atıb azadlıq uğrunda döyüşə-döyüşə öz Məcnununu soraqlayacaqdır. Kimsə deməsin ki, indi Leyli-Məcnun zamanı deyil. Doğrudur, indi Leyli-Məcnun zamanı deyil, ancaq Leyli ilə Məcnunun sədaqəti, etibarı, dəyanəti bütün zamanlarda bütün sevnələr üçün bir meyar, örnək timsalıdır! Bu ərəb qızında da, o ərəb oğlunda da aydan arı, sudan duru Leyli-Məcnun duyğuları yaşayır...

HƏR YAŞIN ÖZ GÖZƏLLİYİ VAR!

Mən səndən bir az böyük idim. Ancaq böyüklüyümlə sənin kiçikliyinə səcdə edərdim. Sən doğrudan da gözəl idin. Mən də babat idim. Sən ərinlə gəzərdin. Mən tək. O, yaşlı idi. Sən də gənc idin, mən də. Ərin gecə tək qara idi, sən gündüz tək ağ. Mən sənə çox baxardım, sən isə mənə qara çeşmək dalından heç məhəl də qoymazdın. Bəlkə də Günəşi çulğayan bulud tək

ərinin zəhmi səni basardı. O varlı idi, mən yoxsul. Sən mənim bahar ətrimi qoxulamaq istəyəndə ərinin buz tək soyuq daş-qaşları təbəssümlü gözlərini qamaşdırardı. Sən də aynaya baxardın, mən də. Sənin aynan daş güzgü idi, mənim aynam ağ varaq. Sən daş güzgüyə öz gözəlliyini nümayiş etdirmək üçün baxardın. Mən ağ varaqlara öz gəncliyimi köçürmək üçün gözlərimi zil-ləyərdim. Zaman keçdi... Daş güzgü nə qədər parlaq olsa da, sənin gözəlliyini özündə qoruyub saxlaya bilmədi. Öz sahibinə etibarsız çıxdı. Ağ varaq isə nə qədər solğun olsa da, mənim gəncliyimi özündə qoruyub saxlaya bildi.

Bir zamanlar çeşməksiz gözlərlə mənə baxmaq istəməyən sən, indi mənə qara çeşmək dalından maraqla baxırsan. Ancaq mənə elə gəlir ki, sənin gözlərin də daş-qaşların tək öz parıltısını itiribdir. Mənim yuxusuz gecələrin qaranlığında ağaran saçlarım isə ağ daş-qaşlar tək par-par parlayır. Sən özümə maraqla baxsan da, saçlarıma heyretlə baxırsan. Axı, mən sənin gözlərinin çeşmək dalında heyrətdən necə böyüdüyünü aydın görürəm. Sənin xınalı tellərini külək dağdır. Sənsə dağınq tellərinə sığal çəkmədən, elə mənim ağ saçlarıma baxırsan. Bax! Nə olar? Bu ağ saçların hər teli mənim qarlı zirvələrə ucalan ömür yolumdur. Bu yolda məhəbbət də, sədaqət də, ülviyyət də, qüdsiyyət də, tərəvət də yaşayır... Sən bəlkə də mənə baxa-baxa bir zaman öz hüsnünü əks etdirdiyin o daş güzgünü axta-

rırsan? Ərin isə o daş güzgüdə bərq vuran gözəlliyini özü ilə aparıb. Yox! Zaman o daş güzgünü öz dolaylı yollarında harasa çırpıb sındırıb. İndi sənin üstündəki tək-tük daş-qaşlar o güzgünün qırıntılarıdır. Bəs gözəl-liyin necə? Qalmışdırmı? Yox! Həni o illər ki, qara gözlərinlə şəvə tellərin sanki parıldamaqda bir-birilə yarışa girmişdilər. Onsuz da ehtirasla yanan dodaqlarına al boya vurmuşdun. Sanki məhəbbətin yolunu baş-qalarının üzünə bağlamışdın. Günəş qızıl tellərini gözlərinin üstündən yana çəkib sənə baxardı. Ay səni görsün deyə buludlar içində qızıl balıq tək çırpınardı. Çıxmağa yol axtarardı. Çıxa bilməzdi, həsrətlə yanıb, zərrə-zərrə üstünə tökülərdi. İndi solğun dodaqlarına daha al boya vurmursan. Çünki öz yaşından utanırsan. Yox! Bilirsən ki, onsuz da o dodaqlarda məhəbbət odu sönmüşdür. Bəlkə də onu sənin gizli axıtdığın göz yaş-ları söndürmüşdür. Əvvəli məmnun-məğrur, sonu peşi-man-pərişan gözəl! Yaxşı ki, sənin əvvəlki gözlərin mənim ürəyimdə həkk olub qalmışdır. Öz işığıyla, iri-liyiylə, cazibədarlığıyla. Mən sənin öz gözlərini özünə qaytarmaq istəyirəm. Ancaq bu mümkün deyil. Zaman sənin surətini elə redaktə edib ki, mənim ürəyimdəki gözlərini öz yerinə qoysaq nəinki sənin surətini yara-şığa mindirər, hətta özləri də yaraşıqdan düşər.

Sən yenə gözlərinə qara çeşmək taxırsan. Ancaq daha yaraşıqçın taxmırsan. Yox! Əvvəlki hüsnünü itir-miş gözlərini gizlətmək üçün taxırsan. Çıxart gözlərin-

dən çeşməyi! Həyata açıq gözlə bax! Günəş hamıdan qocadır. Ancaq yenə gözəldir, yenə həyata çeşməksiz baxır. Güzəllik təkçə gənclikdə deyil! Hər yaşın özünə görə güzəlliyi var! Əgər zaman sənin güzəlliyini soldurubsa, qoy o özü vəfasızlığından utansın. Çıxart gözlərindən çeşməyi! Zamana da de ki, sənin verdiyin hüsni geri qaytardım. Daha sənə borclu deyiləm. İndən belə öz güzəlliyimlə yaşayacağam...

AYAĞI SAYALI BÜLBÜL

Sakit bir yay səhəri idi. Al yanaqlı Günəş mavi üfüqdən asta-asta qalxdı. İlk şəfəqləri yaqut dənələri tək dənizə səpələndi. Təkcə dənizəmi? Xeyr! Mənzilimizin dənizə baxan eyvanına da düşdü... Elə bu zaman haradansa uçub gələn bir sarı bülbül eyvandakı al şəfəqə bürünüb açıq qapıdan otağa girdi. Otaqda bir dövrə vurduqdan sonra divanda yatmış böyük qızımın sinəsi üstə qondu. Bülbül muncuq gözlərilə qızımın giləs gözlərinə maddım-maddım baxdı. Qızım zərif əlini ehtiyatla uzadıb bülbülü tutdu. Qəribədir. Qızımın isti ovcunda mehriban bir təmas duyan bülbül nə çığırdı, nə də çırpındı. Sanki təzə qonaq ev sahibini çoxdan tanıyır-mış. Biz də təzə qonağı səmimiyyətlə qarşıladıq. Bülbül ev bülbülü idi. Qəfəsdən qaçıb gəlmişdi. Söz yox ki, biz də onu qəfəsdə saxlamalı idik. Mən bülbülün bizim evimizdə yenidən qəfəsə salınmasına razı olmadım. Eşiyə buraxılmasını məsləhət gördüm. Dedim indi ki, bu qəfəsdən qaçmış nəğməkar quş azadlıq istəyir, qoy gedib öz nəğmələrini azadlıqda oxusun! Ancaq uşaqlarım məni dövrələyib yalvarmağa başladılar ki, öz ayağıyla evimizə gələn bülbülü elə evimizdə saxlayaq. Əgər bu zəif quşu havaya buraxsaq acından ölər. Ya da özündən güclü quşların dimdiklərində məhv olar. Mən könülsüz razı oldum. Söz yox ki, biz də bülbülü qəfəs-

də saxladıq. Lakin təzə qonağa xüsusi baxdıq. Sandıq ki, ailəmizin bir üzvü də artmışdır. Bu incə məxluq elə həssas idi ki, evdə ya radionu, ya da televizoru açanda ilk səsi eşidər-eşitməz oxumağa başlayardı. Hətta uzaqdan ruhuna yatan bir səs eşidəndə də sakit qala bilməzdi. Oxuya-oxuya qəfəsin içində o baş-bu başa atılandı. Sanki qəfəsə salınmış nəğməylə dolu bir ürək çırpına-çırpına səs gələn tərəfə pərvazlanmaq istəyirdi! Bəli! Sanki bülbül oxumaq üçün bir məqam gözləyirdi. Mən otaqda harasa zəng etmək istədikdə hələ telefonun nömrələrini tamam yığıb qurtarmamış, o, aparatın sə-sindən vəcdə gəlib qəfəsdə oxumağa başlayardı. Bülbül sürətli cəh-cəhlərilə elə şaqraq zəngülələr vurardı ki, hətta telefonda mənimlə danışan adam da bu şən nəğməkarın fərəhli səsini eşidərdi: – Sən meşədən danışırısan, nədir? – deyə zarafata keçərdi. Həmin il təzə kitabım çapdan çıxdı, böyük qızım gəlin köçdü, yeganə oğlum müvəffəqiyyətlə instituta daxil oldu. Maşın aldım. Bir qız, bir oğlan nəvəm dünyaya gəldi. Oğlum institutu bitirdi. Əsgər getdi. Bülbül də oxudu... oxudu... Ancaq birdən daha oxumadı. Hamımız həyəcana düşdük. Sanki radiolu, televizorlu, pianinolu evimiz nəğməsiz qaldı. Günlər sakit keçdi. Bir qış günü mən iş otağımdakı masanın arxasında əyləşib işləyirdim. Ortancıl qızım mətbəxdə çay hazırlayırdı. Birdən o biri otaqdan cəh-cəhli bir səs eşitdim. Sonra o səs zəngüləyə çevrildi. Bülbül elə oxuyurdu ki... Dedim bütün baharı oxuyub payızda susan bülbülün nəğmələri donmuş

dili nəhayət qışda açılmışdır. Sanki o oxumaq təşnəsidir, mən isə dinləmək həsrətlisi... Sevindim. Bülbül daha susmayacaq, həmişə oxuyacaq! – dedim.

– Ata! Bülbül oxuyur! – deyən qızımın da şən səsinə mətəbdən eşitdim. Ayağa qalxdım. Bülbül olan otağa keçdim. Bəli! Bülbül oxuyurdu. Ancaq qəfəsdə yox, ekranda oxuyurdu. Sən demə qızım mətəbə gedəndə televizoru yana-yana qoyubmuş. İndi ekranda bahar mənzərəsinin fonunda bülbül oxuyurdu. Özü də meşə bülbülü! Həmişə kiçik bir səs təmasından da ilhama gəlib zəngulə vuran qəfəs bülbülü isə meşə bülbülünün nə şaqraq nəğməsinə eşidirdi, nə də cıncırını çıxarırdı. Kor-peşman iş otağıma qayıtdım. Sevincimin hansı bülbülün nəfəsilə üzümdən dağıldığını mənə çay gətirən qızım da bildi. Yenə günlər keçdi. Bir gün bülbül oxudu. Öz bülbülümüz! Elə oxuyurdu ki, sanki səsinin bir də tutulacağından qorxub nəfəsini belə dərmirdi. Sanki o, mahnı kitabının boş qalmış səhifələrini təzə notlarla doldurmağa çalışırdı. Sanki bu nəhəng diləklilik incə xilqət öz həyəcanlı zənguləsilə deyirdi ki, şair şeirsiz, bəstəkar rübabsız, bülbül nəğməsiz yaşaya bilməz! Sonra yenə o baş-bu başa atılırdı. Mən oxuyaraq oxuya çırpınan bülbülə maraqla baxırdım. Fərəhlə gülümsəyirdim... Sən demə sevincindən qəfəsə sıçraymayan bülbüldə xəbər varmış! Ancaq dilsiz quş bu şad xəbəri bizə deyə bilmirmiş. Öz cəh-cəhli çırpıntılarıyla başa salmaq istəyirmiş.

Bülbülün cəh-cəhlərlə çırpındığı günün sabahı ortancıl qızıma elçi gəldi. Sonra o da köçdü. Oğlum sağ-salamat əsgərlikdən qayıtdı. Mənimlə daha bir kitabım çıxdı. Bir oğlan nəvəm də dünyaya gəldi. Bəli! Sən demə yalnız insanın yox, quşun da ayağı sayalı olurmuş. Aradan günlər keçdi. Bülbül yenə də oxumadı. Onun susmağı uzandıqca bizim həyəcanımız artdı. Ancaq bir gün bülbül öz zənguləli cəh-cəhlərlə daş sükutu parçaladı. Bəli! O, elə sevinclə atılıb-düşürdü ki, sanki qəfəsi dağıtmaq istəyirdi. İndi mənim gözlərimdə taxta qəfəs qranit qayaya, bülbülün zənguləli cəh-cəhləri isə gur şələləyə bənzəyirdi... Ancaq bilmirdim ki, bu narahat quşun aramsız çırpıntıları qayğılarla əhatələnmiş qəfəsdə ona göstərilən mehriban xidmətlər müqabilində bir ailəyə minnətdarlığıdır, yoxsa geniş təbiətin azad qoynuna buraxılmaq yalvarışı? Yox! Bilirdim. Bilirdim ki, qayğılar əhatəsində belə, qərblilik, sinəsi həsrətlə dolu bülbülü yaman sıxır. Həsrətdən saralmış sinəsində təzə nəğmələr yatmış nəğməkar, bu boyda dünyada hələ qəfəsin nə olduğunu bilməyən azad bülbüllər məclisində boş qalmış yerini tutmağa çalışır. Öz kiçik nəğməsinə bülbüllərin böyük simfoniyasına qatmaq istəyir. Ancaq bu xeyirxah quş səadət carçısı olduğunu da unutmur. Sən demə bülbülün bu zənguləli cəh-cəhləri əbəs deyilmiş. Bu dəfə də kiçik qızıma elçilər gələcəkmiş! Elçilər kövrək ümidlə gəldi. Möhkəm inamla getdi. Özlərilə bülbül nəğməli payız sevinci apardı. Mən isə səadət carçısı ayağı sayalı qərrib bülbü-

lə borclu qalmaq istəmədim. Qarşıma qoyduğum ağ varaqda minnətdarlıqla yazdım:

**Sən doyunca dincəlmisən,
İndi daha oxu, bülbül!
Nəğmələrlə sən gəlmisən
Bu dünyaya axı, bülbül!**

**Oxu səhər, oxu axşam,
Nəfəsində yansın ilham...
Təranənlə qaçsın tamam
Gözlərimdən yuxu, bülbül!**

**Sükutun yas, zəngülən toy,
Oxumaqdan nə bez, nə doy!
Nəğmələrdə notlaşsın qoy
Ömrümüzün çoxu, bülbül!**

Susma! Oxu bülbül! Bülbül kədərdən də oxuyar, sevincdən də. Sən sevincdən oxu! Qoy sənın şaqraq nəğmələrinin sayı artdıqca qapımızı döyən sevinc müjdələrinin də qədəri çoxalsın! Bahar nəğməli durnalar tək qatarlansın!...

MÖHTƏŞƏM LÖVHƏLƏR

Xatirə ocaqdakı közə bənzəyir. İnsan o ocağın qıraqında əyləşib isinmək istəyir. Elə bu zaman nəfəsi o ocaqdakı közə dəyir. Köz alovlanmağa başlayır.

Bir gün Amerikada hansı tayfanınsa yaşadığı mahalə jurnalıstlər gəlir. Oranı dolaşır, öyrənir, yazır. Yerli

tayfa jurnalıstlərə hörmət edir. Ancaq jurnalıstlər mahalədan gətmək istəyəndə heyrət doğuran bir adətlə rastlaşırlar. Tayfa jurnalıstlərin ayaqqabılarının altına yapışmış torpaqları qazıb yerə tökür. Jurnalıstlər bunun səbəbini bilmək istəyəndə tayfa deyir ki, heç birimiz razı olmarıq ki, bizim torpağımızı ayaqqabılarımızda aparıb özgə torpağa qatasınız...

**Fırçayla yaradılan
Hikmət özü sərvətdir.
Sənəti pula satma,
Sənət özü sərvətdir.**

Dağlarda nərə çəkən tufan sanki qaranlıq gecəni əyninə geymişdi. Ancaq qaranlıq gecə tufanın əyninə dar gəlirdi. Axı, o adi tufan deyildi. O tufana qəzəb də, həyəcan da, qarğış da qarışmışdı. Bəli! Tufan da genişlənməmişdi, böyümüşdü, ağırlaşmışdı. Tufanın içində uzun bir insan karvanı zorla, inadla, ümidlə irəliləyirdi. İnsanlar bir-birinin dal ətəyindən elə bərk-bərk tutmuşdular ki, karvandan çox zənciri andırırdılar. Arabir göydə yanan şimşək yeriyən zəncirin yolunu işıqlandırırdı. İnsanlar qaranlıqda yolu gördüklərinə görə sevinirdilər. Ancaq elə ki, şimşək göydə parçalanıb yerə səpələnirdi, onda yeriyən zəncirin içərisinə vahimə düşürdü. Axı şimşəyin parçaları yeriyən zəncirin üstünə ələnsəydi, Allah bilir onda hər halqası necə olacaqdı... Amma yeriyən zəncir təzadlı duyğular burulğanında yenə irəliləyirdi. Uşaqlar qaça-qaça, cavanlar yeyin-yeyin, qocalar dizin-dizin qabağa gedirdi. Gedənlər arasında körpələ-

rini kürəklərinə sarıyan gəlinlər də, nənələrini dallarına götürən oğlanlar da, babalarının qollarına girən qızlar da vardı. Bir neçə əlləri kameralı mütəxəssis isə qaranlığa da, tufana da, şimşəyə də məhəl qoymadan yeriyən zəncirin faciəylə dolu səhnələrini lentlərə köçürürdü. Öz məhrəm ailəsiylə yeriyən zəncirin içərisində təlaşla addımlayan bir rəssam da vardı. O, şimşək işığında günahsız gözəllərin gül yanaqlarında buz bağlamış göz yaşlarını görəndə dodaqlarını hiddətlə gəmirirdi. Yeriyən zəncirin hərəkəti Göyçədən başlamışdı. Bəli! Ermənilər azərbaycanlıları qədim Azərbaycan torpağı Göyçədən zorla, hədəylə, atəslə çıxarmışdılar. Yeriyən zəncir Azərbaycana gedirdi. Haçansa, hardasa bir azərbaycanlı ata qolun sınığı boyunundur demişdi. İndi Azərbaycan da öz gözəl guşəsi Göyçədən didərgin düşmüş doğma övladlarına öz mehriban qoynunu açmalı idi. Açdı da! Əlləri, ayaqları, qulaqları donmuş didərginləri xəstəxanalarda yerləşdirdilər. Salamətləri isə münasib yerlərdə sakinləşdirdilər. Ancaq yuxarıdakılar ermənilərin Moskvadakı havadarlarından çəkinib lentlərə köçürülmüş dəhşət dolu həqiqətləri televiziya ekranlarında geniş tamaşaçı kütlələrinə göstərməyə qoymadılar.

Süvari nə bilir at nə çəkir? Yuxarıdakılar da elə. Nə bilir, millət nə çəkir? Vətənə ana Vətən deyirlər. Vay ondan ki, hakimiyyət üstündə didişən qeyrətsizlər ana Vətəni bir-birinə ötürə-ötürə onu əldən-ələ keçən fahişə qadına döndərmək istəyə! Bəli! Yuxarıdakılar haki-

miyyət üstündə çarpışa-çarpışa ana Vətəni bir-birinə ötürürdü...

Rəssam yanib töküldü. Gücü yalnız özünə çatdı. Elə həmin günlərdən öz xəyalında bir əlvan Göyçə dünyası yaratdı. Sonra o əlvan Göyçə dünyasını ecazkar fırçasıylı lövhə-lövhə ağ kətanlara köçürdü. İllər keçdi. Rəssam yuxarıdakılardan təkidlə tələb etdi ki, yaratdığı lövhələrin sərgidə göstərilməsi üçün imkan yaratsın. Bakının geniş sərgi salonlarından birində rəssamın fırçasından çıxan əlvan əsərlər nümayiş etdirildi. Onların hərəsi Göyçənin bir parçası idi. Yox! Hərəsi bir yurdun, bir ocağın oxunmamış poeması, dondurulmuş simfoniyası idi. Dəstə-dəstə tamaşaya gələnələr içərisində göyçəlilər də, laçınlılar da, şuşalılar da, ağdamlılar da, bakılılar da vardı. Türkiyəlilər də, iranlılar da, fransızlar da sərgiyə gəmişdilər. Əcnəbilər sükut içində canlı lövhələrə maraqlı dolu diqqətlə baxa-baxa rəssamın nadir məharətinə heyran qalırdılar. Göyçənin füsunkar guşələrini özlərində ləyaqətlə əks etdirən lövhələrin qarşısından hələm-hələm çəkilmək istəmirdilər. Rəssam bir qədər aralıda tərcüməçi vasitəsilə əcnəbilərlə söhbət edirdi. Göyçəlilər məhrəm əsərlərə qürurla baxırdılar. Ancaq bir qədər kənardə möhtəşəm bir lövhənin qarşısında bir qadın dayanıb xısın-xısın ağlayırdı. Tablodə yaraşlıqlı bir imarətin şəkli vardı. Yaşıl ağaclar, əlvan güllər içində itən imarət sanki bahara bürünmüşdü. Göyçə ki, Göyçə... Bakıda yaşayan bir ziyalı qadın lövhəyə baxıb ağlayan qadını görəndə

təəccübləndi. Ona sarı getdi. Yanında dayanıb nəzakətlə qadına: – Ay bacı, bu tablolar o qədər canlıdır ki, baxanlar qürur hissi keçirir. Amma siz ağlayırsınız. Niyə ağlayırsınız? – dedi. Qadın suala birdən-birə cavab vermədi. Kiçik, qara əl çantasını açıb uşaq əli boyda ağ dəsmalını çıxartdı. Gözlərinə basıb yaşlarını dəsmala hopdurdu. Sonra nisgillə müsahibinə: – Mən rəssamın həyat yoldaşyam. Bu lövhədəki imarət də bizim Göyçədə qalmış evimizdir – dedi.

Bakılı qadının gözləri heyrətdən açıla qaldı. Bu dəfə o ağlaya-ağlaya göyçəli qadına baxdı. Sonra kiçik qara çantasını açıb uşaq əli boyda ağ dəsmalını çıxartdı. Gözlərinə basıb yaşlarını dəsmala hopdurdu. Dəsmalı yerinə qoyub kağız-qələm çıxartdı. Evlərinin telefon nömrəsini yazıb göyçəli qadına verdi: – Mən dövlət idarəsində işləyirəm. Siz Allah, mənə zəng edin. Bəlkə sizə bir köməyim dəydi – dedi. Sonra göyçəli qadınla mehriban-mehriban xudahafizləşib getdi... Yolda dodaqaltı pıçıldadı:

**Basılmış haqq güc elər,
Ancaq hayıf, gec elər.
Zərbəsiylə nahaqqın
Nəyi varsa, heç elər.**

Axşam rəssamın yaşadığı mənzilə iki Türkiyə vətəndaşı gəldi. Qonaqlar təmənnalı qayğıyla rəssama: – Gəl səni ailənlə birlikdə Türkiyəyə aparacaq. Sən orda hansı imarətdə yaşayırsan yaşa, hansı emalatxanada işləyirsən işlə, hansı maşını sürürsən sür, biz də sən

yaratdığın möhtəşəm lövhələri baha qiymətə sataq. Gəlirin yarısı sənə, yarısı da bizim – dedi.

Qədimdən Azərbaycanda qonağı hörmətlə qarşılayıb, hörmətlə yola salırlar. Ancaq bu qonaqların sənəti hörmətdən salan sözləri rəssamı əsəbiləşdirdi. Sənətinin alçalmağına dözməyən rəssamın hirsini başına vurdu. O, ayağa qalxıb yumruğunu masaya elə vurdu ki, qonaqlar özlərini dik atdı. Rəssam üzlü qonaqlara istehzayla: – Siz bəlkə ünvanı səhv salıbsınız. Mənim əsərlərim Vətənimin həm əksi, həm də sərvətidir. Ona görə də mən əsərlərimi Vətənimin sərhədlərindən kənara çıxara bilmərəm. Yoxsa Vətən vətənliyini itirər – dedi. Dəllal qonaqlar suyu süzülə-süzülə getdi...

ACIQ MÜSAHİBƏ

*Sanma istədada nəşə zamin tək
Ya öndən, ya daldan, ya yandan gəlir.
İstedad özünə tamam əmin tək
Möcüzəylə dolu bir candan gəlir.*

Mavi ekranda təcrübəli, cəsarətli, səriştəli bir jurnalist bir gəncdən müsahibə alırdı. Gəncin yaşı otuza yaxın olardı. Nazik qara saqqalı həm iri qara gözlərinə, həm də parıltılı qara saçına yaraşırdı. Gənc əvvəlcə piyanoda nisgilli bir sevgi nəğməsi çala-çala oxudu. Sonra həyəcanla danışdı. – Mən – dedi – on dörd yaşımdan işləməyə başlamışam. Nə etməli. Ailəmizin güzəranı

ağır idi. Mən də evə pul gətirməliydim. Ona görə də bir ət dükənində fəhlə oldum. Mən bu dükanda nələr görmədim? Dükən müdirinin göstərişilə satıcılar üçüncü növ ət birinci növ adıyla alıcılara sırıyır. Xaricdən aldığımız qaxsımış ətleri yumşalana qədər döyürdük ki, alıcılar köhnəliyini başa düşməsinlər. Mən səhərlər iri soyuducunun qapısını açanda siçanların buzlu ətə daraşdığını görürdüm. Hiddətə gəlirdim. Yeniyetmə olsam da düşünürdüm ki, gör biz xalqa nə satırıq. Yox! Xalqı gözgörəti aldadırıq, soyuruq, çapırıq, talayırıq. Bundansa gedib bank yarmaq yaxşıdır. Doğrusu, mənə elə gəlirdi ki, bank yarmaq da kişilik tələb edir. Ət dükənində isə nakışilik hökm sürür. Axı, adam aldatmaq kişilik deyil. Ət dükənindən çıxdım. Özümə bir yoldaş tapdım. Bir kassanı yardığı. On beş min manat pul götürdük. O günlərdə bir qızla tanış oldum. Nə gizlədim. Qızı sevdim. O da mənə sevdi. Ancaq mənə kimliyimlə maraqlanmadı. Bəli! Sevgi qızın gözlərini elə qamaşdırmışdı ki, o mənə həyatımın dərinliklərini görə bilmədi. Yaxud da görmək istəmədi. Qəribədir. Sanki mənə birdən-birə ilham gəldi. Sevgi haqda bir şeir yazıb musiqisini də bəstələdim. Həzin, kövrək, məhrəm bir nəğmə alındı. Ancaq qıza nə şeiri oxuya bildim, nə də nəğməni çala bildim. Mənə ikinci dəfə kassa yaranda tutdular. Ürəyimdə sevindim. Dedim yaxşı ki, qızın bu işdən xəbəri yoxdur. Məhkəmə başladı. Salon adamlarla dolu idi. Birdən nə görsəm yaxşıdır? Qız salonda əyləşib haqqımda deyilənləri eşidir. Dedim yaxşı oldu. Daha mən-

dən əl çəkər. Mən də onu aldatmaq günahından qurtararam. Mənə on il iş verdilər. O mənə görüşə gəldi. Mənə evlənmək istədiyini qətiyyətlə bildirdi. Nə qədər rədd etdimsə, əl çəkmədi. Onda dedim ki, sən valideynlərlə bu məsələ haqda məsləhətləş, gör onlar nə deyir? Dedi ki, bu məsələni valideynlərimə desəm, razı olmayacaqlar. Pir mənədirsə, kərəmətinə bilirəm. Onlar mənə hansı professorun oğluna vermək xəyalındadırlar. Biz valideynlərimin xəbəri olmadan evlənməliyik. Evləndik. Ancaq qızın valideynləri iki aydan sonra bundan xəbər tutdu. Qızı zorla mənə boşatdılar. Bəli! Günahsız qız yangılı nisgillərini göz yaşlarıyla yanaqlarına yaza-yaza mənə ayrıldı. Sonra gənc yenə pianinoda bir nəğmə çaldı. Hüznü, kədərli, həsrətli... Sanki pianinonun dilləri üstə çırpınan vida nəğməsi idi. O, nəğmənin son akkordlarını təəssüflə vurub dedi: – Sonra mənə Ağdam qazamatına göndərdilər. Orda əlimə tanınmış bir şairin kitabı keçdi. Kitabda bir şeir xoşuma gəldi. Sevgi haqda yazılmışdı. Kitabı cırmaq yaxşı hərəkət deyil. Ancaq mən o şeiri kitabdan kəsib götürdüm. Sonra o şeirə də bir musiqi bəstələdim. Qarabağ hadisələri araya düşəndə biz dustaqlar da Qarabağ uğrunda döyüşə getmək istədiyimizi yuxarı dairələrə bildirdik. İstəyimizi yerinə yetirdilər. Biz Qarabağ uğrunda daşnaklarla döyüşdük. Döyüşlərin birində ağır yaralandım. Necə deyirlər qara günahımı qırmızı qanıyla yudum. Mənə hərbi qospitala göndərdilər. Fədakar həkimlərin ciddi səyləri nəticəsində sağaldım. Daha cəbhəyə yox,

evə getdim. Bir gün o tanınmış şairə zəng edib dedim ki, mən sizin bir şeirinizə musiqi bəstələmişəm. O məni evinə dəvət etdi. Mən də getdim. Şairin şeirini oxuyaraq bəstələdiyim musiqini pianinoda çaldım... Jurnalist dərhal gəncdən soruşdu: – Tanınmış şair sənə nə dedi? Gənc heyfsilənə-heyfsilənə: – Dedi ki, mən xüsusən musiqi təhsili almayan bəstəkarın istedadına inanmıram. Onu qınamıram. Axı o, tanınmış şairdir. Mən isə tanınmış bəstəkar deyiləm. Sən demə, şöhrətə şöhrət yarasırmış, hikmət yox. Nəğmə iki qanadla uçan quşa bənzəyir. Bir qanadı şeir, bir qanadı isə musiqidir. Tanınmış şair mənim musiqimi o quşa bir qanad olmağa layiq bilmədi. Canı sağ olsun. Mən belə iddialardan inciyən deyiləm. Dünyada hər insan yalnız öz başıyla düşünür. Həssas jurnalist bildi ki, hiddətlənmiş gənc bu sözləri kinayələ deyir. O da hiddətləndi. Elə sənətdə ayrıseçkilik salanlar bəzi-bəzi tanınmışlardır da, – dedi. Dəhşətdir, bu başa bəla tanınmışlar özlərindən başqa bir kimsəni tanımaq istəmirlər. Xalqın bağrından qopub bircə “Sona bülbüllər”i ilə neçə-neçə könül gülüstanının əziz mehmanı olan Qədir Rüstəmovları unudurlar. Əliağa Vahidlərə xor baxırlar. Hansını deyəsən?

Veriliş qurtardı. Bu dəfə mən düşündüm ki, istedad yerdən qaynayıb çıxan çeşməni andırır. Təhsil, bilik, not o çeşmənin ətrafına vurulan bəzək-düzəkdir. O bəzək-düzək olmasa da çeşmə öz təbii nəğmələrini oxuyaraq-oxuyaraq axacaq. Axdıqca da durulacaq, büllurlaşacaq, məşhurlaşacaq. O gənc də elə...

KOROĞLU TƏƏSSÜBÜ

*Təəssüb tək hissdən yox,
Həm də qeyrətdən doğar.
Göydən imdad diləsən,
Yerə təəssüb yağar...*

Kənddə toy vardı. Böyük məclisin başında ağsaqqallar əyləşmişdi. Ortasında isə sazını döşünə basan aşiq o baş-bu başa addımlaya-addımlaya çalib oxuyurdu. Yaşmaqlı qızlar, uşaq gəlinlər qapı-pəncərədən içəri boylanırdı. Dəcəl uşaqlar ağaclara dırmaşib aşağıdakı nəğməli büsata yuxarıdan baxırdılar. Aşığın şaqraq səsi ağacları silkələyirdi. Sanki yıxılacaqlarından qorxan uşaqlar ağacların budaqlarından bərk-bərk yapışmışdılar. Arada aşiq nəfəsini dərib üzünü məclisə tutdu. Sonra intizarla: – İndi nə oxuyum? – dedi. Koroğluya səcdə edən bir ağsaqqal nəzakətlə: – Aşiq, Koroğludan oxu! – dedi. Aşiq də Koroğludan oxudu. Ancaq oxudu ha. Bütün məclis bir sükut dünyasına dönüb özü boyda qulağını aşiqin şeiriyyətdə dolu dodaqlarına dayadı ki, hər dediyi sözü eşidə bilsin. Məğrur Koroğlu sazla hardansa gəlirmiş. Birdən yolda pusqaya düşür. Bəli! Yağılar onu mühasirəyə alıb sən Koroğlusan deyir. O isə əlindəki sazı yağılara göstərib: – Məgər siz görməyirsiniz ki, mən aşığam. İnanmırsınızsa, bu da mənim sazım. Dinləyin, aşıqlığımı sizə sübut etsin – deyir. Sən demə keçəl Həmzə də yağılardan arasındaymış. O, yağılara təkidlə deyir ki, amandır, bunu

buraxmayın. Bu, Koroğlunun özüdür. Sizi aldadır. Yağlar Koroğlunu yıxıb kürəyində od qalayırlar...

Aşıq bu səhnəni yanıqlı-yanıqlı elə təsvir edir ki, az qalır sinəsindəki saz alışıb-yana... Birdən bayaq aşıq, Koroğludan oxu deyən ağsaqqal yerində qurcalanır. Bir əliylə kürəyini övkələyir. Onun narahat olduğunu görən aşıq sözünü boğazında, mizrabını sazında saxlayır. Sonra canıyananlıqla həmin ağsaqqala: – Siz niyə narahat-sınız? – deyir. Ağsaqqal da nə aşıqdan, nə məclisdən heç nəyi gizlətmir. Cavab gözləyən aşığa: – Kürəyim yanır – deyir. Bayaqdan özü boyda qulağa dönən məclis indi özü boyda gözə dönüb heyrtlə həmin ağsaqqala dikilir. Ancaq nə od görür, nə də tüstü. Ağsaqqalın kürəyi isə yanmaqda davam edir. Məgər kürəyi doğrudan yanır? Yox! Ona belə gəlir. Bu nədir? Əsl sənətin böyük qüdrəti! Ağsaqqalın kürəyini yandıran aşığın yanıqlı səsi, Koroğlunun hərərətli təəssübü idi.

QEYRƏT ABİDƏSİ

Günorta idi. Trolleybusla bazardan qayıdırdım. Pəncərədən baxanda küçədə beli bükülmüş bir qadın gördüm. Azərbaycanlı idi. Qadının bir əlində ağac əsa, bir əlində ağır bağlama var idi. Qərribə təzaddı. Hərəkət etməkdə qadın əsaya, bağlama isə qadına möhtac idi. Halbuki qadın qara asfalt üzərində yazılmış iri, boz, əyri sual işarəsinə bənzəyirdi. Bəli! Qadının gözlərində indi yaşamaq da, sevmək də, yaratmaq da bir sual

idi. Ancaq qadın sanki yük deyil, öz qocalmış qeyrətini daşıyırdı. Yox! Qadın özü elə başdan-ayağa qeyrət abidəsi idi. Həm də asfalt üstə hərəkət edən heykəl. Mən bilmədim o qadının həyatda bir köməkçisi var, ya yox. Ancaq duydum ki, o qadın bu yaşda da özünü həyatın köməkçisi sanır. Belinin şaxı sınsa da iradəsinin vüqarını əyməyir. Onu gəncliyini axtaran intizarla dolu gözlərində yaşadır. Yadıma dahi Nizaminin ağıllı, tədbirli, səbrli Fitnəsi düşdü. Fitnə bir buzovu hər gün uca qəsrin son mərtəbəsinə qaldırmağı özünə vərdiş edir. Buzov böyüyüb yekə öküz olur. Fitnə yenə də onu heç bir ağırlıq hiss etmədən uca qəsrin son mərtəbəsinə qaldırır. Bir gün də Fitnə vərdişdən yoğrulmuş məharətini qürurla hökmdar qarşısında nümayiş etdirir. Yekə öküzü uca qəsrin son mərtəbəsinə elə qaldırır ki, sanki təzə doğulmuş buzovu aparır. Bu mənzərəyə heyrtlə baxan hökmdara Fitnə laqeyd-laqeyd deyir ki, hər şey vərdişdən asılıdır. Demək hökmdarın bir oxla yaşıl çəməndə otlayan ceyranın başı ilə ayağını bir-birinə tikməyi də möcüzə deyilmiş, vərdiş imiş. Fərasətilə bir nəslin yaraşığı olan Fitnənin nəslə olan nənələrimiz də zəhmətə qatlanmağı vərdiş etmişlər. Ancaq qeyrətsizliyə alışa bilməmişlər. Bəs dahi Nizaminin hikmətdən yoğurub sənətə gətirdiyi kərpickəsən qoca necə? Mənə elə gəlir ki, bu yük daşıyan qoca qadın o kərpickəsən qoca kişinin nəslindəndir. Bir parça çörək üçün heç kimdən minnət götürmək istəmir. Yalnız öz zəhmətilə

yaşamaq istəyir. Mən o qoca qadına baxa-baxa ürəyim-də dedim:

**Eh, insana zəhmətsiz
Bir gül də vermir həyat.
Zəhmətsə əvəzində
Bir şey istəyir, heyhat!**

**O şey nədir? İnsanın
Əzizdən-əziz ömrü.
Cahanda yavaş-yavaş
Quruyan dəniz ömrü.**

**İnsan zəhməti sorur,
Zəhmət isə insani.
Yaxşı ki, bu iştəhlar
Uda bilmir cahanı.**

Yadıma öz cəfakeş nənəm düşdü. Nənəm üç inəyi fasiləsiz sağardı. Sonra səbətlə gedib gərmə qalağından gərmə gətirərdi. Təndiri qalayıb yandırardı. Üç inəyin sü-dünü bişirərdi. İri qazanda qatıq çalardı. Sonra çörək bişirərdi. Çörəkləri tabağa yığandan sonra qatığı nehrəyə töküüb çalxalayardı. Yağını yığıb bardaqlara doldurardı. Sonra nahara yemək hazırlayardı. Nahardan sonra inəklərin yeminin hayına qalardı. Sonra axşam yeməyini hazırlayardı. Hələ arada paltar da yuyardı. Yorğan da sıriyardı. Xalça da toxuyardı. Namaz da qılardı. Heç yadımdan çıxmaz. Payızın soyuq günlərindən birində qış zumarı tutmaq üçün yuyulacaq buğdamızı Neştəri çayına apardıq. Sanki şəfəqlərlə sazaqlar büllur dalğalar arasında yanaşı

çimirdi. Nənəm iri qarmona bənzəyən tumanının uzun ətəklərini belinə sancıb çaya girdi. Üç çuval buğdanı yuyub mənə daşıtdırdı. Mən buğdanı aparıb sahildəki çəməndə salınmış palazların üstə sərdim. Sonra yanında uzandım ki, həm özümü günə verim, həm də buğdanı quşlardan qoruyum. Nənəm mənə dedi ki, hərdən əllərlə buğdanı qarışdır ki, yaxşı qurusun. Buğda nə qədər yaxşı qurusa, o qədər yaxşı üyünər. Mən bir neçə dəfə buğdanı qarışdırdım. Doğrusu, yoruldu. Nənəmin buz nəfəsli çayda o qədər buğdanı necə yuduğuna heyran qaldım. Buğda qurudu. Nənəm mənə dedi ki, çuvalları gətir, buğda dolduraq. Mən çuvalları gətirdim. Nənəmlə çuvalları buğdayla doldurduq. Nə gizlədim. Çox işi nənəm gördü. Dolu çuvalları evə gətirib bir-birinin üstə qoyduq. Axşam nənəm inəkləri sağanda məni çağırıb: – A bala, deyəsən mənim isitməm var, axı – dedi. Mən gedib əlimi nənəmin alnına qoydum. Sanki əlim oda yapışdı. Sən demə büllur dalğalar arasında şəfəqlərlə yanaşı çimən sazaqlar oğrun-oğrun nənəmin iliklərinə hopurmuş. Nənəmin əlindən süd sağılmış badyanı zorla aldım. Arabir məni danlayan nənəmi indi mən danlaya-danlaya yorğana bükdüm. Sonra yatağa uzandırıb xalamı gətirməyə getdim ki, gəlib inəkləri sağsın. Xalam gəlib inəkləri sağdı. Bir qədər sonra dayım gəldi. Yaman dilxor idi. Dayım sual dolu baxışını xalama dikib: – Niyə yaşlı arvadın həddən artıq işləməsinə laqeyd-laqeyd dözürsünüz? Hansı yaşlı arvadın sizin qədər törəmələri var? – dedi. Xalam andaman elədi ki, bizdə günah yoxdur. O özü işsiz qala bil-

mir. Mən də düşündüm ki, zəhmət nənələrin ömrünü nəinki qısaltır, hətta uzadır da. Yoxsa zərif, incə, kövrək nənələr dərin fikir ümmanında qərq ola bilərlər. Sən demə belə deyilmiş. Dayım sanki xalamın sözlərini heç eşitmədi. Qətiyyətlə: – Sabahdan onu işləyən görməyim. Nə işi olsa, özünüz görün – dedi. Sonra nənəmin doğma üzündən öpüb öz evinə getdi...

Nənəmin ölə biləcəyini düşünəndə yaman üşünərdim. Doğrusu, atamı, anamı itirdikdən sonra nənəmdən də ayrılıb tək-tənha qalacağımdan qorxardım. Sonra qətiyyətlə deyərdim yox, səhənglər yanında o qədər bizəkçələr sınıb ki... Nənəm hələm-hələm sınıyan səhənglərdən deyil. Axı nənəmin sümükləri zamanın tufanları ilə döyüşdə bərkiyibdir...

Səhər fişilti səsinə oyandım. Nənəm pəyədə inək sağırdı. Mən yataqdan qalxıb nənəmi işindən ayırmaq istədim. Nənəm etirazla: – Gəlmə – dedi. Mən naxoş olsam da işsiz darıxaram. Nənəm düz demirdi. O istəsəydi irili-xırdalı övladlarını başına yığardı. Darıxmağa vaxt tapmazdı. Bəs nənəmin xəstə-xəstə işləməsinə səbəb nə idi? Yalnız qeyrəti! Mən zəhmətkeş nənəmin əvvəl yumaqlaşan, sonra skletləşən görkəminə baxa-baxa dodaqaltı pıçıldadım:

**Mən sanardım insanı
Yalnız dərdlər əridir.
Yoxsa ki, nə namərdlər,
Nə də mərdlər əridir.**

**Sən demə dillərinde
Qocalığın ünvanı,
Yaşlar dərdlərdən betər
Əridirlər insanı.**

**Yaşlar gəlir... Yolunda
Külək də əsə bilmir.
Yaşların qarşısını
Tanrı da kəsə bilmir.**

Mən neçə-neçə yazımda minnətdarlıq dolu sətirlərlə etiraf etmişəm ki, nənəm mənim üçün hikmətlər məktəbi idi. Mən bu hikmətlər içərisində birinci zəhmət hikmətini öyrənmişəm. Qərībədir. Zəhmət məni yorsa da, sarsıtsa da, qocaltsa da yenə arxam, qürurum, sevincim olubdur. Mən zəhmət müəllimim nənəmə dönə-dönə rəhmət oxumuşam. Bəli! Yalnız nənəmin şahidi olduğum ecazkar hünərini yenidən heyrətlə xatırlayıb gözlərimi qorxutmaq istəyən məsələyə, işə, hadisəyə girişmişəm. Çətinə düşəndə öz-özümə demişəm:

**Nənələr qürurla anıb kökünü
Hikmətlər yaratmış beyinlərində.
Böyük bir külfətin ağır yükünü
Hünərlə daşımış çiyinlərində...**

Mən indi babayam. Özü də dünya görmüş baba! Şirin-şəkər nəvələrim var. Müdrik atalar deyib ki, dövlətdə dəvə, övladda nəvə. Mən də nəvələrimi çox istəyirəm. Bütün zehni yorğunluğumu nəvələrimin məzəli təmaslarıyla canımdan çıxarıram. Bunlar öz yerində.

Ancaq nəvələrimi çox istəməyimin başqa bir səbəbi də var. Bu, həyatın ehtiyacından doğan insafsız səbəbdir. Axı böyük ailənin tufanlar döymüş çiyinlərimə yüklənən tükənməz qayğıları məni uşaqlarımla doyunca əylənməyə qoymayıb. Hətta mən görməmişəm ki, böyük qızım nazik paltoda titrəyə-titrəyə tibb institutuna dərslər oxumağa gedəndə hansı bir kolxozunsa sədrinin qızı dərslər xəz paltoda gəlib. O qız az tapılan uzunboğaz, istiti, yaraşlıq qadın çəkməsi geyəndə, mənim qızım ayaqlarına su keçirən ayaqqabılar taxıb. Sən demə o kolxoz sədri qadın imiş, mən isə kişiyəm... Ancaq bu qadın imkanı qədər də imkanım olmayan kişi! Yox! Mən bu mənzərələri görməmişəm, qızım yan otaqda şikayətlə öz anasına danışanda eşitmişəm. Amma yenə dözmüşəm. Xəyalımda inqilaba, azadlığa, ədalətə bəraət qazandırmışam. Bəli! Uğrunda bütün ömrümü qoyduğum bu məfhumları gözdən düşməyə qoymamışam. Tərəflərini ailəmə də verməmişəm. Ancaq bir dəfə qızım mənim iş otağıma gəldi. Qərribəydi. Həkimliyə hazırlaşan ilk övladımın iri qara gözlərində odla yaş bir-birinə qarışmışdı. Məni heyrət bürüdü. Qələmi qarşımdakı varlığın üstə yarımçıq qalmış şeirimə üstünə atdım. Diqqətlə qızımın gözlərinə baxdım. O gözlər sinəsində şimşək gizlənmiş buludları andırırdı. Şimşək çaxacaqdı. Elə çaxdı da. Qızım yanğılı təəssüflə: – Ata, sən fil qulağında yatıbsan – dedi. Sanki müdrik yaşında heç nə görmürsən, heç nə duymursan, heç nə bilmirsən. Səkini olduğun diyarı müqəddəs məbəd sanırsan. Bu

məbəddə döyünən ürəklərin də hamısını büllurdan təmiz hesab edirsən. Axı öz ürəyin təmizdir. Ancaq elə deyil ata! Səni inandırırım ki, elə deyil. Sənin təmiz hesab etdiyən ürəklər çirkəbdir. Özü də elə çirkəb ki, oraya düşən karvan bir daha çıxa bilmir. Bəli! Əlli-ayaqlı batır. Heç səsi də eşidilmir. Sənin gördüyün ağacları kürəklik kəsiblər, ata! O kürəklərlə xalqın sərvətini kürüyüb gizli anbarlara tökürlər. Sən isə hələ də gəncliyində o tayda inanıb ağzında çaldığın inqilab havasıyla yaşayırsan. Qonşuluqdakı binada yaşayan universitet müəllimləri gör özlərinə necə gözəl şərait yaradıblar. Qapılarında “Volqa” markalı maşınları, dəniz sahilində bağları, ciblərində də pulları... Hələ onu demirəm ki, arvadları, gəlinləri, qızları bir gündə üç dəfə paltar dəyişirlər. Bəli! Səhər bir cür, günorta bir cür, axşam bir cür şey geyirlər. Mənzillərini elə təmir elətdiriblər ki, par-par parıldayan döşəmələrinə ayaq basmağa qıymırsan ki, büllur sinəsinə ləkə düşər. Hələ bunlar harasıdır. Gələcəkdə ailə quracaq övladlarına da mənzillər alırlar ki, sonra öz yerləri dar olmasın. Sən isə neçə ildir ki, təzə mənzilə köçübsən. Hələ də otaqlara əl gəzdirilməyib. Səndə günah yoxdur. İmkanın olmayıb. Mənzilinə gəlib yaşadığın yerə heyrətlə baxanlara isə özün əhəmiyyət verməyibsən. Bir düşünməyibsən ki, axı mən də özümə görə bir kişiyəm. Həyatda da, sənətdə də öz çəkim var. Həm inqilabçıyam, həm də şairəm. Ehtiyacın nə olduğunu bilməyən o müəllimlər universitetdə səni də keçirlər. Özü də

məmnun-məmnun, heyran-heyran, şirin-şirin. Hələ haq-qında diplom işi də yazdırırlar. Buna nə deyirlər? Aləmi bəzər, özü lüt gəzər. İndi gör inqilabın ayağı kimə düşüb? Sənə, yoxsa onlara? Sən elə bilirsen onlar bu dəsğahları yalnız öz maaşları ilə düzəldiblər? Ay hay! Onların maaşları heç təkcə yeməklərinə çatmaz. Bəli! Onların başqa gözəgörünməz gəlir kanalları var. O kanallara düşən tələbələr üzə bildi-bilmədi, “ürəyi yumşaq” müəllimlərə fərqi yoxdur. Təki o tələbələrin valideynlərinin əlləri cibində olsun. Haçansa “qılınc həll etməyən işi pul həll edər”, “pulum olsa, mollanı minbərdən düşürərəm”, “hər şey pulun başının altındadır” məsəlləri nahaq yaranmayıb ki... Bizim institutumuzda da pul hakimdir. Ancaq mən başa düşə bilmirəm ki, pulla oxuyub sonra pulunu xəstələrin kürəyindən çıxaran “həkim” insan taleyinə necə cavabdeh olacaq? Tək güzəran məsələsi deyil, yox! Sən yaradıcılıq məsələlərində də laqeydsən. Ancaq sən bu laqeydliyin də sadəliyindən doğur. Səndən aşağı səviyyədə dayanan şairə fəxri ad verirlər. Sən susursan. İkicildliyini buraxırlar. Sən yenə susursan. Bilmirəm niyə susursan? Nəyi gözləyirsən? Vallah, ata, acığın gəlməsin, sən bu vəziyyətin mənim yadıma “Allahdan buyruq, ağzıma quyruq” məsəlini salır. Bəlkə sən bu vəziyyətini öz aləmində təvazökarlıq hesab edirsən. Yenə də ay hay! Səndən aşağı səviyyədə dayanan şairlər istədiklərinə nail olmaq üçün qapı qalmır ki, döyməsinlər. Sən isə hələ də bir qapı döyməmişən. Sən iti gözlərinlə dünya-

nın üzünün də, astarının da necə olduğunu bilən adam-san. Məgər bu heyrət doğuran işləri bilmirsən? Bəlkə də bilirsen. Amma bir şeyi bilmirsən. Bəli! Bilmirsən ki, biz yaxşı yaşamırıq. Sənin ağır zəhmətinin müqabilində bu güzəran heç nədir. İnsan dünyaya bir dəfə gəlir. O, dünyada nəşə yaratmalıdır. Dünyada yadigar qoyub getməlidir. Amma bu müddət ərzində insanın günləri ehtiyac içində keçməməlidir. Tehrana gedib-gələnlə tanışların orda yaşayan qohumlarının dəbdəbəli həyatından ağız dolusu danışıq. Anam isə səndən gizli fikir çəkir ki, qohumlar bizə gəlsələr onların süfrələrinə nə qoyacaq? Axı qohumların öz evlərində quş südüne qədər nə istəsən var. Sən isə özünü yora-yora gecə də yazırsan, gündüz də. Bəs qazancın nədir? Bilmirsən ki, səhhət də ömrə bənzəyir. O da insana bir dəfə verilir... Kimsə deyib ki, mağazalarda hər şeyin ehtiyat hissələri satılır. Ancaq təəssüf ki, insanın ehtiyat hissələri heç bir mağazada yoxdur ki, ala biləsən.

Sən demə qızımın ürəyinə dammışdı ki, mənim səhhətim pozulacaq. Sonra da əzab yüküm iki zərif çiyinə düşəcək. Qızım gedib su keçirən ayaqqabılarını götürdü. Ancaq mənə göstərmədi. Atasının döyüşlərdə bərkiyən ürəyini yaralamaq istəmədi. Ayaqqabılarını aparıb isti sobanın üstə qoydu ki, qurusunlar. Axı o, sabah yenə dərəcə gedəcəkdi. Mən qızımın arxasınca xəcalət çəkə-çəkə baxdım. Yox! Sanki dolanbac həyat yollarında qürurla daşdığı ağır yük altında töyşüdü. Bir an dayandım. Sonra yanıqlı-yanıqlı dedim:

**Yüküm ağır oldu! Hələ də düzü
Mən ağır çəkirəm, qüssə yeyirəm.
Daşıya bilməzdi Allahın özü
Mənim daşdığıım yükü deyirəm.**

Bəli! Yüküm ağır oldu. Bəs haqqım nə oldu? Tapdandı... Səbəb nə mənim siyasi mühacirliyim, nə də arxasızlığım idi. Yox! Yalnız cəmiyyətdəki ədalətsizlik idi. Deyirlər rəhmətlik Mirzə Cəlil güzəranının ağır çağında yanacaq yoxluğu ucbatından doğma balalarını soyuqdan qorumaq üçün əlyazmalarını sobaya atıb yandırılmış. Mən isə soyuqdan büzüşüb yumağa dönmüş övladlarımı yanan ürəyimin hərarəti ilə isindirmək istəyirdim. Ancaq ürəyimin öz hərarəti heç özümə çatmırdı. Ürək neyləsin? O, cəmiyyətdə gördüyü heyret dolu təzadlar qarşısında donmuşdu.

Yadıma bir əhvalat düşdü. Güldüm. Bəli! Kədərli olsam da güldüm. Gülməli əhvalata gülərlər də! Deyirlər keçmişdə üç cinayətkarı tutub hökmdarın hüzuruna gətirirlər. Hökmdar məmurlara əmr edir ki, sabah cinayətkarları qayadan uçuruma atın! Sabah qayanın yanında taxt qurulur. Hökmdar gəlib taxtda əyləşir. Məmurların təkidi ilə qaya ətrafına toplaşan şəhər camaatı cinayətkarların qayadan necə atılacağını səbirsizliklə gözləyir. Şahın əl işarəsilə qolları arxada möhkəm bağlanan cinayətkarları gətirirlər. Cəzalarını hansı yolla alacaqlarını bilən cinayətkarlar hökmdardan qollarının açılmasını xahiş edirlər. Biz özümüz qayadan atlarıq

deyirlər. Onların qollarını açırlar. Hökmdar barmaqları iri üzüklü əlini qaldırıb cinayətkarlara: – Hə, başlayın! – deyir. Bu an bir cinayətkar qaça-qaça gedib qayanın başına çıxır. Camaata baxmadan bir əlini qabağına qoyub qayadan atılır. Bu heyretlə dolu mənzərəni gören adamlar bir-birinin üzünə baxa-baxa qalır... İkinci cinayətkar da qaça-qaça gedib qayanın başına çıxır. Camaata baxmadan bir əlini dalına qoyub qayadan atılır. Bu heyretlə dolu mənzərəni gören adamlar bir-birinin üzünə baxa-baxa qalır. Üçüncü cinayətkar da qaça-qaça gedib qayanın başına çıxır. İki əlini də göyə qaldırıb qayadan atılmaq istəyəndə hökmdar: – Onu saxlayın! – deyə qışqırır. Qayanın başındakı məmurlar üçüncü cinayətkarın qollarından tutub hökmdarın hüzuruna gətirirlər. Şah dərin maraqla: – Oğlan! De görüm sizin qaya başında göstərdiyiniz hərəkətlərin mənası nədir? – deyə üçüncü cinayətcardan soruşur. Üçüncü cinayətkar hökmdara baş əyib qətiyyətlə: – Qibleyi-ələm sağ olsun. Birinci adam ki, bir əlini qabağına qoyub qayadan atıldı, o, qabağından yarıyıb. İkinci adam ki, bir əlini dalına qoyub atıldı, o da dalından yarıyıb. Mən isə nə qabağımdan yarımışam, nə də dalımdan. Ona görə hər iki əlimi göyə qaldırıb qayadan atılmaq istəyirdim ki, sizin əmrinizlə məmurlar məni saxladılar. Hökmdar uğunub gedir. Elə ürəkdən gülür ki, gözləri yaşarır. Gözlərdə donmuş qəzəb yaşlar içində əriyir. Yerində mərhəmət göyərir. Hökmdar üçüncü cinayətkarın günahını bağışlayır. Lətifəsi məndən uzaq olsun! Mən də in-

di o cinayətkara bənzəyirəm. Bəli! Mən də qələmimdən başqa heç nədən yarımamışam. Həm də nə cinayətkaram, nə də günahım var.

Qızım tibb institutunu bitirdi. Böyük, məşhur, nadir adamların müalicə olunduqları xəstəxanada həkim işlədi. Günlər keçdi. Qızım yaxşı hörmət qazandı. Bəli! Necə deyərlər, tərifi dillərdə dolaşdı. Qızımın sağaltdığı adamlar məni görəndə qızımın şəfqətlə dolu xidmətindən danışib mənə də öz təşəkkürlərini bildirirdilər ki, belə övlad böyütmüşəm. Mən isə təvazökarlıqla deyirdim ki, burda heç bir möcüzə yoxdur. Bacarıqlı övlad böyütmək hər bir valideynin borcudur. Ancaq demirdim ki, bacarıq da zəhmətdən, bir qədər poetik desək, qeyrətdən doğur. Qeyrət isə sözün yaxşı mənasında yoluxucudur. Bəli! O nəşildən-nəşilə keçir. Yəqin nənəmdən mənə, məndən də qızıma keçib. Atalar deyib ki, ot kökü üstə bitər. Mən də desəm ki, qeyrət qeyrət üstə bitər, dünya dağılmaz ki... Qızım şöhrət qazansa da əlavə qazanca göz dikmirdi. Yəni xəstələrdən ənam ummurdu. Yox! Öz halal maaşıyla yaşayırdı. Qızımın maaşına ailəsi də qane idi. Sanki vaxtilə zəhmətsiz gəlirlər haqqında mənə qəzəblənə-qəzəblənə danışan heç o deyildi. Bir gün evdə masa arxasında oturub işləyirdim. Birdən telefon səsləndi. Dəstəyi qaldırdım. Zəng vuran o taylı bir şairə idi. O taydan bu taya bir yerdə gəlmişdik. Aramızda uzun illərin dostluq körpüsü vardı. Bir-birimizin keyfini soruşduq. Axı

qayğılıların ucbatından haçandı bir-birimizi görməmişdik. Şairə kədərlə mənə dedi ki, o taylı bir yoldaşımız xəstələnib. Ürəyindən yatır. Sənin qızının işlədiyi xəstəxanadadır. Xəstənin adamları mənə qürurla dedilər ki, ona sənin qızın baxacaq. Axı o, bacarıqlı kardioloqdur. Mən telefonda müsahibimə qulaq asa-asa qızımın dövlət imtahanlarına necə hazırlaşdığını xatırladım. Özü də həm heyərlə, həm də qürurla xatırladım! Qızım səs mane olmasın deyə Bakının bürkülü yayında otağın qapı-pəncərəsini bərk-bərk örtüb içəridə imtahanlara hazırlaşdı. Anası qızımın yemək-içməyini də o otağa aparırdı. Qalaq-qalaq yığılmış kitabların arasında yerləşdirirdi. Haçansa mütaliəçilər yaxşı görsünlər deyə kitablar arasında şam yandırarmışlar. İndi qızım özü kitablar arasında yanan şama dönmüşdü. Sanki zərif bədəni qətrə-qətrə əriyib kitabların varaqlarına səpələnirdi. Kitabların varaqlarındakı məna dolu sətirlər isə kəlmə-kəlmə qızımın narahat ürəyinə hopurdu... Anası qızına yenə yemək-içmək aparanda içəridən qışqırıq səsi gəlirdi. Bəli! Qızımın anası öz övladının üstünə qışqırdı. Axı qızım yemək-içməyi unudardı. Yemək-içmək yerindəcə əl dəyilməmiş qalardı. Mən qızımın üstünə qışqırmazdım. Ancaq bir Allah bilərdi ki, içəridə nə çəkirəm. İmtahanlar qızımı elə əritmişdi ki, sanki iynənin deşiyindən keçirəcəkdi. Amma başqa ərköyün qızlar kitabların birinə baxanda beşinə arxa çevirirdilər. Ancaq tələbə bileti almağa arxayındılar. Yenə sağ olsun pulun canı.

Sonra şairə çəkinə-çəkinə əlavə etdi ki, xəstənin adamları deyirlər sən qızına necə lazımdırsa o cür də hörmət edəcəklər. Təki sən qızın xəstəyə yaxşı baxsın. Mən xəstənin adamlarına dedim ki, məgər siz unudubsunuz o qızın atası kimdir? O qız necə tərbiyə alıb? Elə iş olar? Məbada elə iş tutasınız. Özünüzü rüsvay edərsiniz. Mən şairədən eşitdiyim sözlər haqqında heç nə demədim. Çünki doğrudan da belə rüsvayçılıqlar olmuşdu. Qızımın xəstələri sağalandan sonra onun xalatasının cibinə ondan xəbərsiz pul qoymuşdular. Qızım da pulu görüb hiddətlənmişdi. Aparıb sahibinə qaytarmışdı. Üstəlik, əzizləyə-əzizləyə sağaltdığı xəstəsindən incimişdi. Xəbəri isə xəstəxanadan çıxıb şəhərə yayılmışdı. İndi hansı xəbər yayılır ki? Mən ancaq şairəyə dedim ki, xəstənin adamları tamamilə arxayın olsunlar. Mənim qızım o xəstədən nə biliyini, nə də qayğısını əsirgəyər. Sonra şairəylə xudahafizləşdik. Dəstəyi yerinə qoydum.

Qızım biləndə ki, xəstə o taylıdır, Bakıda çoxdan sakin olsa da yenə qərirdir, qeyrət çeşməsi daha gur çağladı. Xəstənin ürəyindəki dərdi-bəlanı yuyub apardı. Özünü də əvəzsiz, təmənnəsiz, minnətsiz. Yalnız qeyrət naminə.

Dayanacaqda trolleybusdan düşdüm. Evə tələsdim. Bəli! Tələsdim ki, mənim yorğun gözlərimdə məğrur abidəyə dönən qeyrət haqqında bir neçə söz yazım...

ZƏHMƏT MÜALİCƏSİ

*Qeyrət də bir həkimdir,
Cürət də bir həkimdir,
Hər dərdi unutturur
Zəhmət də bir həkimdir.*

Bir ay olardı təzə mənzilə köçmüşdük. Yaşadığımız binada bizdən bir mərtəbə yuxarıda bir ailə yaşayırdı. Ailədə Şəlalə adlı bir qoca arvad da vardı. Arabir blokda qarşılaşırıq. Mən salam verib keçirdim. Həyat yoldaşım darıxanda yuxarı mərtəbəyə qalxıb təzə qonşularla söhbət edərdi. Evə qayıdanda mənə deyirdi ki, o Şəlalə arvad xəstədir. Elə zarıyır ki, adamın yazığı gəlir. Tez-tez mənə şikayətlənir ki, xəstəlikdən yaman əzab çəkir. Ancaq Şəlalə arvadı müalicə etdirmirlər. Neçə dəfə deyib ki, mənə xəstəxanaya qoyun, ancaq evdəkilər qulaqardına vurublar. Mən evdəkilərə dedim ki, axı Şəlalə arvad xəstədir. Onu xəstəxanaya qoymaq lazımdır. Özünü neçə dəfə mənə bu haqda deyibdir. Böyüyün şikayətinə qulaq asmaq nəinki nəzakətdir, həm də dəyanətdir. Şəlalə arvadın nəvəsi Çeşmə mənə nə desə yaxşıdır? Dedi ki, nəvəsi bizdən sağlamdır. Adını nahaq yerə Şəlalə qoymayıblar. Şəlalə həmişə axar, bulanmaz. Yaxşı yorğan-döşək sıyrıandır. Boş qala bilmir. İş olmayanda darıxır. Yorğandan-döşəkdən nəyin varsa, gətir sırınsın. Özünü də pulsuz. Sabah təzə düzəldəcəyim yorğanı aparıb ona verəcəyəm ki, sırınsın. Həm də o ailə üzvlərindən birinin mənə dediği sözləri sınağa çağam. Ancaq zəhmət haqqını da verəcəyəm.

Sabahı həyat yoldaşım təzə düzəldəcəyi yorğanı yuxarı qaldırıb qoca arvada verdi. O evə qayıdanda gözlərində təbəssüm parlayırdı. Sən demə həyat yoldaşım yorğanı aparıb Şəlalə arvada verəndə o sanki dirçəlibmiş. Dərhal əyləşdiyi döşəkcə üstədən durub yorğanı alanda azar-bezarını unudubmuş. Həyat yoldaşım axşamüstü bir də yuxarı mərtəbəyə qalxdı. Ancaq tez qayıtdı. Bu dəfə gözlərində parlayan təbəssüm bir az da artmışdı. Mənə dedi ki, Şəlalə arvad yorğanı elə həvəslə sıriyır ki, yaşadığımız binanın bütün adamları yığılsa, yorğanı onun əlindən qopara bilməz. Şəlalə arvadın nəvəsi Çəsmənin dediyi sözlər tamamilə doğru imiş. Sanki həyat yoldaşımın gözlərində parlayan təbəssümdən bir parça da uçub mənim gözlərimə qondu. Mən də güldüm. İki gündən sonra həyat yoldaşım Şəlalə arvadın zəhmət haqqını ödəmək üçün bir qədər pul götürüb yuxarı mərtəbəyə qalxdı. Bir az sonra gözlərində parlayan təbəssümə bükülən yorğanla evə qayıtdı...

QƏZƏBİN DƏHŞƏTİ

*Alov şaxələndə
Yaman heybətli olur.
Qəzəbdən doğan alov
Daha dəhşətli olur.*

Qəzəbin üzü dönəndə o qəddarlaşmış cəllad da olur. Hətta doğmaları da bir-birindən ayırır. Tarixdə ata oğlu, oğul atanı, qardaş qardaşı, bacı bacını, ata qızı, qız atanı az qətlə yetirməmişdir. Qəzəblənən insan başqa-

sına xətər yetirməmişdən əvvəl öz ağlını öz hikkəsinin təlatümündə boğur.

Keçmişdə yaşlı bir şah varmış. Şahın da gözlərinin ağı-qarası yeganə bir oğlu. Vəzirin gözü şahın taxt-tacında imiş. Ancaq bilirmiş ki, şahın başına bir iş gəlsə, yerinə oğlu keçəcəkdir. Ona görə də vəzir şahın qulaqlarını doldurur ki, ey dili-qafil, nə yatıbsan? Bəs bilmirsən ki, səni öz oğlun qətlə yetirib yerinə keçmək istəyir. Bəli! Vəzir şahın qəzəbini öz böhtanı ilə körükləyib alovlandırır. Şah düşünür ki, oğlunun bu qəbahətli hərəkəti yalnız atasına qarşı deyil, bütün xalqa qarşı xəyanətdir. Əgər şah olmasa, xalq başsız qala bilər. Beləliklə, qəzəblənən şah xalqın naminə doğma balasının qətlinə fərman verir. O, əvvəl oğlunu, sonra cəlladı çağırtdırır. Cəllada əmr edir ki, apar bu nankorun boynunu vur. Gözlərim bir daha bunu görməsin. Bütün saray adamları şahın ayaqlarına düşüb yalvarır ki, gənc oğlunun nə günahı varsa, öz böyük mərhəmətilə onu bağışlasın. Gözləri qan çanaqlarına dönmüş şah ayaqlarına düşən əyanları təpikləyib üstlərindən keçir. Bəli! Bütün xahişləri, minnətləri, yalvarışları rədd edir. Cəllad şahın oğlunu aparır. Ancaq boynunu vurmur. “Günahkar”ı gizlədir. Bir qoyun kəsir. Şahın oğlunun köynəyini o qoyunun qanı ilə boyayıb saraya gətirir. Şahın ayaqlarına atır. Lakin şah o qanlı köynəyə heç gözlərinin ucuyula da baxa bilmir. Günlər keçir. Ancaq şahın günü olmur ki, keçə də. O səhər-axşam oğlunun fikrini çəkir. Xalq da, Vətən də yadından çıxır. Şah libasını da dəyi-

şir. Qara libas geyir. Bəli! Nakam oğluna yas saxlayır. Ancaq xalqı qara libas geyməyə qoymayır. Vəzir isə için-için gülür. Bəs cəllad neynəyir? Şahın oğlunu gözləri üstə saxlayıb hər nazını çəkir.

Şah gecələr oğul deyib ağlayan arvadının hıçqırıqlarından yata bilmir. Yatmamağı bir yana, şah qorxur ki, tacı da, taxtı da arvadının təlatümə gəlmiş göz yaşlarında qərq ola. O görür ki, oğlunu itirmiş ana yastığını göz yaşlarıyla yuyub yanğılı nəfəsilə qurudur. Sən demə anaya oğuldan şirin şey yoxmuş. Səltənət də, saray da, sərvət də yalan imiş. Tək gözlü adam tək gözünü necə istəyirdisə, şahın arvadı da tək oğlunu elə istəyirdi. Nəhayət, bir gün şah oğlunu öldürməyə aparan cəlladı hüzuruna çağırtdırır. O da gəlib şahın hüzurunda müntəzir dayanır. Şah oğlunu öldürməyə aparan cəlladı başqa cəllada göstərib qəzəblə: – Bunun boynunu vur! – deyir. Günahlandırılan cəllad heyrət içində şaha: – Qibleyi-aləm, mən nə etmişəm ki, siz mənim boynumu vurdurursunuz? – deyir. Şah qəzəblə ona: – Sən mənim gözümün ağı-qarası yeganə oğlumun boynunu vurubsan – deyir. Həyəcan içində ölüm gözləyən cəllad dərindən rahat nəfəs alır. Sonra təbəssümlə şaha: – Qibleyi-aləm, sizin oğlunuz sağdır. İcazə verin gedim hüzurunuza gətirim – deyir.

Qəribədir. Şah dözə bilmir. “Günahkar”dan ünvanı alıb payi-piyada qaça-qaça o yerə gedib oğlunu tapır. Sonra hönkürə-hönkürə oğlunu bağrına basıb o üzün-

dən, bu üzündən dönə-dönə öpür. Bəli! Şah da böyük səhv edəndə ağlayır...

Şah oğlunu saraya gətirir. Saray adamlarının gözləri qarşısında vəziri “günahkar” cəllada göstərib: – Bunun boynunu vur! – deyir. Vəzir dəhşətlə şaha: – Qibleyi-aləm, mənim günahım nədir? – deyir. Şah qəzəblə vəzirə: – Sənin günahın məni öz yalanınla aldatmağındır. Məgər sən bilmirdin ki, yalan ayaq tutar, ancaq yeriməz? – deyir. “Günahkar” cəllad vəzirin boynunu vurur... Sən demə məsum oğul yalandan yoğrulmuş əhvalatı müdrik atasına danışmış. Şah qara libası əynindən çıxarıb qırmızı libas geyir. Sonra taxta çıxır. Bütün oğulsuz ailələrə pul, paltar, ərzaq paylatdırır. Dünyada dərd gəzdirməyən, əzab çəkməyən insan dərd gəzdirən, əzab çəkən insanın halını duya bilməz. Yox! Yalnız dərd gəzdirən, əzab çəkən insan dərd gəzdirən, əzab çəkən insanın halını duya bilər. Ona mərhəmət də göstərer, səxavət də...

Xalq qırx gün, qırx gecə bayram edir. Nəğmə oxuyur, yallı gedir... Şah “günahkar” cəlladı özünə vəzir təyin edir. Sən demə, “günahkar” cəllad vəzifəyə başladığı gündən bir nəfərin də boynunu vurmayıbmış. Yalnız ehtiyac ucbatından bu qəddar peşəni könülsüz qəbul edibmiş. Axı ehtiyac insanı casusa da, oğruya da, cəllada da döndərer... Bəli! Qəzəb kükrəyə-kükrəyə fəsadlar törədəndə gözləri tamam tutulur. Öz qurbanlarının ağına-bozuna baxmır. Gərək peşmançılığı əvvəldən duya biləsən, sonradan yox. Axı sonradan gec olar.

ŞAHDAN DA BÖYÜK ADAM

Pəncərədən eşiyə baxdım. Axşam düşürdü. Sinəsi təzə nəğmələrlə dolu dəniz mavi köynəyini qara köynəklə dəyişməyə hazırlaşdı. Mən də yazı masamın arxasında ayağa qalxıb ev paltarımı eşik paltarım ilə dəyişdim. Sonra havamı da dəyişmək üçün evimizin yanındakı kiçik bağa yollandım. Bağda sanki hava özü hava axtarırdı. Özü də təmiz hava! Ancaq haradaydı o təmiz hava? Sanki təmiz hava tamam çirklənməsindən qorxub ətəklərini yığa-yığa dağların zirvəsinə çəkilməmişdi. Kiçik bağda heç nədən xəbəri olmayan məsum uşaqlar qaçı-şır, oynayıb, gülüşürdülər. Onlara məhrəm-məhrəm baxdım. Aralarında elə zəifləri vardı ki, necə deyərlər burunlarından tutsaydın canları çıxardı. Avazıyan üzləri hələ bir hərf də yazılmayan ağ varağa bənzəyirdi. Bəs hanı o qızılgül dəstəsini andıran uşaqlar? Sanki təmiz hava qıtlığı azmış, üstəlik insanları ərzaq kasadlığı da təngidir. Əlimi ağrıyan ürəyimin üstünə qoyub onu sığallamağa başladım. Sanki kövrəlmiş bir uşağın başını tumarlayırdım. Ancaq nahaq yerə. Sən demə daha acınacaqlı bir mənzərə görəmişəm. Yanımdan zəif bir uşaq qaça-qaça keçdi. Dalınca da nimdaş geyimli atası.

Keçmişdə isti yay günlərinin birində ürəyi yanan bir pinəçi aldığı xiyarları soyub yedikcə qabıqlarını bir yana yığıb. Sonra əllərini qabıqların üstündə yuyur. Bir qədər keçdikdən sonra pinəçinin ürəyi yenə yanır. O, bu dəfə xiyarın qabıqlarını yemək istəyir. Ancaq yoldan

keçənlərin bu mənzərəni görəndən ehtiyat edib əl saxlayır. İsti getdikcə şiddətlənəndə daha pinəçi heç nədən çəkinmir. Xiyar qabıqlarını bir-bir yerdən götürüb döşdüylə silir. Sonra ağzına qoyub yeyir...

Hər şeyin qıta çıxdığı zamanda da adamlar o pinəçinin vəziyyətinə düşür. Bəli! Həddindən artıq baha qiymətə təzə paltar ala bilmədiyinə görə vaxtıyla bəyənəməyib bir yana atdığı köhnə paltarını yamayıb, düzəldib, ütüləyib geyməyə məcbur olur.

Adətən uşaqlar qaçanda sevinər, bu uşaq əzab çəkirdi. Uşağın qıçları elə əyilmişdi ki, hər biri bir sual işarəsinə bənzəyirdi. Sanki uşaq bu suallarla niyə belə olduğunu həyatdan soruşurdu. Bu ötkəm yox, həlim bir ittiham idi. Uşaq zorla qaça-qaça bağın o başına çatdı. Sonra geriye dönüb yenə zorla qaça-qaça bu başa gəldi. Dalınca da gənc atası. Mən ağzımı sözlə doldurub gənc ataya demək istədim ki, bu uşağa bağ havası, dəniz suyu, sahil qumu gərəkdir. Ancaq deyə bilmədim. Düşündüm ki, bəlkə heç bu gənc atanın bağı yoxdur. Sonra o da xəcalət çəkər, mən də. O, bağı olmadığına, mənə soruşduğuma görə. Halbuki mənim özümün də bağı yox idi. Bu zaman ürəyimdən kinayəli bir səs gəldi. Ürəyim məzəmmətlə məndən soruşdu: Heç bağı olan atanın uşağı bu vəziyyətə düşər? Deyirlər iki adam bir-birilə dalaşmış. Biri o birinə deyir ki, sən acından ölən atan belə-belə olsun. Bu biri də o birinə deyir ki, ay zalım oğlu, məgər atamın varıydı ki, yemədi öldü?

Dünyada uşaqdan əziz, şirin, baha şey yoxdur. Mən ürəyimi dinləyə-dinləyə pıçıldadım:

**Sanma səbri üzəndə
Sürtük olur uşaqlar.
Sonsuzluğa bəzən də
Örtük olur uşaqlar.**

**Böyüyü saya-saya,
Kiçiyi duya-duya,
Təravət yaya-yaya
Böyük olur uşaqlar.**

**Danışdıqca danışan,
Çalışdıqca çalışan,
Basılmamış alışan
Körük olur uşaqlar.**

**Müdrinə baxa-baxa,
Ocaqlar yaxa-yaxa,
Sınaqdan çıxma-çıxa
Müdrin olur uşaqlar.**

**Qan-tərə bata-bata,
Qol-budaq ata-ata,
Zirvəyə çata-çata,
Kötük olur uşaqlar.**

**Məhəbbət qucağında,
Səadət sorağında,
Valideyn barmağında
Üzük olur uşaqlar.**

Yadıma uşaqlıqda nənəmdən eşitdiyim bir əhvalat düşdü. Bir gün saray əyanlarından biri Şah Abbasi evinə qonaq çağırmaq istəyir. Vəzir əyanın istəyini Şah Abbasa bildirir. Şah Abbas əyanın dəvətini qəbul edir. Ancaq şərt kəsir ki, gərək mən getdiyim yerdə məndən böyük adam olmasın. Vəzir-vəkil həyəcanla əl-ayağa düşür: – Qibleyi-ələm sağ olsun! Sizdən başqa kim böyük olacaq? – deyər maraqla Şah Abbasdan soruşurlar. Şah Abbas təbəssümlə: – Bir sözdü də dedim – deyir.

Saray əyanı Şah Abbasi ən yaxın, ən məhrəm adamlarıyla öz evinə aparır. Yolçular yolda dayanıb şahın öz başının dəstəsiylə harasa getdiyinə tamaşa edir. Biri o birindən soruşur ki, görəsən şah belə cəlalla hara gedir? O biri cavab verir ki, deyəsən qonaqlığa gədir. Yanındakı saray əyanları görmürsən şahın qılığına girib yol göstərir. Bunu eşidən bir avam kişi yanındakı adamdan soruşur ki, sən bilmirsən şahın yediyi xörəyin hər tikəsi nə qədər pula başa gəlir? Sən demə avam kişinin sual verdiyi adam lotu imiş. O, avam kişiyyə cavab verir ki, bir tümənə! Avam kişi heyretlə: – Pah atonnan, daha deginən şah piy yeyir də – deyir. Məlum olur ki, yağa həsrət qalan avam kişinin ələmində piy ən dəyərlə nemətdir.

Saray əyanının ailə üzvləri Şah Abbasi evlərində görəndə sevincləri yerə-göyə sığmır. Şah Abbasın ayaqları altında neçə-neçə qurbanlar kəsilir. Otaqlar qapılarını taybatay Şah Abbasın üzünə açır. Süfrələr dünyanın ən nadir, ən ləziz nemətlərilə bəzənir. Şah

Abbasın şərəfinə ilk sağlıqlar deyilir. Badələr boşalıb dolur. Elə bu zaman bir uşaq haradansa peyda olub şiltəliyə başlayır. Uşağı sakitləşdirmək istəyirlər. Uşaq heç kimin sözünə baxmayıb ağlaya-ağlaya qışqırır. Ovunmaq bilmir. Şah Abbasın özü işə qarışmalı olur. Bəli! Müdrik hökmdar ərköyün uşağın böyüklü-küçüklü tələblərini yerinə yetirir. Məclisdəki təkəbbürlü əyanlar isə bu mənərəyə hiddətlə baxır. Şah Abbas yorulur. Alnında tər damcıları ulduz-ulduz parlayır. O, başını qaldırıb vəzirə məzəmmətlə baxır. Sonra təmkinlə: – Mən sizə demədim ki, mənə elə yerə aparın ki, orda məndən böyüyü olmasın – deyir. Ev yiyəsi təlaşa düşür. Şahın sözlərindən çaş-baş qalan vəzir təəccüblə: – Qibleyi-aləm sağ olsun, axı burda sizdən böyüyü yoxdur – deyir. Şah Abbas nəzakətlə sağ əlini qaldırıb uşağı göstərir: – Bəs bu nədir? – deyir – Bu məndən böyükdür. Yoxsa mən bunun xidmətində durmazdım. Məclisdəki əyanlar heyvətlə bir-birinin üzünə baxıb başlarını aşağı salır. Şah Abbas ayağa qalxır. Söz yox ki, yanında gələn əyanlar da ayağa durur. Qonaqlığa təntənəylə gələn hökmdar saraya gileylə qayıdır. Şərəfinə doldurulmuş ikinci badələr isə ləziz təamlarla yüklənmiş meydan süfrədə içilməmiş qalır. Tarların, kamançaların, udların, neylərin, qavalların hərərətlə dolu səsləri hələ çıxmamış öz içlərində boğulur. Neçə gündən bəri özlərinə bəzək-düzək verən çılğın rəqqasələr yerlərində donur. Məclisə çağrılmış mədhiyyəçi sair cibindəki yazılı varağı çıxarır. Bir sənət xadimləri-

nə baxır, bir də mədhiyyə yazdığı varağa. Sonra yenə varağı cibinə qoyur. Qəribədir. Həyatda hər şeyin yaxşı cəhəti də olur, pis cəhəti də. Bəli! Bəzən yaxşıdan pis, bəzən də pisdən yaxşı nəticə doğur. Şah Abbasın qonaqlıqda pis vəziyyətə düşməsi yaxşı nəticə verir. Bu hadisədən sonra valideynlər həm uşaqlarının tərbiyəsilə ciddi məşğul olur, həm də qayğısına həssaslıqla qalır. Başa düşür ki, doğrudan da indiki uşaqlardan elə böyük adamlar çıxıb bilər ki, Şah Abbasın özü əzəmətilə o adamların kölgəsində itər. Belə böyük adamlar həm məmləkətə, həm də millətə çörək, su, hava qədər gərəkdir. Özü də həmişə!

Axşamın qara köynəyinin rəngi tündləşirdi. Göyə baxdım. Ay buluddan çıxırdı. Mən də kiçik bağdan çıxıb yarıncıq qalmış əsərimi tamamlayım deyər evə yollandım...

NƏ DOĞRARSAN AŞINA...

*Çəməndən gül doğur, buluddan şimşək,
Səni nə gətirmiş cahana? Ata!
Heç zaman yadından çıxmasın gərək
İkinci Allahdır insana ata!*

Bir kişi yeganə oğluna toy edib evinə gəlin gətirir. Gəlin əvvəllər qaynatasının, qaynanasının, ərinin qulluğunda canla-başla durur. Sonralar yavaş-yavaş paxırı çıxır. Necə deyərlər, özünün qızıl yox, mis olduğunu büruzə verir. Buyruqlara gec cavab verməyə, hətta çımxırmağa başlayır. Zaman keçir. Kişinin arvadı dünyadan kö-

çür. Gəlinindən gözü su içməyən arvad ərindən nigaran gedir. Gəlinindən qayğı görməyən kişi də qocalıb taqətdən düşür. Nahaq deməyiblər ki, qurd qocalanda burnuna kəpənək qonar. Halbuki bağda, bağçada, çöldə, zəmidə, çəməndə yeniyetmələr kəpənəyin dalınca nə qədər qaçsalar da onu tuta bilməzlər. Tər içində buğlana-buğlana kəpənəyin dalınca həsrətlə baxırlar. Kəpənək də təhlükədən qurtardığını görüb yeniyetmələrə acıq verə-verə uçub istədiyi səmtə gedər. Təhlükəsiz hesab etdiyi qurdun sulu burnuna isə məmnuniyyətlə qonar...

Kişi əziyyətsiz yaşamaq istəyən cavan ər-arvada təhlükəli yük olur. Gəlin köməyə möhtac olan qayınatasından göz görəti bezir. Bəli! Fərəhsiz güzəranından tənqə gələn ötkəm gəlin bir gün ağzı qatıq kəsməyən ərindən atasını aparıb qayadan dərəyə tullamağı tələb edir. İnsan öləndən sonra ya torpağın üstündə qalsın, ya torpağın altına düşsün, nə fərqi var? İnsan öldü, qurtardı. Torpağın üstündə qurd-quşa yem olsa, daha yaxşı. Sən də ac qurd-quşun qarnını doldurduğun üçün böyük savab qazanarsan – deyir. Atalar haçansa deyib ki, atı at yanında bağlasan həmrəng olmasa da həmxasiyyət olar. Uzun müddət ərilə bir damın altında yaşayan qəddar gəlin onu da qəddarlaşdırır. Yumşalmış qeyrətini həyasız arvadının döşəməni döyəcləyən ayaqlarının altına atan ər arvadının köməyi ilə artıq iri ət parçasına dönmüş key atasını dalına sarıyıb evdən çıxır. Ağır nəfəs ala-ala qayaya doğru addımlayır. Yolda atası bir neçə dəfə: – A bala, məni haraya aparırsan? – deyə

oğlundan soruşur. Oğlu ağzına su alıb danışmır. Sən demə, oğul da atadan bezibmiş. Dünyada o qədər daş ürəkli, nankor övladlar var ki... Oğul ölüm-zülüm atasını gətirib qayanın başına çıxarır. Sonra dalından düşürüb yerə qoyur. Özü də əyləşib nəfəsini dərir. Ata maraqla: – A bala, məni buraya niyə gətiribsən? – deyə oğlundan soruşur. Oğul laqeyd-laqeyd: – Səni buraya gətirmişəm ki, dərəyə tullayam. Sənin də canın əzabdan qurtarsın, bizim də canımız – deyir. Ata elə bir qəhqəhə çəkir ki, oğul heyrətdən donur. Qaya başında heykələ dönür. Düşünür ki, bu nə gülüşdür? Yox! Adi gülüş deyil, sürəkli qəhqəhədir. Özü də elə qəhqəhədir ki, sümüklərinin içindəki ilikləri də silkələyir. Axı, qorxan adam gülə bilməz. Oğul yanılmışdı. Atası qorxmamışdı. Qorxsaydı, sarsılırdı. Sonra o da heyrətdən donardı. Əksinə, öz qəhqəhəsi öz göylərini açmışdı. Xatirələri oyanmışdı. Duyğuları dilə gəlmişdi. Oğul heyrətini gizlədə-gizlədə: – Nəyə gülürsən? – deyə istehzayla atasından soruşur. Ata etiraf dolu peşmançılıqla: – Ona güdürəm ki, mən də bir zaman öz atamı qocalandan sonra sənin ananın tələbi ilə dalımda gətirib bu qayanın başından dərəyə tullamışdım. Kim bilir, bəlkə gələcəkdə sənin də oğlun arvadının tələbi ilə səni dalına sarıyıb bu qayanın başına gətirəcək. Sonra da dərəyə tullayacaq – deyir. Oğul dəhşətə gəlir. Sanki ayaqlarının altından yer qaçır. Heç o zamana qalmır, elə indi dərəyə düşür. Oğul atasına heç nə demir. Kişini qayğı dolu nəzakətlə təzədən dalına sarıyıb qaya ba-

şından evə gətirir. Ərinin qəzəblə parlayan gözlərinin hədəqəsindən çıxdığını görən gəlin vahiməyə düşür. Necə böyük qəbahət etdiyini sanki indi anlayıb ərinin ayaqlarına yıxılır. Əri isə arvadını ayaqlarında sürüyə-sürüyə atasını aparıb evin küncündəki yumşaq döşəkçə üstündə əyləşdirir. Sonra əl atıb hələ də ayaqlarına dolaşan ilan arvadını qaldırır. Yaxasından yapışıb çəkə-çəkə qapıya doğru aparır. Sonra içəridən eşiyə tullayır. Qayınatanın gülə-gülə gəldiyi evdən gəlin ağlaya-ağlaya çıxır. Oğul atanın yanına qayıdır. Kişinin gözlərində təbəssümlə yaş bir-birinə qarışır. Ata sanki indi başa düşür ki, nə doğrasan aşına, o da çıxar qaşığına...

KƏRAMƏT

*Əbədi qatara dönməyən sevgi
Yarı yolda qalan karvan kimidir.
Ağzına su alıb dinməyən sevgi
Təranəsi susan ümman kimidir.*

Kəndimizdə bir kişi vardı. Arvadını çox sevirdi. Arvadının isə gözü dağımıq idi. Əri dindirəndə o danışmırdı. Qəribədir. Kişilərin gözü dağımığına şorgöz deyib yazığı rüsvay edirlər. Amma arvadların gözü dağımığına hələ ləqəb yoxdur. Nə isə. Kişi arvadının gözünü başqa kişilərdən yığmaq üçün çox düşündü. Yadına düşdü ki, haçansa qonşusuna bir qonaq gəlmişdi. Qonşusu qonaq üçün süfrə açmışdı. Yemişdilər, içmişdilər. Gecə yarısına qədər söhbət etmişdilər. Sonra əvvəl qonaq, sonra qonşunun arvadı əsnəməyə başlamışdı. O əsnəmişdi, bu əsnə-

mişdi. Qonşu arvadının əsnəməsindən şübhələnib onu qonağa qısqanmışdı. Sən demə, qonşusu namus məsələsində ifrat vasvası imiş. Arvad yenə qonağın əsnəməsinə baxıb əsnəyəndə qonşusu daha dözə bilmir. Qalxıb pəyəyə gedir. Bir bəhanə ilə arvadını pəyəyə çağırır. Orda arvadını boğub axura atır. Qayıdıb qonağın yanında əyləşir. Qonaq yenə əsnəyir. Qonşusu da ona baxıb əsnəyir. O əsnəyir, bu əsnəyir. Axırda qonşusu əsnəyə-əsnəyə: – Əsnəyi əsnəy gətirir. Hayıf sənə pəyədəki – deyir. Qonaq maraqla: – Necə məgər? – deyir. Qonşusu əhvalatı qonağa danışır. Qonaq dəhşətə gəlir. Ayaqyoluna getmək bəhanəsilə otaqdan çıxır. Asta qaçana Allah qəzəb eləsin deyib kənddən uzaqlaşır. Qonşusunu isə həbs edirlər. Bəli! Qısqançlıq cinayət, cinayət isə əsarət törədir...

Kişi əvvəlcə bu fikrə gəldi ki, arvadına öyüd-nəsihət versin. Sonra qət elədi ki, quru öyüd-nəsihətdən bir şey çıxmaz. Əyani iş görmək lazımdır. Bir gün kişi saxsı lüleyini su ilə doldurub həyəətə əl-üzünü yumağa çıxdı. Sudan bir-iki ovuc üzünə vurduqdan sonra lüleyini əliylə itələdi. Lüleyin daşa dəyib parçalandı. Kişi ahu-zar edə-edə kor-peşiman evə qayıtdı. Arvad doğrudanmı, yalandanmı həyəcana düşdü: – Nə olub? – deyər nigaranlıqla ərindən soruşdu. Əri təəssüflə arvadına: – Lüleyini sındırdım – dedi. Arvad laqeyd-laqeyd: – Eh, mən də deyirəm görəsən nə olub? Nə çox bazarda lüleyin. Gedib birinin əvəzinə ikisini alarsan – dedi. Kişi məhrəm-məhrəm arvadına: – İş bazarda deyil – dedi. Arvad mat-mat ərinə: – Bəs nədədir? – dedi. Kişi nara-

zı-narazı arvadına: – İş ondadır ki, mən bu lüleyinə öyrəşmişdim. Adəti tərək etmək dəmir bir mühasirəni yarırıb çıxmaqdan çətindir. Bundan sonra təzə lüleyin alıb ona öyrəşmək isə bir ömür istər, – dedi. Arvad dərhal təlaşa düşdü. Kişi arvadının təlaşını duyduqca bığaltı gülümsədi. Arvad daha ərinə heç bir söz demədi. Ancaq günahına görə özünü də, gözünü də qınadı. Düşündü ki, kişi zaman-zaman öyrəşdiyi cansız lüleyini sındırdığına görə bu qədər hayıfılanırsa, bəs mən zaman-zaman öyrəşdiyim canlı insanı itirsəm neynərəm? Yox! Mən böyük səhv etmişəm. Sonra arvad gözünü hər yandan yığıb yalnız ərinə dikir. Kişi isə özünün əyani öyüd-nəsihətinin kəramətinə heyran qalır.

Təəssüf ki, indiki bəzi örnəklərdə, məsləhətlərdə, nəsihətlərdə keçmişdəki kəramət yoxdur. Ona görə də sanki bahar ətrilə məst ola-ola qurulan ailələr sanki qış tufanına düşə-düşə dağılır...

BEŞ QARDAŞ ƏFSANƏSİ

Günəşin altında bərq vuran yolumuz qara çaya, sürətlə irəliyə doğru şığıyan maşınımız motorlu qayığa bənzəyir. Lakin bu çayda nə külək, nə dalğa vardır. Külək də, dalğa da yolumuzun sağında parlayan dənizdədir. Dalğalar növbəyə düzülüb sahilə gəlir, yolumuza yaxınlaşır, nə isə deyir... Lakin sözünü bitirə bilməyir. Külək dalğaları qabağına qatıb yönünü dənizin qoynuna döndərir. Düşünürəm ki, çobanlar da arxacdən çıxmaq istəyən

qoyun sürüsünü geriye belə qaytarırlar. Ancaq yenə dalğa növbəsi sahilə doğru irəliləyir. Nə isə deyir. Bəlkə dalğalar bizə uğurlu yol arzulayırlar? Ona görə bu qədər məsafədə küləklə döyüşə-döyüşə dalbadal sahilə gəlir? Düşünürəm ki, yox! Belə deyil! Əgər dalğalar bizə uğurlu yol arzulamaq üçün gəlmiş olsaydı, sahilə bircə səfərləri də bəs edərdi! Ancaq dalğalar öz niyyətlərindən əl çəkmək istəmir. Hər dəfə sahilə daha artıq inadla hücum çəkir. Hətta gurultulu – Ura!-yla maşınımızın üstündən aşib yolumuzun soluna keçmək istəyir. Yolumuzun soluna baxıram. Nəhəng bir dağ ucalır. Sağ çiyində əzəmətli bir qaya sükutla, vüqarla, təmkinlə dayanır. Qayanın beş zirvəsi vardır! Uzaqdan baxanda o şərqli abidə üzərində yüksələn beş doğma qardaşın heykəlinə bənzəyir. Dağın boz sinəsində isə iri-iri talalar qızarırlar. Dağı zirvədən ətəyə qədər maraqla, diqqətlə, səbrlə süzürəm. Düşünürəm ki, bəlkə bu qızaran talalar dağın ürəyindəki odlu ilhamdır. Şöhlənə-şöhlənə yaxasında al ordenə dönmüdü? Bəlkə bu qızaran talalar günəşin al şəfəqləridir dağın sinəsinə qonub? Əbədiləşib? Bəlkə bu qızaran talalar dağa sığınan insanların yandırdığı ocaqların gözləridir? Yaqutlaşib? Birdən qulaqlarıma tarixin qədim muzeyində daşlaşmış beş qardaşın məğrur səsi gəlir: – Biz beş qardaş idik. Ana Vətənin havasıyla, çörəyiylə, suyuyla böyümüşdük... Günəşli bahar günlərinin birində yadellilər bu doğma yerlərə basqın etdilər. Qəsbkarlar istəyirdi ki, dənizin büllur sularını bulaşdırsınlar, sərvətlərini tala-sınlar, nəğmələrini susdursunlar. Biz bu əsarətə dözə bil-

mədik. Düşmənlərlə döyüşə girdik. Təcavüzkarları dəstə-dəstə qırıb tökdük. Qanları sellər tək axdı. Yağılar hər yerdən başımıza qəzəblə qılınc endirdi. Dağ öz geniş sinəsini bizim üzərimizə yağan qılıncların qabağına verdi. Məğrur sinəsi neçə yerdən yaralandı. Qanı çeşmələr tək çağladı. Analar, gəlinlər, qızlar ağ örpəklərini bizim ayaqlarımızın altına atdı. Aman istədi. Razi olmadı ki, düşmənin murdar qanı Baba dağın müqəddəs qanına qarışsın. Xahiş etdi ki, qan tökməyə. Biz qan tökməyə bu şərtlə söz verdik ki, qəsbkarlar rədd olub doğma sahillərdən həmişəlik getsinlər. Belə də oldu. Düşmənlər getdilər. Özü də həmişəlik getdilər. Ancaq dağın sinəsindəki yaralar da qaldı, ayaqlarımızın altına atılan ağ örpəklər də! Döyüşdə örpəklər dağın sinəsindən axan qanlara boyanmışdı. Bilinmirdi ki, dağın sinəsində qızaranlar yaralardır, yoxsa qana batmış örpəklər...

Beş qardaşın qürur, əzəmət, iftixar dolu səsi uzaq üfüqlər arxasında qeyb olur. Ağ saçlı zaman daş əllərlə öz sirlə dolu ömür dastanını varaqlayır. Mən o qədim dastanda oxuyuram ki, sonra beş qardaşın özü də dünyadan gedir. Ancaq bir dağın beş qardaşın xatirəsinə ucaldığı heykəl timsalı qayalar, bir də sinəsindəki qızartılar qalır. Dəniz o qızartıları meh nəfəsilə silib apara bilmir. Göy əlilə qoparıb ata bilmir, köpüklü dililə yuyub təmizləyə bilmir. Coşan, şıltaqlaşan, çılğınlaşan dəniz dağın öz sinəsində hələ də yadigar saxladığı qızartıları özünə əskiklik sanır. Buna görə də yaman hiddətlənir. Daha soyumuş nəfəsilə, göyərmiş əlilə,

köpüklənmiş dililə deyil, hirsindən rəngi ağarmış gülmüş dalğalarıyla hücumə keçir ki, qırmızı “ləkələr”i dağın sinəsindən, tarixin varağından, özünün taleyindən silə bilsin. Lakin nə qədər çalışırsa, silə bilmir ki, bilmir. Axı həqiqəti necə siləsən? Necə gizlədəsən? Necə danasan? Gör həqiqət abidəsi olan dağ nələr deyir:

**Ümmana atılsa da,
Batmaz həqiqət yenə.
Zindana salınsa da,
Yatmaz həqiqət yenə.
Nə əfsanə, nə rəya,
Nə də rəvayətdir o.
Həm siğlət, həm dəyanət,
Həm də sədaqətdir o.
Həqiqətin gözləri
Ulduz-ulduz alışar.
Dili sussa da, yenə
Ürəyiylə danışar.**

...Dəniz bunu da bilmir ki, dağ xeyirxahdır, təvazökardır, təmkinlidir! O öz sinəsindəki qırmızı “ləkələr”i Vətən uğrunda gedən döyüşlərin al dastanı, beş itkinin göynərtili yanğısı, bir dənizin şəfəqli baxt aynası tək qoruyub əbədləşdirmişdir...

Uzaqgörən dağ beş igidin heykəli arxasında hələ dayaq tək möhtəşəm bir qala da dikəltmişdir. Beş əl isə o qalanı günəşin al şəfəqlərilə doldurulmuş tunc qədəhə döndərmişdir. Sonra bu qədəhi havanın, torpağın, dənizin qüdsiyyətinin şərəfinə qaldırmışdır. İndi yol üs-

tə əzəmətlə ucalan beş qardaşın heykəli qədər tutan beş barmaq ələ bənzəyir. Doğma, qadir, iri əlin ətrafını külək döysə də, qar aparsa da, yağış yesə də, şimşək töksə də, tufan uçursa da, özü əsla topallaşmır... – Kömək! – deyə lal-kar göyün ətəyindən yapışmır. Mərhəmət ummur. Yox! Öz əvvəlki qüdrətinə arxalanaraq dağın çiyində vüqarla, əzəmətlə, ehtişamla yüksəlir. Deyirlər ki, tək əldən səs çıxmaz. O isə dili olmasa da hamının duya biləcəyi bir qətiyyətlə bütün insanları mübarizlikdə, fədakarlıqda, xeyirxahlıqda beş barmaq tək bir əldə birləşməyə çağırır. Doğan günəşi salamlayır, batan günəşə əlvida deyir. Gələn yolçulara yol göstərir, gedən yolçulara uğur diləyir...

BEŞ BARMAQDAN BİRİ

*Göyün növrağı üzdə,
Yerin növrağı altda.
Südü qaymağı üzdə,
Sözün qaymağı altda.*

O, Təbrizdə müəllim idi. Orta məktəbdə dərs deyirdi Yox! Yalnız dərs demirdi. Özünün gələcəyi olan şagirdlərinə şirin qoşmalar da, zəngin bayatılar da, həzin laylalar da öyrədirdi. O beş oğul böyütmüşdü. Ancaq hələ oğulların qazancını görməmişdi. Qəflətən müharibə başladı. Müəllim qələmi silahla əvəz etdi. Dörd oğluyla müharibəyə gedib qəsbkarlara qarşı dö-yüşdü. Yalnız kiçik oğlu xəstə arvadının yanında qaldı. Dörd

oğul Vətən uğrunda qəhrəmanlıqla həlak oldu. Atanın özünənsə sağ əlinin dörd barmağını mərmə apardı. Sanki ata göz yaşlarının təlatümündə itirdiyi dörd ciyərpərəsinin sayını kəsilmiş barmaqlarının kötöklərində əbəd saxladı. Bu kötöklər dörd oğulun canlı məzarlarına çevrildi. Ata bu məzarları həmişə öz hərərətli ovcunda gəzdirdi. Sanki soyuq məzarlarında üşüyən oğullar isti ata ovcunda qızınırdılar... İndi müəllimin əlində tək qalmış baş barmağının aqibəti dörd qardaşını itirmiş kiçik oğlunun taleyinə bənzəyirdi. Nəhayət, müharibə qurtardı. Dinc günlər başladı. Bir gün ağ saçlı müəllimi ət tedarükü idarəsinə çağırırdılar. Sən ət vergisini verməyibsən dedilər. Müəllim hiddətləndi, təəccübləndi, qəhərləndi... Döyüslərdə Vətən uğrunda qurban gedən qoşa-qoşa oğulları yadına düşdü. Sanki müəllimin qılınclaşan qaşları altında parıldayan iti gözləri mərmiləşdi. Alışdı, yandı. Sanki indicə masa dalında oturan rəisə atəş açacaqdı. Yumşaq stulda yayılmış rəis özünü yığışdırdı. Sanki müdafiəyə hazırlaşdı. Müəllim həm qəzəblə, həm də təmkinlə: – Mən “ət” vergisini artıqlamasıyla ödəmişəm! – dedi.

Rəis həm heyrətlə, həm də acıqla əlləri titrəyə-titrəyə qızıl sağanaqlı çəşməyini gözlərinə taxdı. Sonra qarşısındakı ət vergisi qalan adamların adları, fəmilləri, ünvanları yazılmış vərəqə diqqətlə təzədən nəzər saldı. Müəllimin adını, fəmilini, ünvanını qəsdən höccələyə-höccələyə ucadan oxudu. Sonra başını qaldırdı. Müəllimə kinayə ilə baxdı. Sonra damağına bir siqaret qoydu. Yandırdı. Ləzzətlə sü-

mürdü. Tüstüsünü havaya buraxdı... Elə bu zaman müəllimin sağ əli qara duman arasından çırpınıb çıxan boz qartal tək qalxdı. Sanki bu qartalın qanadları döyüslərdə yolunub tökülmüşdü... Rəis qara dumanın arxasından dörd barmağını itirmiş əlin şahə qalxmış tək barmağına maraqla baxdı. Qürurla havaya qalxan tək barmaq sanki dörd qardaşını itirmiş tək ev uşağı idi. Dörd qonşusunu itirmiş tək top lüləsi idi. Dörd ayağını itirmiş tək tüfəng süngüsü ili...

Müəllim tək barmaqlı sağ əlini havada silkələdi. Sonra irəliyə uzatdı. Sanki müəllim əlində tək qalmış barmağını ox tək rəisin dumanlı gözlərinə soxmaq istəyirdi. Bəli! Müəllim rəisin gözlərindəki ətalət pərdəsini yırtmaq istəyirdi. Ayılmış gözlərə cəsarət səhnəsini göstərmək istəyirdi. Sanki müəllimin əlindəki barmaqların yerləri yalnız özlərinin Vətən uğrundakı döyüslərdə yaralanıb kəsilmələrinə deyil, həm də dörd oğlunun mərdliklə həlak olmalarına canlı şahid idilər.

Müəllim kövrələ-kövrələ, acıya-acıya, yana-yana: – Mən elə ət vermişəm ki, siz bütün dünyanı alt-üst elə-səniz də onun nə tayını, nə də dəyərini tapa bilərsiniz – dedi. – O necə ətdir elə? -deyə rəis heyərlə müəllimdən soruşdu. Müəllim hiddətlə, nisgillə, qürurla: – O mənim Vətən uğrundakı döyüslərdə həlak olmuş dörd oğlumun şirin canının ətidir. O mənim Vətən uğrundakı döyüslərdə qanlı yarpaqlar tək tökülən sağlam barmaqlarımın ətidir! – dedi. Bu sözlər adi şikayət deyildi. İttihamlı dolu həqiqət idi. Rəisin gözləri bərəldi. Dili tutuldu. Nəfəsi tengidi. Müəllim əzəmətlə ayağa qalxdı. Qapıya doğru

sürətlə addımladı. Qapını elə çırpdı ki, rəis oturduğu yerdə stul qarışıq silkələndi. Müəllim gedirdi. Yolda arabir əlindəki dörd barmağının boş yerinə də, tək qalmış barmağına da kədərlə baxırdı. Sanki müəllimin əlindəki tək barmaq qələmdanda qalmış yeganə ümid qələmi idi. Dörd nakam oğulun faciəsini də, bir zavallı ananın fəryadını da bu qələm yazmalıydı! Yox! İndi müəllim sol əliylə yazmalıydı! Həm də ürəklə yazmalıydı! Bu cəfakeş insan yazacağı həyat dastanında hələ həqiqət olmamış Vətən arzularını da nəqarata döndərməliydi...

Müəllim yol üstəki evlərdən birinin açıq pəncərəsindən ürəyinə yatan bir bayatı eşitdi. Kimsə inamla oxuyurdu:

**Qələm söz bulağıdır,
Qələm od qaynağıdır.
Qələm bir elin deyil,
Min elin dayağıdır.**

Müəllim son iki misranı dodaqlarında təkrar edə-edə gedirdi. Gələcəyə baxa-baxa gedirdi. Təsəlliylə, qürurla, inamla gedirdi.

YAS MƏCLİSİNDƏ

Bir yas yerinə getmişdim. İndiki yas yerlərinə gələnlər rəhmətə gedənlər haqqında yox, yalnız özləri haqqında danışırılar. Mən də kəhrəba təsbehimi asta-astta çevirib limonlu çay içə-içə yalnız özləri haqqında danışanlara diqqətlə qulaq asırdım. Bu zaman bir kişi xırda gözlərini qıya-qıya məclisə daxil oldu. Boş yer

olmadığına görə məclis sahibi ayağa qalxıb yerini ona verdi. Kişi əyləşdi. Dərhal da cibindən dəsmalını çıxarıb gözlərinə basdı. Çünki gözlərindən gildir-gildir yaş axırdı. Sonra dəsmalını cibinə qoydu. Bir az keçdi. Kişi yenə dəsmalını cibindən çıxarıb gözlərinə basdı. Çünki yenə gözlərindən gildir-gildir yaş axırdı. Sonra yenə dəsmalını cibinə qoydu. Bu zaman məclis sahibi yerindən qalxıb kişiye doğru getdi. Məclisdəkilər də maraq dolu baxışlarıyla məclis sahibini izlədilər. Məclis sahibi əlini mehriban-mehriban kişinin çiyinə qoyub nəzakətlə: – Bəsdir ağladınız! Daha ağlamayın! Özünüzü üzməyin! – dedi. Kişi danışmadı. Məclis sahibi isə keçib yerində əyləşdi. Bir az keçdi, kişi yenə dəsmalını çıxarıb gözlərinə basdı. Çünki gözlərindən gildir-gildir yaş axırdı. Məclis dağılana qədər o bir neçə dəfə dəsmalını çıxarıb gözlərinə basdı. Çünki gözlərindən gildir-gildir yaş axırdı. Bu nə idi? Heyrət dolu məclisdə canıyananlıq idi, yoxsa saymazlıq? Mən məclisə diqqətlə göz gəzdirdim. Bir qədər kənardə bir adam qımışırdı. Bəli, qımışırdı. Özü də zorla. Axı yas yerində gülmək mərifətdən deyil. Mən o adamı çoxdan tanıyırdım.

Məclis dağıldı. Həyətdə köhnə tanışımın mənə doğru gəldiyini gördüm. O, salamsız-kələmsız mənə: – Gördün, o kişi necə ağlayır? – dedi. Mən etirafla köhnə tanışma: – Bəli! Gördüm. Elə ağlamağına mat qaldım. Adam nə qədər kövrək olarmış? – dedim. Köhnə tanışım daha qımışmadı. Yox! Bu dəfə həzin bir

qəhqəhə çəkdi. Bəli! Yalnız həzin. Axı şaqraq qəhqəhəni eşidərlər. Sonra təəccüblə mənə: – Məgər o kişi ağlayırdı? – dedi. Mən də təəccüblə köhnə tanışma: – Bəs nə edirdi? Məgər görmürdün bir əli elə cibindəki dəsmalda idi – dedim. Köhnə tanışım: – Əfsus ki, məclisdəki adamlar da sənə tək düşünürdü. Elə bilirdi ki, o ağlayır. Ancaq o ağlamırdı. Mən onu yaxşı tanıyıram. O, mahir kələkbazlardan biridir. Haçandır ki, gözləri xəstələndiyinə görə yaşı dayanmır. Tez-tez şoruldaya-şoruldaya axır. O da tez-tez gözlərinin yaşını qurutmalı olur. Bu yas məclisində də həmin əhvalat təkrarlardı. Məclis sahibi məğrur adam olduğuna görə istəmədi ki, o kişi çox ağlamaqla rəhmətə gedənin boynuna minnət qoymaqla daha böyük hörmət qazansın. Ancaq mənə güldürən bu deyil – dedi. Mən maraqla: – Bəs nədir? – dedim. O, hiddətlə mənə: – Kişinin danışmaması. Gözlərinin vəziyyəti haqda həqiqəti deməməsi. Adətkərdə göz yaşının sirrini açmaması. Kimsə, haçansa hamamda hamam suyu ilə dost tutub. Sonra bu əhvalat məsələ dönüb. O kişi də yas məclisində axmağa adət etmiş göz yaşıyla daha çox hörmət qazanmaq istədi. Bilirsən də, toyların hörmət dolu öz adəti var. Oğlan toyunda oğlan evi qız evinin qohumlarını toya qonaq çağırır. Qız toyunda qız evi oğlan evinin qohumlarını toyuna qonaq çağırır. Bu hərif kimin, haçan, harda ya oğluna, ya qızına toy edəcəyini əvvəlcədən öyrənir. Sonra bir neçə tanışını başına yığıb dəvətsiz-filansız ya oğlan, ya qız toyuna gedir. Qəribə burasıdır

ki, oğlan evi elə bilir ki, bu adamlar qız evinin qohumlarıdır, qız evi də elə bilir ki, bu adamlar oğlan evinin qohumlarıdır. Bu adamlar isə dinib-danışmamaqla, yalnız yeyib-içməklə məsələnin üstünü örtülü saxlayırlar... – dedi.

Heyrətdən ayaqlarım yerə yapışdı. Bu zaman köhnə tanışım qoluma girdi. Həyətdən uzaqlaşdıq...

İT VƏFASI

*Sən şüursuzdur deyə,
Gülmə heç bir heyvana!
İt vəfada örnəkdir
Hər şüurlu insana!*

Məşhur bir alim xaricdə çağrılmış konfransa dəvət edilmişdi. Alimin həssas bir iti vardı. O, yorulanda iti ilə əylənərdi. Alim iti qonşuya tapşırıb konfransa yola düşmək üçün taksiyə minib təyyarə meydanına getdi. Təyyarənin uçmağına hələ bir qədər vaxt qaldığına görə alim təyyarə meydanında gəzindi. Birdən gördü ki, öz iti ora-bura vurnuxa-vurnuxa nəşə axtarır. Gah yeri, gah da göyü iyləyir. Alim istədi ki, itə sarı getsin. Ancaq gecikdi. İt özü alimin yanına gəlib quyruğunu bulaya-bulaya sahibinin ayaqqabılarını yaladı. Alim itə acıqlandı ki, o evə qayıtsın. İt əl çəkmədi. Axırda alim onu vurdu. O yenə əl çəkmədi. Təyyarəyə minik başlandı. Alim də təyyarəyə mindi. İt evə qayıtmadı. Təyyarə meydanında qaldı. Hər dəfə haradansa təyyarə gələndə zingildəyə-zingildəyə qabağına qaçdı. Sahi-

bini sərnəşinlər arasında görmədikdə məyus-məyus gəriyə qayıtdı. Təyyarə meydanının xidmətçiləri itdəki vəfaya heyran qaldı. Bəli! İnsanlar o yazığın küçə iti olmadığını bilib ac qalmağını rəva görmədilər. Öz yeməklərindən ona da pay ayırdılar.

Günlər keçdi... Bir gün haradansa yenə bir təyyarə gəldi. İt zingildəyə-zingildəyə o təyyarənin qabağına qaçdı. Başını yuxarı qaldırıb uladı. Sərnəşinlər təyyarədən düşəndə it yerindən götürüldü. Özünü sərnəşinlərin arasına vurdu. Sahibini tapdı. Sonra üstünə atılıb qabaq ayaqlarını çiyinlərinə qoydu. Ağzını sahibinin bu üzünə, o üzünə sürtdü. Bilinmədi onu iyləyir, yoxsa öpür. Sahibi heyrətdən yerində quruyub qaldı. Təkcə sahibimi? Yox! Bu nadir mənşərin diqqətlə dolu tamaşasına duranlar da... Daha sonra it qabaq ayaqlarını sahibinin çiyinlərindən çəkib yerə düşdü. Alim yola düzəldi. İt də sahibinin dalınca düşdü. Yad mənşədən qayıdan alimi doğma evinə müşayiət etdi...

XORUZ SƏSİ

*Həsrət sərhəd salandı,
Ömürdən pay alandı.
Xan Araz dumduruydu,
Göz yaşından bulandı.*

Qara çətri ağ ulduzlarla naxışlanmış sakit bir yay gecəsi idi. Sanki başı üstə şölələnən ulduzların istisi də nəhəng şəhərin geniş sinəsinə çökmüşdü. Gecə düşsə də, şəhərin səhərdən alovlanan ürəyi soyumurdu. Bir

yandan göydən yerə sallanan boz bürkü şəhərin gözlərini torlaşdırır, bir yandan da yerdən göyə qalxan asfaltın iyi şəhərin nəfəsini təngləşdirirdi. Şəhərin sinəsi ağır-ağır qalxıb enirdi... Ağacların budaqları sınıq qollar tək yanlarına düşmüşdü. Sanki bürkünün odlu nəfəsi yarpaqları qarşmışdı. Yaşıl yarpaqlar üstəki sarı ləkələr Ay işığında paxırlanmış mis parçalarını xatırladırdı. Ay ölüşkəmiş budaqlar üstə ətək-ətək gümüş pullar səpsə də, bir yarpaq da tərپənmirdi...

Bir rəssam şair dostuna qonaq gəlmişdi. Dostlar eyvanda əyləşib çay içə-içə söhbət edirdilər. Şair yeniyetmə çağlarında Arazın o tayındakı sakit kəndlərində keçirdiyi şirin-acı xatirələrlə dolu günlərdən, sonra qaynar şəhərlərdə gördüyü əzəmətli inqilab dalğalarından həyəcanla danışırdı. O danışdıqca, sinəsində aram-aram döyünən ürəyi təlatümə gəlirdi. Axı şair özü də o əzəmətli inqilab dalğaları içində gənc qəvvas olmuşdu. Başı bəlali xalqına səadət yolu aramışdı. Birdən qonşu həyətdə xoruz banladı. Şair susdu. Qonşu həyətdə sarı boylanıb xoruzu məmnuniyyətlə dinləməyə başladı. Xoruz banladı... Banladı... Banladı... Nəhayət susdu. Şair üzünü qonağına tutub: – Söhbətin arasını kəsdiyim üçün üzr istəyirəm. Nədənə xoruz səsi mənə doğma, məhrəm, əziz gəlir. İstəyir lap “Pirverdinin xoruzu”nun səsi olsun, fərqi yoxdur. Elə zənn etməyin ki, mən zaman ilə ayaqlaşma bilmirəm. Primitiv adamam. Zövqüm inkişaf etməyib. Qətiyyəni yox! Belə deyil! Mən də özümə görə dünya görmüşəm. Zamanın səsinə əks-

səda verən gözəl, şıq, yaraşılıq avtomobillərin də, dağ boyda dalğaları döşləyə-döşləyə irəliləyən gəmilərin də, sürətli uçuşuyla qartalları heyrətə salan təyyarələrin də səsinə eşitmişəm. Xoşlamışam. Lakin indi xoruz səsinə daha çox xoşlayıram. Doğrudur, mən uşaqlıqda xoruz səsinə də diksinərdim. Kənddə nadir bir nemət tapılanda yaşlılar deyirdilər ki, guya həməni nemət xoruz səsi eşitməyib. Mən təəccüb edərdim.

Sonralar biz o tayda Milli Hökumət zamanı Vətəndə elə bir növraq qurduq ki, o heç xoruz səsi də eşitməmişdi. Bəli! O növraq təzə, nadir, gözəl idi. Vətənin daxilindəki sakinlər də, xaricdən gələn qonaqlar da o növraqa heyran-heyran baxırdı. Sanki səs-səsə verən xoruzlar da adicə banlamırdı, yox, xorla səadət nəğməsi oxuyurdu. Hayıf ki, o növraq cəmi bir il yaşadı. Daxildəki düşmənlər xaricdəki düşmənlərlə birləşib o ecazkar növraqı yıxdı. O növraqı quranlar isə didərgin oldular.

Mən yaşa dolduqca şəhərləri göyə sovuran, kəndləri yerlə-yeksan edən elə tükürpədicə vahiməli səslər eşitdim ki, həsrətlə dinləmək istədiyim xoruz səsi nadirləşib mənim hərasan ruhumu oxşayan məlhəm bir sığal oldu! Bəli! İndi mən izdihamlı şəhərin haylı-küylü keçən günlərindən sonra səssizcə gələn gecənin sakitliyində gərgin işləyəndə də xoruz səsinə dinləməyi xoşlayıram. Mənə təzə gələn o səs öz məhrəban avazıyla tarım çəkilməmiş əsəblərimi elə oxşayır, elə sakitləşdirir, elə nizama salır ki, hər şeyi unuduram. Özünü də uşaq laqeydliyiylə. Deməyin ki, axı uşaq heç nəyi unutmur. Mən

unutmağa çalışıram. Səs-sədası uzaq planetlərə çatan doğma planetimizin narahat qucağında bir az toxdamaq, rahatlanmaq, düşünmək istəyirəm. Bu nə ətalət, nə kəsalət, nə qəbahətdir. Bu bərəkətli təbiəti yerli-yersiz diksindirmədən, səxavətli günəşi vaxtlı-vaxtsız hürküt-mədən, xeyirxah bəşəri vədəli-vədəsiz həyəcanlandırmadan gələcək nəsillərin sakit dincliyi haqqında dərin-dən-dərin xəyala dalmaq deməkdir. Elə bir sakit dinclik ki, xoruz səsi eşitməsin. Bəli! Mən belə xoruz səsi eşitməyən bir sakit dinclik istəyirəm... Ancaq bu dincliyi ağuşunda rahatlanmaq üçün istəmirəm. Xeyr! Hələ yaza bilmədiklərimi yazmaq üçün istəyirəm. Dolu sinəmi ağ varaqlara boşaltmaq üçün istəyirəm. Bitib-tükənməyən arzularımı milyonlarla oxuculara demək üçün istəyirəm. Nəhayət, mənim gözlərimdə dünyaya ilkin pəncərələr açan, yazda da, qışda da gül nəfəsli kəndimizin bütöv mənzərəsini sözlə çəkmək istəyirəm! – dedi.

Qonaq başıyla dostunun sözlərini təsdiq edib: – Doğru deyirsən, adam yaşa dolanda dağ havası, kənd mənzərəsi, xoruz səsi, bulaq şırıltısı, bir sözlə, qoynunda boya-başa çatdığı səmimiyyətlə, ünsiyyətlə, bərəkətlə dolu kəndi arzulayır – dedi. – İstəyir ki o, kəndi tərənnüm edən elə gözəl əsərlər yaratsın ki, övlad öz anasının borcunu ödəyən tək, o da bir sənətkar tək, öz ata ocağının əməyini özünə qaytara bilsin – dedi.

Gecə keçirdi. Dostların şirin söhbəti isə bitib-tükənməyən yola bənzəyirdi. Müsahiblər səhərə qədər bu yolla getsəydilər, dan yerində Günəşi qarşılaya

bilərdilər. Ancaq rəssam ayağa qalxıb nəzakətlə dostuna: – Daha mən gedim – dedi. Sonra ev sahibi ilə məmnun-məmnun xudahafızlaşib getdi...

BİR ŞEİR GECƏSİNDƏ

Yadımdadır. Daha uşaq deyildim, yeniyetmə idim. Bir dəfə nənəm xörək payımı qaba çəkib qabağıma qoydu. Mən yerimdən qalxıb su gətirməyə getdim. Geriyə qayıdanda pişiyimizin başını qaba salıb xörək payımı yediğini gördüm. Pişiyə acıqlandım. O qaçdı. Mənim səsimi eşidən nənəm gedib qabı götürdü. Sonra aparıb süfrədən kənar yerə qoydu. Piş-piş deyə-deyə pişiyi çağırdı. Pişik qabdakı yeməyi arxayın-arxayın yeməyə başladı... Nənəm üzünü mənə tutub müdrik-müdrək: – A bala, – dedi – Pişiyin ağzı dəyən xörəyi yeməzlər. Gərək o, xörəyin hamısını yeyə ki, sən qabı yuyub təzədən xörəklə doldurasan. Mənə elə gəlir ki, söz sənəti də belədir. Eyni mövzuya birinci qələm toxundumu? İkinci qələm yanaşmamalıdır. Əgər birinci qələm mövzunu həzm edəndə ağ varaqları yalnız “çirkləndirirsə”, onda varaqları təmizləyib mövzunu təzədən yazmaq gərəkdir. Şeir gecələri haqqında çox deyilib, çox yazılıb. Mən daha bu mövzuya toxunmazdım. Ancaq mənim haqqında yazdığım bu şeir gecəsi əvvəlki şeir gecələrindən çox-çox fərqlidir.

Bir şeir gecəsi idi. İnstitutun müəllimləri, tələbələri, xidmətçiləri xəstə şairi görüşə çağırmışdılar. Görüş

televiziya ilə göstərilirdi. Kimsə, haçansa “göz ürəyin aynasıdır” – deyibdir. Doğrudan da insanın özündə dünyanı yerləşdirməyə qadir olan bir ovuc ürəyinin sakitliyi də, qaynarlığı da, arxayınlığı da, nigaranlığı da, sevinci də, kədəri də gözündə əks olur. İllah da ki, bu insan şair ola! Xəstəlik şairin sifətinin görkəmini də dəyişmişdi. Gərilmiş sifətinin qırıqları əsəbi bir hava üstə köklənmiş qarmon dillərini andırırdı. Diqqətini, parıltısını, cazibəsini itirən gözlər narahat-narahat hər-lənirdi. Sanki öz əvvəlki yaraşığını axtarırdı. O dakı mümkün olan şey deyildi. Salon ağzına qədər adamla dolmuşdu. Hətta boş yer olmadığına görə ayaq üstə duranlar da vardı. Səhnəyə maraqla baxan füsunkar gözəllər salona səpilmiş ətir dolu rəngbərəng qızılgüllərə bənzəyirdi. Qırmızı, çəhrayı, sarı, ağ... Bəli! Gözəllər bir-birinin bəhsinə elə bəzənib sığallanmışdılar ki, hansının daha gözəl olduğunu demək çətin idi. Təəssüf ki, şairin yaxın dostlarından biri də yanında yox idi. Heç uzaq dostu da görünmürdü. O üç-dörd gənc şairin əhatəsində əyləşmişdi. Yox! Öz aləmində tək-tənha əyləşmişdi. Sən paxıllığı necə bilirsən? O istedadlı şairin xəstəliyinə də, yarımcanlığına da, hətta ölümünə də həsəd aparar. Elə xəstəlik özü də sanki bir cür paxıldır. O insanın sağlamlığını əlindən alır. Bəli! Ancaq insanın. Şairin yox! Səhnədə aktyorların bir-birilə yarışa-yarışa dedikləri xəstə şairin sağlam şeirləri bu həqiqəti bir daha sübut edirdi. Bəli! Xəstəliyin nəfəsi yalnız şeirlərə dəyməmişdi. Dəysə də tərəvətini soldura bil-

məmişdi. Salondakı adamlar şairə yox, şeir oxuyan aktyorlara baxırdı. Bəli! Şairin özü unudulmuşdu. Şair isə şeir oxuyan aktyorları da, salonda əyləşən adamları da unutmuşdu. İndi görüşün əziz qonağının bütün əzaları dinlədiyi şeirlərinin ahənglərilə ləngərlənirdi. O məğrur ürəkləri də fəth etməyə qadir olan gözəllərə gözucu da baxmırdı. Halbuki vaxtilə neçə-neçə gözələ şeirlə məktub yazmışdı. Bir-birindən yaraşılıq gözəllər də hələ ahıllıq yaşına çatmamış şairə baxmırdılar. Kim bilir, bəlkə də baxmaq istəmirdilər. Axı yalnız kişilər gözəl qadınlardan zövq almır. Yox! Gözəl qadınlar da yaraşılıq kişilərdən zövq alır. Mənim yadıma uşaqlıqda eşitdiyim “dəvə-dəvə, yükünü mənə, it cəhənnəm!” məsəli düşdü. Axı şair dəvə olmasa da, şeir yükü var! Dedim yox, həssas gözəllər nankor deyil. Bəlkə iti baxışlarında mənəvi gözəlliklə fiziki çirkinliyi bir-birinə qarışdırmaqdan çəkinirlər. Şeirləri dinlədikcə qadir xəyallarında gözəl söz deyən gözəl bir şair surəti yaradırlar. Mən televiziya ekranına baxa-baxa özümə dedim:

**Sən babat görkəminlə
Nə dart, nə çək özünü.
Yığ dolu baxışına
Valeh gəzən gözünü.
Bu nadir mənzərəyə
Sən də gözəl-gözəl dal!
Çirkinliyin içində
Gözəllik xal yığır, xal...
Yox! Çirkinlik əriyir
Gözəlliyin içində.**

**Əlvan güllər açılır
Gözəlliyin içində.
Sonra öz sənətinin
Taleyini düşün sən.
Ancaq bir ovqatda qal,
Nə isit, nə üçün sən.
Bir gör xal yığacaqmı
O da alqış içində.
Gülşənə dönəcəkm
Neçə baxış içində.
Sən ki hər şeirinə
Sənət udunu qatdın.
Simlərə səpələnmiş
Ürək odunu qatdın.
Axı ürək odundan
Mayalanmış şeirlər
Soyuq ürəkləri də
Fəth eləyər, deyirlər.
Mən bir arxayınçılıq
Duyduqca sözlərində,
Nigaranlıq buludu
Dağıldı gözlərimdə.**

Şeir gecəsi başa çatdı. Salondakı adamlar gül dəstələrilə səhnəyə qalxdılar. Gül şair gözündə nədir? Gözəllərin gözəli, şuxların şuxu, ətirliyərin ətirliyi. Taleyin yolunda yanan çıraqlar, nadir çıraqlar...

Keçmişdə bir şah atla səyahətə çıxıbmış. Şeirlərini sevə-sevə oxuduğu şairi də özüylə götürübmüş. Yolları geniş çəməndən düşür. Çəmən şahın atının ayaqları al-

tına sərilmiş nəhəng, əlvan, nadir xalığa bənzəyir. Çəməndə açılmış pardaxlı güllər şahı heyran qoyur. O üzünü yanında at üstə xəyala dalan şairə tutub: – O güllərdən bir dəstə dərib mənə gətir – deyir. Şair atdan düşüb çəməndəki güllərə baxır. Ona elə gəlir ki, güllər meh altında nəşə pıçıldayır. Sanki nəşə deyir. Şair ki, şair! O elə düşünür ki, güllər bu möhtərəm yolçulara yaxşı yol arzulayır. Şair güllərdən birini də dərməyə qıymır. Güllərə bir də heyrətlə baxanda aralarında bir gülün saplağından qırılıb yerə düşdüyünü görür. Sevinə-sevinə o gülü yerdən götürüb şaha gətirir. Şah əvvəl təəccüblənir. Sonra heyrətlənir. – Bu nədir? O boyda çəməndə gözünə elə bu saplağından qırılıb düşmüş gül dəydi? – deyər şairdən soruşur. Şair təmkinlə şaha: – Qibleyi aləm! O biri güllər danışırdı. Bizə yaxşı yol arzulayırdı. Mən də onları dərməyə qıymadım. Danışmayan yalnız bu gül idi, mən də onu gətirib gəldim. Şah şairin ürəyində yuvalanmış ifrat həssaslığı başa düşüb daha bir söz demir. Yolçular yenə atlarını yanaşı sürüb səyahətlərini davam etdirir...

Səhnədə isə görüşə çağırılan şairin şerləri gül dəstələrinə dönüb ətrafa rayihə saçdı. Gül dəstələrinə laqeyd-laqeyd baxan şair nə danışır, nə gülürdü. İndi o gül dəstələri arasında canlı insandan çox, susmuş heykələ bənzəyirdi. Gül təravətli misraları qönçə dodaqlarında təkrarlayan gözəllər isə ecazkar mənşərəyə təəssüflə baxırdı. Dağılan adamlar sanki şairin çirkin görkəmini xəyalında gizlədib, gözəl sənətini ürəyində aparırdı...

TARZƏN FƏDAKARLIĞI

*Bülbülü qəfəsdə oxuyur deyə,
Soyuq küləkdən də qoruyan zaman,
Mahir müğənninin həyatda niyə
Səsini batırmaq istəyir insan?*

İlham valideynlərini çox tez itirmişdi. Yetimliyin ağrı-acısını hələ uşaqkən duymuşdu. Haçandı bibisinin yanında yaşayırdı. Kəndlərində tez-tez toy olurdu. Kənd adamları toylarına şəhərdən məşhur çalanları, oxuyanları dəvət edirdilər. İlham da toylara gedib tanınmış xanəndələrə diqqətlə, maraqla, həvəslə qulaq asırdı. Evdə özü də bəzən dodaqaltı zümzümə edirdi. Bibisi də qardaşı oğlunun zümzümələrini eşidib fərəhlənirdi. İlhamın zümzümələrini yalnız evdə bibisi yox, eşikdə qonşuları da, yoldaşları da eşitmişdi. Yaz günlərindən birində yenə kənddə toy vardı. Şəhərdən gələn xanəndə özüylə gətirdiyi çalğıçıların müşayiətilə oxuyurdu. İlham da qapı ağzında dayanıb xanəndəyə heyran-heyran qulaq asırdı. Xanəndə oxuduğu mahnını məharətlə başa çatdırdı. Birdən kimsə İlhamın qolundan tutub məclisin ortasına çəkdi. İlham o adamı tanıdı. Qohumlarından biri idi. O, təkidlə İlhama: – Bir ağız oxu! – dedi. İlham heyrlə əvvəl qohumuna, sonra məclisdəkilərə baxdı. Məclisdəkilər də maraqla İlhama baxdı. Toy bəyi gəldi. O da mehriban-mehriban İlhama: – Utanma, İlham! Bir ağız oxu! – dedi. İlham isə utanmadı. Elə utana-utana da oxudu. Ancaq oxudu ha. İlhamın

başına şabaş da yağdı, alqış da. Şabaş yerə səpələndi, alqış isə İlhamın yanaqlarına hopdu. O, utandığından daha da qızardı. Deyəsən, şəhərdən gələn xanəndə qısqandı. Sanki ağzına su aldı. İlhamın ifası haqqında heç nə demədi. Yalnız İlhama gizli həsədlə baxmaqla kifayətləndi. Toy məclisi gecə yarısı dağıldı. O gecədən sonra kənddə böyüklər İlhama kiçik xanəndə deyirdi. Yoldaşları isə kiçik xanəndənin hörmətini saxlayırdı...

Yay günlərinin birində İlhamın bibisi eşitdi ki, görkəmli xanəndə Seyid Şuşinski Bakıdan yaxın kənddəki qohumunun evinə qonaq gəlib. Qadın sevindi. Axı o da Seyid Şuşinskinin qohumu idi. Bibisi İlhamı götürüb Seyid Şuşinskinin yanına apardı. O, məhrəm-məhrəm Seyid Şuşinskiyə: – Ağa, xahiş edirəm bu uşağın səsinə qulaq asasınız. Görək bu uşaqdan bir şey çıxar, ya yox – dedi. Seyid Şuşinski mehriban-mehriban İlhama: – Bir şey oxu! Qulaq asaq! – dedi. İlham tərəddüdlə Seyid Şuşinskiyə: – Nə oxuyum? – dedi. Seyid Şuşinski təbəssümlə İlhama: – Nəyi bilirsən, onu da oxu – dedi. İlham da oxudu... Seyid Şuşinski İlhamın səsinin necə olduğundan bir kəlmə də danışmadı. Sanki bu sirri özündə saxlamaq istədi. Ancaq üzünü İlhamın bibisinə tutub qətiyyətlə: – Uşağı payızda mənim yanıma gətirərsiniz. O gərək musiqi təhsili ala – dedi. İlhamın bibisi Seyid Şuşinskiyə dönə-dönə təşəkkür etdi. Sonra İlhamı götürüb geri qayıtdı. Yolda qadın sevincindən yerə-göyə sığmadı...

Payızda bibisi İlhamı Seyid Şuşinskiyin yanına apardı. Neçə-neçə xanəndə yetirmiş ustad xanəndə İlhamı qayğıyla qarşıladi. İlham Bakı musiqi məktəbinə qəbul edildi. O, musiqi məktəbində təhsil ala-ala radioda da, televiziya da oxuyurdu, toylara da gedirdi. Toylara ona görə gedirdi ki, yaşayışını maddi cəhətdən təmin edə bilsin. İlham musiqi məktəbini qurtarana qədər artıq tanınmış xanəndə olmuşdu. Bəli! Adi bir Azərbaycan kəndindən çıxmış İlham bütün Azərbaycanda məşhurlaşmışdı. O, məktəbi qurtaran gün sevimli müəllimi Seyid Şuşinskiyə bir təzətər qızılgül dəməti apardı. Neylon kağıza bükülmüş qızılgüllər büllur güldana qoyulmuş qızılgülləri andırırdı. Yox! Sanki büllur güldana alov salmışdılar. İndicə o alov şiddətlənib yeri-göyü yandıracaqdı... Ancaq İlham o alovlanan qızılgülləri Seyid Şuşinskiyə aparmaqla sevimli müğənnisinə demək istəyirdi ki, ustad, mən də sənətin hələ tamam ağarmamış toran üfüqlərində beləcə alovlanacağam. Bəli! Sənət gülşəninin nəgməkar qızılgülü olacağam!

İlhama sənət vəsiqəsi verən Seyid Şuşinski çalışqan tələbəsinə həyatda uğurlar dilədi...

İlham sənət dünyasına qürurla, cürətlə, inamla ayaq basdı. Özünə sənət dostları da tapdı. O, oxuyacağı yerlərə tarzən Nəciblə, kamançaçalan Söhbətlə getdi.

Yay günlərinin birində İlhamı Abşeron kəndlərindən birində toyda oxumağa dəvət etdilər. İlham Nəciblə Söhbəti də götürüb toya getdi. Toy sahibinin həyətidə üstündən tənəklər sallanmış talvar sanki istidə

başına yaşıl şal örtmüşdü. Yox! Talvar o yaşıl şalı altında sadə adamları istidən qorumaq xətrinə başına salmışdı. Toyxana hələ çağrılan qonaqlarla dolmamışdı. İlham, Nəcib, Söhbət talvarın altında əyləşmişdilər. Nəcib Söhbətlə nə haqdasa danışdı. İlham isə üfüqdə batan günəşə maraqla baxırdı. Doğrudan da günəş Abşeron üfüqlərində batanda insanın nəzərini özünə çəkir. İnsan istər-istəməz günəşə baxır. Günəş sanki bütün günü Abşeronda öz işıq, hərarət, dirlik borcunu artıqlamasıyla ödədiyinə görə fərəhindən qanadlanır. Az qalır elə özü də üfüq boyda ola!

Bu zaman dövredə yığılan adamların içərisindən ağa təkəbbürlü bir gənc təkidlə İlhama: – Niyə bekar durubsunuz. Bir şey oxuyun, qulaq asaqla – dedi. İlham nəzakətlə o gəncə: – Axı hələ toy başlanmamışdır. Toy başlanmamışdan əvvəl çalib-oxumaqla həm toy sahibinə, həm də bizə hörmətsizlikdir – dedi. Sonra sual dolu baxışlarını Nəcibin cavab dolu baxışlarına yönəltdi. Nəcib göz-qasıyla İlhama bildirdi ki, çalmaqla da, oxumaqla da lazımdır. Tar dindi, kamança danışdı, İlham oxudu. Yaşıl şallı talvarın altında mahnı mahnını əvəz etdi...

Ev adamları üç yaraşlıq nimçədə plov gətirərək üç musiqi xadiminin hərəsinin qabağına birini qoyub getdilər. Nəcib yalandan diqqətlə nimçələrə baxandan sonra İlhamın nimçəsini öz nimçəsi ilə dəyişdi. İlham hey-rətlə Nəcibə baxdı. Nəcib mehriban-mehriban İlhama: – Sənin xörəyin çox yağlıdır. Səsinə ziyan verə bilər. Ona görə dəyişirəm – dedi. Dostlar xörəklərini yedilər.

Nimçələri yığışdırıb apardılar. Üç stəkan çay gətirdilər. Üç musiqi xadiminin hərəsinin qabağına birini qoyub getdilər. Nəcib yalandan diqqətlə stəkanlara baxandan sonra İlhamın stəkanını öz stəkanı ilə dəyişdi. İlham heyrətlə Nəcibə baxdı. Nəcib mehriban-mehriban İlham: – Sənin çayın çox tündür. Səsinə ziyan verə bilər. Ona görə dəyişirəm – dedi. Dostlar çaylarını içdilər. Toyxana qonaqlarla doldu. İlham kiçik dəstəsilə yaşıl şallı talvarın altından tavanı çilçıraqlı zala getdi. Toy başlandı. Tar dindi, kamança danışdı, İlham oxudu. Ancaq Nəcib arada tez-tez öskürdü. İlham nəfəsini dərəndən-dərənə narahat-narahat Nəcibin nə üçün tez-tez öskürdüyünün səbəbini soruşdu. Nəcib laqeyd-laqeyd İlham: – Nə bilim, bəlkə də mənə soyuq dəyib. Ziyanı yoxdur. Keçib-gedər – dedi. Toy qurtardı. Dostlar şəhərə qayıtdı. Ancaq Nəcibin öskürəyi keçmədi. Üstəlik səsi də batdı. Tarzənin öskürəyinin keçməsilə səsinin açılması düz altı ay çəkdi. Altı aydan sonra dostlar bir otaqda yığışıb yeni mahnı çələngi hazırlayırdılar. İlham aydın danışan Nəcibə: – Şükür! Daha səsin düzəlib – dedi. Nəcib güldü. Ancaq bir söz demədi. Sözü kamançaçalan Söhbət dedi. Sən demə, yaşıl şallı talvar altında namərdlər İlhamın qabağına qoyulan plova da, çaya da nəsə qatıbmışlar ki, şaqraq səsi batsın. Xanəndənin səsinin batması isə tale ulduzunun batması deməkdir. İlham dostunun mərdliyinə, dəyanətinə, fədakarlığına valeh oldu. Yerindən qalxıb Nəcibi qucaqladı. Minnətdarlıqla o üzündən, bu üzündən öpdü...

SOLAXAYLAŞAN TARZƏN

*İnad tez təslim olmaz,
Yox! Yox! Hikkəylə dinər.
Nəzakətin önündə
Əriyib muma dönər.*

Onlar bir ailədə üç qardaş, bir bacı idilər. Qardaşların ikisi tarzən idi. Bəli! Ortancıl qardaş Əhəd də, kiçik qardaş Səməd də yaxşı tar çalırdı. Əhəd tez-tez toylara, ziyafətlərə, məclislərə gedirdi. Heç bir çağırışdan qalmırdı. Qəribədir, hansı çağırışa getsəydi, özünün yox, Səmədin tarını aparardı. Ona görə ki, Səməd öz tarını səliqəli saxlayırdı. Sanki tar Səmədin əziz övladı idi. Səməd qayğı dolu ünsiyyətlə səhər-axşam tarın nazını çəkirdi. Tarı gah silirdi, gah sığallayırdı, gah oxşayırdı. İş o yerə çatardı ki, büllur aynaya dönən tarın çanağı Səmədin surətini özündə əks etdirirdi. Səməd bir neçə dəfə məhrəmliklə Əsəddən təvəqqe etmişdi ki, o, çağırışlara gedəndə öz tarını aparsın. Səmədin tarını aparmasın. Əsəd gah zarafata salıb, gah da qulaqardına vurub yenə çağırışlara Səmədin tarını aparmışdı. Səməd ağır, ciddi, müdrik adam idi. Hər çağırışa getməzdi. Atalar demişkən, ağır oturub, batman gələrdi. Bıgı yağa batar deyə, hər bəylə də plov yeməzdi. Çalğısı da ağır, ciddi, müdrik olardı. Səsinə sığan tarı əzəmətli tərənelərilə məclislərə sığmazdı. Səməd düşündü ki, rəqabətdən cinayət, nəzakətdən mədəniyyət törəyir. Bu evdə isə yalnız nəzakətdən mədəniyyət törəməlidir.

Səməd sevimli tarının üstdə inadkar qardaşı ilə da-laşmaq istəmədi. Axı tarı tapmaq olar, amma qardaşı yox. O, çıxış yolunu qardaşında yox, özündə tapdı. Bir gün tarını köynək qarışıq divardakı mıxdan çıxarıb us-tanın yanına apardı. Usta emalatxanada hansı tarzənəsə təzə tar düzəldirdi. Səməd ustaya salam verib boş stul-da əyləşdi. Usta Səmədin qucağındakı tarı görüb ma-raqla: – Xeyir ola, – dedi. Səməd mehribanlıqla ustaya: – Usta, mümkünsə bu tarı solaxay tarzən üçün düzəldin – dedi. Usta Səmədə heyretlə baxdı. Ancaq Səmədin gözlərindəki qətiyyəti görüb bir söz demədi. Əlində ya-rımçıq qalmış tarı iş masasının üstdə qoyub Səmədin yanına gəldi. Səməd ayağa qalxıb tarı köynəyindən çıxartdı. Usta tarı Səməddən alıb o yan-bu yanına diq-qətlə baxdı. Tar havada iri balıq tək parıldadı. Sanki indicə sürüşüb ustanın əlindən yerə düşəcəkdə. Usta razılıqla Səmədə: – Yaxşı, – dedi. Səməd usta ilə xuda-hafizləşib emalatxanadan çıxdı. Günlər keçdi...

Növbəti çağırışa getməyə hazırlaşan Əsəd Səməd-dən tarını soruşdu. Səməd xəfif gileylə Əsədə: – Tarı düzəltməyə aparmışam – dedi. Əsəd təəccüblə Sə-mədə: – O tarın nəyi idi ki? Sanki usta əlindən təzəcə çıxmışdı – dedi. Səməd həzin kinayə ilə Əsədə: – Nə-yisə çatmırdı ki, vermişəm – dedi. Əsəd daha bir söz demədi. Öz tarını götürüb çağırışa getdi. Səməd də öz tarının dalıyca yollandı. Emalatxanaya girib ustaya salam verdi. Sonra gözlərilə tarların içində öz tarını axtardı. Ancaq görmədi. Axı Səmədin tarı solaxaylaş-

mışdı. Adi tarlardan ayrılmışdı. Usta gedib haradansa Səmədin tarını gətirdi. Bu dəfə Səməd tarı ustadan alıb o yan-bu yanına diqqətlə baxdı. Ustanın işindən məm-nun qalib zəhmət haqqını artıqlamasıyla verdi. Sonra tarı köynəyinə salıb ustayla xudahafizləşdi. Emalatxa-nadan çıxanda başını qaldırıb göyə baxdı. Mavi sinəsin-də qızıl ulduzlar sayrışan göy nəhəng not varağını an-dırırdı. Səməd evə gəlib tarı köynəkdən çıxartdı. Elə o andan tarı sol əliylə çalmağa başladı. Əsəd çağırıldığı məclisdən evə qayıdanda gördü ki, Səməd tarı sol əli ilə çalır. Heyretlə Səmədə: – Bu nədir? Sən tarı sol əlinlə çalırsan? – dedi. Səməd təmkinlə Əsədə: – Bə-li, sol əlimlə çalırım. Daha doğrusu, sol əlimlə çalmağ öyrənirəm – dedi. Əsəd xəfif kinayə ilə Səmədə: – Sə-ni nə məcbur edib ki, tarı sol əllə çalmağı öyrənəsən? – dedi. Səməd etirafla Əsədə: – Nəzakət – dedi. Daha heç biri danışmadı. Ancaq Səməd bilmədi ki, Əsəd nəzakət sözündən bir şey başa düşdü, ya yox. Handan-hana Əsəd təkəbbürlə Səmədə: – Sən heç bilirsən tarı sol əl ilə çalmağ nəyə bənzəyir? Gözəl bir əsərin tər-cüməsinə! – dedi. Səməd hərərətlə Əsədə: – İş nə sağ əldə, nə də sol əldə deyil. Yox! İş tarı necə çalmağdadır. Bəli! İş mizrabla simlərin ünsiyyətində, məhrəmli-yində, birliyindədir. Ancaq hökm mizrabdadır. Mizrab simlərə nə aşılarsa, simlər də onu səsləndirir. Tilu-dan-qüruba qədər alışıb-yanan günəş zirvəyə çatanda sanki bir az sərinləyir. Qəribədir. Zirvənin buzlarına baxanda gözləri qamaşdıran günəşin öz gözləri qamaşır.

Zirvə canıyananlıqla günəşə: – Yaman yorulubsan. Başını bir az çiyinə qoyub yat – deyir. Günəş heyrətlə zirvəyə: – Sən nə danışırısan? Mən başımı sənə çiyinə qoyub xumar-xumar yatsam, bəs sabah bu boyda dünyanı nə işıqlandırır? – deyir. Zirvə susur. Böyük səhv etdiyini başa düşür. Bilir ki, əgər günəş başını onun çiyinə qoyub xumar-xumar yatsa, sabah özü də bu boyda dünyada qaranlıqda itəcək. Nə ülvyyəti görünəcək, nə də əzəməti. Günəş yola düşür. Zirvə günəşin yoluna qardan ağ işıq salır ki, toranlıqda azmasın...

Gərək sənətkar da yanmaqda günəşə bənzəyə. Həm özü yana, həm də ətrafını yandıra. Nə özü yanan, nə də ətrafını yandıran sənətkar bir içi boş kibrit qutusu andırır – dedi.

Əsəd bir söz demədi. Ancaq dərin xəyala getdi. Səməd gündüzlər də, gecələr də məşq etdi. Tarı o qədər sol əliylə çaldı ki, axırda tar öz taleyini məmnuniyyətlə Səmədin sol əlinə tapşırırdı. Əsəd isə daha çağırışlara gedəndə Səmədin tarını apara bilmədi. Axı, Səməd tarı solaxaylaşdırmışdı. Əsəd solaxaylaşdırılmış tarı necə çalardı?

Səməd mükəmməl bir ansambl yaratdı. Bu sənət gülşənində həm pardaxlanmış güllər, həm də düyünlü qönçələr ətir saçdı. Bəli! Ansamblda yaşlı çalanlarla, oxuyanlarla yanaşı gənc çalanlar da, oxuyanlar da çıxış etdi. Gənclər yaşlılardan öyrənə-öyrənə püxtələşdi. Ansamblın nəğmələşən şöhrəti radio dalğalarında bütün dünyaya yayıldı. Səmədin evi qaynar musiqi məktəbi-

nə çevrildi. Gecələr nəhəng şəhərin geniş küçələrinə yeni-yeni təranələr yaydı. Səməd Azərbaycanın doğma guşələrindən Bakıya oxumağa gələn gənc müğənnilərə həyətlərindəki otaqlarda yer verdi. Gözəl sənətkar olmalarına kömək etdi. Neçə-neçə gənc müğənni musiqi aləmində öz sözünü demək üçün bu ansamblın vəsiqə aldı. Oxudu, çalışdı, məşhurlaşdı. Bu ansambl televizor ekranında görünəndə evlərdə adamlar susdu. Nəğmələr danışdı. Bəli! Evlər toy məclisinə döndü. Ekranlara baxanlar Səmədə öz minnətdarlığını bildirmək istədilər. Ancaq Səməd televizor ekranlarında görünmədi. Səməd yaşlandı. İnsan isə yaşlaşanda xatirələr dünyasına tez-tez səyahətə çıxır. Gecələr Səmədin yaşlı sənət dostları yanına gəldi. Azərbaycanın qədim, zəngin, əlvən musiqi tarixindən başlanan şirin söhbətlər xoruz banına qədər çəkdi...

Bir gün Səməd dünyasını dəyişdi. Ansamblın üzvləri yuxarılardan xahiş etdilər ki, ansamblın Səmədin adı verilsin. Yuxarıdakılar nə deyə bilərdi? Səmədin arzu dolu zəhmətlə yaratdığı ansambl müəllifinin canlı abidəsinə çevrildi...

SƏNƏT FƏDAİSİ

1946-cı ilin baharı idi. Təbrizin dəmir yol vağzalında böyük bir izdiham var idi. Milli hökumət bir dəstə mübariz gənci hərbi təhsil almaq üçün Bakıya göndərirdi. Mən də bu gəncləri yola salanlar arasında idim. Sabir Əmirovu da ilk dəfə bu gənclərin arasında gör-

düm. Ancaq yola düşənlərin hamısıyla görüşüb tanış ola bilmədim. Məlum səbəblərə görə Sabir Əmirov hərbi təhsilini başa vurub Təbrizə qayıda bilmədi. Mən də Təbrizdən çıxmalı oldum. Biz Bakıda tanış olduq. Sonra da dostlaşdıq. Onu təzəcə tanıdığım zaman hələ dalğalı şövə saçlarına dən düşməmişdi. Həmişə mehriban gözləri təbəssümlə parlayan yaraşığı bir gənc idi. Arabir yeri düşəndə yığıncaqda, məclisdə, ziyafətdə öz dostları üçün yaxşı tar da çalırdı... Bəli! Sabir Əmirov istedadlı bir tarzən də ola bilərdi. Axı ürəyində elə coşğun duyğular çağlayırdı ki... Ancaq sən demə, gələcəkdə tarı qələmlə əvəz edəcək. Ürəkləri tarla deyil, qələmlə ehtizaza gətirəcək.

1949-cu ilin əvvəli idi. "Azərbaycan" ruznaməsində Sabirin bir məqaləsi çıxmışdı. Diqqətlə oxudum. Xoşuma gəldi. Altındakı imzanı görəndə isə sevindim. Çünki məqaləni Sabir Əmirov yazmışdı. O zaman qələm dostum Azərbaycan Dövlət Universitetinin ikinci kursunda oxuyurdu. İllər necə də sürətlə keçir. İndi ədəbi ictimaiyyətimiz onun neçə-neçə həyat ətirli məqaləsini həvəslə oxuyur. Adətən dost sənətkar haqqında xoş sözlər deyirlər. Müəyyən qüsurları olsa da, üstündən keçirlər. Ancaq mən Sabir Əmirovun boynuna minnət qoymadan onun həm şəxsiyyətində, həm də sənətində olan gözəl məziyyətlər haqqında bir qədər danışmaq istəyirəm. Sabir istedadlı tənqidçi, dözümlü tədqiqatçı, bacarıqlı tərcüməçidir. Tənqidçini bağbana bənzətmək olar. Bağban əkdüyü gülləri tikanlardan,

alaqlardan, daşlardan təmizləyir. Hətta güllərə doğru axan suyun da yolunu öz əlləriylə arıtlayır. Buna bağban fədakarlığı deyilir. Sabir Əmirov da tənqiddə bu yolla getmişdir. O, həmişə tərəvətli olan ədəbiyyatımıza xidmət etməkdən nəinki yorulmuşdur, əksinə bədii zövq almışdır. Bu ədəbiyyatın gözəl nümunələrinin təbliği üçün necə deyərlər əllərindən gələni əsirgəməmişdir. Onun ayrı-ayrı söz ustaları haqqında yazdığı səmiyyətlə dolu məqalələri bir yerə yığsaq, bir neçə kitab olar. Bu kitablar yuxusuz gecələrin, gərgin axtarışların, uğurlu tapıntıların nəticələridir. Qələm sahibinin qaş-daş dolu dəfinəsi söz ehtiyatıdır. Bunun üçün yazıçının geniş mütaliəsi, dərin dünyagörüşü, zəngin həyat təcrübəsi olmalıdır. Mən bu baxımdan Sabirin əməksevərliyinə heyranam. Qələm dostumun yazılarında geniş təhlil, güclü mühakimə, sönməz yanğıyla bərabər rəngarəng şeiriyyət də olur. Sabir Əmirov başa düşür ki, onsuz da yaşıl meşələrin yandığı, mavi dənizlərin qurduğu, təmiz havanın zəhərləndiyi məsum dünyamızda məqaləni də cansıxıcı yazmaq insafdan deyil. Ədəbi əsərlər haqqında yazılan məqalələrin səhifələrinə həyat fəlsəfəsiylə birlikdə təbiət gözəllikləri də gətirilməlidir. Belə təşəbbüs məqalənin sətirlərini həm dərinləşdirər, həm də əlvanlaşdırar. Mən Cənubi Azərbaycan Yazıçıları Cəmiyyətinin iclaslarında Sabir Əmirovun çıxışlarına dönə-dönə qulaq asmışam. O, təvazökar insan, xeyirxah yoldaşdır. Sanki hardasa, kiməsə kömək etməyə tələsir. Sabir gənc şairlərə, yazıçılara, tənqidçilərə

xeyirxahlıqla dolu məsləhətlər vermişdir. Vətənin, xalqın, mübarizənin, azadlığın, istiqlaliyyətin nə demək olduğunu ədəbi-bədii misallarla aydınlaşdırmışdır. Sonra bu məfhumların sənətdə necə mövqə tutduğunu da demişdir. Cənubi Azərbaycan Demokratik ədəbiyyatının taleyi elə gətirmişdir ki, o, ilk addımlarını İkinci Dünya müharibəsi cəbhələrində döyüşlərin alovlandığı çağlarda atmalı olmuşdur. O zamanlar İrana doldurulmuş alman casusları ölkəni fitnəkarlıqlar yuvasına çevirmək istəyirdilər. İrandakı mürtəcelər zəhmətkeş insanlarda azadlıq ideyalarına qarşı nifrət oyatmaq naminə dəridən-qabıqdan çıxırdılar. Ancaq zəhmətkeş insanlar mürtəcelərin bu qərəzlərlə dolu fəaliyyətlərini qətiyyətlə dəf edirdi. Sadə insanlar arasından çıxan söz ustaları azadlıq, müstəqillik, xoşbəxtlik şərafinə bir-birindən gözəl əsərlər yaradırdı. Sabir Əmirov özünün “Nifrət və məhəbbət elçiləri” adlı iri həcmli məqaləsini elə bu mövzuya həsr etmişdir. Tənqidçi demokratik poeziyamızdan gətirdiyi məna dolu əlvan misralarla sübut edir ki, qəsbkar ordulara nifrət bəsləyən İran xalqları xilas-kar ordulara necə məhəbbət bəsləyir. Mütərcimin hər hansı bir əsərin (əgər belə demək mümkündürsə) yalnız tərcüməçisi olmağı hələ işin hamısı deyildir. Belə olsaydı, onda oxucu hər hansı əsərin elə sətri tərcüməsini oxuyardı. Ancaq bədii zövq duya bilməzdi. Mütərcim müəllifin nəyi harda, necə demək istədiyini bilməlidir. Hətta hansı sözü yazarkən hansı vəziyyəti keçirməsini də duymalıdır. Bir sözlə, mütərcim tərcü-

mə etdiyi əsərin ikinci müəllifinə çevrilməlidir. Sabir Əmirov da müasir əfqan yazıçılarının həyat həqiqətləri ilə dolu hekayələrini bu məsuliyyəti duya-duya Azərbaycan dilinə qürurla tərcümə etmişdir. Elə ona görə də əfqan yazıçılarının hekayələrini Azərbaycan dilində oxuyanda sanki mütərcimin də hardasa sevindiyini, hardasa kövrəldiyini, hardasa düşündüyünü yaxından duyuruq. Tədqiqatçının fikri də, duyğusu da, hökmü də vicdanın səsindən yoğrulmalıdır. O, həkim həssaslığıyla hər əsərə düzgün diaqnoz qoymalıdır. Yoxsa hər hansı bir yanlış hökm qüdrətli bir sənətkarı yerə vurur, zəif bir sənətkarı isə göyə qaldırır. Sabir Əmirovun namizədlik dissertasiyası Cəlil Məmmədquluzadənin – “Molla Nəsrəddinin felyetonları” mövzusunda yazılmışdır. Uzun illərin axtarışları, elmi-nəzəri təhlilin məhsulu, qətiyyətli hökmün uğuru olan bu dissertasiyada müəllif yalnız Azərbaycanda deyil, bütün Şərqi aləmində məşhur olan, səs-sorağı Avropaya, Afrikaya, Amerikaya gedib çıxan “Molla Nəsrəddin” jurnalı barədə bir sıra maraqlı dolmuş mülahizələr irəli sürmüşdür. Jurnalın nəşrinə qədər Azərbaycan mətbuatında felyeton janrının formalaşması, inkişafı, yayılması haqqında yeni fikirlər demişdir. Şərqi ağsaqqal zəkası olan molla əminin zahiri müqəddəslik pərdəsi arxasında gizlənən eybəcərlikləri, şərqi uzun illərdən bəri zəli iştahıyla soran imperialistləri nifrətdən yoğrulmuş qələmlə ifşa etməsi ustalıqla göstərilmişdir. Vətənin, xalqın, istiqlalın taleyini hərraca qoyanlar təkzibedilməz dəlillərlə rüsvay

olunmuşdur. Bir sözlə, molla əminin ürək yanğısıyla yazdığı məna dolu felyetonlar geniş, dərin, dəqiq təhlil edilmişdir. Ağır zəhmət bahasına başa gələn bu qiymətli dissertasiyanın bu gün də tədqiqatçılar tərəfindən maraqla araşdırılması, ali məktəb tələbələri tərəfindən bir dərslük tək istifadə edilməsi onun həm elmi dəyərinə, həm də aktuallığına sübut hesab edilə bilər. Sabir Əmirov bir müddət Bakı radiosunun “Cənubi Azərbaycan” redaksiyasının təşkil etdiyi “Dinləyicilərimizin yaradıcılığı, axtarışlar, tapıntılar” verilişinin aparıcısı olmuşdur. O, bu verilişin həm formasının, həm də məzmununun təzə, əlvan, zəngin olması üçün xeyli əmək sərf etmişdir. Sabir Əmirov yalnız redaksiyaya yazılar göndərən müəlliflərin əsərlərini təhlil etməklə kifayətlənməmişdir. O, həm də yazı sahiblərinə qayğıyla ecazkar sənətin sirlərindən də faydalı söhbət açmışdır. Qələm dostumun əmək fəaliyyəti yalnız ədəbiyyat aləmindəki işləri ilə məhdudlaşmayıb. O, həm də bacarıqlı təşkilatçıdır. Neçə illərdir ki, Sabir Əmirov hamımızın sevə-sevə oxuduğumuz “Mühacir” qəzetində həyat nəfəsli, zaman səslə yazılarıyla çıxış edir. Yeri gəlmişkən deyək ki, o, “Mühacir”in məsuliyyətlə dolu ağır yükünü müdrik dünyagörüşlü qələm qardaşı Ə.Lahrudi ilə çiyin-çiyinə çəkir. Əgər “Mühacir”in nəzəri naxışlarını görkəmli siyasi xadim Ə.Lahrudi vurursa, bədii naxışlarını görkəmli ədəbi xadim Sabir Əmirov vurur. Beləliklə, “Mühacir”in mənalı naxışları bir-birini tamamlayır. Göydə iri, lakin sönük ulduzlar da, kiçik, lakin parlaq

ulduzlar da var. “Mühacir” qəzeti nəyə görə sevilir? Ona görə ki, iri, lakin sönük ulduzlar arasında “Mühacir” kiçik, lakin parlaq ulduzdur. “Mühacir” özünün səmimiyyətdən yoğrulmuş kiçik aynasında böyük həqiqəti göstərir. Özü də necə var, elə göstərir. Dedik ki, Sabir Əmirov həm ictimai xadim, həm də sənət fədaisidir. O nə qədər yazıb-yaratsa da, yenə narahatdır. Sabir Əmirov bilir ki, rahatlıq olan yerdə sənət zirvəsinə gedən yol bağlanır. Axı sənət elə bir çeşmədir ki, həmişə çağlaya-çağlaya parlayır, parlaya-parlaya inciləşir. Hələ Sabir Əmirovun narahatlığından demokratik ədəbiyyatımızın daha da zənginləşməsi naminə neçə-neçə sanballı yazılar doğacaqdır...

CANLI MÖCÜZƏ

Dörd ildən artıqdı ki, həmişə “böyük Ermənistan” xülyasıyla yaşayan millətçi ermənilər uydurma “Qarabağ problemi”ni ortaya atmışdılar. Bəli! Daşnaklar qədim, zəngin, əlvan Azərbaycanın nəğmələrlə dolu ürəyi sayılan Qarabağı onun doğma sinəsindən zorla qoparıb Ermənistana yamamağa çalışırdılar. “Qarabağ problemi” sülhsevər, qonaqpərvər, xeyirxah Azərbaycan xalqının nəhəng quruculuq yolunda gözlənilməz əngələ çevrilmişdi. Millətçi ermənilər tərpedən-dırnağa qədər silahlanmışdılar. Özü də müasir silahlarla. Onlar bu silahları həm xaricdəki sərvətli ideoloqlarından, həm də Rusiyadakı təmənnalı müdafiəçilərindən alırdı. Qəd-

dar işğalçıların amansız mərmilərilə yaşıl donu alovlanan Qarabağ, Azərbaycanın füsunkar bədənində özü boyda qanlı yara olmuşdu. Qarabağın mərd, cəsur, igid övladları ana torpaqları uğrunda qəsbkarlarla ölüm-dirim döyüşünə atılmışdılar. Azərbaycanın başqa şəhərlərindən, qəsəbələrindən, kəndlərindən də Qarabağ döyüşünə gedənlər Qarabağ övladlarını döyüşdə tək qoymamışdılar. Axı beş barmağın beşi də bir əlidir. Əl isə bədənindir. Neçə müddətdi ki, kəmfürsət düşmənlər Xocalı şəhərinə hücum etməyə hazırlaşdı. Xocalılar da bunu bilirdi. Bakıdan kömək gözləyirdi. Kömək isə gəlib çıxmaq bilmirdi ki, bilmirdi.

Bir gün Qarabağdan xəbər gəldi ki, millətçi ermənilər Xankəndində yerləşən rus qoşununun hərbi texnikası ilə Xocalıya hücum edib şəhəri yandırmışdır. Bu dəhşətli hücumda rus qoşununun özü də millətçi ermənilərə kömək etmişdir. Bəli! Rus qoşunu da Xocalı əhalisini bəsdir demədən qırmışdır. Televiziya ekranında gördüyüm Xocalı faciəsinin kadrları məni yaman sarsıtdı. Mən keşməkeşlərlə dolu bir ömür yolu keçmişəm. Səhsız-hesabsız faciələr görmüşəm. Ancaq beləsi ni görməmişəm. Televiziya ekranına baxdıqca insanlıq ləyaqətini itirmiş erməni cəlladlarına qarşı nifrətim daha da artdı. Bu cəlladlar qəddarlıqda dünya rekordu qazanmışdılar. Bəli! Xocalı faciəsi Qarabağ faciələrinin zirvəsi idi. Düşündüm ki, dövrən belə qala bilməz. İndinin gələcəyi də var... Ürəyimdə alovlanan qəzəb bütün bədənimi yandırmasın deyər yerimdən qalxdım. Geyinib

dəniz sahilinə yollandım. Haçandı dəniz sahilinə getməmişdim. Sahil bomboş idi. Dünyadan xəbərsiz sahil-də qatarlanmış skamyalar sanki yallı gedəcəkdi. Mən sakin gözləyən skamyaların birində əyləşib həm qəzəbimi bir az soyutmaq, həm də fikrimi bir az dağıtmaq üçün gözlərimi dənizə zillədim. Sanki dənizi ilk dəfə görürdüm. Yox! Doğrudan da, dənizi bu halında ilk dəfə görürdüm. Dənizdə şahə qalxıb sahilə doğru gələn dalğalar mavi donlu pərilərə bənzəyirdi. Sanki bu pərilər bir insan axtarırdılar ki, zaman-zaman çirklənmiş dənizdə indi nə çəkdiklərini danışsınlar. Pərilər hardan biləydi ki, dənizin kəsif qoxusundan insanlar da qaçır. Ona görə də insanlar sahil gəzintisinə az-az çıxırlar...

Üzümü dənizdən çevirib sağa baxanda qoca bir kişinin mənə tərəf gəldiyini gördüm. O mənə çatanda hörmətlə salam verdi. Mən də hörmətlə salamını aldım. Dərhal anladım ki, qoca bura adamı deyil. Hansı regiondansa gəlib. Axı indi iri şəhərlərdə heç kim tanımadığı adama salam vermir. Bu adət iri şəhərlərdə çoxdan dəbdən düşüb. Ancaq hələ də rayonlarda yaşayır. Qoca sanki sahilə mənə axtarmağa çıxıbmiş. Yox! Axı sahil-də məndən başqa kimsə yox idi. Qocalar isə söhbətçil olur. Danışmağa adam axtarırlar. Qoca ilə gah sahil-dən, gah dənizdən, gah havadan danışdıq. Mən etirafla qocaya: – Haçandı dəniz sahilinə gəlmirdim – dedim – ancaq bu gün televiziya ekranında Xocalı hadisələrinin dəhşətli kadrlarını görəndən sonra evdə otura bilmədim. Geyinib bura gəldim. Qəzəbimi heç olmasa bir az

soyutmaq istədim. Yoxsa adamın öz qəzəbi bomba tək özünü dağıda bilər. Həm də Xocalı faciəsinin kadrları mənim xatirimə 1946-cı ilin dekabrındakı Təbriz faciə-sini saldı... Qoca heyvətlə mənə: – Siz Təbrizdəsiniz? – dedi. Mən qürurla: – Bəli – dedim – Təbrizliyəm. Onda da belə oldu. Şah qoşunu Amerikanın hərbi tex-nikasını ilə Təbrizə hücum etdi. Günahsız insanları qırdı. Ona görə ki, bu insanlar öz məmləkətlərində xalq hö-kuməti yaratmışdı. Sonra şah qoşunu Cənubi Azərbay-canın başqa şəhərlərinə də soxuldu. Xalq hökumətinin pərəstişkarlarına divan tutdu. İndi isə erməni milli or-dusu Rusiyanın hərbi texnikasıyla Xocalının daşını daş üstə qoymadı. Bu dəhşətli faciələr gör necə də bir-bi-rinə bənzəyir. Deyirlər Xocalıda qırılan sakinlər arasın-da o taydan bu taya pənah gətirən keçmiş fədailər də vardır. Birdən qocanın yorğun gözlərində bir qəzəb alovlandı. Sonra yaş parladı. Sanki yaş, qəzəbi yuyub aparmaq istədi. Ancaq mümkün olmadı. Qocanın quru-muş dodaqları titrədi. O, həyəcanla mənə: – Siz hələ Xocalı faciəsini televiziya ekranında görüb bu qədər sarsılmışsınız. Həyatda görsəydiniz necə olardınız? Mən özüm Xocalı sakiniyəm. Faciəni də həyatda görmüşəm. Daha doğrusu, faciə qazanında pörtülüb çıxmışam – de-di. – Qaranlıq bir gecədə erməni qəsbkarları avtomat-larla, pulemyotlarla, toplarla, raketlərlə, tanklarla Xoca-lı şəhərinə hücum etdi. Bir nəfər də ölümdən can qur-tara bilməsin deyər, əvvəlcə Xocalı şəhərini mühasirə-yə aldılar. Sonra qaranlıqda səhəri narahat gözlərinin

işıqla açmaq istəyən xocalıların başına alov yağdırma-ğa başladılar. Yox! Bu, adi döyüş deyildi. Alov püskü-rən vulkan idi. Vəziyyət çox gərgin idi. İndi əlləri si-lah tutan xocalılar alov saçan vulkanla döyüşməli, qo-calar, qadınlar, uşaqlar isə şəhərdən çıxarılmalı idi. Yoxsa onlar rəvayətdən yox, həqiqətdən yoğrulmuş cə-hənnəmdə yanıb külə dönərdi. Şəhərdən çıxan başsız insan karvanlarının birində cavan bir ana da vardı. Əri şəhərdə qalıb alov püskürən vulkanla döyüşürdü. Ana dopdolu evindən bir kibrit də götürməmişdi ki, heç ol-masa yandıranda yolunu işıqlandıra. Yox! O yalnız uşa-ğın götürüb dalına bağlamışdı. Sanki üzünün qaşını gö-türmüşdü, özü qalmışdı. Ana haçansa, hardasa uşaq haqqında bir şeir oxumuşdu. Əzbərlədiyi həmin şeiri dodaqaltı pıçıldayırdı:

**Sevgi dolu dastanın
Əziz sözü uşaqdır.
Gözü yaşlı insanın
Yaşsız gözü uşaqdır.**

**Ağlağan da, gülən də,
Fırtına da, atəş də,
Təzə doğan günəş də,
Ay da düzü, uşaqdır.**

**Ünsiyyət növrəqdirsə,
Sədaqət dayaqdirsə,
Tərəvət qaymaqdirsə,
Zərif üzü uşaqdır.**

**Qədri yox, boş sözlərin,
Külə dönmüş gözlərin.
Nə gizlədək? Düzlərin
Daha düzü uşaqdır.**

**Od müqəddəs torpaqda
Alovlanıb ocaqda,
Səngiyərsə sazaqda,
Qalan közü uşaqdır.**

**Bir gün yaşa dolanın,
Açılanın, solanın,
Min xəyala dalanın
Sabah özü uşaqdır.**

Başsız insan karvanı Ağdam yoluna çıxmaq üçün meşədən keçməli idi. Şəhərin ətrafında heç nə itirməyə-itirməyə haray çəkən düşmən silahları meşəni də titrədirdi. Sanki meşəyə zəlzələ düşmüşdü. Ancaq vəhşiləşmiş ermənilər meşədə də pusqular qoymuşdular. Meşənin yeri də, göyü də qara paltar geymişdi. Dizə qədər qar yağsa da, yer ağarmamışdı. Qatı qaranlıq yerə elə hopmuşdu ki, sanki göydən yerə ağ qar yox, qara qətran yağmışdı. Qara qətranı yarıb keçmək çətin idi. Başsız insan karvanı səksəkəli-səksəkəli addımladıqca sanki titrəyən ayaqlarını bir-bir soyuq qır qazanına salıb-çıxarırdı. Şaxtalı havada buğlanan nəfəslər neçə-neçə yanan ürəyin tüstüsünü andırırdı. Başsız insan karvanı qaranlıq meşədən elə ehtiyatla keçirdi ki, bir budağa da toxunmasın. Yoxsa hər hansı bir budaq

şıqqılıtısının əksi-sədası ətrafda yeri-göyü silkələyən silah atəşlərinə dönərdi. Birdən uşaq anasının dalında ağlamağa başladı. Uşaq neyləsin? O qiyamətdə böyükklər də ağlayırdı. Ancaq böyükklər pusqularda duran düşmənləri duyduq salmamaq üçün səssiz ağlayırdı. Uşaq isə heç nə qanmırdı. Hıçqıra-hıçqıra ağlayırdı. İndi bir uşağın səsi təhlükəylə dolu bir çağırış ola bilərdi. Sonra neçə-neçə ömrün nicat nəğməsinin son akkordlarına dönə bilərdi. Ana, zavallı ana başsız karvanın salamat qalması naminə öz övladını boğmaq qərarına gəldi. Burda deyiblər ki, su meymunun boğazına çıxanda balasını ayağının altına alar. Ana uşağı boğmaq istəyəndə yazıq uşaq anaya maddım-maddım baxdı. Sanki anasının gözlənməz hərəkətindən heyrləndi. Bəli! Qorxmadı, heyrləndi. İri gözləri daha da iriləndi. Sanki anasına törədəcəyi cinayətin böyüklüyünü göstərmək istədi. Bayaقدan düşmənin amansızlığına, yolun imkansızlığına, gecənin həyansızlığına heyrət etməyən ana da indi uşağın gözlərinin böyüməsinə heyrət etdi. Törəttdiyi böyük cinayəti görməsin deyə gözlərini yumdu. Bəli! Ana öz odlu harayıyla paytaxtdan kömək diləyən neçə-neçə uşağa, qadına, qocaya hələ dil açmamış körpəsini qurban verdi. O, uşağı boğandan sonra meyitini atmadı. Yox! Yox! Təzədən dalına şələləyib özüylə apardı. Bəlkə körpəsini haradasa dəfn edib ətrini məzarı üstə bitən güllərdən ala... Başsız insan karvanı tövşüyə-tövşüyə irəliləyirdi. Ana da onun arasında sürətlə addımlayırdı. Odlu göz yaşları solğun yanaqlarını yandıra-

yandıra axırdı. Başqa vaxt olsaydı ana fəryad qoparırdı. Qışqırdı, hönkürədi, inləyərdi. Hansı ana uşağı öləndə daşa dönər. İllah da ki, o uşağı özü məcburiyyət qarşısında öldürər. Yox! Ana cıncırını da çıxara bilməzdi. Yoxsa bu karvanın nicat nəğməsinin valı dəyişə bilərdi. Başsız insan karvanı ölüm-zülüm hava işıqlananda Ağdama çatdı. Ana dalındakı meyiti yerə qoydu. Axı müsəlman adətinə görə meyiti narahat etmək də günahdır. Ana titrək əllərilə meyitin üzünü açdı. Sonra meyitin üstünə əyildi ki, heç olmasa son dəfə öz ciyərparasının ay parçasını andıran çöhrəsinə baxsın. Elə bu zaman möcüzə baş verdi. Elə möcüzə ki, hələ ağ saçlı tarixin özü də belə möcüzə görməyib. Ana nə görsə yaxşıdır? İki ala göz dola-dola anaya baxır. Birdən uşaq hönkürdü. Sanki o hiss etmişdi ki, daha ətrafda düşmənlər yoxdur. İndi doyunca ağlamaq olar. Deyirlər insan sevincdən də dəli ola bilər. Ana da sevincdən az qaldı dəli ola. O da hönkürdü. Uşaqla ananın isti göz yaşları bir-birinə qarışdı... Birdən ana uşağın ağappaq boğazında öz barmaqlarının gömgöy izlərini gördü. Hönkürə-hönkürə o izləri tez-tez öpməyə başladı. Gömgöy izləri odlü göz yaşlarıyla yuyub təmizləməyə çalışdı. Başsız insan karvanına sanki bir anlığa Xocalı şəhərinin özü boyda faciəsini unudub həyəcan dolu heyrətlə canlı möcüzənin tamaşasına durmuşdu. Yuxusuz gözlərdə yaşla təbəssüm bir-birinə qarışmışdı. Sanki başsız insan karvanı yaşıllıq, gözəllik, halallıq abidəsi olan Xocalı şəhərini itirdikdən sonra

tələtümə gəlmiş ürəklərini yeni tapdıqları uşağın məsum baxışlarıyla toxtadırdılar. Axı bu uşaq da Xocalı şəhərinin füsunkar bir parçası idi... Məni bir şey düşündürürdü. Görəsən bu uşaq böyüyəndə bu əhvalatı bilsə anasına nə deyər? Sonra uşağın təbəssüm dolu iri gözlərinə baxa-baxa dedim: Yox! Bu təbəssümlə dolu gözlərdə nə giley, nə şikayət özünə yer tapa bilməz. O, günahsız ananı nəinki qınayar, hətta dəyərləndirər. Bəlkə özünün neçə-neçə insan həyatının xilasını naminə qurban gedəcəyinə görə qürur hissi də keçirər. Axı o, adi uşaq deyil. Nadir qəhrəmandır. Zarafat deyil, o, ölümü məğlub etmişdir. Qəhrəmanlar isə həm ləyaqətli, həm mərhəmətli, həm də səxavətli olur...

Qoca biləyinin üstə düşmüş köynəyinin qolunu bir az yuxarıya çəkib saatına baxdı. – Mən gedim – dedi. – Xocalılar məni axtarar. Sonra ayağa qalxdı. Mənimlə xudahafizləşib getdi. Qocanın haraya getdiyini bilmədim. Ancaq xəyalımın haraya uçduğunu bildim. O Qarabağa uçdu. Həməm Qarabağa ki, gənclik illərində hər il onun qonağı olardım. Özü də Şuşadakı Yazıcılar evində qalardım. “Cıdır düzü”ndə, “Ərimgəldi”də, “Daşaltı”da, “İsa bulağı”nda, “Topxana meşəsi”ndə gəzərdim. Elə Xankəndidə də. Evləyəndə toyumuzdan cəmi bir neçə gün sonra həyat yoldaşımı da götürüb yay istirahətini Şuşada keçirmək üçün Qarabağa aparmışdım. Şuşanın axar-baxarlı yerlərində yadigar şəkillər çəkirmişdik. Qarabağ haqqında bir silsilə şeirlər yazmışdım. Sonralar yenə yay istirahətimizi Şuşada keçirmək üçün

uşaqlarımızı da götürüb Qarabağa getmişdik. Bəli! Qarabağın ətir dolu havası bizim məsum uşaqlarımızın nəfəsinə də qarışb körpə ciyərlərində sakinləşmişdi. İndi isə Qarabağın özü dinc nəfəs ala bilmirdi. O boyda vilayət top səslərindən diksindikcə nəfəsi də barıt qoxusundan tənqiirdi...

Dəniz kənarında adam görünmürdü. Sanki hamı Qarabağdan gələn təzə xəbərləri bilmək üçün evinə çəkilmişdi. Kimi televizora baxır, kimi də radioya qulaq asırdı. Mən də əyləşdiyim yerdən ayağa qalxdım. Nə qədər tək əyləşib düşünmək olar? Sahilə doğru gələn mavi donlu pərilərlə baxışlarımla xudahafizləşib evə yollandım...

NADİR KƏŞF

O, “Vağzalı”nı çala-çala ekrana gəlir. Ekranın ortasında dayanır. Yanından təzə bəylə, təzə gəlin keçib gedir. Sonra Şəhidlər xiyabanı göstərilir. Nakam getmiş gənclərin şəkilləri görünür. Sanki zülmə qarşı üsyan, etiraz olaraq, dəniz sahilində əzəmətli bir qaya üstə ağ donlu bir gəlin çılğınlıqla rəqs edir. Sanki sevdiyi oğlan cəbhədə döyüşür. O, qəmdən çıxmaq istəyir. Rəqs etdikcə dənizdə dalğalar şahə qalxır. Sanki dalğalar da rəqs edir.

**Yerləri, göyləri heyrətə salan
İstedad insanın canında olur.
Avazı əllə yox, ürəklə çalan
Sənətkar ilhamla kamala dolur.**

Altı il idi ki, Azərbaycan torpağında müharibə gedirdi. Bəli! Məhz Azərbaycan torpağında. Xaricdəki havadarlarının fitvasıyla, yardımıyla, təqdiriylə şirnikləşib Azərbaycanın füsunkar guşələrindən biri olan Dağlıq Qarabağı Ermənistanə qatmaq istəyən erməni millətçiləri artıq Dağlıq Qarabağı tutmuş, onun ətrafında yerləşən bir sıra Azərbaycan rayonlarını da işğal etmişdi. Bəli! Laçın da, Kəlbəcər də, Qubadlı da, Ağdam da, Füzuli də, Zəngilan da, Cəbrayıl da erməni qəsbkarlarının tapdağı altında idi. Azərbaycan torpağında doğulub ərsəyə çatan mərd oğullar, igid qızlar Vətəni müdafiəyə qalxmışdı. Bütün cəbhələrdə odlu-alovlu döyüşlər gedirdi...

Nənəm öz gəncliyindən danışanda deyərdi ki, bizim kənddə bir yetim qız var idi. Adətən valideynlərini itirən yetimlər fağır, sakit, həlim olur. Ancaq o qız həyasız idi. Qızlara meydan oxuyurdu. Bulağa gələndə qızlarla öcəşirdi. Səhəngini növbəsiz doldursun deyə, o səhəngə, bu səhəngə vururdu. Qızlar danışmaq istəyəndə, qız o yazıqların üzünə çımxırardı. Yetim olanı da, olmayanı da söyərdi. Sanki taleyindən ala bilmədiyini qisası günahsız qızlardan almaq istəyirdi. Qəzəblənən qızlar yetim qızın özünü o ki var söyüb, səhəngini də sındırardı. Yetim qız bulaqdan suyu süzülə-süzülə gedərdi. Erməni millətçilərinin ədaləri da o yetim qızın ədalərinə bənzəyirdi. Ancaq erməni millətçiləri heç zaman arxasız olmamışlar. Arxalarının təhrikiylə başqa millətlərə öcəşmişlər. Kimlərdənsə ala bilmədikləri qi-

sası başqa millətlərdən almaq istəmişlər. Onların torpaqlarına hücum edib yaşayış yerlərini yandırmışlar. Dinc insanları qırmışlar. O millətlər də qəzəblə əks-hücumə keçib erməni millətçilərini qıra-qıra irəliləmişlər. Şil-küt olunmuş erməni millətçiləri isə qollarını yanlarına sallada-sallada öz yuvalarına çəkmişlər...

Bazarlarda Vətən torpağının yetişdirdiyi nemətlər tərə-tərə qalanmışdı. Ancaq bahalıq tərələri ayaqlar altında qoyub zirvəyə qalxmışdı. Yalnız imkanlı adamlar istədikləri nemətləri ala bilirdi. Sanki gözləri baxa-baxa nemət tərələrini görmürdü. Evlərin sakinləri nə özlərinin, nə də qonaqlarının qabağına qoymağa bir şey tapmırdı. Ona görə də nəinki tanışlar, dostlar, yoldaşlar, heç qohumlar da bir-birinin evinə gedə bilmirdi. Getdiyi evin sakinini utandırmaq istəmirdi. Mən də məlum səbəbə görə üç qızımın evinə gedə bilmirdim. Vaxtımı radioya qulaq asmaqla, televizora baxmaqla keçirirdim...

Belə zamanda onsuz da narahat Bakını dəhşətli bir xəbər sarsıtdı. Dedilər metroda partlayış olub. Bir vaqon tələfata uğrayıb. Tanınmış estrada bəstəkarı Rafiq Babayev də həlak olub. İstintaq gedir.

Bu hadisədən bir neçə gün sonra növbəti verilişlərin birində televiziyanın tanınmış rejissoru Nazim Abbasov ekranda göründü. O dedi ki, indi sizə “Məşədi Məhəmməd” adlı bir televiziya filmi göstərəcəyik. Bu, klarnet çalan Məşədi Məhəmməd haqqında çəkilmiş filmdir. O sizin ekranlarınıza ilk dəfə qonaq gəlir. Bir gün bəstəkar Rafiq Babayev zəng vurub mənə dedi ki,

bir gənc klarnet çalanın ifasını lentə almışam. İstəyirəm sən də qulaq asasan. Bəlkə xoşuna gəldi. Getdim. Lentə qulaq asdım. İfa nəinki xoşuma gəldi, hətta mənə valeh etdi. Sandım ki, bu, bəstəkar dostumun nadir kəşfidir. İndi siz də buyurub Məşədi Məhəmmədə qulaq asın!..

Sonra Azərbaycanın nadirdən də nadir gözəl mənərələri fonunda klarnet səsləndi, nə səsləndi! Musiqi dalğa-dalğa otağa yayıldıqca mənə elə gəldi ki, indicə ekranda möcüzə baş verəcək. Nə gizlədim, ekranın hər tərəfinə həyəcan dolu maraqla baxdım. Nadir mənərələr bir-birini əvəz edə-edə əridi. Ekran öz rəngini aldı. Klarnet susdu. Ekranda əllərində klarnet tutmuş, təqribən qırx yaşında bir adam göründü. Sən demə, baş verəcək möcüzə elə klarnet çalan Məşədi Məhəmməd özü imiş. Ekranda piano üstə şam yanırdı. Şamın da yanında bir büllur güldan parlayırdı. Məşədi Məhəmməd əlindəki ağac parçasına bənzər bir şeyi yona-yona şama doğru getdi. Sonra ağac parçasına bənzər şeyin o üz-bu üzünü şamın alovuna tutdu. Deyəsən hamarlamaq istəyirdi. Sonra ağac parçasına bənzər şeyi büllur güldana vurdu. Büllur güldan cingildədi. Sən demə Məşədi Məhəmmədin əlindəki qamış parçası imiş. O dedi ki, gərək klarnetin səsi təmizlikdə, aydınlıqda, şaqraqlıqda bu büllur güldanın səsinə bənzəsin. Bəli! Klarneti büllur güldanın səsilə kökləmək lazımdır. Sonra Məşədi Məhəmməd əlindəki qamış parçasını klarnetin ağızlığının yanına yapışdırdı. Dedi ki, bu qamış parçasını klar-

netin ağızlığının yanına yapışdırmağın düşər-düşməzi var. O gah istədiyim səsi çıxarır, gah da istəmədiyim səsi. Onda həvəsdən düşürəm. Heç çalmağım gəlmir. Düz dörd gün klarnetlə telestudiyaya gedib-gəldim. Növbətçi milislər məni içəriyə buraxmadı. Nəhayət, yalvar-yaxarla birtəhər içəriyə keçə bildim. Qəribə də olsa, televiziyanın şöbə müdiri mənimlə rusca danışdı. Dedi ki, sənin musiqi təhsilin varmı? Dedim yox. Dedi onda olmaz. Gərək gedib musiqi təhsili alasan. Dedim ay kişi, mən musiqi təhsili alsam onda gərək bir neçə il gözləyəm. Xəstəyəm. Ürəyim sə xalqım üçün çalmaq istədiyi havalarla doludur. Məgər bilmirsən ki, ömür vəfasızdır? Ömürə etibar yoxdur? Bizim təhsil almamış babalarımız elə hikmət dolu sözlər yaradıblar ki, indi böyük filosoflar o sözlərdən istifadə edir. Axı mən toylarda, bayramlarda, ziyafətlərdə klarnet çalanda məclisdəkilər əllərini yeməkdən çəkib diqqətlə məni dinləyirlər. Demək məndə bir şey var ki, mənə elə maraqla qulaq asırlar da... Mən dedim, o dedi. Ancaq mənim televiziya ekranında klarnet çalmağım baş tutmadı. Kor-peşman geri qayıtdım. Özümə söz verdim ki, bir də oralara ayaq basmayım. Sonra Məşədi Məhəmməd klarnetdə bir-birinin dalınca lirik duyğularla dolu bir neçə hava çaldı. Sanki klarnet, ekranı dalğaları şahə qalxan dənizin bir parçasına döndərdi. Bəli! Klarnetin şaqraq səsi öz əzəmətli ləngərilə gah kədəri gətirib, sevinci qaytarırdı, gah da sevinci gətirib, kədəri qaytarırdı...

Adətən çalğı zamanı klarneti nağara müşayiət edir ki, klarnetin səsi daha gur duyulsun. Ancaq Məşədi Məhəmməd klarneti tək çalırdı. Sanki şöhrətinə kimsənin şəriki çıxmasını istəmirdi. Mən də əlimi yeməkdən çəkib Məşədi Məhəmmədin ecaz dolu klarnetinə qulaq asırdım. Arada mərhum bəstəkar Rafiq Babayevin özünə rəhmət, zövqünə əhsən deyirdim. Sonra Məşədi Məhəmməd nəfəsini dərmək üçün divanda əyləşdi. Bu zaman oğlanları da atalarının yanına gəldi. Biri sağında, biri solunda əyləşdi. Məşədi Məhəmməd əlində tutduğu klarneti qucağına aldı. Sanki klarnet də oğlu idi. Ancaq bilinmirdi ki, ilk beşiyidir, yoxsa sonbeşiyi. Yox! Necə bilinmirdi? Aydın bilinirdi. Axı adətən sonbeşiyi qucağa alırlar... Məşədi Məhəmməd dedi ki, sonra nədənsə əllərim yaxşı işləmədi. Ancaq yenə çaldım. Sanki daha əllərimlə yox, ürəyimlə çaldım. Dostlarım əllərimi müalicə etdirmək üçün məni İrana apardı. Orda əllərimin üstündə cərrahiyyə əməliyyatı etdilər. Pərəstişkarlarım məni Vətənimizdə intizarla gözləyirdi. Mən Məşədi olub Vətənə qayıtdım. Yenə pərəstişkarlarımı klarnetin melodiyaları ilə ovsunlaya-ovsunlaya istədikləri havaları çaldım. Çala-çala düşünürdüm ki, əgər xəstə olmasaydım, daha da yaxşı çalardım. Qəribədir. Mən çalmağı öyrənəndən bəri həmişə yanıqlı havalar çalmışam. Şaqraq hava ifa etdiyim yadıma gəlmir. Bu bəlkə də mənim öz güzəranımla əlaqədardır. Mənim həyat şəraitim elə ağır olub ki, özümə bir klarnet ala bilməmişəm. Ancaq bu filmi çəkəndə mənə

dedilər ki, bir “Vağzalı” çal! “Vağzalı” toy himnidir. “Vağzalı”da muğamatın əzəmətli vüqarı, rəqsin siqlətli ləngəri çalanın qüdrətli barmaqlarıyla bir-birinə calaqlanır. Gəlin evindən bəy evinə bir yol uzanır. Gəlin bu yolla gəlir. Ayağını yerə qoyulmuş nimçənin üstünə basır. Nimçə sınıır. Səsi klarnetdə əks olunur. Sonra səs dəyişir. Klarnet hərarətli nəfəsilə təzə bir ailənin ocağını alışıdır. Ocaq yanır. Ocaqdan qalxan iki şölə təbəssümlə bir-birinə sarılır...

Mən indiyə qədər dinlədiyim “Vağzalı”ları xatırladım. Bəli! Çalınmış “Vağzalı”lar yenidən bir-bir qulaqlarımda səsləndi. Nə gizlədim. Heç biri xoşuma gəlmədi. Bu özümə aludəçilikdən deyildi. Yox! Özümə tələbkərlərdən idi. Sanki indiyə qədər dinlədiyim “Vağzalı”lar xala-xətrin qalmasını deyə başdansa çalınmışdı. “Vağzalı”dakı əzəmətli tənənə də, hərarətli yanğı da naşı barmaqlar arasında itmişdi. Bəli! “Vağzalı” çalmağı, ifaçıdan böyük məsuliyyət tələb edir. Mən bu zaman niyə şən nəğmələr çala bilmirəm. Əllərim mənə çəkə-çəkə qəmli nəğmələrə doğru aparır – deyə özüm-özümə sual verdim. Sonra Şəhidlər xiyabanında uyuyan günahsız nakamları xatırladım. Sandım ki, o nakamların toyundayam. O nakamlar özləri məndən “Vağzalı” çalmağı xahiş edir. Mən taleyimdən ikinci qüvvə, nəfəs, məharət istədim. Sonra ürəyimdən bir-birinə qarışa-qarışa axıb gələn duyğularımı klarnetə boşaltdım.

Məşədi Məhəmməd daha danışmadı. Ekranı kadr dəyişdi. İndi Məşədi Məhəmməd “Vağzalı” çalırdı.

Mən də rıqqətlə dinləyirdim. “Vağzalı” öz ləngərilə mənə bu taydan o taya aparırdı, sonra o taydan bu taya qaytarırdı. O tayda-bu tayda gördüyüm toyları xatırladırdı. Ancaq nə o tayda, nə bu tayda belə “Vağzalı” dinlədiyimi mənə xatırlatmırdı...

Doğrusu, mən özlərini dartan müğənnilərə istehzayla baxırdım. Ürəyimdə belə müğənnilərə: – Niyə lovğalanırsan? Sənin ifa etdiyən nəğmənin sözlərini biri, musiqisini də o birisi yazmışdır. Sən isə onu ifa edirsən – deyirdim. Sən demə, belə deyilmiş. Ya şairin sözləri olsun, ya bəstəkarın musiqisi, o əvvəl sənət bağında qönçədən təzə çıxan gülə bənzəyir. Sonra onu həm oxuyan, həm çalan pardaxlandırır. Ancaq Məşədi Məhəmməd oxuyan deyildi, çalandı. “Vağzalı”nın isə müəllifi məlum deyildi. Bəlkə də “Vağzalı”nı yaradan onu xalqa bağışlayıb getmişdi. İndi isə Məşədi Məhəmməd o sahibsiz “Vağzalı”nı sənətin zirvəsinə qaldırmışdı. “Vağzalı” bu dəfə öz ləngərilə mənə gözlərimin qarşısında bir pəncərə açdı. Mən o pəncərədən maraqla baxdım. Gözlərimə başqa otaq göründü. Otaqda yaşlı bir kişi gözlərini döyə-döyə televiziya ekranına baxırdı. O, Məşədi Məhəmmədi tanımışdı. Bu adam vaxtı ilə Məşədi Məhəmmədlə rus dilində danışmış, əvvəlcə musiqi təhsili alıb, sonra çalmağı məsləhət görən, televiziyanın musiqi şöbəsinin sabiq müdiri idi. İndi utanmışından köynək-köynək ət töküdü. Gah qızarırdı, gah bozarırdı. Ailə üzvləri də gözlərini döyə-döyə başçılara baxırdılar. Ancaq bir şey başa düşmürdülər.

Film klarnetin məğrur sədaları altında başa çatdı. Mən ürəyimdə ifaçı Məşədi Məhəmmədə də, rejissor Nazim Abbasova da sağ ol deyib, yeni uğurlar dilədim.

SƏNƏT MƏHARƏTİ

*Söz sənəti nədir? Dəyirmi üzük!
Almasdan da parlaq qaşı şeirdir!
O hikməti dərin, xidməti böyük,
Nə qədər ucalsa, başı şeirdir!*

Məhəmməd peyğəmbər deyib ki, dünya bir ağacdır. Yolda yorulmuş yolçular o ağacın altında dincəlik. Ancaq sonra yolçular yenə öz yollarını davam etdirməyə məhkumdurlar.

İsa peyğəmbər deyib ki, dünya bir körpüdür. O körpüdən bütün yolçular keçir. Amma heç kim o körpünün təmiri ilə maraqlanmır...

Şair isə gah ağac, gah da körpü adlandırılan dünyanın hər şeyini tərənnüm edir. Tərpəğini də, suyunu da, havasını da, nemətini də, təmasını da nəğmələşdirir...

Dövrən elə dəyişdi ki, hər şey dönə-dönə bahalaşdı. Daha nə şeir oxuyan, nə də kitab çıxaran oldu. Hamı yalnız dolanmağın hayına qaldı. Mənim çapa hazır şeir kitabım da nəşriyyatda saxlandı. Kağız qıtlığı ucbatından mətbəəyə göndərilmədi. Söz yox ki, maddi vəziyyətim də çətinləşdi. Özü də ömrümün payız çağında. Bir gün yoxsul süfrə başında ömür yoldaşım fi-

kirli-fikirli çörək yediyimi görüb yanğı dolu təəssüflə: – Şairlik sənət deyil – dedi – dolanmaq üçün şairin başqa bir sənəti də olmalıdır. O doğru deyirdi. Şairə dolanmaq üçün başqa bir sənət də gərəkdir. Bunu mən öz gözlərimlə doğma diyarım Cənubi Azərbaycanda görmüşəm. Elə mənim də həm Cənubi, həm də Şimali Azərbaycanda şairlikdən başqa dolanacaq üçün sənətim vardı. Mətbuatda işləyib maaş alırdım. Ancaq daha təqaüdə çıxmışdım. Ömür yoldaşımın bu sözləri yadıma vaxtilə Cənubi Azərbaycanda Şah Abbas haqqında nənəmdən eşitdiyim bir nağılı saldı. Şah Abbas haqqında xalq arasında çox nağıl yaranıb. Mən də nənəmdən Şah Abbas haqqında çox nağıl eşitmişəm. Ancaq indi o nağıllardan yalnız biri yadıma düşdü. “Şah Abbasla naxırçı qızı”nın nağılı. Mən bu nağılı ömür yoldaşıma danışmadım. O da səssizcə yoxsul süfrəni yığışdırıb mətbəxə apardı. Yerimdən qalxıb iş otağıma keçdim. Şah Abbasla naxırçı qızının əhvalatını bir də düşündü, xatırlaya-xatırlaya yazdım. Yazdım ki, həm ömür yoldaşım, həm də başqaları oxusun. Sonra mənim söz sənətimin yaraşığı olan şeir haqqındakı fikrimlə tanış olsun...

Tez-tez paltarını dəyişib xalq arasında gəzmək Şah Abbasın adəti imiş. Bir gün də o, gəzə-gəzə gəlib bir axar-baxarlı kəndə çıxır. Orda yaraşığı bir naxırçı qızı görür. Naxırçı qızı həm gözəlliyi, həm də kamalı ilə Şah Abbası heyran qoyur. Şah Abbas bir könlüdən min könlü naxırçı qızına aşıq olur. Bəli! Şah Abbas naxır-

çı qızıyla evlənmək qərarına gəlir. Naxırçı qızı maraqla: – Bir sənətin varmı? – deyər Şah Abbasdan soruşur. Şah Abbas naxırçı qızının bu sualına heyrət edir. Axı o, şahdır. Məmləkətdə şahdan böyük sənət sahibi kim ola bilər. Ancaq üstünü vurmaz. Qorxur ki, bir könlüdən min könlə aşıq olduğu dünya gözəlinin ürəyinə toxuna. Şah Abbas bütün qürurunu, zəhmینی, ixtiyarını unudub naxırçı qızına səmimiyyətlə: – Mən şaham! – deyib. Dünya gözəli ürəyini titrədən bu sədaqətli aşıq: – Şahlıq sənət deyil – deyir – sən mənimlə evlənmək istəsən gərək əvvəlcə bir sənət öyrənəsən. Neçə-neçə şahı, kralı, sultanı, əmiri qarşısında diz çökdürən sevgi Şah Abbası naxırçı qızının tələbini yerinə yetirməyə vadar edir. Şah Abbas elə o kənddə yaxşı xalça toxumaq öyrənir. Sonra da naxırçı qızı ilə evlənir. Bir gün yenə Şah Abbas paltarını dəyişib xalq arasında gəzirmiş. Bu dəfə şəhəri yoxlayırmış. Gecə düşəndə küçədə bir naməlum adamla rastlaşır. Həmən adam onun şəhərdə qərib olduğunu zənn edib gecələmək üçün evinə dəvət edir. Şah Abbas ürəyində deyir ki, yaxşı oldu. Bu adamın evində gecələyib şəhər əhalisinin necə yaşadığını da bilərəm. Naməlum adam Şah Abbası öz evinə gətirib bir otağa keçirir. Elə bu zaman Şah Abbasın ayaqları altından yer qaçır. O, uçuruma yuvarlanır. Sən demə, otağın döşəməsinin altı zirzəmi imiş. Naməlum adam da qəssab. O, şəhərə gələn qərib adamları gecələmək “xeyirxahlıq”ıyla evinə gətirirmiş. Sonra da o qərib adam beləcə yumalanıb zirzəmiyə düşürmüş.

Qəssab da həmən adamın başını kəsib ətini satırmış. Şah Abbas zirzəmiyə düşəndə orda xeyli adam görünür. Sən demə qəssab bu adamları başlarını kəsmək üçün növbəyə qoyubmuş. Şah Abbas yaman aldandığını peşmanlıqla öz ürəyində etiraf etsə də, kimliyi haqda yanındakı bu adamlara bir söz də demir. Qəssabı çağırır deyir ki, görürəm qazanc axtarırsan. Özü də böyük qazanc. Amma tutduğun işdən böyük xəta çıxıb bilər, böyük qazanc yox! Mən yaxşı xalça toxuyanam. Sən burada hana qur. İp gətir. Mən gözəl xalça toxuyum. Sonra sənə ünvan verim. Sən də xalçanı aparıb o ünvanı sat. Biryolluq kasıblığın daşını at. Qəssab Şah Abbasla razılaşır. Zirzəmidə hana qurur. Ətrafına müxtəlif rəngli iplər yığır. Şah Abbas doğrudan da gözəl bir xalça toxuyur. Ancaq xalçanın bir yerində eyhamlı bir nişan qoyur. Sonra qəssaba ünvan verir ki, xalçanı aparıb orda satsın. Şah Abbasdan nigaran qalan arvadı – naxırçı qızının ərinin yolunu gözləməkdən başqa çarəsi qalmır. Qəssab xalçanı aparıb naxırçı qızına verir. Deyir ki, satıram. Mənə dedilər ki, siz səxavətliniz. Xalçaya yaxşı pul verirsiniz. Ona görə də xalçanı sizin üçün gətirdim. Naxırçı qızı xalçaya diqqətlə baxanda gözlərinə həmin eyhamlı nişan dəyir. Bilir ki, xalçanı Şah Abbas toxuyub. Özü də hardasa dardadır. Naxırçı qızı haldan-hala düşür. Ancaq özünü ələ ala bilər. Qəssaba deyir ki, gözləyin, gedim sizə pul gətirim. Naxırçı qızı dərhal Şah Abbasın adamlarına çatdırır ki, bu xalça gətirən adamı mütləq izləmək lazımdır. Sonra

çoxlu pul gətirib qəssaba verir. Qəssabın gözləri sevincdən par-par parlayır. Qəssab yola düşəndə Şah Abbasın adamları onun arxasınca gedirlər. Qarabaqara gəlib onun evinə çıxırlar. Elə öz evindəcə həbs edirlər. Sonra evi axtarırlar. Birdən şahın adamlarından biri döşəmədən yumalanıb zirzəmiyə düşür. Qalanları özlərini dərhal zirzəmiyə atırlar. Şah Abbasın bir neçə adamla zirzəmidə dustaq olduğunu görürlər. Onları azad edirlər... Şah Abbas qırmızı geyib taxta çıxır. O həmişə qəzəblənəndə qırmızı geyinib taxta çıxarmış. Qəssabı gətizdirir. Xalqı meydana çağırtdırır. Meydanda qəssabın dəhşətlərlə dolu günahlarını üzünə deyib sonra edam olunması haqqında hökm verir. Hökm yerinə yetirilir. Bəli! Şah Abbasın xalça toxumaq sənəti nəinki təkcə özünü, hətta neçə-neçə adamı da ölümdən qurtarır. Bəs söz sənəti necədir? Burda mən nə ömür yoldaşımın, nə də naxırçı qızının fikriylə razılaşa bilmirəm. Məgər söz sənəti xalçaçılıq sənətindən zəifdir? Qətiyyən yox! Əgər şahın toxuduğu xalçadakı gizlin nişan beş-on adamı ölümdən qurtarıbsa, şairin yazdığı şeir aşkar harayıyla minlərlə adamı ölümün caynağından saldıdır. Bəli! Ölümün gəlişini hələ qabaqcadan adamlara xəbər verib, onları ölümlə döyüşə çağırır. Özü isə adamların önündə ölümlə döyüşə gedir. İntəhası şeirin gücünə inanmaq, arxasınca getmək, meydanını genişləndirmək gərəkdir...

GÖNDƏRİLMƏMİŞ MƏKTUB

*Bir dostu vida! – deyib
Dost olsan ayrısına,
Onun da təntənəli
Andını ayrı sına!*

Bu məktubu sənə yazmışdım. Ancaq göndərmədim. Dedim onsuz da ikimizin arasında baş verən, sonra bu məktubda təsvir olunan hadisələri sən də bilirsen, mən də. Yaxşısı budur ki, bu məktubu çap etdirim. Aramızda baş verən hadisələri bilməyənlər də bilsinlər. Axı indi bütün dünya aşkarlıq zamanında nəfəs alır. Hər nəfəs aldıqca gizli pərdələri açır... Arxalarında nə varsa, açıq-aydın göstərir...

Bir zamanlar mən bir uşaq qədər necə də məsumdum, sadəydim, təvazökardım! Təmiz ürəyim də büllür aynalı bir çeşmədən şəffaf idi! Nə həsəd, nə riya, nə kin yelləri o dumduru çeşməni bulandıra bilməzdi. Elə indi də elədir. Həyatda bəlkə də ən böyük qazancım o nadir çeşmənin qüdsiyyətini qoruyub saxlamaq olmuşdur! Fəqət ömrün payızında xəyaldan qopub düşən xatirə yarpaqları o sakit çeşmənin mirvari sularını dilə gətirir... Mübariz gəncliyimin odlu-alovlu çağları idi. Nəğməkar ürəyimin ilham çeşməsi elə çağlayırdı ki, təzə, parlaq, nadir, lakin kövrək incilərini yığıb-yığırdırmaq mümkün olmurdu. Təvazökarlıqdan uzaq olsa da deməliyəm ki, mənim həsrətli, ümidli, kədərli, sevincli şeirlərim hərarətli dodaqlardan uçub qarlı zirvələri fəth edirdi. Mən isə sənənin yanında kiçilirdim. Mən toylarda

şeir oxuyanda sən susurdun. Mənim sağlığımıza badələr qaldırılanda isə sən də üzə düşüb qədəhini mənim qədəhimə toqquşdurub sağlığımıza içirdin. İçəridə isə nə çəkdiyini bircə Allah bilirdi. Mən isə az qala başımdan basmaq istəyərdim ki, toydakı adamların nəzərində səndən yuxarı qalxmayım. Axı sən “ağsaqqal”ımızdın. Sizi evimizə qonaq çağıranda mən sənin, qadınım da qadınının qulluğunda dururduq. Sizinlə danışanda ürəklə danışırdıq. Düşünürdük ki, dostun dostla kəsdiyi kəlmə də süfrədə kəsdikləri çörək qədər müqəddəs olmalıdır. Qızımın nişanında özüm bir kəlmə də danışmadım. Sözü sənə verdim. Qadınım da mənim bu təklifimlə qürrələndi. Əvəzimdə sən danışdın. Axı sən ağsaqqal idin. Halbuki qızım ilk övladım idi. Mən məclisdəki adamlara ata məhəbbətilə dolu ürək sözlərimi deməliydim. Ancaq sənin yanında demədim. Niyə? Səndən utandım. Mən dörd uşağımdan birini də sənin yanında qucağıma götürmürdüm. Sənə borcummu vardı? Əsla yox! Yalnız hörmət xatirinə sənin qarşında balacalaşırdım. Bəli! Özümün ülfətdə, istedadda, qayğıda səndən daha yüksək olduğumu neçə-neçə ağızdan eşitsəm də, sənə böyük ürəkli sədaqətli gənclik dostu deyirdim. Lakin sədaqətini görmürdüm. Yenə də deyirdim. Bəlkə eyhamlarımı başa düşüb sədaqətli olasan. Təəssüf! Olmurdu ki, olmurdu... Atalar deyib ki, suyun lal axanı, adamın yerə baxanı... Ancaq sən hər ikisindən idin. Lallığın bir yana qalsın, o qədər yerə baxırdın ki, sənə olan yaxşılıqları da görə bilmirdin. Axı sən gözlərini

qadınına verib özün kor olmuşdun. Onun təmənnalı baxışı sənin qiymət meyarına dönmüşdü. Həyatda sən onu görürdün, o da səni. Təbiblər deyirlər ki, insanın bir hiss orqanı öz funksiyasını itirdikdə, öz həssaslığını başqa hiss orqanına verir. Bu mülahizəyə görə gerek sənin gözlərin kor olmuşdusa, heç olmasa qulaqların daha da yaxşı eşidə biləydi. Təəssüf ki, qulaqların da karlaşdı. Belə olmasaydı, sən atalardan yadigar qalib dillərdə zərbül-məsəl olan “Yaxşı dost qardaşdan irəlidir” kəlamını da eşidər, qiymətləndirər, əzizləyərdin. Lakin sən şöhrət xatirinə qardaş xətrini sındıran adama çevrildin. Şöhrət ehtirasıyla qardaş məhəbbətini dar ürəyinə sığışdıra bilmədin. Yox! Yalnız özünü düşündün, bir də qadınını... Bəli! Sən həmişə, hər yerdə yalnız iki nəfərin haqqını müdafiə etdin... Qalanları isə qaldı. Halbuki o qalanlar səni özlərinə ağsaqqal seçmişdilər... Anlamırdın ki, nəinki iki güllə, heç min güllə də zəngin bahar olmaz, əlvən gülüstan yaranmaz, müxtəlif rayihələr duyulmaz. Saysız-hesabsız naxışlarla bəzənib cilvələnen ana təbiəti səyahətə çıxan günəş də, ay da, ulduzlar da bu boyda dünyada yeknəsəklikdən darıxa bilər. Hər quşun öz səsi, hər gülün öz ətri, hər meyvənin öz dadı olmasa, həyat nə qədər cılız, yoxsul, miskin görünər! Sən də, sənin gözlərini oğurlayan vəkilin olan qadınım da zaman-zaman sınaqlardan çıxmış bu adi həqiqəti inkar etdiniz. Lakin elə məqam gəldi ki, ağıqaradan, yaxşını-pisdən, düzü-əyridən seçən insanlar sizin bu yanlış niyyətinizi inkar etdilər. Mən də günahsız

səhvlərimi başa düşdüm. İş o yerə çatdı ki, sənin gözlərini oğurlayan nankor qadının səni mənə “ata” etmək istədi. Bəli! O mənə dedi ki, guya sən mənə atalıq edibsən. Bax! Elə bu zaman mənim sənə göstərdiyim hörmət mənim özümə cəza oldu. Həm də lap katorqa cəzası! Axı mən hələ bələkdə ikən atamı itirmişdim. Özü də tükü-tükdən seçən gözləri sərraf baxışlı zəhmətkeş atamı! İndi dəvəni karvanıyla görə bilməyən, yaxud görüb məhəl qoymayan bu kor “ata” mənim nəyimə gərəkdə? Mən ki, atasız yaşamağa hələ uşaqlıqdan adət etmişdim. Həyatın enişli-yoxuşlu yollarından atasız keçib sənətin möhtəşəm zirvəsində təzə cığırlar açmışdım. Həm də özüm boyda dörd uşaq atası idim. Hətta dünyaya ilk nəvəm də gəlmişdi. Bayaq dedim ki, sənə bəslədiyim hörmət mənə cəza oldu. Ən ağır cəza! Mən isə vicdanımı cəzalandırmaq üçün ədalət məhkəməsinə çəkdim. Axı məni bu cəzaya məhkum edən elə vicdanım olub. Vicdanım təəssüflə öz günahlarını mərdimərdanə boynuna aldı. Məndən aman istədi. Dedi ki, mən indiyə qədər əhd-peyman, mehri-ülfət, duz-çörək basmadığıma görə səni də bu ülvi duyğulara hörmət bəsləməyə vadar etmişəm. Ancaq görünür sən sədaqətli dostun çox sədaqətsiz bir adam imiş. Unutma ki, atalar zərərin yarısından qayıtmağı da xeyir sanıb. Qoy tale sənin ömrünün qalan illərini xeyrə calasın...

Mənim təmiz, sadələvh, təvazökar vicdanım ədalətli bir hakimin hökmünə dönən bu müdrik atalar sözüylə bəraət qazandı. Mən isə susdum, ömrün heç bir

fəslində bir bəhrə verməyən, lakin ürəkdə dərin izlər salan peşmançılığın ağrılı-acılı iztirablarında əsl sədaqətli dost haqqında düşünə-düşünə susdum...

Yadımdadır, uşaq olanda yaşca böyük olan bibim oğlu mənə deyirdi ki, işinin xətrinə birinə əmi, birinə dayı de! Ancaq o haradan biləydi elə zaman gələcək ki, indiki əmi də, dayı da olmayacaq. Mən təzə əmiylə, dayıyla üz-üzə gələcəyəm. Bu əmidə, dayıda isə nə məhəbbət, nə səxavət, nə dəyanət olacaq. Meydana yeni ülfət, qılıq, təmənnə çıxacaq. Nənəm də mənə deyirdi ki, Kürü də, Arazı da zibilləsən içməyə bir ovuc təmiz su tapa bilməzsən. O da hardan biləydi ki, gələcəkdə elə adamlar tapılacaq ki, Kürü də, Arazı da zibilləyəcək. Mən tək başıma nə qədər çalışsam da, nə Kürü, nə də Arazı təmizləyə bilməyəcəyəm. Pis adamlar mənim paxıllığımı çəkəcəklər. Yox! Ətrafımda yaxşı adamlar da var. Mən o yaxşı adamlardan ağız dolusu danışanda özüm də yaxşılaşırım. Yorğunluqdan çıxıb gümrahlaşırım. Nisgili unudub nikbinləşirəm. Tərəddüdü atıb qətiləşirəm.

Sən də yazırsan, mən də. Sənin yazdıqlarını ucdantutma çap edirlər. Mənim yazdıqlarımı yox! Niyə? Bəlkə mənim yazdıqlarım sənin yazdıqlarından zəifdir? Yəne yox! Həm də bu, yalnız mənim fikrim deyil. Oxucuların fikridir. Bəs səbəb nədir? Sən qılığa girə bilirsən, lazım olanda özünü yazıqlaşdırırsan. Mən isə yox! Çünki yazıq olmaq özü də alçalmağın bir şəklidir.

Mən isə alçalmaq istəməmişəm. Çünki Savalan ətəyində boy atsam da həmişə zirvəsinə baxmışam. Bəlkə ona görə indi yazılarıma baxanda da zirvə axtarıram. Ancaq qılıqlı zamanədə qılıqsız olduğuma görə mənə tələbkarlıqla yanaşırlar. Doğrudur, tələbkarlıq zəhməti ağırlaşdırır. İstedadı gərginləşdirir, vaxtı uzadır. Lakin nəticəsi yaxşı olur. Tələbkarlığın sərt kürsüsündən ucalan zirvənin kölgəsində insan yüngülləşir, ürək dincəlidir, xəyal rahatlanır. Oxucuların təbəssümlü baxışları mənə nələr deməyir? Sağ ol!-da, uğur!-da, yarat!-da deyir. Nə gizlədim. Sənin yazıların barəsində isə təəssüflə dolu gileylər eşidirəm. Öz övladlarının sabahının qayğısına qalmayan ata əzəmətli buluda bənzəyir. Ancaq üfüqdən qızılgül boyda çıxan günəşin qarşısında asanlıqla parçalanıb gedir. Sən də gərək şöhrətin yox, sənətin qayğısına qalaydın. Kim bilir, bəlkə sabah sənin nəzakət ucbatından hürküdülməyən salxaq qanadlı şeir bülbülün sənət gülüstanına gedib çıxma bilməyəcəkdir. Mən isə özümü xoşbəxt sayıram. Niyə də saymayım? Görürəm ki, yazılarıma qarşı redaksiyalarda tələbkarlıq artdıqca, oxucular arasında da hörmət çoxalır. Mən istiqbala ümidlə baxan zəhmətkeş bir sənətkaram. İnanıram ki, sənətim nəsil-dən-nəsilə salam apara biləcəkdir...

SEVGİ YOLU

*Nə günahın var, Vətən?
Daha car çək, car, Vətən!
Dünyaya yağış yağır,
Sənə isə qar, Vətən!*

Sevgidə olan ləzzət, sədaqət, dəyanət heç nədə yoxdur. Qəribədir. İnsan hər gün yediyi ən ləziz xörəklərdən də çiyirir. Ancaq hər gün gördüyü, hər axşam bir yastığa baş qoyub yatdığı sevgilisindən çiyirir. Hətta sevgilisi xəstələnəndə də üzünü ondan yana çevirmir.

Bir yaz axşamı idi. Göydə bədrələnmiş Ay məni talvara çıxmış sarı toyuğa, ətrafındakı ulduzlar isə sarı cücələrə bənzəyirdi. Mübariz otağın pəncərəsindən bu mənzərəyə baxa-baxa o taydakı doğma kəndlərini xatırladı. Sonra gözlərində kəndlərinin başı üstə ucalan Savalan canlandı. Mübariz Savalana qürurla baxardı. Büllurlaşan zirvəsinin parıltısından gözləri qamaşardı. Mübarizə elə gələrdi ki, bu məşhur dağın başında ağaran qar deyil. Yox! Ətəyində otlayan qoyunların, inəklərin, camışların südüdür. Bəli! Axşamlar qadınlar yaylaqdakı daş evlərin qarşısında bərəkət timsalı olan heyvanların dolu əmcəklərini zaman-zaman mahnı deyə-deyə iki əlilə sıxanda Savalanın başına da süd sıçramışdır. Nəhayət, bu əzəmətli dağın başı tamam ağarmışdır. Sonra Mübarizin yadına səhər küçədə görüşdüyü köhnə tanışı Müntəzir düşdü. O da Milli hö-

kumət süqut etdikdən sonra o taydan bu taya keçmişdi. Tanışlar yoldan keçənlərin heyrətli baxışları altında qucaqlaşib-öpüşmüşdülər. Vətəndə keçirdikləri unudulmaz günlərdən danışmışdılar. Mübariz maraqla Müntəzirdən: – Vətəndə kimlərin qalıb? – deyə soruşmuşdu. Müntəzir nisgillə: – Atam, anam! – deyib susmuşdu. Ancaq iri, qara gözlərindəki boz kədər buludları daha da sıxlaşmışdı. O, utana-utana: – Bir də nişanım! – demişdi. Müntəzirin danışığından məlum olmuşdu ki, o, üç aymış nişanlanıbmış. Atası, anası toya hazırlıq görürmüş. Ancaq atalar deyiblər ki, sən saydığımı say, gör fələk nə sayır. Mübariz danışmırdı. Müntəzirin gicgahlarından yenidən ağarmağa başlamış tellərə baxırdı. O özü də o tayda hər şeylə könülsüz vidalaşmış bu taya keçmişdi. Sevgisi də Müntəzirin sevgisinə bənzəyirdi. Təbrizdə bir qızı sevmişdi. Ancaq nişan aparmağa imkan tapmamışdı. Mübariz öz ünvanını Müntəzirə verdi. Dedi ki, nə lazımı olsa çəkinmə, yanıma gəl! Əlimdən gələni əsirgəməyəm. Müntəzir təbəssümlə Mübarizə təşəkkür etdi. Sonra susdu. Ancaq ayrılıb getmədi. Mübariz duydu ki, Müntəzir ona nəsə demək istəyir. Ancaq sızılır. Tanışını bu vəziyyətdən çıxarmaq üçün səmimiyyətlə ona: – Bəlkə mənə bir sözün var? De! Utanma! – dedi. Müntəzir etirafla: – Var – dedi. Ancaq sizə zəhmət olar. Mübariz qətiyyətlə: – Yox! Zəhmət olmaz! – dedi. Müntəzir ərklə: – Onda sevgi haqqında bir şeir yazıb mənə verin! Bəlkə mən o şeiri

oxuyanda həsrətin misraların alovunda yanan məğrur qanadlarını öz intizar dolu gözlərimlə görüm! – dedi. Mübariz hərarətlə Müntəzirə: – Baş üstə, yazaram – dedi. Sonra köhnə tanışlar ayrıldılar. Mübariz mənzilə axşamüstü gəldi. Aşırıq Tufan otaqda yox idi. Rayona getmişdi. Zaman kişi isə adəti üzrə çarpayıda uzanıb ağac təsbəhini aram-aram çevirirdi. Sanki ayrılıqda keçirdiyi günləri sayırdı. Onun qaşları vaxtından qabaq ağarmışdı. Ancaq gözləri gəncliyində necə varda, elə də qalmışdı. Nə işığını, nə də yaraşığını itirmişdi. Zaman kişi qaşlarının tez ağarmasından narazı deyildi, nə qədər qərribə görünsə də razı idi. Bir dəfə otaqda bir Zaman kişi qalmışdı, bir də Mübariz. Aşırıq Tufan harasa getmişdi. Zaman kişi aynaya baxa-baxa üzünü qır-xanda pıçıldadı: – Sağ olun, mənim qaşlarım! Siz nə qədər də fədakar imişsiniz! Siz mənim başıma yağın qarları öz çiyinlərinizdə saxlayıb gözlərimə dolmasını rəva bilməmişiniz. Yoxsa o qarlar mənim gözlərimin qara gilələrini də ağardardı. Sonra mən füsunkar Vətənimin ağ günlərini qarəsiz gözlərimlə necə görürdüm? Sonra Zaman kişi Mübarizin döyüş yollarında qocalmış fədailər haqqında yazdığı şeirin bir bəndini əzbərdən oxudu:

**Dünən bir gülşən salıb qucağında yaşayan
Bu gün ev dibçəyində bir gül də əkə bilmir.
Bir millətin yükünü yoxuşlarda daşıyan
Düzlərdə şələ nədir, özünü çəkə bilmir.**

Mübariz Zaman kişinin bu nisgil dolu kiçik mono-
loqundan yaman kövrəldi. Amma gələcəkdə özünün də
belə bir vəziyyətə düşə biləcəyini heç xəyalına da gə-
tirmədi. O gündüzlər universitetdə oxuyur, gecələr isə
bədiî yaradıcılıqla məşğul olurdu. Mübariz Zaman kişi
ilə salamlaşdıqdan sonra soyundu. masa arxasına keçdi.
Dünən gecə bir şeir yazıb yorğun düşdüyünü unutdu.
Ancaq Zaman kişinin bir dəfə ona dediklərini unutma-
mışdı. Otaq qonşusu Mübarizə demişdi ki, səninlə mən
iki çeşməyə bənzəyirik. Bu çeşmələrdən biri sulu, biri
isə susuzdur. Mən o taydakı yaylaqlarda atla çox dolaş-
mışam. Günortanın istisində atı suvarmaq üçün çeşmə-
yə aparmışam. At çeşmənin bütün suyunu körükləşən
dodaqlarıyla elə sormuşdur ki, yerində bir damla da qal-
mamışdır. Belədə at başını qaldırıb dayanmışdır. Mənə
elə gəlmişdir ki, at da, çeşmə də nəfəslərini dəririlər.
Bir azdan çeşmənin içindən qaynaya-qaynaya çıxan
büllur damlalar çeşməni yenə də doldurmuşdur. At da
doyunca içmişdir. Deməli, arada atla birgə çeşmə də
dincəlməmişdir. Ancaq elə vaxt da olub ki, atı başqa bir
çeşməyə aparmışam. Görmüşəm çeşmə elə quruyub ki,
bir damla da suyu yoxdur. Çuxura düşmüş kor gözə
bənzəyir. Nə parıltısı var, nə də yaşı. Təəssüflə atın ba-
şını geriyyə döndərmişəm. Bax! Sən o sulu çeşməsən,
mən isə susuz çeşməyəm. Ancaq sən öz nadir suyunun
qədrini bilməlisən. Yerində çağlayıb, yerində nəfəs
dərməlisən. Özü də sənə nəfəs dərməyin yazdığın
əsərlərin arasında olmalıdır. Axı təyyarələr də düşərgə-

siz işləyə bilməzlər. Sən özün dincəlməklə oxucunun
da gözlərinə dinclik verməlisən. Bəli! Öz imzanla oxu-
cunun gözlərini döyənək etməməlisən...

Mübariz bütün günü xəyalında düşünüb yaratdığı
sevgi şeirinin hazır bəndlərini varğa köçürmək üçün
siyirmədən qələm-dəftər çıxartdı. Sonra yanğılı bəndlə-
ri dodaqları arasında pıçıldaya-pıçıldaya varğa yazdı.
Bir neçə dəfə ürəyində oxudu. Şeir təsirli çıxmışdı. De-
yəsen həsrət dolu misralarda Mübarizin öz sevgisinin
notları la hərarətlə dilə gəlmişdi. Axı o da sevmişdi. Nə
olsun ki, nişanlanmamışdı. Şeir belə alındı:

**Ay ürək! De sən ki, belə sevir sən,
Niyə car çəkmirsən? Niyə susursan?
Yox! Sən necə xoşdur elə sevir sən,
Sevgi də həyadır deyə susursan.**

**Mənim səsim dönür odlu fəryada,
Həm yanan oluram, həm də yandıran.
Məndə nə günah var? Ana dünyada
Həsrət də yandıran, qəm də yandıran...**

**Sən də bir aləmsən, döşə girsən də,
Sanma vüsətini görə bilmirəm.
Sən mənə qayğıyla hər şey versən də,
Mən sənə bir vüsəl verə bilmirəm.**

Mübariz qələmi misranın üstünə qoyub Zaman ki-
şiyə baxdı. Otaq qonşusunun quş xəyalı yenə harayasa
uçmuşdu. Mübarizə elə gəldi ki, Zaman kişinin quş xə-
yalı uçuşda yorulmuşdur. Ona da bir məhrəm düşərgə

lazımdır. Bu düşərgə özünün əlindəki yanğılı misralarla naxışlanmış varaq ola bilər. Mübariz ərklə Zaman kişiyyə: – Hövsələnin varsa, sizə bir şeir oxuyum. – dedi. Zaman kişi qalxıb çarpayıda yastığa dirsəkləndi. Sonra düşüncəli gözlərini təbəssümlə hərləyib Mübarizin əlində ağ göyərçin qanadını andıran varığa dikdi. – Təzə yazıbsan? – deyə soruşdu. Mübariz qürurla: – Bəli! – dedi. Zaman kişi təkidlə: – Oxu görüm! – dedi. Mübariz şeiri oxudu. Sanki şeir Zaman kişini tərpətdi. O, çarpayıdan düşüb gəldi. Masanın ətrafındakı stullardan birində Mübarizlə üz-üzə əyləşdi. Sonra etirafla: – Təsirli şeirdir – dedi – ancaq təkcə sevgiyə aid deyil. Yox! Şeirin məna dairəsi daha genişdir. Axı insanın hər arzuya çatmasının özü elə bir vüsəl deməkdir. Məsələn, döyüşdə qələbə qazanmaq, sənətdə uğurun zirvəsinə qalxmaq, həyatda övladın səadətini görmək... Ancaq arzu ilə həsrət insan ürəyində üz-üzə dayanmış iki rəqibdir. Həsrətin bir qolu nisgil, bir qolu da ayrılıqdır. Sanki Xudafərin Araz üstə salınmış körpü deyil, dalğalar üstə qonmuş əfsanəvi qartaldır. Bu qartal neçə zamandır ki, öz daş qanadlarını təlatümlü suların üstə gərmişdir. Niyə? Ona görə ki, bu məmləkətin doğma övladları o taydan bu taya, bu taydan o taya bu qanadlar üstə keçib getsin. Ancaq keçə bilirlərmi? Min təəssüf ki, yox! Daş qanadlı qartal isə durduğu vəziyyətdə hələ də gözləyir. Nə yorğunluqdan, nə də yuxusuzluqdan gileylənir. Kənardan baxana isə elə gəlir ki, tarix bu qartalı Araz üstə çarmıxa çəkmişdir.

Bəli! Ayrılıq yaman şeydir. Amma ayrılıq da var, ayrılıq da. Bizim ayrılığımız hələ təzədir. İsti yaraya bənzəyir. Ağrı-acısı sonra şiddətlənəcək. Ancaq elə ayrılıq var ki, nə ucu görünür, nə də bucağı. Bu, Arazın o tayıyla bu tayının ayrılığıdır. Allah eləməsin bizim bu ayrılıq da o ayrılığa bənzəsin! O gün bazara süpürgə almağa getmişdim. Gördüm ki, məndən də yaşlı bir kişi divar dibində əyləşib süpürgə satır. Yanındakı süpürgələrdən birini götürüb qiymətini soruşdum. Kişi süpürgənin qiymətini dedi. Dedi ki iki sözdən mən bu adamın o taylı olduğunu bildim. Bəli! Süpürgəsatın Təbrizli idi. Doğrusu, kişiyyə qanım qaynadı. Ancaq özümün də o taylı olduğumu müsahibimə bildirmədim. Kişinin söhbətindən məlum oldu ki, onun Təbrizdə mülkü, bağı, dükanı varmış. Məşrutə hərəkəti zamanı hamısını satıb pullarını yoxsullara paylayıbmuş. Özü isə mücahidlərə qoşulubmuş. Döyüşlərdə neçə-neçə qəhrəmanlıq göstəribmiş. Səttarxanın özündən təşəkkür alıbmuş. Məşrutə hərəkəti yatırıldıqdan sonra o tayda qala bilməyib bu taya keçibmiş. Bu tayda da 1937-ci ildə başına uğursuz əhvalatlar gəlibmiş... İndi də belə. Mənim ürəyimdəki təəssüf gözlərimdəki marağa qarışdı. Kişinin yanındakı süpürgələri saydım. Hamısı beş dənə idi. Sonra əlimi cibimə salıb pul çıxartdım. Süpürgələrin beşinin də pulunu verib götürdüm. Kişi pulu məndən alıb ayağa qalxdı. Ancaq pulu cibinə qoymadı. Əlində saxlayıb yaşarmış gözlərimə heyərlə baxdı. Mən süpürgələri qoltuğuma vurub mənzilə yollandım.

Bir az getdikdən sonra dönüb arxaya baxdım. Kişi əlində pul, durduğu yerdən göz döyə-döyə mənə baxırdı. Zaman kişi susdu. Mübariz dönüb otağın küncündə üst-üstə qalanmış süpürgələrə kədərlə baxdı. Zaman kişi məhrəmləklə Mübarizə: – Kim bilir, bəlkə o hələ də mənim kimliyim haqqında düşünürdü. Mən isə o zavalının kim olduğunu bilirdim. Bayaq da onu fikirləşirdim. Bəli! Keçmişdəki mücahid, indiki süpürgəsatan yadımdan çıxmır ki, çıxmır... Səndən nə gizlədim, o keçmiş mücahidin taleyini xatırlayanda narahat ürəyimdə bir məhrəm təlaş doğur. Axı hər arzunun, əməlin başa çatmasında yaşı da mütləq nəzərə almaq lazımdır. Mənim yaşım isə bəlkə də son mənzilə yaxınlaşır. Öz-özünə yanan günəşə – Yan! – demək yersizdir. Onsuz da günəş yanır. Məni – Gəl! – deyə inqilab yoluna çağıran olmamışdı. Yox! Mən özüm o yola könüllü qəddəm basmışdım. Ancaq mən Günəş deyiləm. İnsanam. Günəş ömrüylə insan ömrü arasında böyük fərq var. Biri əbədi, biri müvəqqətidir. Min təəssüf ki, insanın müvəqqəti ömrü hələ üstəlik dəhşətli faciələrlə də qarşılaşır. Bu keşməkeşli həyatda bütün faciələri şərait özü gözəgörməz əllərilə yoğurub hazırlayır. Yox! Tək hazırlamır. Zamanla, tədbirlə, siyasətlə birlikdə hazırlayır. İndiki dünyada siyasət insanın ikinci kölgəsinə çevrilmişdir. Qəribədir, insan haradasa birinci kölgəsindən ayrılı bilsə də, ikinci kölgəsindən qaça bilmir. İstə-istəməz siyasət dənizindəki dalğalara qoşulub özü də dalğalaşır. Bir məslək uğrunda qranit qayalarla çarpışır.

Öz çılğın nəfəsilə qranit qayaları ova-ova əridir. Sən haçansa mənə siyasət haqda o tayda yazdığın bir şeiri oxumuşdun. O necəydi? Əgər əzbərdirsən, bir oxu! Mübariz şeiri hərarətlə oxudu:

**Siyasət su deyil ki,
Birnəfəsə içəsən.
Yellərin keçmədiyi
Yollardan da keçəsən.
O zəncirdir. Görünmür
Nə əvvəli, nə sonu.
Dişinlə, dırnağınla
Gərək qırasan onu.
Düşə ayaqlarının
Altına halqa-halqa.
Qürurla dolu sinən
Qabara dalğa-dalğa...**

Sonra Mübarizin gözləri əlindəki sevgi şeiri yazılmış varağa sataşdı. Bayaqdan bəri Zaman kişiyyə vermək istədiyi sual yadına düşdü. O hörmətlə otaq qonşusuna: – Üzr istəyirəm, Zaman kişi, – dedi – Siz də sevib ailə qurmusunuz? Yoxsa elə dədə-baba adət ilə evlənibsiniz. Yəni valideynlərin məsləhəti ilə... Zaman kişi heyratla Mübarizə: – Şair olsan da qəribə sual verirən. – dedi – Sevməyən adam da var? Varsa, onda o adam dünyanın ən ulvi duyğusundan məhrumdur. Özümü xoşbəxt hesab edirəm ki, mən bu duyğuya səcdə qılmışam. Bəli! Mənim də öz sevgi yolum var. Sevmişəm də, sevilmişəm də. Həm də bir dəfə yox, iki də-

fə! Mübariz səmimiyyətlə Zaman kişiyyə: – Yenə də üzr istəyirəm, əgər mümkünsə öz sevgi yolunuz haqqında bir az danışın – dedi. Zaman kişinin ağ qaşları çatıldı. Sanki üstündən keçib ağartdığı sevgi yolları baş-başa dayandı. Deyəsən o özünün sevgi yolundan danışmaq istəmirdi. Ancaq Mübarizin intizarla dolu gözlərinin öz üzünə dikildiyini görüb nəzakətlə: – Axı mənim sevgi yolum sənə nəyinə gərəkdir? – dedi. Mübariz hərarətlə Zaman kişiyyə: – Mənə hər adamın sevgi yolunun hekayəti gərəkdir deyil. Ancaq sizin sevgi yolunuzun hekayəti çox gərəkdir. Axı maraqlı adamın maraqlı da sevgi yolu olar – dedi. Zaman kişi güldü. Sonra etirafı Mübarizə: – Günah sənə deyil, mənədir ki, müsahibimin şair olduğunu unutmuşam. Axı şeirlə sevgi yaxın qohumdur. Bilirsən, sevgini ürəyə insan özü aşılır. Sonra ürək də sevgisiz yaşaya bilmir. Qardaşım inqilabçı olduğuna görə mən də inqilabçılarla oturub-dururdum. İsti yay günlərinin birində qardaşım məni tapşırıq almaq məqsədilə şəhərə göndərmişdi. Kəndə qayıdanda qan-tər içində idim. Bulağın yanından keçəndə bir dəstə qızın su doldurduğunu gördüm. Su istədim. Gözlərimə qonşumuzun qızı Bircə sataşdı. İlahi, o necə də gözəlləşmişdi! Öz-özümü danladım ki, biz qonşu ola-ola niyə indiyə qədər bu afətə fikir verməmişəm. Burnumun qabağında pardaxlanmış qızılgülə dönmüş gözəlin ətrini duya bilməmişəm. Bu laqeydlilik deyil, cinayətdir. Ancaq deyəsən Bircə mənim bu peşmançılığımı heyərlə dolu sürəkli baxışından duydu. O bütün

qızlardan əvvəl öz bizəkçəsini doldurub mənə uzatdı. Mən təbəssümlü gözlərimi Bircənin iri qara gözlərindən çəkmədən bizəkçənin sərin suyunu ehtirasla içdim. Məndə günah yox idi. Qızın gözlərindən mənim gözlərimə od saçıldıqca bütün bədənəm yanırdı. Mən də sudan doymaq bilmirdim. Daha doğrusu, adi su ecazkar yangını söndürə bilmirdi. Nəhayət, suyu son damlasına qədər içib boş bizəkçəni Bircəyə uzatdım. – Sağ olun! – deyə pıçıldadım. Elə bu zaman bulağın həzin ləpələri üstədən bir şaqraq gülüş dalğası keçdi. Qızlar mənim bir bizəkçə suyu içdiyimə gülürdülər. Bircə isə tərs-tərs qızlara baxırdı... Mən bulaq başından uzaqlaşmağa tələsdim. Şəhərdən aldığı tapşırığı qardaşıma tez çatdırmalı idim. Sabahı inqilabçıların izinə düşən əmniyyətlər kəndə gəldi. Qardaşım gil aradan çıxmışdılar. Ancaq məni həbs etdilər. Rütubətlə dolu tövləyə salıb qapısını qıfılladılar. Gecə yarı idi. Ay doğmuşdu. Damın bacasından nəm döşəməyə düşən solğun işıq titrəyirdi. Sanki qapıda var-gəl eləyən keşikçinin ayaq səsinə diksinirdi. Hardasa qurd uladı. Elə uladı ki, yangılı səsi soyuğun hopa bilmədiyi iliklərimə işlədi. Tüklərim biz-biz oldu. Yadıma qurd haqqında eşitdiyim neçə-neçə qürurla dolu sözlər düşdü. Qurdlar birlik sevəndirlər. Təklidə belə hər bir rəqibə qalib gələ bildikləri halda dəstə ilə gəzirlər. Dincələndə halay vurub göz-gözə oturlar. Qurd tək bir qurdla yaşayır. Bunlardan biri ölərsə, o biri ömürlük tək qalır. Vəfalı olduğunu davranışıyla sübut edir. Qurdlar azadlıq sevəndir.

Tələyə düşdükdə öz əlini çeynəyib qaçır. Qurdlar cəsurdur, qorxmazdır, məğrurdur. Ona görə də ən qorxunc düşməninin yanından saymazıyana keçir. Qurdlar rəqibini əvvəl döşü ilə vurur. Bu da pəhləvanların güləşdən qabaqkı hərəkətlərinə bənzəyir. Qurdlar heç vaxt ehtiyatı unudub getdikləri yolla qayıtmır. Dünyanın bütün sirkələrində təlimçilər ən qüdrətli heyvan sayılan fili, şiri, pələngi, bəbiri, ayını aldadıb oynada bildiyi halda tək bir qurdu da səhnəyə çıxarıb ram edə bilməmişlər. Bəli! Ən müdrik, ən həssas, ən qadir təlimçi belə qurdu yola gətirməyi boynuna götürməmişdir. Ancaq mənə elə gəldi ki, indi qurd da uladıqca nəyisə köməyinə çağırır...

Birdən baca tutuldu. İçəri qaranlıqlaşdı. Kibriti cibimdən çıxarıb yandırdım. Ala-qaranlıqda nə görsəm yaxşıdır? Bacadan canlı bir Ay baxır. Bəli! Başıyla bacanı tutan gözəl əlilə mənə dünyanı bağışlamaq istəyir... Bircə pıçıltıyla: – Qorxmayın, keşikçinin ağzını yummuşam. – dedi – sizə külüng atacağam. Divarı yarıb çıxın. Ancaq külüngü özünüzlə götürməyi unutmayın! Sizi söyüdlü dərədə gözləyəcəyəm! İndisə kənara çəkilin. Külüngü atıram. Mən kənara çəkildim. Bircə külüngü ehtiyatla tövləyə atdı. Hər şey yadımdan çıxdı. Dodaqaltı oxudum:

**Sən elə baxdın, sandım
Başım üstə doğdu Ay.
Zülfünü bir yığ görüm,
Qaradı, ya ağdı Ay!**

Bu zaman yadıma Gülgəzin quyuya salınmış sevgilisi Abbasın başına yağdırdığı daşlar düşdü. Abbas o daşların zərbəsindən necə olacaqdı? Bilmirəm. Ancaq külüng məni birdəfəlik o dünyalıq edərdi. Külüngü götürdüm. Bəli! İndi bu külünglə yalnız azadlığa deyil, həm də sevgimə yol açmalı idim. Canımı dişimə tutub o yolu açdım. Külüngü də götürüb özümü söyüdlü dərəyə yetirdim. Mənim xilaskarım söyüdlü dərədə intizarla dayanıb yolumu gözləyirdi. Bəzən qəddar ağalar qənirsiz gözəlləri də cinayət törətməyə sövq edir. Axı kişilər, özü də ehtiraslı kişilər gözəl qadınların əsiri olur. Belə müsahiblərin cinayət törədə biləcəklərini heç xəyallarına da gətirmirlər. Gözəllər isə adam öldürür, sənəd oğurlayır, ev yandırır... Elə gözəllər olur ki, qapalı aləmlərindən heç kim baş açə bilmir. Ancaq belə gözəllər elə sirlərin üstünü açır ki, heç bir ordu da öz süngüsüylə o sirlərin üstünü açə bilməz. Ancaq gözəllərin belə cinayət yoluna düşməsində yalnız ağaların sövqi kifayət deyil. Güzəran da, şərait də, şəxsiyyət də mühüm rol oynayır. Elə gözəllər də olur ki, yeganə sərəvəti olan öz gözəlliyini də sevdiyi adamdan əsirgəmir. Bütün həyatını öz sevgilisinə həsr etmək istəyir. Bax! Bircə belə gözəllərdən idi. Mən külüngü dərəyə atıb Bircəni ilk dəfə söyüdlü dərədə bağrıma basıb Ayın çəhrayı işığında yaqut dodaqlarından öpdüm. Öz sevgimi öz minnətdarlığım ilə bildirdim. O danışmadı. Yalnız sevincdən dolmuş gözlərimə iri qara gözlərindən təbəssüm saçdı. Sonra maraqla: – Yaxşı, indi hara gedirik? –

deyə Bircə məndən soruşdu. Mən qızı şəhərdə yaşayan xalamgilə aparmağı qət etdim. Ora güman gəlməyən bir yer idi. Fikrimi Bircəyə dedim. O etiraz etmədi. Mən yolda – Yaxşı, bu necə oldu? – deyə qızdan soruşdum. Bircə əhvalatı gah hirslənə-hirslənə, gah da sevinə-sevinə danışdı. Sən demə, əmniyyələr məni tövləyə salanda qız görür. Sonra əmniyyələri izləyir. Elə ki, əmniyyələr gedir, qapıda bir keşikçi əmniyyə qalır, Bircə də düşünür. Gecə yarısı qız keşikçi əmniyyənin yanına gəlir. Boynundakı qızıl zənciri açıb keşikçi əmniyyənin ovcuna basır. Keşikçi əmniyyə əvvəl nəm-nəm eləyir. Sonra qızıl zənciri götürür. Ancaq Bircəyə deyir ki, mən dustağı qapıdan buraxa bilmərəm. Sabah dədəmi dalıma sarıyarlar. Yaxşısı budur ki, sən özün bir külüng gətir, bacadan at içəriyə, dustağı da başa sal ki, o özü divarı yarıb qaçsın. Külüngü də özüylə aparmağı unutmasın... Xalamgilə gəldik. Əhvalatı xalama danışdım. Xalam Bircəni əzizlədi, oxşadı, rahatladı... Başına təzə şal saldı. Barmağına qiymətli üzük taxdı. Elçisiz-filansız qızı mənə nişanladı. Bir az sonra da toyumuzu elədi. Bircənin şəhərdə sağ-salamat olması, həm də mənimlə ailə qurması xəbəri kəndə çatdı. Qızın atası kəndin dövlətli hampalarından biri idi. Mənim kasıb olduğumu bilirdi. İnqilabçıları görməyə gözü yox idi. Ona görə də uzun müddət öz övladını yaxınına buraxmadı. Ancaq o görürdü ki, yoxsullar ilə varlılar arasında şiddətli döyüşlər gedir. Bu döyüşdə yoxsullar qalib gələcəkdir. Kişi bizimlə barışmağa fürsət axtarırdı. O

günlərdə bir oğlumuz oldu. Qaynatamın Bircədən başqa övladı yox idi. Ona görə də bütün dövlətini oğlumun adına keçirib, onu vərəsəliyə götürmək istədi. Ancaq Bircə qətiyyətlə rədd etdi. O mənimlə çiyin-çiyinə neçə-neçə azadlıq döyüşündə hünər göstərdi. Ağır döyüşlərin birində qəhrəmancasına həlak oldu. Bircənin küləkli bir gündəki dəfnində atası da, anası da iştirak etdi. Anası fəryad qoparırdı. Aman-zaman övladı olan həm gözəl, həm də igid qızını itirmişdi. Arvad Bircə ilə amansız rəftarına görə ərinə dindirmirdi. Ağlaya-ağlaya oxuyurdu:

**Dolubdur göylər daha,
Hədərdir səylər daha.
Ömrümü sel apardı,
Göz yaşım neylər daha?**

Bircənin vaxtsız ölümü məni elə süstləşdirmişdi ki, sanki yatmışdım. Bu bayatı məni silkələyib ayıltı. Dodaqlarım qeyri-ixtiyari tərpəndi:

**Unutma ki, növbə əzəl mənimdir,
Sən torpaq sovurma başına külək!
Torpağa gömülən gözəl mənimdir,
Mən torpaq sovuram başıma gərək!**

**Özüm o gözəldən qismət almamış
Əcəl caynağını uzatdı ona.
Sevgisinin yolu yarı olmamış
Həyatının yolu yetişdi sona.**

**Yox! Yox! O gözəldən yadigar qalan
Oğlum ən dəyərli qismətdir mənə.
Mehriban baxışı təsəlli olan
Günəşli gözləri himmətdir mənə.**

Ağladım. Elə ağladım ki, hönkürtüm məzarda yatan Bircənin sırğa görməyən qulaqlarına da çatsın. Sanki yaslarında ağlaya bilmədiyim bütün əzizlərimə indi ağlayırdım. Deyirlər ki, dünyada su çatışmır. Yəqin bu sözləri deyənlər insanların gözlərindən axan çeşmə-çeşmə suyu ya görmür, ya da hesaba almırlar. Sanki pis adam torpağa basdırılanda torpağın təmizliyi də, bərəkəti də, müqəddəsliyi də azalır. Yaxşı adam torpağa basdırılanda isə torpağın təmizliyi də, bərəkəti də, müqəddəsliyi də artır. Bircə də yaxşı adam idi. Ömründə bircə adamı da incitməmişdi. Amma oğlu yetim qaldı. Yetimlik yaman şeydir. Taleyin insan həyatına vurduğu ən ağır zərbə bəlkə də elə yetimlikdir. Ona görə də uşaqlıqda yetim qalan bir insan qocalanda neçə-neçə oğul-qız, nəvə, nəticə sahibi olsa da yenə özünü yetim sayır. Bəli! Ətrafını öz doğmaları alsa da yetimliyini unuda bilmir...

Zaman kişi susdu... Nəfəsini dərdi. Sonra Mübarizə baxdı. Otaq qonşusunun diqqətli baxışlarının üzündə sancılıb qaldığını gördü. Bildi ki, Mübariz dərin həyəcan keçirsə də bu sevgi yolunda bəstələnən nisgil dolu simfoniyanın ardını da dinləmək istəyir.

Zaman kişi bu simfoniyanın sonrakı notlarını sanki indi qurumuş dodaqlarında deyil, kövrəlmiş ürəyinin in-

cə tellərində səsləndirməyə başladı: – Bircə öləndən sonra mən oğluma həm ata, həm də ana oldum. Deyəsən bu misralar sənin şeirindəndir:

**Adam var, özünü düşünür ancaq,
Deyir övladdan da həyat şirindir.
Adam var, övladla öyünür ancaq,
Deyir həyatdan da övlad şirindir!**

Mən ikincidənəm! Yəni öz övladını öz həyatından da əziz tutanlardan! Təbrizdə bir qohumum yaşayırdı. Mənə orda iş tapmışdı. Oğlumu götürüb Təbrizə köçdüm. Səhərlər körpə oğlumu şirin yuxudan kal oyadandan sonra sanki kor vicdanımı yatırırdım. Uşaq gözlərini ova-ova üzümə baxırdı. Sanki onu belə tezdən oyatdığım üçün təəccüblənirdi. Ancaq əlacım yox idi. Oğlumu oyatmalı, geydirməli, yedirməli, bizdən xeyli uzaqda yaşayan qohumungilə aparmalı, sonra özüm işə getməli idim. Mənim yaşadığım həyətdə bir qadın da yaşayırdı. Adı Şəfqət idi. İkimiz də kirayənişin idik. Otaqlarımız yanaşı idi. Aranı nazik bir divar kəsirdi. Bir qış gecəsində yenə oğluma lay-lay çalırdım. Az qalırdı öz laylamın odunda özüm də yanıq, uşağı da yandıram. Bəlkə də bu vəziyyət ondan irəli gəlirdi ki, mən özüm lay-lay eşitməmişdim. Anam mənim üstümdə ölmüşdü. Sanki indi laylanı həm özümçün, həm də oğlumçün çalırdım. Birdən divarın o üzündən bir hıçqırıq səsi gəldi. Şəfqət qonşu otaqda ağlaya-ağlaya oxuyurdu:

**Ətəkdə cığır saldım,
Zirvədə qanad çaldım,
Ha qaçdım sənə doğru,
Yenə yerimdə qaldım.**

**Döndün soyuq yelə sən,
Bir gəlmədin dilə sən.
Bəlkə tanımayırsan
Öz qonşunu hələ sən?**

**Tarda sim gileylidir,
Zil yox, bəm gileylidir,
Sən danış, mən danışım,
Görək kim gileylidir?**

Göz yaşı axmasa, dolmuş ürək boşalmaz. Ağırlaşmış bədən yüngülləşməz. Başın qatı fikir dumanı dağılmaz. Bəli! Göz yaşı çağlamasa daşar. Ləngərli dalğalarıyla ürəyin divarlarını uçurar. Ömrü öz təlatümündə qərq edər. Ancaq göz yaşı qalay nədir, qızıl ərintisindən də hikmətlidir. O günəşin öz şəfəqiylə, yazın öz naxışıyla, bulağın öz suyuyla cəlvələndirə bilmədiyi şeyləri belə parlada bilir. Hətta sevgini də, sədaqəti də, sədəti də! Sanki Şəfqət də bu həqiqəti bilirdi. Bayatıların hər misrasını göz yaşında çimizdirə-çimizdirə, təmizləyə-təmizləyə, büllurlaşdır-a-büllurlaşdır-a oxuyurdu. Sabahkı gecə yenə oğluma lay-lay çalırdım. Birdən yenə qonşu otaqdan hıçqırıq səsi gəldi. O idi. Şəfqət idi. Yenə ağlayırdı. Mən lay-lay çala-çala hiss etdim ki, hıçqırıq səsi otağımın qapısına yaxınlaşır. Yanılmamışdım. Qapı döyüldü. Açdım. Gələn Şəfqət idi. O hıçqı-

ra-hıçqıra uşağın beşiyinə sarı getdi. Mən də Şəfqətin ardınca addımladım. İkimiz də beşiyə yaxınlaşdıq. Şəfqət məni nəzakətlə yana çəkib oğluma lay-lay çalmağa başladı:

**Sən məndən Şəfqət dilə,
Mən də deyim göz üstə.
Buludlar pəncərəyə
Qonanda dəstə-dəstə,
Sən ulduz ol, mən də Ay,
Lay-lay balam, a lay-lay.**

**Gecələr mışıl-mışıl
Yat, dincəl beşiyində,
İncimərəm yüz il də
Dayansam keşiyində.
Sən böyü! İlləri say,
Lay-lay balam, a lay-lay.**

**Kitablara yazılmış
Çiçəklər sanı qurban.
Sənə dilsiz qoçun yox,
Şəfqətin canı qurban,
Varmı candan şirin pay?
Lay-lay balam, a lay-lay...**

Uşaq yatdı. Axı necə yatmayaydı? Qonşum elə lay-lay çalırdı ki, az qalırdı özüm də yatım. Bəli! Oğlum elə yatırdı ki, Şəfqətin əyilib onun üzündən öpməyini də duymadı. Qonşum mənə sarı dönüb: – Gecəniz xeyrə qalsın! – deyə pıçıldadı. Sonra asta addımlarla otaq-

dan çıxdı. Səhər mən uşağı yedirib, içdirib, geyindirib yanıma saldım ki, yenə qohumumgilə aparım. Həyət qapısına çatanda arxadan bir səs eşitdim: – Dayanın! Uşağı aparmayın! – Bu sözləri deyən Şəfqət idi. O oğlumunu məndən alıb öz otağına apardı. Mənsə işə yollandım. Sözüün doğrusu işdə narahat idim. Canım uşağın yanında qalmışdı. Axı oğlum qohumumgildən başqa heç yerə isinməmişdi. Ancaq mən işdən qayıdanda rahatlığım da özümə qayıtdı. Şəfqət uşağı çimirdirmişdi, yedirtmişdi, yatırtmışdı. Oğlum aramızda sanki bir körpü oldu. Mən həyətdə Şəfqətlə uzaqdan-uzağa salamlasam da yaxından bir kəlmə də kəsməmişdim. Ancaq uşaq təbəssümü rəsmiyyəti səmimiyyəyə çevirdi. Mən nəzakətlə qonşuma: – Təşəkkür edirəm! – dedim. Şəfqət narazılıqla: – Dəyməz – dedi – borcumdur. Eşitməyibsiniz? Deyərlər yaxın qonşu uzaq qohumdan əfzəldir. Mən cəsərtlənib onun qayğı dolu iri mavi gözlərinə baxdım. Bu gözlərdə şəfqət dalğaları təlatümə gəlmişdi. Bəli! Şəfqətin gözləri şəfqət dənizinə bənzəyirdi. Ancaq mən bu şəfqət dənizinin sahilinə yaxınlaşmağa qorxurdum. Tanımadığım dənizin məni ağuşuna çəkib boğacağından ehtiyatlanırdım. Ona görə də əvvəl Şəfqətin kimliyiylə maraqlandım: – Sizin əməliniz də adınıza yaraşır. – dedim. – Axı Şəfqət kömək, yardım, hümmət deməkdir. Sanki Şəfqətin gözlərindəki isti təbəssümün üstünə soyuq kölgə düşdü. Qonşum həzin-həzin: – Mənim adımın kədərli bir tarixçəsi var – dedi. Mən xahiş andıran bir səslə: – Əgər

münasib bilirsinizsə danışın! – dedim. Sanki o mənim hələ də ayaq üstə durduğumu indi gördü. – Niyə əyləşmirsiniz? Soyunun! Əyləşin! – dedi. Mən paltomu, şərfimi, papağımı çıxarıb asılıqandan asdım. Şəfqətin göstərdiyi yerdə əyləşdim. O özü də gəlib oğlumun yatdığı çarpayının yanında mənimlə üz-üzə əyləşdi. Sonra yanıqlı-yanıqlı dedi: – Mənim atam Hümmət Təbrizdə məşhur bağban idi. Öz bağımız o qədər də böyük deyildi. Ancaq o, bağımızı elə becərirdi ki, bəhərindən gələn mədaxillə ailəmizi dolandıra bilirdi. Necə deyərlər, dost-düşməne möhtac olmurduq. Atam yalnız öz bağımızın işlərilə məşğul olmazdı. Başqa bağ sahiblərinə də kömək etməyə gedərdi. Özü getməzdi. Onu çağırardılar. Atam da yardıma ehtiyacı olanlara təmənnasız-umacaqsız xidmət göstərərdi, məsləhət verərdi, bərəkət arzulayardı. Yadımdadır, gözləri şəhli meynələr insan əllərinə bənzəyən zümrüd dolu yarpaqlarını atama sarı uzarddı. Atam da mehriban nəvazişini halal əməyə büküb meynələrin yaşıl ovcuna qoyardı. Atamın Qadir adlı bir şair dostu varmış. Təxəllüsü də Şəfqət imiş. O hansı şəhərdənsə gəlib Təbrizdə məskən salıbmış. Qərib imiş. O Dəmət adlı bir qızı sevirmiş. Qızın atası Bədrəddin məşhur tacir imiş. Elə dövlətli imiş ki, şahın özünə meydan oxuya bilərmiş. Qadir ən gözəl şeirlərini Dəmətə həsr edirmiş. Dəmət də şairi sevirmiş. Ancaq varlı tacir yoxsul şairə qız verərmi? Əlbəttə yox! Qadirin adı gələndə Bədrəddin ağzını büzürmüş. Bəli! Dövlətdə zəngin olan tacir him-

mətdə yoxsul imiş. Sevgililər yalnız gizləndə görüşürmüşlər. Dəmətin gözlərini atasının daş-qaşları qamaşdırıb bilmirmiş. Qız yalnız şairin pıçıldadığı məhəbbətlə dolu misraların ətrilə məst olurmuş. Qadirin səmimiyyətlə dolu misralarını xəyalında mirvari yerinə boynundan asırmış. Dəmət azadlığı bütün nemətlərdən üstün sanırmış. Şair gecələr tənhalığın daşını atmaq üçün çayın sahilinə gəlirmiş. Çayın gümüş tacı dalğalarının gah həzin, gah şaqraq nəğmələrini dinləyə-dinləyə sahilə gəzirmiş. Qadir Aylı bir gecədə yenə sahilə gəzərkən çayda bir qızın çimdiyini görür. Sanki çayın büllur sinəsindən ikinci bir Ay doğubmuş. Ayın çəhrayı işığında qızın şəvə saçını par-par parlayırmış. Şair bilir ki, çılpaq qıza baxmaq qəbahətdir. Ancaq özüylə bacara bilmir. Qənirsiz gözələ kim baxmaz? İllahdakı gözəllik vurğunu şair ola! Qadir o əfsanəvi gözələ heyran-heyran baxır. Arabir dodaqları altında təzə misralar pıçıldayır. Qanadlı misralar ləngərli dalğaların şırıltısında əks-səda verir... Şair qızı tanıya bilmir. Qız da sahilə gəzişən adamı görür. Ancaq tanıya bilmir. Birdən şair bir haray eşidir. Təpədən-dırnağa qulaq kəsilir. Diqqətlə dinləyir. Həyəcanla çaya baxır. Nəhəng bir balığın dalğalar arasında çırpındığını görür. Yox! Səs insan səsidir. Balığın səsi olmaz. Dalğalar arasında çırpınan da insandır, balıq deyildir. Daha dayanmaq olmaz! Qənirsiz bir gözəl batır. Qadir dərhal soyunub özünü dalğaların qoynuna atır. Qollarını avara döndərüb dalğaları yara-yara batmaqda olan gözələ sarı üzür.

Boğuş səvə yaxınlaşır. Əlini atıb qızın uzun, qara saçını biləyinə dolayır. Üzünü özünə tərəf çevirir. Birdən qışqırır: – Aman Allah, bu ki Dəmətdir! Şair qızı sol əliylə çiyinə alıb sağ əlilə sahilə doğru üzür. Dəmət huşunu itirir. Qadir qızı sahiləki qayanın ətəyində uzadır ki, özünə gəlsin. Lakin birdən öz ayağı sürüşür. Başını qayaya dəyib yaralanır. Daha ayağa qalxa bilmir. Kim bilir, bəlkə də son dəfə başını qaldırıb sevgilisinə baxır. Sonra keçir. Dəmət səhərə yaxın özünə gəlir. Ayılır. Bir az aralıda bir adamın uzandığını görür. Heyrətlənir. – Bu adam kimdir? – deyir. Sonra uzanan adama sarı addımlayır. Bu zaman kimsə, haradasa oxuyur:

**Gül yaxana çitə gül,
Gül içində bitə gül,
Torpağa daş da əksən
Yerində gül bitə, gül!**

**Səni sevdim mən ancaq,
Sən şən yaşa, şən ancaq.
Mən sənə Ay demişəm,
Günəşimsən sən ancaq.**

**Şimşəyin nəşi düşsün,
Tufanın dişi düşsün,
Fələyin də bizim tək
Namərdə işi düşsün.**

Heyrətdən daha da irilənmiş gözləri uzanan adamın qapanmış gözlərinə dikilən Dəmət ikinci dəfə haray çəkir! – Aman Allah, bu ki Qadirdir. Şairin başının ya-

rasından axıb qayanın ətəyində göllənən qanı sevgi bağından dərilib yerə atılmış bir dəstə qırmızı qərənfilə xatırladır. Dəmət sevgisinin yolunda yanan qırmızı işığa dönür. Tacir Bədrəddin Qadir Şəfqət mähəbbəti, sədaqəti, dəyanəti qarşısında baş əyir. Bəs necə? Axı Qadir Şəfqət onun bahar ətirli Dəmətini buz nəfəsli ölümün köpüklü ağzından xilas etmişdi. Şairin pərəstişkarları ölməz sənətkarı ləyaqətlə dəfn edirlər. Qadir Şəfqət özü deyirmiş ki, şairin harda dəfn olunmasının fərqi yoxdur. İstər xüsusi, istər ümumi qəbristanlıqda basdırılsın. Onun zəkasının böyüklüyü, istedadının qadirliyi, sənətinin dəyəri bəzək-düzəkli məzarın qiymətilə müəyyənləşdirilmir. Söz ustasının ilk mənzili də, son mənzili də öz kitabıdır. Şairin zaman-zaman odlu ilhamdan hördüyü misralar uc-uca bağlanıb əbədi cığıra dönür. Sonra şöhrət cildli kitabından keçib gedir. Sənətkarın məzarını ziyarət edib üstünə təzətər gül dəstələri qoymağa ya əli çatmayan, ya imkanı olmayan gözəl şeir pərəstişkarları bu nisgildən təəssüflənməsinlər. Şairin qoyub getdiyi şeir kitabını ziyarət etsinlər. Bu mehriban ülfət zamanı şair özü həmişəbahar kitabından oxucusuna təzətər gül dəstələri bağışlayacaq. O şirin, həzin, kövrək bir xatirəyə deyil, ilhamla şeir oxuyan canlı bir nəğməkarə çevriləcək! Hayıf ki, Qadir Şəfqət hələ öz kitabı çıxmayıbmış. Ancaq şeirləri dillərdə dolaşmış. Atalar deyib ki, asta gedən çox gedər. Amma indiki zamanda usta gedən çox gedir. Sanki yer üzünü nəhəng bir səhnə, insanlar isə aktyordur.

Hərəsi bir rol ifa edir. Tacir Bədrəddin də roldan-rola girib qızı Dəməti dilə tutur ki, öz istədiyi adama ərə verə bilsin. Dəmət isə Qadir Şəfqətdən sonra heç kəsi sevə bilməyəcəyini açıq-aşkar atasına elan edir. Hər gün bir dəstə qırmızı qərənfillə şairin məzarı üstə gedir. Yazıq Dəmət sanki apardığı dəmətlə kifayətlənmir. Özü də Qadir Şəfqət məzarı üstə canlı dəmətə çevrilir. Sonra şairin “Mähəbbət” adlı şeirini həzin-həzin oxuyur:

**Mähəbbət dünyada büllur dənizdir,
Sinəsinə axan duyğular çaydır.
O elə parlaqdır, elə təmizdir,
Sanki hər ləpəsi bir mavi aydır.**

**Dünyanı qocaldan ulu mähəbbət
Özü cavan qalır təzə büsatda.
Bəs nədən ürəyi dolu mähəbbət
Bir ağız dolusu gülmür həyatda?**

**Bəli! Əvəz olan fəsillər kimi
O da görkəmini dəyişir ancaq.
Xətərlə çarpışan nəsillər kimi
Hardasa hicranla döyüşür ancaq.**

Dəmət Qadir Şəfqət unudulmaz şeirlərini sinəsinə varaqlara köçürür. Kitabını nəşr etdirir. Nakam sevgilisinin əziz xatirəsini əbədləşdirir. Kitab əldən-ələ gəzir. Dəmət isə şairin məzarı üstə qoyduğu qırmızı qərənfil dəmətini hər gün təzələyir. Sanki qız Qadir Şəfqət ömür günəşini sönməyə qoymur. Bayaq dedim ki, atam Hümət xeyirxah adam idi. Həmişə deyirdi

ki, hümmətlə şəfqət sözləri yaxın qohumdurlar. İkisi də insanlara gərək olan gözəl sifətdir. Mən dünyaya gələndə atam adımla Şəfqət qoyur. Mən böyüdüm. Qız mədrəsəsini bitirdim. Özüm mədrəsədə dərs deməyə başladım. Şəhərin məşhur bənnalarından usta Mahir də öz kiçik ailəsi ilə bizim məhəllədə yaşayırdı. Fəda adlı aman-zaman bir oğlu vardı. Mən həmişə mədrəsədən evə qayıdanda Fədanın arxamca gəldiyini sezirdim. Bəli! O məni həmişə izləyirdi. Ancaq niyə? Bilmirdim. Bu əhvalatı öz ailəmə danışmağı qüruruma sığışdırmayırdım. Düşünürdüm ki, mən aydan arı, sudan duru ola ola nə üçün valideynlərimi şübhəyə salım? Bir axşam əmimgildən qayıdanda məhəllədə Fəda ilə qarşılaşdım. Sandım ki, o həmişəki tək yanımdan səssiz-səmirsiz keçib gedəcəkdir. Ancaq belə olmadı. Fəda şəstlə qarşımda dayandı. Bəli! Yolumun üstə yalnız bitmiş bir ağaca döndü. Doğrusu, Fədanın cəsur, qeyrətli, işgüzar bir gənc olduğunu eşitmişdim. Ona görə də heç nədən çəkinmədən mən də şəstlə qonşu gəncin qarşısında dayandım. Nə deyəcəyini gözlədim. O başını aşağı salıb titrək dodaqlarının arasından ehtiyatla: – Şəfqət! Mən sizi sevirəm! İcazə verin evinizə elçi göndərək! – dedi. Sonra titrək kirpikləri utancaq gözlərinin üstünü örtüdü. Evimizə elçilər gəldi. Məhəlləmizdə toy oldu. Mən gəlin köçdüm. Ancaq Fəda ilə cəmi bir ay bir yerdə yaşadım. O, azadlıq uğrunda kükrəyən döyüşlərin birində mərdliklə həlak oldu. Məni istəyənlərin sayı gündən-günə artdı. Elçilərin biri getdi, biri gəldi. Elçi-

lərin əl çəkməyəcəklərini görüb bu otağı kirayə etdim. Bir axşam da yığılıb bura köçdüm. Hələlik işləmirəm. Bu məhəllədəki qız mədrəsəsində dərs demək istəyirəm. Görək gələcək nə göstərəcək!

Gələcək bizim həyat yollarımızı birləşdirdi. Mən Şəfqətlə evləndim. O məhəlləmizdəki qız mədrəsəsində dərs dedi. İkimiz də 21-Azər nehzətində azadlıq uğrunda döyüşdük. Qələbədən sonra məni Urmiyə şəhərinə Bələdiyyə rəisi təyin etdilər. Ailəmi də götürüb Urmiyə şəhərinə köçdüm. Şəfqət mədrəsədə Azərbaycan dilində dərs dedi. Az sonra qadınlar şurasının sədri seçildi. Kişinin qocalıb-qocalmamasını hamıdan qabaq öz qadını bilir. Şəfqət mənim getdikcə yaşa dolduğumu nəzərə alıb öz qayğılarını artırdı. Xoşbəxt yaşayırdıq... Ancaq düşmənlər qoymadı. Mən bu taya keçəndə nə qadınım, nə də oğlumla görüşə bildim. Bəli! Qadınım, oğlum məni arxayınlıqla Təbrizə yola salmışdılar. Təbrizdə MK-nın sədri S.C. Pişəvəri ilə görüşəcəkdim. Düşmənlərlə necə davranmaq haqda göstəriş alacaqdım. Ancaq iş elə gətirdi ki, biz geri çəkilməli olduq. Mən Urmiyə şəhərinə gedib öz ailəmlə görüşə bilmədim. Elə Təbrizdən bu taya keçməli oldum. İndi mənə deyirlər ki, dünya genişdir. Sən də ürəyini geniş elə! Ancaq mənim ürəyimi genişləndirmək təşəbbüsümə ehtiyac qalmadı. Ürəyim özü dünyanın dərdlərini uda-uda elə genişləndirdi ki, dünyanın özündən də böyük oldu. Yox! Kim nə deyir, desin. Mənim dünyam elə

mənim öz Vətənimdir. Mən gərək vətənimin uğurları ilə sevinəm, nisgilləri ilə kədərlənəm. Əgər xoşbəxt dünyanın qucağında mənim Vətənim bədbəxtdirsə, elə xoşbəxt dünya mənə gərək deyil!

Mübariz fikirləşdi ki, gör bu dünya görmüş azadlıq fədaisi Vətən haqqında necə də ürəklə danışır! Doğrudan da Vətən qədərbilən insana hər şeydir! İnsan nəinki sevgisini, sənətini, əməlini, uğurunu, sevincini, arzusunu, hətta canını da Vətənə qurban vermirmi?

Aradan bir həftə keçdi. İstirahət günü idi. Otaq qonşularının üçü də bir masa ətrafında əyləşib çay içə-içə söhbət edirdilər. Hansı mövzuda danışdırlarsa, axırda yenə də Vətən söhbətinin üstünə qayırdılar. Mübarizin yadına bir hadisə düşdü. O ilk dəfə o taydakı talış meşələrində dolaşarkən azmışdı. Meşədə bir yol var idi. Mübariz bu yolun haraya getdiyini bilmirdi. Ancaq meşədə nə qədər hərlənirdisə də axırda gəlib bu yola çıxırdı. Birdən xatırladı ki, Günəşə baxıb səmti təyin etmək lazımdır. Ancaq bir-birinin arasından keçib yumulmuş barmaqları andıran yarpaqlar sanki Günəşi qəsdən arxalarında gizləmişdi... Onda Mübariz Günəşin yarpaqlar arasından zorla zərrə-zərrə süzülən işıqlarını tutub səmti müəyyənləşdirdi. Qayadan damla-damla çıxan büllur sulara bənzəyən işıq onun təşnə həyəcanını yatırdı... Sanki indi otaq qonşuları da öz nisgilli söhbətlərində belə işıqlar axtarırdılar. Birdən otağın qapısı döyüldü. Yaşca otaq qonşularından kiçik olan Mübariz

ayağa qalxıb qapını açdı. Gələn Müntəzir idi. Yenə də görüşdülər. Mübariz məmnuniyyətlə Müntəziri otaq qonşularına təqdim etdi. Müntəzir əyləşdi. Mübariz qonağa çay gətirdi. Müntəzir çay içə-içə üzünü Mübarizə tutub utana-utana: – Mənim dediyim şeiri yazıbsanmı? – dedi. Zaman kişi iftixarla qonağa – Yazıb nədir? Lap yaradıb – dedi. Sonra Mübarizə baxdı: Şair! Bir şeiri oxu! – dedi. Mübariz şeiri oxudu. Müntəzir heyran-heyran Mübarizə – Sağ olun! – dedi. Birdən Aşıq Tufan yerindən qalxdı. Divardan asılmış sazını köynəyindən çıxartdı. Sonra ərklə Mübarizə: – O şeiri mənə ver. – dedi. – Hərəcənd ki, qoşma deyil, ancaq sazla oxuyacağam. Mübariz razılıqla şeiri Aşıq Tufana verdi. Aşıq sazı dilə gətirdi, nə gətirdi. Aşıq Tufan ki, Aşıq Tufan! Simlər dünyasında elə bir tufan qopardı ki... Bu tufanın arasından Təbriz də, inqilab da, azadlıq da, sevgi də, həsrət də, vüsal da göründü... Otaqda dinləyənlərin sürəkli alqışlarının hərərəti tufandan sonra doğan günəşə dönüb ürəkləri isitdi. Müntəzir cibindən qələm-dəftər çıxartdı. Şeirin üzünü köçürtdü. Sonra otaqdakılarla xudahafizləşib getdi. Aşıq Tufan sazı yenidən sinəsinə basdı. Bu dəfə özü oxumurdu. Yox! Saz oxuyurdu. Həm də döyüş marşı cəngi çala-çala oxuyurdu. Zaman kişi də, Mübariz də başdan-ayağa sazın qarşısında qulaq kəsilmişdi. Mübarizə elə gəldi ki, sazın alovlu nəfəsi Təbrizə də çatır. Sonra Qaradağa da, Urmiyəyə də, Ərdəbilə də yayılır...

BİR GÖRÜŞÜN İKİ QURBANI

Vətənin başı üstə inqilabın qalib bayrağı dalğalanırdı. Həmişəki bahar təzə nəfəslə, təzə nəğməylə gəlmişdi. Keçən ilin son baharında qürbət diyarlara gedən qaranquşlar da, durnalar da, leyləklər də ilk baharda isinməyə başlayan doğma yuvalarına dönmüşdü. Ancaq otuz altı bahar əvvəl, vətənin azadlığı uğrunda döyüşüb, vətəndən didərgin düşən insanlar hələ vətənə qayıtmamışdılar.

**Ayrılıq arada olsa da qala,
İnan, ayrılığa özü də dözmür.
O qədər həsrətlə baxır ki, yola,
Kirpiyi ağaran gözü də dözmür.**

**Bəzən dənizləşən nisgilləriylə
Qayanı incəldir, daşı əridir.
Bəzən uzaqlaşan mənzilləriylə
Ömrü uzatsa da, yaşı əridir.**

Təntənəli bayramın büsatları bir nəğməyə sığışmırdı. O böyük inqilab simfoniyası çalırdı. Bu simfoniyanın notlarında sevinc də, qürur da, arzu da çağlayırdı. Bahar xınalı əlindəki qızıl qayçıya bənzəyən şimşəklə Savalanın üzündəki ağ örtüyü andıran buludu doğrayıb töküdü. Sanki ölməz bir xalq qəhrəmanının nəhəng abidəsinin təntənəli açılışını göy gurultusuyla mahal-mahal car çəkirdi. Xalq qəhrəmanı Savalan buluddan sıyrılıb çıxırdı. Gözlərində ulduz-ulduz parlayan təbəsümlərlə, dodaqlarında çeşmə-çeşmə çağlayan nəğmə-

lərlə, əllərində ləçək-ləçək pardaxlanan güllərlə baharı salamlayırdı... Qaydadır, açılışdan əvvəl abidənin üstəki lent kəsilir. Lakin bu xalq qəhrəmanının abidəsi açıldıqdan sonra başı üstə uzun nəhəng bir lent parlada. Bu, göy qurşağı idi. Bahar bu lenti kəsmədi. Saxladı. Axı bu lent vətənə doğma idi, əziz idi, müqəddəs idi. Bu lent xalq qəhrəmanının saysız-hesabsız döyüslərdə belinə bağladığı, çiyindən asdığı, əlinə götürdüyü qatarın rəmzi idi. Bəli! Bu qatarı kəsmək olmazdı. Dolu qatar həmişə ehtiyatda qalmalı idi...

Oğlunu yola salan ağsaçlı, ağkəlağayılı, ağdəsmallı ana ağ göyərçinə bənzəyirdi. Sanki ana göyərçin bala-sını uçurmağa hazırlayırdı. Ancaq həyəcanlanırdı, qorxurdu, çəkinirdi. Axı bala göyərçinlərin birini çoxdan uçurmuşdu. Yox, yox, onu özü uçurmamışdı, zaman uçurmuşdu. Bunu isə ana öz əlləriylə uçururdu. Əvvəl uçan göyərçinin dalınca uçururdu ki, ondan bir soraq gətirsin. Bəli! Ana yalnız soraq xatirinə ikinci göyərçini də uçururdu. Göyərçinlərdə hamıya məlum gözəl bir qayda vardır. Bir göyərçin öz yuvasından ayrı düşmüş bir göyərçinin ardınca düşür. Havada ona çatır. Sonra ikisi də birlikdə istədikləri qədər uçar. Axırda ikisi də birlikdə qayıdıb doğma yuvaya gəlir. Amma ananın bu göyərçini o göyərçinini gətirə bilməyəcəkdi. Bu nisgili ana bilirdi. Ancaq istəyirdi ki, bu göyərçin səfərdən qayıdanda o göyərçinin də gözlərinin baxışını, nəfəsinin ətrini, ürəyinin sözünü özüylə gətirsin. Ana yol üstə öz göyərçininə dedi:

– Mənim çox fikir çəkdiyimi qardaşıma demə. Yoxsa o da çox fikir çəkər. De ki, şükür, sağ-salamatıq! İnşallah, gün gələr, cəmi ayrılanlar görüşərlər, onda biz də görüşərik. Nəzir verərik, dua oxuyarıq, qurban kəsərik...

Bəli! Ana kiçik oğlu Sabahı böyük oğlu Hilalın yanına yola salırdı. Sabahın yeniyetmə oğlu Hicran atasına yanaşdı dedi:

– Ata, məndən də əmicanıma salam de! De ki, bilirsən Hicran səni nə qədər istəyir? Səni görməyə necə tələsir?

Bu zaman evin yeganə qızı Arzu özündən böyük qardaşını nəzakətlə kənara çəkib atasına dedi:

– Ata can, sən özün bilirsən ki, mən əmicanıma dadaşımdan da çox istəyirəm. Səndən xahiş edirəm ki, mənim salamımı əmicanıma birinci yetirəsən. Həm də ona deyəsən ki, rəfiqələrimin hamısının əmisi yanındadır. Bəs mənim əmim haçan gələcək?

Sabah yola düşdü. Ancaq ana o gecə yatmadı. Böyük oğlu Hilalı düşündü. Ana düşündü: Niyə deyirlər ki, guya hər müşkülü səbr həll edir? Səbr yaxşı şeydir! Necə yaxşı şeydir ki, özündən daha yaxşı olan əziz, şirin, gözəl günlərini sənin əlindən alır. Ancaq səni yenə də intizarda qoyur. Hətta uzun intizarın narahat yoluyla qocalığın üzüntülü mənzilinə qədər müşayiət edir. Sənin qara saçını ağ əliylə sıgallaya-sıgallaya ağardır... Lakin hər ağarmış saç da nurani ola bilmir. Ananın yadına didərgin düşmüş ciyərparasının keşməkeşli həyatından bir əhvalat düşdü.

...Soyuq payız sazağı ovuclarında tikan bitmiş əlləriylə iri ağacların sarı yarpaqlarını qoparıb dəstə-dəstə havaya sovurur. Sanki baharda uçub budaqlara qonmuş yaşıl quşlar günəş həsrətiylə sarala-sarala göydə pərən-pərən düşür. Fədai Hilal Ərdəbil kəndlərindən birində zülmkarlıqda ad çıxarmış bir xanı həbs edərkən əlləri hər yerdən üzülmüş məhbus ona yalvarır ki, heç olmasa məni ağ saç-saqqalıma bağışla. Barı ağ tüklərimə hörmət elə. Hilal bu tələyə düşmüş canavara deyir ki, əgər o saç-saqqal xalqın taleyini düşünməkdən fikir-xəyal dəryasında çapalayan bir adamın çəkdiyi iztirablardan ağarsaydı, mən onlara nəinki hörmət edərdim, hətta qibtə ilə hər bir tükünü dönə-dönə öpərdim. Yox, yox, bu mümkün olan şey deyil, gəzdirdiyin bu ağ tüklər sənin od vurub yandırdığın neçə-neçə qayğılı ana ürəyinin ağ tüstüləridir. İndi sən öz saç-saqqalında donub qalıb. Gəzdirdiyin bu ağ tüklər neçə-neçə nakam oğlanın yamyaşıl ömür bağına sənə yağdırdığın ağ qardır, indi sən öz saç-saqqalına səpələnib ağarışır. İndi sən məndən yox, onlardan aman istəməlisən. Bəlkə sənə yazıqları gəlib, birtəhər əfv etsinlər. Ancaq heç inanmıram! Sən elə dəhşətli faciələr törətmisən ki, səni Allahın özü də bağışlaya bilməz! Buna ixtiyarı çatmaz! Sənin ağ tüklərin sənə qara əməllərinin sənə toxuyub hazırladığı ağ kəfəndir...

Hilal Arazın bu tayında ali təhsil almışdı. Mühəndis olmuşdu. Gələcəkdə öz doğma diyarında sevimli peşəsində çalışmaq arzusuyla yaşayırdı. Hələlik dəniz

neft mädənlərində işləyirdi. Bu iş yerini o özü seçmişdi. Hilal mübarizəsiz yaşaya bilmirdi. Axı keşməkeşli gəncliyi inqilab dalğaları arasında keçmiş bir adam necə sakit yaşayaydı? O, təlatümlü sinəsinin hicran alovunu yalnız dalğaların soyuq nəfəsi ilə səngidə bilirdi. Ömrünün şirinli-acılı nağılını da dənizə danışdı. Ürəyinin qapalı sirrini də dənizə açdı. Xəyalının qanadlı niyyətini də dənizdə pərvazlandırır. Dəniz də fədai neftçinin sözlərinə əks-səda ilə cavab verirdi. Hilal dənizlə yaman dostlaşmışdı. O, geniş üfüqə baxıb doluxsunanda, qaşları düyünlənəndə, gözlərində yaş gilələnəndə dəniz dözə bilməzdi. Ya şahə qalxmış dalğalarıyla dostunun fikrini dağıdar, ya da həzin mehləri ilə göz yaşlarını silib qurudardı. Dostu son günlərdə üfüqə daha çox baxırdı. Fədai neftçinin nigaran vəziyyətindən fədakar dəniz də narahat idi. O bilirdi ki, dostu yol gözləyir. Bu geniş üfüqün arxasında bir diyar var. O da Vətəndir! O diyardan dostunun kiçik qardaşı gələcək. Bəs gecəni gündüzə qatıb qayalar arasından çırpına-çırpına axan döyüşkən taleli Araz özünü dənizin yumşaq ağuşuna atıb iki sahilin həsrət dolu dastanını şikayət dolu səsiylə ona danışmırdımı?

Üfüqdə bir dalğa şahə qalxanda Hilal elə sanırdı ki, bu dalğa deyil, saçlarında ayrılıq dənləri ağaran mavi gözlü Sabahdır! İndi üfüqdə durub həsrətlə ona baxır. Xeyr, durub baxmır, hicran dağlarına bənzəyən dalğaları döşüylə yara-yara böyük qardaşıyla görüşə can atır...

Hilal taleyinin cığırlarını bir-birinə düyünləyərək düyünləyərək Səhənd boyda kələfə çevirdi. İstədi ki, bu kələfdən ömrünə Səhəndin çəmənləri qədər təzətər, əlvən, zəngin bir libas tiksin. Ancaq Səhənd boyda kələf də arzuları tək əriyə-əriyə başındakı saç qədər ağ yumağa döndü. O, nədənsə öz əksinə baxanda gənclik illərində inqilabın ədalətli hökmündən qorxuya düşüb qarşısında diz çökən ağ saç-saqqalı mülkədarı xatırlayırdı. Axı indi öz saç-saqqalı da ağarmışdı. Ancaq bu saç-saqqal hara, o saç-saqqal hara? Bu saç-saqqalların rəngləri bir-birinə bənzəsə də, mənaları tamam başqa-başqa idi. O mülkədarın saç-saqqalı təkə öz ağ günləri naminə, bu fədainin saç-saqqalı isə bütün xalqının uğrunda ağarmışdı. Bu həqiqəti o özü də bilirdi. Şərəflə keçdiyi mübarizə yollarının tozları qonmuş saç-saqqalına qürurla baxırdı. İnkilabçı xalqının qaranlıq taleyinə işıq saçan nurani saç-saqqalı ilə fəxr edirdi. Axı o həm ağ günlər uğrunda mübarizələrdə püxtələşmişdi, həm də öz peşəsində ustalaşmışdı. Hilal hansı şairinsə gözəl usta haqqında yazdığı şeirin bir bəndini tez-tez oxuyurdu:

**O məşhur, mehriban, mahir ustanın
Özü qəhrəmandır, həyatı nağıl.
Döşü xəzinəli qadir ustanın
Telləri gümüşdür, əlləri qızıl.**

Sabah görüşə dalğaları yara-yara irəliləyən gəmidə gəlirdi. Gəminin sinəsinə dəyib parçalanan dalğalar ağarırdıqca nəhəng bir nərənə sallaq dodaqlarından tökü-

lən köpüklərə bənzəyirdi. Sanki bu nər zaman-zaman belinə yüklənmiş hicran dağlarını daşıyırdı. Kim bilir, bəlkə də ağarışanlar nər ağzından tökülən adi köpüklər deyildi. Ağ vüsal çiçəkləri idi. Bu çiçəkləri mavi dodaqlarında vüsal nəğməsi oxuyan coşğun ürəkli dəniz böyük qardaşın görüşünə gələn kiçik qardaşın yoluna səpələyirdi. Döyüşdə yaralanan insanın yarası isti, ağrısı az olur. Lakin yara soyuduqca ağrı çoxalır. Ayrılıq-görüş duyğuları isə belə deyil. Ayrılıq uzandıqca xatirələr azalır. Görüş yaxınlaşdıqca həyəcan artır...

Gəminin göyörtəsində tək-tənha dayanıb dənizdə əvvəl baş-başa gələn, sonra ayrılan dalğalara həyəcanla baxan Sabah soyuq suların yanğı dolu rübablarını dinləyə-dinləyə oxuyurdu:

**Rübab var, çevrilib sərhəd daşına,
Bir yurdda eli də əldən ayırır.
Nə fəryada baxır, nə göz yaşına,
Bir yolda əli də əldən ayırır.**

**Rübab var, tanınır öz nəfəsiylə,
Baharda qaldırır toz nəfəsilə...
Xəzanlı payızın buz nəfəsilə
Bir bağda gülü də güldən ayırır.**

**Rübab var, alovlu şimşəyə dönür,
Yanır, nə qaralır, nə də ki sönür,
Nə zaman çanağın üstünə enir,
Bir sazda teli də teldən ayırır...**

Hilal bilirdi ki, Sabahın toyunda olmamışdır. Atababa qaydası ilə qollarını çırmalayıb kiçik qardaşının xeyir işində qonaq-qaraya öz arzu-kamınca xidmət etməmişdir. Qohum-əqrəbanın təbəssüm dolu mehriban baxışları altında qara zurnanın müşayiəti ilə doğma anasıyla qabaq-qənşər oynamamışdır. Öz qardaş töhfəsini şamları şölələnen noğullu-kişmişli qardaş xonçasına qoymamışdır. İndi isə qardaş qardaşın yanına gəlir. Özü də böyük qardaşın! Qədim, əlvan, zəngin bayatlarımızda, nağıllarımızda, dastanlarımızda analar ülviyyət təmsalidir! Ancaq həyatda analar üstünlüyü ərdən də, övladdan da çox qardaşa veriblər. Deyiblər ki, ikinci dəfə ər də, övlad da tapmaq olar. Ancaq ikinci dəfə qardaş tapmaq qeyri-mümkündür. Kiçik qardaş gəlirdi. Böyük qardaş da böyük hazırlıq görmüşdü. Gəlin üçün üzük də, sırğa da, paltar da almışdı. Zirzəmidəki iri qoçun boynuna qırmızı lent bağlayıb görüş gününə saxlamışdı. Axı o, kiçik qardaşın toyunda qoç nədir, heç quzu da kəsə bilməmişdi. İndi boynu qırmızı lentli qoçu kiçik qardaşın ayaqları altında kəsəcəkdi. Sanki qoçun boynundakı lent adi lent deyildi, Hilalın odlu ürəyi idi. Sabahla görüşmək həsrətilə yanan bir dəstə qərənfil idi. Murad şamı idi. Ümid çırağı idi. Vüsal günəşi idi.

Sabah gəlirdi. Axşam düşürdü. Öz nadir gözəlliyi ilə insanı heyrətə salan yaz axşamında qərribə təzad yaranmışdı. Ağ buludlarda parlayan bədirlənmiş Ay sanki qızıl suyuna çəkilmiş təkər idi. Ağ buludların arasında deyil, mavi dalğaların qatarında hərlənə-hərlə-

nə itib yenidən görünürdü. Əksi isə dənizdəki mavi dalğalara düşürdü. Sanki sarı top idi, mavi dalğaların içində deyil, ağ buludların karvanında ləngərlənə-ləngərlənə batıb çıxırdı. Məlum deyildi ki, buludlardakı Ayın əksimi dalğalara düşmüşdü, yoxsa dalğalardakı Ayın əksimi buludlara qonmuşdu? Sabah gəminin göyertəsindən bu təzadlı mənzərəyə mənalı-mənalı baxıb, aram-aram düşünürdü ki, özlərinin həyatı da belə təzadlıdır. Qardaşların biri sakit, azad, gözəl dövrandə yaşayır, işləyir, kamilləşir... Birisə hələ də dövrünün dalğalarıyla döyüşür, mətinləşir, püxtələşir. Qərribə burasıdır ki, qardaşların ikisi də bir göyün altında, bir yerin üstündə ömür sürür. Ancaq şəraitləri, imkanları, güzəranları tamam başqa-başqadır. Bax, elə ən böyük, ən qabarıq təzad da budur! Ancaq zərər yoxdur. Əvvəli mübariz olan ömrün axırı müdrik olur!

Gəmi limana yan aldı. Sərnişinlər düşdü.

– Qardaş! – deyə Hilal Sabahın üstünə cumdu.

– Qardaş! – deyə Sabah da Hilala doğru yüyürdü.

Qardaş! Bu bircə kəlmə sözdə əlvan fəsillərlə dolu bir ömür kitabı yerləşirdi. Bu fəsillərdə kövrək uşaq illəri də, qaynar gənclik illəri də, tamarzı kamillik illəri də əks olunmuşdu...

Qardaşlar öpüşürdü. Yox! Sadəcə öpüşürdü desək, çox az olar. Bir-birini yalayır. Bəli! Baharda Savalanın zümrüd çəmənlərində tava daşlar üstə duz yalayan əkiz quzular tək bir-birini yalayır. Bu mənzərəyə riqəqlə baxan insanların göz yaşları da yanaqlarını

yalayırdı. Qardaşların gözlərində sevinc çağlayırdı. Bu sevinc doğma, əlvan, nadir idi! Bu sevinc Təbriz badamı, Urmiyyə mövücü, Ərdəbil püstəsi, Marağa səbzəsi, Zəncan innabı, Miyana iydəsi qədər şirin idi. Ona görə də böyük qardaş bu sevinci hamıya çatsın deyə nimçə-nimçə deyil, sıxma-sıxma paylayırdı...

Sonra Hilal sevinc dalğaları arasından Sabahın ağarmış saçına, qırışmış alnına, qabarmış əllərinə baxdı. Sarsıldı. Kövrəldi. Gözləri yaşardı. Daha bu, sevinc yaşları deyildi. Kədər yaşları idi. Ancaq böyük qardaş özünü ələ aldı. Büllur göz yaşlarını qara kirpikləri arasında gizlədə bildi.

Qardaşlar başlarına yığılmış dostlarla evə gəldilər. Hilal boynu qırmızı lentli qoçu zirzəmidən həyətə çıxardı. Yaşıl çəmənlikdə yerə yığıb, ayaqlarını bağladı. Ömründə bir toyuq başı da kəsməyən bir adam bu qısa görüş tənənəsində gözlərini qamaşdıran parıltılı bıçağı qaya parçası boyda qoçun məxmər boğazına çəkdi. Qoçun al qanı yaşıl çəmənliyə axdı. Çəmənlik lalələndi... Bircə Savalan çatmırdı. Yox! Çox şey çatmırdı. Burda nə “Mehdixanlı” yaylağı, nə “Qatar qaya”, nə “Qırx bulaq” vardı, nə də üstü həmişə yığnaqlı olan “Yeddibölük”, “Sərdaba”, “Şabil” çağlayırdı. Ancaq sevinc bütöv olmasa da yenə də sevinc idi.

Mən romanlarda oxumuşdum, nağıllarda eşitmişdim, həyatda görmüşdüm ki, ən möhkəm iradəli insan belə, dəhşətli kədərdən sarsılır. Hətta elə sarsılır ki, bir anda şövə saçı ağarır, şimşək şüuru itir, qaya ürəyi

partlayır. Ancaq mənə desələr də, inanmamışdım ki, ürək heyrətli sevincdən də partlaya bilər. Məndə təqsir yoxdur. Axı gözlərimlə görməmişdim. Görəndən sonra inandım ki, bahar çağı bulud dolanda yağış leysana çevrilir, çay məcrasına sığmır, daşıb bəndi-bərəni dağıdır. Torpağın altında baharın hənirini duyan novruzgülü daşı yarıb üzə çıxır. Haçansa qranitləşmiş qayaya düşən palıd toxumu böyüyəndə öz mənzilini uçurur. Sən demə, sevinc damlası da belə imiş! O həsrətli ürəyə düşəndə sevinc ümmanına dönürmüş! Bəs onda yumruq boyda ürəyə sevinc ümmanı necə sığışsın?! Əlbəttə, ümman təlatümə gələndə nəyin bahasına olursa-olsun, özünə yol açmalıdır. Hətta, öz qayalı sahillərini də dağıtmalıdır!

Hilal paltarını dəyişmək üçün daş pillələrlə evə qalxdı. Sabah yanındakı adamlarla Hilalı həyətdə gözlədi. Hilal gecikdi. Sabah darıxdı. Birdən otağın həyətdə baxan pəncərəsi taybatay açıldı. Hilalın gözüyaşlı ömür yoldaşı pəncərədə göründü. Kömək haraylayan qadının yanaqlarından süzülən odlu göz yaşları boğazında qaynayan hıçqırıqlara qarışdı, həyətdə səpələndi. Sabahı dəhşət bürüdü. O düşdüyü dəhşətin burulğanından xilas olmaq üçün tələsik evə doğru yüyürdü. Elə yüyürdü ki, elə bil ayaqları altında daş pillələr ovuq ovuq olacaqdı. Pillələrin uzun qatarını sürətlə döyəcəyənlər ayaqların tappılıtları həyətdəkilərin də heyrət sükutlarını qırdı. Hamı Sabahın dalınca qaçıb Hilalın mənzilinə girdi. Hilal yataq otağında keçinmişdi. Ancaq

sakit sinəsində gül yarpaqlarından da təmiz olan bir şəkil vardı. Bu, anasının şekli idi. Ağsaçlı ananın şekli başıqanlı Savalana bənzəyirdi. Adətən gecələr Hilal Savalana sığır. İndi sanki Savalan özü Hilala sığınmışdı. Hilal isə sönmüşdü. Məsum baxışlı ana ağ saçlarının nuruyla oğlunun geniş sinəsini işıqlandırmışdı. Sanki didərgin balasının ürəyində pərdəlanmamış solan arzularını bu işıqda otağa toplaşanlara göstərmək istəyirdi. Sanki dilsiz şəkil dilə gəlmək, haray salmaq, fəryad qoparmaq istəyirdi. Sanki zavallı ana istəyirdi desin ki, bir insan ömrü qədər uzanan ayrılıqdan sonra mən hələ balamın üzünü görməmişəm, nəfəsini duymamışam, səsinə eşitməmişəm.

Ancaq gec idi. Qəribəmiş, kövrəlmiş, üzülmüş ömrü heç bircə gün də sürməyən vüsal əbədi hicrana dönmüşdü. Ürəyində qurbanlıq qoçun həyatına qıymayan bir insan özü vüsal yolunda qurban getmişdi. Sabah o qədər ağladı ki, gözləri qürub çağı qızaran üfüqlərə bənzədi. Sanki kiçik qardaş ürəyində böyük qardaşa neçə-neçə qurban kəsirdi. Qurbanların qanı axıb, həsrətdən saralan gözlərdə qızarırdı. Təki böyük qardaş yenidən həyata qayıda! Kiçik qardaş isə vətənə peşman qayıtmaya! Sabah Hilalın həyata qayıtmayacağını gördükcə bu uğursuz görüşdən qəzəblənirdi. Gözlərindəki qəzəb dalğa-dalğa qızarırdı. Sabah indi salamat ayrılığın tanış, məhrəm, doğma həsrətini çəkirdi. Sən demə, ölümlü görüşdən ölümsüz ayrılıq yaxşı imiş! Böyük qardaşın həyətinə boynunu qırmızı lentli qoçla qarşılanan

kiçik qardaş döşünə böyük qardaşın əksini haşiyələmiş qara lent bağladı. Barmaq boyda qara lent iki qardaşın həsrətlə dolu ömür kitabında ağ görüş fəslini qaraladı.

Hüzn məclisinə gələnlər öz aləmlərində dalğın-dalğın fikirləşdilər ki, yerdəki insanların yaxşısını, yamanını göydə seçən fələyin gözlərini dumanmı tutur?! Yoxsa düz görə bilmir?! Niyə o, insanları dəyişik salıb, eyzən yaxşılara qəsd edir? Özü də nə anda baxır, nə ilqara, nə yanğıya baxır, nə dözümə, nə arzuya baxır, nə məqama! Sanki qara lentin rəngi ağ dalğalı Arazın o tayına da düşdü. Səhər-axşam intizarla yollara baxıb, oğul sorağı gözləyən ananın başındakı ağ kəlağayını da qara boyadı. Sabah görüşə üç aylıq icazə ilə gəlmişdi. Lakin Hilalın qırxını verən tək geriyyə qayıtmalı oldu. Bəli! O, bu dərddə dözə bilməzdi. İndiyə qədər Hilalla görüşmək niyyəti ilə yaşamışdı. Bu da görüş! O, Hilalı vətən torpağının bir parçasına tapşırıb, özü o biri parçasına qayıdırdı. Yox! Sabah tək getmirdi. O, Hilalı da özü ilə aparırdı. Özü də ürəyində sayrışan ümid ulduzlarının arasında aparırdı. Axı bir zaman vətənin azadlığı uğrunda gedən döyüşlərdəki nəmli səngərlərdə qaranlıq ürəkləri nurla dolduran Hilal sönmə bilməzdi. O, Sabah niyyətli insanların ömürlərində, mübarizələrində, əməllərində bədirlənməli idi. Sabah vətənə qatarla Araz üstədən gedirdi. Sanki qatara dünyanın ayrı düşmüş nəhəng dağları yüklənmişdi. Qatar yaman tövşüyürdü. Deyəsən ağır yükünü çəkə bilmirdi. Hərdən dərinədən nəfəs alıb, ah çəkirdi. Ahından başı üstə ağarışan

soyuq buludlar yanırdı. Cəmi bir neçə həftə əvvəl mavi köynəyinin qollarını çırmalayan dəniz bütün şıltaqlıqlarını unudub, yanıqlı bir həsrətlə görüşə gələn Sabahı mehriban sinəsinə basmışdı. Əziz qonağı bir müqəddəs əmanət tək sağ-salamat sahilə çıxartmışdı. Hilalla nadir görüşünə şahid olmuşdu. Sevincdən çağlayıb coşmuşdu. İndi isə gileyli nəğməsi öz yatağına sığmayan Araz qardaşı qardaşdan həmişəlik ayırırdı. Günah görüşdə ola-ola günahsız çayın günahı suyundan çox olacaqdı. Eşidənlər də deyəcəkdilər ki, doğrudan da səxavətdə dəniz elə dənizdir, çay elə çaydır...

Sabah qatarın pəncərəsindən Araz sahillərinə baxa-baxa dodaqaltı pıçıldayırdı:

**Ah, qardaş ayrıldı, öz qardaşından,
Gəlmədi səs, xəbər, söz qardaşından,
Ətrini alsa da yüz qardaşından,
Görüşü qəlbində mətləb elədi.**

**Həsrətli qardaşı duymadı görüş,
Qardaşla ülfətə qoymadı görüş.
Bir canlı qurbandan doymadı görüş,
İki canlı qurban tələb elədi.**

**Həris ola-ola gözü görüşün,
Qara ola-ola üzü görüşün,
Suçlu ola-ola özü görüşün,
Niyə iki qəlbə qəzəb elədi?**

Külək əsirdi. Çayda ağ sular dalğalanırdı, sahilə yaşıl yarpaqlar... Sanki soyuq çay küləkdən biz-biz du-

ran gümüş kirpiklərilə isti günəşin qaynar gözlərindəki al şəfəqləri sıyırıb öz titrək bəbəklərinə yığmaq istəyirdi. Birdən göydə parça-parça ağ buludlar uçuşmağa başladı. Yox! Yox! Qaçırdı! Sanki külək haradasa laqeyd insanların atıb getdiyi qurulu ağ çadırları yerdən parça-parça qoparıb havaya sovurmuşdu. Çadırlar qaçırdı. Külək isə çadırları qovurdu. Bəli! O, çadırları tutub, tikə-tikə etmək istəyirdi. Küləyin bu niyyətini duyan çadırlarsa daha da xırdalana biləcəklərindən təşvişə düşüb, sürətlə qaçırdı...

Sabah qatarın pəncərəsindən bu ibrətli mənzərəni görə-görə düşünürdü ki, tək-tək adamların vüsali taleyində bir ulduza bənzəyir, bütün xalqın vüsali ulduzlarla dolu kəhkəşana oxşayır. Ona görə ki, ayrı-ayrı ulduzlar birləşib bütöv kəhkəşanı yaradır. Bax, belə bir kəhkəşanın əbədi parlaması uğrunda mübarizə aparmaq gərəkdir!

**Xalqlar var, həm doğma, həm də qohumdur,
Yaşar bir-birinə dayaqlar kimi.
Yer şarı nə qarpız, nə də qovundur,
Sərhədlər doğraya bıçaqlar kimi...**

QARANQUŞLAR

*Qaranquş nə sərhəd bilir, nə çəpər,
Uçur küləkdə də, uçur çəndə də...
Bu boyda dünyada qaranquş qədər
İxtiyar olaydı kaş ki, məndə də!*

Mənim yaşadığım Yazıçılar evi özlüyündə böyük imarətdir. Ancaq Yazıçılar evinin qarşısından keçən kü-

çənin o tayında ucalan imarət daha böyükdür. Gecələr bizim evlə üz-üzə dayanan o nəhəng imarətin axırıncı mərtəbəsinə baxanda adamın gözləri ulduzlara da sataşır. Ay o nəhəng imarətin dalına keçəndə bizim küçə qaranlıqlaşır. Yalnız sozaran çıraqların ümidinə qalır. Haçandır ki, qaranquşlar o nəhəng imarətin böyründə özlərinə yuva qurmuşlar. Qaranquşlar yazdan-yaza gəlir, payızdan-payıza gedir. Sanki küçəmiz qaranquşlar gələndə dolur, gedəndə boşalır. Qaranquşlar gələndə təntənəylə gəlir. Sərin düşənə qədər gözə görünmürlər. Sanki qorxurlar ki, istidə uçduqları üçün üzlerini danlasınlar. Ancaq elə ki sərin düşdü, qaranquşlar qaynar küçəməzdə bir büsat açır ki, bütün səsləri öz şən, gümrəh, məhrəm civiltilərində batırır. Qaranquşlar yerdə asfaltın üstünə qonmaq istəmirdi. Axı asfalt par-par parlarsa da torpaq deyil. İlqımdır. Torpaq ətrafa ətir dolu sərinlik yayır. Asfalt isə ətrafa qır iyi hopmuş istilik saçır... Bu yaz quşları iki imarət arasında elə sürətlə uçur ki, baxmaq olmur. Bəli! İnsan gözləri sağa-sola hərlənməkdən yorulur. Qaranquşlar isə gah bir-birinin ardınca uçub qara zəncirə dönür, gah da cəmləşib qara toru andırır. Sanki iki imarəti ya qara zəncirlə birləşdirmək, ya da qara tora salmaq istəyir. Ancaq arada öz yuvalarına baş çəkməyi də unutmur. Mən isə eyvanda əyləşib qaranquşlara maraqla baxmaqdan doymuram. Doğrusu, yazın qurtarmasını istəmirəm. Ancaq yaz da, yay da qurtarır. Payız gəlir. Qaranquşlar gedir. Qaranquşlar qayıdıb gələnlə qədər mənim nələr çəkdiyimi yalnız özüm bili-

rəm. Elə darıxıram ki, daha yerə-göyə sığmıram. Qərübə olsa da, özümün yarım əsrdən sonra da öz yuvama qovuşa bilmədiyimi unudub qaranquşların öz yuvalarına qayıtmalarını səbirsizliklə gözləyirəm. Neyləyim, qaranquşlara öyrənmişəm. Əgər qaranquşlar insan olsaydılar, deyərdim sağ əliniz mənim başıma. Ancaq qaranquşlar quşdur. Öz səsləri, dilləri, nəğmələri var. Mənim səsimi, dilimi, nəğməmi başa düşməzlər.

**Yox! İnsan köçəri qaranquş deyil,
O doymaz Vətənin dağ havasından.
Qaranquş min yerə salsa da meyil,
İnsan ayrılmasın öz yuvasından.**

**Sanma hər yuvaya bir əncam çəkmək
Tək ya ağac, ya daş, ya dəmir istər.
Gümüşdən də ucuz bir yuva tikmək
Qızıldan da baha bir ömür istər.**

İnsan onu yaradana bir can borcludur. Tez-gec, o canı qaytarmalıdır. Ancaq ölümün insanı həmişə təşviş içərisində saxlamağı amansız qəddarlıqdır. Bəli! Bütün zülmlərdən daha dəhşətli qəddarlıqdır! Qürbətə düşənlər bu dəhşətli qəddarlığı daha çox hiss edir. Axı qərblər həmişə Vətənə qayıtmaq arzusu ilə yaşayır. Bu arzuya çatmaq isə ömrün davamından asılıdır. Ona görə də qərblər birdən ömrün vəfasız çıxıb tükənəcəyini andıqca daha çox təşviş keçirir.

GÜNAHDAN BETƏR SAVAB

...Təzə evlənmişdim. Ancaq hələ universitetdə oxuyurdum. Qocaman müəllimimiz ölməz söz ustası Cəlil Məmmədquluzadənin zəngin yaradıcılığından hərarətlə danışırды... O, dərslərin sonunda bizə ədibin “Qurbanəli bəy” hekayəsini oxumağı tapşırırdı. Mən bu hekayəni hələ indiyə qədər oxumadığıma görə xəyalımda özümü o ki var, danladım. Evə gəldim. Nahar etdikdən sonra Cəlil Məmmədquluzadənin “Hekayələr” kitabını rəfdən götürüb, arxası üstə çarpayıda uzandım. Kitabı varaqladım. “Qurbanəli bəy” hekayəsini tapıb oxumağa başladım. Hekayəni başa vurdu. Ancaq bu zaman həyat yoldaşımın mehriban səsinə eşitdim: – Niyə ah çəkdi? – Sən demə mən hekayəni oxuyub qurtardıqdan sonra özüm də duymadan yanıqlı bir “ah” çəkmişəm.

– Heç, Cəlil Məmmədquluzadənin “Qurbanəli bəy” hekayəsini oxudum – dedim. Həyat yoldaşım təbəssümlə: – Onda gərək güləydin, ah çəkməyəydin – dedi. Mən onun sözlərini təsdiq edərək: – Sən düz deyirsən. Ancaq mən bu hekayəni oxuyub qurtardıqdan sonra yadıma kəndimizdə əmim usta Qulamdan eşitdiyim bir əhvalat düşdü. Ona görə ah çəkdim. O əhvalat da bir az bu hekayəyə bənzəyir – dedim. Həyat yoldaşım məndən əl çəkmədi: – Sən Allah – dedi – danış görüm o necə əhvalatdır ki, bir az “Qurbanəli bəy” hekayəsi-

nə bənzəyir. Ancaq gülməli deyil, kədərli əhvalatdır.

Mən çarpayıdan qalxdım. Əlimdəki kitabı qapadım. Masanın arxasında həyat yoldaşım ilə üz-üzə əyləşib, əmim usta Qulamdan eşitdiyim əhvalatı danışmağa başladım.

Vağam zəmi

Mənim əmim Qulam dərzi idi. Təkcə öz kəndimizdə yaşayanların deyil, qonşu kəndlərin sakinlərinin də paltarlarını o tikərdi. İlin bütün fəsillərində əmimgilə gələnlər kişini paltar maşınının arxasında işləyən görərdi. Kənddə əmimlə yaşadı Haqverdi adlı bir dərzi də vardı. Özünü də əmimin doğma əmisi oğlu idi. Usta Haqverdi uzun, arıq bir kişi idi. Deyirdilər ki, o gəncliyində öz kəndimizdə hansı bir gözəl qızısa sevir. Lakin özünü qara, qız ağ olduğu üçün sevgi sözləri ilə dolu ürəyini ona açmağa cürət etmir. Qız başqasına ərə gətdikdən sonra Haqverdi tiryək çəkməyə qurşanır. Qohum-əqrəbə nə qədər təkid etsə də evlənmir. Yalnız sevdidiyi o ağ qızın iki uşağı olandan sonra Haqverdi öz kəndimizdən qara bir qızla evlənir. Haqverdi “ağ ayranı itə, qara kişimişi cibə tökərlər” məsəlini təsəlli dolu bir şeir misrasına çevirib arabir dodaqaltı pıçıldaya-pıçıldaya qara arvadı ilə yaşayır. Fəqət əvvəl sevdidiyi qızın kim olduğunu nə özünü deyir, nə də kənd bilir. Yuxarıdakı məşhur məsəli tez-tez eşidən ağ qız da, vaxtı ilə qara bir ustanın naşısı ürəyinə qırmızı od saldığını öz xəyalına gətirmir. Ancaq usta Haqverdi ailə qurandan sonra da tiryəki tərgidə bilmir. Arvadı da,

uşaqları da usta Haqverdinin tiryəkinə alışır. Lakin tiryəkin acı tüstüləri dərzi gözlərindəki şirin arzuları boğur. Üstəlik, sənətkar ürəyində çağlayan ilham çeşməsinin büllur sularını da qaraldır... Əmim usta Haqverdinin iynəsindən çıxan işləri səmimi ürəklə qiymətləndirərdi. İki dərzinin arasında ülfət də vardı, hörmət də. Ancaq əmimin həssas səliqə ilə tikdiyi paltarlar sahiblərinin əyinlərinə elə yaraşardı ki, gəndən baxanları da bu mahir dərziyə nəsə sifariş verməyə sövq edərdi. Bəli! Zövqlə geyinmək istəyənlər parçalarını qoltuqlarına vurub usta Qulamın yanına gələrdilər. Buna görə də əmimin təsərrüfat işlərilə məşğul olmağa vaxtı çatmazdı.

Əmimin üç oğlu vardı. Böyük oğlu qışda mal-qaraya vermək üçün yaylaqda ot biçirdi. Ortancıl oğlu bazarlıq etmək üçün şəhərə getmişdi. Kiçik oğlu xırmanda çalışırdı. Gah taxıl döyürdü, gah sovruq atırdı, ancaq yenə də yetirə bilmirdi.

Mən evdə tək idim. Yaylağa getməyə hazırlaşırıdım. Birdən qapı döyüldü. Açdım. Gələn əmimgilin qonşusu Kəblə Hüseynin oğlu Həsən idi. Uşaq salam verdi. Mən də onu içəri dəvət etdim. Ancaq Həsən içəri gəlmədi. Qapının kandarında dayanıb: – Usta Qulam səni çağırır – dedi. Sonra da gəldiyi yolla qaça-qaça geri qayıtdı. Mən nigarançılıq içində əmimgilə getdim. O yenə də paltar maşınının arxasında işləyirdi. Əvvəl kişiyyə salam verdim. Sonra: – Məni çağırtdırmaqda xeyir ola, əmi? – dedim. O əlindəki yarımçıq tikilmiş pencəyi kənara qo-

yub, paltar maşınının önünə gəldi. Sonra mənə baxan iti gözlərini azacıq qıyıb: – Çilgəzi yolunun üstəki zəmidə biçinçinin səhərdən bəri biçdiyi dərzləri eləcə tayada qalır. Daşımağa adam yoxdur. Əgər imkanın varsa ulaqları götür, dərzləri xırmana çatdır!

Mən: – Baş üstə! – deyib pəyəyə keçdim. Ulaqları palanlayana qədər əmimin yeganə qızı Həvva tabaqdan təzə çörək çıxarmışdı, səbətdən təzə xiyar götürmüşdü, bardağa təzə qatıq tökmüşdü. O şəfqətli əllərilə naxışlı heybənin bir gözünə çörək, xiyar, qatıq, bir gözünə isə kasa, duz, qaşığı qoymuşdu ki, biçinçi “Qəcəl bulağı”nın başında doğramac tutub nahar eləsin. Axı, isti yay günündə sərin doğramacın ayrı ləzzəti var. Mən naxışlı heybəni boz ulağın üstə aşırıdım. Sonra hər iki ulağı qabağıma qatıb zəmiyə yollandım. Qara ulağın axsadığını yalnız indi gördüm. Bəli! Qara ulaq dal ayaqlarından birini ağır çəkirdi. Sanki o ayağından bir qaya parçası asılmışdı. Ancaq neyləmək olardı? Qara ulağı da boz ulaqla ayaqlaşdırmaq lazım idi! Belə də etdim. Qara ulağı bizləyə-bizləyə, haylaya-haylaya, itələyə-itələyə boz ulaqdan geri qalmağa qoymadım. Kəndimizin axar-baxarlı mənzərəsinə gözüdölusu baxmaqdan da qalmadım. Bu zaman ətrafımda “Gülqasım” iri bir postamentə oxşayırdı. Sanki köksündə qaldırılacaq hansı bir el qəhrəmanının heykəlinin yolunu gözləyirdi. “Pələng-ölən” mis rəngli sinəsini açıb günə verirdi ki, qışın bütün ağrı-acısı canından çıxsın. “Vəryan” kənddən Savalana qədər uzanıb gedirdi. O Savalananın dizləri üstə

açılmış qədim, nəhəng, yaşıl kitaba bənzəyirdi. Sanki ağ çalmalı Savalan müdrik bir şir tək o kitabdakı əlvan misraları öz ürəyində oxuyurdu. Ancaq oxuyub qurtara bilmirdi ki, bilmirdi. Bəlli olmurdu ki, bu məğrur dağın ağ qaşlarının altında qızaran yuxusuz gözlərdir, yoxsa şəhli lalələri? Bağlar arasında parlaxa-parlaxa çağlayan Neştəri büllur sularıyla doğma sahillərini yuya-yuya harasa şütüyürdü. Sanki o enli, uzun, şəffaf bir teleqraf simi idi. Kimisə, nəyisə muştuluqlamağa tələsirdi...

Mən vağamlamış zəmiyə ehtiyatla yanaşdım. Qorxurdum ki, Günəşin altında quruyub daha da kövrəkləşmiş qızıl sünbüllər insan nəfəsindən də ovum-ovum ovulub yerə səpələnər. Zəminin boz sinəsində qızıl tozları üst-üstə qalanar... Biçinçi, əlindəki dən dolu saçaqlı bafaları dəstələyib, dizinin altında yenə dərz bağlayırdı: – Salam qardaş! – dedim, – Allah qüvvət versin!

Biçinçi çiyni üstündən mənə baxıb: – Sağ ol! Xoş gəlibsən! – dedi. Sonra dərzin bağından yapışib qaldırdı. Əllərində sanballadı. Birdən dərz elə atdı ki, kəsilməmiş kötüyü təzədən yerə yapışdı, sünbülləri isə ağır başlarını havada bir neçə dəfə yırğaladı. Sanki biçinçinin bu qəfil hərəkətinə etiraz etdi. Biçinçi isə sanki sünbüllərin etirazına əhəmiyyət verməyərək mənə: – Peşkəşdir! – dedi. Mən biçinçiyə təbəssümlə: – Borclu oldum! – dedim, – adın nədir? – Sanki mənim təbəssümümün işığı biçinçinin də üzünə düşdü. O mehriban-mehriban gülümsəyib: – Adım Arandır! – dedi – Muğandanam! Özü də Araz qırağından. Babam da,

atam da, mən də Aranda doğulmuşuq. Bəlkə də elə ona görə atam adımla Aran qoyub!

Mən biçinçiyə yenə təbəssümlə: – Nə olar, – dedim – Aran gözəl addır! Azərbaycan yalnız yaylaqlardan ibarət olsaydı bəs qışda harda isinərdik? Taxılı, pambığı, meyvəni hardan alardıq? Doğma Vətən torpağı nə yaylaqsız olsun, nə də Aransız!

Deyəsən mənim ürəyimdən gələn sözlər biçinçinin də ürəyinə yaddı: – Sənə çörək, qatıq, xiyar gətirmişəm, – dedim – Götür doğramac elə, ye! Bu istidə bir az sərinlə! Mən də dərzlərdən ulaqlara yükləyib aparım!

Biçinçi naxışlı heybəni açdı. Əvvəlcə çörəyi əlləriylə parçalayıb yedi. Sonra xiyarı dişlədi. Üstündən də qatığı içdi. Doğrusu, məni gülmək tutdu. Ancaq saqraq gülüşümü ağzımda dişlərimlə tikə-tikə edib uddum. Heyrətlə biçinçiyə baxdım. Axı mən ömrümdə ilk dəfə idi ki, belə bir biçinçi görürdüm. Deyəsən o mənim heyrətimdən qabaq gülüşümü də duymuşdu. Gülə-gülə: – Özləri gedib içəridə qarışar – dedi – doğramac eləməyə vaxt hanı?

Bu dəfə daha özümü saxlaya bilmədim. O ki var, güldüm. Aran da mənə qoşuldu. İndi o özü məndən də bərk güldü... Güldük, güldük. Axır ki, toxtadıq. Bildim ki, Aran zarafat yox, vaxta qənaət edir. İstəyir ki, əyləşib səliqə-sahmanla doğramac tutmaq əvəzinə, bir iki dərz artıq biçsin. Yoxsa zəmini vağam aparır. O isə taxıl payını alıb evə yollanmaq xəyalındadır. Evində arvadı, oğlu, qızı taxıl gözləyir. Atalar yaxşı deyib ki, ot

yolun gah üstündə bitər, gah da altında. Həmişə çanax-bulaqlılar biçin qabağı taxılları qurtaranda taxıl dalınca Muğana gedərdilər. İndisə muğanlılar taxıl ardınca Çanaxbulağa gəlmişdilər. Axı, bu il o boyda Muğanda havalar quraq keçmişdir. Aran da taxıl sorağıyla üzünü yaylağa çevirmişdir...

Mən tayalanmış dərzlərdən ulaqlara çatıb kəndə qayıtdım. Doğrudur, qara ulaq yolda axsaya-axsaya boz ulaqdan geri qalırdı. Ancaq özümü əsəbiləşdirsə də, işimi ləngidə bilmirdi. Günəş öz qədim, nadir, al donunun ətlərini isti əllərilə yığıb, sərin çöllərlə müvəqqəti vidalaşanda mən də sonuncu dərzləri ulaqlara yükləyib, biçilmiş zəmiylə biryolluq xudahafizləşdim. Bəli! Axı-rıncı dərzləri xırmanda boşaltdıqdan sonra ulaqları qabağıma qatıb kəndin girəcəyindəki bulağın üstə gəldim. Əvvəlcə ulaqları suvardım. Sonra da bulağın aynasında öz əksimə baxa-baxa əl-üzümü yudum. Əllərimi qoşalaşdırıb büllur sudan ovuc-ovuc içdim... Bu, kəndin ən yaxşı bulağıdır. Kəndin ən ucqar yerlərində yaşayanlar da içməli suyu bu bulaqdan aparırlar. Kimsə, haçansa Savalandan çağlayıb gələn bu bulağın qarşısına qara, yastı, şümşad bir daş qoymuşdur. Zaman-zaman axıb gedən şəffaf su daşın ortasını oya-oya çanağa döndərmişdir. Kim bilir, bəlkə də kəndin ünvanına Çanaxbulaq sözünü də elə bu bulaq özü öz suyuyla yazmışdır... Yoldan keçənlər susayanda əllərini bu daşın yanlarına dirəyib, dodaqlarını şümşad sinəsinə dayayıb, sonra qurtum-qurtum içir. Bəli! Qurtum-qurtum! Axı bu dişgöy-

nədən suyu birnəfəsə içmək mümkün deyil! Qızlar, gəlinlər, analar xəmir yoğurmağa, nehrə çalxamağa, çay qoymağa su aparmaq üçün səhənglərini bu qara daşa söykəyib doldururlar... Sanki o naməlum adam bulağa bir qara daş deyil, öz qara taleyini qoymuşdur. Sanki o cəfakeş adam öz qara taleyini öz qara gözlərinin ağ çeşmələrilə yuyub ağarda bilməmişdir. Axırda tənqə gələrək, öz qara taleyini ümidlə gətirib, bu bulağın gündüzlü-gecəli suyu çağlayan gözünə atmışdır ki, daha ağarsın! Ancaq o zamandan nə qədər sular axsa da, nə qədər günlər ağarsa da, bu qara daş ağara bilməmişdir ki, bilməmişdir. Eh, kim bilir, bəlkə də o daşı bulağın gözünə qoyan heç öz taleyini düşünməmişdir. Yalnız insanların rahatlığını düşünmüşdür. İnsanlar da o ünvan-sız xeyirxahın taleyini ana-ana bu bulağı ağ məbədə, daşı isə qara abidəyə çevirmişlər. Deyirlər Məkkədə bir qara daş var. Məkkənin yolunu ağardanlar əvvəlcə o qara daşı öpürlər. Sonra öz təlatümlü ürəklərinin mətləblərini öz yanıqlı dodaqlarında pıçıldayırlar. Qara daşa yetirirlər. Bu kənddə də o bulağın yolunu ağardanlar əvvəlcə sərin sudan içə-içə o qara daşı öpürlər. Sonra öz qəlblərinin niyyətlərindən söz açırlar. Oğlanlar öz ovlarından, qızlar öz könüllərinin sevgilərindən, analar öz ağıllarının tədbirlərindən deyirlər. Qara daşın üstündə ağ göyərçin tək çırpınan suyu mehriban əllərilə sığallaya-sığallaya dünəndən də, bu gündən də, sabahdan da danışırlar.

Qara ulaq

Mən ulaqları aparıb əməngilin pəyəsinə saldım. Eşiyə çıxdım. Həyətdə əmimin iş otağının pəncərəsinə baxdım. O arxasını pəncərəyə çevirib yenə də işləyirdi. Kiçik daş pillələrlə onun yanına qalxdım. Kişi məni görcək əlində tikdiyi pencəyi paltar maşınının üstə atdı. Keçib xalça üstə əyləşdi. Mənə də qayğıkeşliklə: – Sən də yorulubsan, gəl otur, – dedi. Mən də keçib əmimin yanında əyləşdim. Kişi mehribanlıqla: – Ay Həvva, bizə bir stəkan çay ver – deyə qızını səslədi. Sonra üzün mənə sarı çevirib: – Qara ulaq səni çox incitdimi? Axı o yeriyəndə axsıyır – dedi. Mən xalçanın əlvan güllərinə tamaşa edirmiş tək başımı aşağı saldım. Danışmadım. Ancaq həssas ürəkli əmim bildi ki, qara ulaq məni o ki var, incidibdir. Axı susmaq özü təsdiq etmək deməkdir. Həvva iki stəkan pürreng çay gətirdi. Birini əmimin, birini də mənim qabağıma qoyub getdi... Əmim yenə üzünü mənə sarı çevirib qürurla: – Axı sən az-çox yazı-pozu da bilirsən. İstəyirəm qara ulağın da, qara ulağı mənə sıryanın da macərələrini sənə danışım. Bəlkə gələcəkdə qələmə alındı!

Çayları içdik. Mən gözlərimi əmimin islaq dodaqlarına dikib söhbətinə müntəzir vəziyyətdə dayandım. Əmim danışmağa başladı: – On gün əvvəl Qılınc “Bulaqlı dərə”dəki biçənəyimizdə ot biçirmiş. Birdən qara bir ulağın biçilmiş otları burunlaya-burunlaya dağıtdığını görür. Dəryazı yerə atıb heyvana doğru qaçır. Ulağa yaxınlaşanda tanıyır. Bilir ki, o Əmirindir. Ancaq nə-

dənsə axsaya-axsaya yeriyir. Uşaq heyvanı əllərilə itələyə-itələyə biçənəkdən çıxarmaq istəyir. Elə bu zaman Əmir özü böyükdən çıxır. Qırsaqqız olub Qılıncın yaxasından yapışır ki, mənim ulağımın qıçını sən sındırıbsan! Uşaq nə qədər: – Mənim xəbərim yoxdur, mən elə ulağı bu vəziyyətdə gördüm! – deyə and-aman eləyirsə, Əmir inanmaq istəmir. Mənsə çöldən xəbərsiz evdə işləyirdim. Birdən Qılınc başılovlu üstümə gəlib Əmirlə aralarında olan mübahisədən yana-yana danışırdı. Adamı yalnız od yandırmır. Böhtan da yandırır. Mən Əmiri yaxşı tanıyıram. Biz əmioğlu olsaq da, tamam başqa-başqa adamlarıq. O macərəsiz keçinə bilmir. Mən isə maşınısız, qayçısız, iynəsiz, sapsız, ütüsüz yaşaya bilmirəm. Əmirin növbəti həyasızlığına məruz qaldığım üçün qara ulağın bahasını nəgd pulla ödəyərək, kiminsə vurub axsatdığı yad heyvanı gətirib öz pəyəmə saldım. Onu istəməyə-istəməyə özümünkü elədim...

Əmim danışıqca sanki bir ömrün kitabını varaqlayırdım... Gözlərimin qarşısında hər gün kənd içində gördüyüm, salamladığım orta boylu, enli kürəkli, qırğı baxışlı Əmir təzədən canlanırdı. O, yenə uzun saçına, yoğun bığına xına qoymuşdu. Yox! Onun saçı da, bığı da elə həmişə xınalıydı. Yaşı altmışı adlayan Əmirin ya saçında, ya da bığında hələ bir dənə də olsun ağ tük görünə olmayıbdır. Sanki Əmir gecələr əvvəlcə qızıl suyunda çimib sonra yatağa girirdi. Səhərlər üzünə şəfəq düşsə də, düşməsə də xınalanmış saçı da, bığı da parpar parıldayıb qızıla çalır. Sanki üzünün dərin qırıqları da

ərinmiş qızılla doludur. Bu zaman Əmirin başı canlı insan başından çox, qızıldan tökülmüş heykəl başına bənzəyirdi... Ancaq o baş gör necə xəyallara düşübmiş...

İnsan tamahı

Torpaq kəndlinin canıdır desək, yenə azdır. Torpaq kəndlinin canını yaşadan arzu dolu ürəkdir! O kəndlinin kiçik köksündə deyil, çölün böyük sinəsində döyünür. Kəndliyə təkcə həyat yox, güzəran da verir. Nəmət də gətirir, təntənə də! Bərəkət də aşılayır, əzəmət də! Bir payız səhəri imiş. Günəş dan yerindən təzəcə qalxırmış. Rəngi qıpqırmızı imiş. Sanki üzünü hansı dənizinsə soyuq suyunda yuduğundan elə qızarıbmış. Vahid kişi “Diz ağaran”dakı yerində cüt sürürmüş. Hər-dən də əlini ağ saqqalına çəkirmiş. Sanki dərddən-qəmdən saqqalında ağarmış dənələri əliylə silib yerə tökmək istəyirmiş. Vahid kişinin övladı yox imiş, ancaq adı Vahid olsa da, özü tək deyilmiş. Mehriban qarıyla öz daxmasında baş-başa verib batan günəşi yola salırmış, doğan ayı qarşılayırmış...

Bu payız səhərində Vahid kişinin heç xəyalına da gəlmirmiş ki, birdən Əmir ağır-ağır addımlayan öküzlərin qabağında peyda olacaq. Cütü dayandıracaq. Sonra aralarında böyük mərəkə başlayacaq... Vahid kişi daşa dönmüş torpağı çevirə-çevirə yerin o başına gedir. Geri qayıtmaq üçün xışın dəstəsindən dartıb gəvahini şumdan çıxarır. Dala dönəndə Əmirlə qarşılaşır. Əmir

salamsız-kalamsız əlindəki yazılı varağı qələbə bayrağı tək havada yelləyə-yelləyə: – Vahid kişi, bu yer daha sənə deyildir, mənəmdir! Mən bir ətək pul verib bu yeri Xanbaba xandan almışam! Bax, bu da bu yerin qəbaləsidir! – deyir. Sonra Əmir öküzlərin qabağına keçib boyundurduğu açmaq istəyir. Vahid kişi Əmirə hiddətlə: – Öküzlərin qabağından çəkil, yoxsa gəvahinin ağzına verib xışlaram, doğram-doğram eləyərəm – deyir. Əmir qəzəblə Vahid kişinin üstünə hücum çəkir...

Kənddə bir gəncin toyu olanda meydan sulanar, qara zurnanın zilə qalxan səsi sümükləri silkələyərmiş, nağaranın əks-sədası Neştərinin oynaq ləpələrinə qarışıb rəqs edərmiş. Bu zaman Əmiri ortalığa çəkərmişlər. O “Cəngi”nin əzəmətli, ləngərli, həyəcanlı dalğaları arasında öz güclü rəqibinin arxasını yerə vurmaya meydan çıxmaq istəməzmiş. Əmir hətta qonşu kəndlərdən qonaq gələn qüvvətli pəhləvanların dəmir inadlarını qaya parçalarını andıran dizlərinin altında sındırmasa, güləşdən əl çəkməzmiş. O təkəbbürlə: – Qonağa hörmət öz yerində, igidə şöhrət öz yerində... – deyərmiş.

İndi də ağsaqqala ehtiram borcunu unudan Əmir çəlimsiz kişini yaxalayıb dizləri altına alır. Elə bu an yağlı fətir tək qat-qat olmuş peysərindən kiminsə yapışdığını duyur. Qanrılıb baxanda qonşu kəndin sakini Şahidi başının üstündə görür. Sən demə Şahid də Vahid kişinin yerilə yanaşı olan yerdə cüt sürürmüş. Əmirin Vahid kişiylə mübahisəsini də eşidirmiş. Ürəyində Əmirə qəzəblənirmiş. Əmir ağsaqqal kişini dizləri altına

alandanda Şahid daha dözə bilmir. Mərzi bir göz qırpımında atlanıb, Əmirin yoğun boynunu iri əlinə keçirir... Əmir Vahid kişini buraxıb ağır-ağır qalxır. Boynunu Şahidin çəngəllənmiş əlindən zorla qoparıb yana sıçrayır. Sonra birdən qayıdıb Şahidin üstünə atılır. Şahid Əmiri ikiəlli elə havada qamarlayıb yerə vurur. Əmirin başı-gözü əzilir, ağzı-burnu qanayır, üstü-başı cırılır. Qəbaləsi məğlub bir sərkərdənin əlindən salınmış bayraq tək torpaq üstə düşüb qalır. Sonra külək onu götürüb Neştəri çayına atır. Qəbalə suda boğulan bir adamın köynəyinin parası tək harasa axıb gedir... Ancaq Şahid Əmirdən əl çəkmir. O dəliqanlımı məcbur edir ki, Vahid kişidən üzr istəsin... Əmir evə gəlir. Atası, oğlundan: – Bu nə haldır sən düşübsən? – deyə soruşur. Əmir əhvalatı Savalan kişiyə danışır. Ata oğlunu o ki var, danlayır. Şahidə isə haqq qazandırır. Sonra Savalan kişi qətiyyətlə Əmirə: – Mən haram çörək yeməmişəm! Haram torpağa da cüt çıxarmamışam, çıxarmaram! Kim haram yerə gəvəhin vursa, öz halal ocağını xışlayar – deyir.

Gümanın izi ilə

Əmir gecənin əbədi keşikçisi olan ayın yolunu bulduklarda azdırıb qonşu kəndə oğurluğa gedir. Dul qadın Həlimənin aman-zaman bircə inəyini pəyəindən çıxarıb Çanaxbulağa gətirir. Gizlincə, ucuz qiymətə qəssab Ağababaya satır. Ağababa dərhal inəyi kəsir. Dükanda dərisini, kəlləsini, içalatını bir küncə yığır. Yağlı cəmdəyini

dükənin tavanından sallanan qənarədən asır. Qəssab Ağababa müştərilərə ət satdıqca əlində par-par parıldayan bıçağa qızıl inəyin gah küncdəki iri buyuzlu kəlləsinin, gah da qənarədən asılmış cəmdəyinin əksi düşür...

Səhər yuxudan duran Həlimə taxçadakı mis bədyanı götürüb, pəyəyə qızıl inəyi sağmağa gedir. Ancaq pəyənin qapısını açıq görüb, tələsik içəri yüyürür. Qızıl inəyi öz yerində tapmayan Həlimə heyrdəndən donur. Sonra birdən elə haray çəkir ki, nəinki bədəninin donu, hətta üzünün qırıqları da açılır. Qonum-qonşu Həlimənin səsinə tökülüb gəlir. Hamı qızıl inəyin oğurlanmasını bilir. Kəndin dünyagörmüş ağsaqqalı: – Bu Əmirin işidir! – deyir. Zavallı Həlimə ayaqlarına çarıq geyir, əlinə ağac götürür, Çanaxbulağa gəlir. Kəndin girəcəyindəki dükənin qarşısından keçəndə kəndlilərin əllərində şaqqa-şaqqa ət apardıqlarını görür. Sanki bu ətlər Həliməyə doğma gəlir. Sanki bu ətlərdən öz qızıl inəyinin ətrini duyur. Həyəcan içində dükəna girir. Qızıl inəyin gözlərinin işığı sönmüş kəlləsini görcək yerindəcə sarsılır. Üzünü Ağababaya tutub: – Bu inək mənimdir. Bu inəyi sənə kim satıb? Sənin əlin necə gəlib bu inəyin boğazına bıçaq çəkibsən? Bir çətən uşağımın boğazını qurudubsan? – deyir. Qəssab Ağababa tez əlağa düşür... İnek yiyəsinin inəyin dalınca gəldiyini eşidən Əmir aradan çıxır. Qəssab Ağababa Həliməyə: – Daha iş işdən keçibdir. Qoy inəyin ətini tamam satıb qurtarım. Sabah gəl, pullarını apar. Səndən heç muzd da istəmirəm. – deyir. Həlimə isə zülüm-zülüm ağlayır.

Nə dinir, nə danışır. Kəndlilər isə oğurluq mal kəsdiyi üçün yer-yerdən qəssab Ağababanın üstünə düşüb ağızlarına gələnı deyirlər.

Bu zaman Savalan kişi kövşəndən gəlirmiş. Dükənın qabağından keçəndə atın cilovunu çəkib içəridəki qalmaqalla maraqlanır. Hadisəni ona danışır. Savalan kişi günahkar adam tək Həlimənin yaşlı gözlərinə baxa bilmir. Başını aşağı salıb nəsə düşünür, haçandan-haçana başını qaldırıb hələ də toxdamayan Həliməyə: – Məni burada gözlə, indi gəlirəm. – deyir. Sonra atın başını döndərir. At yenidən kövşənə doğru götürülür. Aradan bir qədər keçəndən sonra Savalan kişi öz qızıl inəyini qızıl buzovuyla atın döşünə qatıb gətirir. Dükənın önündə atdan düşür. Həliməni çağırır: – Al, bu da sənın qızıl inəyin! – deyir. – Apar, südünü sağ, iç! Halal xoşun olsun! Ancaq sən Allah bağışla! Pis oğulun üzü qara olsun!

Deyirlər ki, ana öz doğma balasına qarğış edəndə südü dərhal qarğışa göz ağarda-ağarda araya girir. Sonra o nadir həyat çeşməsi öz hikmətilə uğursuz qarğışın yangılı nəfəsini söndürür. Ancaq ata qarğışı çox ağır olur. O dağa dəysə dağın belini əyər, düzə düşsə düzü uçuruma döndərər, meşədən keçsə meşənin ağaclarını qırar... Həlimə qızıl inəyi qabağına qatıb boş qalan pəyəsinə aparır. Yolda rəngiylə, boyuyla, yerışıylə kəsilmış qızıl inəyi xatırladan diri qızıl inək arabir mələdikcə sanki Əmirin oğurluğunu Həlimənin yadından çıxarmaq istəyir...

Ağ mücəssəmə

Məhərrəmlikdə kənd məscidində adamlar bardaş qurub əyləşərdilər. Minbərdəki mollaın moizəsinə qulaq asardılar... Aralarında varlı da olardı, yoxsul da! Varlılarla yoxsullar ancaq məsciddə yanaşı əyləşə bilirlər. Ancaq, qəbristanlıqda yanaşı yata bilirlər... Ehtiraslı gənclər köynəklərini çıxarıb qabaq-qabağa döş vururdılar. Sanki döş vurmaqda yarışardılar. Sinələr qıpqırımızı qızarddı. Az qalardı ki, sinələrdən döşəməyə salınmış xalçalar üstə qan çilənsin. Gecə məscidin içində kürəyə bənzəyən sinələrdən sanki günəş doğardı. Günəşlər sayrışardı. Şəbistanda əyləşən qızlar-gəlinlər yaşmaq dalından aşağı baxardılar. Aşağıdakıları aydın görərdilər. Aşağıdakılar isə Şəbistandakı qızların-gəlinlərin üzlərini görməzdilər. Əslində aşağıdakılar yuxarıya baxmazdılar. Axı, bu naməhrəmlik idi. Kim oğrun-oğrun yuxarı baxsaydı, onda məscidin tavanı altındakı alaqaranlıqda sayrışan qara ulduzlardan başqa heç nə görməzdi. Bu qara ulduzlar naməhrəm gözəllərin məhəbbətlə yanan gözləri idi. Ancaq sinələrdə parlayan günəşlər Şəbistandan baxan qızların ulduz-ulduz şölələnen qara gözlərini qamaşdırardı. Günəşlərin qığılımları qızların boş qalmış ürəklərinə dolardı. Yavaş-yavaş sevgi məşəlinə dönərdi. Talelərin tapdanmış yollarını işıqlandırardı. Qızlar burada özlərinə sevgili seçərdilər. Gənclərin sinəsində alovlanan günəşlərin hərərəti qızların büllur göz yaşlarını qurudardı. Kədərin çağlayan selləri içində sevincin möhtəşəm abidəsi ucalardı. Alla-

hın evi ilk görüş yerinə çevrilərdi. Məsciddə göz yaşları içində doğulan sevgi toy xonçasında yanan şamların təbəssümünü xatırladardı.

Dünyada nadir hallarda gülən adamlar az deyil. Kənddə də belə adamlar vardı. Bu adamlar gülməyin qəbahət sayıldığı hüznü yerlərdə güləndə kəndlilər deyərdilər: – “Zalım oğlu gülməz, güləndə də gedib məsciddə gülər”.

Kəndlilərdə taxsır yoxdur. Kəndlilər bu heyrət dolu ifadəni möminlərdən eşitmişdilər. Axı, möminlərə görə məsciddə gülmək günahdır. Özü də bağışlanmaz günah. Ancaq, gözaltı elədiyi oğlanı sinəvuranlar arasında “qalib” görən qızlar elə məsciddə də gülərdilər. Gülüşləri görünməsin deyə dodaqlarında deyil, ürəklərində gülərdilər. Sonra gülüşləri dodaqlarına keçərdi...

Əmir də özünü qızlara-gəlinlərə göstərmək üçün məsciddə gənclərlə sinə vurardı. Ancaq, özü sinə vursa da, baxışları Şəbistandakı qızların-gəlinlərin arasında qanad çalardı. O ürəyinə yatan bir qız axtarardı. Ancaq Əmir axtardığını yaşadığı kənddə tapa bilmir. O isti yay günlərinin birində yaylaqdan kəndə qayıdarmış. Yolda bərk susayır. “Comadı”dan keçəndə bulaq başında bir dəstə qızın dayanıb növbəylə səhənglərə su doldurduqlarını görür. Qızlara yanaşır su istəyir. Su növbəsi çatan gözəl bir gəlin səhəngini bulağın növdanından kənara çəkir. Yanında dayanmış kiçik bir qızın əlindəki camı alır. Suyu doldurur. Sonra nəzakətlə Əmirə uzadır. Elə bu an gəlinin günəş oduyla dolu gözləri Əmirin ürəyi-

nə qığılıcı salır. İçdiyi sərin su ürəyinə düşən qığılıcı-
mı alovlandırır. Əmir suyu içib qurtarana qədər gözlərini gəlinin qəşəng üzündən ayırmır. Yox! O gəlinin yalnız üzünü deyil, bədəninin bütün əzalarını diqqətlə nəzərdən keçirir. Hələ indiyə qədər belə bir gözəl görmədiyini yanan ürəyində etiraf edir. Sonra minnətdarlıqla camı hələ tanımadığı gəlinə qaytarıb: – Çox sağ olun! Təşəkkür edirəm! – deyir – Suyunuz da ürək yandırmaqda özünü bənzəyir.

Gəlin bulağın şırıltısına bənzər bir pıçıltıyla: – Nuş olsun! – deyir. Əmir yola düzəlir. Ancaq halı qarışır. Hiss edir ki, o gəlinə bir könlüdən-min könlə vurulmuşdur... Sən demə o gözəlin adı Qərənfil imiş. Kim bilir, bəlkə elə ona görə Əmirin ürəyinə də qırmızı qərənfil tək şölə salıbmış. O gəlin Bahadır adlı bir gəncin arvadı imiş. Toylarından cəmi bir ay keçirmiş. Ancaq Bahadırın toydan borcu varmış. Borcunu ödəmək məqsədilə Tehrana işləməyə gedibmiş.

Əmir Bahadırın evdə olmadığını öyrənib Qərənfilin izinə düşür. Bir gün qürub çağı kəndin ətəyindən ələyək çəkildə Qərənfil bulaqdan su aparırmış. Birdən dərədə Əmirlə rastlaşır. O isti yay günü büllur suya qonaq etdiyi təşnə yolçunu tanıyır. Ancaq, kimsəsiz dərədə həm həyəcanlanır, həm də xoflanır. Qərənfilin təşvişə düşdüyünü görən Əmir tez dillənir: – Qorxma! Məni tanıyırsan? Sənin o mehriban əlindən su içdiyim gün yadımdan çıxıb? Mənim ki, o gündən dincliyim yoxdur. Səni izləməkdən əldən-ayaqdan düşmüşəm.

Yalnız indi fürsət tapmışam ki, öz ürək sözlərimi sənə deyim. Mən səni sevirəm. Səndən başqa heç kimi sevməmişəm. Yox! Sevə bilməmişəm. Axı, sevginin nə olduğunu da bilməmişəm. Ancaq səni sevəndən sonra bilməmişəm ki, sevgi nədir.

Lakin Qərənfil həyasız aşiqin sözlərini cavabsız qoyur. İsmət pərdəsinə bürünüb Əmirin qarşısından hiddətlə keçir. Bir-iki addım atır. Ancaq Əmir ismət pərdəsinə yırtıb Qərənfilin önündə diz çökür: – Sənə yalvarıram. Məni rədd etmə! – deyir.

Zərif çiyni su dolu iri səhəngin altında əzilən gəlin dayanır. Sonra Əmirin ehtirasla yanan gözlərinə baxıb: – Yolumdan çəkil! Adama üz verəndə astar istəməz! Təşnəyə su vermək savabdır. Həsrətli gözlərdən su axıtmaq isə günahdır. Mən ərimin yolunu gözləyirəm. Onu sevirəm. Özümdən də artıq sevirəm! – deyir.

Qərənfilin yola gəlməyəcəyini qət edən Əmir işarəylə dərədəki kolların dibində gizlənən dostlarını çağırır. Adam oğruları təzə gəlini dərədəki söyüdə bağlanan atlardan birinin belinə basıb qaçırırlar...

Axşam düşür. Ancaq kənddə Qərənfilin adamlarının ürəyinə qorxu da düşür. Onlar dərə aşağı, dərə yuxarı qaçıb toranlıqda gəlini haraylayırlar. Qərənfilədən isə səs-səmir gəlmir. Ay üfüqdən qalxır. Göydə bədrələnir. Dərəyə salxım-salxım çəhrayı şəfəq səpələyir. Adamlar yalnız bu zaman bulaq yolunda hansı gözəlin sə çiynindən düşüb sınımış bir səhəng görürlər. Qadınlardan biri: – Bu Qərənfilin səhəngidir! – deyər qışqı-

rır... Gəlinin səhəngi tapılır. Ancaq heç kəs bilməyir ki, səhəngin qırıqları Qərənfilin parçalanmış ürəyinin tikələrindədir, saxsıların arasında göllənmiş su Qərənfilin göz yaşlarıdır. Axı, adamlar Qərənfilin haraya, kimlərlə, necə getdiyini də bilmirlər. Bilmirlər ki, “Comadı”nın gül dolu çəmənliyində azad gəzən, azad nəfəs alan, azad oxuyan Qərənfil indi Əmirin tikan dolu baxışları altında dustaqdır. Öz sevgi gülüstanından zorla qoparılmış Qərənfilin ömrü hicran uçurumunda solur, yanan ürəyi həsrət küləyində közərə-közərə qərənfilləşir. Saralmış yarpaqları odlu göz yaşlarında yuyula-yuyula qərənfilləşir. Sanki qərrib gəlinin şirin yuxuları ala gözlərində yaralanır. Gözləri də qızara-qızara qərənfilləşir. Fəqət zavallı gəlinin özü nə gecə yata bilir, nə də gündüz... Qərənfil doğma, təmiz, incə yarpağı özgə bülbülün nəfəsilə ləkələnmiş bir gülə bənzəyir. Yox! Qərənfil zəhər içmiş bir gözəli andırır. O istəmir ki, zəhərlənmiş dodaqlarından öpən sevgilisi də zəhərlənsin.

Əmirgilin evlərinin yanından keçən adamlar tez-tez yanıqlı bir bayatı eşidir:

**Dağların qarı dərman,
Bağların barı dərman,
Yarıma məktub yazdım
Yarı dərd, yarı dərman.**

Bayatı yolçuların ürəyinə yanğın salsa da, heç kim bilmir ki, odlu misraları oxuyan qərib bir gözəldir.

Bahadır Tehranda canını dişinə tutub gecəli-gündüzlü işləyir ki, kənddə borc elədiyi puldan da bir qədər artıq qazansın. Qazanır da. Hətta anasına, bacısına, sevgilisinə sor-sovqat da alıb, bir qış günündə kəndə qayıdır. Ancaq kənddə onu qarşılayanlar arasında sevgilisini görmür.

– Bəs Qərənfil hanı? – deyər Bahadır anası Cavahirdən soruşur. Cavahir susur. Dəhşətli xəbəri oğluna deməyə dili gəlmir. – Sizdən soruşuram, bəs Qərənfil hanı? – deyər Bahadır qışqırır. Cavahir cavab vermək əvəzinə yanıqlı-yanıqlı oxuyur:

**Həssas yox, ürək kimi,
Ağrı yox, göynək kimi.
Göyə çıxdı Qərənfil
Bir parça çörək kimi.**

Bu ürək parçalayan bayatıdan sarsılan Bahadır incə duyğulu anasını sanki yatmış bilib, var gücüylə ikiəlli silkələyir: – Hara getdi, niyə getdi Qərənfil? – deyər haray salır. Cavahir yenə də yanıqlı-yanıqlı oxuyur:

**Yox! Gülü qopardılar,
Gizlicə apardılar...
Sənsiz mehribanını
Haradan tapardılar?**

– Necə yəni haradan tapardılar? Məgər bu kənddə bir kişi yoxdur? – deyər Bahadır nəərə çəkir. Cavahir yenə də yanıqlı-yanıqlı oxuyur:

**İndi mərd həyan hanı?
Canına qıyan hanı?
Qərənfilin ətrini
Sənin tək duyan hanı?**

Qəribədir. Deyirlər ki, nədənsə qorxağın adını Qəhrəman, acizin adını Qadir, naşının adını isə Mahir qoyurlar. Sonra da o adamlar həyatda öz adlarını doğrulda bilmirlər. Yox! Bəzən bir qəhrəmanlıq bir qəfil zərbənin, bir məharət bir gizli hiylənin qurbanı olur. Bahadır da belədir... Bəzən bütün günü kükrəyə-kükrəyə zərərsiz axan selin son dalğası məğrur bir palıdı öz kökündən qoparır. Bəzən bütün günü şaqqıldaya-şaqqılda ziyanlı çaxan şimşəyin son nəfəsi qranit qayanı partladır. Cavahirin oxuduğu bayatların son bəndi də selin son dalğası tək Bahadırın bütün arzularını ürəyindən qoparıb aparır. Üstəlik şimşəyin son nəfəsi tək Bahadırın ürəyini də partladır. Bahadır yıxılır. Bəli! Meydanlarda neçə-neçə məşhur pəhləvanın arxasını yerə vuran Bahadırı namus əbədi yıxır. Pəhləvanlar pəhləvanını öz kəndlərinin kənarında dəfn edirlər. Qərənfil günəş dolu azadlıqda gözü kölgəli kəzməkdən, Əmirin zindanında qalmağı üstün bilir. Ancaq, sevgilisinin ölüm xəbərini eşidən qərib gözəl qarlı-çovğunlu bir qış axşamı palçıq divarlı zindandan çıxır. Qərənfilin

haçansa, harasa getdiyindən nə Əmir özü, nə atası Savalan, nə də anası Zərifə xəbər tutur. Yalnız şam süfrəsi salınanda Qərənfilə axtarırlar. Lakin tapa bilməyirlər. Qərrib gözəlin qaçdığını başa düşürlər. Qərənfilin qarlı-çovğunlu havada donacağından təşvişə düşən Savalan hay salır. Əlləri məşəlli adamlar “Comadı”ya doğru axışır. Yandırdıqları məşəlləri yolda başları üstünə qaldırırlar. Adamlar “Comadı”nın kənarındakı qəbristanlıqda bir qadın görür. Sanki qadın yaralanmış ərinin başını dizi üstə almışdır. Əmir qadını tanıyır. Odur! Qərənfilidir! Adamlar qadının çadrasını ehtiyatla üzündən aralayıb nəfəsini yoxlayır. Yox! Artıq gecdir! O donmuşdur. Ağ mücəssəməyə dönmüşdür. Donunu heç məşəllər də əridə bilməz!

Adamlar yanan ürəklərə bənzəyən məşəllərin işığında Qərənfilə Bahadırın məzarı yanında dəfn edir...

Gözlənilməz qonaq

Əmir neçə-neçə günaha batdığını, hətta anasını çərləyib öldürdüyünü də yaxşı bilir. Anasının ilində öz evlərində Quran oxutdurmaq xəyalına düşür. Düşünür ki, Quranın səsinə o dünyada eşidən anası bəlkə canından əziz sevdiyi yeganə oğlunu bağışladı. Əmir qonşuluqda yaşayan böyük əmim Kərbəlayı Zeynalxanı axşam Quran oxumaq üçün öz evlərinə dəvət edir. Kərbəlayı Zeynalxan kəndin mötəbər ağsaqqallarından biri idi. Sözü xeyirdə də keçirdi, şərdə də. Həm də Savalanla möhkəm

dost imiş. Əmir ilk günahından son günahına qədər törətdiyi bütün fəsadları qara meşin cildi çirklənmiş bir Quranın qüdsiyyətilə yuyub təmizləmək istəyir. Ancaq, özü də duymadan köhnə günahlarından savab əvəzinə daha böyük bir günah doğur. Necə deyərlər, üzrü günahından betər olan bir günah! Bu günahı sahiləsiniz həyat dənizində nə suya çəkmək, nə də pak etmək olar. Əmir Kərbəlayı Zeynalxanın gəlişinə az qalmış Savalanı pəyədəki axurlardan birində gizlədir. Qorxur ki, atası qonağın yanında oğlunun saysız-hesabsız günahlarını sadalasın. Şikayətlə dolu dodaqlarında yanan odun şölələrilə övladını qızardıb utandırсын. Ancaq Əmir başa düşür ki, üzündəki həyə pərdəsini yırtıb atan oğlun öz doğma atasını, həm də Soltan-Savalan adını ömrü boyu halallıqla daşıyan dağdan ağır bir kənd ağsaqqalını bir axurda yerləşdirmək bütün günahlardan böyükdür!

Yalanı həqiqətlə, ləkəni vicdanla, qanı suyla, qaranlığı işıqla, günahı savabla yuyurlar! Ancaq Əmir nədənsə gözləri görə-görə günahı günahla yuyur. Yox! Bu günah deyil, cinayətdir. Nankor oğlun qayğıkeş atanın uğursuz taleyində törətdiyi ağlasığmaz bir cinayətdir!

Kərbəlayı Zeynalxan axşam qoltuğunda Quran Əmirgilə gəlir. Divar dibində salınmış döşəkçə üstə bardaş qurub əyləşir. Dizləri üstə Quranı açmamışdan qabaq ətrafa göz gəzdirir. Savalanı görmür: – Bəs Savalan hanı? – deyə Əmirdən soruşur. – Sən narahat olma, Kəbleyi, başla. Dədəm harasa getdi. İndi gələr. – deyə Əmir qonağa cavab verir. Kərbəlayı Zeynalxan

Quranı oxumağa başlayır. Arabir yenə ətrafa baxır. Savalanı axtarır. Ancaq görmür. Təzədən Əmirdən soruşa da bilmir. Axı Quran oxuyan arada başqa söz desə günahdır. Qonağın narahatlığını duyan Əmir özü danışır: – Kəbleyi, narahat olma, atam harda olsa indi gələr!

Kərbəlayı Zeynalxan Quranı birtəhər oxuyub başa vurur. Sonra şikayət dolu bir səslə dilə gəlir: – Balam, bu Savalan bəs harda qaldı? Səfəri niyə belə uzun çəkdi?

Elə bu zaman pəyənin qaranlığından əvvəlcə bir öskürək səsi gəlir. Kimsə öskürür. Sonra Savalanın səsi eşidilir: – Sən narahat olma, Kərbəlayı Zeynalxan! Mən burdayam.

Atasının tənə dolu səsini eşidən Əmir özünü itirir. Qonağın yanında öz qəbahətini ört-basdır etsin deyə ağzını yan otağa tutub kəməyə yemək gətirməsini əmr edir. Kərbəlayı Zeynalxan heç nə olmamış kimi əllərini yumaq üçün ev yiyəsindən aftafa istəyir. Kəməyə bürünc aftafanı suyla doldurub qonağa verir. Kərbəlayı Zeynalxan aftafanı götürüb həyətdə çıxır. Aftafanı həyətdə qoyub sürətlə evlərinə doğru addımlayır. Evlərinə çatandan sonra qardaşı Səlimxanın oğlu Böyükağanı Quranın dalınca göndərir...

Əmir içəridə çox gözləyir. Ancaq qonaq həyətdən qayıtmır ki, qayıtmır. Səbri tükənən ev yiyəsi həyətdə çıxır. Ancaq Kərbəlayı Zeynalxanı həyətdə görmür. Bir neçə dəfə: – Kəbleyi! – deyə səsləyir. Cavab verən olmayır. Birdən Böyükağanı həyətdə görüb əl-ayağa

düşür: – Xoş gəlibsən, ay Böyükağa! Səndən nə əcəb bizi yada salıbsan? Buyur keç içəri! Əmin də bizdədir. Harasa çıxıb – deyir. Böyükağa əvvəlcə ciddi bir görkəm alır. Sonra etiraz dolu bir səslə: – Xeyr! İçəri keçməyəcəyəm! Əmim məni Quranın dalınca göndərib. Zəhmət çəkin gətirin, aparım! Pis adamların qazanmaq istədikləri savab günahlarından bətdər olur – deyir.

...Mən vaxtıyla əmimdən eşitdiyim təəssüflərlə dolu əhvalatı həyat yoldaşıma tamam danışmış qurtardım. O başını bulaya-bulaya mənə baxdı. Bu dəfə həyat yoldaşım özü də ah çəkdi: – Sən doğru deyirsən. Bu əhvalat bir az “Qurbanəli bəy” hekayəsinə bənzəyir. Özü də sonu! Ancaq Qurbanəli bəy üzlü qonaqların əlindən qaçıb axurda öz xoşuna gizlənir. Savalanı isə qonaqla danışmasın deyə axurda gizlənməyə oğlu Əmir məcbur edir. Nə deyəsən belə nankor oğula? Yox! Nə desən azdır. Gərək lənətlər yağdırasan belə qəddar oğula – dedi.

GÖZ DAĞI

...Günəşli bir yay günüdür. Dənizin sakit səthi göm-göy buzu parıldayan hamar, geniş, şümşad xokkey meydanıdır... Üstündəki gəmilər sanki şütüyə-şütüyə xokkey oynayırlar. Sanki şaybaları da günəşin dənizdə çimən əksidir... Dənizin üföqlə birləşən sahilində isə tamam başqa mənzərə vardır. Günəşin əlvan şəfəqləri təzə tikilən nəhəng imarətlərin üstünə düşür. Əvvəlcə iri pəncərə şüşələri, sonra divar daşları kürədəki mis parçaları tək qızarır. Yox! Elə günəşin öz odluluğu

parçaları tək bütün imarətlər başdan-ayağa şölələnə-şölələnə qızıllaşır. Sanki bu əzəmətli imarətlər adi daşlarla deyil, qızıl kərpiclərlə tikilmişdir. Ona görə də nağıllardakı şah sarayları tək göz qamaşdırır. Ancaq heç bir zaman, heç bir məmləkətdə heç bir şahın bu qədər qızıl sarayı olmamışdır. Yox! Bu imarətləri şah sarayları ilə müqayisə etmək düzgün deyil. Şah saraylarının qızıl kərpicləri qanla yoğrulubdur, bu imarətlərin daşları isə alın tərile...

Dənizdə gömgöy buz üstə gəmilərin xokkey oyunu davam edir. Ancaq, meydançada günəşin şaybalaşan əksindən yalnız bir parçacıq qalır. Nəhayət, günəş geniş pəncərələrin qızıllaşan aynalarında son dəfə bərq vurub qürub edir. Mənim həmişəyaşıl xatirələr dünyamda Savalanın günəşli bir yay günü tilu edib çəmənləşir, bulaqlaşır, insanlaşır. Yadıma düşür ki, Savalanda qonur aylar məxmər çiyinlərini tunclaşdırıb boz qayaları sındırır, daşları yaşıl çəməndə bir-birlərinə atar, sanki futbol oynayırdılar. Fəqət ətraflarındakı biçənəklərdə gümüş dəryazlarla biçdikləri yaşıl otlardan zümrüd qayalar yarıdan zəhmətkeş insanlara dəyməzdilər. Sanki dəryazların odlu parıltıları ayların sulu gözlərini qamaşdırardı. Biçənəklərdə ot çala-çala yorulan insanlar elə ayaq üstə ayların qeyri-adi futbol oyununa baxa-baxa dincələrdilər...

Mən Məşədi Əliyə belə mənzərəni tez-tez görürdim. Ancaq nə o heyrətlənərdi, nə də mən. Məşədi Əli harasa, nəyəsə, kiməsə baxanda xırda gözləri azca qıyılıb itiləşərdi. Ucları əyilib dodaqlarının yanlarına salla-

nan bığları qara ayparaya bənzəyərdi. Sanki kişinin uzun bığlarının şəvəsi ətli dodaqlarına da hopardı. Dodaqları da qaralardı...

Ürəkdə uçurum

Məşədi Əli mənim kiçik bibim Qızpərinin əri idi. Onların Surxay adlı bir oğlu, Pəri adlı bir qızı varmış. Sonra Qəmər adlı sonbeşiyi dünyaya gəlibdir. Mən gözümlü açıb Surxayın sol çənəsində bir batıq görmüşəm. Yox! O batıq deyildi. Bəlkə də içində bir körpə əli gizlənə bilən bir çuxur idi. Mən yaşca Surxaydan kiçik idim. Ona görə də bibim oğlunun çənəsindəki çuxur haqda özündən bir söz soruşmazdım. Utanardım. Çəkinərdim. Qorxardım ki, soruşacağım söz dünyalar qədər xətrini istədiyim doğma adamımın qüruruna toxunsun. Ancaq, bir dəfə Surxayın çənəsinin niyə batıq olduğunu nənəmdən soruşdum. Nənəm də yanıqlı-yanıqlı danışdı... Surxayın beş yaşı varmış. Özü də çox dəcəl imiş. Anası səhər təndir salıbmış. Çörək bişirmiş. Surxay anasından çörək istəyir. Anası da təndirdən təzə çıxardığı isti çörəkdən kəsib Surxaya verir. Uşaq çörəyi əlinə alar-almaz, qıçlarına sürtünən pişiyin hücumuna məruz qalır. Toxluğundan dərisinə sığmayan pişik acgözlüklə yuxarı tullanıb iti caynaqlarıyla çörəyi Surxayın əlindən qapmaq istəyir. Ancaq beş yaşlı uşaq yekə pişiyə elə bir zərbə endirir ki, o közlə dolu tən-

dirə düşür. Surxay özü də bu anda ağır bir zərbə alır. Bir az aralıda palaz üstə oraq itiləyən atası oğlunun bu əməlindən qəzəblənib cəld ayağa qalxır. Orağı bir yana atır. Pişiyi vurub təndirə saldığı üçün yeganə oğlunun sütün üzünə var gücüylə bir yumruq endirir... Axı pişik həmzadlıdır. O evlər dağda bilər, könüllər aqlada bilər... Ancaq, bütün gələcək fəlakətlərdən əvvəl ağır kürz tək uşağın çənə sümüyünə dəyən yumruq öz işini görür. Bibim tez əl-ayağa düşüb pişiyi tükləri ütülə-ütülə düşdüyü təndirdən çıxarır. Pişik yenə də ev sahibəsinin qarşısını əllərindən yuxarı tullayıb sağ-salamat eşiyə qaçır. Ancaq Məşədi Əlinin ağır zərbəylə öz doğma balasının çənəsində açdığı çuxur bu təndirdən qat-qat dərin olan bir ömür uçurumuna çevrilir. Yalnız bir uçurumamı? Yox! Övlad üzündəki çuxur ana ürəyində də bir uçurum yaradır.

Günlər keçdikcə bibimin ürəyindəki uçurum elə dərinləşir, elə genişlənir ki, yazıq arvadı çəkib öz sonsuz ağuşuna aparır. Məşədi Əli uşaqları baxımsız qalmasın deyərək Xansənəm adlı bir dul arvadla evlənir. Evin təzə sahibəsi doğrudan da uşaqlara ürək yandırır. Surxay da Xansənəmin hərəkətli qayğısıyla isinə-isinə böyüyür, Neştəri çayının suyundan içə-içə büllurlaşır. Həyətlərindəki çinar tək qol-budaq ata-ata ucalır. Ancaq, Məşədi Əli doğma övladının yaraşılıq görkəminə baxa bilmir. Öz qəddar əməlindən peşiman olan ata xəcalətdən ölmək istəyir. Məşədi Əlinin nə gözlərindən axan yaşı, nə dilindən yağan şikayəti, nə də sinə-

sindən qopan ahı Surxayın çənəsindəki boşluğu doldura bilmir. Ata istəyir ki, öz gözlərini çıxarıb oğlunun çənəsinin çuxur yerinə bassın. Çuxur dolsun, hamarlansın, örtülsün. Özü kor olsa da, eybi yoxdur, tək hər dəfə oğlunun doğma üzünə baxanda o çuxuru görməsin! Gözlərinin yaşı çağlamasın. Ata istəyir ki, əgər gözləri o çuxuru örtə bilməsə, ürəyini çırpına-çırpına sinəsindən qoparıb o çuxura bassın. Tək hər dəfə oğlunun doğma üzünə baxanda o çuxuru görməsin! Günahkar ürəyi sızlamasın! Ancaq, çox təəssüflər olsun ki, atanın istəklərinin heç biri mümkün olmur.

Surxay evlənmişdi. Özü ata olmuşdu. Bir oğlu, bir qızı vardı. Surxay işdən yorğun-argın evə gələndə uşaqlar atalarına dincəlmək üçün macal verməzdilər. Qucağına atıldılar. Totuq əllərlə Surxayın çənəsinin çuxurunu sıgallayardılar. Niyə “uf” olduğunun səbəbini soruşardılar. Ata uşaqlarının başını tumarlaya-tumarlaya heç nə deməzdi. Ancaq kənardan bu mənzərəni görə Məşədi Əlinin ürəyi təlatümə gələrdi. Özü yıxılanla özü vuran ağlamaz deyiblər. Məşədi Əli yıxılmamışdı. Vurmuşdu. Özü də doğma balasını vurmuşdu. İçin-için ağlayırdı. Dost-düşmən görməsin deyərək ürəyində ağlayırdı. Bəlkə də ona görə həmişə sevimli övladından uzaq yaşamağa çalışırdı. Novruzun topu atılan tək Xansənəmlə mal-heyvanı yığıb Savalana köçərdi.

Surxay mehriban, fədakar, xeyirxah adam idi. O kənddə qalıb təsərrüfat işlərilə məşğul olardı. Bütün zəmilərinin taxılını təkbaşına biçərdi, yığardı, döyərdi.

Neçə-neçə adamın samanını xırmandan daşayıb samanlığa yığardı. Surxay saman dolu ağır torları dalında daşayanda heç inciməzdi. Ancaq dırnaq boyda tikəni boğazından ötürəndə əzab çəkərdi. Bu, ürəyi təpərli gəncə bir futbolçunun topu qapıdan keçirməsi qədər çətin olardı. Mən bibim oğlunun bu vəziyyətinə acıyardım. Yox! Acımaq nədir. Onunla birlikdə mən də əzab çəkərdim. Yediyim də canıma sinməzdi. Surxaya baxa-baxa Məşədi Əlini anardım. Məşədi Əlini ana-ana İvan Qroznını xatırlayırdım. Ancaq İvan Qroznı ilə Məşədi Əli arasında yerlə göy qədər fərq vardı. İvan Qroznı oğlunu hakimiyyət naminə, Məşədi Əli isə mövhumat uğrunda vurmuşdu. İvan Qroznının oğlu ölmüşdü. Məşədi Əlinin oğlu isə ömürlük şikəst qalmışdı. Axı, dünyada elə şikəstlik var ki, ölümdən də müsibətlidir. Ölüm əbədi rahatlıqdır. Şikəstlik isə daimi narahatlıqdır. Gör bir anlıq ata qəzəbi necə ömürlük xataya dönərmiş! Elə bir xataya ki, əvvəli də dəhşət olarmış, sonu da! Sonra qulaqlarıma kənddə Surxayın ünvanına deyilən bayatıların təsəlli dolu səsləri gəlirdi:

**Haram fətir dərd olur,
Halal kömbə qənd olur.
Mərd oğul fəlakətə
Düşəndə də mərd olur.**

**Gül dağın göyçəyidir,
Qız kəndin bəzəyidir.
Oğul var, bir evin yox,
Min evin dirəyidir!**

Ancaq doğma oğlunun çənəsində yaratdığı çuxur atanın da ürəyində uçuruma dönmüşdü...

Duman miçətkəni

Bəzən yaylaqda təndirlər tüstülənəndə qayaların başını duman alardı. Sanki ana təbiət qadınların təndir alışdırmalarından həvəsə gəlib, öz nəhəng təndirini yandırardı. Ancaq, o nəhəng təndirin nə odu, nə alovu görünməzdi. Əvvəl Savalandan baxanda Baqrovun başında bir topa bulud ağarardı. Adama elə gəlirdi ki, bu pambıq yumağını hansı qəfil küləksə bir mehriban nənənin zəhmət nəğməli cəhrəsinin yanından qoparıb Baqrovun başına atmışdır. İndi günəşin odlu telləri bu gümüş yumağa sarılacaqdır. Sonra bütün saplarını öz əhatəsində əridəcəkdir. Yerində qızıl kələf toxuyacaqdır. Lakin gümüş yumaq getdikcə böyüyərdi. Baqrovun zirvəsindən Savalanın ətəyinə qədər uzanardı. Havada ağ cuna toxuya-toxuya genişlənərdi. Sanki həssas ürəyi qayğıyla dolu təbiət yerin gözəlliklərini göyün xətlərindən qorumaq üçün toxuduğu ağ cunanı səxavətlə açıb yolların, çəmənlərin, dərələrin, bulaqların, çayların üstünə örtərdi. Bu zaman qucağında əlvan güllər mürgüləyən yaylaq nəhəng duman miçətkəninə bənzəyərdi...

İstər günəşli, istər dumanlı havada Məşədi Əliylə mən qoyunlarımızı bir-birinə qatıb otarardıq. Necə deyərlər, bir-birimizə həyan olardıq. Mən yaylaqda

dumanlı havalarda darıxardım. Naharı intizarla gözləyərdim. Məşədi Əliylə qoyunları çay sahilində yatırıb “pələng”i yanlarında keşikçi qoyardıq. Sonra evə yollanardıq. Kişi məni öz evimizə getməyə qoymazdı. Xansənəmə nahara dadlı bir xörək bişirməyi tapşırıldığını deyərdi. Mən də sözünü yerə salmazdım. Onlara gedərdik. Ağ çənə bürünmüş zirvələrdə itirdiyimiz al günəşi Xansənəmin yandırdığı təndirin divarlarında çırpınan alovlarda tapardıq... Ev sahibəsi süfrə açardı. Kimin könlündən nə keçsə idi, gətirib qarşısına qoyardı...

Bir gün yenə duman yaylaqda ağ muncuqlara dönüb qara kirpiklərdən salxım-salxım sallanmışdı. Adamı göz açmağa qoymayırdı. Mən dözə bilmədim. Kəndə qayıtmaq istədim. Dönüb kəndə gedən yola baxdım. Kimsə yolda oxuyurdu:

**Baharı çiçək dağlar,
Payızı çisək dağlar,
Sizi ocaqsız qoyub,
Biz necə köçək dağlar?**

Yola baxmağa peşiman oldum. Sanki yol boyu sıralanmış gözləri şəbnəmli əlvan güllər mənə baxıb ağlayırdı. Getməyimi istəmirdi. Mən yaşıl çəməndə qədim stul tək dikələn xınalı daşın üstə əyləşdim. Güllərə baxa-baxa pıçıldadım:

**Şimşəklər həzin mələr,
Bulaqlar haylar məni.
Düşüb dalımca gələr,
Çağırar çaylar məni.**

Birdən qulaqlarıma Məşədi Əlinin mehriban səsi gəldi: – Orda kiminlə danışırısan? – deyə kişi məndən soruşdu. – Heç kimlə, Məşədi. Şeir oxuyuram. – dedim. Məşədi Əli yanıma gəlib: – A bala – dedi – adam şeiri təkcə özü üçün yox, başqaları üçün də oxuyar.

Mən Məşədi Əli üçün də oxudum. Deyəsən kişinin xoşuna gəldi. Naharda o yenə də məni öz evlərinə apardı. Yolda mənə dedi ki, Xansənəm bu gün nahara xaşıl çalasıdır.

Biz Məşədi Əliylə yol üstə düşmüş obanın alaçıqlarından birinin qarşısından keçəndə bir dəvə nəriltili eşitdik. Ancaq o nəriltidən çox hönkürtüyə bənzəyirdi. Sonra get-gedə şiddətlənib haraya çevrilirdi. Dönüb alaçığa sarı baxdıq. Gördük ki, bir neçə adam alaçığın qabağında bir dəvənin ayaqlarını yoğun sicimlə bağlayıb yerə yıxıb. Bir nəfər xəncəri məsum heyvanın boğazından içəriyə elə soxub ki, onun sinəsində gizlənən ürəyini də parçalasın. Ancaq bu daş ürəkli adam bilmir ki, ürəyi parçalanmış qaya boyda dəvə öz harayıyla neçə-neçə ürəyi də parçalayır. Biz dəvənin yanından ötəndə mən zavallı heyvanın gözlərinə baxdım. O gözlərdə büllur yaşlar çağlayırdı. Ancaq xəncərin soxulduğu yerdən çıxan qan bulağı xışıldaya-xışıldaya fəvvarə vururdu. Yox! Sanki dəvənin yaralanmış ürəyindən havaya qırmızı alov qalxırdı. Üst-başları qana bulaşmasın deyə adamlar geri çəkildirdi. Məşədi Əli kənardə şəstlə dayanmış uca boylu, yoğun bıqlı, məğrur baxışlı bir kişiyyə salam verdi. Kişi hörmətlə: – Məşədi Əli, buyu-

run, qonağımız olun! – deyə havanı yaran iri əlilə bizi alaçığa dəvət etdi. – Sağ olun bəy! Evə tələsirik! – deyə Məşədi Əli sanki ikimizin də təşəkkürünü ev sahibinə bildirdi. Biz obadan aralandıq. Mən təəccüblə Məşədi Əlidən: – Bizi hörmətlə alaçığa dəvət edən adam kim idi? – deyə soruşdum. Məşədi Əli təbəssümlə: – O Mahir bəydir! – dedi. Sonra ikimiz də susduq. Nə mən danışdırdım, nə də Məşədi Əli. Yalnız ayağımız altında otlar xışıldayırdı. Ancaq bu xışiltılar mənim sinəmdə göynəyən ürəyimin sızılısını eşitməyimə mane ola bilmirdi. Ürəyim sızıldayırdı. Sinəsinə xəncər saplanmış dəvənin harayı qulaqlarımda gurladıqca ürəyim sızıldayırdı...

Mən yaylaqda olanda dəvələri çox müşahidə etmişəm. Boz alaçıqların həndəvərində yatan dəvələr özləri qəhvəyi alaçıqlara bənzəyiblər. Mən də dəvələrə baxa-baxa haqlarında yaranan məsəlləri xatırlamışam. “Dəvəyə dedilər ki, səni çağırırlar. O da dedi ki, mənə neynəyirlər? Yəqin ya odun, ya da su daşımağa çağırırlar”. Bu, dəvənin nə qədər zəhmətkeş olduğunu göstərmirmi? Yaxud uşaqların oynaya-oynaya oxuduqları “dəvə-dəvə, yükünü mənə, it cəhənnəm” sözləri dəvənin yükünün qiymətli, özünün qiymətsiz sayıldığını bildirmirmi? “Dəvəyə dedilər ki, boynun niyə əyridir? O da dedi haram düzdür ki, boynum da düz ola?” Bu da dəvənin taleyinin uğursuzluğunu göstərmirmi? Biri o birindən soruşanda ki, sən haçan xoş gün görəcəksən? O biri cavab verir ki, “dəvənin quyruğu yerə

dəyəndə”. Deməli nə dəvənin quyruğu yerə dəyəcək, nə də o adam xoş gün görəcək.

Hələ gəminin, qatarın, maşının, təyyarənin, vertolyotun nəinki özünün, hətta adının yaranmadığı zamanlarda mahaldan-mahala, diyardan-diyara, ölkədən-ölkəyə dəvəylə getmirdilərmidi? Hanı dəvə qədər aclığa, susuzluğa, yorğunluğa dözə bilən bir canlı, həddən artıq yüklənmiş ağır taylar üstə minən sarbanın özünü də apara bilən bir canlı?! İndi texnikanın daha da inkişaf etdiyi bir dövə hansı gəmi, vaqon, maşın, təyyarə, vertolyot bir saat yanacaqsız yol gedə bilər? Ancaq dəvə gedə bilər! O dilinin suyunu sora-sora, gözlərinin nurunu sağa-sağa, hörgücünün yağını yeyə-yeyə sinəsi yanğılı səhrələrin ucsuz-bucaqsız zülmətində də addımlayar! Elə ona görə də dəvənin bu dözümlü insanları arasında bir timsala çevrilmişdir. Gəlirini, qazancını, mənfəətini itirən adamlar “dəvə xumundan yeyən tək, mən də mayamdan yeyirəm” deməmişlərdimi? Ancaq “dəvə oynayanda qar yağar” deyən insanlar insafı unudublar. Axı, insanlar özləri toyda, bayramda, ziyafətdə istədikləri qədər oynayıblar. Yalnız qışdan-qışa oynamağı isə yazıq dəvəyə irad tutublar. Əslində dəvə qışda da oynamır. O zaman-zaman daşdığı yüklərin siqlətini üstündən atmaq üçün tərənir, silkinir, çırpınır... Məxmər sinəsini küləyə verir ki, yanar ürəyi sərinləsin, toxdasın, dincəlsin! Bəli! Dəvə bu zaman öz uğursuz taleyinin də üzünə ağ olur. Ağzından daşıb-tökülən ağ köpük də üzə ağ olmağın əlamətidir. İnsan bir az çətinə düşən tək

“anadan əmdiyim süd burnumdan gəldi” – deyir. Kim bilir, bəlkə dəvənin ağızında daşlaşan ağ köpük də onun öz anasından əmdiyi süddür. Ovuc-ovuc tökülür. Ancaq dəvə cıncırını da çıxarmır. Sanki ağzının sellənən ağ köpüyüylə insanların tamahını yuyub aparmaq istəyir. Bir uşaq əlindəki çubuğun ucunu dəvənin kötüyə bənzər dizinə toxunduran tək o qaya boyda heyvan xıxır. O insanı özündən də böyük dağ sanır. Bəli! Dəvə yer üzünün əşrəfi olan insana pərəstiş edir. İnsan isə dəvənin ayaqlarını bağlayıb başını kəsir. Həm də qarşısında səcdəyə enən başı kəsir. Dəvə isə ağlayır. Ancaq o ağlamaya da bilər. Ayaqlarına sarınmış yoğun sicimi də qırıb ata bilər. Başını kəsmək istəyən adamın kəlləsini də bədənindən qopara bilər. Bəs insanlar dəvəyə “kinli” dedikləri halda, o niyə öz niyyətlərini həyata keçirə bilmir. Əksinə, döyüşdə özünü səngərə döndərən böyrünə sığınan insanı ölümdən qurtarır. İnsana dəyəcək güllə dəvəyə dəyir... Yox! Dəvə özü istəsə də öz niyyətlərini həyata keçirə bilməz. Çünki dəvənin ürəyi dərisində bitən yundan da, ağzından tökülən köpükdən də yumşaqdır! Demək kinli deyil. Bəs tələsən dəvəyə kim kinli deyib? Nə haqla deyib? Dəvə ürəyi kövrəkdən də kövrəkdir! Kəsilməmiş dəvənin ürəyinə baxanlar heyrətə düşməyə bilmir. O ürəkdəki yaralar köşək gözlərinə bənzəyir. Sən demə, dəvə hər balasını itirəndə ürəyində sağalmaz bir yara tapır... Səfərə çıxanda sarbanlar dəvələrin əyri boynundan qızıl suyuna çəkilməmiş zıncırovlar asırlar ki, karvan yaraşlıq görünsün. Ancaq dəvələr

ay işığında daha da parlayan zıncırovların yanıqlı səsiylə öz acı talelərinin şirin simfoniyasını bəstələyir...

Biz “İnci bulağı”na enəndə qarşımıza bir dəstə çiy-ni səhəngli qadın çıxdı. Bu karvana bənzəyən aran-yaylaq gözəlləri alaçıqlara su aparırdılar. Adətən karvanı öz arxasınca qara nər aparır. Ancaq bu karvanı öz dalınca ağ mayaya bənzəyən bir qadın gətirirdi. Bu gözəllər içində hüsnü zəngin, əynisə yoxsul olan dilbər heç kimi görmürmüş tək xəlvətə salıb həsrətlə oxuyurdu:

**Gülünəm yaxanda mən,
Kölgənəm arxanda mən,
Səni anıram, səni,
Günəşə baxanda mən...**

**Diləmə varın olsun,
Yeməyə darın olsun!
Söz dolu ürəyini
Oxuyan yarın olsun!**

**Dondurma külək kimi,
Yandırma şimşək kimi,
Bir məktub yazıb göndər,
İyləyim çiçək kimi...**

Birdən ağ mayaya bənzəyən xanım bizi gördü. Dərhal geriyə qanrılıb oxuyan gözələ nəsə dedi. Sərin şələlə tək çağlaya-çağlaya yanğılı ürəyimizə tökülən məlahətli səs susdu. Məşədi Əli mənə: – Bunlar şahse-

vən qadınlardır! O qabaqda gələn də Mahir bəyin arvadı Dürdanə xanımdır! – dedi. Mən oğrun-oğrun Dürdanə xanıma baxdım. Gözələ baxmaq savabdır deyiblər. Ancaq mən savab yox, maraq xatirinə baxdım. Axı, zarafat deyildi. Dürdanə xanım bəy arvadı idi! Doğrudan da Dürdanə ki, Dürdanə! Sanki gündüzün günorta çağı yaylaqda ay doğmuşdu, bədrələnmişdi, canlanmışdı. İndi çiyində su dolu səhəng nazik cığırla addımlayırdı. Ancaq elə yeri yirdi ki, nə ayağı altına mirvari tək səpələnmiş kövrək çınqıllar sınınsın, nə də çiyindəki səhəngdə körpə tək mışıldayan büllur sular diksinsin. Deyəsən Dürdanə xanım özü də öz gözəlliyinin qiymətini bilirdi. Ona görə də bir xəzinəlik daş-qaşlardan bir-cəsini də üst-başına taxmamışdı. Ancaq Dürdanə xanım yaylağı bürümüş qara dumanın içində ağ şəfəq saçırdı. Özü də elə saçırdı ki, az qala işığında səhənginin içindəki su da görünəcəkdi. Biz Dürdanə xanımın yanından gözlərimiz qamaşa-qamaşa keçdik... Mən yolda Məşədi Əliyə: – Doğrusu, adam rəva görmür ki, belə gözəl qadın çiyinə dolu səhəng götürsün. İstədim ki, gedib səhəngi Dürdanə xanımdan alım. Alaçığa özüm aparam – dedim. Məşədi Əli heyretlə: – Sən nə danışırsan? Şahsevənlərin qadınları nə qədər gözəl olsalar da, sadə yaşamağı sevirlər. Kişilər tək cəsur, işgüzar, möhkəm olurlar. Əgər sən səhəngi Dürdanə xanımdan alıb alaçığa aparsaydın, onda nəinki bəy arvadının qüruruna toxunardın, hətta bəyin ürəyində şübhə də oyadardın – dedi. Sonra Məşədi Əli duman içində nəsə axtarırmış tək

ətəfa göz gəzdirə-gəzdirə Mahir bəy haqda eşitdiyi bir əhvalatı aram-aram danışmağa başladı: – Deyirlər ki, bu obaların hansındasa Təmkin adlı bir dəllək varmış. O özünün təmizliyi, səliqəsi, ülfətilə müştərilərin dərin rəğbətini qazanmış. Ancaq, bu məşhur ustanı gözləri götürməyənlər də varmış. Rəqibləri şaiyə yayıblarmış ki, o şorgözdür. Hətta Mahir bəyin arvadından da kəsir. Şaiyə nə qədər sürətli olsa da, bəy də bir o qədər siq-lətlidir. Yüz dəfə eşitməkdən bir dəfə görməyi əfzəl bilir. Bir gün dəllək Təmkinə çağırtdırıb ona deyir ki, gərək mənim arvadımın qolundan qan alasan. Məşhur usta peşə ləyaqətilə bəyin hüsurunda xidmətə müntəzir dayanır. Dürdanə xanım alaçığın qabağında mərmər qolunu çırmalayanda dəllək Təmkin sarsılır. Ancaq dərhal özünü yığıdırır. Neştəri nəzakətlə Dürdanə xanımın peşmək qoluna vurur. Büllur dərinin səthində yaranan kiçik qırmızı fəvvarə dəllək Təmkinə sakit-sakit baxan bəy arvadının iri qara gözlərində əks edir. Elə bu zaman Mahir bəy Dürdanə xanımın arxasına keçib məşhur ustanın gözlərinin içinə diqqətlə baxır. Yox! Baxmır! Sanki o gözlərdə nəsə axtarır. Bəlkə öz gözəl arvadına sevgi bəsləyən bir ürəyin əksini o gözlərdə görmək istəyir. Bunu Mahir bəyin özündən başqa heç kim bilmir. dəllək Təmkin isə gözlərini Dürdanə xanımın qollarına dikib susur. Birdən özünün heyrətdən böyümüş gözlərinin əksini Dürdanə xanımın mərmər qolunda gördükdə yenə sarsılır. Axı, Dürdanə xanımın dəllək Təmkinin yanar ürəyinə vurduğu gözəgörünməz neştərin ağrısı adi

neştərin ağrısından qat-qat şiddətli olur. Sanki bu neştər məşhur ustanın ürəyindəki odu deşir. Ancaq, nə gözü görünür, nə də tüstüsü. Yenə sınaqlardan çıxmış iradə köməyə çatır. Dəllək Təmkin özünü ələ alır... Nəhayət Dürdanə xanımın ağ qolunda havaya qalxan qırmızı fəvvarə məşhur ustanın öz əlilə alışırdığı sevgi şamı tək yana-yana sönmür. Yalnız bu zaman dəllək Təmkin başını yuxarı qaldırıb Mahir bəyin gözlərinin içinə arxayın- arxayın baxır. Ancaq Dürdanə xanımın qısqanc ərinin ürəyinə dolan şübhələr məşhur ustanın ləngərli kirpiklərinin təkənəsinə davam gətirməyib, pərən-pərən olur...

Biz tüstüsü seyrəlməmiş evə girəndə xaşıl qazanı titrək şöləli təndirin üstündə pıqqıldayırdı... Xansənəm xaşılı mis nimçələrə çəkdi. Ortasını çökəkləşdirib yağ da, bal da tökdü. Biz yağlı-ballı xaşılı şirin-şirin yeyirdik. Soyuq duman isə açıq qapıdan içəri soxulub sanki toxtamış təndirin istisində qızınmaq istəyirdi... Ancaq duman darısqallıqdan genişliyə çıxmağa çalışan tüstüylə döş-döşə gəlirdi. Mən tüstüylə dumanın kandardakı əlbəyaxa döyüşünə maraqla baxırdım...

Məşədi Əli ilə xaşılı tamam yedik. Evdən çıxıb örüşə doğru addımladıq. Yaxınlıqdakı tərəpədə sevgilisinin dumanda üşüyəcəyindən nigaran qalan bir çoban könül sirdaşına təsəlli verə-verə oxuyurdu:

**Demə ki, çən yerdədir,
Nə ay, nə gün yerdədir.
Sənin isti mənzilin
Sinəmdə gen yerdədir...**

Hacıqaya əfsanəsi

Hava açılmışdı. Yaylaqda dünənki dumandan bir iz də qalmamışdı. Sanki duman özü nəhəng dəsmal tək göy üzünü tərtəmiz silib harasa çəkilməmişdi. Günəş dumduru mavilikdən sərin yaşıllıqlı yaylağa isti təbəssümlə baxırdı. Qayalarda qaqqıladaşan kəkliklər, dərələrdə çağlayan sular, çəmənlərlə oynayan yellər sanki oxuyurdu:

**Günəş xınadan çıxır,
Zirvə cunadan çıxır,
Çəməndə əlvən güllər
Yaşıl hanadan çıxır.**

Mən sürünü döşə yayıb yaşıl çəməndə dirsəklənmişdim. Məşədi Əli evə getmişdi. Təklidən darıxma- yım deyə üzümü Savalana tutub dağlar dağıyla danış- mağa başladım. Sənin ilk adın “Su alan” olubdur, dedim. Sonra zaman öz qadir əllərilə bu iki sözü birləş- dirib, cilalayıb, samballayıb Savalan şəklinə salmışdır. Kim bilir, bəlkə sən doğrudan da elə su alan olubsan? Onda bəs suyu hardan alıbsan? Göydənmi? Yoxsa, yox! Yağışlı-şimşəkli göy hərdəmxəyaldır. O yerə gah su, gah da od səpələyir. Sən arzuları göyerməyən insan- ların suya dönən göz yaşlarını alıbsan. Sonra bu göz yaşlarını sulara çevirib, insanların ünvanlarına axıdıbsan ki, arzuları göyərsin, ucalsın, pardaxlansın. Lakin sular çatışmayanda sən qəhərdən hönkürə-hönkürə ağlamısan da! Bu zaman sənin buludlarla dolu gözlərindən büllür

çeşmələr car olub. Sular sulara qarışıb, çağlaya-çağlaya sellərə dönüb. İnsanların arzuları da göyərüb, əməlləri də! Sənin bu səxavətini görən göy utandığındanmı, sevindiyindənmi için-için ağlayıb. Gül tapa bilmədiyi üçün sənin başına inci səpib. Axı, sən qəhrəmansan. Özü də ağ saqqallı qəhrəman! Ağ saç-saqqal isə inci işığında daha da parlaq görünür.

Günortaya yaxı Məşədi Əli kiçik bir bağlamayla gəlib çıxdı: – Sənə nahar gətirmişəm! – dedi. Mən minnətdarlıqla: – Sağ ol – dedim, – hələ iştaham yoxdur. Məşədi Əli də yanımda yarıya qədər yaşıl çəmənə sancılmış qara bir daş üstə oturdu. Cibindən siqaret qutusunu çıxartdı. Bir siqaret alışdırıb damağına qoydu. Bir-iki qüllab vurdu. Dodaqları arasında tüstülənən siqaret bir neçə dəfə közərdi. O qarşımızda qoşa dayanmış qayaları bu közlərin işığında indi görürmüş tək mənə dedi: – Bu qayalara bir diqqətlə bax! Elə bil heykələ dönmüş adamlardır. Həmişə yolumuz bura düşəndə istəmişəm ki, bu fikrimi sənə deyəm. Ancaq nədənsə unutmuşam.

Mən razılıqla: – Düz təyin edibsiniz – dedim – Məşədi, bu qayalar adam heykəlinə bənzəyir. Bu qayalar haqqında bir əfsanə də vardır. Məşədi Əli maraqla: – Necə? Haqlarında əfsanə də vardır? – dedi. Mən nisgillə: – Bəli! – dedim. O intizarla: – Sən o əfsanəni bilirsən? – dedi. Mən dərinəndən bir ah çəkib: – Bəli, bilirəm. – dedim. Məşədi Əli cibindəki siqaret qutusunu yenə çıxartdı. Bir siqaret götürdü. Yanıb qurtarmaqda olan

siqaretin oduyla alışdırdı. Kötükləşmiş siqareti kənara atdı. Sonra üzünü mənə çevirib təkidlə: – Onda danış, qulaq asım – dedi. Mən dikəldim. Yaşıl döşəkçəyə bənzəyən otlar üstə bardaş qurdum. Qoşa qayaya rıqqətlə baxa-baxa əfsanəni aram-aram danışmağa başladım:

– Bir zamanlar bu yaylağa düşən obalarda Çəmən adlı gözəl bir qızla Bulaq adlı yaraşlıqlı bir oğlan yaşayırmış. Bir-birlərini dəlicəsinə sevirmişlər. Ancaq qədər valideynlər məsum övladlarının qovuşmasına razı deyilmişlər. Səbəbi aradakı qan düşmənçiliyi imiş. Ancaq gənclər gizli-gizli görüşürmüşlər. Özü də gecələr Ay doğandan sonra... Görüşlərinin şahidi yalnız Ay olurmuş. Ayın da ki, nə dili var, nə də ağzı. Bir gecə də bədrələnmiş Ay işığında görüşə çıxan gənclər qucaqlaşmaq niyyətilə qollarını geniş açıb bir-birinə doğru qaçır. Çəmən Ay işığında o qədər gözəl görünür ki, Bulaq heyrətindən öz yerində donur. Çəmən isə sevgilisinin bu gözlənilməz faciəli görkəmindən dəhşətə gəlib donur. Bəli! Bir-birindən yalnız bircə addım aralıda donub qalan iki gənc taleyin şimşək qılıncıyla haçalanmış qayaya dönür. Gözəllik heykəli olur! Gecənin qara pərdəsi asta-asta qalxır. Daş heykəllərə dönmüş sevinclər səhnədə faciəli sevgi dramında oynayan aktyorlara bənzəyir. Sanki bu səhnəni görən Günəş də heyrətdən bir an öz yerində donub qalır. O nakam sevgililərin qanlı sevgi dastanında qırmızı bir nöqtəyə dönür. Sonra ağır-ağır qalxır. Boz gecələrə bürünüb yatan iri alaçıqların da sallaq qapıları qaldırılır. Hərə bir

işin dalınca gedir. Bulağın ata-anası yuxudan oyanır. Lakin öz oğullarını alaçıqda görmür. Axtarır, çağırır, soraqlayır, yenə tapmayı. Yaxın obadakı Çəməninin ata-anası Bulağın ata-anasının nigarançılıqla dolu səsini eşidir. Ürəklərinə nəsə damır. Alaçığa baxır. Çəmənini görmür. Axtarır, çağırır, soraqlayır. Yenə tapmır. Nə Bulaq öz ata-anasına cavab verir, nə də Çəmən! İki ata, iki ana doğma övladlarını haraylaya-haraylaya sinəsində əlvən güllər sayrısan yaşıl düzə gəlir... Bulağın ata-anası təlaşla: – Bulaq, hardasan? – deyə var səsləri ilə öz ciyərpəralarını çağırırlar... Bulaqdan səs gəlir: – Mən burdayam! Qarşınızdayam! Gözəllik qarşısında heyrətdən donub heykəl olmuşam.

Çəməninin ata-anası: – Çəmən, hardasan? Ay Çəmən? – deyə var səslə öz ciyərpəralarını çağırırlar... Çəməndən səs gəlir: – Mən burdayam! Qarşınızdayam! Gözəlliyə heyranlıq qarşısında heyrətdən donub heykəl olmuşam! Yalnız indi iki ata, iki ana öz qarşılıqlarına diqqətlə baxır. İki adama oxşar qaya görür. Dəhşətli əhvalatı başa düşür. Heykəl qayaların önündə diz çökür. Peşiman-peşiman hönkürür... Bu zaman göy də hönkürür. Elə hönkürür ki, heykələ dönmüş Bulağı da, Çəmənini də öz göz yaşlarında yuyundurur. Elə hönkürür ki, iki atanı da, iki ananı da öz göz yaşlarında çimizdirir. Ancaq nə sevən gənclərin nakam ömründən bu faciəni, nə də peşiman valideynlərin qərarındakı bu günahı yuyub apara bilmir...

Məşədi Əli dərindən bir ah çəkərək yanıb-qurtarmaqda olan ikinci siqareti də atdı: – Sən bu əfsanəni

kimdən eşidibsən? – deyə məndən soruşdu. Mən astaca: – Nənəmdən! – dedim. Məşədi Əli peşimançılıqla: – Gör gözəllik necə nemət imiş ha! Mən isə öz əlimlə öz doğma balamın gözəl sifətini eybəcərləşdirmişəm. Özümə əbədi göz dağı eləmişəm. Məni daş-qalaq eləsələr də azdır – dedi. Sonra öz günahlarını üstündən çırpmaq istəyirmiş tək oturduğu daşın üstündən qalxdı. Dəstəməz alıb namaz qılmaq üçün bulağa doğru addımladı. Kim bilir, o bağışlanması üçün namaz üstə Allahdan nə diləyəcəkdi. Eh, bəlkə də ölümünü istəyəcəkdi. Məşədi Əli getdi. Uzaqlaşdı. Mən isə Haçaqayaya yaxınlaşdım. Bir də riqqətlə baxdım. Sanki Haçaqaya gözlərimdə canlandı, tərpendi, oxudu:

**Yıxarsa dövrən səni,
Qaldırmaz cahən səni.
Buz nəfəsli sular da
Yandırar inan səni...**

Sədaqət məbədləri

Payız öz yolunu ağaclardan asdığı sarı-sarı çıraqlarla işıqlandıra-ışıqlandıra gəlmişdi. Yaylaqdakı adamlar da, ocaqlar da, nemətlər də kəndə köçmüşdü. Ocaqlar daha kənddə tüstülənirdi. Məşədi Əlinin qoyunlarını qardaşı oğlu Nuru otarırdı. O atasının üzünü görməmişdi. Böyük əmisi Məşədi Əlinin himayəsində yaşayırdı. Deyirlər Nurunun başı uşaqlıqda yara tökülmüş. Sonra ciddi müalicə nəticəsində tərtemiz sağalıbmış. Başı elə

tük gətiribmiş ki, saçı əvvəlkindən də qalın olubmuş. Ancaq, nədənsə dalğalı şəvə saçı ola-ola adına keçəl deyibləmiş. Nuru çoban idi. Çöllər oğlu idi. Hamının – oğlu olmayanın, sonsuz qalanın, tənha yaşayanın qoyununu öz sürüsünə qatıb otarardı. Haqq almazdı. Qış aylarında sürü örüşə çıxmayanda Nuru kənddə qalıb köməyə ehtiyacı olanlara əl tutardı, yox deməzdi. Nurunun ürəkkeçməsi var idi. Sanki qoynunda dolaşdığı ana təbiətin ecazkar mənzərələri üçün ürəyi gedərdi. Axı, Nurunun anası yox idi. Atasının vaxtsız ölümündən sonra anası evdən çıxıb ikinci dəfə ərə getmişdi. Nuru təbiəti özünə ana bilərdi. O təbiətin mehriban qızı olan al örpəkli günəşi çöllərdə qarşılıb, çöllərdə yola salardı.

Bir payız axşamında ağı-qaralı buludlarda Ay işığı tala-tala parlayırdı. Ay özü görünmürdü. Sanki Ay bu payız axşamında yanan ulduzların hərarətindən zərrə-zərrə əriyib buludlara hopmuşdu. Ancaq nə Nuru kəndə qayıtmışdı, nə də sürüsü. Axşamın qaranlığında kövşənə səpələnmiş adamlar qışqıra-qışqıra Nuru axtarırdılar. Əllərdə yanan məşəllər başları üstə qaldırılmışdı. Sanki adamlar içində iri şamlar yanan nəhəng bir xonçanı başlarının üstə tutmuşdular. Sanki bu, nakam Nurunun hələ tutulmamış toy xonçası idi. Mən də adamlar arasında öz məşəlimlə addımlayırdım. Uzaqdan it səsi gəldi. Bu Nurunun itin səsi idi. Zavallı heyvan ağızını göyə tutub yanıqlı-yanıqlı ulayırdı. Mən itin necə vəfalı olduğunu yalnız indi öz gözlərimlə gördüm. İt bizi görən tək zingildəyə-zingildəyə yanımıza gəldi. Sonra qabağımıza

düşüb bizi sürüyə doğru apardı. Biz sürüyə çatanda it dayandı. Ağızını göyə tutub zülüm-zülüm uladı. Sürünün arasında məşəllərin işıqlandırdığı yerdə bir adam uzanmışdı. Bu, qara saçları qara gözlərini örtmüş Nuru idi. Sanki təbiətin nadir gözəlliyinə heyran qalan Nurunun ürəyi əbədilik getmişdi. Yazıq çobanın barmaqları sinəsinə düşmüş tütəyinin dilləri üstə idi. Bəlkə uzandığı yerdə ürəyinə yatan hansı havanısa çalırmış. Kim bilir, bəlkə də elə təbiətin gözəlliklərini tərənnüm edirmiş. Sən demə it sürüdə aralanmaq istəyən qoyunu döşüylə itələyib sürüyə qaytarırmış. Nurunun həndəvərindən uzaqlaşmağa qoymayırmış. Həm sürünün, həm də Nurunun keşiyini çəkən it yorulub əldən düşübmiş. Gənc çobanın ətrafına toplaşmış adamlar sanki bu payız axşamında donmuşdu. İndi adamlar şamdana, əllərində yanan məşəllər isə şamlara bənzəyirdi... Birdən arxadan bir qışqırıq səsi eşidildi. Sanki kiminsə ürəyini dartıb sinəsindən qopardılar. Hamı dönüb arxaya baxdı. Qışqıran bir qız idi. Yox! O qışqırmırdı. Ayaqyalın, başıaçıq, sürüyə doğru qaça-qaça haray çəkirdi. Deyəsən heç məşəl yandırmağa da macal tapmamışdı. Özünü məşələ döndərüb qaçırdı. Qaçdı... Qaçdı... Adamlara çatanda hamı o qızı tanıdı! O kəndimizin ağ mərmər mücəssəməsinə bənzəyən Şölə idi! Ancaq o mücəssəmə tək bir yerdə dayanmadı. Yox! Qoşa avara dönən iki qoluylla insan dalğasını yardı. Özünü Nurunun üstünə atdı. Şölə titrəyən əllərilə nisgilli ürəklərin kövrəlmiş tellərinə yangılı bir mizrab çaldı:

**Gəl olma çapar, gülüm,
Səni kim tapar, gülüm?
Yalqız qoyma, məni də
Özünlə apar, gülüm!**

Gənclərdən biri əyilərək Şölənin qolundan yapışıb Nurudan ayırmaq istədi. Ancaq Məşədi Əli: – Dəymə! – dedi – Qoy doyunca oxşayıb ağlasın! Ürəyini boşaltsın. Yoxsa, ürəyi partlaya bilər – dedi. – Mən indi bildim ki, rəhmətlik adı bir tütəkdə niyə elə yanıqlı havalar çalırmış! Sən demə sevirmiş! Qoy o yanıqlı havaların nisgilli sözlərini də Şölə desin!

Şölə də deyirdi. Özü də fəryad edə-edə deyirdi! Dedi... Dedi... Axırda yoruldu. Susdu. Bayıldı. İki sevgilini havaya qaldırıb kəndə yollandıq. Sanki əllərdə yananlar məşəllər deyildi, adamların şölələnən ürəkləri idi. Mən çiynlər üstə gedən sevgililərə baxdım. Sevgi dünyasının əbədi məşəlləri arasında uyumuş iki nakam gənc zirvələşən sədaqət məbədlərinə bənzəyirdi...

Yanıqlı bayatı

Nurunun qəfil ölümü Məşədi Əlini yaman sarsıtdı. Dərd dərd üstə qalandı. Dərdlərə davam gətirmək çətinləşdi. Bu boyda dünya bir neçə damcı yaş olub Məşədi Əlinin gözlərindən düşdü. Kişi heç kimi görmədi, heç kimə yovuşmadı, heç kimlə danışmadı. Həyatdan da, ömürdən də, taledən də küsdü. Deyirlər Məkkədə bir qara daş var. Məkkəyə ziyarətə gələnlər o daşı öpür. Ürəyindəki arzuları o daşa açır. Hamısının da həqiqətə

dönməsini o daşdan istəyir. Məşədi Əlinin kənddəki evinin qabağında da bir daş vardı. Ancaq qara deyildi, bozdu. Məşədi Əli o daşın üstə əyləşərdi. Qarşısından gəlib keçənlər kişiyə yenə də hörmətlə salam verərdilər. O isə heç qımıldanmazdı. Yalnız sakit-sakit baxardı. Bu görkəmdə postament üstə əyləşmiş daş heykələ bənzəyirdi. Uşaqlar arasında Məşədi Əliyə “dəli” deyənlər də vardı. Ancaq o dəli deyildi. Dərd daşımaqdan yorulmuşdu, zəifləmişdi, əzginləşmişdi. Axı, dəli vurur, yıxar, dağıdar. O isə dalğın gözlərini üfüqlərə dikib nəse axtarırdı. Kim bilir, bəlkə də Surxayın zərbədən əvvəlki hamar, gözəl, məsum üzünü gəzirdi. Surxayın günləri həyəcanlı, təlaşlı, xəyallı keçirdi. Deyirlər uşaq adamı düşmən qapısına da aparar. Sən demə, xəstəlik də adamı hara gəldi çırparmış, özü də ata xəstəliyi ola! Surxay da özünü oda-suya vururdu. Gah falçı çağırtdırıb evdə atasına tas qurdururdu, gah da atasını ocağa aparıb Allahdan ona şəfa diləyirdi. Həkim isə yox idi. Daha heç nədən, heç kimdən kömək görməyən Surxayın gümanı yalnız özünə çatırdı. O, razıydı ki, öz həyatını qurban versin. Təki atası sağalsın!

Günəş Savalanın çiyni üstədən mənzilinə düşəndə Məşədi Əlinin evindən yanıqlı bir bayatı qalxardı. Hələ də küçədə daş üstə əyləşib dalğın-dalğın üfüqlərə baxan ərinin dumanlı aqibətindən təşvişə düşən Xansənəm yanıqlı bayatılar oxuyardı. Yoldan keçənlər şikayət dolu bayatıları eşidərdilər. Kiminin qaşları çatılar, kiminin gözləri dolardı.

...Küləkli bir yay günüdür. Coşğun dəniz ləngərlə dalğalanır. Sanki külək mavi cildli nəhəng bir xatirə dəftərini varaqlayır. Xatirələr bir-birinin əlindən tutub addımlayır. Onlar keçmişdə qalmaq istəmir. Çiyin-çiyinə gələcəyə doğru addımlayır. Axı, hər xatirə insan ömrünün canlı bir parçasıdır. Bəlkə də insanın tərcümeyi-halının ən maraqlı, ən qiymətli hissələri elə xatirələrdir. Yoxsa dünyanın yaraşığı olan insanın tərcümeyi-halı çox cılız, quru, yoxsul olardı. Yaşasın xatirələr! Şiriniylə, acısıyla! Bəlkə dənizin sahillərini yuyan da adi dalğalar deyil. Növbəylə qayalara nə isə danışan xatirələrdir. Xatirələr elə çoxdur ki, sahilə çatar-çatmaz biri o birini basıb qabağa keçməyə çalışır... Odur bax! Bir dalğa köpüklənə-köpüklənə o biri dalğanı ötüb özünü sahilə dikələn boz daşın üstünə atır. Bu daş elə bizim kəndimizdəki o boz daşı andırır... Ancaq bu daşın nə qarşısında küçə var, nə də üstündə Məşədi Əli...

BAXTIN DA BAXTI VAR...

Qışda doğma kəndimiz Çanaxbulaq Savalanın ağ yaxasında qara gözmuncuğuna bənzəyirdi. Novruz gələndə Savalanın geniş döşündə sərilmiş yumşaq çəmən zümrüd naxışlı məxmər süfrəyə dönərdi. Yerlərini rahat görənlər quzu qırpımı körpə otlar yaşıl gülüşlərilə boy atmaqda bir-birilə yarışardı. Otlar o qədər şux, tər, gümrəh olardı ki, hətta başları üstündən xəfif-xəfif əsib keçən ağ qanadlı mehlin təsirindən belə uğunub bir-birinin üstünə yığılardılar. Otların arasından dartınıb qalxa-

raq ala gözlərilə bu mənzərəyə təəccüblə baxan üçqulaqlar sanki otların bu hərəkətindən utanıb rəngdən-rəngə düşərdi. Üçqulaqlar bu görkəmdə şölələnən əlvan şamları xatırladırdı. Sanki mərmər sinəli həmişəcəvan dağ ana firuzə örpəkli bahar qızına fərəhə bürünmüş səmənili, şamlı, noğullu bayram xonçası tutardı. Ceyran gözlü inəklər, maral buynuzlu camışlar, pələng sıçrayışlı atlar, bulud geyimli qoyunlar, həzin nəğməli quzular bu nəhəng xonçanın yaraşığını daha da artırardı... Sanki insanlar da körpə quzu sürüsünə bənzəyən ac duyğularını gündüzlər bu xonçanın axar-baxarlı yerlərində otarıb, doyurur, gecələr isə öz mənzilindəki yatağına qaytarardılar. Lakin biz xeyirxah ananın zəngin təbiətli, əlvan nemətli, nadir zinətli xonçasının tamaşasından imtina edib ucsuz-bucaqsız çöllərə düşərdik ki, bəlkə alın tərimizin odlu damcılarında kəsad baxtımızda bir ruzu ulduzu yandıra bilək. Bu çöllərdə dövrənin saysız-hesabsız ağır şölələrilə yüklənən ürək həm karvan, həm də sarvan vəzifəsini görürdü...

Müasir gənclərin hansından soruşsan ki, baxt nədir? Bəlkə də o çox düşünmədən deyər ki, baxt istedad, zəhmət, mübarizədir. Baxtın uğurlarını bu qürurla səslənən sözlərin ünvanına yazmaq gərəkdir. Lakin insan həyatda mövcud olan aydın səma, münasib iqlim, həssas qayğı təzəcə sozalmağa başlayan baxt ulduzunu par-par parıldatdığı halda, hardansa qopub gələn vaxtsiz tufanın zəhmli baxışı, soyuq nəfəsi, ədalətsiz hökmü o gələcək müjdəçisini işarmamış qapqara qaralda bilər.

On yeddi sinnimə təzəcə girmişdim. Məndən on yaş böyük olan bibim oğlu İsrafil ilə Ərdəbildən Muğana çərçi xırdası aparırdıq. Atlara yüklədiyimiz matahları Araz qırağına qədər səpələnmiş keçəli alaçıklarda satıb birtəhər gündəlik xərcimizi çıxarırdıq. Pul olmayanda apardığımız şeyləri yağa, pendirə, yuna da dəyişərdik. Təki bir balaca qazanc yeri görünsün. Elə vaxt olardı ki, bu obadan o obaya gedib çıxana qədər təşnə dodaqlarımız susuzluqdan Muğanın şoran torpaqlarından da betər cadar-cadar olardı. Gözlərimiz isə gecələr asimana dikilmiş münəccim gözlərinə dönərdi. Fərq bunda idi ki, münəccim ulduz axtarardı, biz isə su... Arazdan üzümüzə xəfif meh əsərdi. Sanki sərin mehin yangılı dodaqlarımıza toxunan ağ qanadları qırmızı dilli ocağın odunda qarsardı. Ümidimiz gah uzaqda çağlayan suyu andıran parıltılı ilğıma, gah da ağ bulud karvanından ayrılıb qızmar torpaqda buxarlanan yağış damcısına bənzəyərdi! Pərvazlanmaq istəyən arzumuz bürküdə tənqiyib könlümüzdəki yuvasına qayıdardı... Qarşıdakı obaya çatanda üstümüzə ağ, qara, boz qoyun itləri cumardı. Dəvələrin arasından bizə hücum çəkən bu itləri boyda köşəklərdən ayırmaq mümkün olmazdı. Yağlı qoyun ayrıni ilə yallanan bu harın itlər həm zəhmli, həm güclü, həm də qorxulu olurdular. Belə ki, hansı it yüklü ata bir döz vursaydı, yazıq heyvanı yıxa bilərdi. Bu itlər döz vurmağı sürüyə soxulan canavarlarla tək-bətək döyüşlərdə öyrənmişdi. Səsə alaçıqdakı adamlar tökülüb gələrdilər. Kişilər bizi qara qıllı ağzında çən-

gəlli dişləri ağaran itlərin halqalı mühasirəsindən güclə xilas edər, təsəlliylə sakitləşdirər, obanın yaşıl meydançasına aparardılar. Yol boyu istiyə, acılıqla, susuzluqla apardığımız gərgin mübarizəni unudub yorğun gözlərimizi bizi əhatə edən adamların ağzına dikərdik. Gözləyərək ki, bizdən bir şey alacaqlar, ya yox! Bəzən bir obada sifətə etməmiş, atların yükünü çatıb başqa obaya sürməli olardıq. Belə vaxtda İsrafil yanıqlı bir ah çəkib deyərdi: – Eh, Allah gərək insanın ömründən kəsib baxtına calasın. Adam var, özü gözəldir, baxtı kifir. Adam da var ki, baxtı gözəldir, özü kifir. Sən demə, əsas baxtın gözəlliyi imiş! Baxtı gözəl olan kəs həyatda yapışıqsız olsa da, öz istəyinə asanlıqla qovuşa bilirmiş. Baxtı çirkin, özü gözəl olan kəs isə nə qədər sürətlə irəliləsə də, öz qaçaq diləyindən çox-çox geridə qalırmiş!

Düşünərdim ki, bu İsrafil məndən böyük olsa da gör nə gülməli söz deyir. Məgər insanın ömründən də şirin, əziz, müqəddəs bir nemət varmı? Ancaq bu haqda bibioğlumun özünə bir söz deməzdim. Mən bu sözün mənasını çox sonra, yaşa dolanda başa düşdüm. Həm də İsrafilə haqq qazandırdım. Baxtı uğurlu olmayan ömür susuz bulağa, meyvəsiz bağa, işıqsız çırağa bənzəyir! Nə qədər uzanır uzansın, fərqi yoxdur, nə istəyinə yetir, nə də mənzilinə çatır. Göz işlədikcə uzanan həyat yolunda baxtı qırılanda arzuları da boy atmamış gödək-gödək qalır, qol-qanad açmamış çilik-çilik olur, pardaxlanmamış qönçə-qönçə tökülür. Mən hələ

həyatda yeni bir şey də kəşf etdim. Gördüm ki, yalnız insanın deyil, baxtın da baxtı varmış! İsrafilin isə bu barədə heç təsəvvürü də yoxmuş! Deyə bilərlərmiş ki, bu fikir düz deyil. Əslinə baxsan həyatda heç baxt deyilən şey yoxdur. Bəs insana bəslənən xüsusi münasibət nədir? İnsanın baxtıdır! Xüsusi münasibətin yaratdığı gözəl şəraitin özü isə insanın baxtının baxtıdır da! Ancaq yalnız dirilərin deyil, ölülərin də baxtının baxtı var. Elə ölü var ki, xidməti şöhrətindən, elə ölü də var ki, şöhrəti xidmətindən böyükdür...

HƏR BAĞIN ÖZ BÜLBÜLÜ

Ölməz nəğməkarımız Bülbülə.

Ağır sınaqlı müharibə cəbhə-cəbhə, meydan-meydan, səngər-səngər uzanırdı. Sanki səhər-axşam gurlayan topların heybətli səsləri narahat dünyamızın hər guşəsində əks-səda verirdi. Sanki Avropanın döyüş meydanlarında alışıb-yanan tankların, təyyarələrin, qatarların hər yana uzanan alovları qədim Şərqi qocaman şəhəri Ərdəbilin köhnə yollarında, küçələrində, meydanlarında intizarla addımlayan insanların soyuq yanaqlarını da yalayıb keçirdi. Sanki bu alovlar yanaqlardan sinələrə axıb ürəklərə yanğı salırdı. İnsanı insanlıq haqqında dərinlən düşünməyə vadar edirdi. Sanki bu alovlar vüqarlı, əzəmətli, təmkinli Savalanın ağ saçlarını qırmızı dillərilə qarşılıqca zaman-zaman doğma sinəsində xarlanıb daşa dönmüş qar əriyib suya

dönürdü... Sanki başına qara örpək örtmüş dağ ölməz şəhidlərə yas saxlayıb, şəffaf gözlərindən çeşmə-çeşmə yaş axıdırdı... Lakin bu sakit görkəmli məğrur dağın təlatümə gələn çayları öz döyüş nəğmələri ilə qitədən-qitəyə soxulmağa çalışan qəsbkarlara meydan oxuyurdu. Axı ömrünün bütün köklərilə, arzularının bütün qanadlarıyla, səfərlərinin bütün yollarıyla həyata bağlı olan insanlara top gurultusu, tank nəriltisi, təyyarə uğultusu deyil, sülh, əmək, səadət nəğmələri gərəkdir. Narahat insanlar tüğyana gəlmiş ürək tellərini məhz dinclik nəğmələri ilə sakitləşdirib, nizama salmaq istəyirdilər. Belə vaxtda Şimali Azərbaycanın incəsənət ustaları Cənubi Azərbaycana qastrol səfərinə gəlmişdilər. Qardaş diyardan gəlmiş qonaqlar yenə bir axşam Ərdəbildə konsert verirdilər. Arxasını Savalana söykəyən kəndlərdən də, Muğanda Araz boyu sıralanan obalardan da, Baqrov ətəyinə səpələnən qəsəbələrdən də bu konsertə gələnlər vardı. Səhərdən axşama qədər bir parça çörək üçün dəridən-qabıqdan çıxan hamballar da son pulunu verib bu konsertə bilet almışdılar. Aylarla evdən eşiyə çıxmayan, göydə göz vuran ulduzlara da yalnız pəncərə dalından baxan xanımlar da qara atlas çadraya bürünüb bu konsertə gəlmişdilər. Çadraların üstü də parlayırdı, altı da... Üstə atlaslar, altda almaslar bərq vururdu. Lakin altdakı parıltıları görənlər yoxdu. Axı ağ ulduzlara bənzəyən almasların üstünü qara buluda oxşayan çadralar örtmüşdü. Əlbəttə, xanımların öz ixtiyarları öz əllərində olsaydı, dərhal bu qara çadraları ağ

ulduzların üstündən atardılar. Daş-qaşlar şölə çəkə-çəkə sərvət yarışında məğlub olan xanımların gözlərini qamaşdırardı. Lakin xanımların ixtiyarları yanlarında hər an öz xəfif öskürəkləri ilə öz varlıqlarını hiss etdirməyə çalışan ərələrində idi. Qısqanc ərələr isə namusu qorumağı sərvəti nümayiş etdirməkdən üstün tuturdu...

Salonda göyə iynə atsaydın yerə düşməzdi. Sanki Ərdəbilin bütün peşəkarları salonda idi. Burda baqqal da, bəzzaz da, əttar da, nalbənd də, şatır da, çayçı da, fotoqraf da, çəkməçi də vardı. Burda ən füsunkar, cazibədar, ecazkar gözəl sayılan nəğmə, ən sadıq pərəstişkarlar isə nəğmə vurgunu insanlar idi. Burada sərvətindən, şöhrətindən, xidmətindən asılı olmayaraq insanları bir hüquq birləşdirirdi! Nəğməni sevmək hüququ! Mən də bu konsertə nəğmə həvəsilə kənddən gəlmişdim. On yeddi yaşlı yeniyetmə bir gənc idim. Hələ üzümə bir ülgüc dəyməsə də keşməkeşli taleyimin qısa yolunun kövrək sinəsini min qılınc doğramışdı...

Səhnədə Bülbül oxuyurdu. Lakin o qızılgülə könül açan, mahnı deyən, sacdə qılan bülbül deyildi. Milyonlarla insanın sənətinə, ülfətinə, şöhrətinə pərəstiş etdiyi həyat aşiqi, nəğmə fədaisi, səadət carçısı Bülbül idi! Bülbülün səsi “Balıqlı çay”ın gümüş ləpələrində çağlaya-çağlaya axıb gedirdi. Bülbülün səsi ağ göyərçinlər tək “Şeyx Səfi” məqbərəsinin başında qanad çalır. Bülbülün səsi Kəhralanın ala çinarlarının yaşıl yarpaqlarına dəyib əks-səda verirdi. Sanki damarlı əllərə dönmən yarpaqlar Bülbülü dönə-dönə alqışlayırdı. Bülbülün

səsi Sədrin bağında canlı bülbülləri heyrətdən dondurub budaqlar üstə fiqurlara çevirirdi...

Bülbül oxuyurdu:

**“Təbriz üstü Marağa,
Zülfün gəlməz darağa...
Gəzərəm oymaq-oymaq,
Gəlləm soraq-sorağa.**

**Qərənfil oyum-oyum,
Dərim qoynuma qoyum,
Yağış yağsa yer doymaz,
Mən səndən necə doyum?**

**Qızılgül olmayaydı,
Saralıb solmayaydı.
Bir ayrılıq, bir ölüm,
Heç biri olmayaydı”.**

Salon Bülbülü alqışlayırdı. Bülbül gülürdü. Nə Bülbülün nəğməsi qurtarırdı, nə salonun alqışı. Axı bu nə adi konsert, nə sadə görüş idi. Yox! Yox! Salondakılar səhnədə illərlə intizarında olduqları doğma qardaşını görürdü. Tanış misraları eşidirdi. Bülbül də illərlə doğma qardaş nisgiliylə dolmuş sinəsinin qubarlarını dağıtmaq üçün var səsilə oxuyurdu. Oxudu, oxudu, oxudu... Yenə salondakılar əldən düşmüş Bülbüldən əl çəkmək istəmədilər. Ancaq Bülbül daha oxumadı. Yalnız təbəsüm dolu baxışlarında həm təşəkkür, həm də şikayət oxundu. O səhnənin qabağına gəlib üzünü gileylənə-gileylənə salondakılara tutdu. Sonra məhəbbətlə, təmkin-

lə, inamla dedi: – Bu diyarın bağlarında sinəsi nəğməylə dolu neçə-neçə sahibsiz bülbül oxuyur. Ancaq səsini heç kim eşitmir. Yox! Bəlkə də eşitmək istəmir desək daha düz olar. Ona görə də nə səsinin məlahətini, nə də nəğməsinin tərəvətini heç kəs bilmir. Öz talelərindən küsmüş incik bülbüllərin köksü hələ kəşf olunmamış nadir dəfinədir. Necə vardırırsa, eləcə də qalır. O bahar aşıqlarının, azadlıq carçılarının, səadət nəğməkarlarının naməlum ünvanlarını axtarıb tapmaq lazımdır! Səslərini dinləmək lazımdır! Həm də yalnız səslərini dinləmək yox, özlərini bəsləmək, əzizləmək, qiymətləndirmək lazımdır! Axı bülbüllər ülfət sevir, şəfqət gözləyir, məhəbbət umur... Yoxsa nə həvəsə gələr, nə də ilhamla oxuyar. Köksündə bəslədiyi nəğmələriylə nə özünü, nə də insanları sevindirər.

Bülbülün nəğməkar dodaqlarından axan bu sözlər büllur bir çeşmənin sərin suları tək salondakı təşnə ürəklərə səpələndi. Lakin bir an içində gurultuyla çağlayan şələləyə dönüb geriyyə qayıtdı. Səhnənin qabağında dayanıb təbəssümlə salona baxan müğənninin üzünə töküldü. Sanki Bülbül salondakıların öz ürəklərindən keçənləri demişdi! Bəli! Sanki xəzinə sinəsi sənət inciləri ilə dolu olan müğənni özünün ən nadir nəğməsini ifa etmişdi. Salondakılar da bu nəğmənin mənasını dərinləndirib duyub ifadəsini hərərətlə alqışlayırdılar. Sanki salonda qopan alqışlar səhnədən deyilən sözlərin əks-sədası idi...

Bülbül müharibə alovları içərisində gurlayan yaylım atəşləri altında qələbə inamlı nəğmələr oxuya-

caqdı. Mahir sənətkarı nəmli səngərlərdə od ürəkli döyüşçülər intizarla gözləyirdilər. Ona görə də indən belə bu səhnədə doğma diyarın öz nəğməkar bülbülləri oxumalıydılar...

Səhər qaldığım mehmanxanadan çıxıb kənd yoluna düzəldim. Günəş mavi üfüqdə təzəcə qızarırdı. O həssas bir gözəlin rıqqətdən partlamış al dodağına bənzəyirdi. Yanıq Baqrov dağlarında sərin meh əsirdi. Yox! Yox! Deyəsən rıqqətli dodaq nəşə pıçıldayırdı. Kim bilir, bəlkə də sevdiyi bir mahnını oxumaq istəyirdi. Haradansa bir tar səsi gəlirdi. Səs dalğa-dalğa başım üstə çağlayıb qulaqlarıma dolurdu. Dönüb ətrafimdakı eyvanlara, qapılara, pəncərələrə baxdım. Heç nə görmədim. Hələ şəhər sakinləri səhərin şirin yuxusundan ayılmamışdılar. Bəlkə də axşamkı konsertin nəşəsindən məst olmuşdular. Özlərinə gələ bilməmişdilər. Ancaq kimsə, haradansa səhər tezdən tar çalırdı. Görünür Baqrov dağları tək bağı yanıq-yanıq olan bu adam axşamkı konsertdən sonra səhərə qədər yata bilməmişdi. Günəş çıxar-çıxmaz o, tarını götürüb eyvana çıxmışdı. Sonra dırnaq boyda mizrabı tarın tellərinə vurmuşdu. Özü də elə vurmuşdu ki, telləri titrədən təmas ürəkləri təlatümə gətirsin. Tar çalan elə çalır ki, günəşin özü də şövqə gəlirdi. Bəli! Günəş də tarın doğma rübabıyla oxumaq istəyirdi. Yolum uzaqdı. Mən şəhərdən iti addımlarla çıxdım. Yolda dalğa-dalğa qabarıb enən sinəmdə öz ürəyimin səsini eşitdim. Ürəyim oxuyurdu:

**Var səsinlə oxu, tar!
Sən aləmsən axı, tar!
Sussan, mahir barmaqlar
Səni yenə oxudar!**

**Hər notun öz qədri var,
Hər şeirin öz sətri var,
Hər bağın öz bülbülü,
Hər gülün öz ətri var!**

Ürəyim oxuyurdu. Ancaq oxuya-oxuya inanırdım ki, zaman gələcək, Arazın bu tayındakı naməlum bülbüllər də o tayındakı məlum Bülbül tək oxuyacaqdır. Mütləq oxuyacaqdır!..

AT SƏDAQƏTİ

Dayım oğlu Mətləbin əziz xatirəsinə.

Dayım oğlu xəstəlikdən durandan sonra bizə gəlmişdi. Yenə də həmişəki mehriban adətimizlə qucaqlaşmışdı. Masa kənarında qabaq-qənşər əyləşdik. Ömür yoldaşım süfrə açdı. Yedik, içdik. Mən dayım oğlunun solğun, halsız üzünə təəssüflə baxdım. Qəribədir. Neçə-neçə döyüşün odu-alovu içərisindən sağ-salamat, qələbəylə qayıdan mərd bir əsgəri namərd xəstəlik sarsıtmışdı. Mən canıyananlıqla əziz qonağıma: – Daha özünə bax! Pəhrizinə fikir ver! – dedim. Xəstəliyin qarşısını almaq üçün insanın diqqətindən də çox şey asılıdır. Dayım oğlu: – Eh, nə olacaq, olacaq, at ölünməyə otlayar – deyərək güldü. Mən gülmək əvəzinə də-

rin xəyala getdim. Qonağım mənim ağır düşüncəyə dalmadığımdan nigaran qaldı: – Nə fikirləşirsən? – deyərək soruşdu. Mən qətiyyətlə: – At haqqında yadıma nadir bir əhvalat düşdü. Axı, at təkə ölməyə otlamır, həm də ölməyə sədaqətli olur – dedim. Dayım oğlu başının təsdiqiylə: – Düz deyirsən! Atın sədaqəti haqqında mən də çox eşitmişəm. At qanlı döyüşlərdə sahibini ölümün ağzından qurtarıb. Kimsəsiz səhrada yaralı sahibinin başı üstə dayanıb kişnəyə-kişnəyə keşiyini çəkib, uzun yolda sahibini mənzilinə vaxtından qabaq çatdırıb...

Mən inamla: – Yox! Dayıoğlu, mənim görüyəm at əhvalatı sənə eşitdiyən əhvalatlardan daha da heyvətli-dir! – dedim. Ədəbiyyat müəllimi olan qonağım nəvə yeni bir hadisə eşitmək arzusuyla məndən əl çəkmədi: – O heyvətli əhvalatı danış, mən də qulaq asım! Axı şairlər obrazlı dillə danışırlar.

Mən yeniyetmə çağında kəndimizdə gördüyüm o nadirdən də nadir hadisəni yenidən gözlərimdə canlandırmağa başladım.

Sona böyük xalamın sonbeşiyi idi. Mənim gözü-münsə ilk ovu. Biz göbəkəsdə olsaq da, nişanlanmamışdıq. Sona məndən iki yaş kiçik, mehriban, həssas, qayğıkeş qız idi. Laylanı, bayatını, mahnını çox sevirdi. Mənə saatlarla şeir oxutdurur, sağ əlini yanağına söykəyər, diqqətlə qulaq asardı. Bu zaman onun ağ, girdə üzü haldan-hala düşərdi. Sanki qızın üzündə yaşlı bir ananın ömür dastanı varaqlandı. Neştəri çayının o tayındakı güneydə qədim baba bağımız vardı. Bağın sol

döşündən “Gözə” adlı bulaq gecəli-gündüzlü şaqhaşaq-la axıb gedirdi. Sanki o bağın çarpan ürəyi idi. Gündüzlər bağın keşiyini Sona çəkirdi, gecələr mən...

Gecələr bağda yerə düşüb taqqıldayan meyvələrin səsinə adət etdiyimdən yuxudan ayılmazdım. Ancaq bir gecə müdhiş bir səsə oyandım. Yox! Bu səs deyildi. Bütün bağı silkələyən dəhşətli bir zəlzələ idi. Mən komada təlaş içində ayağa qalxdım. Cəld eşiyə çıxdım. Ətrafa boylandım. Bağ silkələnsə də, yerində idi. Zəlzələ də dayanmışdı. Aya baxdım. Sanki qorxudan rəngi daha da saralmışdı. Birdən titrək baxışlarım Ayın çəhrayı ətəyindən sürüşüb yaşıl ağacların arasına düşdü. Məğrur palıdı öz yerində görmədim. Sanki kimsə palıdı oğurlamışdı. Kəsib aparmışdı. Bəlkə o səs elə balta səsi imiş. Yox! Qaya boyda qocaman palıd bir baltayla yığılan deyildi. Birdən göydə nəsə gurladı. Əks-sədası Savalana düşdü. Sonra çılpaq qayaların üstə gah parça-parça qara atlaslar, gah da salxım-salxım qırmızı alovlar səpələndi... Palıdı yıxanın nə olduğunu bildim. Şimşək çaxırdı. Palıdın boş qalmış yerinə doğru qaçdım. Heyrətdən dondum. Ətrafdakı ağaclar başlarını palıdın üstə əymişdi. Sanki döyüş meydanında həlak olmuş bir qəhrəmanın başına yaxın dostları toplaşmışdı...

Palıd qədimdən insanların nəzərində əzəmət, ülvilyət, dəyanət timsalı olmuşdur. Ancaq insanlar palıdın uşaq əli boyda yarpaqlarına bükdüüyü sirləri görə bilməmişlər. Elə zənn etmişlər ki, palıd başı üstə meydan oxuyan tufanları möhkəm qollarıyla parçalayır, qovur,

dağıdır. Bütün bəlaları öz başından sovur. Ancaq insanlar görməmişlər ki, hər tufan gələndə qara ağzından palıdın içinə sarı bir xal calır. Sarı xallar palıdın içini acgözlüklə yeyir. Lakin palıd cıncırını da çıxarmır! Bəli! Palıd öz təmkinlilik şöhrətini itirməməkçin, başqa ağacları çaşdırmamaqçin, insanların dözümlü haqdakı təsəvvürlərini korlamamaqçin bütün ağırlarını-acılarını öz içində gizləyir. Bir gün isə... Palıd öz kökündən qopub nərəylə yığılır. Fəqət elə yığılır ki, əks-sədası son dəfə kükrəyib yatan sel səsi tək, son dəfə qıy vurub batan qartal səsi tək, son dəfə partlayıb susan mərmə səsi tək qulaqlarda qalır. İnsanlar bu əks-sədanı ömrü boyu unuda bilmirlər.

Səhər Sona növbəni məndən təhvil almaq üçün bağa gəldi. Salamlaşdıq. Görüşdük. Ancaq qız gözlərimə çox tutqun göründü. Səbəbini soruşdum. Sona içini çəkə-çəkə: – Bu gecə Xeyrulla kişi həlak olub – dedi. – “Pələng öləndə”ki yerində kələk quranda şimşək vurub. Xeyrulla kişi bizim nə qohumumuz, nə də qonşumuz idi. Ancaq yaxşı adam idi. Işıqlı gözlərindən, sözlü dodaqlarından gülüş əskik olmazdı. Sanki Xeyrulla kişinin üzü elə təbəssümdən yağrulmuşdu. O mehriban insan həm də məşhur pəhləvan idi. Kənd toylarının sulanmış meydançalarında qara zurnanın müşayiətilə aslan tək pəncələri üstə ləngərlə gəzərdi. Sonra gülüşə də gülüşlə girərdi. Ancaq qərribə adəti vardı. Rəqibini bassa da yıxmazdı. Hətta “mənəm-mənəm” deyən gənclərin də arxasını yerə vurmazdı. Sevdini qızın intizar dolu gözləri qarşısında utandırmazdı. Xeyrulla kişi-

nin bu adətini kimi məğrurluğa, kimi lovğalığa, kimi də alicənablığa yozardı. İndi isə kəmfürsət dövrən dəyanətli bir insanı yıxmışdı. Özü də qəfildən yıxmışdı. Elə yıxmışdı ki, o, bir daha ayağa qalxa bilməsin.

Xeyrulla kişi Əmir Mənsurun rəiyyəti idi. Yerləri daşlıq olduğuna görə əkəndə-biçəndə əziyyət çəkirdi. O, axşam sərin düşəndən sonra Ay işığında “Pələngölən”dəki yerində daşları daşıyıb ayrı-ayrı sahələrdə kələk qurmuş. İstəyirmiş ki, heç olmasa yerin başqa sahələri daşdan təmizlənmiş olsun. Daşlar əkində kəvahinə, biçində orağa dəyib adamı incitməsin. Sanki Xeyrulla kişi o daşları yığdıqca zalım fələyin məzlum taleyinin qapısına vurduğu topları sayırmış. Sonra da o daşlardan fələyin hələ də davam edən hücumu qarşısında bir qalaça qurmaq istəyirmiş ki, özünü qoruya bilsin. Ancaq Xeyrulla kişi heç təsəvvürünə də gətirməyirmiş ki, əzablara qatlaşa-qatlaşa o daşları topladığı zaman özünün can evi dağılacaqdır. Bu zaman zalım fələk məzlum taleyin qapısına elə bir ürək yandırıcı top vuracaqdır ki, o torpağı da, daşı da, insanı da kösövə döndərəcəkdir.

Sona ağlayırdı. Özü də zülüm-zülüm ağlayırdı. Yaxşı bir adamın həyatdan getdiyi üçün ağlayırdı. Niyə gizlədim, mən bağda hirslənəndə Sonanı incitmişəm də, vurmuşam da... Ancaq heç zaman o belə ağlamayıb. İri gözlərindən iki damla yaş düşən tək üzünü yumaq üçün “Gözə”yə qaçıb. Mən də onun dalınca cummuşam. Qız bulağın bu başında əyilib əllərini suya uzadanda mən bulağın o başında heykəl tək dikəlmişəm.

Sona məni vurmuş tək əllərini bulağa çırpıb soyuq suyu mənim tərli bədənimə sıçradanda mən tükümü də tərətməmişəm. Qızın üzünə yalnız suya düşən əksində baxmışam. Gözlərində acığının necə yavaş-yavaş soyduğunu da sudakı əksində müşahidə etmişəm... İndi mən özüm Sonanın əlindən tutub “Gözə”yə apardım. O gözlərinin qara büllurlarını “Gözə”nin ağ büllurlarıyla yudu. Qara büllurlar daha da iriləşdi, şəfəqləndi, qəşəngləşdi... “Gözə”dən qayıdanda bağda qocaman palıdın şimşək atəşi altda sınıb yığıldığını Sonaya dedim. Qız kədərlandı. Axı dövrənin başsız axını bir gecədə iki palıd yıxmışdır. Birini bağda, birini isə çöldə...

Bağ cığırında Sona ilə yanaşı addımlayırdım. Ancaq nə mən danışardım, nə də o. Sanki bu gecəki şimşəyin törətdiyi fəlakətdə günahkar biz idik. Mən düşünürdüm ki, palıd acağı ilə Xeyrulla kişinin taleləri arasında bir oxşarlıq vardır. Palıd ağacı bir insan tək şimşəklə təkbətək döyüşüb başqa ağacları xətərdən qorumuşdur. Ancaq özü döyüşdə qürurla həlak olmuşdur. Xeyrulla kişi isə bir palıd ağacı tək şimşəyi özünə çəkib başqa insanları xeyirxahlıqla təhlükədən qurtarmışdır. Lakin özü fəlakətdən xilas ola bilməmişdir. Bəlkə də şimşək öz işığıyla bağı da, çölü də aydınlaşdırmaq istəmişdir ki, palıd ağaclarla dolu bağda daha əzəmətli görünsün. Xeyrulla kişi qaranlıq çöldə daşları daha yaxşı seçsin. Ancaq işıq alova dönəndə fəlakət də gətirmiş. Necə ki, gətirib də!

Mən Sonanı təskinliklə bağda qoyub kəndə yollandım. Yadıma bir il əvvəl baş vermiş bir hadisə düşdü...

Sona xəstələnmişdi. Od tutub yanırdı. Hərərəti adamı gəndən çalırdı. Qızın ağ, girdə üzü qıpqırmızı olmuşdu. Alnında isti tər muncuqlanmışdı. Sanki xəstənin yanğısının hovunu dərmək üçün yanaqlarına şehlə dolu qızılgül yarpaqları sərmışdilər. O yarpaqlar isə Sonanın çöhrəsinin istiliyini daha da şiddətləndirirdi. Dərman dalınca şəhərə getmək lazım idi. Minik isə yox idi. Baba yurdunun bütün sakinləri Savalandakı yaylağa köçmüşdülər. Mal-heyvanı da özlərilə aparmışdılar. Bağ yiyəsiz qoymamaq üçün Sonayla mən kənddə qalmışdıq... Gümanım Xeyrulla kişiyyə gəldi. Getdim. Nə üçün gəldiyimi dedim. Kişi Sonanın xəstələnməsindən mütəəssir oldu. Ağ atı özü yəhərləyib cilovunu mənə verdi. Ağ at məni ağ göyərçin tək şəhərə çatdırdı. Dərmanı aldım. Arxayınlaşdım. Kəndə qayıdanda ağ atı başdan-ayağa süzdüm. Əlimi minnətdarlıqla qırçın-qırçın boy-nuna tökülən yalına çəkdim. Sanki əlim ağ dalğanın üstündən sürüşdü. Körüklənən kürəyə dəydi. Bu ağ atın qalxıb-enən döşü idi. Sanki o da mənim tək həyəcanlı idi. Ancaq səfərə hazır idi. Biz kəndə doğru yola düşdük... Yenə də ağ at ağ göyərçin tək pərvazlandı. Mən elə yəhərin qaşında bir ağ varağa bu sözləri yazdım:

**De, büllur aynamı, mərmər lövhəmi,
Par-par parıldayan dizlərin ağ at?
De, ətrəmi batıb, yoxsa şəhəmi,
Nallarından qopan közlərin ağ at?..**

Xeyrulla kişinin evinin qabağında atdan düşüb qapını döydüm. Qapını o özü açdı. Dərmanı soruşdu. Tapdığımı bilib sevindi. Mən ağ atın cilovunu sahibinə verdim. Sonra əlimi cibimə salıb şeir yazdığım varağı ovcumun içində Xeyrulla kişiyyə uzatdım. O elə bildi ki, atın kirayəsini vermək istəyirəm. Ovcumdakı da puldur: – Yox, almaram! Canınçın almaram! Ayıb deyil? – deyib qəti etiraz etdi. Az qaldı ki, cilovu atıb evə qaçsın. Mən tələsik: – Bu pul deyil, Xeyrulla əmi – dedim, – şeirdir. Ağ ata yazmışam. Xeyrulla kişi maraqla: – Nədir? Şeirdir? Hə, bu başqa məsələ. Yəqin ki, Ağ atı tərifləyibsən. Sağ ol, oğlum, haçan gərəyin olsa Ağ at sənin qulluğunda hazırdır. – Mən minnətdarlıqla: – Siz də sağ olun, Xeyrulla əmi, Ağ at olmasaydı dərman yubanacaqdı. – dedim. Xeyrulla kişi təkidlə: – Onda tez ol, dərmanı çatdır. Bilirsən ki, tələsməsəydin, öz şeirini özünə oxudacaqdım. Neylək, qalsın sonraya – dedi. Ancaq sonraya qalmadı. Elə həmin günü Xeyrulla kişi şeiri kənddə kiməsə oxutmuşdu. Əzbərləmişdi. Musiqiyə də salmışdı. Arabir dodaqaltı oxuyurdu. Cəmi bir həftədən sonra kənddə o şeiri əzbərdən bilməyən yoxdu... Sona isə gətirdiyim dərmanla sağaldı.

Evə getməmişdən əvvəl Xeyrulla kişigilə dəyməyi qərara aldım. Qapıda məni Xeyrulla kişinin qonşusu baqqal Fətəli qarşıladı. Keçib məclisdə əyləşdim. Hamı mərhumun sadəliyindən, mehribançılığından, fədakarlığından danışırdı. Birdən yaxınlıqdakı tövlədən bir kişinərti səsi gəldi. Bu Ağ at idi. Yeməyinin vaxtı çatmışdı.

Sahibini çağırırdı. Ancaq yanına gedən yox idi. Ağ at bir də kişnədi. Xeyrulla kişinin arvadı gözü yaşlı İsmət özünü itirmişdi. Sanki indi başa düşdü ki, kişnəyən Ağ atdır. Üzünü bucağa qısılmış oğluna tutub: – A bala, o heyvana bir çəngə ot at! – dedi. Uşaq getdi. Məclis isə davam edirdi. Uşaq qayıtdı. Az keçməmiş Ağ at yenə də kişnədi. İsmət yenə üzünü oğluna tutub: – A bala, sənə demədimmi ki, o heyvana bir çəngə ot at? Bəs necə oldu? – uşaq anasının üzünə ağ olacağından qorxurmuş tək: – Ay ana, atdım də! – dedi. Ağ at yenə də kişnədi. Bu dəfə tövləyə İsmət özü getdi. Ancaq tez qayıtdı. Sanki arvadın dərdi ikiqat artmışdı. Bədəni ağırlaşmışdı. O haçandan-haçana: – Uşaq doğru deyir, axura ot töküb, ancaq o bunu istəyir, – deyə baxışıyla evin ortasındakı cənazəni göstərdi. Hüzn məclisi dağılana qədər Ağ at bir neçə dəfə kişnədi...

Sabahı axşamüstü Xeyrulla kişinin dəfnində iştirak etmək üçün mən də evdən çıxdım. Adamlar kəndin küçələrilə mərhumun həyətində axışırdı. Qərribədir. Cənazə yerdən qaldırılanda yenə bir at kişnərtisi eşidildi. Kişnəyən o idi. Ağ at! Elə kişnəyirdi ki, adamın tükləri ürşəirdi. Sanki baxışlarda yenidən şimşək çaxırdı. Sonra o şimşək dalğa-dalğa kövşəndə daş yığan Xeyrulla kişiyə dəyirdi. O səndələyib yıxılırdı. Əllərindəki daşlar yerə səpələnirdi... Kim bilir, bəlkə də Ağ at hansı hisslərlə öz sahibinin yoxluğunu duymuşdu. Bu onun öz sahibiyə son vida kişnərtisi idi...

Xeyrulla kişinin yeddisi hələ olmamışdı. Ulduzlarla dolu yay axşamı Savalanın güllərlə dolu ətəklərindən sürüşüb kəndimizə düşürdü. Mən yenə də bağa keşik çəkməyə gedəcəkdim. Hazırlaşırıdım. Sona bağda gözləyirdi. Birdən qapımız döyüldü. Özümü çatdırana qədər qapını nənəm açdı. Gələn Xeyrulla kişinin arvadı İsmət idi. Başına qara örpək örtmüşdü. Ağ üzündə cırmaqlar qırmızı şırımlar salmışdı. Sanki o qaranlıq gecə hələ də İsmətin başında donub qalmışdı. Dərin qatlarında gizlənən şimşək isə öz odlu qılıncıyla günahsız qadının mərmər yanaqlarını çapırdı...

Nənəm İsməti mehriban-mehriban içəri dəvət etdi. Əyləşməyə yer göstərdi. İsmət: – Yox, əyləşməyəcəyəm. Sağ ol, Qərribə xala, – dedi. Sonra üzünü mənə çevirib kövrəldi: – Özün bilirsən ki, – dedi – Xeyrulla sənə xətrini necə istəyirdi. Elə oturub-durub səndən danışardı. Mərifətini, biliyini, qabiliyyətini tərifləyirdi. İndi gəlmişəm ki, sən də ona iki yarpaq söz yazasan. Mən də əzbərləyib oxuyam. Xeyrullasız günlərimi o iki yarpaq sözlə keçirəm. Mən ağzımı açıb öz rəyimi bildirməmiş nənəm: – Yazar, yazar! – dedi.

İsmət arxayın-arxayın: – Mən də bilirəm yazar – dedi. – Ancaq istəyirəm ki, o iki yarpaq söz mənim ürəyimdən olsun. – Nənəm inamla – Tək sənə yox, bütün kəndin ürəyindən olar, – dedi. İsmət getdi. Mən də bağa yollandım. Sonanı evə göndərdim. Gecə Ay işığında arx qırağında, yıxılmış palıd üstə o iki yarpaq sözü yazdım. Sonra palıdın yaralı yarpaqlarının sarı işı-

ğında iki dəfə oxudum. İki yerdə düzəliş elədim. Səhər Sona məni əvəz etmək üçün bağa gəldi. Mən təzə yazdığım şeirlərin hamısını ona oxuyardım. Ancaq bu gecə yazdığım iki yarpaq söz haqda qıza heç nə demədim. Məndən incisə də demədim. Sonanın kefini pozmaq istəmədim. Yox! Doğrusu, qıymadım. Axı deyirlər ki, əgər insanın əhval-ruhiyyəsi səhər yaxşı olsa, o elə axşama qədər də özünü gümrah hiss edər. Mən əl-üzümü yumaq üçün “Gözə”yə getdim. Bulağın büllur suyundan ovucaylıb üzümə vurmaq istədim. Ancaq əllərim suya toxunar-toxunmaz diksindim. Bilmədim bu suyun soyuqluğundanmı, yoxsa qulağıma dəyən səsin şaqraqlığındanmı idi. Kimsə oxuyurdu:

**Səsim çağlar “Gözə”də,
Dönər oda-közə də,
Sənə də qurban olum,
Sənə baxan gözə də.**

Mən güldüm. Əcəb bəxtəvər adamdır – dedim. Səhərin gözü açılmamış sevgidən danışır... Görəsən dünyanın sevincli günləri çox olur, yoxsa kədərli günləri. Hər halda arada bir ölçü-mizan var. Yoxsa həmişə kədərli gündə yaşamaq olmazdı... “Gözə”də əl-üzümü yuyub qayıdanda o iki yarpaq sözün yazıldığı varaq Sonanın əlində gördüm. Sən demə mən “Gözə”yə gedərkən qız yaşıl çəməndə salınmış yerimi yığışdıranda o varaq üstü şəhli yastığımın altından tapıbmiş. İndi o iki yarpaq sözün yazıldığı varaq Sonanın əlində dəhşətli yangının qorxusundan palıd ağacı üstə

titrəyən tənha yarpağa bənzəyirdi. Yox! Yox! O həm də odlu şimşəyin dağıdıcı nəfəsilə Xeyrulla kişinin başından qopardığı bir çəngə ağ tük tək yellənirdi... – Bu nədir? – deyə qız təkidlə məndən soruşdu. Mən şeiri haçan, kimə, niyə yazdığımı Sonaya dedim. O intizarla: – Oxu! – dedi. – Görüm necə yazıbsan. Mən də oxudum. İki yarpaq söz qızın iri gözlərində iki büllur yaşa döndü. – Təsirli yazıbsan. – deyə Sona dərinədən ah çəkdi.

Günorta şəhərə gedəndə Xeyrulla kişinin yol üstəki qapısını döydüm. Qarıya İsmət özü gəldi. İki qatlanmış dəftər varaqını ona uzatdım. İsmət sifarişini minnətdarlıqla alıb mənə o ki var, təşəkkür etdi. Mən yola düzəldim. Bir qədər getdikdən sonra dönüb arxaya baxdım. Qadın hələ də əlində varaq qapıda dayanmışdı. Dodaqları nəsə pıçıldayırdı. İsmət o iki yarpaq sözü az-maz yazı-pozu bilən qonşuları baqqal Fətəliyə dönə-dönə oxutdurub əzbərləmişdi. Hər axşam kəndlilər Xeyrulla kişinin daxmasından pərvazlanan o iki yarpaq sözü eşidirdi. İsmət yanıqlı-yanıqlı oxuyurdu:

**Xeyrulla! Nə desin ürək yananda
Bizdən baxtımızın üzümü döndü?
Sənin başın üstə şimşək yananda
Mənim yolum üstə çırağım söndü.**

**Bir top atəşini andıran şimşək
Gözünü alovlu gölə döndərdi.
Səni kələk üstə yandıran şimşək
Məni tavan altda külə döndərdi.**

Sanki o iki yarpaq söz uça-uça Xeyrulla kişinin həlak olduğu yerə qonurdu. Nəsə axtarırdı. Çırpınırdı, yorulurdu, susurdu...

Xeyrulla kişinin hələ qırxı çıxmamışdı. Dan yeri təzəcə ağarırdı. Hələ dünyada neçə-neçə xeyirlə şər yerimək üçün ayağa qalxmamışdı. Birdən kənddə bir fəryad eşidildi. Hamı yuxulu-yuxulu özünü evdən eşiyə atdı. Qapıya çıxan kim, dama qalxan kim? Səs Xeyrulla kişinin evinin qabağında gəlirdi. Hamı o tərəfə baxdı. Əmir Mənsurun mübaşiri Rəhmətulla Xeyrulla kişinin Ağ atının cilovundan yapışıb özüylə aparmaq istəyirdi. Ancaq Xeyrulla kişinin bir-birindən kiçik uşaqları atın yalından, çulundan, quyruğundan tutub buraxmırdılar. At isə uzun kirpiklərini döyə-döyə sakit dayanmışdı. Sanki nə edəcəyi haqda düşünürdü. İsmət rəhimsiz Rəhmətullaya: – Mübaşir! Bu yetimlərə yazığın gəlsin. Boğazlarını qurutma! Bir çətən külfət bu atın kirayəsindən aldığı haqla dolanır – dedi. Rəhmətulla amiranə səslə: – Mən ağanın taxılını anbarda çürüdə bilmərəm. Gərək şəhərə daşıyıb bazarda satam. O qədər taxılı özüm daşımayacağam ki, gərək sizin atlarınızla daşıyam da, – dedi. Bəli! Rəhmətulla rəhmə gəlmədi. Atın cilovunu var gücüylə özünə sarı dartdı. At tərpendi. Uşaqlar yerə yıxıldı. Sonra qalxdı. Evin qabağında başıaçıq, ayaqyalın körpələr İsmət arvadı əhatəyə aldı. Sanki ağaclara dəyib əyinlərindeki yaşıl donları yarpaq-yarpaq tökən külək bu tifillərin də əndamlarına toxunub pal-paltarlarını parça-parça qoparmışdı. Bu zaman İsmət arvad öz cücələrinin arasın-

da gərdən çəkib dayanmış ana toyuğa bənzəyirdi. Yox! O insan idi, yanındakılar da kiçik insanlar. İsmət arvad qucağında da bir körpə tutmuşdu. Bu onun sonbeşiyi idi. Bu zaman o qucağında uşaq saxlamış əzəmətli bir ana heykəlinə bənzəyirdi... Körpələrin məsum baxışları heykəlin üzərində donsa da, heykəl özü donuq deyildi. Yox! O fəryad edirdi. Bəli! Doğma balalarının ac qalacaqlarını düşündükcə şivən salırdı, haray qoparırdı, kömək diləyirdi. Mübaşirin isə nə Xeyrulla kişinin yetimlərinə yazığı gəlirdi, nə də İsmət arvadın yalvarışlarına qulaq asırdı... Yad adamın arxasınca getmək istəməyən atı cilovundan ikiəlli dartaraq inadla sahibinin doğma evindən uzaqlaşdırmağa çalışırdı. Bu zaman İsmət arvadın odlu harayları iki qaynar çeşməyə dönüb iri gözlərində çağlayırdı... Rəhmətulla lovğa-lovğa Ağ atın belinə qalxdı. Sonra üzünü dolandırıb damlar üstədən canlı heykəllər tək baxan adamları məğrur-məğrur süzdü. Sanki mübaşir o canlı heykəllərə demək istəyirdi ki, – Görürsünüzmü? Bax! Kim öz atını könüllü verməsə, beləcə zorla aparacağam! Bu sizə görk olsun!

Rəhmətulla ceyran dərisindən toxunmuş simli qamçısını havaya qaldırdı: Ağ atın qoç quyruğu tək titrəyən yumşaq sağrısına zərblə endirdi. Ağ at əvvəl qabaq ayaqlarını göyə qaldırdı. Sanki rəqibə döyüşə başladığını mərd-mərdanə xəbər verdi. Sonra dal ayaqlarını elə qaldırdı ki, Rəhmətullanı bir odun parçası tək gərməliyin düz ortasına çırpdı. Sanki Ağ atın bu cəsərlə dolu təkəni damlar üstə hələ də donmuş vəziyyətdə

qalan canlı heykəlləri də yerindən tərpətdi. Adamlar damların üstündən gərməliyə atılıb Rəhmətullanı boğmaq istədilər. Lakin bu gecikmiş cəzaya ehtiyac qalmadı. Gərməlikdə mübaşirin qamçısı bir yana, papağı da bir yana düşmüşdü. Qanı həndəvərində göllənmişdi, qızarmışdı, şölələnmişdi. Sanki öz alışırdığı odda özü də yanmışdı. Qara Rəhmətulla yanıb daha da qaralmışdı. Qalın dodaqları iri kömür parçalarına bənzəyirdi... Qara əməlləri ağ dırnaqlarıyla dağdan kəhər geri qayıtdı. Gəlib İsmətin qabağında dayandı. Mehriban qadının isti nəfəsini iylədi. Doğmalığını hiss etdi. İsmət Ağ atın belə sədaqətli olmasından daha da kövrəldi. Ucadan hönkürdü. Sanki Ağ at sahibəsinin ağladığını duydu. Qəzəbdən ağzında od tək yanan qırmızı dilini çıxartdı. İsmətin göz yaşında yuyulan yanaqlarını yalamağa başladı. Bu mənzərəyə baxan kişilər doluxsunurdular, qadınlar isə hıçqırırdılar. Ağ at İsmətin göz yaşlarını şor olduğundanmı yalayır, yoxsa nəfəsinin özünə məhrəm gəldiyindənmi? Bəlkə də dilinin yanğısını sahibəsinin göz yaşlarında söndürmək istəyirdi. Bilmədim. Ancaq atın yaman həssas olduğunu uşaqlıqdan bilirəm.

O gün fədakar günəş bu mənzərəyə diqqətlə baxıbaxa, həyəcanla yana-yana Savalanın gümüş poqonlu çiyində qürub etdi. Rəhmətullanın ömür günəşi isə qızara-qızara kərməlikdə batdı. Ondan yadigar bir söz qaldı: – Lənətulla! Bəli! İndi uşaq da, cavan da, qoca da yalnız bir söz pıçıldayırdı: Lənətulla! Şəhərə də fəqət bir söz gedib çatdı: Lənətulla!

Ağ at isə adilikdən çıxdı. Rəvayətləşdi, nağıllaşdı, möcüzələşdi. Bu atla elçiliyə gedənlərə yox demədilər. Bu atla gəlin gətirdilər. Bu atla itənlərin ünvanını tapdılar. Bu atla qanlıları barışdırdılar. Bu atla uzaqdan gələn əziz qonağın qabağına çıxdılar. Ağ at oxşandı, əzizləndi, müqəddəsləşdi...

Bəs İsmətin ailəsi? Nə ilə dolandı? Bütün kənd o ailəni gözləri üstə saxladı...

Mən söhbətimi qurtarıb şirinli-acılı xatirələrin təsiri altında dayım oğluna baxdım. Qonağın sinəsi həyəcanla qalxıb-enirdi. Sanki o zamanın daş sinəsindən keçən uzun bir yolu töyşüyə-töyşüyə gəlmişdi. Ancaq gözlərində yaş təbəssümə, kədər sevincə, nisgil uğura qarışmışdı. Sanki dayım oğlu heyretlə döydüyü qara kirpiklərilə Ağ atın ecazkar sadəqətini təsdiq edirdi...

NADİR SƏHƏR

Mən bəzən Sonanı acılayardım. Ürəyinə dəyərdim. O isə susardı. Ancaq ağ çöhrəsindən dalğa-dalğa qızartılar keçərdi. Bu qızartılar dənizin dalğalarına qonan şəfəqlərə bənzəyərdi. Baş açə bilməzdim ki, bu qızartılar öz rənglərini həyadanmı, yoxsa qəzəbdənmi alır? Mən bütün qohum-əqrəbanın əziz-giramisi idim. Heç kəs xətrimə dəyməzdi. Bunu Sona da bilirdi. Ona görə də hər şıltaqlığıma dözürdü. Yox! Həm də nazımı çəkirdi. Bəzən qışda ac olanda xalamgilə gedərdim: – Ay Sona! Yaman acmışam! – deyərdim. Qız tez əl-ayağa düşərdi. Evdə yeməli nə tapsaydı, gətirib qarşıma

qoyardı. Tapmasaydı, öz payını qızdırıb isti-isti mənə gətirərdi... Susayanda Sona mənim üçün ətirli çay dəmləyərdi... Məxməri çay qızın ağ çöhrəsindən axan təbəssümün işığında daha da parlayardı. Yazda Sona qızlarla tərə yığmağa gedəndə mənə yemlik yığıb gətirərdi. Barmaq endə, gömgöy, yeyəndə südü axan yemlik! Yanında yaylıgımı çıxarıb üzümün tərini siləndə Sona yaylığa diqqətlə baxardı. Əgər bir kiçik ləkə görsəydi, dərhal yaylığı qapıb əlimdən alardı. Aparıb yuyar, sərər, qurudar, sonra özümə qaytarardı. Novruz bayramı ərəfəsində xalamgil nimçələrdə səməni qoyanda Sona mənim də adıma bir nimçədə səməni göyər-dərdi. Bayram axşamı qızın xonçada yandırdığı iki şamdan biri mənim ünvanıma işıq saçardı...

Bir yaz gecəsi idi. Yenə xalamgildə səməni bişirir-dilər. Səmənidən xoşum gəldiyini Sona da bilirdi. Ona görə də mənim adıma göyərtidiyi xüsusi səmənini də gətirib ümumi səməniyə qatmışdı. Qadınlar təndirin üstəki iri səməni qazanının ətrafında əyləşmişdilər. Həm işləyir, həm də söhbət edirdilər. Kişilər isə kənar-da oturub səməninin bişməyini gözləyirdilər. Sonanın atası Abbas kişi çox zəhmətkeş bir adam idi. Öz ailəsi-ni halal zəhmətilə dolandırardı... Yazda şəhli çəmən-lərdə ot çalardı, yayda bürkülü zəmilərdə taxıl biçərdi. Pa-yızda kəndlilər kənddə dincələndə, o, qazanc dalınca şəhərə gedərdi. Bir də qışın ilk günlərində qayıdardı. Sonaya ayrıca dəyərli hədiyyələr gətirərdi. Abbas kişi qızını çox sevərdi. Sonanı – anam! – deyə çağırardı.

Xalamla evləndiyi gündən ona – qar! – söyləyərdi. Xörək dadsız olanda tikəsinə istiot səpərdi: – İstiot xörəyi dada gətirir – deyərdi.

Bir dəfə qorxulu bir hadisə baş verdi. Xalam səfə-rə çıxmış ərinin yolunu intizarla gözləyirdi. Gecələr səksəkəli yatırdı. Bilirdi ki, kişi bu günlərdə səfərdən qayıdasıdır. Yağan qarsa kəsmək bilmirdi. Kəndin qırağındakı xırmanlarda adamların buğda, arpa, darı, sovruları qurtarsa da hələ təbiət yabasız, şanasız, xəlbirsiz qar sovrurdu.

Nəhayət təbiət də öz sovruğunu qurtardı. Hava ava-zıdı. Lakin xalamın ürəyindəki təlatüm sakitləşməmiş-di. Arvad yaman narahat idi. Həyətdəki hində ları xoruz səhərin nəfəsini üzündə duyub bir neçə dəfə banlamış-dı. Xalam isə hələ də gözlərini yummamışdı. Birdən qapı döyülmüşdü. Xalam sevincək qapını açmışdı. Lakin buzdan tökülmüş bir heykəlin qapıya söykəndiyi-ni görüb vahimə içində donub qalmışdı...

Sən demə Abbas kişi şəhərdən qayıdanda yolda çovğuna düşür. Ancaq yol qırağındakı kəndlərdə qalma-yıb inadla doğma kəndə doğru addımlayır. Baş üstə zülmət dolu gecə qanad açır. O, çovğunla döşləşə-döş-ləşə birtəhər gəlib “Xoşgəri burnu”na çatır. Ancaq göz-ləri tovdan düşür. O, qarşını bir addımlıqdan da görə bilmir. Yol qırağındakı iri daşın üstə qalxıb yardım ha-raylayır. Sakit havalarda “Xoşgəri burnu”nda səslənən çağırış Çanaxbulaqda aydın əks-səda verir. Aradakı xır-man yerləri bu çağırışı uda bilmir. Belə çovğunda isə

dağ kəndi Çanaxbulaqda adamlar isti evlərinə çəkilib içərinin havasını soyutmaqçın qapıları bərk-bərk örtürlər. Abbas kişinin də harayını iki kənddən birində də eşidən olmur. O, daşa sığınıb hava avazıyana qədər çovğunun altında qalır... Xalamın qəfil qışqırığına şirin yuxudan hərasan oyanan ailə üzvləri özlərini qapının kandarına atır. Kişinin çiyinə yapışmış donan içidolu, naxışlı xurcunu çuxasından zorla qoparırlar. Abbas kişi kənddə şal ovmaqda usta idi. Kəndlilər tikdirəcəkləri paltarın şalını ovdurmaqçın xalamgilə gələrdilər. Abbas kişi tərsinə çevrilmiş vəlin dişləri üstə həmənlə şalı sahibinin ürəyiycə ovardı. İndi ailə üzvləri başçıların özünü ovurlar. Elə ovurlar ki, çovğunun ağrı-acısı canından tamam çıxsın. Sonra da piyalə-piyalə isti çay içirirlər ki, kişi içəridən qızınsın...

Xalam qış gecələrində bu hadisəni danışanda həyəcan keçirərdi. Biz heyrətlə qulaq asardıq. Abbas kişi gülərdi. Birdən ufuldayardı. Şaxta vurmuş barmaqlarının hansısa göynəyərdi. Sonra bu hadisəni unutmamaqçın bizi yaxına çağıraraq bir nağıl başlardı. Gecə qurtarardı, nağıl yox! Məbədi sabahdan-sabaha keçərdi. “Məlikməmməd”, “Kürd Hüseyin”, “Təkgöz”... xalamgilin daimi qonaqları idilər. Sanki Abbas kişi nağılların dililə bizə demək istəyirdi ki, haqqında danışdığı qəhrəmanların rəşadəti yanında öz hünəri heç bir şey deyil! Beləliklə də şirin yuxumuzu gözlərimizdən qaçıran acı talei nağıl qəhrəmanları nəzərimizdə mərtəbə-mərtəbə ucalardı... Biz nağıllardakı hadisələrə heyrət, qəhrəmanlara qibtə edərdik!

Gecə yarı idi. Ancaq səməni hələ bişməmişdi. Gözləməkdən yorulan Abbas kişi: – Ay qar, gecənin ömrü mənim toxluğumun ömründən uzun oldu. Bəli! Gecə məni acdırdı. Səmənidən də ki, hələ bir xəbər yoxdur. Yeməyə bir şeyin varsa, gətir yeyək – dedi. Xalam dünəndən qalmış bir nimçə plovu qızdırıb Abbas kişi ilə mənim qabağıma qoydu. Abbas kişi güldü. Dişləri ağardı. İkimiz də əlimizi plova uzadıb məmnun-məmnun yeməyə başladığımız. Ancaq plov qurtarana qədər Abbas kişi güldü. Məni maraqlandırdı: – Abbas kişi, nəyə gülürsən? – dedim. Abbas kişi daha gülmədi. – Yadıma bir əhvalat düşdü – dedi. – İsti bir yay günündə iki kişi yol gedirmiş. Biri gözlü imiş, biri kor. Yolçular yolda bərk susayırlar. Gözlü kişi ətrafına nə qədər boylanırsa, nə bir axar su görür, nə də kölgəli bir ağac. Yolçular vulkana dönən günəşin altında addımlayırlar. Birdən qarşılarına bir meyvə dükkanı çıxır. Səbət-də ulduz-ulduz parlayan üzüm salxımlarını görəndə gözlü kişi dükana girir. Dükən sahibindən heç üzümün qiymətini soruşmamış bir çərək çəkdirir. Sonra kəhrəbə salxımları naxışlı heybəsinin bir gözünə doldurur. Üzümün pulunu verib kor kişinin yanına qayıdır. Yolçular yenə yola düzəlir. İkisi də bir azca getdikdən sonra yol qırağında bardaş qurub əyləşir. Gözlü kişi heybənin o biri gözündən dəstərxanı çıxarıb yerə sərir. Sonra üzümü dəstərxanın üstə boşaldır. Yolçular üzümü yeməyə başlayır. Kor kişi üzümü əvvəl gilə-gilə yeyir. Sonra fikirləşir ki, yox, deyəsən bu gözlü kişi məni hərifləyib.

Özü gilələrin bir neçəsini birdən qoparıb ağzına atır. Tez-tez gəvələyib udur. Gözlü kişi kor kişinin bu hərəkətini görsə də susur. Bir az keçir. Kor kişi fikirləşir ki, yox, bəlkə bu gözlü kişi üzümü elə salxım-salxım yeyir. Görmürsən ki, heç səsi çıxmır. Özü başlayır üzümü salxım-salxım dişinə çəkib çərdəyini kənara tullamağa. Gözlü kişi kor kişinin bu hərəkətini də görür. Ancaq yenə də susur. Yalnız sakit-sakit gülür. Bir az da keçir. Kor kişi fikirləşir ki, yox, yəqin bu gözlü kişi üzümün bir neçə salxımını bir dəfəyə yeyir. Təşvişə düşən kor kişi özünü dəstərxanın üstə yıxıb üzümü qucaqlayır... Sən uşaq idin. Bir dəfə səninlə bir məclisə getdik. Ev sahibi ikimizin qabağına bir nimçə plov qoydu. Plovu sən özünə sarı çəkdin, mən özümə sarı. Onda gördüm ki, sən qalxdın ayağa. Şaraq! Qulağımın üstə bir sillə endirdin. Sillənin səsinə ev sahibi gəldi. O ikinci sillənin də qulağımın üstə enəcəyini duyub tez səni sakitləşdirdi. Plovu sən qabağına çəkib mənim üçün də pay gətirməyə getdi... Abbas kişi yenə güldü. Mən isə utandım. Köynək-köynək ət tökdüm. Ancaq heç ağıma gəlməzdi ki, vaxt olacaq Abbas kişi özü mənə elə bir sillə vuracaq ki, ağrısı ömrümün sonuna qədər canımdan çıxmayacaq. Bu ağrı Sonanın əbədi hicranı olacaq.

Nənəm kürəkəninə baxıb: – Bəsdə sən Allah, başını sığalladığın nədir, ürəyinə toxunduğun nədir? – dedi. Uşaqda təqsir yoxdur. Tifili öz nazımızla özümüz korladıq. Hələ necə qıyırsan mənim ülkər baxışlı bala-mı korla müqayisə edirsən? İnsafın harda qalıb? Mada-

rımın gözlərinə bir yaxşı-yaxşı bax! Gör kimdə belə iri, qara, şəffaf gözlər tapa bilərsən?

Sona yerində dikəldi. Sonra qətiyyətlə: – Günah ev sahibinin özündə olub – dedi. – Niyə xəsislik eləyib? Uşaq adam yerinə qoymayıb? O bilməyib ki, uşağın hissləri daha həssas, daha kövrək olur? Uşaq tez inciyir, tez küsür? – Qız mənim müdafiəmdə tək olmadığını görüb sevindi. Sənəsi qürurla qabardı. Təbəssümlə dolu ala gözlərilə nənəmin xeyirxah sözlü dodaqlarına baxdı. Sonra diqqətlə, ətrafdakıları süzdü. Uzun kirpiklərini qatlayıb iri gözlərini yerə dikdi. Sanki Son ayağa durub mənə arxa çıxan nənəmi öpmək istədi. Ancaq ətrafındakı doğma adamlardan utanıb başını aşağı saldı.

Bəzən adam öz doğma adamları arasında da darıxır. Mən də darıxdım. Həyəətə çıxdım. Yer ağarmışdı. Düşündüm ki, bəlkə qar yağıb. Savalan havasına nə var ki? Bəzən görürsən ki, yayın oğlan çağı göydən yerə dolu ələnir. Ayağımı yerə ehtiyatla basdım. Ancaq ayağımın altında nə qar xartıladı, nə də ki, iz açıldı. Yalnız indi başa düşdüm ki, həyəti ağardan Ay işığıdır. Göyə baxdım. Bəli! Yanılmamışdım. Mavi göyün qızıl ulduzlarla naxışlanmış yaxasında iri medal tək parıldayan bədrələnmiş Aydan yerə sakit-sakit ağ şəfəq yağırdı. Aya baxdım... Üzündə ağ təbəssüm çağlayırdı. Sanki Ay mənim bu hərəkətimə gülürdü. Başım üstə qaqqılıtlar eşitdim. Durna qatarı idi. Hardansa gəlib, hərəsa gedirdi. Ancaq mənə elə gəldi ki, bu durna qatarı daha heç yerə getməyəcək. O, göyün boynunda qırılmış

iri boyunbağıdır. İndicə dənə-dənə kəndimizin sinəsinə səpələnəcəkdir. Evimizə yollandım. Kəndin küçələrinə sanki gümüş döşənmişdi. Hardasa, kimsə oxuyurdu:

**Mənsiz nə dilər yarım?
Quzu tək mələr yarım.
Gecələr Ay doğanda
Görüşə gələr yarım...**

**Təllərini yığar Ay,
Bir buluda sığar Ay.
Yarım zülmətə düşsə
Ürəyimdən doğar Ay.**

Qapını açıb evə girdim. Özümə yer salıb yatdım... Taqqıltı səsi məni şirin yuxudan oyatdı. Gözlərimi açıb dinlədim. Qapı döyülürdü. Yerimdən qalxıb qapı dalına gəldim. – Kimsən qapı döyən? – deyə soruşdum. – Mənəm, aç! – deyə Sona təkid etdi. Qapını açdım. Qızın qara telləri ağ üzünə tökülmüşdü. İndi Sonanın üzünə toranlıqda ağaran dan yerinə bənzəyirdi. Əlində səməniylə dolu mis kasa vardı. Səməninin buğu qızın ətirli nəfəsinə qarışıb sinəmə doldu... Dərindən nəfəs aldım, havaya baxdım. Qız mehriban-mehriban: – Sənə səməni gətirmişəm, isti-isti yeyəsən – dedi. Mən məmnun-məmnun: – Sağ ol, – dedim. – Keç içəri. – Sona evə keçdi. Mən qapını örttdüm. Qız səməniylə dolu kasanı kürsünün üstə qoydu. Sonra gedib tabaqdan çörək gətirdi. Otağın alatoranlıqda ağ lavaşdan kəsib kasadakı səmənini tikə-tikə yeməyə başladım. Yox! Alatoranlıqda niyə? Bayaq dedim ki, Sonanın üzündə dan yeri

ağarırdı. İndi qız yanımda əyləşib şirin-şirin səməni yeməyimə tamaşa edirdi. Sonanın üzündən mənim vaxtsız açılmış süfrəmə fəvqəladə işıq düşürdü. Mən kasadakı səmənini yeyib qurtardım. Sonanın üzündəki dan yeri daha da ağardı, şəffaflaşdı, genişləndi. Otaq dolusu oldu. Artıq içəridə də səhər idi, bayırda da...

QIZ MƏRHƏMƏTİ

Yazda qaraçılar gəlib kəndimizin qırağındakı xırmanda çadırlar qurardılar. Eşşəkləri də elə xırmanda otlayardı. Qaraçı çadırları yaşıl dənizdəki ağ yelkənlərə bənzəyirdi. Qaraçılar kəndə gəlib ev-ev gəzirdilər. Qadınları fala baxır, kişiləri isə ələk-xəlbir toxuyardılar... Doğrusu, qaraçılar kənd xırmanında məskən salanda kəndlilər ehtiyatlı olmağa çalışırdılar. Qaraçılar çox üzlü məxluqlardır. Kənddə çağrılmamış evlərə baş soxardılar. Fərsət düşəndə oğurluq edirdilər. Elə şirin dilləri vardı ki, ilanı yuvasından çıxarırdılar. Kənddə söhbət gedirdi ki, qaraçılar qonşu kənddən bir kişinin üç yaşlı qızını oğurlayıb aparıbmişlər. Ancaq heç kəs oğrunun babalını öz boynuna götürüb bu hadisəyə inanmaq istəmirdi...

Yenə yaz idi. Nənəm də, xalam da yaylaqda idi. Mən səhər tezdən durub şəhərə getdim. Yaylaq üçün qənd-çay aldım. Günorta kəndə qayıtdım. Bərk acdım. Bildim ki, Sona da evdədir. O, yaylağa yağ bardaqları aparmaq üçün kəndə gəlmişdi. Mənimlə qayıdacaqdı. Xalamgilə getdim. Qapı açıq idi. Sona evdə yox idi. Bu-

cağa baxdım. Səhəng yerində deyildi. Bildim ki, Sona bulağa gedib. Ancaq ürəyimdə qızı o ki var məzəmmətlədim ki, niyə qapını açıq qoyub gedib. Məgər xırmanda məskən salan qaraçıları görmür? Mən evdə darıxdım. Dama qalxıb bulaq yoluna baxdım. Sona bir dəstə qızın əhatəsində bulaqdan gəlirdi. İstədim damdan düşüb səhəngi ondan alıb evə özüm gətirəm. Doğrusu, qızların atmacalarından qorxdum. Ancaq sözlə dolu ürəyim heç nədən çəkinmədi. Oxudu. Özü də şeir oxudu:

**Gülüm! Sənin səhəngin
Çiyində suyla dolu.
Mənim gözlərim bulaq,
Kirpiklərim su yolu...**

**Ancaq qız qatarında
Sən ayrılma düzümdən.
Sevdiyini görməsə,
Gözüm düşər gözümdən.**

Bəli! Deyəsən ürəyim də özünün tək qalmasına razı idi. Ancaq Sonanın öz rəfiqələrindən ayrılmasını istəmədim. Sona gəldi. Mən də damdan düşdüm. Görüşdük. Səhəngi qızın çiyindən alıb yerinə qoydum: – Yaman acmışam, ay Sona – dedim. Qız əl-ayağa düşdü. Ocağı yandırdı. Sonra əla bir qaysava bişirdi. Süfrə açdı. Əlimi çörəyə uzatmaq istəyəndə qapıda qucağı qundaqlı bir qaraçı qadın peyda oldu. Dilək istədi. Sona evdə əlinə keçən yeməli şeylərdən yığıb qaraçıya verdi. Mənim qabağımdakı qaysavadan da iyi dəyməsin deyə çörəyin arasına qoyub çağrılmamış qonağa uzatdı.

Qaraçının saçı qapqara idi. Sanki qətranla yumuşdu. Qarabuğdayı üzündə qaşları, gözləri, kirpikləri sanki kömürlə çəkilmişdi. Dağılmış tumanı dilik-dilik olmuşdu. Göy donu da tala-tala süzülüşdü. Altdan şümşad dərisi qəhvəyi mərmər tək parlayırdı. Qucağındakı körpənin narahat gözləri tez-tez o yan bu yana çevrilən qara təsbəh dənələrinə bənzəyirdi.

Qaraçı sırtıq-sırtıq Sonanın üzünə irişdi. İcazə istəmədən evə soxuldu. Ətrafa göz gəzdirdi. Birdən gözləri Sonanın divardan asdığı qırmızı yələ sataşdı. Yəli istədi. Sona yəli payızda tikdirmişdi. Cəmi iki-üç dəfə geymişdi. Mənə baxdı. Çiyinlərimi çəkdim. Qaraçı qırsaqqız olub yapışdı Sonaya. Yalvardı, kövrəldi, ağladı, qızın özünə də, nişanlısına da xoşbəxtlik arzuladı. Sona yenə də mənə baxdı. Mən əllərimi göyə qaldırıb: – Amin! – dedim. Ancaq qaraçının göz yaşları qızın ürəyini də suya döndərdi... Sona əlini atıb yəli asılıqandan götürdü. Qaraçıya verdi. Qaraçı dua edə-edə getdi. Mən də qaysavanı yedim. Üstündən də Sonanın dəmlədiyi xoruzquyruğu çaydan iki fincan içib ayağa qalxdım. Qıza dedim ki, sabah tezdən yaylağa yola düşəcəyik.

Səhər tezdən Sonanı atın tərkinə alıb yaylağa qalxdım. “Qara təpə” kəndinin qabağından keçəndə atın ayağı daşa dəyib büdrədi. Qız az qaldı sürüşüb atın ayağı altına düşsün. Tez sol əlimlə atın cilovunu özümə sarı çəkdim. Sağ əlimisə arxaya çevirib Sonanı tutdum: – Neyləyirsən? – deyə qıza acıqlandım. Sonra mehriban-mehriban: – Qorxdun? – deyə soruşdum. Qız qətiy-

yətlə: – Yox! – dedi. Mən arxayın-arxayın: – Onda möhkəm otur! Məni də daldan qucaqla! – dedim. Sona iki əlini də qoltuqlarımın altından keçirib döşümə doğru uzatdı. Sonra döşümdə nazik, kiçik yumşaq barmaqlarını bir-birinə geydirdi. Mən başımı əyib Sonanın döşümdə daraqlanmış ağ əllərinə baxdım. Sanki günün günorta çağı döşümdən Ay doğmuşdu... Ancaq Sonanın gül şəhlərilə yuyulmuş əllərindən gül ətri gəlirdi.

– Sən Şahnisəni tanıyırsanmı? – deyə Sonadan soruşdum. O təəccüblə: – Bəs necə? Əmin Usta Qulamın arvadı Şahnisəni demirsənmi? – dedi. Mən qızın: – Bəli! Özüdür ki, var! – dedim. Sona gülə-gülə: – Əmin bir işi olanda atamı çağırırdı – dedi. Mən qızın gülüşünün mənasını duydum. Əmim həmişə bir adama iş gördürəndə yaxşı süfrə açdırdı. Ancaq qərribə xasiyyəti vardı. Özü duzlu yemədiyinə görə xörəkləri bir az şit bişirtirdi. Deyərdi ki, kim duzlu yemək istəyirsə öz tikəsinə duz səpsin. Sanki süfrədəki nəməkdanlarda ağaran duzlar bir az şit olan xörəklərin üzlərini ağardardı. Əmim özü də tikəsinə duz səpib yeyərdi. Abbas kişi mənə sataşanda əmimin xörək yeməyini yamsılayardı. O sağ əlinin baş, şəhadət, orta barmaqlarını bir azca aralı birləşdirib yuxarı qaldırırdı. Sonra əlinin baş, şəhadət, orta barmaqlarını sağ əlin yuxarı qaldırılmış barmaqları üzərində tərpedə-tərpedə dolandırardı. Beləliklə, Abbas kişinin ifasında sağ əlin barmaqları tikə tutan barmaqlara, sol əlin barmaqları isə duz səpən barmaqlara bənzəyirdi...

Mən təbəssümlə: – Sən əmimin arvadı Şahnisə ilə olan sevgi macərəsini bilirsənmi? – deyə Sonadan soruşdum. Sona etirafla: – Yox! – dedi – bilmirəm. Mən qürurla: – Zeynalxan əmimin qızı Nazlını necə? Tanıyırsanmı? – deyə soruşdum. Qız qətiyyətlə – Əlbəttə tanıyıram! – dedi. Mən maraqla: – Nazlının Şahnisəni qaçırmasını necə? Bilirsən? – Sona heyrətlə: – Yox! – dedi, – bilmirəm. Mən təkidlə: – Onda qulaq as, danışım – dedim, – Şahsevənlər tez-tez kəndimizə hücum edib evləri talayırmışlar. Kəndin nəinki mal-qarasını, hətta gözəl qızlarını da aparırmışlar. Kəndlilər acgöz bəylərlə atışırırmışlar, vuruşurmuşlar, çarpışırırmışlar. Ancaq bacara bilmirmişlər. Çünki kəndlilər ancaq əkin-biçinlə məşğul olurlmuşlar, döyüş hazırlığı ilə yox! Şahsevənlərin isə gündüzlü-gecəli işləri-peşələri at oynatmaq, tufəng atmaq imiş. Ancaq sən demə, kənddə də at çapan, nişan qoyan, tufəng atan varmış! Bu Nazlı imiş. Nazlının adı heç özünə yaraşmırmış. Bu qız atadan-anadan heç naz görməmişmiş. Nazlının öz həyatı ağ günlü olsa da ətrafındakıların qara gününün nəfəsilə qaralmışdı. Anadan ağappaq doğulan qız sonra qarabuğdayı olmuşdu. Kim bilir, bəlkə də o qaralıq Nazlının öz mühitinə bəslədiyi qəzəbinin rəngi imiş!

Ortancıl əmim olan Usta Qulam kənddə Tarverdinin gözəl qızı Şahnisə ilə sevişirmiş. Ancaq Şahsevənlər Tarverdini qorxudub qızı bir bəy oğluna alırlar. Şahnisəni Savalan döşünə səpələnmiş alaçıqlardan birində saxlayırlar ki, üç gündən sonra toy etsinlər. Bəy oğlu

Muğanda imiş. Nazlı at minir. Tüfəngini, papağını, çəkmələrini atın tərkindən asdığı xurcunda gizlədir. Başında örpək, ayağında başmaq, yedəyində at obaya gedir. Şahnisənin saxlandığı alaçıqın yanındakı alaçıqda “qonaq” qalır. Gecə alaçıqdakıları yuxuya verib qalxır. Papağı başına qoyur, çəkmələri ayağına geyir, tüfəngi əlinə götürür. Şahnisəni tərkinə alıb yola çıxır. Bir azdan təzə gəlinin yoxa çıxdığından xəbər tuturlar. Atlanıb Nazlının dalınca düşürlər. Ancaq Nazlının naxışlı xurcundan çıxartdığı gödək tüfəng qaranlıqda alov saçır. Qız yolda bəylərdən ikisini vurub atdan salır. Atışa-atışa kəndə doğru irəliləyir. Deyirlər gecənin qaranlığında canavarların öz gözləri məşəl-məşəl şölələnsə də, həndəvərində yanan bir qığılımdan da qorxarlar. Sən təbiətdəki təzədə bax! Deməli qığılımlar saçan məşəlin özü bir qığılımdan da qorxa bilərmiş! Daha doğrusu, bir qığılımdan da qorxa bilərmiş! Ancaq canavarlardan da qəddar olan Şahsevən bəyləri Nazlının açdığı atəşlərdən qorxub geriye qayıtmır. İkisi vurulub yolda qalır...

Sel öz suyunda boğulur, Günəş öz bürküsündə tənqiyir, qar öz suyunda donur, gecə öz rəngilə qaralır, külək öz təkaniyla dağılır, meşə öz odunuyla yanır...

Şahsevənlər də at minmək, tüfəng oynatmaq, şücaət göstərmək adətlərini istər-istəməz təmasda olduqları kənd sakinlərinə aşılayırmışlar. Yox! Kənd sakinləri özləri bu adətləri Şahsevənlərdən öyrənmişdilər. Atalar nahaq deməmişlər ki, dünya gör-götür dünyasıdır!

Kəndin qırağında Nazlı Şahnisəni atdan düşürür... Sonra özü naxır yolundakı daşa sinib tüfəngin qundağını sağ yanağına söykəyir. Bəylərin üstünə od ələyir... Yalqız, kimsəsiz, məğrur Nazlının önündə döşünü Şahsevənlərin odlu güllələrinə gərən soyuq daş da bu bərabərsiz döyüşdə yaralanır. Bəylərin atdığı güllələr Nazlının həndəvərində arı dəstəsi tək vızıldadıqca daş da arı şanına dönür. Kəndin aşağısında isə iki süvarili bir at Ərdəbilə doğru dördnala çapır. Süvarilərdən biri əmim usta Qulam, biri isə Şahnisə imiş!

Səhər kənddən yaylağa gedən adamlar yolda bir dəlik-dəlik olmuş daşı, bir də yerə səpələnmiş bəylərin meyidlərini görür. Şahsevənlərin atları güllə yağışında harasa baş götürüb qaçmışlar. Nazlı isə sağ-salamat aradan çıxıbmiş. O zamandan naxır yolundakı daşa “Dəlikli daş” deyirlər. Bəli! Sanki dilsiz daş da doğma yurd, təmiz namus, cürətli hünər uğrunda yaralanır. Əgər bu daş başqa bir diyarda olsaydı, qəhrəmanlıq muzeyinə qoyulardı. İgid bir qızın döyüş nəğməsi yazılmış bir kitab tək nümayiş etdirilərdi. İndi isə yol kənarında baxımsız qalmışdır. Yox! Sanki o kəndin üstü açıq geniş muzeyindədir. Bu yolla yaylağa qalxan da, arana enən də o daşa heyrətlə baxır. Ancaq təəssüf ki, yağışın da, qarın da, küləyin də pozmağa qadir olmadığı yazıları oxuya bilmir. Bəlkə gələcəkdə bu kənddə də bir tarix muzeyi yaranacaqdır. O zaman kəndlilərin də o daş tək gözləri açılacaqdır. Bu kənddə nələr baş verdiyini aydın görə biləcəklər.

Qorxu pis şeydir. Əgər Nazlı Şahsevənlərlə atışmada qorxsaydı, özünü itirərdi. Qeyri-bərabər döyüşdə həlak olardı.

Atımız yaylağın əlvan güllərlə naxışlanmış yaşıl ətəyini tapdalaya-tapdalaya yoxuşa dırmaşırdı. Alaçıqların arasında çatılmış ocaqların ağ tüstüləri havada birbirinə sarmaşırdı. Sonra qıvrıla-qıvrıla ətrafa yayılırdı. Bu zaman ağ tüstülər ocaqlar üstəki iri mis qazanlarda süd bişirən nurani qadınların gicgahlarında halqalanan ağ birçəklərə bənzəyirdi. Yaxınlıqda mələyən quzuların yanıqlı səsləri yanan ocaqların çırtılısına qarışırdı. Ocaqlardan bir qədər aralı xıxırdılmış sallaqdodaq dəvələr kövşək çalırdı... Sanki başı buluda dəyən Savalan ətəyində səpələnmiş alaçıqların ən ucası, ən nəhəngi idi. Özü də yalnız bir nəfərin deyil, bütün xalqın alaçığı idi! Bəli! Bütün xalq istədiyi zaman Savalanın əzəmətinə, vüqarına, qayğısına sığına bilərdi... Birdən sərin meh əsdi. Yoxuşun döşündə sayrışan təzətər lələlərin şəhli yarpaqları titrədi. Sanki qırmızı ləçəkli dağ qızları başlarıyla mehi xəfifcə salamladı. İstidən arpa zəmilərinin dənə dolu sünbülləri arasında gizlənmiş bildirçinlər oxumağa başladı... Yaylaqdan ayrıldığımız cəmi iki gün idi. Ancaq bu iki gündə dağlar dağı Savalan üçün darıxmışdıq. Düşünürdüm ki, görəsən bu iki gündə yaylaqda hansı təzə hadisə baş vermişdir. Elə bu zaman yaxında bir bayatı qanadlandı:

**Körpə çəməndi dağlar,
Bulud əməndi dağlar,
Bütün aləm dəyişdi,
Elə həməndi dğalar...**

Dönüb səs gələn tərəfə baxdım. Oxuyan çoban idi. Bayatı qartallı qayada əks-səda verdi.

Sonanı evin qabağında atdan düşürüb özüm sürüyə baş çəkməyə getdim. Evə qayıdanda qızın tək-tənha arxaca söykənib dərin xəyala getdiyini gördüm. Yanına gəldim. Qız həm pərişan, həm də pərt idi. Mən Sonadan halının niyə belə olduğunu soruşdum. O da peşiman-peşiman danışdı... Sən demə xalam camış almaq üçün yığdığı pulları gizli saxlasın deyə Sonanın yəlinə tikirmiş. O da ki, yəli bir qaraçı arvada peşkəş eləyib. Sonaya dedim ki, məndə pul var, apar ver anana. Qoy camış alsın. Həmişə üzümə təbəssümlə baxan qız bu dəfə məni tərs-tərs süzdü: – Elə şey olar? – dedi – o pullar səninkidir. – Nə olar məninkidir? – dedim – sənə bağışlayıram.

Sona qətiyyətlə: – Yox! – dedi. – Razı olmaram. Atalar deyib ki, bağış var xalvarla, hesab var dinarla... Yəl özümün idi. Qaraçıya da özüm vermişəm. Ancaq qaraçı deyildim ki, mən də fala baxıb yəldə nə olduğunu biləydim. – Mən gördüm ki, qız ipə-sapa yatan deyil. Daha təkid etmədim. Məsələnin üstündən keçdim. Axşam pulu Sonadan gizli aparıb xalama verdim. Dildən “iltizam” aldım ki, bu haqda qıza bir kəlmə də

deməsin. Elə həməən axşam yaylaqda xalam qonşusu Qənimətdən iri buynuzlu yekə bir camış aldı... Dini-imanı yerinə gəldi...

SEVDALI YAYLAQ

Deyirlər kiçik çillə car çəkib ki, əgər böyük çillənin ömrü məndə olsaydı, gəlinlərin əllərini un çuvalında dondurardım. Mənə elə gəlir ki, əgər ilin də ömrü yayda olsaydı, o yeri-göyü qurudardı. Yox! Yox! Bəlkə də alovlu nəfəsilə yandırır-yaxardı. Yaxşı ki, dodağı nəğməli, gözləri təbəssümlü, sinəsi qayğılı yaylaqlar var imiş! Ancaq qəribədir. Kiçik çillə qarlı küləylə insanlara meydan oxuyanda yaylaqlar heç yada düşmür. Fəqət yay iti qılıncından insanların başına od yağdıranda hamısı gedib yaylaqlara sığınır... Savalanda təmiz havalı, əlvən çəmənli, büllur çeşməli yaylaqlar çoxdur. Canıyarlı, Mehdixanlı, Şümşürxana, Pələngli... Bu yaylaqlarda yalnız Muğandan gələn otuz iki tayfalı Şahsevənlər yaylamazdı. Savalan ətəklərinə səpələnmiş kəndlərin sakinləri də bu yaylaqlarda arpa əkər, istirahət edər, heyvan saxlar, ot yığardı...

Biz də “Pələngli”də yaylaq daşlarından tikdiyimiz evdə qalardıq. Güllü ətəyi lalə-lalə naxışlı güneydə çiyin-çiyinə dayanmış daş evlərdə çanaxbulaqlılar yaşayırdılar. Sanki “Pələngli” Çanaxbulağın bir filialı idi. Gündüzlər qara gözlərində büllur şəhlər titrəyən lalələr gecələr şam-şam yanardı. Qırmızı təbəssümlərə dönərdi.

Qırmızı təbəssümlərin işığında nənələr nağıl danışardı, uşaqlar yuxuya gedərdi, quzular kövsək çalardı...

Qoyun sürüləri Ay işığında da otlayardı. Sürünün önündə gedən təkənin boynundakı sarı mis qumrov sakit gecədə oxuyan qızıl ulduza bənzəyərdi. Sayıq bir keşikçinin alıcı gözünü xatırladardı... Sanki təkənin kəlləsində yanaşı ucalmış buynuzları sürünün qoşa antenası idi. Hər hansı təhlükədən vaxtında xəbər tuta bilirdi.

Bir kəndin yeniyetmələri iki yerə bölünərdi. Yarımız qoyuna gedərdi, yarımız da quzuya... Ancaq sürülər bir-birinə yaxın otlaqlarda otlayardı. Üstlərində göz olardıq ki, əmişməyə fürsət tapa bilməsinlər. Qoyun-quzu ətirli otdan yeyib doydudan sonra yatışardı. Biz isə elə çəməndə süfrə açıb naharı bir yerdə yeyərdik. Üstündən isə sərin bulaq suyu içmək istəyərdik. Quzular heyvan nəfəsi dəyən otlara ağız vurmurlar. Buna görə də quzuları həmişə xam otlaqlarda otarmaq lazım gəlir. Quzuların bu şəkəri bizə də keçmişdi. Həndəvərimiz nadir bulaqlarla dolu olduğu halda biz təzə bulaq suyu içmək həvəsilə yoxuşlara dırmaşardıq. Savalanın ayna göllü zirvəsinə qalxardıq. Axı dağda hər gülün öz rəngi, ətri, boyu vardısı, hər suyun da öz saflığı, öz tamı, öz tutumu vardı. Biz hər səfərimizdə ətrafına bir iz düşməyən təzə bulaq tapardıq. Əyilib dizlərimizi qatlayardıq. Təşnə dodaqlarımızı buzlu suya söykəyib doyunca içərdik. Geriyə qayıdanda içərisinə süd sağıb doğramac yediyimiz mis camlarda örüşdə sürünün yanında qalan yoldaşlarımıza da təzə bulaq suyu gəti-

rərdik. Qəribəydi ki, Günəş altında parıldayan soyuq su istiləşmək bilməzdi...

Adətən adamın könlü günəşli havada açılar. Dumanlı havada tutular. Mənim könlüm isə dumanlı havada tutulmazdı. Çünki anamla bağlı olan çox az xatirələrimdən biri dumanlı havayla bağlı idi. Bunu Sona da bilirdi. Hava dumanlı olanda mən anamı xatırlayırdım. Anamın iri ala gözləri dumanlı havada könlümü doğma şəfəqlərlə isidərdi... Belə havalarda Sona evdə mənim üçün ləzzətli bir xörək bişirib gətirərdi. Ancaq bilirdim ki, qızın xörək gətirməsi bir bəhanədir. O mənim dumanlı havada tək qalıb anamı düşünə-düşünə kədərlənməyimi istəmirdi. Kiçik ağ əllərlə böyük yaşıl çəməndə xudmani süfrə açardı. Gətirdiyi nemətləri səliqə ilə qarşımda düzdükdən sonra başımın üstündə dayanıb şirin-şirin yeməyimə heyran-heyran baxardı. Mən də hər tikəni ağzıma qoyandan sonra başımı qaldırıb təbəssümlə ona baxardım. Çisəkli havada Sonanın qara saçlarına, qara qaşlarına, qara kirpiklərinə qonmuş gümüş damlları qatarla parlayardı. Qız başım üstə gümüşdən tökülmüş heykələ bənzəyərdi. Yox! Sona sanki canlı qar qız idi! Özü də Savalanın təmiz, parlaq, peşmək qarından yoğrulmuş qız! Ancaq Sonanın odlu nəfəsində elə hərarət vardı ki, bəlkə də Savalanın bütün qarını-buzunu əridə bilərdi. O məndən utanardı. Hörmət saxlayardı. Ürəyində mənə yaxın olsa da, baxışında məndən uzaq olmağa çalışardı. Axırda uzaq oldu da! Yox! Özü olmadı ki... Etdilər.

Yaylaqda günəşli bir gün idi. Mən çay sahilindəki biçənəkdə ot biçirdim. Hardasa çoban oxuyurdu:

**Gözlərin bulaq oldu,
Ulduzdan parlaq oldu,
Telinə bir gül taxdın,
Gül gülə calaq oldu.**

Məndən bir az o yanda kəndimizdən olan bir gənc də ot biçirdi. Sonra gördüm ki, o, dəryazı yanına qoyub yatıb. Xorultusu qulaqları cırmaqlayır. Sanki əsgər keşik zamanı öz tüfəngini yanına qoyub yatmışdı. Üz-gözünə qonan milçəklərin vızıltısı xorultusuna qarışmışdı... Bu gənc payızda evlənmişdi. Mən dəryaz çala-çala arada yatmış gəncə baxıb “atama deyərəm səni evləndirər ha” məsəlini xatırlayırdım. Haçansa çılgın bir gənc öz kəndlərində gözəl bir qıza vurulur. Anasının vasitəsilə atasını məcbur edir ki, həmin qızı onun üçün alsın. Atasını tədarüksüz olduğuna görə oğlunun bir qədər dözməyini məsləhət bilir. Ancaq oğlan əl çəkmir. Ananı da, atanı da üzdən-gözdən salır. Ata xirtdəyə qədər borca girib oğlunu evləndirir. Ancaq məhəbbət aləminin ehtiraslı təmasları, zəhmət meydanının üzücü əzabları gənci əldən-dildən salır. O bir gün zəmidə işlərkən beləcə yorulub yatır. Üz-gözünü milçəklər dağdır. Yarıyuxulu gənc bir neçə dəfə əlini birtəhər qaldırıb milçəkləri qovur. Lakin şirnikləşmiş milçəklər yenə qayıdıb gəncin üz-gözünə qonur. Bu dəfə heydən düşmüş gənc həyasızlaşan milçəklərə zarıya-zarıya deyir: – Ay Allahın heyvanları! Əl çəkin də! Yoxsa atama deyərəm sizi ev-

ləndirər! Bəli! Evlənmək əylənmək deyil! Ailədə də, həyatda da, peşədə də məsuliyyət duyğusudur! Bu duyğunu ehtiraslı ürəyində pardaxlandırmayan gənc sevgi gülşəninə ayaq basmamalıdır!

Nahar vaxtı Sona məni nahar etməyə çağırırdı. Mən əlimdəki ağzı zümrüd yaşmaqlı dəryazı biçilmiş otların üstə atdım. Günəşin ağ işığını tiyəsində əks etdirən dəryaz yaşıl otlar arasında gümüş arx tək parıldadı. Ancaq bu arxın büllur suyu biçilmiş otlar üstə deyil, mənim ürəyimdə hələ də dərilməmiş sevgi güllərinin üstə axdı. Əslində bu sevgi güllərini suvaran gümüş arxın işaran suyu deyildi, Sonanın gözlərində parlayan sevinc işığı idi. Bu işıq mənim ürəyimə də düşdü. Sevindim. Axı, Sonanın məhrəm kölgəsi başım üstə çətir açıb məni günəşin odlu nəfəsindən də, biçənəyin buxarının damcılarında da qoruyacaqdı. Belə də oldu. Mən süfrə qırağında əyləşəndə Sona da həmişəki adət ilə başım üstə durub yeməyimə tamaşa eləməyə başladı. Mən də çörək yeyə-yeyə qızı başdan-ayağa süzdüm. Sona mənimlə görüşəndə üst dodağının sağ kənarındakı iri qara xalı sanki qara şəfəq saçardı. Bu şəfəq qızın ala gözlərində, qönçə dodaqlarında, mirvari dişlərində də par-par parlayardı. Kim deyir ki, Günəş, Ay, ulduz şəfəq saça bilər. Ancaq qara xal yox! Özü də necə şəfəq? Qara! Elə məsələ də bundadır ki, Sonanın dodağı üstə parlayan iri xalı mənim nəzərimdə qara ulduza bənzəyirdi. Özü də keşməkeşli taleyimin toranlıığında parlayan dan ulduzuna! Savalanın saysız-hesabsız cığırlarında ayaq-

yalın gəzən Sonanın ağ dabanları yarıq-yarıq olmuşdu. Sanki qızın dolaşdığı cığırların əksi daş aynalara dönmüş dabanlarına düşüb xə-t-xət qalmışdı. Sanki bu xətlər Sonanın dabanlarına yazılmış ilk Savalan şeirinin sirli misraları idi. Bu misraları nəhəng qələmə bənzəyən qayalar çayların mürəkkəbləşən sularıyla deyil, cığırların sədəfləşən çınqıllarıyla yazmışdı.

Göydə buludlar asta-asta günəşi çulğaladı. Al Günəş boz dalğalarda üzən qızıl balığa bənzədi. Birdən buludlar arasında şimşək çaxdı. Sanki təbiət boz dalğalar arasında batıb-çıxan qızıl balığı mavi dənizə atdığı qızıl torla tutmaq istəyirdi. Bu zaman sahildən uçub gələn bir dəstə kəpənək yerə düşmüş göy qurşağını andıran əlvan çəməndəki təzətər çiçəklərin üstə qondu. Sonra uçub harasa getmək istədi. Sona kəpənəklərin dalınca düşdü. Qız iri addımlarla qaçırdı. Sanki əlvan donlu Sona rəngbərəng köynəkli kəpənəklərin böyük bacısı idi. Qız kiçik, zərif, qəşəng bacılarının gözlərindən uzaqlaşmasından qorxurdu... Sözü baxmayan qanadlı dəcəlləri öz yanına qaytarmaq istəyirdi. Birdən yaxınlıqda ayaq səsi eşitdim. Dönüb baxdım. Gilassatan idi. Gilas səbətləri çatılmış atının cilovundan yapışıb mənə sarı gəlirdi. Yaxınlaşıb salam verdi. Salamını aldım, özünü də süfrə başına çağırdım... O təşəkkür edib yemək istəmədiyini dedi. Mən süfrə başından qalxıb iri ot dərzlərindən ikisini seçib ona verdim. O, dərzləri ata çatandan sonra dəyəri qədərində giləs çəkib süfrəyə tökdü... Ağ süfrədə sarı kəhrəba qalandı. Gilas-

satan getdi. Yadıma uşaqlıqda şahidi olduğum kədərli bir əhvalat düşdü.

Gilas təzəcə çıxmışdı. Anam xəstə idi. Xalam anam üçün aldığı gilasdan bir nimçə gətirib biz uşaqların qabağına qoydu. Biz gilaları bir-birimizin əlindən dartışdırmağa başladıq. Axırda savaşıdıq. Bunu gören anam çarpayıda hirsləndi. Mənə acıqlandı. Sonra özü kövrəldi. Xalamın böyük oğlu Sulduzu yanına çağırdı. Yastığının altından pul çıxarıb ona verdi: – Get bazardan gilasa al – dedi. Sulduz getdi. Anam məni yanına çağırdı. Ağ, nazik, şümşad əllərilə dağılmış saçımı daradı. Sonra məni bağrına basıb qucaqladı, qulağıma pıçıldaı: – Adam acgöz olmaz! – Sulduz bazardan bir zənbil gilasa qayıtdı. Anamın təklifi ilə gilasdan iri bir siniyə yığıb uşaqların qabağına qoydular. Mənim payımı isə ayrı verdilər. Mən gilasa dolu nimçəni qabağıma çəkəndə anam gülə-gülə dedi: – Əgər o gilaların hamısını yeməsən götürüb bir-bir başına vuracağam.

Ancaq mən anamı tanıyırdım. O mənə qıymazdı. Zərəfat edirdi. Girişdim gilaslara. Ye ki, yeyəsən... Mən yedikcə anam gülürdü. Mən də gülürdüm. Uşaq olsam da xəstə anamı güldürdüyümçün sevincimdən gülürdüm...

Ancaq indi anam yadıma düşdüyünə görə kədərləndim. Həmişə ana xiffətimi dağıdan Sonanı harayladım. Qız kəpənəkləri buraxıb gəldi. Mən süfrədəki gilası göstərib: – Bulqavar gilasıdır. Gəl yeyək! – dedim. İkimiz də gilasa yeməyə başladıq. Mən uclarında qoşa sarı gilasa olan iki yaşıl haçanı Sonanın qulaqlarına saldı. Sanki indi

biz Savalan yaylağında deyil, Bulqavar bağında idik. Sona gilasa ağaclarının budaqları arasından mənə baxırdı: – Güzgün var? – deyə qızdan soruşdum. O təəccüblə: – Məgər sən bilmirsən ki, mən özümlə güzgü gəzdirmirəm – dedi. – Güzgünü neynəyirsən? – doğrudan da güzgü onun nəyinə gərəkdir. Məgər Savalanın hər qarışında bərq vuran büllur çeşmələr dünyanın ən şəffaf güzgülərindən də parlaq deyildimi? Sona bu çeşmələrdə özünü tez-tez görmürdümü? Mən tərəddüdlə: – Heç, istəyirdim ki, güzgüdə özünə baxasan. Görəsən ki, sırğa gilasa qulaqlarına necə yaraşır? Qızın gilasa gözlərində istehzal bir təbəssüm işardı. Sanki o təbəssüm: – Gilasdan da sırğa olar? – deyirdi. Mən dərhal səhvimi başa düşüb: – Yox! – dedim. – Gilasdan sırğa olmaz. Sənin qulaqlarına gilasa da iri, daha parlaq, daha gözəl almaslar yaraşır! Bu zaman Sonanın iri gözlərindəki şəffaf gilələr elə parladı ki, dünyanın ən nadir xəzinəsində işıq saçan daş-qaşların da gözlərini qamaşdırırdı. Sanki qız mənə gileyli-gileyli baxıb – Səndən incidim. Necə insafın yol verdi ki, canlı gözəlliyi cansız gözəlliklə bəzəmək istədin – deyirdi. Mən yanıldığımı bu dəfə dərinəndən dərk etdim. Utandım. Öz-özümü görə bilməsəm də duydum ki, istiləşən qulaqlarım təriflədiyim gilasa rənginə boyanmışdır. Üstəlik büllur xəcalət təri də gətirmişdir. Əlimi cibimə salıb dəsmalımı çıxartdım. Yanaqlarıma çəkdim. Bu zaman göydə günəşin də dövrəsinə pəmbə buludlar yığılmışdı. Sanki

buludlar günəşin istidən pörtmüş üzünün tərini ağ dəs-mallar tək silmək istəyirdi. Birdən göydə atəş açıldı. Bu çaxan şimşəyin səsi idi. Sanki Günəş yaralandı. İsti qanı axıb ağ buludları da qızartdı. Göy öz fədakar xeyirxahının yaralandığını görüb hönkür-hönkür ağladı... Göz yaşları gildir-gildir yerə səpələndi... Məni isti xəcalət tərindən ancaq soyuq leysan qurtardı. Yağış başladı, nə başladı. Sona süfrəni yığışdırdı. Heyvanlar arxaca qaçışdı. Sanki iri damlalar iti qıyıqlara dönüb heyvanların bellərinə sancılırdı. Heyvanlar isə silkələ-nə-silkələni iti qıyıqları öz üst-başlarından yerə tökmək istəyirdi. Sanki gözə görünməyən ulduzlar da qızıl damlalara dönüb gümüş damlalara qarışırdı. Ona görə də yağış getdikcə daha da gurlaşdı. Göy ağziüstə çevrilmiş su dolu nəhəng qazana bənzəyirdi. Ancaq su yerə boşalıb qurtarmaq bilmirdi ki, bilmirdi...

Savalan qara dumandan başına çətir tutmuşdu ki, yağışdan qoruna bilsin. Yağış qara çətirin ətəklərindən süzülüb yaşıl çəmənlərə tökülürdü... Sona ilə mən bi-çənəkdə başı açıq, ayağı yalın, üz-üzə dayanmışdıq. Nə çətirimiz vardı, nə başlığımız. İsti nəfəsimiz soyuq havada bir-birinə qarışırdı. Sanki dağın özünün yağış altında çətirlə, bizimsə çətirsiz dayanmağımıza paxıllığı tuturdu. O, iri yağış damlalarını açıq başımıza daha da şiddətlə ələyirdi. Bununla da acığı soyumayırdı. Sanki dağ Sona ilə mənim aramda gümüş məftillərlə çəpər çəkmək istəyirdi. Ancaq gümüş məftillər bizim odlu nəfəsimizin hərərətində əriyib yerə səpələnirdi. Bəli!

Gümüş məftillər mil-mil, qıyıq-qıyıq, iynə-iynə yalın ayaqlarımızın üstə tökülürdü...

Birdən dağın başında şimşək çaxdı. Biz başında qara çətiri dağılmış dağa tamaşa etmək üçün Haçaqayaya yollandıq... Haçaqayanın altında bir-birimizə sığınib leysanın dayanmasını gözlədik. Mən Haçaqayadan Savalanın başında çaxan şimşəyə baxıb düşünürdüm ki, bəlkə elə qızıl şimşək də göyün yerlə qovuşmaq həsrətinin yanğısıdır. Göy öz məqsədinə nail olmadıqca qızıl şimşəyin dalınca mavi gözlərindən gümüş yaşlar axıdır. Biz isə ümitsiz olanda da ağlamırıq. Göz yaşımızı içərimizə axıdıb ürəyimizdəki arzumuzu toxum tək cücərtmək, becərtmək, pardaxlatmaq istəyirik...

Sona maraqla: – Sən Haçaqaya əfsanəsini eşidib-sən? – dedi. Mən rıqqətlə: – Haçaqaya haqqında o qədər əfsanə danışirlər ki... Sən hansını soruşursan – dedim.

Sona həzin-həzin danışmağa başladı: – Deyirlər bir oğlanla bir qız bir-birlərini dəlicəsinə sevirmiş. Obaları Muğandan Savalana qalxanda gecələr Ay işığında elə burda görüşürmüşlər... Bir gecə də görüşə gəlirlər. Qız oğlanı uzaqdan görən tək sürətlə ona doğru qaçır. Lakin bu səadət uzun çəkmir. Qucaqlaşmalarına bir addım qalmış obalarının üstünə o qədər qoşun tökülür ki, hər ikisi heyrətdən donub daşlaşır. Səadət fəlakətə dönür. İki sevən gənc haçaqaya olur...

Mən kədərlə Haçaqayaya baxdım. Sanki şimşək qızıl qılıncıyla bir qayanı iki yerə bölmüşdü. Sanki doğrudan da iki sevgili çəməndə üz-üzə dayanmışdı. Nə

danışa, nə də qucaqlaşma bilirdilər. Sanki Haçaqaya həm görüşün, həm də ayrılığın nadir mücəssəməsi idi. Olsun! Daşa dönmüş sevgililər bir-birindən uzaqlaşmaq-dansa, bir-birinə əbədi yaxın olsa yaxşıdır!

Sona utana-utana: – Sən nəhəng şəhərdə yaşayıbsan. Böyük məktəbdə oxuyubsan. Gözəl-göyçək qızlar arasına düşübsən. Nə əcəb bir qıza yaxınlaşmamısan? – deyə məndən soruşdu. Mən çəkinə-çəkinə: – Yeddinci sinifdə oxuyanda Sara adlı bir qızla dostlaşmışdıq. Dərslərimizi bir yerdə hazırlayırdıq. Yeməyimizi bir yerdə yeyərdik. Necə oldusa sonra Saradan ayrıldım. Züleyxa adlı bir qızla ülfət bağladım. Bu vəziyyəti görəndə Sara xəstələndi. Xəstəxanaya düşdü. Dərslər qaldı... – dedim. Sona gül-gülə: – Sən “Yusif və Züleyxa” nağilini eşidibsən? – deyə məndən soruşdu. Mən qızın daşı hara atdığını bildim. Ancaq özümü o yerə qoymadım: – Hə, bilirəm – dedim. Sona mehriban-mehriban: – “Yusif və Züleyxa” nağilində Züleyxa Yusifə aşiq olur. Hətta öz sevgisi naminə Yusifi zindana da saldırır. Sən isə Züleyxa ilə dostluğun xətrinə Saranı xəstəxanaya düşməyə məcbur edibsən. Bəli! Sən elə edibsən ki, həsəd dalğaları məsum Saranı xəstəxanaya aparıb çıxarıb...

Sonra ciddiləşdi, kövrəldi, acıdı... – Bəs o qıza yazığın gəlmədi? – deyə məndən soruşdu. Mən etiraf-la: – Əlbəttə gəldi! – dedim. Sonra leysanın arasından Savalana baxdım. O, nəhəng bir yumağa bənzəyirdi. Göydən sallanan gümüş saplar yumağa sarındıqca o da-

ha da böyüyürdü... Nəhayət qatı duman asta-asta dağıldı. Arasından qıpqırmızı günəş doğdu. Sanki insanlarla dolu yaylaqlar şamın ətrafında fırlanan pərvanələr tək Günəşin başına dolandı. Ancaq şam öz fədakar aşıqlərini öz eşqi uğrunda bilə-bilə yandırır. Günəş isə öz pərvanələrini nəinki yandırır, əksinə öz ömrü bahasına yaşadır. Bəli! İnsanların yaşaması naminə özü yanır! Kim bilir, bəlkə də günəşin bu xeyirxahlığı öz məhəbbətindən, bərəkətindən, səxavətindən doğur. Elədir! Axı, insanlar Günəşi elə göründüyü tək görsə də, günəş insanları görüdüklərindən daha böyük görür...

Biz Haçaqayadan ətrafa baxdıq. Şahsevən gözəlləri mis səhənglərlə suya gedirdilər. Bu boyaqsız gözəllər yağışda yuyunub daha da gözəlləşmişdilər. Bu zaman gözəllər haqda yazdığım bir şeirim yadıma düşdü. Asta-asta oxudum:

**Çoxsa da gül yanaqlı,
Püstə dodaqlı gözəl,
Bir təbii gözəl var,
Bir də boyaqlı gözəl.
Başlarına calansa
Göyün yağış bulağı,
Birin çirki gedər,
Birininsə boyağı.
Birin zəngin hüsnü
Zənginləşər daha da.
Biri boyaqsız qalib
Çirkinləşər daha da.**

Sona uğunub getdi. Az qaldı yanımdan uçuruma yuvarlansın. Qız bu vəziyyətdə qayada qaqqıldayan kəkliyə bənzəyirdi. O handan-hana sakitləşdi. – Qəribədir, – dedi – kişilər bir hünər göstərəndə dərhal – Gördün məni – deyirlər. Ancaq arvadlar nə qədər uğur qazanarsa da – Məni gördün? – demirlər. Niyə demirlər? Bəlkə arvadlar kişilərdən daha təvazökar, daha lütfkar, daha fədakardır? Ona görə demirlər? Şahsevən arvadları da belədir... Mən kənddə elə arvadlar tanıyıram ki, öz qaşqabaqlı ərinin cansıxıcı daş sükutundan tənqə gəlir. Ərləri deyib-gülən arvadlara qibtə edir. Ancaq Şahsevənlərin kişiləri də, arvadları da deyib-gülən olur. Bu gözəl keyfiyyətlər onların təbiətlərinin sadəliyindən, ürəklərinin açıqlığından, ülfətlərinin təmizliyindən doğur... Mən heyran-heyran: – Düz deyirsən, Sona! – dedim:

Ayağa qalxdıq. Sona mehriban-mehriban: – Gəlsənə bir yerdə Qırxbulağa gedək. Bir az yarpız yığaq. Dovğa bişirəcəyəm. – dedi. Mən məmnuniyyətlə: – Gedək! – dedim. Qırxbulağa gedən yola çıxdıq... Sona ilə kəvər yığmaq üçün “Qatar qaya”ya qalxardıq. Keçilərin çıxıbilmədikləri yerlərə dırmaşardıq. Qız sürüşməsin deyər əlimdən bərk-bərk yapışardı. Deyərdi yıxılacaq da qoy ikimiz bir yerdə yığılaq. Sona əlini əlimdən çəkərək: – Yox! deyərdi. – Mən yıxılısam da sən yıxılma! Biz şəhdə yuyulmuş kəvərlərdən dəstə-dəstə yığdıqca ətrindən məst olardıq. Ancaq Sonanın qara saçının sinəmə dolan ətri öz tündlüyü ilə təzətər kəvərlərin adı ətrini

üstələyərdi... Bir dəfə cib bıçağımla “Qatar qaya”da bir bənd şeir yazdım:

**Bahardır! Dağların gülünün ətri
Gözəllik duyana yenə xoş gəlir.
Fəqət sevgilimin telinin ətri
Bütün ətirlərdən mənə xoş gəlir.**

Sonanın savadı yox idi. Məndən soruşdu ki, qaya-nə yazdın? Mən dinmədim. Qız əl çəkmədi. Mən yazdığımı utana-utana oxudum. Sonuncu misranı deyib qurtarandan sonra onun üzünə baxdım. Qızın qara gözlərində qızıl bir şimşək çaxdı. Mən təşvişə düşdüm. Dedim şimşəyin dalınca leysan başlasa ikimizi də yuyub qayadan yarğana axıdacaq. Ancaq belə olmadı. Şimşəkdən sonra Sonanın üzündə bir topa qızılgül açıldı. Pardaxlandı, ətirləndi, şölələndi...

Qız mənim diqqətimi özündən yayındırmaq üçün: – Bir ətrafa bax! – dedi – gör leysandan sonra nə gözəl görünür. Mən eyhamla: – Gərək ürək özü gözəl olsun! – Ürəyə gözəllik köçürməklə ürək gözəl ola bilməz! Ürək gözəl olsa, təbiətdəki gözəllikləri duyanda daha da gözəlləşir, zənginləşir, kamilləşir. Ürək özü gözəl olmasa təbiətdəki gözəlliklərin geniş qoynunda da darıxar – dedim. Sona təlaşla: – Bir o çaya bax! Gör necə çırpına-çırpına axır! Elə bil harasa tələsir – dedi. Mən təəssüflə: – Bulanıq çay bozara-bozara, qısıla-qısıla, tənqiyə-tənqiyə axır. Öz xıltıyla öz axarını ağırlaşdırır – dedim. Duru çay isə parlaya-parlaya, çağlaya-çağlaya,

gurlaya-gurlaya maneəsiz axır. Duru çayın öz saflığı öz axarını yüngülləşdirir. İnsanlar da belədir. İçində riya, hiylə, qərəz olan insanlar ehtiyatla, səksəkəylə, fəndlə hərəkət edirlər. Haraya gedəcəklərini bilirlər. Şəffaflığı gözlərində əks edən insanlar isə sadəlik məcrasında şəstlə gedirlər. Ancaq haraya gedəcəklərini qət etsələr də, başlarına gələcək hadisələri bilmirlər. Bax! Təmiz insanların faciəsi də budur!

Qırxbulağa gəldik. Sona bulağın ayağından bir az yarpız, bir az da bulaqotu yığıdı. Sonra yığıqlarını bulağın gözündə bir-bir yudu. Suda ətir-ətirə qarışdı. Su gülaba döndü. Suyun sinəsi əttar dükanının şəffaf şüşəsi tək par-par parladı. Yuyulan göyərtilər daha da yaşıl-laşdı... Sona bulaq başında əyilib-düzəldikcə telləri yanağına tökülürdü. Mən dodaqaltı pıçıldadım:

**Açıb tökmə, tellərin
Elə qalsın şanada!
Qorxuram telin dəyə
Yanağını qanada...**

Sona başı qarışıq olduğuna görə mənim misralarımı eşitmədi. Qızın əksi yırğalanan suyun səthində titrəyirdi. Mən onun suda rəqs edən əksinə heyran-heyran baxırdım. Yox! Qızın əksini titrətdiyi üçün suya acığım tuturdu. Əlimi atıb suyun hərəkətini saxlamaq istədim. Bəli! Sonanın əksini suyun sinəsində dondurmaq istəyirdim. İstəyirdim ki, qızın bulaqda əbədiləşən əksinə su içməyə, əl-üz yumağa, göyərti yığmağa gələnələr də

baxsınlar. Gözəlliyinə heyran qalsınlar. Bu zaman hardansa bir bayatı qanad çala-çala bulağın gözünə qondu. Qızın suya düşmüş əksini insafsızcasına pozdu...

**Cansızdan qurban olmaz,
Səssizdən həyan olmaz,
Mənə özün gərəksən,
Şəkildən canan olmaz!**

Yaxşı ki, Sona suyun şırıltısına qarışıb gedən bu bayatının son misralarını eşitmədi. Mən isə o misraları oxuyan adamın fikrillə qətiyyənlə razılaşmadım. Məgər oğlan qızın şəklini həmişə öz ürəyində gəzdirmirmi? Əgər gəzdirmirsə, onda o sevdiyi qızdan necə aralı yaşayır?

Sona bulaqdan yığıdığı göyərtiləri boş süfrəyə büküb evə yollandı. Mən biçənəyə qayıtdım. Dəryazımı itiləyə-itiləyə evlərə baxdım. Bacalardan burum-burum boz tüstülər qalxırdı. Sanki evlərin içindəki təndirlərin üstə xörək bişirən arvadlar boz süpürgələrini bacalardan yuxarı qaldırıb havanı silib-təmizləyirdilər ki, içəriyə yaxşı işıq düşsün. Günəş iri bir çəhrayı şar tək Savalanın sağ çiyninə qonanda Sona mənə bir bardaq dovğa gətirdi. Şehli çəməndə süfrə açdı. Çörək, duz, sarımsaq, ləyən, qaşığı qoydu. Özüm bişirmişəm! Ye! – dedi. Mən dovğanı bardaqdan mis ləyəne boşaltdım. Taxta qaşığı qapıb hələ də buğlanmaqda olan dovğanın üstünə düşdüm. Sanki süfrədən təbiət, bərəkət, məhəbbət ətri gəlirdi. Sona isə adəti üzrə başımın üstə dayanıb mənim şirin-şirin yeməyimə heyran-heyran baxırdı.

TALIŞ QIZI

1943-cü ilin baharı idi. Qızıl qayçıya bənzəyən şimşək Savalanın döşünə, çiyninə, arxasına sallanmış ağ saç-saqqalını qırqıb töküdü. Sanki təbəssümündən şəfəq yağan bahadırı gəncləşdirmək istəyirdi. Axı Savalan bütün qış boyu insanların isti ülfətindən kənar qalmışdı. İndi o sevdiyi insanlarla görüşə hazırlaşır...

Sovet Ordusu Stalinqradda tərəkəndən-dırnağa qədər silahlanmış alman faşistlərlə ölüm-dirim döyüşünə girişmişdi. Cəsur Sovet əsgərləri gözlərilə odlar-alovlar görmüş məğrur şəhərdə hər küçə, hər meydan, hər ev uğrunda çarpışırdı. Axı Stalinqradda tək bir şəhərin, bir ölkənin taleyi həll olunmurdu. Yox! Bütün İkinci Dünya müharibəsinin gedişi bu şəhərin dözümindən, hünərindən, qələbəsinə asılı idi. Astara– Ənzəli şosse yoluna asfalt döşənirdi. Alman faşistləri Şimali Qafqazı işğal etdiklərinə görə Sovet dövlətinin xarici ölkələrdən aldığı ləvazimat bu yolla Ənzəliyə gətirilirdi. Sonra gəmilərə yüklənib Xəzər dənizi vasitəsilə Krasnavodskaya aparılırdı. Ordan da Orta Asiya istiqamətilə cəbhəyə çatdırılırdı. Astara– Ənzəli şosse yoluna da işin sürətlənməsi naminə asfalt döşənirdi. Mən də bu yolun çəkilişində işləmək üçün Talışa getdim. Talışın da öz hüsünü vardı. Sinəsində üst-üstə cərgəylə yaşıl ağaclar ucalmış dağlar nəhəng amfiteatrları xatırladırdı. Bağbansız, himayəsiz, qayğısız bitən bu ağacları mehriban təbiət öz gözəgörünməz qayçısı ilə elə səliqəylə qayçılamışdı

ki, hamısı bir ananın eyni şəfqətlə bəslədiyi övladlarına bənzəyirdi. Bu ağacların boyları da, çətirləri də, rəngləri də bir idi.

Mən mirzə işləyirdim. Hər gün fəhlələrin işə çıxıb-çıxmamasını yoxlayırdım. Biz, yol tez asfaltlaşmış qurtarsın deyə gecələr də proyektorların işığında işləyirdik. Yaxında yatmış mavi dəniz nəfəs aldıqca ağ dalğaları sahillərə çırpılırdı. Sanki qocalmış dəniz pambıq atırdı...

Bir həftə idi ki, Talışa gəlmişdim. Əsas yeməyimiz düyü idi. Talışlar çörəyin həzm olunmasını ağır hesab etdikləri üçün həmişə düyü yeyirlər. Əkdikləri, biçdikləri də düyü olur. Ona görə də Talışda çörək tapmaq çətindir. Plovu çölməklərdə bişirirdik. Fəhlələrin bəziləri plovu qatıqla, bəziləri isə soğanla yeyirdi. Mən yağsız plovu dilimə vura bilmirdim. Bir gün işdən çıxanda özümə söz verdim ki, nə təhər olsa, yağ tapacağam. Axı işlədiyimiz yerin ətrafında talışlar yaşayırdı. Ancaq ağaclar evləri bir-birindən xeyli aralı salmışdı. Günəş asta-asta batırdı. Lakin üfüq boyu sıralanmış yaşıl dağlara yeyin-yeyin yanğın salıb gedirdi. Zirvələrin ağ saçları da qızarırdı, yanırdı, alovlanırdı... Sanki qızaran dan yerilə qaralan qürub yeri son dəfə bu yanğın təlatümündə görüşürdü... Meşə içilə bir qədər getdikdən sonra qarşıma birmərtəbəli yaraşlıq bir ev çıxdı. Evin qabağındakı ağaca iri buynuzlu, qalın hörküclü, qəhvəyi rəngli bir inək bağlanmışdı. İnək təzə sağıldığına görə iri yelini boşaldılmış ağ düyü torbası tək sallanmışdı.

Mən nigaran-nigaran: – Ay ev yiyəsi! – deyə uca-
dan çağırdım. Qapıya qırx-qırx beş yaşlarında bir qadın
çıxdı. Təmiz Azərbaycan dilində: – Nə buyurursunuz?
– dedi. Mən diqqətlə qadına baxdım. Onun iri ala göz-
ləri, çatma qara qaşları, açıq alını, yumru çənəsi vardı.
Hələ də gözəlliyini zamanla döyüşdə qoruyub saxlamış
bu qadın bizim tərəflərin gözəllərinə bənzəyirdi. Ev yi-
yəsinin baxışlarından mərdlik yağırdı. Mən utana-utana:
– Sizdə satdıq yağ olarmı? – deyə soruşdum. Qadın
mehriban-mehriban: – Buyurun evə – dedi. Evə keçdim.
O yer göstərib: – Əyləşin! – dedi. Yerə döşəmə boyu
iri, əlvan, yumşaq xalça salınmışdı. Divar dibində iki
döşəkçə qoyulmuşdu. Mən ayaqqabılarımı qapı dalında
çıxarıb divar dibindəki döşəkçələrin birinin üstə əyləş-
dim. Qadın maraqla: – Yolda işləyirsiniz? – deyə soruş-
du: Mən: – Bəli! – dedim. O hörmətlə: – Soruşmaq
ayıb olmasın, haralısınız – deyə xəbər aldı. Mən qürur-
la: – Savalan ətəyindənəm! – dedim. Bu zaman qadının
iri ala gözlərindəki təbəssüm çəkildi, ağ çöhrəsini qara
kölgə basdı. Mən təşviş içində: – Sizə nə oldu? – deyə
ev yiyəsindən soruşdum. Qadın bir ah çəkib: – Doğma
kəndimiz yadıma düşdü – dedi: – Axı mən də Savalan
ətəyindənəm.

Mən heyrətlə: – O hansı kənddir? – deyə soruş-
dum. Qadın həsrətlə: – Qaratəpə! Tanıyırsınızmı? – de-
yə məndən soruşdu. Mən həyəcanla: – Bəs necə!
Bizim kəndimizlə qonşudur. Biz Savalan yaylaqlarına
köçəndə Qaratəpənin yanından keçirik, – dedim. Qadın

tələsik: – Sizin kəndinizin adı nədir? – deyə xəbər al-
dı. Mən iftixarla: – Çanaxbulaq! – dedim. Qadın se-
vinclə: – Belə deyin! Biz də sizin kəndinizin yanından
keçib Ərdəbilə gedərdik. – dedi. Mən təəccüblə: – Bəs
necə olub ki, buralı olubsunuz? – deyə ev yiyəsindən
soruşdum. O yenə bir ah çəkib: – Taleyin işidir! – de-
di. – Mənim adım Bahardır. Bizim nəslimiz qaratəpəli-
dir. Atam da, anam da Qaratəpədə doğulublar. Özüm
də Qaratəpədə dünyaya göz açmışam. Atam hər Nov-
ruz bayramı qapını döyəndə düyü almaq üçün Talışa
gəlmiş. Burada bir kişi ilə dostlaşmış. Elə dostlaşmış
ki, kişi atamdan verdiyi düyünün pulunu almamış,
hələ düyüdən başqa ailəmizə ləziz sovqatlar da göndə-
rərmiş. Bir gün o kişi özü də Qaratəpəyə gəldi. Əziz
qonağımız oldu. Məni gördü. Özümü də, işimi də tərif-
lədi. Sən demə kişinin də aman-zaman bir oğlu varmış.
Məni oğluna istədi. Atam da duz-çörəkdən keçə bilmə-
di. Məni verdi. Atam Qaratəpədə, kişi isə burada toy
etdi. Qaynata, qaynana qayğılarıyla əhatələnmiş yeganə
gəlin oldum. Doğrusu, gün-güzəranımdan narazı deyil-
dim. Ancaq doğma kəndimizi də unuda bilmirdim. Bir
qızım oldu. Dedim bala şirindir, necə olsa, məni də bu
ocağa bağlayar. Amma gördüm, yox! Doğma yurd ba-
ladan da şirindir. Unuda bilmirəm ki, bilmirəm. Əvvəl
qaynatam, sonra qaynanam dünyadan köçdü. Malları,
heyvanları, mülkləri bizə qaldı. Amma mən yenə də
doğma yurdun bir qara daşının həsrətini çəkdim. Doğ-
ma yurda gedən yollar qara saçımda ağardı. Ərim nə

qədər uşaq tək nazımı çəkdisə, yenə də olmadı. Özüm burda yaşadım, xəyalım ağ göyərçin tək Qaratəpədə dolaşdı. Keçən il ərim də vəfat etdi. Qızım la ikimiz qaldıq... Bu zaman ağ əlində bir dəstə üstü şehli əlvən çiçək dəstəsi tutmuş yaraşılıq bir qız içəri girdi. Çiçək dəstəsinin ətri evə doldu. Qız məni görcək yerində dondu. Çiçək dəstəsini döşlərinin arasına sıxdı. Sanki indi çiçək dəstəsi iri, canlı, gözəl bir çiçəyə sığınmışdı. Sən demə, qız doğrudan da Çiçək imiş. Qadın qızın mənə heyrlətlə baxdığını görüb: – Çiçək, qızım, qonağımızdır! – dedi. – Keç tanış ol! Özü də doğma diyardan gəlib. Yolda işləyir. – Doğma diyar sözlərini anasının titrək dodaqlarından eşidən Çiçək sanki qanad açdı. İti addımlarla mənə sarı gəldi. Çiçək dəstəsini mənə verib nəzakətlə: – Xoş gəlibsiz! – dedi. Mən Çiçəyə diqqətlə baxdım. Qızın gur saçları, iri mavi gözləri, nazik qara qaşları vardı. Ancaq nədənsə xiffət çəkən adamların sifətləri tək ağ çöhrəsi bir az solğun idi. Ev yiyəsi süfrə saldı. Süfrəyə qatıq, pendir, yağ, qovurma, göyərti, çörək qoydu. Doğrusu, utandım. Əlimi süfrəyə uzatmaq istəmədim. Deyəsən arvad halımı duydu. Gülə-gülə: – Xalanız var? – deyə soruşdu. Mən məmnun-məmnun: – İki xalam var! – dedim. Ev yiyəsi ərklə: – Mən də bu gündən oldum sizin üçüncü xalanız! – dedi. Sonra yoxlayıcı nəzərlə: – Etirazınız yoxdur ki, – deyə soruşdu. Mən qətiyyətlə: – Yox! – dedim. Üçümüz birlikdə şam elədik. Süfrə yığıldı. Mən çay içməyə qalmadım. Ayağa qalxdım. Evdəkilərə öz

minnətdarlığımı bildirib eşiyə çıxmaq istəyəndə Bahar arvad məni saxladı. Kiçik bir heybəni nəzakətlə çiyinəmə saldı. Mən etirazla: – Yox! Bahar xala, gərək deyil – dedim. O ərklə: – Yox! Gərəkdir! Ancaq elə bir şey deyil. Bir az azuqədir – dedi. – Apar! Bizi unutma! Tez-tez gəl. Həm özün darıxmazsan, həm də biz... Mən təkidlə: – Bəs apardığının pulu? – dedim. Bahar xala ciddiyyətlə: – Hə, pulu? Gərək deyil! – dedi. Mən həm ana ilə, həm də qız ilə görüşüb yola düzəldim. Yolda düşündüm ki, Talışda ağacların başı üstə sallanan buludlar meşəni göz yaşlarıyla o qədər çimizdirir ki, sanki bütün gözəlliklərini də yuyub aparır. Doğrudur, sanki buludlar meşənin acı taleyinə ağlayır. Ancaq bilməyir ki, axıtdığı sularla acı taleyi daha da acılaşıdır. Bəli! Buludların göz yaşları bir yandan meşədəki yarpaqları silib parladır, bir yandan da torpağı isladır. Ona görə Talışın suyu acı, havası rütubətli, meyvəsi təl x olur. Buludlar dolmuş ürəyini boşaldır. Sonra tökdüyü göz yaşlarının onsuz da rütubətdən ziyan çəkən meşəyə fəlakət yağdırdığını görüb nahaq ağladığına peşman olur. Sonra peşmanlıqdan ağlayır. Beləliklə, buludların göz yaşları kəsilmək bilmir ki, bilmir. Göy gözləri büllur damlalardan qamaşan meşənin nə dadı qalır, nə də duzu. Duzsuz gözələ bənzəyir. Yaxşı deyiblər ki, aşın yağı artıq olanda adamın ürəyini vurur. Talışda başı buludlara dəyən sıx ağaclardan da damladamla su sızır. Sanki ağaclar Günəş həsrətilə ağlayır. Küləkdə bir-birinə dəyən ağaclar itələşə-itələşə alaqa-

ranlıqda göyə boylanıb Günəşi axtarır. Günəş isə rütubətli meşədən nəm çəkib çürüyəcəyindən qorxaraq mənzilinin yolunu çox uzaqdan salır. Günəşin al üzünə tamarzı qalan adamların da üzleri həsrətdən sarala-sarala meşənin solğun yarpaqlarına dönür. Səxavətli təbiətin sirləri də nemətləri qədər bərəkətlidir. Qəribədir, Talışın güllü çəmənləri, sulu çeşmələri, əlvan mənzərələri Savalanındakından heç də az deyil. Üstəlik dərələrə, təpələrə, dağlara qoşun-qoşun səpələnmiş ağacları da vardır. Ancaq Talış balı hara, Savalan balı hara? Savalan balı neçə dərədə dərmandır! Özü Savalan çeşməsi qədər şəffaf, şöhrəti Savalan zirvəsi qədər ucadır! Yox! İnsaf da yaxşı şeydir! Bəs Talışın ətirli düyülərindən bişirilən Savalan qarı qədər ağ, yumşaq, parlaq plovları əlvan süfrələri daha da zənginləşdirmirmi? Savalanın bal pətəklərilə naxışlanmış ətəklərində sakin olan kəndlilər öz əziz bayramları Novruzda bişirəcəkləri plovların düyülərini gəlib Talışdan aparmırlarmı? Bu düyülərin plovlarından istədikləri adamlara nimçə-nimçə pay göndərmirlərmi?

Dönüb üfüqə baxdım. Dənizin üfüqlə birləşdiyi yerdə bədrələnmiş Ay mavi rəngli sinidəki iri, sarı, parlaq narınca bənzəyirdi. Birdən arxamda tappılıtlar eşitdim. Çevrilib baxdım. Əlində çiçək dəstəsini göyə qaldıran Çiçək qaça-qaça gəlirdi. Dönüb baxdığımı görəndə təəssüflə: – Dayanın, çiçəkləri yaddan çıxarıbsınız – dedi. Dayandım. Qız gəlib mənə çatdı. Çiçək dəstəsini hörmətlə mənə uzatdı. Aldım, Çiçəyə

baxdım. Qız hələ də tövşüyürdü. Geniş sinəsində kiçik döşləri titrəyirdi. Ürəyində isə gizli bir od yanırıdı. Deyə bilərlər ki, sən bu odun yanmağını hardan bilirdin. Ürək ki, qapalı bir dünyadır. Bu dünyada o qədər sirlər var ki, Günəş özü bu dünyada yansa da öz işığında o sirləri aşkara çıxara bilməz. Hələ qalsın ki, insan gözlərinin işığı ola! Mən Çiçəyin ürəyində yanan odun şölələrini onun iri, mavi gözlərində görürdüm. Gözlər şölələri gizlədə bilmirdi. Qıza yenidən: – Sağ olun! Təşəkkür edirəm. Payınız çox olsun! – deyib yoluma davam etdim. Kiçik təpədən aşanda dönüb arxaya baxdım. Qız yerində dayanmışdı. Ağaclar arasından arxamca baxırdı. Bu görkəmdə Çiçək nadir bir gözələ, yaşıl bir bağda qoyulmuş heykələ bənzəyirdi... Qıza əl elədim. O da ağ əlini havaya qaldırıb yellədi... Əlindəki çiçək dəstəsinə baxdım. Sanki o adi çiçək dəstəsi deyildi. Çiçəyin ürəyi idi. Yarpaqlar mənə çiçəyin sevgi nəğməsini pıçıldayırdı...

Aradan bir gün keçdi... İşin axırı idi. Mənzilimə getməyə hazırlaşırıdım. Birdən Çiçəyin bir dəstə təzə-tər çiçəklə mənə sarı gəldiyini gördüm. Mən də ona tərəf getdim. Görüşdük. Qız çiçək dəstəsini mənə verdi. Mən də Çiçəyə ağız dolusu: – Sağ olun. – dedim. Anasını soruşdum. O minnətdarlıqla: – Yaxşıdır! – dedi. Mən maraqla: – Sizdən nə əcəb buraya gəlibsiniz? – deyə xəbər aldım. Qız mehriban-mehriban: – Anam göndərib. Deyir ki, şama bizə gəlsin. Sizin üçün xüsusi plov bişirir. Hayıfılanır ki, o gün qonağımız tez

getdi. Çatdıra bilmədim – dedi. Mən Çiçəyə təntənəylə: – Ana müqəddəsdür! Ananın sözünü yerə salmaq olmaz! Getdik! – dedim. Yola düzəldik. Yolda Çiçək-dən soruşdum ki, məgər siz hər gün plov yeyirsiniz? Qız: – Xeyr! – dedi. Sonra əlavə etdi ki, anam dadlıtamlı yaxşı çörəklər də bişirir. Onun sizin yerli olduğunu nə tez unuttunuz? Təndirdə elə çörəklər bişirir ki, sanki Günəşin bir parçasıdır. Bəs siz bizə gələndə həyətdə təndiri görmədiniz?

Mən etirafla: – Gördüm – dedim. Çiçək çəkinə-çəkinə: – Soruşmaq ayıb olmasın, siz haçandan-haçana plov yeyirsiniz? – deyə məndən xəbər aldı. Mən səmimiyyətlə: – İcazə verin sizə bir əhvalat danışım. Onda bilərsiniz ki, biz haçandan-haçana plov yeyirik – dedim. Qız məmnuniyyətlə: – Buyurun – dedi. – Xahiş edirəm.

– Bizim kənddə Novruz bayramı hər dəfə həyətlərə ayaq basanda ocaqlar üstə plov qazanları görməlidir. Yoxsa ocaq sahiblərindən küsə bilər. Geri qayıda bilər. Xeyir-bərəkəti özüylə aparır. Bəli! Varlı da, yoxsul da o gün plov bişirməlidir. Özü də talış düyüsündən bişirilmiş plov! Mənim əmim də sizin ana babanız tək hər Novruz bayramının nəfəsini duyduqda Talışa gəlmiş. Atını düyüylə yükləyib kəndimizə qayıdarmış. Əmimin də Talışda dostu varmış. Bir dəfə plov süfrəsinin başında dostu əmimdən maraqla: – Ay Səlimxan! Siz haçandan-haçana plov yeyirsiniz ki, sən bu qədər düyü alıb aparırsan? – deyə soruşur. Əmim düyünü yalnız özləri üçün deyil, həm də qohum-əqrəba,

qonum-qonşu, dost-tanış üçün aldığı demək istəmir. Yalnız bayramdan-bayrama plov yediklərini də demək istəmir. Bir sözlə, özünü sındırmaq istəmir. Ancaq tez-tez deyir: – Bu bayram, o bayram, bu bayram, o bayram, bu bayram, o bayram... Dostu heyrətlə: – Dədəli hu e... siz bizdən də çox plov yeyirsiniz – deyir.

Çiçək əvvəlcə şaqqıldadı. Elə bildim ətrafımızdakı ağacların hansınınsa budağı sındı. Sonra uğunub getdi. Qız yıxılmasın deyə qolundan tutdum. O mənə qısqıldı. Cibindən dəsmalını çıxarıb iri mavi gözlərində parlayan gümüş yaşlarını sildi.

Talışda hər addımda yerdən qaynaya-qaynaya bir sərin çeşmə çıxır. Ancaq suyu acı olur. Sanki ağlayan ağaclar sinələrini yandıran sarı göz yaşlarını yaşıl yarpaqlarında saxlamaq istəmirlər. Yarpaq-yarpaq axıdıb yerin sinəsində gizlədirlər. Lakin bu acı göz yaşları yerin də sinəsini yandırır. Yer bu yaşları acılaşmış gözlərindən dışarı qaytarır... Yaxında, haradasa su çağlayırdı. Ancaq çeşmə deyildi... Axı gur çağlayırdı. Mən ayaq saxlayıb çağlayana qulaq asdım... Çiçək məhrəm-məhrəm: – Şəlalədir! – dedi. Sonra səmimiyyətlə: – Görməmisiniz? – deyə məndən soruşdu: Mən etirafla: – Xeyr – dedim. Qız mehriban-mehriban: – Onda gedək baxın! Görməli şəlalədir! Özü də yaxındadır – dedi. Getdik. Yanaşı dayanıb şəlaləyə baxdıq. Dağın yaşıl boğazında qabaran büllür şəlalə çağlayırdı. Sanki o dağın iri hülqumu idi. Dağ hər dəfə nəfəs alanda hülqumu boğazında tərənirdi. Kim bilir, bəlkə də yarandığı gündən öz

ətrafındakılara nəşə demək istəyirdi. Ürəyində qaynayan sözləri dilinə gətirməyə çalışırdı. Ancaq ha udqunurdu, gətirə bilmirdi ki, bilmirdi. Çünki, dağ udqunduqca, boğazındakı iri büllur hülqum da tərşənirdi, öz səsile dağın deyəcəyi sözlərin yolunu kəsirdi...

Çiçək şəlaləyə baxa-baxa köksünü ötürdü. Sonra həzin-həzin: – Bu şəlalə haqda heyrətlə dolu bir rəvayət danışirlar – dedi. Mən maraqla: – Nə danışirlar? – deyə qızdan soruşdum. O həyəcan keçirə-keçirə: – Deyirlər ki, bir gün iki sevgili meşə yoluyla gəzə-gəzə gəlib bu qayanın başına qalxırlar. Qarşılarında açılan gözəlliklərə heyran-heyran baxırlar. Birdən ilahi gözəlliklər önündə iri gözləri heyrətdən açıla qalan qızın ayağı sürüşür. Qaya başından yuvarlanıb uçuruma düşür. Bu gözlənilməz hadisədən dəhşətə gələn oğlan dərhal ətrafındakı yaşıl budaqları qırıb zümrüd bir nərdivan hörür. Qayadan uçuruma sallayır. Sonra qızı haraylayır ki, nərdivandan tuta-tuta yuxarı qalxsın. Ancaq qızdan səs-soraq çıxmayır. Oğlan qızı bir də haraylayır. Yenə qızdan səs-soraq çıxmayır. Üçüncü dəfə oğlan elə fəryad qoparı ki, yer də silkələnir, göy də. Ancaq uçurumun harasındasa əbədi yuxuya getmiş qızı oyada bilmir. Oğlan ağlayır. Elə ağlayır ki, gözlərindən axan büllur yaşlar sellərə dönüb axır. Zümrüd nərdivana qarışır. Onu da təlatümə gətirir. Oğlan əziz, meh-riban, gözəl sevgilisinin soracağında bu təlatümün arasından uçuruma boylanır. Ancaq uçurumun dərinliklərinə nə gözü işləyir, nə də səsi çatır. Birdən yanlarına düşmüş qollarını qartal qanadları

tək göyə qaldırır. Sonra havada ləngər vura-vura öz itmiş sevgilisinin dalınca uçuruma atılır. Ancaq oğlanın göz yaşlarında yuyula-yuyula parlayan zümrüd nərdivan qayanın başından asılı qalır. Yox! Yox! Zümrüd nərdivan da bu qaya başına tamaşaya gələn, iki gəncin faciəli sevgisinin hekayətini eşidən, ürəkdən ağlayan insanların göz yaşlarının təkaniyla çağlayır, köpürür, hönkürür... Bəli! O axıb-tükənməyən göz yaşları da yuyula-yuyula ağarır. Zaman-zaman gözləri yol çəkən, ilk sevgisinin həsrətilə yaşayan, dünyaya hicran nəğməsi oxuyan müdrik bir ozanın uzun, yumşaq, təmiz saqqalı tək gümüşlənə-gümüşlənə şəlalələşir. Öz nisgiliylə, dözümlüylə, vəfasıyla bir meşəni ilk sevgi muzeyinə döndərir... Birdən şəlalənin arasından Sonanın tanış çöhrəsi göründü. Qara saç şəlalənin suyuna qarışıb ağardı. Elə-belə ağarmadı ki... Yox! Yox! Xiffətdən, qüssədən, dərddən ağardı. Titrək dodaqları da pıçıldadı:

**Səmimi, müqəddəs, ülvi məhəbbət
Babaya hörmətdir, yurda sədaqət!
Ulunun sözünə baxmayan adam
Ulaya-ulaya dolaşar müdam...**

**Nə deyib babamın sazlı sinəsi?
“Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi”.
Mən isə deyirəm, dost, sən də bil ki,
Hər şeyin təzəsi, sevginin ilki!**

Bu mənim Sonaya yazdığım şeir idi. İndi o öz şeirimi özümə oxuyurdu. Məni Çiçəklə yanaşı görüb qışqanırdı. Yox! Sona yanılırdı. Çiçək mənə qürbətdə

hörmət bəsləyirdi. Hörmətlə məhəbbət başqa-başqa şeylərdir... Ancaq sən demə ürəkdəkini duymaq olmazmış. Şəlalədən aralandıq. Çiçəkgilə gəldik. Bahar xala məni qonaq tək yox, doğma tək qarşladı. Atalar deyib ki, çörəyi ver çörəkçiyə, birini də üstəlik. Doğrudan da talış qadınları plov bişirməkdə başqa yerlərin qadınlarından usta olurlar. Bahar xala süfrə saldı. Dəmə qoyduğu plovu nimçələrə çəkib hər dəmdəsgahıyla gətirdi. Üçümüz də yedik. Sonra Çiçək ayağa qalxdı. Gedib sinidə bir yemiş gətirdi. Kim bilir, bu yemiş əziz qonaq üçün haçandan saxlanırmış! Qız yemişi səliqəylə dilimlədi. İri bir dilimi mənə uzadıb: – Buyurun, bu torpağın da yemişindən dadın! Öz bostanımızın məhsuludur! – dedi. Mən yemiş dilimini Çiçəkdən aldım. Balıq tək əlimdən sürüşüb düşəcəyindən qorxaraq tez dişimə çəkdim. Sanki ağzıma Savalan balı süzüldü... Bu bala qızın əllərinin ətri də qarışmışdı. Gecənin nə vaxt olduğunu bilmək üçün pəncərədən göyə baxdım. Göydə Ay hilallanmışdı. O da əlimdəki yemiş diliminə bənzəyirdi. Özü öz işığında par-par parlayırdı. Mən ayağa qalxdım. Bahar xalaya qonaqpərvərliyi üçün təşəkkür etdim. Sonra səmimiyyətlə: – Bahar xala, sabah Ənzəliyə gedəcəyəm – dedim – sizə nə lazımdırsa alım.

Bahar xala minnətdarlıqla: – Sağ olun, heç nə gərək deyil – dedi. – Sağ-salamat gedib gəlin!

Mən Ənzəlidə Bahar xalaya ağ bir örpək aldım. Səhəri işdən sonra onlara getdim. Hədiyyəmi Bahar xalaya verdim: – Örpəkdir – dedim, – Ənzəlidən sizin

üçün almışam. – Bahar xala sevindi. Bağlamanı açdı. Ancaq hiss etdim ki, örpəyi mən aldığı üçün Bahar xala sevinir. Yoxsa o özü neçə-neçə belə örpək almağa qadirdir. Bahar xala örpəyi başına saldı. Bu an Bahar xala zirvəsi qarlı dağa bənzəyirdi. Örpəyin yanlarından sallanan ipək saçlaqlar isə dağın ətəklərindən asılan sırsıraları andırırdı. Sən demə, Çiçək həyətdə imiş, dirriklə məşğul imiş. Bahar xala qızını çağırdı: – Ay Çiçək, bir bura gəl, gör bu örpək mənə necə yaraşır?

Çiçək evə girdi. Məni görən tək gülümsədi: – Xoş gəlibsiz – dedi. – Həmişə siz gələsiniz! Sonra anasına baxdı. İri mavi gözlərindəki təbəssüm asta-asta çağladı. Birdən qəhqəhəyə çevrildi: – Ay ana! Sən lap təzə gəlinə oxşayırsan – dedi – bu örpək hardan? Nə gözəldir! – Bahar xala fərəhlə: – Qonağımız mənə hədiyyə alıb – dedi. Çiçək minnətdarlıqla: – Payı çox olsun! – dedi.

Mən səhərlər süd içməyi xoşlayırdım. Ancaq iki gündü ki, qarnım ağrıyırdı. Bahar xalagilə gələndə qarnımın ağrısı daha da şiddətləndi. Amma bürüzə vermədim. Bahar xala örpəyi büküb sandığa qoydu. Qolumdan tutub məni yuxarı başa çəkdi. Keçib əyləşdim. Həssas qadın içimdəki ağrımı gözlərimdən duydu: – Nə olub? – dedi. Gözlərimə birtəhər görünürsən. Yoxsa kefsizsən? Mən minnətdarlıqla: – Xeyr! – dedim. – Bahar xala! Bir az qarnım ağrıyır! Keçib gedər. Siz narahat olmayın! – dedim.

Bahar xala əl-ayağa düşdü: – Bəlkə gecə üstünüzü açıbsınız. Soyuq dəyib? – dedi. Mən qətiyyətlə: – Xeyr!

– dedim, – Mən səhərlər süd içməyi xoşlayıram. Ancaq indiyə qədər heç qarnım ağrımamışdı. Deyəsən daha süd içə bilməyəcəyəm. Sizcə içə bilərəm, ya yox? Bahar xala mənim sualıma cavab vermək əvəzinə maraqlı bir əhvalat danışdı. Məhəmməd peyğəmbərin zamanında Ərəbistanda bir kişinin oğlu xurmanı çox yeyirmiş. Xurma yeməkdən uşağın bədəni yara tökübmüş. Bu vəziyyətdən təşvişə düşən ata övladını peyğəmbərin yanına aparır. Üzünü ona tutub yalvarayalvara deyir: – Sənə qurban olum, bu uşağa de ki, xurma yeməsin. Xurma yeməkdən bədəni yara töküb. Məhəmməd peyğəmbər kişiyyə məsləhətlə: – Uşağı apar! Sabah gətirərsən – deyir. Kişi uşağı aparır. Sabah yenə peyğəmbərin yanına gətirir. Məhəmməd uşağa qayğıkeşliklə baxıb: – Ay uşaq, xurma yemə – deyir, – görürsən bədənin necə yara töküb? Deməli xurma yemək sənə ziyandır – deyir. Kişi üzünü təəccüblə Məhəmməd peyğəmbərə tutub: – Sənə qurban olum, sən bu sözləri elə dünən də deyə bilməzdinmi? – deyir. Məhəmməd peyğəmbər ciddiyyətlə: – Xeyr! – deyir. Kişi heyətlə: – Niyə? – deyir. Məhəmməd peyğəmbər etirafla: – Ona görə ki, dünən mən özüm də xurma yemişdim – deyir...

Ancaq mən özüm hər gün süd içməyimə baxmayaraq sənə sabah süd içməyi məsləhət görmürəm. Yəqin sənə südünü içdiyən inək yaxşı örüşdə otlamır.

Mən nəzakətlə: – Xeyr! Bahar xala, mən sizin dediklərinizlə razılaşa bilmərəm. Bəs qabaqlar niyə belə

hadisə olmurdu? – dedim. Bahar xala mehribanlıqla: – Ay bala, bəlkə sənə südünü içdiyən inək əvvəllər yaxşı örüşdə otlayırmış, indi isə pis örüşə düşüb – dedi. Mən inamla: – Ola bilər, Bahar xala! – dedim. Bahar xala qürurla: – Demək razılaşdıq! – dedi. Mən məmnuniyyətlə: – Əlbəttə – dedim. Sonra Bahar xala üzünü qızına tutub mehriban-mehriban: – Çiçək, bir az heyva yarpağı dər! – dedi. Deyəsən Çiçək anasının məqsədini bildi. Mən isə başa düşmədim. Qız həyəətə çıxdı. Mən də dalınca getdim. Çiçək həyətdəki heyva ağacının yaşıl yarpaqlarını ağ əllərilə qoparmağa başladı. Mən qızın yarpaqlar arasında dolaşan əllərinə baxdım. Onun əlləri yaşıl tor içində çırpınan ağ göyərçinə bənzəyirdi. Sanki o göyərçin tordan çıxmağa yol axtarırdı. Çiçək dərdiyi heyva yarpaqlarını ovcunda çinlədi. Sonra evə aparıb anasına verdi. Bahar xala heyva yarpaqlarını qaynatdı. Yox! Yox! Lap Laycan çayı tək dəmlədi. Mən də içdim... Qarnımın iki gün əzab verən ağrısı azala-azala nəhayət tamam kəsildi. Mən öz oxumamış həkimimə minnətdarlığımı bildirib ayağa qalxdım. Evdən çıxanda Bahar xala səmimiyyətlə dedi: – Bundan sonra özgə yerdən süd alıb içmə. Məgər öz südümüz yoxdur? – Çiçək cəsarətlə: – Anam doğru deyir, su ki girdi qaba, oldu içməli. Siz də anamla bir diyarın suyundan içibsiniz. Gərək indi də qürbət yerdə doğmalaşasınız. Niyə utanırsınız? Elə hesab edin ki, bura öz evinizdir – dedi.

Günlər bir-birinin dabanını basa-basa keçirdi. Biz yaman isnişmişdik. İşdən sonra Bahar xalagilə getmə-

səydim ana-bala şam etməzdilər. Çiçək dalımca gəlib məni evlərinə aparardı. Qız mənə öz qoyunlarının yunundan isti köynək toxumuşdu. Anasının yanında boyuma ölçmüşdü, əynimə geyindirmişdi. Axı Talışda dumanlı-çiskinli havalar tez-tez olurdu... Çiçəklə meşədə gəzərdik. Çiyələk yığardıq. Bəzən ikimiz də əlimizi bir çiyələyə atıb qamarlamaq istərdik. Bu an çiyələk əlimizdən sürüşüb çıxardı. Biz bir-birimizin əlini qamarlardıq. Gülüşərdik. Yadıma Sona düşəndə xəyala dalarım. Qız niyə fikrə getdiyimi soruşsa da deməzdim. O da nəyisə xatırladığımı duyub üstündən keçərdi. Mən Çiçəklə meşədə səksəkə ilə gəzərdim. Elə bilərdim ki, Sona bizi güdür. İndi hansı ağacın dalındansa çıxıb məzəmmət dolu baxışlarıyla məni əyri-əyri süzəcək. Sonra heyrətdən quruyub ağacların arasında bir ağaca dönəcək...

Bir gün... Göydə günəş şaxısa da, buludları çəhrayı boyasa da, yerdə soyuq külək əsirdi. Dəniz göyərmiş ətə bənzəyirdi. Nə qədər çalxanırdısa da, öz suyuyla özünü təmizləyib ağarda bilmirdi. Külək dəydikcə dənizin hamar üzünü qırçın-qırçın olurdu. Sanki külək göy çəmənini dırmıqlayırdı. Yola döşənən qırı qaynatmaq üçün odunu yaxın meşədən gətirirdilər. Rəis məni çağırıb dedi ki, oduna gedən fəhlələrin başçısı xəstələndir. Bəlkə bu gün oduna gedən fəhlələrə sən başçılıq edəsən. Mən razı oldum. Maşına minəndə yaşlı bir fəhləni sürücünün yanında əyləşdirdim. Özüm kuzaya qalxdım. Meşəyə girdik. Fəhlələr doğranmış odunları

maşına yüklədi. Geri qayıdanda mən yenə o yaşlı fəhləni sürücünün yanında əyləşdirib özüm kuzaya qalxdım. Meşənin içində soyuq külək qanad çaldıqca budaqlar havada bir-birinə dəyib şaqıldayırdı. Üzümü çevirib sol yanımda dayanan fəhləyə: – Özünü budaqlardan gözlə! – demək istəyirdim ki, sağ gicgahımda nəşə şaqıltıyla sındı. Başım hərləndi. Gözlərimə qaralıq çökdü. Əlimi gicgahıma apardım. Barmaqlarım istiləşdi. Aralarından üzümə qan damcıladı. Gicgahımı budaq yarmışdı. Kimsə sürücüyə səsləndi. Maşın dayandı. Fəhlələr dəsmallarını yığıb bir-birinə bağladılar. Sonra başımın yarasını sarıdılar. İş üstə çatanda tibb məntəqəsinə getdim. Yaramı yudular. Dərmanladılar. Sonra təmiz tənziplə bağladılar. O gün axşam utandığımından daha Bahar xalagilə getmədim.

Səhər göy dənizdə ağaran dalğalar döyüşdə çəmənə düşən çalmaları andırırdı. Mən mənzilimdən çıxıb iş üstə gələndə başqa bir aləmlə qarşılaşdım. Fəhlələr bir-birini təbrik edirdilər. Sevinirdilər, danışırıdılar, gülürdülər. Sən demə, Sovet Ordusu alman faşistlərini son nəfərinə qədər Stalinqraddan çıxarıbmış. İşin axırında Çiçək bir dəstə təzətər çiçəklə gəldi. Görüşdük. Başımda sarığı görən qız: – Sizə nə olub? – deyərək əl-ayağa düşdü. Rəngi qorxudan ağardı. Mən sağ gicgahımı meşədə budaq yaraladığımı qıza dedim. Çiçəyin həyəcanı keçdi. Qorxusu sovuşdu. Nitqi açıldı: – Sizi təbrik edirəm! – dedi – Sovet Ordusu alman faşistlərini Stalinqraddan tamam çıxarıb. Sonra gətirdiyi çiçək

dəstəsini mənə verdi. Çiçək hardansa Sovet Ordusunun bu tarixi döyüş qələbəsini məndən əvvəl eşitmişdi. O dayandığımı görüb: – Niyə burda durmuşuq? – dedi. Mən maraqla: – Bəs neyləyək? – dedim. Qız təbəssümlə: – Neyləyək? Gedək bizə. Bu günü əməlli-başlı qeyd edək – dedi. Getdik... Bahar xala da başımın sarığını görən tək sarsıldı. Ancaq yaramın yüngül olduğunu dedikdən sonra arvad özünə gəldi. Çiçək anasına nə məqsədlə gəldiyimizi dedi. Bahar xala yenə süfrə saldı. Süfrəni ləziz nemətlərlə bəzədi. Əlimizi süfrəyə uzadanda Bahar xala qızına dedi: – Bala, qalx o şərab kuzəsini də gətir. Sonra üzünü mənə tutub əlavə etdi ki, – Çiçəyin atası içən deyildi. Ancaq qonaq-qara üçün özü üzümdən gözəl şərəblər hazırlayardı. Gərək ki, o şərəblərdən kuzədə bir qədər qalıbdır.

Qız qalxdı, durna boğazlı qəşəng bir kuzə ilə qayıtdı. Çiçək indi Ömər Xəyyamın alovlu ilhamla tərənnüm etdiyi nadir şərqi gözəllərinə bənzəyirdi... Kuzə boğazına qədər şərəblə doldurulmuşdu. Ətri adamı uzaqdan vururdu. Qız kuzəni süfrənin kənarında yerə qoyub ləmədən bir çini piyalə gətirdi. İndi süfrə başında bircə Ömər Xəyyamın özü çatışmırdı. Yox! Deyəsən Ömər Xəyyamın rolunu mən oynamağa oldum. Çiçək kuzəni əyib piyaləyə şərab süzdü. Sonra təbəssümlə qabağıma qoydu. Dörd mehriban göz şərab dolu piyaləyə dikildi. Piyaləni əlimə götürdüm: – Bahar xala, mən də içən deyiləm. Ancaq bir dəfə içmişəm. Özü də zorla... Bahar xala maraqla: – Bəs zorla niyə? – deyə soruşdu. Mən aram-aram: – On üç yaşında olanda xəstələnmişdim...

Bahar xala narahat-narahat: – Xəstəliyiniz nə idi? – deyə xəbər aldı. Mən uzada-uzada: – Malariya! Özüm də altıncı sinifdə oxuyurdum. Yazıq nənəm həkim qalmadı, ocaq qalmadı, pır qalmadı mənə aparmasın. Axır kimsə ona məsləhət gördü ki, bir stəkan araqı gecə ayağa qoysun. Səhər tezdən onu içim...

Bahar xala heyrtlə: – Sən də içdin? – deyə soruşdu. Mən etirafda: – İçdim, Bahar xala, içdim – dedim. Bahar xala nigaran-nigaran: – Nəticəsi necə oldu? – deyə məndən xəbər aldı. Mən arxayın-arxayın: – Əla! Bir stəkan soyuq araq o isitməli malariyanı elə əritdi ki, heç izi də qalmadı. – dedim.

Bahar xala heyran-heyran: – Bərəkallah araq! – dedi. Çiçək uğunub getdi. Az qaldı süfrənin üstə yıxılsın. Qolundan yapışib qaldırdım. Qız hələ də gülürdü... Sağ əlimdə tutduğum piyaləni yuxarı qaldırdım. Sonra səmimiyyətlə: – Bahar xala! – dedim, – Mən bu gün ikinci dəfə içirəm. Sağ olun. – Piyaləni başıma çəkib süfrəyə qoydum. Dadlı-tamlı xörəklərdən yeməyə başladım... Yemək süfrəsi yığıldı. Çay süfrəsi açıldı. Çay içdik. Ayağa qalxdım. Bahar xala canıyananlıqla: – Gözlərinizdən muğayat olun. Budaqlardan qoruyun! Qəşəng gözlər də Allah vergisidir. Hər adamda olmur, – dedi. Mən güldüm. Çiçəyə baxdım. O da mənə baxdı. Ancaq diqqətlə baxdı. Sanki mənə ilk dəfə görürdü. Anasının gözlər haqqında dediyi fikirləri mənim gözlərimdə sınaqdan keçirmək istəyirdi. Evdən çıxdım...

Cümə günü idi. Gicgahımdakı yara sağalmışdı. Başımla sarığını açmışdım. İşə getməyəcəkdim. Yatağımdan qalxıb əl-üzümü yudum. Çayımı içdim. Sonra gəzə-gəzə Bahar xalagilə gəldim. Arvad harasa getmişdi. Çiçək həyətdə xalça çırpırdı. Salamlaşdıq. Mən də qıza kömək etdim. Çırpılmış xalçanı büküb evə apardıq. Sanki indi qızın yadına nəşə düşdü. Üzümə diqqətlə baxdı. Sonra sevinclə: – Deyəsən yaranız sağalıb axı, – dedi. Mən arxayın-arxayın: – Bəli – dedim. Sanki o sözümlə yoxlamaq üçün yumşaq əlilə gicgahımdakı yara yerini sıgalladı. Sonra: – Düzdür, tamam sağalıb! – dedi. Çiçək məndən ac olub-olmadığımı soruşdu. Mən: – Sağ olun, toxam – dedim. – Elə-belə gəzməyə çıxdım. Bu gün cümədir axı. İşləmirəm. Qız tələsik: – Mən də darıxıram. Gedək bir az meşədə gəzək – dedi. Getdik. Yolda Çiçəyə dedim ki, Talışda o qədər çeşmə var ki... Di gəl ki, biri də Savalan çeşmələri tək adamın ürəyinə yatmır. Qız təəssüflə: – Ola bilər Talış çeşmələri Savalan çeşmələri tək sizin ürəyinizə yatmasın. Ancaq insaf yaxşı şeydir. Talışda da gözəl çeşmələr vardır – dedi. Mən minnətdarlıqla qıza: – Onda xahiş edirəm mənə gözəl bir çeşmə göstərin – dedim. Çiçək məmnuniyyətlə: – Baş üstə – dedi, – arxamca gəlin. – Mən qızın dalınca getdim. Biz uzun, nazik, yaşıl cığır boyu çiçək dərə-dərə getdik. Sonunda iri bir qayayla qarşılaşdıq. Qayanın ətəyində şaqqaşlaqla bir çeşmə çağlayırdı. Sanki iri bir qazı havada vurub qayanın ətəyinə salmışdılar. Qaz hələ də düşdüyü yerdə çapalayırdı. Çeşmə doğru-

dan da gözəl idi. Tələtömlə dolu şair ürəyinə bənzəyirdi. Qız şəstlə: – Hə, necədir? – deyərək məndən soruşdu. Mən etirafla: – Doğrudan gözəldir! – dedim. Biz çeşmənin başında yanaşı əyləşdik. Əksimiz suya düşdü. Titrədi. Sanki həyəcan keçirirdi. Nəyisə açıb demək istəyirdi. Ancaq bacarmırdı. Dili-ağzı bağlanmışdı... Biz suda titrəyən əksimizə baxdıqca rıqqətdən canımıza üşütmə düşürdü. Dinib-danışmırdıq. Bu zaman qulaqlarıma bir pıçıltı səsi gəldi. Sanki Sona oxuyurdu:

**Sevgilim! Mən güləm, sən mənim ətrim,
Mənsiz səbr kasan ləbriz deyilmi?
Sən mənə əzizsən! De, mənim xətrim
Bəs sənin yanında əziz deyilmi?**

**Sən güllər yığsan da özgə çöllərdən,
Mən bir gül almadım başqa əllərdən,
Sizin dərdiyiniz şehli güllərdən
Mənim saf ürəyim təmiz deyilmi?**

**Ömrüm bir nəğmədir, nəğmə yanında,
Arzum bir ilmədir, ilmə yanında,
Sizin baxdığınız çeşmə yanında
Mənim məhəbbətim dəniz deyilmi?**

Çeşmə gözlərimdə Sonanın göz yaşlarına döndü. Sonra alovlu sinəmə axıb ürəyimi də suya döndərdi. Mən diksindim. Çiçək təşvişlə: – Sizə nə oldu? – deyərək soruşdu. Əlimi boynuma aparıb: – Heç, heç, budaqlardan boynuma şeh düşdü, – dedim. Qızın zənnini şehli yarpaqların tünlüyündə azdırmaq istədim. Çiçək çeşmə

üstə kiçik süfrə saldı. Özüylə evdən götürdüyü yeməkləri süfrəyə düzdü. Açığı ikimiz də könülsüz yedik. Birdən havanın da halı mənim halım tək qarışdı. Yağış başladı. Çiçək süfrəni yığışdırdı. Ayağa qalxıb geri qayıtdıq. Talışda elə yağışlar yağırdı ki, ucundan tutub göyə qalx! Sanki göylərdən yerlərə gümüş telefon telləri uzanır. Göylər yerlərlə uzaq məsafədən bu tellər vasitəsilə danışır. Ancaq mən yanımda söhbət intizarıyla addımlayan, arabir çiyi çiyinə, əli əlimə, nəfəsi nəfəsimə dəyən Çiçəklə danışa bilmirdim. Duyurdum ki, o məni sevir. Özü də ehtirasla sevir. Ancaq Çiçəyin sevgisi öz ürəyində yanar kürə tək şölə çəksə də mənim ürəyimə bir qığılcım sala bilmirdi. Mənim soyuq nəfəsim o qığılcımı elə göydəcə söndürürdü... Nədənsə biz yağışda bir sığınacaq tapıb daldalanmaq istəmirdik. Bəlkə də Çiçək məni bu şıdırğı yağışın altında bilə-bilə gəzdirirdi ki, büllur damlalar çağlayaçağlaya sinəmdəki tərəddüdü yuyub aparsın. Ancaq qız bilmirdi ki, mən xəyalımda Tarzan tək bu gümüş tellərdən yapışıb hoppa-hoppa düz kəndimizə düşürəm. Sonra bu gümüş tellərlə Sonaya bağlanıram...

Çiçəyin dolaşığı taleyi isə mənim gözlərimdə Talış dağlarından burula-burula axıb tökülən, lakin hələ durulmayan çaya, sevdalı günləri isə hələ arıdılmayan düyüyə bənzəyirdi... Ancaq qüsuruz, səhvsiz, günahsız gözəlin sevilməməyi dəhşətdir! Birdən qız ağlamağa başladı. Sanki o günahı olmaya-olmaya ağlayırdı ki, öz gözlərinin yaşlarıyla təmizlənsin. Daha gözəl, daha əziz,

daha müqəddəs olsun. Mən təşvişə düşdüm. – Niyə ağlayırsız? – deyə qızdan soruşdum. Çiçək hönkürə-hönkürə: – Guya özünüz bilmirsiniz? – dedi.

Qıza dedim ki, mənim təbiətim elə ağır bir dəyirman daşdır ki, sizin arzularınızı da üyüdə bilər. Ancaq Çiçəyin sellənən göz yaşları mənim ağır bir dəyirman daşı olan təbiətimi hərəkətə gətirməyə nail oldu. Başa düşdüm ki, oğlan vüqarını yüksək saxlamaq başıucalıqdır. Məsum Çiçəyi sinəmə sıxıb isti göz yaşlarını soyuq əllərimlə sildim... Yağışı da, meşəni də unutduq. Beləcə ayaq üstə dayandıq. Doğrusu qorxdum ki, bu gümüş tellər bizi əbədi bir-birimizə bağlaya. Birdən gümüş tellər arasından qulağıma səs gəldi. Kimsə oxudu:

**Sevgilim, özgəyə sən könül verib,
Öz məhəbbətini unutmusanmı?
Baxtının göyündən ilk ulduz dərib
Sən aqibətini unutmusanmı?**

Sanki yuxudan ayıldım. Mənə elə gəldi ki, Sona hansı ağacın dalındansa bizə baxır. Şeiri oxuyan da odur! Çiçəyə mehriban-mehriban: – Sizə soyuq olar – dedim, – gedək evə. Yola düzəldik. Qızı qapılarına qədər ötürüb mənzilimə yollandım... Bir daha Bahar xalagilə getmədim. Dedim ki, qoy Çiçək məndən soyusun. Ancaq bir gün işin axırında Bahar xala özü mənim yanıma gəldi: – Ay bala, bizdən inciyibsən, nədir? Evə niyə gəlmirsən? – dedi. Mən gileyli-gileyli: – Vaxtım olmur,

Bahar xala! – dedim. Həssas qadın bəhanəmi ağartmadı. Köksünü ötürdü. Sonra qəmli-qəmli: – Bilirəm ay bala, hamısını bilirəm. Nahaq məndən gizlədirsən, – dedi. – O səni sevir, sənə ona laqeydsən. Siz çeşmə başına getdiyiniz gün mən evdə yox idim. Bilmirəm aranızda nə hadisə baş vermişdir. O gündən qızın könlü açılmır. Sən o gündən sonra xəstələnmədin ki? Axı o gün şıdırğı yağış yağdı...

Mən təəccüblə: – Yox! – dedim. Bahar xala təəssüflə: – Amma Çiçək xəstələndi. Qıza soyuq dəyibmiş... Neçə gün yatdı.

Mən nigaran-nigaran: – İndi necədir? – deyər soruşdum. Bahar xala arxayın-arxayın: – İndi yaxşıdır – dedi. Mən canıyananlıqla: – Şükür! – dedim. Bahar xala ürəyindəkiləri səmimiyyətlə açıb tökdü: – A bala, bilirəm ki, mənim Çiçəkdən başqa övladım yoxdur. Özümə görə evim də, heyvanım da, torpağım da, qızılım da, gümüşüm də var. Ancaq qürbətdə həyansızam. Bir başpapaqlıya yerdən-göyə qədər ehtiyacım var. Sən Çiçəyin sevgisinə biganə baxma! Evlənin! Bütün varyoxuma sahib olun! Xoşbəxt yaşayın...

Mən utana-utana: – Bahar xala – dedim. – Mənim kəndimizdə Sona adlı göbəkkəsdim var. Öz xalam qızıdır. Anam dünyadan köçəndə xalama tapşırıb ki, o qızı məndən başqa heç kimə verməsin. Biz bir yerdə böyümüşük. Bir-birimizi sevirik. Mən nə anamın sözünü yerə salaram, nə də xalam qızına xəyanət edərim. Sabah kəndə yola düşürəm.

Bahar xala tutuldu. Fikrə daldı. Haçandan-haçana: – Səndən xahiş edirəm, axşam bizə gələsən. Ancaq xalanız qızı barədə Çiçəyə heç nə deməyəsən. Yox! Yox! Gərək deyil! Yalnız mənim xətrimə bir yalan deyərsən – dedi. Mən maraqla: – O hansı yalandır, elə? – deyər Bahar xaladan soruşdum. Bahar xala çəkinə-çəkinə: – Guya kəndə ona görə gedirsən ki, Çiçəklə evlənmək üçün oradakı böyük adamlarından icazə alasan. Axı yalan da adamı ümid tək yaşada bilir – dedi. Mən qətiyyətlə: – Baş üstə, Bahar xala, sizin xətrinizə o yalanı dilimə gətirərəm – dedim. Bahar xala minnətdarlıqla: – Sağ ol – dedi. Sonra məndən ayrılıb getdi. Arxadan ona baxdım. Çiyinləri titrəyirdi. Deyəsən ağlayırdı... Axşam Bahar xalagilə getdim. Çiçəyin çiçəyi çırtladı. Tez əl-ayağa düşdü. Özü mənə şam yeməyi hazırlamaq istədi. Qoymadım. Bir stəkan çay istədim. Bahar xala üzdən gülsə də, ürəyində qara qanlar axırdı, səsini bir özü eşidirdi, bir də mən. Çiçəyin heç nədən xəbəri yoxdu. Çay gətirdi. İçdim. Bir az hava, fəsil, torpaq haqda söhbət etdik. Ayağa qalxdım. Bahar xala tanışlığımızda ilk dəfə: – Qızım, qonağı yola sal, – dedi.

Çiçək dalımca həyəətə çıxdı. Ay doğmuşdu. Həyətdəki yaşıl ağacların şəhli yarpaqlarını ağ işığıyla gümüşləyirdi. Biz heyva ağacının altında dayandıq. Bu həmin ağac idi ki, mən xəstələyəndə Çiçək yarpaqlarından dərmişdi ki, anası mənim üçün suda qaynatsın. Mən də içib sağalım...

Mən udqundum. Sanki sonra deyəcəyim yalanı əvvəlcədən udmaq istəyirdim. Nəhayət özümü ələ alıb: – Çiçək, mən sabah kəndə gedirəm – dedim. – İstəyirəm ki, səninlə evlənmək üçün kənddəki böyüklərimdən icazə alım. – Qızın sevincdənmi, kədərdənmi gözləri doldu. Göz yaşları gildir-gildir axdı. Sanki ürəyi təlatümə gələn Çiçək göz yaşlarını göz yaşlarıyla yuyurdu ki, daha da təmiz, şəffaf, məsum olsun. Qız içini çəkə-çəkə: – Sizə yaxşı yol – dedi. Mən onun çağlayan göz yaşlarını görməyim deyə əlimi əlinə uzatdım. Kiçik, ağ, kövrək əlini ovcumun içində ehtiyatla sıxıb, iti addımlarla heyva ağacının altından uzaqlaşdım...

Səhər kəndə yola düşdüm. Meşə içiylə gedirdim. Birdən yanağıma bir damla yaş düşdü. Başımı qaldırıb yuxarı baxdım. Şeh idi. Başım üstəki yarpaqlardan düşmüşdü. Mənə elə gəldi ki, bu şeh deyil. Yanağıma qonan ilıq öpüşdür. Sonanın öpüşü. Doğma kəndə qayıtdığıma görə məni sevincə öpür. Əlimi uzadıb yaşıl budaqdan tutdum. Budağı əydim. Od tutan yanağımı şehlə dolu yarpaqlara söykədim. Ancaq yenə təşnə ürəyimin yanğısı soyumadı. Sapı qırılmış incilər tək şehləri ovcuma yığdım. İstədim ki, bu şehləri ovcumda kəndə aparam. Sonaya göstərəm. Deyəm ki, məni sənənin yanına qaytaran bu şehlərdir. Yox! Yox! Kəndimizin çəmənlərində par-par parlayan doğma şehlərdir. Birdən gözlərimdən iki damla yaş axıb ovcumdakı şehlərə qarışdı. Sanki gözlərimdən düşənlərdən biri kədər, biri

sevinc yaşı idi. Bəli! Gözlərimin biri Çiçəyin al yanaqlarının solacağından kədərlənir, biri isə Sonanın gül üzünü görəcəyindən sevinirdi.

Şehlərin qalib-qalmadığını yoxlamaq üçün ovcumu açdım. Şehlər yoxdu. Buxarlanıb uçmuşdu. Təəssüf etdim. Addımlarımı sürətləndirdim. Başımı qaldıranda şehlərin doğrudan da uçduğuna inandım. Sanki şehlər ulduzlaşmış Savalanın zirvəsində par-par parlayırdı... Bu ulduzlar Sonanın gözlərindən axan sevinc yaşlarına bənzəyirdi. Mən kirpiksiz gözlərini həsrətlə dolu gözlərimə zilləyən ulduzlara hərərətlə dedim:

**Şehlər, inci şehlər ovcumda söndü,
Yolum heç olmamış yarı, ulduzlar!
Zirvədə parlayan qatara döndü,
Siz isə sönməyin barı, ulduzlar!**

**Üzümü şehlərlə yuyub arxada,
Savalan ətrini duyub arxada,
Sozalan günəşi qoyub arxada,
Gəlirəm mən sizə sarı, ulduzlar!**

**Müjdəylə yoluna qonun Sonanın,
Ala gözlərində yanın Sonanın,
Özünü al günəş sanın Sonanın,
Ay sarı ulduzlar, sarı ulduzlar!**

Savalanda qayalardan damla-damla sızan sular da ulduz-lduz parlayır. Mənə görə tək-cə şərqdə yox, bəlkə bütün dünyada Savalan tək dağ yoxdur. Savalanın bir əlvən çəmənini dünya muzeylərini bəzəyən nadir

xalçalara dəyişməyəm. Hacı Əmir gədiyindən baxanda Savalan bütün əzəmətilə, ülviyyətilə, tərəvətilə göz önündə canlanır. Mən Hacı Əmir gədiyinə qalxanda sandım ki, Savalan nəhəng bir kürsüdür. Ancaq boşdur. Məni gözləyir...

QƏFİL DƏVƏT

Ərdəbil Vilayət Partiya Komitəsinin yaxınlığındakı döngədə kiçik bir dükən vardı. O dükanda Möhtəşəm adlı bir gənc şikayətçilərə ərizə yazardı. Özü də şikayətçilərdən aldığı yazı pulu ilə dolanardı. Möhtəşəm uca, qarayanız, mehriban bir insan idi. O, ərizə yazdığı yoxsul kəndlilərdən haqq almazdı. Bəzən özü ərizə yazdığı naşı kəndlilin qabağına düşüb onu tanımadığı idarəyə aparardı. Şikayətinin uğurla nəticələnməsinə çalışırdı... Ona görə də kəndlilər Möhtəşəmin qayğıkeşliyindən ağızdolusu danışardılar. Mən Möhtəşəmin dükanına tez-tez gedərdim. Bu xeyirxah gəncin yanına ərizə yazdırmağa gələn kəndlilərin vəziyyətlərilə maraqlanırdım. Möhtəşəm həmişə nahar zamanı dükandan çıxıb bayırda dayanardı. Hətta müştərisinə ərizə yazanda da qələmi yerə qoyub çıxardı. Külək də əssəydi, leysan da düşsəydi, qar da yağsaydı çıxardı. Bir gün yenə Möhtəşəmin dükanına getdim. O kənddə ağanın nökrələri tərəfindən döyülmüş, başı bir neçə yerdən yaralanmış yaşlı bir kəndliyə təcili bir ərizə yazırdı. Birdən

qolundakı saata baxdı. Sonra qələmi tələsik yerə qoyub dükanın qabağına çıxdı. Kəndli Möhtəşəmin bu qəfil hərəkətindən təəccüblənsə də, bir söz demədi. Məni maraqlandırdı. Möhtəşəmin dalınca dükandan eşiyə çıxdım. O, dükanın qabağından yanaşı keçən iki qıza həsrətlə baxırdı. Onlar mədrəsədən çıxıb evlərinə gedirdi. Əllərində kitab çantası vardı. Qızlardan biri nazik, qaraşın, ciddi olsa da, uca boylu. yaraşlıq, qəşəng idi. Biri isə bəstə boylu, dolu bədənli, ağ sifətli idi. Birdən bəstə boylu qız uca boylu rəfiqəsinə gülə-gülə nəsə dedi. Rəfiqəsi daha da ciddi görkəm alıb, qaşlarını bərk-bərk çatdı. Məğrur qızlar şəhanə yerləşlə qarşımızdan keçib getdilər. Mən Möhtəşəmin qara buludlarla yüklənmiş baxışlarının uca boylu qızın kürəyinə tuşlandığını gördüm. Sanki gəncin qara gilaslara bənzəyən gözləri qızın arxasında donub qalmışdı. Daha heç yana baxmayacaqdı. Yalnız qızlar tını burulub dərbəndə girdikdən sonra Möhtəşəm mənə baxdı. Damla boyda bəbəklər ümman qədər sevgini gizlədə bilmədi. Zavallı gənc mənə yazıq-yazıq baxıb: – Səndən nə gizlədim, haçandır ki, o uca boylu qızı sevirəm. O şəhər nəzmiyyə rəisinin qızıdır. Ancaq rəis hara, rəiyyə hara? Bunu qız özü də bilir, yanındakı rəfiqəsi də! Kim bilir, bəlkə ailəsi də! O qızı sevdiyim gündən sevgi ağacı tək bu yolda bitmişəm. Əgər lazım gəlsə sədaqət heykəlinə də dönə bilərəm. Qəribədir. Əvvəllər qız da öz sevgisini mənə eyhamlı baxışlarla bildirirdi. Qarşımdan keçəndə üstümə atdığı hərərətli təbəssümlər yaz günəşinin şəfəqləri

tək soyuq budaqlarımı isidərdi. Sonra mənim əllərim titrək yarpaqlara çevrilib qızın arxasınca yellənərdi. Bəli! O tını burulana qədər əllərim onu müşayiət edərdi. Yanındakı bəstə boylu qızın ağ sifəti qəzəbdən qızardı, bozarardı, qaralardı. İndi isə ağ sifətli qız gülür. O isə həyəcan keçirir. Qaraşın sifəti qorxudan ağarır. Sən təzadə bir bax! Ağ sifətli qızın atası daha böyük adamdır. Onun kəndlərinin siyahısını tutmağa nə mənim dükanımdakı kağızlar çatar, nə də əlimdəki qələm tab gətirər. Kim bilir, bəlkə də o cənab nəzmiyyə rəisinin qulağına bu haqda nəşə pıçıldamışdır – dedi.

Mən indi bildim ki, Möhtəşəm kəndlilərə yazdığı ərizələrdəki sözlərə niyə bu qədər od-alov qatır? Niyə bu qədər üsyan edir? Sən demə, bu yanıqlı gənc öz qeyrətini də, cürətini də, nifrətini də yazdığı fikirlərə aşılıb hakim sinfi məhkəməyə çəkirmiş...

Qışlaq kəndində qəddar mülkədar Zərqamın zülmündən canları boğazlarına yığılan kəndlilər torpaq uğrunda üsyan qaldırıb, ağa malikanəsini yandırmışdılar. Qanlı toqquşmada mülkədarın nökrələri üsyanın başçısı Müseyib adlı kəndlini güllə ilə vurub öldürmüşdü. O, İran Xalq partiyasının üzvü idi. Öz mübarizliyi, fədakarlığı, xeyirxahlığı ilə kəndlilər arasında dərin hörmət qazanmışdı. Müseyib öz mərdliyi, cəsəreti, işgüzarlığı ilə Vilayət partiya komitəsində də yaxşı tanınmışdı.

Günorta Çaharraha matəm mitinqi olacaqdı. Vaxta az qaldığından adamlar şəhərin küçələrindən Çaharraha doğru axışırdı...

Möhtəşəmin dükanı mitinqin keçiriləcəyi meydana yaxın idi. O, dükanın qapısını bağladı. Biz də Çaharraha doğru getdik. Mitinqə tələsən insan axınları meydana birləşdikcə izdihamın uğultusu da artırdı. Sanki müxtəlif məcralarla axıb gələn çaylar bir ümmana toplaşdı. Ümman çağlayırdı, kükrəyirdi, qabarırdı... Ümmanın üzündəki fırtınanı görməyə nə var ki?.. Hünər insanın içindəki təlatümün səsini eşidə bilməkdir! Bu insanları da bir ümmana axıdan, birləşdirən, coşdurən öz içlərindəki təlatüm idi.

Müseyibin tabutu qoyulmuş yük maşınının kuzası möhtəşəm söz kürsüsünə çevrildi. Mən şəhid yoldaşımızın qara tabutuna baxanda başımın qara tükələri biz-biz olub qranit qayanın zirvəsində günəşin odlu atəşindən qarsan otlar tək qalxdı. Papağımı da qaldırdı. Yox! Onu qəfil düşmən gülləsini mətanətlə qarşılamaq üçün polad dəbilqəyə döndərdi. Natiqlər kuzada öz yerlərini tutdular. Ətrafdakı damların üstündəsə sərbazlar əfsərlərin əmrilə müsəlsəllərin lülələrini meydandakı izdihama tuşladılar. Məsələ aydın idi. Ağalar bizi vahiməyə salıb deyəcəyimiz sözləri ürəyimizdə qoymaq istəyirdilər. Lakin keçmiş ola, islanmış yağışdan nə qorxusu. Mitinqi Vilayət partiya komitəsinin sədri açdı. İlk sözü məşhur maarif xadimi Yaqub Qüdsə verdi. Onun bir qıçı şikəst idi. Yeriyəndə əlindəki möhtəşəm əsaya söykənsə də axsayırdı. O adamlar arasından irəli çıxdı. Bayaqdan uğuldayan izdihama baxıb dedi: – Mənim əziz həmvətənlərim! Torpaq onu əkib becərənindir!

Biz torpağı ağadan almaşaq həmişə yoxsul, muzdur, dilənçi olacağıq. Biz bütün zəhmətkeşləri torpaq uğrunda mübarizəyə çağırmalıyıq! Bu gün biz torpaq uğrunda şəhid olmuş bir yoldaşımıza yas saxlayırıq. Ancaq igidin gözlərində yaş görənlər elə zənn etməsinlər ki, o ağlayır. Yox! O ağlamır. Gözlərindən axıtdığı büllur sularla öz ağır kədərini yuyur...

Sanki Yaqub Qüdsün əlindəki çəlik deyildi. Məşhur müəllim öz qələminə söykənmişdi. Ancaq deyəsən qələmi silaha çevirmək istəyirdi. Bəli! Xalqı silah səsiylə ayılmağa çalışırdı. Özü isə odlulu-aloğlu bir döyüş yolu keçən inqilab əsgərinə bənzəyirdi.

Yaqub Qüds danışanda mən ətrafdakı müsəlsəllər qoyulmuş damlara baxdım. Damlar üstə sərbazlar da, əfsərlər də donub qalmışdılar. Sanki izdihamın odlulu-aloğlu nəfəsindən yanıb külə dönəcəklərindən qorxub, yerlərindən tərpnə bilmirdilər. Möhtəşəmin dükanına bitişik damların üstə qadınlar çadraya bürünüb meydandakı izdihama tamaşa edirdilər. Yaqub Qüds damlar üstə müsəlsəllərin dalında büzüşən əfsərlərə üzünü tutub dedi: – Ağalar! Biz nəinki burda yalnız sizi qorxuya salmışıq, hətta sizin himayədarlarınızın Tehrandakı, Londondakı, Vaşinqtondakı iqamətgahlarını da lərzəyə gətirmişik! Bəli! Biz ayaqlarımızı hiddətlə yerə döyəndə o iqamətgahlar öz laxlamış bünövrələri üstə tır-tır titrəyir. Əgər istibdadın qalalarını yerlə yeksan etmək lazım gələrsə, biz dünyanın o başına da getməyə hazırıq. Zamanın azadlıq yoluyla çapacağı kəhərinin üzəngisini uğur özü basıbdir.

Yaqub Qüdsün bu sözlərini eşidəndə yadıma qədim bir hekayət düşdü. Deyirlər ki, haçansa qəsbkarlar bir şəhərə hücum edir. Şəhər sakinləri düşmənlərlə ölüm-dirim döyüşünə qalxır. Qəsbkarlar üzərinə tujanlı axın başlayır. Adamlar bu axında bir-birini itələyib irəli keçmək istəyir. Bu zaman bir şikəst adam da axını yarıb irəli keçməyə can atır. Qabağındakı adamı itələyib yıxır. Yıxılan adam qalxıb şikəst adama hiddətlə deyir: – Axı sən ki, bir ayağın yoxdur. Düşmənlər üstünə hücum çəksə, bir ayaqla necə qaçacaqsan? – İki ayağı da sağlam olan adamın bu sözlərindən qəzəblənən bir ayaqlı adam nəzakəti unudub deyir: – Eh, axmaq, gör bu vurhavurda sən nə düşünürsən? Mən düşmənin qabağından qaçmağa yox, düşməni qabağıma qatıb qovmağa gedirəm!

İndi Yaqub Qüds mənim nəzərimdə bir ayağı həyatda şikəst olmuş adam tək yox, bir qanadı döyüşdə yaralanmış məğrur qartala bənzəyirdi. Həm də qartal doğru deyirdi. O uçuşa hazırıdı. Özü demişkən, dünyanın o başına da uça bilərdi.

Yaqub Qüdsün hərarətlə dolu nitqindən sonra həlak olmuş yoldaşımıza həsr etdiyim şeirimi oxumaq üçün mənə söz verildi. Mən inqilab ocağında tüstü yox, alov olmaq istəyirdim. Ancaq bilirdim ki, alova dönmək xətərlidir. Çünki alov yanıb-yanıb ya axırda özü sönər, ya da alovun yanğın törədəcəyindən qorxanlar onu söndürər. Bəli! Mən bu həqiqəti bilə-bilə alova dönmək istəyirdim. Sənəmə tuşlanmış soyuq lülələrin

kor gözlərinə dik baxa-baxa şeirimi ürəyimin üstəki sol cibimdən tərəddüdsüz çıxartdım. Bəli! Tərəddüdsüz çıxartdım ki, qətiyyətlə oxuyum. İnsanın xəyalında ömrü boyu tərəddüdlə qətiyyət çarpışıbdır. Tərəddüd öz yerində qalıb burula-burula lillənən sudur. Qətiyyət isə şahə qalxıb gurlayan dalğadır. Ancaq tərəddüd ölçüyə gəlməz. Qətiyyət ölçülüb-biçilər. Tərəddüd insanı peşmançılığa, qorxuya, məğlubiyyətə çəkir. Qətiyyət insanı döyüşə, inama, zəfərə aparır. Mən hansı görüşə getdimsə, tərəddüdü yolda qəsdən salıb itirdim ki, niyyətimi azdırmayın. Hansı məclisdə kiminlə söhbət etdimsə, tərəddüdün səsini öz içimdə boğdum. Hüququnu əlindən aldım ki, mənə vəkillik etməsin. Qətiyyəti isə ülfətə çağırdım. Mən hansı döyüşə yollandımsa, tərəddüdü evdə qoydum. O səngərdə qarşıma çıxanda da karıxmadım. Güllə qabağına onu verdim. Güllə tərəddüdə deydi. Mənə yox! Tərəddüd yol ayrıcıdır. Qətiyyət aydın, düz, sərrast yol! Mənim yanıqlı şeirim də misra-misra bu yola səpələndi:

**Darda qəhrəmanın ya güclü qolu,
Ya alovlu dili bağlana bilər.
Şirinli-acılı xatirə dolu
Ürək nə zəncirə, nə ipə gələr!**

**Sınaqlı döyüşlər meydanında o
Bütün təşəbbüsü etdi birinci.
Sonuncu hücumun tufanında o
Qalxıb ölümə də getdi birinci...**

Mitinq aram-aram dağıldı. Ancaq təşnə ürəklərdə həyat çeşməsilə boy atan arzular mübarizə yolunda möhkəm-möhkəm birləşdi. Mən istibdada, əsarətə, vahiməyə meydan oxuyan qadir insanlara baxdıqca özümdə basılmaz bir ordu qüdrəti duydum. Düşündüm ki, mərd qurbanlar tələb edən azadlıq yolundakı döyüşlərdə təcrübəsiz bir gənc olsam da, dən deyiləm ki, zamanın dəyirmanında üyüdümlə biləm. Yox! Mən insanam! Dəyirmanı işlədən də insandır! Mən özüm bu dəyirmanda zamanın çanaq-çanaq yığılıb qalan qüsurlarını üyütməliyəm!

Mən Möhtəşəmin dükəninin qabağında dayananda qara atlas çadraya bürünmüş bir qızın tələsik yanımdan keçib yaxınlıqdakı divarı qırmızı kərpicli həyəətə girdiyini tez-tez görərdim. O dükana üç-dörd addım qalmış çadrasını üzündən aralayıb mənə baxardı. Şairlər demişkən, sanki qara bulud içindən bədrələnmiş Ay doğardı... Bir cüt qara atlasdan da qara sirayətədicilərdən parıltısı gözlərimi qamaşdırardı... Sonra günəşli təbəssümlər saçardı...

Bir gün yenə dükən qabağında dayanmışdım. Gördüm ki, o qara atlas çadralı qız haradansa gəlir. O dükana yaxınlaşanda yenə çadrasını aralayıb mehriban-mehriban mənə baxdı. Güldü. Sonra ətir saça-saça, tələsik keçib divarı qırmızı kərpicli həyəətə girdi. Sanki o daha da gözəlləşmişdi. Sifəti daha da ağarmışdı. Gözləri daha da iriləşmişdi. Təbəssümü daha da artmışdı. Mən bu dəfə həm tanıdığım, həm də tanımadığım gözəli sürəkli

baxışlarımla həyət qapısına qədər müşayiət etdim. Sonra yoldan keçənlər şübhələnməsin deyə gözlərimi qapıdan çəkib, asta-asta Savalana doğru irəliləyən Günəşə baxdım. Günəşin də mehriban üzündən məhəbbət yağdı...

Birdən yaxından bir səs eşitdim. Çit çadraya bürünmüş bir qız: – Ağa! – deyə məni çağırırdı. Getdim. Sən demə bu qız divarı qırmızı kərpicli həyətdə yaşayan ağanın kənizi imiş. Dili – Ağa! – deməyə öyrəndiyi üçün mənə də – Ağa! – deyirdi. Qız yoldan keçənlər eşitməsin deyə pıçıltıyla mənə: – Xanım sizi çağırır – dedi. Həyətin qapısı açıq qalmışdı. Müsəlman həyətinə naməhrəm adamın baxması qəbahət sayılsa da, qeyri-ixtiyari açıq qapıdan içəriyə nəzər saldım. Qabağı aynabəndli otağa qalxan daş pillələrin üstə bir gözəl dayanmışdı. O idi. Dükən qabağından keçəndə çadrasını aralayıb mənə təbəssümlə baxan gözəl! Sanki zülmət gecə parçalanmışdı. Arasından yaz səhəri doğmuşdu. Bu səhərin ətri həyət qapısından mənim üzümə vururdu. Heyrət içində donub qaldım. Düşündüm ki, axı ulduzlar axşamlar yanır. Mən isə həmişə zülmət içində parlayan bir cüt ulduzu indi səhərin qoynunda şölələ-nən görürəm. Sanki qızın qara qaşları bir cüt qara ulduzun qara halələri idi. Ancaq yanan təkə qızın gözləri deyildi, ürəyi də alovlanırdı. Bu yanğını qızın titrəyən dodaqlarında da görürdüm. Sanki o gözəlin yanan ürəyinin şölələri yaraşlıq dodaqlarına da düşürdü. Mən öz şücaətilə qürrələnən kişilərin dilindən “gör papaq altında necə oğullar var” sözlərini çox eşitmişəm. Ancaq öz

gözəlliyilə öyünən qadınların dilindən “gör çadra içində necə canlar var!” sözlərini eşitməmişdim. İndi canlı bir həqiqəti öz gözlərimlə görürdüm. O gözəl bədəninin ağılığı nəzərə daha da qabarıq çatsın deyə əyninə qara ipək don geymişdi. Ağı-qaralı büllurdan yonulmuş, dodağı təbəssümlü bir heykələ bənzəyirdi. Sanki çit çadralı kəniz qız məni bu heykəlin açılışına çağır-mışdı. Ancaq açılışa gecikmişdim. Mən gələnə qədər örtük büllurdan yonulmuş heykəlin üstündən götürül-müşdü. Tilsiməmi düşmüşdüm, yuxumu görürdüm? Yox! Nə tilsimə düşmüşdüm, nə də yuxu görürdüm. Pillələr üstədən mənə təbəssümlə baxan gözəl pıçılda-yırdı: – Gəlin! Çəkinməyin Sizi mən çağırtdırmışam. Haçandır ki, sizinlə tanış olmaq istəyirəm...

Birdən məhrəm bir qız qollarını geniş açıb qarşımı kəsdi. O qızı unudub bu qıza baxdım. Bu qız Savalananın döşündən qopub düşmüş keçilməz bir qayanı andırırdı. Bu qayanın gözlərində qoşa büllur çeşmə çağlayırdı. Bu çeşmələrin baxışında etiraz, şikayət, tənə duyulurdu. Bu qız Sona idi. O qabarmış sinəsini irəli verib qapının yanovlarından asılıb yanan bir cüt qırmızı çırağa bənzəyən toy xınalı əllərilə mənim könül evimin yolunu bağlayırdı. Mən geri qayıtdım. Dükana gəldim. Yaxşı ki, Möhtəşəm tək idi. Müştərisi yox idi. Başıma gələn hadisəni Möhtəşəmə danışdım. Sən demə o, divarı qırmızı kərpicli həyətdə sükutla keçən həyata az-çox bələd imiş. Axı nə qədər qapalı olsa da, qonşu-qonşunun sirrini bilməyə çalı-

şar. O pəncərələri bərq vuran ev də Möhtəşəmin dükəninin qonşusu idi. Möhtəşəm dedi ki, bu həyət Ərdəbilin məşhur mülkədarlarından İqbal Şəmsindir. O xanım da İqbalın yeganə övladıdır. Valideynləri evdə olmadığına görə aranı xəlvət görən xanım səni görüşə çağırıbmış. Deməli böyük bir şəhərin geniş meydanında ağalar əleyhinə odlulovlu şeir oxuyan bir rəiyyət şairi bir ağa qızı görüşə çağırır. Ancaq bu sənə qərribə görünməsin. O qızın adı Afətdir! Özü də Yaqub Qüdsün ləyaqətli şagirdlərindən biri idi. Kübar ailədə doğulan Afət öz zəhmətkeş xalqını böyük məhəbbətlə sevir. Öz doğma Vətəninin şanlı tarixini alovlu vətənpərvər Yaqub Qüdsdən öyrənən qız həyatı da, insanı da, sənəti də, sevgini də azad görmək istəyir. Qızın arzu dolu ürəyinin səsini eşitmək istəməyən İqbal onu şəhərin ən dövlətli tacirlərindən biri Cəlal Dostun yeganə oğlu Səyyara nişanlayıbdır. Kim bilir, bəlkə öz dövlətilə kifayətlənmək istəməyən acgöz İqbal Cəlalin da dövlətinə tamah dişlərini qıncırdadır. Hətta bu yolda öz madar övladını qurban verməyə də hazırdır. Səyyar isə sevgi duyğularından məhrum avaranın biridir. Uzun gecələri tiryəxanalarda, fahişəxanalarda açır. Sadəliyi, səmimiliyi, sədaqəti insan ömrünün yaraşığı sanan Afət Səyyarın özünə də, dövlətinə də nifrət edir.

Adamlar damlar üstə qalxıb Çahargahdakı mitinqdə danışan natiqlərə qulaq asanda Afətin bir cüt qara ulduza bənzəyən qara gözləri də qara atlas arasından sənə baxırdı. Ancaq səni öz odu-alovuyla yandırıb-yax-

maqçın yox, ağaların qəfil atəşindən qorumaqçın baxırdı. Sinəndən qopan misraları daha da parlatmaqçın baxırdı. Çağlayıb-axan duyğularını qurutmaqçın deyil, qayğılı hərarətilə isitməkçin baxırdı. Cürət sərvətə, qeyrət şöhrətə, sənət zinətə qalib gəlirdi. Bəli! İndi öz kəndlərində zülmə qarşı döyüşdə ölümə birinci gedən bir kəndli haqda yazılan şeiri dinləyən Afət öz mülkədar atasının evində birinci olaraq zülmə qarşı çıxmaq xəyalına düşmüşdür. Hətta öz azad sevgisini də açıq-aşkar elan etmək istəyir. Ancaq zavallı qız bilməyir ki, o bu təşəbbüsdə nə birinci, nə də sonuncudur. Tarixdə belə təşəbbüs göstərən gözəllər çox olublar. Bəlkə də məğlubları qaliblərindən çox olublar. Mən Möhtəşəmlə xudahafızlaşib küçəyə çıxanda qəzətsatan Zeyniylə rastlaşdım. O məni görcək güldü. Qərribəydi. Zeyni həmişə güləndə sağlam dişlərinin ağ qatırı par-par parlayırdı. Sanki fərəhlə deyəcəyi sözlər ağzında dürləşib işıq saçardı. O qoltuğundakı qəzətlərdən birini əlilə göyü qaldırıb: – Çıxıb, şeirin çıxıb! – deyərək qəzeti havada bir neçə dəfə silkələdi. Mən dərhal qəzeti Zeyninin əlindən qapdım, tələsik səhifələrə göz gəzdirdim. Doğrudan da təzə yazdığım “Sevgilim” şeirim qəzətdə çıxmışdı. Ancaq şeirdə müraciətlə öz ürək sözlərimi dediyim sevgilim şəhərdə deyil, kənddə idi...

Aradan bir həftə keçdi. Yenə Möhtəşəmin dükənində idim. O bir kəndliyə şikayət ərizəsi yazırdı. Birdən divarı qırmızı kərpicli həyətin qapısında musiqi dalğaları çağladı. Elə çağladı ki, damlaları dükəninin içinə də səpə-

ləndi. Biz küçəyə çıxdıq. Qonşu həyətin qapısında çalan kim, oxuyan kim, oynayan kim... Kənarda sıralanmış faytonlar oyunda düzülmiş bayram yumurtalarına bənzəyirdi. Ancaq bu iri yumurtalar ağ deyil, qara idi. Afəti Cəlal Dostun evinə gəlin köçürürdülər. Qızı orda Səyyar gözləyirdi. Daha nə gözlədiyini isə heç kim bilmirdi. Hamı yalnız bunu bilirdi ki, bir dünya gözəli bir işrət müqəvvasına ərə gedir. Gəlini həyətdən çıxarıb faytona mindirdilər. Fayton da qara idi. Gəlinin başına örtülən çadra da! Gəlinin qarşısında əyləşmiş qara çadralı bir qız baxt aynasını xınalı əllərində bərk-bərk tutmuşdu. Sanki düşüb sınacağından qorxurdu. Gəlinin çadrasının qarası aynanın büllur səthini elə örtmüşdü ki, o qara lövhəyə oxşayırdı. Sanki öz doğma yuvasından uçan bir ağ göyərçinin qonacağı ünvan bu lövhəyə qətranla yazıldığından oxunmurdu. Sanki bu lövhə bir qızın hələ açılmamış ömür kitabının qara cildi idi. Gəlinin qarşısında yanan şamın sozalan şöləsi intizarla harasa baxan yorğun gözə bənzəyirdi. Sanki qara çadraya bürünən, mənim cəmi bir həftə qabaq gördüyüm büllur heykəl deyil, qara tale idi! Fayton karvanı bəy evinə sarı hərəkət etdi. Gəlinin faytonu qarşımızdan keçəndə o yanındakılardan çəkinmədən üzünü açdı. Sanki silkələnən faytonda qara çadradan sıyrılıb çıxmaq istəyirdi. Ancaq bu mümkün idimi? Əlbəttə yox! Yalnız bir cüt qara ulduz dolmuş buludu yarıb yenə də mənə baxdı! Sanki bu ulduzlara faytonun da, çadranın da, taleyin də qarası düşmüşdü. Bu ulduzlar daha da qaralıb şəvələşmişdi. Bu ulduzlarda kövrək həsrət də, zəif

cürət də, mülayim hiddət də vardı. Gəlin faytonu şamı sozala-sozala getdi. O gözəli də özüylə apardı. Ancaq mənim yaddaşımda əbədiləşən xatirəsini apara bilmədi. Yox! Deyəsən Afət bu həyətin qapısından çıxanda ürəyi kandarda qaldı. Bu kantara baxa-baxa düşündüm ki, dünyanın qəribə təzadları var.

Aradan bir həftə də keçdi. Günəş öz gündəlik səfərini başa vurub, iri, uca, zərli bir paqon tək Savalanın çiyninə qondu. Sonra yavaş-yavaş sürüşüb arxasına düşdü. Mən axşam yeməyi üçün bazardan bəzi şeylər alıb mənzilimə gəldim. Yolda qəzətsatan Zeyni ilə rastlaşdım. Gözümə çox tutqun göründü. O titrək dodaqlarını bir-birinə yapışdırmağa çalışırdı. Sanki gülməyə adət etmiş Zeyni indi ağzında dişlərinin ağarmasından qorxurdu. Salamlaşdıq. Mən canıyananlıqla: – Niyə qəmli-sən? – deyə Zeynidən soruşdum. O heyrətlə: – Məgər bilmirsən? – dedi. Mən etirafla: – Yox! – dedim. O təəssüflə: – İqbal Şəmsin qızı Afət özünü zəhərləyibdir – dedi. Sonra qoltuğuna vurduğu bir dəstə qəzetin arasından bir şəhər qəzeti çıxarıb mənə uzatdı: – Dördüncü səhifəsinə bax – dedi. Qəzeti əlimdə çevirib dördüncü səhifəsinə baxdım. O idi! Afət idi! Şekli qara haşiyəyə alınmışdı. İki həftə qabaq daş pillələr üstdən mənə təbəssümlə baxan gözlərdən indi kədər yağırdı. Mədrəsə forması geyən qızın qara qaşları çatılmışdı. Qara saçları çiynlərinə tökülmüşdü. Sanki ölümüylə qara çadranı dağıdıb günəş işığına çıxmışdı. Tez-tələsik şəklin altına baxdım. Afət xanım özünü zəhərləmişdir.

Dəhşət! Şirindən də şirin gənc bir həyat özünə necə qıymışdır?

Zeynilə xudahafızlaşib mənzilimə doğru addımladım. Nə gizlədim. Şəklin altındakı yazıları tamam oxumaq istəyirdim. Özü də təkliddə!

Uzaqdan axşam əzanının tanış səsi gəlirdi. Müəzzin yenə yanıqlı-yanıqlı oxuyurdu. Doğrusu bu şikayət dolu səsdə bir ecaz, bir sirr, bir hikmət vardı. Müəzzinin hərərətli zəngülələri adamın qanına, sümüyünə, iliyinə işləyirdi. Sanki yalnız soyuq ürəkləri deyil, buzlamış daşları da əridəcəkdi...

Düşündüm ki, bu mahir müəzzin də talesiz adamdır! Əgər o azad bir ölkənin sənət ocağında belə ilhamla könül açan nəğmələr oxusaydı bəlkə də böyük, məşhur, nadir bir sənətkar olardı. Ancaq indi həm özü sızlayır, həm də özgəsini sızıldadır. Qapısını isə şöhrət yerinə ehtiyac döyür...

Mənzilimə gəldim. Soyunmamış bir stul çəkib yazı masamın arxasında əyləşdim. Qəzeti açdım. Şəklin altındakı yazıları udquna-udquna oxudum. Sanki gədik aşırıdım. Nəfəsim çatmırdı. Sonra dolmuş gözlərimi faciə qəhrəmanının tanış gözlərinə zillədim. Sanki Afətin gözlərinin üstündə qatarlanmış kirpiklər hərəkətə gəldi. Gözlərdəki kədər buludlarını dağıtdı. Qara gilələrdən büllur təbəssüm doğdu. Təbəssümün işığı qızın dodaqlarına da düşdü. Dodaqlar qıcıqlandı, tərpendi, danışdı: – Yadındadırmı, mən kənizi göndərib səni yanıma çağırırdım. Sağ ol ki, sən də gəldin. Ancaq təəssüf

ki, açıq qapıdan içəriyə girmədin. Bəlkə qorxdun? Mən isə qız ola-ola qorxmurdum. Ürəyimi sənə açmaq istəyirdim. Sən isə elə qapıdan getdin. Niyə çağırıldığını da soruşmadın. İndi isə gözlərimin qabağından heç yerə gedə bilməyəcəksən. Bilirsən səni niyə çağırırdım? Yox! Bilmirsən! Səni izdihamlı mitinqdə əziz müəllimim Yaqub Qüdsdən sonra yana-yana şəhid bir kəndli haqda şeir oxuyanda görmüşdüm. Özündən əvvəl məsləkinə, cəsarətinə, şeirinə vurulmuşdum. Səninlə çiyin-çiyinə sadə, mübariz, fədakar insanların vahid sırasında addımlamaq istəyirdim. İndi de görək mən günahkaram, yoxsa sən?

Mən o nakam gözəlin ittihamla dolu gözlərinə baxa-baxa dedim: – Bəlkə də günahkar mənəm, Afət! Ancaq sənin ürəyindəkilərdən xəbərsiz idim. Adam oxumadığı bir kitabdan necə danışa bilər? Bir də mən qapıda tək deyildim. Sona qabağımı kəsmişdi. Sən onu görmürdün...

Qəzeti masanın üstünə qoydum. Xəyal məni qanadlarına alıb divarı qırmızı kərpicli tanış həyəətə apardı. Daş pillələr üstə vüqarla dayanıb mənə təbəssümlə baxan Afət yenə də büllurdan yonulmuş bir gözəllik heykəlinə bənzəyirdi. Afət can alan deməkdir. Doğrudan da o nadir gözəl istəsəydi neçə-neçə canı öz gözəlliyilə ala bilərdi. Ancaq öz canını insafsız ölüm almışdı. Sanki ölüm, insafsızlıqda qəddar mülkədarla yarışib qalib çıxmışdı...

SARI İŞIQ

Küləkli bir yay günü idi. Külək Ərdəbilin asfaltsız küçələrindən toz-torpağı asanlıqla qamarlayıb adamın düz gözlərinin içinə çırpırdı. Yaman susamışdım. Dodaqlarım tozla qaysaqlanmışdı. Fasilə zamanı Vilayət partiya komitəsinin yaxınlığındakı çayçı dükana yollandım. Çayçı Məmmədbağırın dili qənddanlarında ağaran qəndlərdən də şirin idi. O müştərilərinə həm yaxşı çay verir, həm də yaxşı xidmət göstərirdi. Sanki arıq Məmmədbağır müştərilərin əyləşdiyi masaların arasında gəzməzdi, qartala dönüb uçardı. Bu zaman ovuclarında pürreng çayla dolu stəkanlar tutan dükən sahibi doğrudan da caynaqlarında günəşdən qopardığı şəfəq salxımları parlayan qartala bənzəyirdi. Balaca boylu, solğun bənizli, mehriban baxışlı Məmmədbağır dükana ilk dəfə gələn qaradiməz müştərinin də qılığına girməyi bacarardı. Ona görə də bu səmimi adamın dükanı həmişə çay içənlərlə dolu olardı. Məmmədbağırın Həsənbala adlı işgüzar bir şagirdi vardı. Bu sarışın oğlan sanki od parçasıydı. Öz xidmətindən özü də zövq alardı. Ancaq nədənsə dükən sahibi şagirdindən çox işləyərdi. Məmmədbağır özü zəhmətkeş adam olduğu üçün zəhmətkeş kəndlilərə rəğbət bəsləyərdi. Qışın qarında, yazın yağışında uzaq yol keçib şəhərə gələn kəndlilər çarıqlarının palçıqlarını təmizləməmiş, öz yanğınlarını soyutmaq üçün bu dükana girərdi. Ancaq dükən sahibi bu zəhmət adamlarına acıqlanmaz, əvəzi-

nə: – Xoş gəlibsiz! – deyərdi. Məmmədbağır Vilayət partiya komitəsində işləyən Xalq partiyasının fəal üzvlərini də yaxşı tanıyırdı. Axı onlar da həmişə bu dükanda çay içərdilər. Azad düşüncəli Məmmədbağırın mehriban qayğısını dərinləndən duyardılar. Mən çayxanaya daxil olanda kəndlimiz Rüstəmin masa arxasında əyləşib çay içdiyini gördüm. O da məni gördü. Başımızla salamlaşdıq. Keçib onun yanında əyləşdim: – Kənddə nə var, nə yox – deyə kəndlimizdən soruşdum. O razılıqla: – Şükür, hələlik salamatlıqdır – dedi. Mən Məmmədbağırın bir stəkan çay istədim. O gülə-gülə: – Bu dəqiqə! – dedi. Sonra özü armudu stəkanı pürreng çayla doldurub gəldi. Sanki o ovcunda qəhvəyi şöləli bir çırağ yandırmışdı. Mən o çırağın işığında şeir yazacqdım. Axı Məmmədbağır mənim şeir yazdığımı bilirdi. O mənim yazdığım şeirləri mitinqlərdə öz dilimdən eşitmişdi. Məmmədbağır çayı gətirib qabağıma qoydu. Sonra yenə gülə-gülə kefimi soruşub getdi. Elə bu zaman çayçı dükəninin qarşısından gözəl bir qız keçdi. Dükanda çay içənlərin hamısı istər-istəməz o qıza baxdı. Hətta aralarında: – Bəh! Bəh! – deyənlər də oldu...

Mənim ciddi bir adam olduğumu yaxşı bilən kəndlimiz məndən: – Nə əcəb şəhərdə bu gözəl qızlardan birini gözaltı eləmirsən? – deyə soruşdu. Mən cavab vermək əvəzinə acıqlı-acıqlı güldüm. Sən demə kəndlimiz məni deyəcəyi ağır xəbərin zərbəsinə dözməyə hazırlayırmış. Ancaq nahaq yerə. Mən belə xəbəri mərdliklə qarşılamaq üçün çoxdan hazırlayırdım.

Məni hazırlaşdıran xalamın mənə soyuq münasibəti idi. Özümü Sonanın təmiz sevgisinə inandıra-inandıra, alda-da-aldada, toxtada-toxtada, sınaya-sınaya, bərkidə-bərkidə hazırlaşdırırdım. Xalamın indiki əri Abbasdan oğlu yox idi. Əvvəlki ərindən olan yeganə oğlu Sulduz da yaşlı idi. Belə ki, yaşda mənim anamdan azca kiçik olardı. Sulduz ailəli idi. Özü də alverlə məşğul olurdu. Xalama isə kənd təsərrüfatı işlərinə baxan oğul əvəzi kürəkən lazım idi. Mən isə kəndə həmişəlik bağlana bilmirdim. Yeni şəhərlər, yeni adamlar, yeni münasibətlər görmək istəyirdim. Bir şəhəri tamam gəzməmiş, başqa şəhərə gedirdim. Dəmir yollarında, daş karxanalarında, dəniz limanlarında tamahkar ağaların soyduqları fədakar insanlara ürəyimdə məhəbbət bəsləyirdim. Bu hərərətli məhəbbət məni inqilabın geniş, qaynar, aydın yoluna çəkirdi. Yox! Mən özüm bu yola könüllü gedirdim. Ancaq bu yolda səadət də vardı, fəlakət də, zəfər də vardı, qurban da, sevinc də vardı, kədər də! İndi isə biryolluq kənddən çıxıb şəhərdə yaşayırdım. Tələtömlü döyüş ümmanında istiqbal qəvvasları ilə yanaşı istiqbalın günəşli sahillərinə doğru üzürdüm. Xalam isə mənim bu vəziyyətimdən həyəcanlanırdı, ehtiyatlanırdı, qorxurdu...

Kəndlimiz aram-aram: – Kənddə o qədər nişanlananlar var ki, – dedi. – Bir həftə əvvəl Sonanı da dayı-oğlunuz Əvəzə nişanladılar. – Sanki kimsə mənim sinəmi nişanladı. Atəş açdı. İçərimdə nəsə sökülüb dağıldı. Sən demə özümü bu ağır xəbərə hazırladığım zaman-

larda çəkdiyim əzabların hamısı nahaq imiş. Ağıl başqa şeymiş, hiss başqa, iradə başqa şeymiş, sevgi başqa, qürur başqa şeymiş, məbəd başqa... Sona mənim hissim, sevgim, məbədim imiş! Ancaq dərhal nənəmin “çuğundurun da özünə görə damarı var” məsəli yadıma düşdü. Özümü ələ aldım. Həyatda deyiklim olan Sonaya könlümdə xala qızı tək xeyir-dua dilədim. Kəndlimizə səmimi duyğularla: – Mübarəkdir! – dedim. Özü də bu sözü elə dedim ki, çayxanadakı adamların hamısı eşitdi. Maraqla dolu gözlər bizə baxdı. Kəndlimiz mənimlə sağollaşib getdi. Yerimdə düşündüm ki, yaxşı deyiblər ki, sən saydığını say, gör fələk nə sayır. Gör mən Sonanın haqqında nə xəyala dalmışdım, xalam Sona barədə nə fikirdəymiş! Mən rastıma çıxan neçə qızın çiyini üstədən yalnız öz kəndimizə baxıb Sonanı haraylamış, Sonanı soraqlamış, Sonanı axtarmışam. Xalam isə nəinki öz niyyətini, hətta Sonanın ünvanını da məndən gizlətməmişdi. Sonra da gör kimə vermişdir. Anamla yaşd Əvəzə! Axı Sona da, mən də həmişə Əvəzə dayı deyərdik. İndi Sonanın dili necə gələcək dayısına nişanlım desin?

Səyyar düşüncələrim məni çırpınan qanadlarına alıb daha dərinlərə aparmaq istədi. Ancaq qulaqlarımda cingildəyən tanış bir səs məni saxladı. Daha doğrusu, düşüncədən ayırdı. Dönüb səs gələn tərəfə baxdım. Dostlarımdan biri idi. Məni çağırırdı. İçdiyim çayın pulunu masanın üstə qoyub küçəyə çıxdım. Dostum çayxanadan bir az aralı dayanmış çiyini heybəli bir qadınla,

başı kəlağayılı bir qızı mənə göstərib: – Bu xanımlar səni axtarırlar. Bəlkə tanıyırsan? – dedi. Mən həyəcanla: – Necə yəni bəlkə? – dedim. – O qadın xalamdır, yanındakı da onun qızıdır. Dostum sanki sözlərimi sınamaq istədi. Dayanıb bizim necə görüşəcəyimizi gözlədi. Mən yeyin-yeyin xalama doğru addımladım. Xalam da məni görcək yerində dayana bilmədi. İti addımlarla qarşıma gəlib məni qucaqladı. O üzümdən, bu üzümdən öpdü. Kövrəldi. Mən xalamın sınımış çinar budağı tək boynuma düşən qolunun üstədən Sonaya baxdım. Qızın kəlağayısının altından çıxan qara tellərinə ağ tozlar qonmuşdu. Təkcə qara tellərinəmi? Yox! Qara qaşlarına da, qara kirpiklərinə də, qara gözlərinə də ağ tozlar qonmuşdu. Bu ağaran tozlar qızın tellərinə vaxtsız düşmüş dənələrə bənzəyirdi. Sona sanki qocalmışdı. Həyəcandan titrəyən ürəyimdə hiddətlə şəfqət baş-başa gəldi. Hiddət qabarıb şəfqəti üstələdi. Əlimi qaldırıb xalamın qolunu boynumdan saldım. Daha bu qol mənim üçün boynumu sıgallayan sınımış çinar budağı deyildi, başımı kəsmək üçün sıyrılmış qılınc idi. Əlimi Sonaya uzatdım. O da utana-utana əl verdi. Görüşdük. Sonanın yumşaq əlini rıqqətlə sıxanda soyuq bir metal parçası ovcumu elə əzdi ki, ağrısını istiləşən ürəyimdə duydu. Dərhal əlimi boşaltdım. İstəmədim ki, bu metal ağrısı Sonanın da ürəyinə düşsün. Ancaq gecikmişdim. Sona bu metalın ağrısını həssas ürəyində çoxdan gəzdirmiş. Dostum bizdən ayrılıb getdi. Mən xalamla Sona-

nı öz mənzilimə apardım. Masanın başında əyləşdik. Düşündüm ki, bəlkə qonaqlarım acdırlar, durub süfrə açdım. Lakin xalam qoymadı. Tələsik şəhərə gəlməyinin səbəbini danışdı. Məlum oldu ki, xalamın kənddə “Diz ağaran”dakı torpaq sahəsini xan zorla öz torpaq sahəsinə qatmaq istəyir. Kəndin mötəbər şəxslərindən sayılan dayılarım bu işdə xalama kömək edə bilmirdilər. O, kənddən baş götürüb mənim yanıma imdada gəlmişdir. Sonanı da qəsdən özüylə gətirmişdir. Bilir ki, lazım gəlsə Sonanın yolunda ölümə də gedərəm. Mən Sonanı mənzilimdə qoyub xalamı özümlə götürdüm. Getdik. Neçə dövlət idarəsinin qapısını açdım, neçə mənşəb adamıyla görüşdüm, neçə qanun maddəsi dinlədim. Axır ki, yolları döyəclədiyim təpiklərimlə xalamın torpaq sahəsinin üzərindəki ixtiyarını möhkəmləndirə bildim. Biz mənzilə qayıdanda gün günorta yerində idi. Hava küləkli olsa da, isti idi. Tərəvəz dükanlarının qabağındakı yaşıl qarpız təpələri, üstündə al şəfəqlər oynayan yaşıl günbəzlərə bənzəyirdi. Xalam qarpızlara baxıb susuz olduğunu bildirdi. Mən iri bir qarpız alıb qoltuğuma vurdum. Mənzilə gəldik. Subay adamın mənzilinin səliqə-sahmanı külək döyən söyüdü pərişan saçına oxşayır. Ancaq söyüdü saçı külək əsəndə dağınıq olur. Subay adamın mənzili isə həmişə! Evə girəndə gözlərimə inana bilmədim. Otaqda qoyub getdiyim pərakəndəlikdən əsər-ələmət yox idi. Sona kiçik əllərilə böyük mənzilə elə sıgal çəkmişdi ki, hər şey öz

yerinə düşmüşdü. Sanki qız öz evində idi. O çay tədarükü gördüyünü də dedi. Ancaq xalam çay yox, qarpız istədi. Mən qarpızı kəsdim. Sona qətiyyətlə: – Mən susuz deyiləm! – dedi. – Qarpız yeməkdən imtina etdi. Qarpızı xalamla mən yedim. Ancaq bildim ki, Sona qarpızdan niyə yemir. Axı qarpızı yalnız susuz olanda yemirlər ki! Qız əlini qarpıza uzatmaq istəmirdi. Axı Sonanın barmağında nişan üzüyü vardı.

Yadıma kənd düşdü. Bir zamanlar Neştəri çayının sahilində bostan əkərdik. Bostanın keşiyini gündüzlər Sona, gecələr mən çəkərdim. Sona bostanda növbəni məndən təhvil almağa gəlməmişdən xeyli qabaq yuxudan oyanardım. Qalxıb alatoranda yaşıl tağların büllur şehlərində əllərimi yuya-yuya Sona üçün təzətər xiyarlar dərərdim. Kölgədə basdırardım. Günorta yay günəşi kövşənə od ələyəndə Sona bostanda sərin gülburnu yeyərdi. Bir yay gecəsi idi. Bostanda arxası üstə uzanıb göyün ecazkar mənzərəsinə baxırdım. Göydə topa-topa ağ buludlar dolaşırdı. Sanki külək hardasa nəhəng bir pambıq tayasını söküb-dağıdaraq göyə səpələnmişdi. Bədrələnmiş ayın qabağından keçən ağ bulud parçaları ağ dəsmallar tək göyün ilahi gözəlinin parlaq üzünü silə-silə daha da parladırdı. Başım üstə uzanıb gedən kəhkəşan əlvan xalçaya, sinəsinə səpələnmiş ulduzlar isə sayrışan butalara bənzəyirdi. Sanki bu butalar qızıl üzərriklərə dönüb yanırdı. Şölələ-nə-şölələ-nə bu əsrarəngiz xalçanın hüsnünü yerdən baxan bəzi tamaşaçıların pis nəzərindən qoruyurdu.

Gecə yarısı bostanı duman basdı. Komaya çəkilib yatdım. Şirin yuxuda birdən qopan şaqqıltıdan dik-sindim. Səhər yatağımdan qalxıb əl-üzümü yumaq üçün bostanın içiyə çayın sahilinə doğru gedəndə ecazkar bir mənzərə ilə qarşılaşdım. Məndən qabaq əl-üzünü büllur şehlərlə yumuş yaşıl tağların arasında yetişmiş bir qarpız partlamışdı. Sən demə gecəki şaqqıltı səsi qarpızın son harayı imiş! Sanki hansı ovçusa dumanlı havada bostanda azdığını ətrafdakı adamlara bildirmək üçün tüfəngindən atəş açmışdı. Lakin nədənsə karıxıb atəşi göyə deyil, yerə açmışdı. Bəlkə də ovçu atəş açarkən ayaqları tağlara ilişmiş, üzü üstə gəlmiş, əlindəki dolu tüfəng odlu yükünü bostana boşaltmışdı. Qara xallarla naxışlanmış yaşıl qabığı kağızdan da nazik olan qarpız elə ilk atəşdən parçalanmışdı. Yaşıl tağların üstə qırmızı bal səpələnmişdi. Sanki ovçu parçalanmış qarpızı yedikdən sonra yerində tonqal da yandırmışdı ki, soyuqda isinə bilsin. Lakin yanan tonqalın nə tüstüsü, nə də acısı vardı. Sahibisə gözə dəymirdi. Əl-üzümü çayın soyuq sularında yuya-yuya havaya baxdım. Hava da durulmuşdu, Neştəri də. Bəli! Həmişə göydəki bir parça buludu da özündə əks etdirən çay indi şəffaf aynaya bənzəyirdi. İndi bu aynada mən özümə baxırdım. Bir azdan sonra isə günəş özünə baxacaqdı. Sanki gecəki qatı duman səhər Sonanın bostana gələcəyini bilib qorxusundan harasa çəkilməmişdi. Axı duman səhərə qədər çəkilməsəydi də, Sonanın şaqraq gülüşlərinin hərərətində əriyib parça-parça olacaqdı...

Ancaq Sona nədənsə bu gün gecikdi. Mən nigaran qaldım. Tez-tez Neştərinin sahilindəki qayanın başına çıxıb kəndə sarı baxdım. Yalnız günorta çağı Sona kənd yolunda göründü. Həm sevindim, həm də həyəcanlandım... Qız ilk dəfə idi ki, növbəyə gecikirdi. O gəldi. Şehlərdən islanmasın deyə bostanın qırağında naxışlı başmaqlarını ayaqlarından çıxartdı. Komaya doğru addımladı. Görüşdük. Gecikməyinin səbəbini soruşdum. Dedi ki, anam bir az nasazdır. Ona görə də ev işlərini yerbəyer elədikdən sonra gəldim. Gərək bağışlayasan... Sonra güldü. Bu məhrəm gülüş öz şəfəqləriylə mənim üzumdəki giley, həyəcan, qayğı kölgəsini də gecəki duman tək dağıtdı. Sonanı elə bil təzə görürdüm. Qızı başdan-ayağa süzdüm. Yaşıl tağlar içiylə ayaqyalın gəldiyindən ayaqları da yaşllaşmışdı. Sanki şəhdə yuyulmuş ayaqlarına zümrüd başmaqlar geymişdi. Mən komada Sona üçün bir seçmə qarpız kəsdim. Qız sevindi. Təbəssümlü dodaqları da, ətirli yanaqları da allandı. Sanki qızın dodaqlarına da, yanaqlarına da qarpızın al şəfəqləri qondu. Sona qarpızdan yeyib doyduqdan sonra yaxası çəkili yəlinin cibindən qıraqları naxışlı kiçik dəsmalını çıxarıb incə, qəşəng dodaqlarını sildi. Ayağa qalxıb bostanın qarşısından axan Neştərinin büllur sularında əl-üzünü yudu. Qayıdıb gəldi. Ancaq nə dodağında, nə də yanağında qızartılar getmişdi. Əksinə, yuyulduqdan sonra çıraq-çıraq şölələnmişdi. Mən bayaqkı fikrimdə nə qədər yanıldığımı indi bildim. Bildim ki, o

zaman kəsilmiş qarpızı daha da qırmızı göstərən Sonanın dodaqlarından, yanaqlarından dilimlər üstə düşən şəfəqlər imiş... Bəs o şəfəqlər hanı? Necə oldular? Haraya çəkildilər? İndi Sonanın dodaqlarına, yanaqlarına əbədi qonan bu solğunluq nədəndir? Bildim. Onu da bildim ki, qızın dodağını da, yanağını da solduran barmağında metal parçasının sarı işığıdır!

Mən qürub zamanı kəndə yola düşən xalamla Sonanı “Qəriban”a qədər ötürüb mənzilimə qayıtdım. Otağın divarında bir topa sarı işıq oynayırdı. Bu qürubun pəncərədən içəri düşən son şəfəqi idi. Yox! Bu, Sonanın barmağında metal parçasından qopub mənzilimdə qalan sarı işığı idi. İndicə sarı alova dönüb məni yandıracaqdı. Otaqda dayana bilmədim. Sanki havam çatmırdı. Qapını bağlayıb “Balıqlı çay”ın sahilinə getdim. Sənəmi açıb küləyə verdim. Ancaq külək sənəmin yanğısını körüklədikcə az qaldı özüm yaşıl sahilə başdan-ayağa sarı alova dönüm. Qınayan olmasaydı, paltar qarışıq çaya atılıb alovumu söndürərdim...

Axşam düşdü. Göydə ulduzlar köz-köz alışdı, yandı, böyüdü... Mənə elə gəldi ki, ulduzların gözləri heyrətdən böyüyür. Bəli! Ulduzlar mənim acizliyimə heyrət edir! Özümü ələ aldım. Təzədən mənzilimə qayıtdım. Daha otaqda sarı işıq yox idi. Sanki yanğından xilas olmuşdum. Dərindən nəfəs aldım. Bu zaman təşnə sənəmə məhrəm bir ətrin dolduğunu hiss etdim. Bu, Sonanın ətri idi. Özü getsə də, ətri otaqda qalmışdı.

SON GÖRÜŞ

Baharın addım səsi çöllərdə, ılıq nəfəsi üzlərdə duyulurdu. Novruz mübarək qədəmlərilə doğma yurda yaxınlaşırdı. Bütün şəhərlərdə, qəsəbələrdə, kəndlərdə varlılar da, yoxsullar da bu bayramı hörmətlə, fərəhlə, arzuyla qarşılamağa hazırlaşdı. Axı Novruz əziz bayramdır. Novruzda küsülülər barışar, ayrılanlar görüşər, sevənlər nişanlanar...

Günortaya yaxın bibim oğlu İsrafil (o həm də kiçik xalam Gəlinxanımın əri idi) yanıma gəldi: – Bu gün bayram axşamıdır – dedi. – Sabahsa bayramdır. Gəlmişəm səni kəndə aparam. Bu təkcə mənim yox, bütün qohum-əqrəbanın arzusudur.

Mən Sonaya görə kəndə getmək istəmirdim. Eşitmişdim ki, Sonanın bir qızı olub. Özü isə xəstədir. Ancaq kəndə nəyə görə getmədiyimi İsrafilə açıq deyə bilməzdim. Özümdən bir bəhanə uydurmalı idim:

– Vallah – dedim – İsrafil, işim çoxdur. Məndə hanı o vaxt ki, kəndə də gedəm? – Bibim oğlu mənə cavab vermək əvəzinə məzəli bir əhvalat danışdı...

İki gənc dost varmış – dedi. – İkisi də subay imiş. Bir-birindən gizli sirri-sözü olmazmış. Bir gün dostlardan biri “itir”. O birisi nə qədər axtarıb-soraqlasa da, öz dostunu tapa bilmir. Günlər keçir... Az qalır ki, dost-dostu tamam unutsun. Ancaq o bir gün dostunu böyük, qaynar, zəngin bir bazarda görür. İti addımlarla ona

doğru qaçır. Onu bazarın tünlüyündə yenə də itirəcəyindən qorxub uzaqdan çağırır. Dostu dönüb səs gələn tərəfə baxır. Qaç-a qaça gələn dostunu tanıyır. Dayanır. Dostu gəlib ona çatır. Görüşürlər, qucaqlaşır, öpüşürlər... Dostu: – Ay canım-gözüm, hardasan? Səni axtarmaqdan yoruldu axı! Niyə görünürsən? – deyər soruşur. Dostu üzrxahlıqla: – Bağışla! Evlənmişəm! – deyir. Dostu sevinclə: – Çox yaxşı eləmişən evlənmişən! Çox gözəl iş görübsən! Ancaq evlənməyin görünməyə nə dəxli var? Məgər adam evlənəndə qeyb olar? – deyir. Dostu təəssüflə: – Yox, əşi, məsələ sən deyən tək deyil – deyir. Dostu təəccüblə: – Bəs necədir? – deyir. Dostu gileylə: – Arvadım məni bir dəqiqə də işsiz durmağa qoymur. O qədər buyruğa göndərir ki, axırda yorulub əldən-dildən düşürəm. Nəinki dostum, heç adım da yadıma düşmür – deyir. Dostu hiddətlə: – Canım-gözüm, o necə ömür yoldaşdır ki, sənə belə zəhmət verir, sən də dözürsən? Yox, bu zəhmət deyil, dəhşətdir! Elə arvadı boşa getsin! – deyir. Dostu şikayətlə: – Ay sağ olmuş, o qədər işim var ki, heç onu boşamağa da vaxtım yoxdur – deyir.

Bu məzəli əhvalat gərgin baxışlarımda qalanmış kədər buludlarını dağıtdı. Savalan ətəyində yolumu Novruz büsatı ilə gözləyən kəndimizi gördüm. Sanki bağlarda dolaşan küləklərin pıçıltısını da, Neştəridə çağlayan ləpələrin şırıltısını da, xırmanlarda göyərən otların xışıltısını da eşitdim. Hamısı məni kəndə çağırırdı. Getməyə bilməzdim. İsrafilə kəndə yola düşdüm.

Evimizə yaxınlaşanda damın böyründə bir dəstə halalanmış qaranquş uçurdu, çırpınırdı, qaynaşırdı. Deyirlər qaranquş bahar müjdəçisidir. Sanki bu qaranquşlar da baharın müjdəsini hara, kimə, nəyə tez çatdırmaq yarışında özlərini sınaqdan keçirirdilər... Sanki qaranquşlar mənim kəndə gəlişimi kiməsə xəbər vermək istəyirdilər. Kim bilir, bəlkə də kənddə nələr olduğunu mənə bildirməyə çalışırdılar. Ancaq mən kənddəki hadisələrdən də, öz sevgimdəki uğursuzluqdan da vaqif idim. Yazıq qaranquşlar özlərini nahaq taqətdən salırdılar. Mən kəndimizin könülaçan baharına gözdolusu baxdım. Çanaxbulağın baharı doğrudan da gözəldi. Düşündüm ki, şair də təbiətdə bahara bənzəyir. Gözlərində gah karvan-karvan buludlar dolaşır, gah da əlvan-əlvan günəşlər yanır. Baharın ürək odu şimşəkdir. Şairin ürək odu ilhamdır! Baharın leysan yağışı nemətdir, çöllərə yağır, şairin leysan yağışı hikmətdir, evlərə yağır. Bahar öz şeirlərini çiçək-çiçək çəmənlərə yazır, şair öz şeirlərini misra-misra ürəklərə yazır. Baharın təbəssümü göy qurşağıdır, şairin təbəssümü zəfər şəfəqidir.

Nənəm evimizin qabağında iri sarı ləyəndə dəsmal yuyurdu. Birdən bizi gördü. Əllərini ləyəndəki suda yalayıb üstümə cumdu. Mehriban qollarını yenə boynuma dolayıb o üzümdən, bu üzümdən öpdü. Yox! Məni duz təki yaladı...

– Xoş gəlibsən! Sən gələn yollara qurban olum, ay bala! – dedi. Nənəmin səində sevinclə kədər bir-birinə qarışdı... Kəndə gəldiyim üçün nənəm sevinirdi. Bəs niyə kədərlənirdi? Yəqin ki, Sonaya görə... Mən zamanın əjdaha nəfəsilə qurumuş nənəmi qucağıma götürüb xınalı saçından öpə-öpə evə apardım. İsrafil mənim kəndə gəlməyimi Gəlinxanım xalama xəbər vermək üçün getdi. Evdə nənəmlə qabaq-qənşər əyləşdik. O məni başdan-ayağa qayğılı baxışlarla süzdü. Yadıma düşdü ki, biz Savalanda yaylaqda olanda nənəm məni necə qayğıyla yedirib-içirirdi. Qadınlar səhərlər inəkləri, camışları, qoyunları sağıb örüşə yola salandan sonra təndirləri alışırdılar. Çay qoyardılar, süd bişirərdilər, çörək yapardılar. Mən bəzən dumanlı havada nahar zamanı evə gələndə nənəm soyuqdan büzüşdüyümü görüb tez əl-ayağa düşərdi. Əvvəlcə bir çalxam təzə kərəni təzə qalaylanmış mis kasaya salardı. Sonra tən-dirə yaptığı çörəklərdən birini isti-isti qoparıb əlləri yana-yana kasadakı kərənin üstünə doğrayardı. Kasada təzə kərənin ətrilə sarı buğda çörəyinin ətri bir-birinə qarışardı. Sonra bütün evə dolardı. Nənəm naxışlı taxta qaşığı əlimə verib: – Ye! – deyərdi. Mən də yeyərdim. Nadir doğramacın dadı damağıma yayıldıqca qırışım açılırdı. Dizlərimə qüvvət, gözlərimə işıq, ürəyimə təpər gələrdi...

Nənəm şikayətlə: – A bala, daha şəhərli olubsan, şairlik eləyirsən, indi ki, yazırsan, çalış yaxşı yaz! Sən

həyatda ata-ananın bir dənəsisən. Sənətdə də bir dənə ol. Yəni öz səsin, öz dəsti-xəttin olsun! Bizi də unutma – dedi. Mən rıqqətlə: – Yox, ay nənə, qılınc nə qədər havada oynasa da, axırda öz qınına girər. Yadında varmı, mən çox danışanda sən təngə gələrdin... Sonra mənə – Ozan olasan! – deyərdin. Sənin bu qarğışın deyəsən müstəcəb olub. Ozan olmasam da, şair oldum. Bir də deyərdin ki, yalnız insanın yox, çuğundurun da özünə görə damarı var. Qeyrət damarı! İndi nəinki mənim özümün, hətta şeirlərimin də damarı var. Qeyrət damarı! Bu qeyrət damarı mənim şeirlərimin Vətən, xalq, zaman təəssübüylə dolu odlu misralarıdır...

Qapı şaqqıltıyla açıldı. Gələn Gəlinxanım xalam idi! O sevinclə üstümə cumub məni bağına basdı. O üzümdən, bu üzümdən öpdü. Sonra görüşümə əmim, dayılarım, bibilərim öz övladlarıyla gəldi. Məni o qədər öpdülər ki, yağışa düşmüş adam tək üz-gözüm islandı. Yalnız Ağabacı xalamgildən gələn yox idi. Doğmalar əyləşdi. Söhbət uzandı. Ancaq bu axşam bayram axşamı idi. Adətə görə bu axşam hər kəs öz evində olmalı idi. Doğmalar qalxdı. Hərə məni öz evinə dəvət etdi. Mən minnətdarlığımı bildirib bayram axşamını nənəmlə keçirəcəyimi dedim. Nənəm hamıdan böyük olduğu üçün heç kəs qərarıma etiraz edə bilmədi. Doğmalar sabah bayram günü yenidən görüşmək niyyətilə getdi. Nənəm də qalxdı. Ocaq qalaya-qalaya mənə ərklə: – Ayaqüstü bir Sonaya dəysən yaxşı olar! Qız xəstədir. Səni görse sevinər – dedi. Mən Sonanı

yataqda görmək istəmirdim. Ancaq nənəmə bir söz demədim.

Qapı yenə şaqqıldadı. Gələn Ağabacı xalam idi. O da məni qucaqlayıb öpdü. Doluxsundu. Nənəm qızlığına qayğıyla: – Ağabacı, niyə ayaq üstə durubsan? Əyləşsənə! – dedi. Ağabacı xalam: – Yox! Əyləşməyəcəyəm. Bacım oğlunun gəlişini bizə Əkbər dedi. Sona xalası oğlunu görmək istəyir. Yanına gəlməsini xahiş edir. Gəlmişəm xalası oğlunu özüm aparam – dedi. Mən Ağabacı xalama cavab verməmiş ocaq başından bizə baxan nənəm göz vurdu. Bu işarə – Get! – deməkdi. Məni quş balası tək ovcunda böyüdüb pərvazlandıran nənəmin hər işarəsi mənə bir qanun idi. Ayağa qalxıb Ağabacı xalamın dalınca küçəyə çıxdım. Hava ədva ətri ilə dolmuşdu. Kənd nəhəng bir aşpazxanaya dönmüşdü. Sanki kənd qadınları bayram axşamı dadlı plov bişir-məkdə bir-birilə yarışırdı. Göyə baxdım. Qiblə daşına çəhrayı işıq səpən Ay nadir bir gözəlin solğun çöhrəsini xatırladırdı. Qapılarına çatanda Ağabacı xalam məni qabağa saldı. Mən əlim titrəyə-titrəyə qapını yavaşca itələdim. Evə girdik. Doğrudan da Sonanın gözləri yataqdan qapıya zillənmişdi. Məni gözləyirdi. Gördü... Gözlərdə sevincin kədərə qarışması nə qəribə olurmuş! Sanki üfüqlərdə işıq qaranlığa qarışır. Sevincdən doğan iki damla yaş Sonanın hərərətli dodaqlarına da düşdü. Dodaqlar güldü. Bu an otağa bir körpə səsi yayıldı. Sonanın yanındakı qundaqda bir ça-

ğa ağladı... Ancaq Sona çıxıran çağasına gözlünün ucu ilə də baxmırdı. İndi balanın çıxırtısı ananın ömür sarayının kərpiclərini salan şimşəyə bənzəyirdi. Ana bu şimşəyin səsini eşidirdi. Necə eşitməyəydi? O şimşək ananın gözlərini qamaşdırırdı, qulaqlarını döyəcləyirdi, ürəyini yandırırdı. Sona artıq özüylə mənim aramda dərin bir uçurum yarandığını öz buludlu gözlərilə görürdü. O buludlu gözlərini bu uçuruma sıxsaydı, uçurum nəinki dolardı, hətta daşardı. Sona indi aramızda açılan uçurumu doldurmaq naminə nəinki təkcə özünü, hətta körpəsini də ortaya atmağa hazırdı. Sanki o şimşəyin qığılcımları ananın üzünə səpələndi. Sonanın solğun yanaqları allandı. Xəcalət soyuq yanaqlarda alışıb-yandı. Zavallı qızın uğursuz taleyini işıqlandırdı: Mənə: – Xoş gəlibsən! – deyən Ağabacı xalamın böyük qızı Bacıxanım qundağı qucağına götürüb ovundurdu. Sulduz məni qucaqlayıb öpdü. Mən də Bacıxanımın qızlarını öpdüm. Sonanın atası Abbasla əmisi Məmmədqulu Talışa işləməyə getmişdi.

Mən Sonanın illər boyu hərarətlə sıxdığım əlini indi ovcumda ehtiyatla sıxdım. Qorxdum ki, arıqlamış, kövrəlmiş, qəribsəmiş əl ovcumda qırıla. Nədənə o sarı metal parçası Sonanın barmağında yox idi. Ona görə də bu əl əvvəlki tək yenə də mənə məhrəm göründü. Mən canıyananlıqla: – Necəsən Sona? – deyə ondan soruşdum. Sona günahkar adam tək pıçıldadı: – Görürsən də! Mən səmimiyyətlə: – Gəl səni şəhərə aparım.

Məşhur həkimlərə göstərim – dedim. Sona cavab vermədi. İri gözlərini dolandırıb evdəkilərə baxdı. Sonra baxışlarını mənim üzümdə saxladı. Sona gözlərinin dililə mənə sakit-sakit: – Sən aparsan da bunlar qoymaz – dedi.

Bacıxanım vəziyyəti dəyişmək məqsədilə: – Xalaoğlu, deyirlər şair olubsan. Necə adamlar şair olur? – dedi. Mən ciddiyyətlə: – Yangısı içində, qayğısı baxışında olan adamlar! – dedim. Bacıxanım etirazla: – Şükür Allaha sən ki, nə içində yangın var, nə baxışında qayğın! – dedi.

Mən təəssüflə: – Adam Neştəri çayı deyil ki, baxanda dibindəki xırda daşları da görəsən – dedim.

Bacıxanım xoşagəlməz söhbətin uzanacağından çəkinib susdu. Sonra evdəki daş sükutu parçalamaq niyyətilə: – Xalaoğlu, bizə bir şeir oxuya bilərsən? Ancaq öz şeirin olsun! – dedi.

Mən Sonaya baxdım. Onun uzun kirpikləri iri gözlərinin üstə enib qalxdı. Bu – oxu! – demək idi. Xəyalım qanadlandı. Sona ilə keçirdiyimiz günlərə qayıtdı. Baba bağımızı gündüzlər Sona, gecələr isə mən qoruyardım. Günəş Savalanın arxasına çəkildə bağlarda neçə-neçə günəş doğardı. Yaşıl çəmənlərdə çatılmış ocaqlar yanardı. Qırmızı dillərilə göyün yerə sallanmış qara ətəyini yalayardı. Kəndin çiraqları da ulduz-ulduz alışırdı. Mən evdən çıxıb bağa yollanardım. Keşik növbəsini Sonadan təhvil alardım. O məni bağın komasına aparıb gərək olan şeylərin yerlərini göstərirdi. Mən gecə yarısına qədər

yatmazdım. Yaşıl çəməndə qollarımı başımın altında çarpazlayıb göyə baxardım. Çəmən altımda içi yaşıl qu tüküylə dolu rahat döşəyi andırırdı. Ağaclardan tək-tək yerə düşüb tappıldayan meyvələr yola seyrək-seyrək dəyən at ayaqlarının səslərinə bənzəyərdi. Bu səslərə o qədər alışmışdım ki, yuxuda da eşidəndə diksinməzdim. Bilərdim ki, yaşıl hədəfə oxşayan çəmənə tuşlayıb “şirin daş” atmaqda ağaclar yenə də bir-birilə yarışirlar. Oyaq olanda otların yaşıl işığında yanıma düşən meyvələri görərdim. Əlimi atıb şirəsi axan uzunboğaz armudlardan birini götürərdim. Armud əlimdə sarı işıq saçardı. Ancaq armuddan yalnız bircə diş qoparıb kənara tullayardım. Bir axşam yenə bağdaydım. Çəməndə arxası üstə uzanıb tala-tala buludlarla dolu göyə baxırdım. Sanki buludlar əlvan mumlar idi. Heykəltəraş təbiət gözəgörünməz əllərilə bu mumlardan gah insan, gah heyvan, gah da quş fiqurları qururdu. Sonra qurduqları fiqurları xoşlamayıb dağıdır, yenilərinə yaratmaq istəyirdi. Birdən Baqrovdan uçub gələn qanadlı küləklər başsız buludları qabağına qatıb Savalanın döşünə sıxışdırmağa başladı. Sanki axşamın alatoranında Savalanın yaşıl döşünə ağ qoyun sürüləri səpələndi. Göyün üzü tamam təmizləndi. Mavi aynaya döndü. Bu aynada qızıl ulduzlar sayrışdı. Ulduzlar arasında iki ulduz yanaşı parlayırdı. Mən o ulduzlardan birini Sonaya, birini də özümə oxşatdım. Lakin birdən ulduzlardan biri axdı. Bu, Sonaya oxşatdığım ulduz idi. Arxasınca baxdım, baxdım... Sanki bu ulduzla bərabər mənəm

gözlərimin biri də axdı. Səhər Sona bağa gələndə mən ulduz əhvalatını dilimə gətirmədim. Qızı təşvişə salmaq istəmədim. Sonanın sevgi dolu ürəyi həyat eşqilə döyünürdü. O kiçik ulduzun axması Sonaya böyük dərd olardı. Bir ulduzun qaralması iki ulduzu buludlandırardı.

Sabah yenə axşam düşəndə bağa gəldim. Hava bağın qırağından axan “Gözə” bulağının suları tək dumduru idi. Bir az uzaqda Savalanın başındakı almaz tac bərq vururdu. Zirvəyə baxanın gözlərini qamaşdırırdı. Göydə yalnız bir parça ağ bulud vardı. Nəzilmiş hilal ağ buluda bələnmişdi. Sanki göy öz körpəsini ağ yorğançaya bürüyüb yatırmaq istəyirdi. Sona ilə görüşdüm. O yenə hər şeyin yerini mənə dedi. Ancaq hiss edirdim ki, qız məndən ayrılmaq istəmir. Üzümü ona tutub zarafatla: – Bilirsənmi neyləyək? – dedim. Qız maraqla: – Neyləyək? – dedi. Qeyri-ixtiyarı pıçıldadım:

**Çağladıqca könlümdəki maraq mənim,
Bir bağ salaq, cığır mənim, bulaq sənin.
Gözlərimdə yaşlar donan yarpaq mənim,
Meyvələri ulduzlaşan budaq sənini!**

Sona hürküdülmüş ceyran tək üstümə cumub yumşaq əlilə ağzımı bərk-bərk tutdu: – Saxla! – dedi. – Korladın. Meyvələri ulduzlaşan budaq istəyir lap böyüyüb kəhkəşan olsun. Təklidə mənim nəyimə gərəkdir? Mən səxavətlə dolu misraları oxuduğuma görə peşman oldum. Günahkar adam tək qıza baxdım. Sonanın uzun

kirpikləri məsum baxışlarını daradıqca sanki iri gözlərində inam gümandan, vüsal həsrətdən, sevinc kədər-dən ayrılırdı...

Mən şair haqda yazdığım şeirimi Bacıxanıma oxudum:

**...Gərək şair xalqının
Hikmətindən doğula!
Gözlərindən boylanan
Niyyətindən doğula...**

Şeir qurtardı. Ancaq Bacıxanımın nəzərində şair haqda bir təsəvvür yaranıb-yaranmadığını bilmədim. Ayağa qalxıb evdəkilərlə xudahafizləşdim. Ağabacı xalam məni şama saxlamaq istədi. Mən isə qətiyyətlə: – Yox! – dedim – nənəm evdə təkdir. Məni gözləyir. Getməliyəm. Sonra üzümü Sonaya çevirib: – Sağ ol, Sona! – dedim. – Arzu edirəm ki, gələn dəfə mən kəndə gələndə səni ayaq üstə, özü də həmişəki tək gümrah görüm.

Sona uzun kirpiklərini qaldırdı. Şəfəq dolu gözlər bərq vurdu. Mənə elə gəldi ki, bu gözlər sönməmişdən qabaq şiddətlə yanan ulduzlardır. Lakin iki ulduzun şölələri bir solğun dodağı işıqlandıra bilmədi. Sona: – Sağ ol! – deyə mehriban-mehriban pıçıldadı. Sən demə gözlərdəki sükut da əriyərmiş! Bəli! O qoşa ulduzun hərərəti mənim gözlərimdəki sükutu əridib yaşa döndərmişdi. Mən üzümü yana çevirdim ki, Sona gözlərindəki yaşları görüb qəhərlənməsin. Axı indi ona qəhər yox, qəhmər lazım idi! Həyəət çıxdım. Sinəmin dağ

boyda qubarını dağıtmaq üçün təmiz havada dərin nəfəs aldım. Savalandan axıb gələn axşam mehini acgözlüklə uddum. Lakin deyəsən sinəmin qubarını yuyub aparmağa Savalanın mehinin də gücü çatmadı. Əksinə, Savalanın özü elə mehqarışlıq sinəmdən asılıb qaldı.

Yolda düşünürdüm ki, əgər həyatda dünya malına tamah salmaq qəbahət sayılırsa, bəs onda nə üçün insan sevgisinə laqeyd olmaq cinayət adlandırılmasın? Bəlkə xalam sonbeşiyinin ilk sevgisində fəlakətə uğrayacağından qorxurmuş? Mənim həyat yolumun nə qədər keşməkeşli olacağını qabaqcadan görürmüş? Axı, bu savadsız qadın heç bir kitab oxumasa da, həyatı yaxşı bilir. Günah dövrəndə, mühitdə, şəraitdə idi...

Sona məsum bir sevginin büllur mücəssəməsi idi! Məni qızdan ayıran yolun uzunluğu, gərginliyi, toranlıığı idi. Sona bu yolun uzunluğunu bilmirdi, gərginliyini duymurdu, toranlığını görmürdü... Mənə isə hər şey aydın idi. Ancaq kim öz sevdəsinə əziyyət vermək istəyər? Əksinə, onun da əziyyətini özü çəkər. Mən də Sonanın döyüşlər burulğanına düşüb çapalamasına qıymırdım. Ağır düşüncələrin əziyyətini özüm tək başıma çəkirdim. Ona bildirmirdim.

Evə gəldim. Doğrudan da nənəm plovu dəmə qoyub məni gözləyirdi. O dərhal ayağa durub süfrə saldı. Təzəcə qalaylanmış gümüşə bənzəyən mis nimçələrə zəfəranlı plov çəkib süfrəyə qoydu. Mən süfrəyə baxdım. Bayram axşamının bu əlvan süfrəsində kəndin

bütün gözəl nemətlərindən var idi. Qəribədir. Süfrədə nimçələr də, plov da par-par parlayırdı. Ancaq mənim plov payım çoxdu: – Ay nənə, mən bu qədər plovu yeyə bilmərəm, – dedim – bir az üstündən götür!

Nənəm ötkəm-ötkəm: – Yeyərsən, yeyərsən! – dedi – gör haçandır evdən çıxıbsan. Bayram plovu yeməmişən – dedi.

Mənim zabitəli nənəm nimçədəki plovun hamısını mənə yedirtdi. Plovun üstündən pürreng çay içdik. Nənəm həmişə yorğunluğumu gözlərimdən bilərdi. İndi də deyəsən yorğunluğumu gözlərimdən duymuşdu. Mənə yer saldı. Sonra canıyananlıqla: – Gecə keçir, dur, yat, yorğunsan – dedi. – Özü də yerinə girib yatdı. Mən yatağıma uzansam da, yata bilmədim. Sanki narahat düşüncələr məni yerimin içində qıdıqlayırdı. O yan-bu yana çevrilirdim. Birdən pəncərənin dalında lopa-lopa qarların uçuşduğunu gördüm. Bəli! Bahar qapını döysə də, göydən quşbaşı qar yağırdı. Sanki Novruz yataqdan qalxmaq istəməyən qışın mitil yorğanını təzətər nəfəsilə yırtıb dağıtmışdı. Yorğanın ağ pambıqları nə qədər ətrafa səpələnirdisə, yenə də qurtarmaq bilmirdi ki, bilmirdi. Mən təvəllüd günümü bilmirəm. Ancaq nənəm deyir ki, sən qışın qarlı-çovğunlu bir günündə dünyaya gəlibsən. Kim bilir, bəlkə ana təbiət mənim təvəllüd günümü özü bilə-bilə belə bir vaxta salmışdır ki, elə körpəlikdən mübariz olum! Həyatdakı qarlı-çovğunlu günlərə də dözə bilim. Ana təbiətin yaratdığı insan əv-

vəl zəif, məsum, naşı olur. Kimdənsə, nədənsə qayğı umur. Ehtiyac üzündən mütiləşir də. Ancaq dirçəlib böyüdükdən sonra mübarizələrdə bərkiyə-bərkiyə püxtələşib təbiətin özüylə döyüşə qalxır. Deməli, təbiət öz rəqibini dünyaya özü gətirmiş olur.

Gecə yarıdan keçsə də, yuxum gəlmirdi. Sanki pərvazlanmış düşüncələrim də alaçalpovda pərən-pərən düşmüşdü. Təzəcə yuxuya getmişdim ki, sanki alaçalpovda azmış bir quş da nəğmə oxuya-oxuya özünü pəncərəmizə çırpdı. Nəğməsi qulağıma axdı. Gözlərimi açdım. Hava ağarırdı. Alaçalpov dayanmışdı. Haradasa bir qız yanıqlı-yanıqlı oxuyurdu:

**Qəlb için-için ağlar,
Dərdini biçin, ağlar,
İtən karvan mənimdir,
Sariban neçin ağlar?!**

Bu nə idi? Bir təsəlli nəğməsimi, yoxsa bir dözümlü himnimi idi? Bilmədim. Ancaq onu bildim ki, bu dünyada dərdi mənim dərdimdən qat-qat ağır olanlar da var.

Nənələrin yuxuları sanki ipək kirpiklərinin uclarındadır. Elə ki, gözlərini yumdular, ipək kirpiklərinin gül uclarında yuxuları da qönçə-qönçə açılıb pardaxlanırlar...

Nənəm həmişəki tək yenə də tezdən durmuşdu. Mən də isti yatağımdan qalxdım. Geyindim. Əl-üzümü yumaq üçün bucağa söykənmiş səhəngi götürüb həyəətə çıxdım. Nənəm dalımca:

– A bala, soyuqlarsan, şəhər adamısan. Qoy su qızdırım gətirim. Sonra əl-üzünü yu – dedi. Mən etirafla: – Qorxma ay nənə, soyuqlamaram. Şəhərdə zaman-zaman bu soyuq bulaq suyunun həsrətini çəkmişəm – dedim. Əl-üzümü yuyub evə qayıtdım. Nənəmin verdiyi tiftikli dəsmalla qurulandım. Nənəm evdə samovar qaynadırdı. Tüstüsü eşiyə çıxsın deyə qapını açıq qoymuşdu. Mən köhnə maraqla: – Nənə, bu doğrudurmu ki, anam uşaq olanda katdalıqdakı qonaqlıq zamanı həyətdə samovarovun odluğunu pilyəndə qoru sıçrayıb Əvəzin gözünə düşüb. Sonra gözündə mirvariləşib? – deyə soruşdum. Nənəm odlu bir ah çəkib açıq qapıdan həyətdə baxdı. Həyətdəki qələmənin ağ köynək geymiş budağı üstə bir qara qarğa qonmuşdu. Qar qarğanın tərəsindən ələnilib hər yerini ağartmağa çalışsa da, qaralığını tamam gizlədə bilmirdi. Nənəm qarğaya baxa-baxa soyuqdanmı, qəzəbdənmi göyərmiş dodaqlarında həzin bir bayatı oxudu:

**Əziziyəm, qarğadı,
Qarğa qara qarğadı.
Qar üstündən qar düşdü,
Qarğa qara qarğadı.**

Bayatı özü mənə tanış olmasa da, mənası aydındı! Bu o demək idi ki, baba ocağının qızıl şölələri üstündən neçə-neçə dövrən adlayıb keçsə də, soyumuş küllərinin altında bir qara böhtan hələ də qalmaqdadır. Mən öz tə-

səvvürümdə yanılmamışdım. Nənəm qətiyyətlə: – Bu böhtandır! Kinli böhtan! – dedi. – Asiman öz sinəsindəki parlaq ulduzları tufanlı gecələrdə sönməkdən qoruyub saxladığı tək, mən də öz xəyalımdakı şirinli-acılı xatirələri ömrün çovğunlu yollarında solmaqdan hifz edib yaşada bilmişəm. Samovarı anan pilyəməmişdi. O həddən artıq gözəl idi. Allahın könüllü verdiyi paya qısqanan qonşu qızların gözləri bu gözəlliyi götürə bilmirdi. Samovarı o qızlardan hansısa pilyəyib məsum balamı durduğu yerdə şərə salmışdı. Ancaq anan gözəl olduğu qədər də utancaq idi. O etiraz fəryadıyla həyə pərdəsini parçalayıb, bu böhtanı üstündən ata bilmədi. Yazıq uşağım özü günahsız ola-ola boynunda özgəsinin günahını daşımali oldu. Bala! Şər yaman şeydir. Şərin yandırdığı adamı heç od da yandıra bilməz. Mən uşaq olanda kəndimizdə Alqasım adlı bir kişi vardı. Yaman tamahkar adam idi. Kimin evinə getsəydi yaxşı şeyə tamah salardı. Gözlərinə qiymətli nəsə sataşanda hörməti də, ülfəti də, həqiqəti də unudardı. Birdən: – Vay, bu ki, gözümü çıxaranındır! – deyərdi. O qardaşına gözümü çıxaran deyərdi. Qardaşı ölmüşdü. Guya ölümüylə də qardaşının gözünü çıxarmışdı. İndi həyasız qonaq gördüyü yaxşı şeyin öz qardaşının olmasını deyəndə ev sahibi tez ələyayağa düşərdi. Adı el arasında oğru çağrılmasın deyə həməni şeyi Alqasıma verib xatasını başından sovardı. Ancaq sadələvh kəndlilər nəhayət, Alqasımın iç üzünü tanıdılar. Mahir böhtançını nə toya, nə yasa çağırdılar.

Hamı Alqasına Şərqasım dedi. Yox! Məsələ bununla qurtarmadı. Kəndin mötəbər ağsaqqallarından biri divana getdi. Alqasının əməllərinin üstünü açdı. Divandan kəndə məmur gəldi. Kəndliləri sorğu-suala tutdu. Hamı o ağsaqqalın sözlərini təsdiq etdi. Məmur şahidlərlə Alqasının evinə girdi. Ev nə ev? Muzey! Alqasım böhtanla yıxdığı şeylərlə öz evini elə bəzəmişdi ki, tamaşasına iki göz azlıq edirdi. Ancaq evə dolan şikayətçilər öz şeylərini tanıdılar. Məmur şeyləri sahiblərinə qaytardı. Ancaq Alqasının öz şeylərini də zəbt etdi. Bəli! Elə bu şeylər də sənin deyil deyə özüylə şəhərə apardı. Alqasım isə quru yurdda qaldı. Yalnız bu gözlənilməz talandan sonra Alqasım köhnə şəkərdən əl çəkdi.

Biz isə bu haqda nə divana dedik, nə də dərəyə. Ona görə də şər boynumuza yapışıb qaldı...

Keçib əyləşdim. Nənəm yenə süfrə saldı. Axşamkı plovdan qızdırıb gətirdi. Mən gümüşə bənzəyən mis nimçədə ağ təpə tək qalanmış bayram plovunu son dünyüsünə qədər iştahla yedim. Acgözlüklə yemədim. Yox! Sanki ürəyimə damdı ki, bu mənim kənddə yediyim son bayram plovudur. Daha nə kəndi, nə nənəmi görəcəyəm. Nə də bu evdə bayram plovu yeyəcəyəm. Bir stəkan çay içib şəhərə qayıtmağa hazırlaşdım. Doğrusu, Sona ilə görüşəndən sonra halım özümdə deyildi. Bilirdim ki, doğmalar mənimlə bayramlaşmaq üçün yanıma gələcəklər. Ancaq belə fərəhli gündə məni qəmli görüb səbəbini soruşacaqlar. Mən isə susacağam.

Bu da doğmalara hörmətsizlik olacaq. Çıxış yolunu ancaq kənddən tez getməkdə görürdüm. Mən getməyə hazırlaşanda nənəm təəccüblə: – Neynəyirsən? – dedi.

Mən təəssüflə: – Gedirəm! – dedim.

Nənəm heyvətlə: – Hara? – dedi.

Mən qətiyyətlə: – Şəhərə. – dedim.

Nənəm hiddətlə: – Bəs qohum-əqrəba? Axı onlar sənənlə bayramlaşmağa gələcəklər – dedi.

Mən səmimiyyətlə: – Nənə, özün bilirsən ki, mən sənənin bircə sözündən də çıxmamışam. Ancaq bu dəfə məni bağışla. Getməliyəm – dedim. Nənəm həm mehriban, həm də müdrik idi. Dünya görmüşdü. Daha sözü ağartmadı. Kənddən niyə belə tez getməyimin səbəbini başa düşdü. Bu Savalan iradəli qadının gözləri doldu. Mən nənəmin könlünü almaq üçün yaşıl damarları çıxmış işgüzar əllərini öpüb gözlərimin üstə qoydum. Sanki gözlərimdən mənə doğma olan bir çinarın iki yarpağı asıldı...

Yola çıxdım. Nənəm mis kasanı səhəngin büllur suyuyla doldurub arxamca atdı. Sonra titrək səslə: – Get, Allah amanında, bala! – dedi. Sanki nənəm də bizim bir daha görüşməyəcəyimizi bilirdi. Bu əziz bayram günündə mənə xeyir-dua verirdi. Elə xeyir-dua ki, mənə bütün ömrüm boyu arxa, hünər, uğur olsun!

Kənddən çıxdım. Bir qədər getdikdən sonra dönüb Neştəri çayının o tayında sıralanmış bağlara baxdım. Bomboz ağaclar lüt-ürvan idi. Sanki onlar da arzu yüngünü ürəklərindən boşaldıb mənim tək yüngülləşmişdi.

Yox! Mən yüngülləşməmişdim ki... Daha da ağırlaşmışdım. Savalan boyda bir dərdi kürəyimə şələləyib gedirdim. Mən bir də dönüb ağaclara baxdım. Sanki budaqlar küləkli havada mənə əl eləyirdi. Sanki havada bir-birinə sarmaşan budaqlar səs-səsə verib əl-qolları ilə mənə başa salmağa çalışırdı ki, bax, yaxşı bax, sənəin həyat yolun da belə çarpaşlıq olacaqdır. Sən o yolda qopacaq tufanlarda azmamaq üçün mütləq kiminləsə, nəyləsə birləşməlisən! Yoxsa köməksiz, həyansız, sirdaşsız məhv ola bilərsən. Budaqlar mənim gözlərimdə müdrik babaların mehriban qolları tək müqəddəsləşdi! Yadıma bir bayatı düşdü. Yay gecəsi idi. Bağda keşik çəkirdim. Məxmər çəməndə uzanıb Neştəri çayının büllur nəğmələrinə qulaq asırdım. Birdən qonşu bağda kimsə ürək dolusu oxudu:

**Başə salın naşını,
Gizlətsin daş-qaşını,
Almasə dəyişməmə
Kəndimizin daşını!**

İndi yol boyu mənim buludlanmış gözlərimdən soyuq yanaqlarıma isti almas dənələri düşürdü. Sanki bu dənələrlə bərabər daşı almasdan qiymətli kəndimiz də gözlərimdən düşürdü... Mən həzin-həzin oxuyurdum:

**Uğurla çatmasə da
Mənim ilk sevgim Sona,
Elə ilkinliyində
Azad saxlaram, Sona!**

**Axı məğrur sevgimi
Ovlasalar sonalar,
Sonu gözəgörünməz
Peymanıma son olar.**

Şəhərə gəldim. Daha dünya gözümde deyildi. Səy-yar xəyalımda həqiqət əfsanəyə, həyat yuxuya, arzu xətirəyə döndü. Kənd də, Savalan da, nənəm də, Ağabacı xalam da, Sona da qara kirpiklərimdən büllur damcılar asılan soyuq dumana büründü. Mənzilimin qapısını açdım. Yaman yorğun idim. Otağa göz gəzdirdim. Sanki Sona otaqda idi. Onu axtardım. Masamın üstə baxdım. Bir dəftər varağında yazdığım yarımçıq şeirim yerində dururdu. Yatağıma girdim. Məni yuxu apardı... Yenə də yaydı. Bağda yaşıl çəməndə yer salıb yatmışdım. Birdən Sonanı başımın üstə gördüm. Sandım ki, o gündüz bağa keşik çəkmək üçün növbəni məndən təhvil almağa gəlib. Qızın belə tez gəlməsinə heyrətləndim:

– Sona, məgər görmürsən ki, hələ gecədir? Nə üçün bağa belə tez gəlibsən? Qayıt, get, yat! Günəş çıxanda gələrsən – dedim. Sona təəssüflə: – Mən səndən növbə təhvil almağa gəlməmişəm – dedi.

Mən təəccüblə: – Bəs nəyə gəlibsən? – dedim.

Sona ciddiyyətlə: – Gəlmişəm sənə şeir oxuyum! – dedi:

Mən maraqla: – Kimin şeiridir o, Sona? – dedim.

Sona qətiyyətlə: – Hə! Şeir! Həmişə sən mənə oxuyubsan. İndi də mən sənə şeir oxumaq istəyirəm – dedi.

Mən maraqla: – Kimin şeiridir o, Sona? – dedim.

Sona cəsərlə: – Özümün! Sən mənim yanımdan gedəndən sonra ürəyim doldu. Dedim ki, gedim ürəyi-mi mehribanıma boşaldım. Yoxsa partlayar! İndi təsəvvür et ki, o dolu ürəyi bu zəif bədənlə sənın yanına necə gətirmişəm? – dedi.

Mən etirafla: – Yox, Sona, sən o dolu ürəyi boşaltmayınca mən heç nə təsəvvür edə bilmərəm. – dedim.

Sona hərərlə: – Onda qulaq as! – dedi.

**Ətrini qanadlı mehdən alınca
Quş oldum! Yuvama girə bilmədim.
Qanadlanıb uçdum, gəldim dalınca
Yolunda dağ, təpə, dərə bilmədim.**

**Savalanı atla dolaşdıq haçaq,
Gah qoşa çay gördük, gah qoşa bulaq,
Mən ömür yolumda atımı ancaq
Səninlə yanaşı sürə bilmədim.**

**Tale hakim oldu dodaq susanda
Qələmi sınaıdı qərar yazanda,
Ömrümün karvanı çəndə azanda
Sən boyda sarbanı görə bilmədim.**

Mən dəhşətə gəldim: – Yox! Sona, mən o dolu ürəyi gətirən bu zəif bədənin bir şeirə deyil, min dastana sığmayan iztirablarını aydın təsəvvür etdim, – deyərək fəryad qopardım. Öz fəryadıma özüm ayıldım. Günəş

çıxmışdı. Ancaq nə bağ vardı, nə də Sona. Günəşin ilk şəfəqləri pəncərəmdən otağımın içərisinə düşüb yazı masamın üstəki yarımçıq şeirimın misralarını işıqlandırırıldı. Yataqdan qalxdım. Əlimi üzümə çəkdim. Üzüm tükənlənmişdi. Aynaya baxdım. İlk dəfə saçım da ağ tük gördüm. Sanki bu qışın son qarı mənim bahar ömrümün şəvə saçına qonan ilk ağ dən oldu! O macəralarla naxışlanan ömür yollarımın hamısını ağartdı. Bircə doğma kəndimizə gedən yoldan başqa. Mən bir daha o yola ayaq basmadım. Adətən adam əzizini yola salanda dalınca su atar. Ancaq Sona mənim dalımca göz yaşları səpdi. Mən Sonanın o yola səpilmiş müqəddəs göz yaşlarını ayaqlayıb qurutmaq istəmədim...

ƏLVAN ÜLFƏTLƏR

Bəzən kəndlilər Ərdəbil Vilayət partiya komitəsinin otaqlarından birində başıma yığılıb yeni yazdığım şeirimi oxumağımı xahiş edərdilər. Mən də məmnuniyyətlə oxuyardım. Bir gün yeni yazdığım “Bayrağım” şeirini otaqda kəndlilərə oxuyurdum. Bu şeirdə bayraq məslək carçısı tək, arzu çələngi tək, döyüş qəhrəmanı tək tərənnüm olunurdu. Bu zaman kimsə səssiz-səmirsiz içəriyə daxil olub yaxında dayandı. Qulaq asmağa başladı. Mən yalnız şeiri oxuyub qurtarandan sonra təzə gələn adama sarı baxdım. O qarabuğdayı bir gənc

idi. Qara qaşlarının altında parlayan qara gözlərində qara şəfəq çeşməsi çağlayırdı. Öz halələrilə gəncin ağ sifətini də qarabuğdayıya döndərirdi. Gəncin çənəsinin ortasında kiçik bir çökək vardı. Sanki anası öz körpə balasını güldürmək istəyəndə barmağıyla çənəsindən basmışdı. Körpə gülmüşdü. Ancaq anasının barmaq izi çənəsində həmişəlik qalmışdı. Gənc maraqla mənə baxırdı. Deyəsən şeir xoşuna gəlmişdi. Kəndlilər şeirin təsiri altında mənimlə sağollaşib getdilər. Gənc isə gül-gülə mənə sarı gəlib qarşımda dayandı: – Gəlin tanış olaq – dedi. – Mənim adım Ağabala, fəmilim də Vətənxahdır!

Mən masa arxasından ayağa qalxdım. Əlimi Ağabalaya uzadıb adım dedim. O güldü: – Siz adınızı deməsəniz də mən bilirəm – dedi – şeirlərinizi “Ziddi-faşist” ruznaməsində oxumuşam. Mitinqlərdə dinləmişəm. Ancaq sizinlə yaxından tanış olmaq istəyirdim. Bu şeiriniz də əvvəlki şeirləriniz tək xoşuma gəldi. Yaxşı yazıbsınız.

Mən təvazökarlıqla: – Tərifləməyin! Adi şeirdir də, – dedim. Ağabala qətiyyətlə: – Yox! Hər şey adama xoş gəlmir – dedi. – Adamın zövqü var axı...

Mən çəkinə-çəkinə: – Siz ərəb əlifbasıyla yaxşı xətt sala bilərsinizmi? – dedim. – İstəyirəm bu şeiri Təbrizə “Vətən yolunda” ruznaməsinə göndərəm. Ancaq ərəb əlifbasıyla yaxşı yazma bilmirəm.

Ağabala qarşımdakı şeir yazılmış varəğa baxdı. Mən şeiri latın əlifbasıyla yazmışdım. Ağabala nəzakətlə əli-

ni çiyinə qoyub: – Bilirsiniz nə var? – dedi. – Gəlin axşam gedək bizə. Həm sizi ailələmlə tanış edim, həm də şeiri köçürüm. Evimiz “Balıqlı çay”ın o tayındadır.

Mən maraqla: – “Balıqlı çay”ın adını eşitmişəm. Ancaq özünü görməmişəm – dedim. Ağabala tələsik: – Daha yaxşı. Onda həm “Balıqlı çay”ı, həm də bizim kasıb daxmamızı görərsiniz – dedi. Mən hərarətlə: – Oldu! Ancaq bundan sonra bir-birimizə siz yox, sən deyə müraciət edək – dedim.

Ağabala məmnuniyyətlə: – Oldu! – dedi.

Axşam şəhər öz qara çadrasına bürünəndə Ağabala yanıma gəldi. Biz yola düşdük. Gündoğana sarı getdik. Birdən qarşımızda bir enli şerid ağardı. Sonra şırıltı səsi gəldi. Sanki qaranlıqda kimsə pıçılıyla nəsə oxuyurdu.

– “Balıqlı çay” budur! – deyə Ağabala qarşımızda ağaran enli şeridi əlilə mənə göstərdi. Sən demə biz sahildə imişik. Ağaran da çay imiş. Biz bu taydan o taya keçəndə körpüdən əyilib çaya baxdım. Sanki ulduzlar göydən enib “Balıqlı çay”ın üstə sayrışırdı. Sanki ayağımızın altında çay deyil, gümüş pullu iri bir balıq parlayırdı. Körpünü keçdik. Bu dəfə qarşımızda bir-birinə sığınmış alçaq daxmalar bozardı. Sanki bu daxmalar qaranlıqda yıxılmasınlar deyə bir-birinin əlindən yapışmışdı. Ağabala qapını döydü. Qapını orta boylu bir kişi açdı. Yaşı əlliyyə yaxın olardı. Kişinin iri gözlərində çağlayan büllür təbəssüm qaranlıqda az qala bərq vuracaqdı. Ağabala elə qapıdaca səmimiyyətlə: – Ata!

Tanış ol, yoldaşımdır! – dedi. Kişi iri, ağır, sərt əlini mənə uzadıb: – Xoş gəlibsən, səfa gətiribsən! – dedi. Ancaq öz adını demədi. Bəlkə də o özgə adamların bir-birilə tanış olarkən öz adlarını dediklərini bilmirdi. Axı hardan biləydi? O sadə bir fəhlə idi. Savadı da yox idi. Atasının adını Ağabala dedi: – Böyükağa. – Doğrudan da kişinin nəzakətində böyük bir ağayanalıq vardı. Bu ağayanalıq Böyükağanın vüqarında da, hərəkətində də, baxışında da duyulurdu...

Evə girdik. Bizi mehriban bir qadın qarşıladı. Bu, Ağabalanın anası idi. (Sonra Ağabala mənə dedi ki, bu qadın onun doğma anası yox, ögey anasıdır. Öz anası öldükdən sonra atası ikinci dəfə evlənmişdir.) Ağabala ərklə üzünü anasına tutub: – Ay ana, acıq, gör neyləyirsən – dedi. Qadın məhəbbət dolu bir səslə: – Bu dəqiqə, qadan alım – dedi. Sonra yemək hazırlamağa getdi. Biz divar dibində salınmış döşəkçələr üstə əyləşdik. Ağabala yemək gələnə qədər “Bayrağım” şeirinin üzünü ərəb əlifbasıyla, özü də gözəl xətlə iki ağ varığa köçürdü. Sonra anası süfrə saldı. Yemək-içmək gətirdi. Doğrudan adamın ürəyi geniş olanda dar daxması da nəzərdə böyüyür. Ürəyi zəngin olanda süfrəsindəki nemətlər də bərəkətli olur. Biz də doyunca yedik, içdik... Ay doğdu. Gur işığı pəncərədən süzülüb daxmanın döşəməsinə salınmış xalçanın üstə düşdü. Sanki xalçanın butaları qızıl suyunda çimib pardaxlandı. Sonra şaxələndi, gözəlləşdi, ətirləndi... Ağabala mənə məslə-

hətlə: – Gəlsənə “Balıqlı çay”ın sahilinə gedək. Bir az bu şairanə gecədə gözək – dedi. Mən zarafatla: – Gedək! Şairə şairanə gecə mütləq lazımdır – dedim. – Bilirsən niyə? Duyğularını misralara çevirmək üçün!

Ağabala güldü. Biz “Balıqlı çay”ın sahilinə gəldik. Doğrudan da gecə şairanə idi. Sanki çayın üstə sayrışan ulduzların hər biri böyüyüb bədrələnmiş bir Ay olmuşdu. Boz daxmaları qızılla suvamışdı. İndi bu daxmalar öz sərvəti, gözəlliyi, müqəddəsliyi ilə şah sarayından qiymətli idi! Biz sahildəki daşlar üstə yanaşı əyləşib çaya tamaşa etdik... Ağabala çayın sinəsində axıb gedən ləpələərə baxa-baxa öz keçən günlərindən danışdı:

– Biz əvvəl kənddə yaşayırdıq. Kəndimiz şəhərdən o qədər də uzaq deyil. Bəlkə tanıyırsan? Mehmandostu kəndidir! – dedi. Mən nəşə xatırlamış tək: – Eşitmişəm – dedim. Ağabala təəssüflə: – Mən kəndimizi sevirdim. Kəndin gözəl təbiətini də, bərəkətli nemətini də, zəhmətkeş rəiyyətinə də sevirdim. Sonra nədənsə atam şəhərə köçdü. Şəhərdə yaşamağa başladım. Vəziyyətimiz ağırlaşdı. Bədbəxtlikdən anam da öldü. Atam bu qadını aldı. Ancaq mehriban qadındır. Məni öz balası tək istəyir. Həmişə mənimlə şirin dillə danışır. Ögey ananın şirin dilinə elə öyrəşmişəm ki, öz doğma anamın yoxluğunun acısını da unutmuşam. Ancaq bir dəfə evdən acıq eləyib getdim. Nə var, nə var, analığım məni şirin dillə dindirməmişdi. Gedib şəhərdə bir ağanın evində təsərrüfat işlərinə baxan qulluqçu oldum. Adı Munishə-

lim ağa idi. O malikanəsindəki kiçik otaqlardan birini yaşamaq üçün mənə verdi. Munishəlim ağa içki düşkünüydü. Gündüz də, gecə də içirdi. Gözləri xumarlandı. Qarşısında par-par parlayıb başqalarının gözlərini qamaşdıran arvadı Büllur xanımın nadir hüsnünü görməyirdi. Mən Munishəlimin evdə içib yan-yana düzdüyü içki şüşələrini görəndə başımı təəssüflə bulayıb öz doğma kəndimizi xatırlayırdım. Bizim kənddə əgər bir nəfərin həyətinə bir içki şüşəsi görünseydi, o həyəti daşa basardılar. O adamın özünə avara, murdar, laqeyd adlandırırdılar. Çünki kəndimizin adamlarının hamısı işgüzar, fədakar, təmizkar idi. Ömür kitabının səhifələrini halal zəhmətlə naxışlayırdı.

Həmişə Büllur xanım mənə baxanda iri qara gözləri qeyri-adi odla alışıb yanırdı. Gözlərini onun şimşək dolu gözlərindən çəkməyə məcbur olurdum. Bir gün ağa evdə yox idi. Büllur xanım ərinin geydiyi kostyumlardan birini gətirib təkidlə mənə: – Gey! – dedi. Mən də geydim. Sonra xanım məni bədənnüma aynanın qabağına çəkdi: – Pəh! – Pəh! – dedi. – Əcəb yaraşır sənə! Ağaya deyəcəyəm ki, bu kostyumu sənə bağışlasın. Mən dinmədim. Kostyumu əynimdən çıxardım. Aparıb yerindən asdım.

– Nədir? Yoxsa bəyənirsiniz? – deyə xanım hidətlə soruşdu. Mən nəzakətlə: – İcazə verin, mən gedim, xanım! – dedim. Sonra bu gözləri ehtirasla yanan qadından icazə gözləmədən otaqdan çıxdım.

Mən hamama gedən əfsər xanımlarını müşayiət edən qoltuğu boxçalı sərbazları küçədə çox görürdüm. Ancaq o sərbazları itaətkar olduqlarına görə qınayırdım. Bir gün Büllur xanım mənə dedi ki, onu hamama aparım. Mən qətiyyətlə rədd etdim. O yalvarıb-yaxardı. Dedi ki, bunu sənə xidmət yox, özümə şərəf hesab edirəm. Nəsə, məni üzdən-gözdən saldı. Odlu nəfəsilə dəmir iradəmi yumşaltdı. O hamamdan çıxana qədər mən də qarşdakı dəllək dükənində üzümü qırxırdım. Xanım hamamdan çıxdı. Sanki hamamın şəffaf suları parlaq təbəssümə dönüb iri gözlərində çağlayırdı. Büllur xanım ətrafa ətir saçırı. Sanki xiyabanda iri, əlvan, canlı bir gül dəstəsi addımlayırdı. O zarafatla mənə söz atdı: – Ağabala, deyəsən sən də özünə maya qoyubsan. Lap təzəbəyə oxşayırsan – dedi. Mən sözü dəyişmək məqsədilə – Xanım, həmişə təmizlikdə! – dedim. O məğrur-məğrur: – Mən elə həmişə təmizəm də! Yoxsa sən görmürsən? – dedi. Mən etirafla:

– Niyə görmürəm xanım, şükür Allaha, kor deyiləm ki – dedim. Büllur xanım təəssüflə: – Ağabala, düzdür, kor deyilsən, ancaq boynuna al ki, görmürsən! – dedi. Mən dinmədim. Xanım maraqla:

– Ağabala, bir məsəl var, eşitməmişən? – dedi. Mən intizarla: – Hansı məsəl, xanım? – dedim. O hərarətlə: – Səfərdən gələnin arvadı olasan, hamamdan çıxanın əri! – dedi. Mən yenə dinmədim. Büllur xanım etirafla: – Bu məsəli yaradan yəqin arif adammış – de-

di. Yenə dinmədim. Evə gəldik. Öz otağıma çəkildim. Aradan təqribən yarım saat keçdi. Birdən yadıma düşdü ki, bazara getmək lazımdır. Alınacaq şeylərin adlarını öyrənmək üçün ağayla xanım yaşayan otağa gəldim. Qapı açıq idi. Büllur xanım otağın ortasında yarıçılpaq vəziyyətdə idi. Özünü yığışdırsın deyə əlimin dalıyla qapını bir neçə dəfə yavaşdan taqqıldatdım. Bir şey çıxmadı. Bir neçə dəfə öskürdüm. Yenə bir şey çıxmadı. Xanım özü çalpaq halda gülə-gülə, fırlana-fırlana, nazlana-nazlana qarşıma gəldi. Sonra qarşımda da bir neçə dəfə fırlandı. Sanki göstərmək istəyirdi ki, bax! Bəlkə məndə ayıb olduğundan şübhələnirsən. Amma mən ləkəsiz bülluram. Baxsan öz əksini məndə görə bilərsən! Mən yarıçılpaq xanıma məhəl qoymadım. Üzümü yana çevirdim. O arxadan məni ehtirasla qucaqladı. Üzümün yandığını hiss etdim. Əlimi üzümə aparanda Büllur xanımın odlu dodaqlarına dəydi. Əlim də yandı. Xanımın öpüşü alova döndü. Bütün bədənimi bürüdü. Mən ətir dolu otaqdan çıxdım. Sanki Büllur xanımın o dolu öpüşü mənim namus duyğularıyla naxışlanmış varağa bənzəyən üzümdə bir möhür oldu. Bu evdən biryolluq getmək qərarımı xanım öz öpüşüylə möhürlədi. Evdən getdim. Munishəlim ağa iki dəfə dalımca gəldi: – Xanım sənə evə qayıtmağımı xahiş edir. Qayıtsan, mən də maaşını artıraram – dedi. Ancaq getmədim. Getməməyimin səbəbini isə Munishəlim ağaya deyə bilmədim. Bir gün xiyabanda fikir-xəyal içində

gedirdim. Birdən yanımda bir fayton dayandı. Dönüb baxdım. Büllur xanım idi. O faytonçunu yola saldı. İti addımlarla mənə yanaşdı. Mən nəzərdən yayınmaq məqsədilə yaxındakı dərbəndə girdim. O da girdi. Evlərinə qayıtmağımı dönə-dönə xahiş etdi. Yalvarıb-yaxardı. Əzilib-büzüldü. Doluxsunub-kövrəldi. Mən təmkinlə: – Xanım, yadınızdadırmı, siz hamamdan çıxanda mənə bir məsəl çəkdiniz? – dedim. Büllur xanım etirafla:

– Yaxşı yadımdadır! – dedi. Mən xəbərdarlıqla: – İndi də mən sizə bir hekayət danışmaq istəyirəm! – dedim. Büllur xanım məmnuniyyətlə: – Buyurun! Xahiş edirəm! – dedi. Mən eyhamla:

– Qış imiş. Quşbaşı qar yağmış – dedim, – şəhərin ucqar evlərindən birinin qapısı döyülür. Ev sahibi qapını açır. “Qonaq” içəriyə daxil olur. O, evdəkilərin şam etdiklərini görüb duruxur. Lakin süfrə başındakılar vaxtsız “qonağ”ı təkidlə şam yeməyinə dəvət edirlər. Naməlum adam evdəkilərlə birlikdə yeyib-içir. Yatmaq vaxtı gələndə “qonağ”a rahat yer salırlar. O yumşaq, isti yorğan-döşəkdə şirin yuxuya gedir. Səhər evdəkilər yuxudan oyananda “qonağ”ı yatağında görmürlər. Ancaq yerindən bir parça yazılı kağız tapırlar. Kağızda bu sözləri oxuyurlar:

– Mən mahir bir oğruyam. Gəlmişdim ki, evinizdəki qiymətli şeyləri aparam. Ancaq duz-çörəyinizə dəyən əllərimi qiymətli şeylərinizə vura bilmədim.

Yediyim halal duz-çörək ağzımın dadını dəyişdi. İçdiyim şəffaf su içərimi təmizlədi, yatdığım rahat yatacaq həyatda yerimi dəyişdi. Odur ki, necə gəlmişdimsə, eləcə də gedirəm. Ancaq boş getmirəm. Yuyulmuş, suya çəkilmiş, paklanmış vicdanımla halal duz-çörək ünvanına gedirəm...

Xanım, mən də kişiyəm! Duz-çörəyini yediyim adamın namusunu ləkələyə bilmərəm – dedim. Ancaq Büllur xanım öz ehtiraslı diləyinin yolunda nəinki ləkələnməyə, əyilməyə, sınmağa, hətta çilik-çilik olmağa da hazırdı. O ətrafdan kiminsə görə biləcəyindən də çəkinməyərək mənim boynuma sarıldı. Hönkürə-hönkürə odlu dodaqlarını titrək dodaqlarıma yapışdırdı. Bir neçə saniyə keçdi. Məndən ayrılanda sanki dodaqlarımı da dodaqlarıyla qoparıb özüylə apardı... Mən Munishəlim ağanın evindən təzəcə getmişdim ki, dedilər şəhərə bir sirk artisti gəlib. Maraqlı tamaşalar göstərir. Axtarıb onu tapdım. Artistin bir ayağı şikəst idi. Amma mahir oyunçu idi. Ona köməkçi lazım idi. Tanış olduq. Söhbət etdik. Mən artistə köməkçi olmağa razılıq verdim. Onunla bir neçə şəhəri gəzdik. Əlimdən gələn köməyi sirk artistindən əsirgəmədim. O yaxşı pul qazanırdı. Ancaq gözləri doymurdu. Sən demə, o sənətdə mahir oyunçu, həyatda usta kələkbaz, siyasətdə qəddar diplomat imiş. Gözüm görə-görə məni aldadırdı, haqqımı yeyirdi. Bu işə mənim halal əməyimin təhqir olunması demək idi! – Mən bu təhqirə dözə bilmədim. O

fırıldaqçını yad şəhərdə tək qoyub doğma şəhərə qayıtdım. Xalq partiyasına daxil oldum. Vilayət partiya komitəsində işlədim.

Gecə keçirdi. Çay sahilindən qayıdıb Ağabalagildə yatdıq. Səhər çay-çörək yedikdən sonra birlikdə poçt idarəsinə gəldik. “Bayrağım” şeirini Təbrizə yola saldıq. Şeirin çap olunmasını intizarla gözlədim. Bir gün Vilayət partiya komitəsinin həyətində kəndlilərlə söhbət edirdim. Bu zaman kəndlərdən gəlmiş sadə, mehriban, zəhmətkeş insanlar məni araya almışdılar. Sanki öz bədənlərilə ətrafıma hasar çəkmişdilər. Birdən bu hasarın dalından Zeyninin təbəssümlə dolu üzü göründü. Sonra da tanış səsi ucaldı: – Çıxıb, şeirin çıxıb! “Vətən yolunda”da çıxıb! Zeyni qoltuğundakı bir dəstə qəzetdən birini çəkib mənə uzatdı. Dərhal qəzeti açdım. Üçüncü səhifədə “Bayrağım” şeirim çap olunmuşdu. Bu sad xəbəri eşidən kəndlilər qəzetləri göydə götürdü. Mən kəndliləri qəzetə qonaq elədim. Bütün qəzetlərin pulunu Zeyniyə özüm verdim. Bu zaman Vilayət partiya komitəsində maliyyə işinə baxan Əbdülrəhman Mahir həyətə daxil oldu. Əbdülrəhman orta boylu, asta yerişli, sarı bənizli bir adamdı. Əyninə yun parçadan boz kostyum geyərdi. Başına boz panama qoyardı. Qışda həm kostyumuna, həm də panamasına uyğun boz gödəkçə geyərdi. Müsahibinin qılığına girməyi bacarırdı. Qonur gözlərinin təbəssümüylə işıqlanan dodaqlarına nə kədər, nə acıq kölgəsi qona bilməzdi... Əbdülrəhman Mahir

hər kəndlinin əlində bir qəzet görüb maraqlandı. Üzünü Zeyniyə tutub təəccüblə: – Qəzətdə nə yazılıb ki, belə tarac eləyiblər? – dedi. Zeyni baxışlarıyla məni göstərdi: – Şairin şeiri çıxıb! – dedi. Əbdülrəhman Mahir eyhamla: – Yəqin yaxşı şeirdir – dedi. Sonra məmnuniyyətlə: – Zeyni, o ruznamədən birini də mənə ver. Görüm şair necə şeir yazıb – dedi. Ancaq ruznamə qalmamışdı. Zeyni əlini qoltuq cibinə salıb özü üçün saxladığı bükülü ruznaməni Əbdülrəhman Mahirə verdi. O ruznaməni açdı. Şeiri oxuya-oxuya öz otağına keçdi. Kəndlilər də getdi. Sanki şeiri kəndlərinə çatdırmağa tələsirdilər. Mən Ağabalanı xatırladım. Axı şeiri ərəb əlifbasıyla varğa o köçürmüşdü. Sevincimdə dostumun da payı var idi. Öz minnətdarlığımı bildirmək üçün Ağabalanın dalınca yollandım...

Səhər Əbdülrəhman Mahir işə gələndə kefi kök idi. O uzaqdan məni görən tək “Bayrağım” şeirinin bir bəndini ucadan xüsusi ahənglə oxumağa başladı. Mən utandım. Başımı aşağı saldım. O isə pəh, pəh, eşq olsun! Gözəl yazıbsan! – deyib öz otağına keçdi.

Nahar vaxtı idi. Mən yaxın aşxanalardan birində nahar etmək üçün Vilayət partiya komitəsindən çıxdım. Bu zaman arxadan Əbdülrəhman Mahirin məni səslədiyini eşitdim. Dayandım. O gəlib mənə çatdı. Xiyabanlı qoşa addımladıq. Əbdülrəhman Mahir məndən: – Hara gedirsən? – deyə soruşdu. Mən: – Nahar eləməyə – dedim, – buyurub qonağım ola bilərsən. – O üzümə

baxıb güldü. Sonra: – Yox! – dedi – gəl nahara bizə gedək. – Mən bu dəvətdən nə qədər təşəkkürlü imtina etdimsə də mümkün olmadı. Əbdülrəhman Mahir məni üzdən-gözdən salıb evlərinə apardı. Biz həyəətə girəndə burnuma ədva iyi doldu. Sanki restoran həyətinə daxil olmuşduq. Bizi qapıda Əbdülrəhman Mahirin anası qarşıladı. Bu qadında ana məhəbbətindən çox, kübar qüruru vardı. Özünü bir ailə ağbirçəyindən çox bir alicənab xanıma bənzətməyə çalışırdı. O elə sığallanmışdı ki, gəlin köçəcək qızı xatırladırdı. Ancaq tale bu məğrur xanımın yaşının keçməsinə qırışlarla yanaqlarına yazmışdı.

Biz yemək otağında əyləşdik. Əbdülrəhman Mahirin anası böyük masanın üstə böyük də süfrə salmışdı. Sanki böyük qonaqlıq olacaqdı. Biz dinib-danışmırıq. Sanki sükut içində nəsə gözləyirdik. Evin gəlini gözə görünmürdü. Yan otaqda isə arabir uşaqların səsi gəlirdi... Əbdülrəhman Mahirin anası bir ailə üçün hazırlanmış əlvan yeməklərlə süfrəni bəzədi. Bəli! Süfrə hər dəm-dəsgahıyla hazır oldu. İndi bu süfrə bir partiya işçisinin süfrəsindən çox bir kübarın süfrəsinə bənzəyirdi. Əbdülrəhman Mahirin anası arabir soyuq baxışlarını mənim üzərimdə dolandırırırdı. Sanki təkəbbürlü gözlərinin işığında içərimi yoxlayıb özümün necə adam olduğumu bilmək istəyirdi. Yox! Deyəsən o mənim bu evə gəlməyimdən narazı idi. Nəhayət, Əbdülrəhman Mahirin məne: – Buyur! – deməsi cansıxıcı sükutu

pozdu. İstər-istəmƏz əlimi qarşımdakı plov nimçəsinə uzatdım...

Mən Əbdülrəhman Mahiri gözləmədən sağollaşıb işə yollandım. Yolda Əbdülrəhman Mahirin bu nahar büsatı məni düşündürməyə bilmədi. Axı o Vilayət partiya komitəsində cəmi 150 tūmən maaş alır. Bəs xərcin qalanı hardan gəlir? Bax! Bu məsələ məni maraqlandırır... Dedim görəsən Vilayət partiya komitəsi sədrinin bu maliyyə işinə baxanın qalan xərcinin hardan gəldiyindən xəbəri varmı?

Aradan bir neçə gün keçdi. Artist Həsənin rəhbərliyi ilə yaranmış dram dərnəyinin üzvləri Vilayət partiya komitəsinin otaqlarından birində Üzeyir Hacıbəyovun “Arşın mal alan” musiqili komediyasını məşq edirdi. Artistlər içərisində qız yox idi. Ərdəbil möminlərindən çəkinən açıq fikirli adamlar da qızının səhnəyə çıxmasına razı deyildi. “Arşın mal alan”da Gülçöhrə rolunu Əli Kəffaş (çəkməçi) hazırlayırdı. Gözəl qız rolunu heç olmasa gözəl oğlan oynasaydı dərd yarı idi. Yəni qızın yoxluğu bir o qədər də bilinməzdi. Ancaq Əli gözəl deyildi. Əlinin yaşıl gözləri, iri burnu, qısa boynu rolunu oynadığı Gülçöhrəni gözəllikdən məhrum edirdi. Əsgər rolunu Abbas adlı bir gənc hazırlayırdı. O şahsevənli idi. Zil səsi vardı. Ancaq necə deyərlər, yonulmamışdı, kələ-kötür idi. Rejissor səliqəsilə yonulub qəlibə salınmalı idi. Tamaşada Əsgərin ariyalarından birində belə bir misra var: Səndəmi sevdin yar məni? Bu misranı

Əsgər Gülçöhrəyə xitabla oxuyurdu. Ancaq bu misranı Abbas: “Sən dədəmi söydün yar mənim” tək oxuyurdu. Həsən bu misranı Abbasa nə qədər təkrar etdirirdisə, o yenə öz bildiyi tək oxuyurdu. Həsən hirsələnirdi. Mən də, o biri artistlər də gülürdük. Nəhayət, Abbas misranı düz oxuya bildi. Biz Abbası bu “məharəti”nə görə alqışladıq. Əllərimizdən çıxan səs qapının səsinə qarışdı. Qapı açıldı. Gələn Ağabala idi. Gəncin qara qaşları hiddətlə çatılmışdı. Sifəti bozarmışdı. Dram dərnəyinin tamaşalarına bileti Ağabala satırdı. O hələ Munishəlim ağanın yanında işlərkən şəhərin məşhur varlılarının evlərini tanıyırdı. Onlara da bilet aparırdı. Varlılar da yoxsullarla bərabər dram dərnəyinin tamaşalarına gəlirdi. Axı Ərdəbil boyda şəhərdə nə kiçik bir teatr binası vardı, nə də bir tamaşa göstərilirdi. Dram dərnəyinin tamaşaları Vilayət partiya komitəsinin binasının həyətinədəki səhnədə göstərilirdi. Tamaşadan qabaq həyətdə oturmaq üçün stullar düzülürdü. Özü də nömrəsiz-filasız. Qəribə burası idi ki, Vilayət partiya komitəsinin dilsiz binasına belə acıq bəsləyən ağalar onun həyətinədə məzəli tamaşalara baxıb gülürdülər, şənlənirdilər, dəyişirdilər. Sənətə rəğbət bəsləməyə başlayırdılar...

Ağabala hiddətlə: – Əbdülrəhman Mahir Tehrana qaçıb! – dedi. Hamımız heyrət içində donduq. Bütün dodaqlarda bircə sual dolaşdı. – Görəsən nə üçün qaçıb? O ki, Vilayət partiya komitəsinin məsul işçilərindən biri idi. Yoxlama zamanı məlum oldu ki, Əbdül-

rəhman Mahir Vilayət partiya komitəsinin xeyli pulunu mənimsəmişdir. Hamının ürəyində bu məkrli adama qarşı nifrət duyğuları alovlandı. Hətta Vilayət partiya komitəsinin sədri bu maskalı adamın iç üzünü tanıya bilmədiyi üçün özünü o ki var, danladı...

Bir gün Təbriz artistləri tamaşalar göstərmək üçün Ərdəbilə gəldi. Truppanın üzvlərini mehmanxanada yerləşdirmək, afişalarını hazırlamaq, biletlərini satmaq Ağabalaya tapşırıldı. Ağabala bu işlərin öhdəsindən ləyaqətlə gəldi. O qonaqlarla qaynayıb-qarıxdı. Truppa da bir neçə qız vardı. Ancaq Ülkər adlı gənc bir aktrisa öz gözəlliyi, mehribanlığı, səmimiliyi ilə başqalarından fərqlənirdi. Ağabala tezliklə Ülkərlə ülfət bağladı. Ancaq bu ülfət getdikcə iki gəncin arasında məhəbbətə çevrildi...

Təbriz artistləri Ərdəbilin “Şiri-Xurşud” salonunun səhnəsində Cəfər Cabbarlının “Aydın” əsərini göstərirdilər. Dövlət bəyin, Aydın, Surxayın rolunu oynayan artistlər öz məharətlərilə tamaşaçıları heyrətə salırdılar. Gültəkin rolunun ifaçısı Ülkər isə öz oyunu ilə ürəkləri təlatümə gətirirdi. Ancaq bu zaman salonun özündə neçə-neçə Dövlət bəy, Aydın, Surxay, Gültəkin vardı. Sanki onlar özlərini salonda yox, səhnədə görürdülər. Sonra da hərəkətlərini, danışmalarını, baxışlarını maraqla izləyirdilər. Dövlət bəy səhnədə Aydın, evinə gəlib Gültəkin dövlət gücünə ələ keçirmək istəyəndə Ağabala salonda mənim yanımda əyləşə bilmirdi. Axı indi Gültəkin Ağabala

balanın gözlərində Ülkər idi. O ayağa qalxıb Dövlət bəyi yaxasından yapışib elə səhnədə boğmaq istəyirdi. Ancaq o özündə deyildi. Özündə olsaydı, bilərdi ki, əgər o Dövlət bəyin yaxasından yapışib səhnədə boğmaq istəsə, neçə-neçə Dövlət bəy salondan qalxıb səhnədəki Dövlət bəyin harayına gələcək. Sonra da Aydınlar, Surxaylar, Gültəkinlər gələcək. Elə bu binanın içindəcə sinif döyüşü başlayacaq. Gültəkin kazinoya gələndə də Ağabala tamaşada olduğunu unudub ayağa qalxmaq, Aydından qabaq Gültəkinin qolundan tutmaq: – Sən buraya niyə gəlibsən? Məgər bilmirsən ki, bura necə yerdir? – demək istəyirdi. Gültəkin əsərin sonunda zəhər içib Aydın yanına gələndə, öz doğma, yoxsul, təmiz evinə həsrət dolu gözlərlə son dəfə baxanda, Ağabala həyəcan keçirirdi. Gültəkin döşəməyə yıxılanda Ağabalanın sinəsi dəmirçi körüyü tək qalxıb enirdi. Gültəkin Aydına zəhər içib gəldiyini dedikdə Ağabala yanımda bir neçə dəfə qalxıb oturdu. O yenə özündə deyildi. Stulunun cırıltısı salonun ağır sükutunu pozurdu. Hətta ucadan: – Səs salmayın! Mane olmayın! – deyənlər də oldu. Aydın dəhşət içində əyilib öz solğun dodaqlarını Gültəkinin dodaqlarına yapışdırmaq istəyəndə Ağabala yerindən dik qalxdı. Deyəsən Gültəkin Aydına qısqandı. Axı Gültəkin Ağabala üçün Ülkər idi. Mən dostumun qolundan yapışib: – Əyləş! – deyə silkələyib acıqlandım. Ağabala yalnız bu zaman özünə gəldi. Səhnədə uzanan Gültəkin isə salonda çağlayan alqış sellərinin dalğaları ayağa qaldırdı.

Aydın Gültəkinin qolundan tutub səhnənin qabağına gəldi. Gültəkin indi Ülkər idi. Təbəssümlə dolu iri gözlərində sevinclə təşəkkür bir-birinə qarışmışdı... Qız tez-tez yaraşlıq başını qalxıb-enən sinəsinə əyirdi. Sanki alqış selləri Ülkərin sinəsinə dolub ürəyini təlatümə gətirmişdi...

Tamaşadan sonra Ülkər bizə dedi ki, neçə gündür sizin şəhərinizdəyəm. Ancaq gəzməli bir yer görməmişəm. Təbrizdə isə belə yerlər o qədərdir ki... Biz Ülkəri “Balıqlı çay”ın sahilinə apardıq. Göydən heyran-heyran baxan parlaq ulduzlar Ülkərin oyunundan məmnun qalan tamaşaçı gözlərinə bənzəyirdi. Yox! Savalanın qızıl şəfəq saçan dodağı təbəssümlü sarı güllərini xatırladırdı. Sanki indicə hamısı Ülkərin başına səpələnəcəkdi. Ülkər isə ulduzlara məhəl qoymayıb üzünü bizə tutub: – Siz mənə səhnədə oynadığınız rollarda görübsünüz – dedi. – Həyatda isə kim olduğumu bilmirsiniz. İndi deyim, siz də bilin. Mən Təbrizin məşhur artisti Sahib Hikmətin qızıyam. Anamın atası Təbrizin dövlətli tacirlərindəndir. Malik Cəlal. Ancaq babam meylini yalnız ticarətə salmamışdır. Sənəti də sevmişdir. Xüsusilə incəsənəti. Babam atamın göstərdiyi tamaşalara maraqla baxarmış. İstedadına heyran qalarmış. Babam baxacağı tamaşalara nənəm Afaqı da, anam Aybədiri də apararmış. Anam da gənc imiş. Ürəyində sevgi qığılcımlarının işaran vaxtı imiş. Nənəm də, anam da atamın sənətinin, istedadının, şöhrətinin

pərəstişkarına çevrilirdilər. Babam Təbrizin əlvən, təzətər, nadir güllərindən səbət-səbət səhnəyə – atamın ünvanına göndərirmiş. Sonra atamın sənətinə valeh olan anam özünə də vurulur. Axı atam həm də yaraşlıq bir gənc imiş! Atam da anamı sevir. Babam iki gəncin izdivacına etiraz edə bilmir. Necə edə bilərdi? Atam ki, öz sənətilə babamın könlünü çoxdan fəth edibmiş. Atam anamla evlənir. Mən dünyaya gəlirəm. Gözlərimi açandan atamın ecazkar sənətini görürəm. Babamın dəyanətli qayğısını duyuram. Böyüdükcə maddi ehtiyacın nə olduğunu bilmirəm. Ancaq ürəyimdə mənəvi bir ehtiyac toxumunun göyerməyə başladığını hiss edirəm. Anlayıram ki, bu mənim öz doğma atamın böyük sənətinə bəslədiyim məhəbbətdir! Gələcəkdə məharətli bir aktrisa olmaq arzusudur. Artıq nə babam var, nə də nənəm. Babamın bütün dövləti yeganə övladı olan anama qalıb. Mən səhnədə addımlarımı möhkəmlətdikdən sonra atam sevimli sənətindən əl çəkdi. Axı o həm yorulmuşdu, həm də yaşa dolmuşdu. İndi mən səhnədə atamı ləyaqətlə əvəz etməyə çalışıram. Ülkər özü haqda qısa məlumat verdikdən sonra Ağabala danışdı. O da öz ömür nəğməsinin notlarını dodaqları rübablı “Balıqlı çay”ın sahilində səsləndirdi...

Şəhərə qayıtdıq. Ülkəri mehmanxanaya ötürdük. Yolda Ağabala mənə Ülkərlə evlənmək istədiyini, ancaq maddi imkan olmadığını dedi. Ağabalanın imkanına bələd idim. Axı biz heç nəyi bir-birimizdən gizlət-

məzdik. Söz verdim ki, əlimdən gələn köməyi ondan əsirgəməyim.

Ülkər gündə bir cür paltar geyirdi. Bu gözəl qız gözəl paltarda daha da gözəl görünürdü. Ağabalanın da ürəyindəki sevgi qığılıcımı alovlanıb məşələ dönürdü. İnsanın arzusu kəpənəyə dönüb uçanda özü də uşaqlaşmış o kəpənəyin dalınca qaçır. Ülkər də əlvan paltarlar içində rəngbərəng kəpənəklərə bənzəyirdi. O parlaq naxışlarıyla Ağabalanın gözlərini qamaşdırırdı...

Ülkər Təbrizə getdikdən sonra Ağabalaya iki məktub göndərdi. Birinci məktubda yazırdı ki, öz sevgim haqda öz valideynlərimə danışmışam. Onlar məndən möhlət istəyiblər ki, əvvəl fikirləşsənlər, sonra cavab desinlər. İkinci məktubda yazırdı ki, valideynlərim bizim evlənməyimizə razıdırlar. Ancaq deyirlər ki, biz sənsiz yaşaya bilmərik. Sən gərək həmişə bizim yanımda olasan. Mənə elə gəlir ki, onları da duymaq gərəkdir. Axı insanlar yaşa dolduqca kövrəkləşirlər. Mehriban qayğılar əhatəsində də özlərini yalqız hiss edirlər. Mənim də valideynlərim artıq yaşa dolmuşlar. Yeganə övladları isə mənəm! Məncə biz Təbrizdə yaşasaq daha yaxşı olar. Axı Təbriz Ərdəbilə nisbətən daha böyük şəhərdir. Burda mədəniyyət də ordakına görə daha çox inkişaf edir. Gələcəyi isə daha uğurlu olacaqdır. Həm də unutmaq olmaz ki, Təbriz Azərbaycanın paytaxtıdır. Ağabala isə yaşa dolmuş zəhmətkeş atasını, mehriban anasını (analığını) köməksiz qoyub Təbrizə getmək is-

təmədi. O qaynata qoltuğunda yaşamağı qeyrətinə sığışdırı bilmədi. Qeyrət məhəbbətə üstün gəldi. Beləliklə, Ərdəbil-Təbriz arasında sevgi məktublarının səfəri dayandı. Ağabala ilə mənim dostluğum isə davam etdi. O yenə də mənim hər təzə şeirimi ərəb əlifbası ilə, gözəl xətlə ağ varğa köçürürdü. Birlikdə poçtxanaya gedirdik. Təbrizdəki redaksiyaların ünvanına yola salırdıq. Göndərdiyimiz şeiri mətbuat səhifəsində görəndə birlikdə sevinirdik. Sonra restorana gedirdik. Çilov-kabab sifariş verirdik. Adama yüzçə qram kişmiş arağı da gətirdirdik. Yeyirdik, içirdik, dərdləşirdik, məsləhətləşirdik, yüngülləşirdik... Ağabala əziz günlərdə məni şəhərdə tək qalmağa qoymazdı. Özüylə evlərinə aparardı. Getməyəndə inciyərdi. Mən isə dostumun inciməyinə razı olmazdım. Gedərdim. Axı xoş üzdən, səmimi ünsiyyətdən, mehriban qayğıdan kim imtina edər?

BÖY TƏLAŞI

Dövrən yaman sərtləşmişdi. Nə böyüyə baxırdı, nə də uşağa. Haçansa deyiblər ki, ağlamayan uşağa süd verməzlər. İndi ağlamayan böyüyə də bir şey vermirdilər. Yox! Heç ağlasa da vermirdilər. Böyüklər də başa düşürdülər ki, hər hansı arzuya çatmaq üçün uşaqlar tək gözlərindən yaşlar deyil, odlar axıtmalıdırlar. Zülmün sarayına yağış yox, yanğın düşməlidir! Bəli! Bu saray

göz yaşlarıyla yuyulub daha da parlamamalıdır, atəşlə yanıb külə dönməlidir. Təlatümə gələcək inqilab ümmanının şahə qalxacaq dalğalarının hənirini duyan ağalar yaman təlaşa düşmüşdülər. Bu təlaş qəddar ürəklərdəki qəzəbi daha da şiddətləndirirdi. Bəzi ruhanilər də ağaların mənafeyini müdafiə edirdi. Günahsız kəndlilərin cəzalandırılmasına fitva verirdi. İstər ağ əmmaməli molla olsun, istər yaşıl əmmaməli seyid, fərqi yoxdur. İstibdad bayrağı qaldırdımı, dərhal o bayraq altında öz əmmaməsilə boğazdan asılmalıdır. Atalar deyiblər ki, ilanın ağına da lənət, qarasına da! Ancaq hələlik bu ilanlar istədikləri adamları sanca bilirdilər. Bir kənddə mülkədar firqə sədrini tutdurmuşdu. Qolları arxadan zəncirlənmiş sədrin uzun ağ saqqalını ac, çılpaq, arıq bir ulağın quyruğuna bağlatdirmışdı. Başqalarına ibrət dərsi olsun deyə ulağın kənddə dolandırılmasını nöqərlərinə əmr etmişdi. Sonra mülkədar öz əlilə sədrin ağ, uzun saqqalına od vurmuşdu. Bu saqqaldan qopan qığılcımlar mülkədarın təkidlə tamaşa meydanına gətirilən kəndlilərin heyrətdən böyümüş gözlərinə səpələnmişdi. Qəzəbli gözlər təlatümlü göllərə dönmüşdü. O göllərdə sular deyil, odlar dalğalanmışdı. Sonra o odlar çağlaya-çağlaya ürəkləri də çulğamışdı. Ürəklər məşəlməşəl alovlanmışdı. Ancaq mülkədar o məşəllərin tüstülərini görməmişdi. Sən demə sonra görəcəkmış.

Gecəyarı qara tüstü titrək əllərilə yataqda rahat yatan mülkədarı boğmağa başlamışdı. O yerindən hərasan

qalxmışdı. Öz malikanəsinin şaqqaşla yandığını görmüşdü. O yangın işığında elə tuman-köynək içində çılpaq ata minib kömək dalınca harasa qaçmışdı. Daha yadına nə dövlət, nə övrət, nə qeyrət düşmüşdü. Mülkədarın yanan malikanəsinin şölələri nəinki qonşu kəndlərdəki mülkədar malikanələrinə, hətta Tehrandakı şah sarayına düşmüşdü. Qırmızı alovlar qara tüstülərə boyanmış dodaqlarında bütün mülkədarlara lənətlər yağdırmışdı...

Bir şəhərdə hökumət məmurları bir humanist aktyoru azadlıq ideyaları təbliğ edən tamaşalar göstərdiyinə görə arabaya qoşmuşdular. Qəzəblənmiş aktyor köhlən at tək şahə qalxmışdı. Sonra qaça-qaça arabanı aparıb Nəzmiyyə idarəsinin pəncərəsinə vurmuşdu. Şüşələr çilik-çilik olmuşdu. Məmurlar istedadlı aktyorun yaxasından yapışıb: – Axmaq kişi, sən nə etdin? – deyə ondan soruşmuşdu. Təhqir olunmuş səhnə fədaisi kinayəylə: – Sizin tək əcaib adamlardan hürkdüm – demişdi. Məmurlar istehzayla: – Axmaq kişi, adam da hürkərmi? – deyə aktyordan soruşmuşdu. Üsyankar sənətkar: – Sarsaq kişilər, bəs adamı da arabaya qoşarlar? – deyə qəddar məmurlardan soruşmuşdu.

Şəhər polis idarəsinin rəisi Rəhimpurun daşa dönmüş ürəyində bir damcı da rəhm qalmamışdı. O tüğyan edən cəlladın necə deyərlər qılıncının qabağı da kəsirdi, dalı da. Tərəddüd içində çırpınan kəndlilər öz qəddar ağalarından çəkinərək üzvlük kartlarını gətirib Vilayət firqə komitəsinin işçilərinin masalarının üstə

tökürdülər. Bu kartlar tamaşa olacağına inanmayan adamların geriyyə qaytardıqları biletlərə bənzəyirdi. Ancaq tamaşa mütləq olacaqdı! Özü də tarixi tamaşa olacaqdı! Bu tamaşada ağlayanlar da olacaqdı, gülənlər də! Ağlayanlar həmişə gülənlər olacaqdı, gülənlər isə həmişə ağlayanlar... Bəli! Bu tamaşada həmişə zəhmət çəkənlər həmişə ləzzət çəkənlərə nəyə qadir olduqlarını bildirəcəkdilər. Hələlik Azərbaycanın hər yerində bu tamaşaya hazırlıq gedirdi. Bu sabahkı heyvətli tamaşanın hənirini bugünkü mübarizənin alovlu nəfəsində duymaq bir o qədər də çətin deyildi. Belə bir zamanda elə Vilayət firqə komitəsinin həyətində mitinq oldu. İşə bax! Dünən geniş meydana sığışmayan əzəmətli mitinq bu gün adi bir həyətdə yerləşmişdi. Gör ağalar kəndlilərin gözlərinin odunu necə almışdılar. Sanki əli şimşək qılınçlı tufan sıx bir meşəni qırıb seyrəltmişdi. Mitinqdə çıxış edən natiqlər həyətdəki uçuq-sökük səhnəyə qalxıb dağılmaqda olan fikirlərini cəmləşdirə-cəmləşdirə öz ürək sözlərini deyirdilər. Kəndlilər də həyətdə çiyin-çiyinə dayanıb nitqlərə qulaq asırdılar. Arada Vilayət firqə komitəsinin sədri mənə yaxınlaşdı: – Sən də çıx bir şeir oxu! – dedi.

Razılıqla: – Yaxşı! – dedim. Sonra səhnəyə qalxdım. Mən kənddən ayrılısam da şəhərdə həmişə kəndlilərlə görüşürdüm. Şikayətlərini dinləyirdim. Arzularını duyurdum. Hallarına yanırıdım. Elə həmin duyğuların təsiri ilə təzəcə yazdığım “Cəhənnəmə ki” adlı

şeirimi bu mitinqdə oxumağı qərara aldım. Həyətdəki kəndlilərə baxdım. Bu zəhmət adamları nə qədər məsum görünürdülər. Sanki ümidlə baxan günahsız gözlərində öz kəndlərinin büllur çeşmələri çağlayırdı. Bu dözümlü insanlar nəyə qadir deyildi? Yalvarışla dolu baxışlar isə deyirdi: – Qoymayın bu büllur çeşmələrin sularını ağalar axıda-axıda tükəndirsin. Kor eləsin. Ancaq necə deyərlər, donuz fişqırıqla darıdan çıxmaz. Əliyalın heç itin də yanından keçmək olmur. Mən pəncəyimin qoltuq cibindən şeirimi çıxarıb oxumağa başladım. Oxuduqca, arabir başımı varaqlar üstədən qaldırıb intizar dolu gözlərini həyətdən mənə zilləyən kəndlilərə baxırdım. Yanğıyla, etirafla, hiddətlə dolu sözlərimin bu zəhmətkeş insanların ürəklərindən olduğunu duyurdum. Bəli! Mənim həyəcanla səslənən misralarım dinləyicilərimin nisgilli niyyətlərinin həqiqi ifadəsi idi. Şeiri oxuyub qurtardım. Əvvəl həyətdəki izdihamın içindən bir uğultu keçdi. Sonra izdiham insan dənizi tək çalxalanmağa başladı. Ancaq sahillərini döyə-döyə dağıldı. Mitinq qurtardı. Kəndlilər getdilər. Məni isə Vilayət firqə komitəsinin büro üzvləri sədrin otağına çağırtdılar. Niyə belə sol getdiyim üçün sorğu-suala tutdular. Necə deyərlər, məşhər ayağına çəkdilər. Sıxma-boğmaya saldılar. Mən isə heç bir təhdiddən, cəzadan, töhmətdən qorxmıdım: – Vəziyyət necədirsə, mən də elə yazmışam – dedim. – Şair həqiqət carçısı olmalıdır! Sorğu-sual çox çəkdi. Nəhayət, büro üzvləri məndən əl

çəkdiilər. Mən xiyabana çıxdım. Elə bu zaman bir dəstə adamın sürətlə mənə sarı gəldiyini gördüm. Azı yüzə qədər adamı özündə birləşdirən bu dəstə sanki harayasa tələsirdi. Dəstə mənə çatanda dayandı. Dəstədəki adamları tanıdım. Öz kəndlilərimiz idi. Hamısının sinələri töyşüyürdü, qaşları çatılmışdı, dodaqları titrəyirdi. İrəlidə gələn firqə sədri şikayət dolu səslə mənə dedi: – Mitinq qurtaranda yoldaşlar səni içəri çağırıldı. Yoxsa çıxışından narazılırlar? Elə isə qoy özümüz gedib o yoldaşlara deyək ki, sən öz şeirində bizim dərdimizi də, halımızı da, məqsədimizi də çox doğru ifadə edibsən! Mən zorla gülümsədim: – Yox! – dedim. – Yoldaşlar məni başqa iş üçün çağırırdılar. Siz narahat olmayın. Gedin öz işinizi görün.

Kəndlilərimiz təbəssümümə təbəssümlə cavab verib geri qayıtdılar. Qayıtmasaydılar, kim bilir Vilayət firqə komitəsində necə söz-söhbət olacaqdı. Biz ağaların ağ terroru qarşısında qırmızı terrora keçməyə məcbur olduq. Neçə ömür talayan, ocaq söndürən, qapı bağlayan şəhər polis idarəsinin rəisi Rəhimpur günün günorta çağı bazarın ortasında vuruldu. Elə gəbərdi ki, nə yalvarmağa, nə də aman istəməyə imkan tapdı.

Bir payız günü idi. Soyuq külək əsirdi. Ağacları döyöcləyirdi. Sarı yarpaqlar əsim-əsim əsirdi. Sanki ağaclar sarı əllərini havaya qaldırıb haray qoparırdı. Ancaq amansız külək bu təşəbbüsü ağacları çox görürdü. Sarı əllərini qoparıb havaya sovururdu ki, harayla-

rına gələn olmasın. Qəddar ağaların cəzalandırıldıqları kəndlilərin fəryadlarının əks-sədası yenə şəhərə düşmüşdü. Ancaq inqilab kürəsi artıq alovlanmağa başlamışdı. İnkilab döyüşçüləri şahsevənlərin Alarlı tayfasının məşhur bəylərindən olan Xəyaləddin bəyi “oğurlayıb” Vilayət firqə komitəsində həbs etdilər. Bu zəhmli bəy tərpedən-dırnağa xəta təcəssümü idi. Hər şeyi öz arşınıyla ölçən Xəyaləddin bəy o qədər harınlamışdı ki, içərisindən çıxdığı xalqa yuxarıdan aşağı baxırdı. Bəli! Qapısı əlvən ilxılı bu bəy deyirdi ki, xalq yəhərlənmiş atdır, cilovu minənin əlindədir... O atı haraya istəsə oraya da çapacaqdır. Qarşıya istər yaşıl işıqlı çəmən çıxsın, istər qara kölgəli uçurum. Minənə dəxli yoxdur. Bu yürüşdə at məhv olsa da, minən salamat qalmalıdır. Bu cəllad təbiətli bəy hələ iyirminci illərin əvvəllərində Baqrov dağlarında inqilab ordusunu top atəşinə tutmuşdu.

İnsan adi bir yoldan bir dəfə keçəndə onu tanıyır. Sonra bir neçə dəfə də keçəndə hər ağacına, daşına, bulağına yaxşı-yaxşı bələd olur. Həyat, sənət, döyüş yolu da belədir. Bu yollardan dönə-dönə keçdikcə insanlar daha da mahirləşir, püxtələşir, ustalaşır. Azərbaycan xalqı da azadlıq uğrunda döyüşlərdə müdrikləşmişdi. Xəyaləddin bəyin at sandığı xalq şahə qalxmışdı. Belindəki zülmkarı yerə çırpıb zülmün istehkamı üzərinə hücumə keçmişdi... Gənclər üstlərinə şığıyan fəlakəti də gülə-gülə qarşılayırlar. Bəlkə fəlakəti də əyləncə sanan gənclər həyatlarının qədrini

bilmirlər? Bəlkə bilsələr də özlərini sındırmırlar? Yox! Gənclər həyatlarının gələcəyinə arxayın olurlar. Bilirlər ki, qabaqda hələ günlər, aylar, illər var... Qocalar isə fəlakətin həmirindən də təlaşa düşürlər. Niyə? Axı qocalar müdrik adamlardır! Həyatın ağ günlərini də, qara günlərini də görmüş adamlar! Yox! Qocaların həyat təcrübəsi nisbidir. Elə qoca var ki, ağ günləri çox, qara günləri az görüb. Elə qoca da var ki, qara günləri çox, ağ günləri az görüb. Ömrü son mənzilə yaxınlaşsa da ağ günləri daha çox görmək istəyir. Bəs onda ağ günləri istədiyi qədər görən qocalar niyə qorxur? Çünki dünyada həyat ömrün bütün çağlarında əzizdir, şirindir, gözəldir.

Xəyaləddin bəy öz aqibətini düşündükcə dəhşətə gəlirdi. İkiəlli ətəyimizdən tutub yalvarırdı. Əlləri boşa çıxanda döşəməyə yığılıb ayaqlarımızdan öpürdü. Sanki öz süni məzlumluğu ilə təbii zalımlığını unutturmağa çalışırdı. Bu yolda mahir bir aktyor tək dəridən-qabıqdan çıxırdı. Lakin bu sabiqəli caninin məkrli gözlərinin içinə diqqətlə baxanda qara bəbəklərinin dərinliyində fürsət gözləyən bir məqamın gizləndiyi aşkar duyulurdu. Xəyaləddin bəy qara adam idi. Ancaq sifətinə çökmüş ölüm kölgəsi qara rəngini daha da tündləşdirmişdi. Adama elə gəlirdi ki, o, sifətini qətranla yumuşdur.

Bəli! Xəyaləddin bəy Vilayət firqə komitəsinin otaqlarından birində dustaq idi. Gecə dustağa keşik çəkmək mənə tapşırılmışdı. Mən Xəyaləddin bəyin salındığı otaqla yanaşı olan otağında masa arxasında

əyləşib təzə şeir yazırdım. Arabir başımı ağ varaqlar üstədən qaldırıb pəncərə arxasından qara çadralı gecəyə diqqətlə baxırdım... Mənə elə gəlirdi ki, uzaqda sozalanlar ulduzlar deyil, Xəyaləddin bəyin girəvə axtaran adamlarının gözləridir. Məni qorxutmaq üçün üstümə ağardırlar. İndicə həmin adamlar otağa hücum çəkib məni öldürəcək, Xəyaləddin bəyisə aparacaqlar. Elə bu zaman Xəyaləddin bəy qapı dalından titrək səslə: – Ay oğlan, susuzluqdan yanırım – dedi. – Mənə bir qab su ver içim. – Mən bəyin bu təhlükəli müraciətini cavabsız qoydum. Düşündüm ki, ona su verəndə istər-istəməz qapını açmalı olacağam. Bu isə gözlənilməz zərərli nəticələr törədə bilər. Hərif özü neçə-neçə adamın ömür çeşməsinə acgözlüklə içib qurutmuşdu. Lakin həris ürəyi yenə də soyumamışdı. İndi qorxudan öz ürəyi suya dönmüşdü. Yox! Bütün bədəni soyuq tərlər içində cumculluq olmuşdu. Sanki bəyin bədənində parıldayanlar tərlər deyildi, tüpürcəklər idi. Bəli! Onun zülm etdiyi günahsız adamların tüpürcəyi! Daha bəyə su nə gərəkdirdi? Aradan bir neçə intizarlı dəqiqə keçdi. Yenə də Xəyaləddin bəyin qamçılaşan səsi qulaqlarımı döyəcədi: – Ay oğlan, səni çağırıram? Eşitmirsən, nədir? Deyirəm susuzluqdan yanırım. Ölənlərinin ehsanı, mənə bir qab su ver içim!

Mən yenə də Xəyaləddin bəyin bu qorxulu təklifini eşitməzliyə vurdum. Dustaq bu dəfə qamçılaşan səsinin mənə çatmadığını zənn edib kiçik otağın böyük qapısını qoşa yumruğuyla döyəcəməyə başladı: – Ay

oğlan, səni çağırıram? Yoxsa yezidsən? Adama su vermək istəmirsən?

Mən hiddətlə: – Hay-küy salma, bəy! – dedim. – Yezid mən deyiləm, sənsən! Yezidlə sən aranda yalnız bir fərq var. O imamların su yolunu kəsmişdi. Sən isə sadə, məsum, zəhmətkeş adamların boğazının tikəsini... Sonra fincanı götürüb həyəətə düşdüm. Quyu başına getdim. Təzə, sərin su çəkdim. Fincanı suyla doldurdum. Ancaq düşündüm ki, Xəyaləddin bəyin ölənin ruhunu nəinki bir fincan, heç bir quyu su da dirçəldə bilməz. Öz otağıma qayıtdım. Xəyaləddin bəyin salındığı otağın qapısının üstdəki tək gözlü pəncərəyə baxdım. Sanki o da Xəyaləddin bəyin zülmətlə dolu gözü tək mənə baxdı. Özü də kinli-kinli baxdı. Düşündüm ki, bu su dolu fincanın içəriyə salamat keçməsi üçün bu göz oyulmalıdır. Yoxsa fəsadlar yarana bilər. Mən suyla dolu fincanı masamın üstə qoydum. Stullardan birini götürüb Xəyaləddin bəyin salındığı otağın qapısına sarı addımladım. Amiranə bir səslə dustağa: – Qapıdan çəkil, – dedim – pəncərəni sındıracağam. Sonra stulun qıçıyla pəncərəni sındırdım. Çilik-çilik olmuş şüşələr Xəyaləddin bəyin erköyün xanımının baxt güzgüsünün qırıntıları tək döşəməyə səpələndi. Qayıdıb suyla dolu fincanı götürdüm. Gətirib sınımış pəncərənin yerindən Xəyaləddin bəyə uzatdım: – Al! İç! – dedim. Dustaq əlini qaldırıb suyu havada məndən aldı. Marçamarçla içdi. Sonra özünün imama hörmət, yezidə nifrət bəslədiyini mənə bildirmək üçün ucadan dedi:

– Vərəhmətullahül imami şəhid,
Vələnətullahül yezidi pəlid...

Mən boş fincanı dustaqdan alıb yerinə qoydum. Xəyaləddin bəy özü-özülə danışırdı: – Uşaqlar məşqu-liyyətdən ötrü xəmərdən, mumdan, qırdan oyuncaqlar düzəldən tək bu dünya da insanları şəkildən şəkilə salmaqla əylənir. Yoxsa dünyanın özü uşaqdan da bətər darıxardı. Məni də ömrümün ahıl çağında dünya bu şəkllə saldı.

Dustaq düşdüyü “zindanda” çırpınırdı. Ürəyini boşaltmağa yaxın adam axtarırdı. Ancaq hardaydı elə yaxın adam? Axırda ürəyini partlatmaq istəyən sözləri mənə deməyə məcbur olurdu. Xəyaləddin bəy yenə mənə çağırırdı: – Ay oğlan, bir yaxın gəl! – dedi. Gəldim. O dustaq olduğunu unudub ötkəm-ötkəm dedi: – Mənim Mərdan bəy adlı bir dostum vardı. Dostluqda çox möhkəm adamdı. Bir sözümlü iki eləməzdi. Sürüsündə cins qoyunlar var idi. Bir gün ona sifariş göndərdim ki, mənə damazlıq üçün on dənə seçmə qoyun göndərsin. Aradan iki gün keçdi. Gün günorta yerinə qalxmışdı. Naharı yeyib alağın qabağında çay içirdim. Bir də gördüm ki, Mərdan bəyin çobanı bir dəstə qoyunu itələyə-itələyə mənə sarı gətirir. Əlimdəki stəkanı çay süfrəsinə qoyub ayağa qalxdım. Çobanı qarşıladım. O əvvəl salam verdi, sonra əlindəki kağızı mənə uzatdı. Alıb baxdım. Kağızı Mərdan bəy yazmışdı. On dənə damazlıq qoyun göndərdiyini də qeyd etmişdi. Sanki mənə dedilər ki, qoyunları say!

Mən də saydım... Doqquz dənə idi. Biri çatmırdı. Çoban qoyunlardan birinin başını yolda əkmışdi. Ona dedim ki, qoyunlar doqquz dənədir. O laqeyd-laqeyd dedi ki, neylək, doqquz olsun! Dedim axı Mərdan bəy məktubda on dənə yazıb. Çoban laqeyd-laqeyd dedi ki, neylək, on olsun. Mən dedim, o dedi... Gördüm yox, çobanı heç cür başa sala bilməyəcəyəm. On nəfər nöker çağırdım. Nökərlərə dedim ki, hərəniz bu qoyunun birini tutun. Doqquz nökerin hərəsi bir qoyunu tutdu. Onuncu nökerə qoyun qalmadı. Əliboş nökeri Mərdan bəyin çobanına göstərib dedim: – Bəs bunun qoyunu hanı?

Çoban yenə laqeyd-laqeyd dedi ki, canı çıxaydı, o da zirək tərpenib birini tutaydı... İndi anlayıram ki, o çoban qədər də aqlım olmayıb... Gərək canım çıxaydı, mən də iş işdən keçməmiş təhlükəsiz bir yol tutaydım... Daha başımın üstünü ölüm almayaydı... Keçmişdə böyük adamlar kiçiləndə yanıqlı təəssüflə:

– Çuvala sığışmayan başım indi dağarcığa şappılıyla girir. – deyərdilər. Ancaq mən nə arana sığışdırdım, nə də yaylağa. İndi iki adamlıq qaranlıq bir otağa qısılmışam.

Mən Xəyaləddin bəyin çağırışlarından əsəbiləşmişdim. Ancaq istehzayla dustağa dedim: – Bəs bilmirdin ki, nə tökərsən aşına, o çıxar qaşığına? İndi əkdinin zülm ağaclarının meyvələrindən özün də dad! Məni də daha çağırma! İşim var!

Qayıdıb masamın arxasında əyləşdim. Şeirimin mabədini yazmağa başladım. Araya sükut çökdü. Daha

Xəyaləddin bəyin salındığı otaqdan səs-səmir gəlmirdi. Mən dustağın çox danışib yorulduğunu, nəhayət məndən əl çəkdiyini zənn etdim. Elə bir bəndi təzəcə tamamlamışdım ki, Xəyaləddin bəy yenə məni çağırırdı: – Ay oğlan, bir yaxına gəl, sənə faydalı sözüm var, – dedi. Qələmi hirsələ yarımçıq şeirin üstə qoyub dustağın salındığı otağa sarı getdim: – Nə var, yenə nə istəyirsən? – dedim. – Niyə son nəfəsində də adam incitməkdən əl çəkmirsən?

Xəyaləddin bəy sanki kiminsə eşidə biləcəyindən ehtiyat edərək pıçıltıyla: – Bu dəfə səndən öz həyatımı istəyirəm – dedi. Mən təəccüblə: – Məgər səninin həyatın məndədir? Sən div olsan da mən şişə deyiləm, canın məndə ola – dedim. Dustaq etirafla: – Yox! Səndədir, gözəl oğlan! Gəl sən mənim həyatımı sat mənim özümə. İnan ki, səninin özün ağırlığında sənə pul verərəm – dedi. Mən rişxəndlə: – Sən özün burda dustaq ola-ola mənə necə pul verə bilərsən – dedim. Sanki Xəyaləddin bəy mənim bu sualıma bənd imiş. Bir az da açılışdı: – Ay sağ olmuş, sən məni dustaqlıqdan azad elə! Mən də səni dünya malıyla feyziyab eləyim.

Mən dustağın son niyyətini bilmək istədim: – Bəs sonra təşkilat qarşısında nə cavab verim? – dedim. Xəyaləddin bəy heyvətlə: – Sən burda niyə qalırsan ki, cavab da verməli olasan? – dedi.

Mən maraqla: – Bəs nə edim? – dedim. Dustaq məzəmmətlə:

– Ədə, sən lap uşaq imişsən ki... Bir yerdə gedək. Məndən pulu al. Sonra da özünü ver Tehrana. Bilirsən Tehran necə gözəl şəhərdir? Sən də gözəl oğlansan. Sənin cavanlığını, hüsnünü, pulunu görənlər Tehran gözəlləri başına pərvanələr tək dolanar... İstəyirsən, Qurana and içim. Müsəlman deyilik?

– Mən insanam. Özü də zülmə, qorxuya, rüşvətə nifrət edən insan! Sən isə hələ Qurana and içməyə tələsmə! Onsuz da sənin öldüyünü bilən adamların sənə dalınca Quran oxuyacaqlar. Ancaq xalq sənə lənət oxuyacaqdır – dedim.

Sonra yenə qayıdıb masa arxasında əyləşdim. Şeirimi tamamlamağı qət etdim.

Şeirin son nöqtəsini təzəcə qoymuşdum ki, göy guruldadı. Pəncərə arxasından göyə baxdım. Havada şığıyan şimşək üfüqdən-üfüqə qədər uzanırdı. Sanki narahat gecə azadlıq uğrunda şəhid olan qəhrəmanların qara köynəklərini çəkdiyi qızıl ipdən asmaq istəyirdi. Lakin hansı gözəgörünməz əl isə o ipi tez-tez dartıb qırırdı. Sonra hansı küləkli nəfəs isə o qara köynəkləri üfürüb dağıdırdı. Qara köynəklər parça-parça olub yerə tökülürdü. Mən şimşək işığında səhər günəş doğana qədər Xəyaləddin bəyin keşiyini təkbaşına çəkdim. Səhər yoldaşlar gəldi. Qorxulu dustağı qorxulu səfərə yola saldı...

BİR ÜRƏKDƏ İKİ SEVİNC

*Gah çiçək açılır, könül açılmaz,
Gah süfrə açılır, sünbül açılmaz.*

Tehranda cavan bir şair vardı. O milliyyətçə azərbaycanlı olsa da, şeirlərini fars dilində yazırdı. Ancaq coşqun ilhamla yazırdı. Sənətə ehtiramla yazırdı... Ürəyi şan-şöhrət ehtirasıyla alovlanırdı. Öz tay-tuşlarını arxada qoyub gözəl qızlar arasında ad-san qazanmaq üçün gecəli-gündüzlü çalışırdı. Hər dəfə mətbuat səhifəsində bir şeiri çıxanda, yaxud da radio dalğalarında, televizor ekranlarında səslənəndə, şan-şöhrətin yeni bir pilləsinə qalxacağı ümidilə sevinirdi...

Gözəllik vurğunu olan şair neçə şux, yaraşlıq, qəşəng qızın içərisində uzun müddət gözaltı elədiyi, seçdiyi, bəyəndiyi gözəl bir qızla evləndi. Sevdidi, yaşadı, yazdı. Ancaq yazdığını nə anası başa düşdü, nə də arvadı. Axı anası da, arvadı da azərbaycanlı idi. Bu dildə də danışırdılar. Ananın sinəsi hikmətli xəzinə idi. Laylalar, bayatılar, qoşmalar, nağıllar, dastanlar xəzinəsi. Gəlinin isə gözləri intizarda, qulağı səsdə idi. Gözləyirdi haçan əri öz doğma dilində elə bir şeir yazacaq ki, evdəkilərin hamısının ürəyindən olsun? O şeirin misralarında ərinin öz duyğuları dinib-danışsın. O şeirdən Səhənd güllərinin ətri də, Savalan çeşmələrinin səsi də, Muğan düzlərinin hərarəti də gəlsin. O şeirin misrala-

rında gəlinin təmiz isməti də, qaynar sevgisi də, sadıq ilqarı da çağlasın. Gəlin gözləyirdi... Ancaq istədiyinə həsrət qala-qala gözləyirdi. Şairin təzə əsərlərilə bərabər doğma övladları da dünyaya gəlirdi. Ailə böyüyürdü. Necə deyərlər, şairi oğul-uşaq basırdı. Cavanlıq yavaş-yavaş şələ-küləsini yığışdırıb qapıdan çıxanda, dönüb təbəssümlü baxışlarıyla qara saçlarına ağ dən düşmüş şairə uğurlar dilədi. Öz məğrur cavanlığının arxasınca həsrət dolu gözlərlə baxan ev sahibi isə dinmədi. Yalnız dik başını azacıq qabarmış sinəsinə əyməklə öz minnətdarlığını bildirdi. Şairin həyat dənizində bir-birini qovan gərgin günlər dalğa-dalğa şeirlənib sahillərdə əks-səda verirdi. O həm çox, həm də ilhamla yazırdı. Qələmindən çıxanları naşirlər məmnuniyyətlə çap edirdilər. Hər dəfə bir əsəri ya mətbuat səhifəsində görünəndə, yaxud da radio dalğalarında, televizor ekranlarında səslənəndə sevinirdi. Ancaq şairin ürəyində keçmiş şan-şöhrət ehtirasından əsər-ələmət qalmamışdı. Tamam sönüb getmişdi. İndi şairi adsan deyil, maddi ehtiyac düşündürürdü. Bəli! O əsərindən gələcək şöhrət üçün yox, ailəsini dolandırmaq üçün götürəcəyi qazanca görə sevinirdi. Bir ürəkdə iki sevinc bir-birini əvəz etmişdi. Mənəvi sevinc öz yerini istər-istəməz maddi sevincə təhvil vermişdi...

NEKROLOQLAR

*Sənətkar dünyaya gələndən sonra
Günəşlə yolundan dumanları sil!
Sən yanma sənətkar öləndən sonra
Yox! Çalış qədrini sağlığında bil.*

Yadımdadır. Tehranda isti yay axşamlarından biri idi. Küçəmizin sakinləri evlərinin nəinki pəncərələrini, hətta qapılarını da taybatay açmışdılar. Biz də mənzilimizin eyvana açılan qapısını örtməmişdik. Mən içəridə ailə üzvlərimlə bərabər televizora baxırdım. Birdən eşikdən pələng nərəsinə bənzər bir səs eşitdim. Yerimdən qalxıb eyvana atıldım. Səs qarşı binada eyvanı bizim eyvanla üzbəüz dayanmış otaqdan gəlirdi. Bu, yazıçı qonşumun tanış səsi idi. İpək qədər yumşaq, meh qədər mülayim, sığal qədər mehriban olan bir səs indi ağrının şiddətindən nərəyə dönmüşdü. Qonşum qəfəsə salınmış pələng tək hayqırırdı. Bəli! Ürək çatışmazlığı qonşumu əldən saldıqca o da nərə çəkirdi. Sanki bu boyda dünyada yalnız bir insana hava çatmırdı. Ürək insana ən yaxın adamından da yaxındır. Ürək insana özündən də vəfalıdır. Ancaq ürək insana vəfasız olanda da üzünü görmə. Ürək insana o zaman vəfasız çıxır ki, insan da ona vəfasız olur. Lakin qonşum öz ürəyinə vəfasız olmamışdı. Axı qonşum elə bu ürəklə sənət dünyasında neçə-neçə zirvəni haraylayıb fəth etmişdi. Özü də sevinmişdi, ürəyi də! İndi isə ürək insana əzab verirdi. İnsan quzuya dönüb anası həyatın dalınca mələyirdi.

O şirin, nadir, gözəl neməti itirmək istəmirdi. Namərdləşən ürək isə bu neməti insanın əllərindən qışqırda-qışqırda qoparmaq istəyirdi. Lakin əvvəl tərəddüdlə çapalaya-çapalaya dumanlı dünyaya gələn insan sonra qətiyyətlə çırpına-çırpına günəşli dünyadan ayrılmaq istəmirdi. Ürək bilmirdi ki, təbiət dünyamızda yaşayan bütün canlılar arasında ən böyük iştahı yalnız insana verir. Gözü dadlı yeməkdən, ləzzətli içkidən, yaraşlıq geyimdən, vəfalı sevgidən, coşğun yaradıcılıqdan, tamaşalı səyahətdən doymayan insanın özü də yaşamaqdan usanmır. Dostum hələ də nəərə çəkirdi. Haraya çıxan qonşular daş eyvanlara doluşurdular. Heyrətdən özləri də daşlaşdılar. Mən də nəərə çəkirdim. Ancaq öz səsimi özüm eşidirdim. Başqaları eşitmirdi. Çünki nərəm içimdə idi. Ancaq yerimdə dayana bilmirdim. Öz nərəm öz içimi təlatümə gətirirdi. Mən eyvandan eyvana atılıb darda qalmış yazıçı qonşuma yardım etmək istəyirdim. Bu vaxt qarşı binanın blokunun qapısı ağzında dayanmış təcili yardım maşını gördüm. Sustaldım. Qollarım yanıma düşdü. Acizləşdim. Axı bilikli, təcrübəli, ehtiyatlı bir həkimin yanında adi bir insan xəstəyə nə edə bilərdi? Məgər biz insanlar bir dərdə düşər olanda dərdimizi yalnız həkimə demirikmi? Həkimə güvənmirikmi? Həkimə inanmırıqmı? Büllur çilçıraqlı otaq qonşumun son nərəsini uddu. Yox! Öz hərəkətində əritdi. Əriyən nəre yanılıq ağılara çevrilib ürəklərə səpələndi...

Səhər yaxın dostlardan ikisi əllərində bir dəstə qəzet mərhumun evinə tələsirdilər. Bu qəzetlərdə

qonşumun ölümü haqqında fars dilində nekroloqlar yazılmışdı. Axı mənim yazıçı qonşum özü azərbaycanlı ola-ola məcburiyyət qarşısında fars dilində yazırdı. Amma yaxşı yazırdı. Buna baxmayaraq, bəzən mühafizəkar nəşirlər yazıçı qonşumun sevinə-sevinə tamamladığı gözəl bir əsəri çap etməzdilər. O da sevinə bilməzdi. Üstəlik heyfşilənərdi, əsəbiləşərdi, kədərlənərdi. Bəzən də qonşum bir əsərini çap etdirmək üçün o qədər çalışardı ki, axırda yorulub əldən düşərdi. Sonra yazısını mətbuat səhifəsində görəndə nəinki gülməzdi, heç dodağı da qaçmazdı. Uzun, gərgin, əlvan yaradıcılıq yollarında bu söz ustasının ürəyindən keçən təzadlı halları doğma ailəsinin üzvləri də duyardılar. İndi isə... Dostları yazıçının kədərə batmış ailəsini təsəllilərlə naxışlanmış nekroloqlarla toxtatmaq istəyirdilər. Bəli! Ürək yanğısı ilə yazılmış neçə nekroloq ömründə tamam sevinməyən görkəmli bir sənətkarın yaşlı ailəsinə əbədi sevinc gətirəcəkdə...

Bir təbrizli memar qonşum vardı. Eyvanımız yanaşı idi. Boş vaxtlarımızda eyvanda əyləşib nərd oynayar, söhbət edərdi, çay içərdik. Söhbət aramızdan vaxtsız gedən adamlardan düşəndə, qonşum deyərdi:

– Heç elə bil yox imiş.

Mən də: – Elədir! – deyərdim.

Yenə isti yay günləri idi. Qürub çağı memar qonşumla eyvanda əyləşib nə haqdasa söhbət edirdik. Birdən o qarşıdakı eyvana baxıb təəssüflə dedi: – Heç elə bil yox imiş. Həmişə bu vaxt eyvanda görünərdi. Özü

də eyvana çıxanda ilk gördüyü adama birinci salam verməyə çalışdı. Hayıf oldu. Ürəyimizi göynədə-göynədə getdi. Hansı gedəni qaytarmaq mümkün olmuşdur ki, o da elə. Heç elə bil yox imiş.

Mən bu dəfə: – Yox! – dedim – var. Ancaq qarın, yağışın, küləyin döydüyü daş eyvanda deyil, doğma, mehriban, həssas insanların ürəklərinin günəşli eyvanındadır! Bəli! İndi o unudulmaz insan əlvan xatirələr mücəssəməsidir! Memar qonşum dinmədi. Sanki xəyala daldığı üçün heç nə duymurdu. Yox! Həm duyurdu, həm də düşünürdü. Axı susmaq özü razılıq əlamətidir – demişlər. Mən isə bu lövhəni duya-duya, hətta görə-görə dedim. Ancaq kim bilir ki, taleyini irəlidə nə gözləyir...

BİR GÖZƏL VARDI...

*Uşaq, körpə uşaq yetim qalanda,
Kövrələr gəncliyə çatana qədər.
Sevgi, dilsiz sevgi nakam olanda
Ağlayar əbədi yatana qədər.*

Büllur çarhovuz

Gənc vaxtım idi. Təbrizə təzə gəlmişdim. Bu böyük, qəşəng, qaynar şəhərlə hələ o qədər də yaxşı tanış deyildim. Düşdüyüm mehmanxanadan köçüb bir şair dostumla Daş mağazalar küçəsində babat bir otaq kirayə etmişdik. Biz gündüzlər dövlət idarələrində iş-

lər, gecələr isə bu otaqda bədii yaradıcılıqla məşğul olardıq. Mən səhər yatağımdan tezdən qalxar, darısqal dəhlizdə köhnə samovara od salar, çay dəmləyər, süfrə açar, sonra isə şair dostumu oyadardım. Doğrusu, qulaq yoldaşımın səhərin şirin yuxusundan kal oyanmasına qıymazdım. Hər gün mənim samovarım zümzümə etməyə başlayanda yaxınlıqdan şaqraq bir musiqi səsi gəlirdi. Ardınca mahir bir müğənni ilhamla oxumağa başlayardı. Musiqi şərq havası, oxuyan isə məşhur ərəb nəğməkarı Əbdülvahab idi. Yay gəlmişdi. Yenə də səhər-səhər tanış musiqi dilə gəldi. Bu dəfə təntənəli dalğaları çağlaya-çağlaya axıb dəhlizə tökülərək samovarin sızıltılı zümzüməsini əsrarəngiz qoynunda batırdı. Mən heyrət içində bu musiqi dalğalarını yara-yara o şəffaf sənət çeşməsinin qaynaya-qaynaya çıxdığı yerin özünü axtarmağa başladım. Ətrafa göz gəzdirərkən dəhlizin qarşdakı divarında iri bir deşik gördüm. Maraqla deşikdən baxdım. Bu deşik mərmər döşəməli iri bir həyəətə açılırdı. Həyətdə sıraya düzülmiş meyvə ağaclarının yaşıl budaqlarında rəngbərəng quşlar səhəri sevinclə salamlayırdı... Qızılgüllərlə, qərənfillərlə, zambaqlarla əhatə olunmuş gümüş fəvvarəli çarhovuzda bir gözəl nə isə yuyurdu. Özünün isə uzun, qara hörükləri, girdə al yanaqları, iri qara gözləri səhər şəfəqlərində yuyunub daha da parıltılı, cazibəli, yaraşqlı görünürdü. O bəyaz gərdənli dilbər çarhovuzun üstündə hərəkət edən gözəllik mücəssəməsini andırırdı. Xeyr! Xeyr! Mücəssəmə rəng sarıdan kasadlıq çəkir. Ən böyük

mücəssəmə belə, özündə uzaq başı ya iki, ya da üç rəng nümayiş etdirə bilir. O gözəlin isə bütün əzalarının rəngi öz yerində idi. Dünyanın ən böyük rəssamı Günəş də qızıl fırçası ilə əlvan şəfəqləri büllur çarhovuzda bir-birinə qarışdırıb o soyuqqanlı gözəlin füsunkar əksini göz yaşı qədər dumduru suların ağ sinəsində məharətlə çəkirdi. O sanki bu gözəllər gözəlinin canlı surətini yaratmaqda ana təbiətlə yarışa girirdi. Naturanın yanında isə radionun şaqraq təranəsi şəffaf suyun həzin şırıltısına qarışıb yeni notlarla zənginləşmiş qiymətli bir həyat simfoniyası yaradırdı. Sanki mahir nəğməkar radionun dalğaları arasında bu qənirsiz gözələ heyrətlə baxıb, vəcdə gəlir, daha da ilhamla oxuyur. O ürəkə baxışlı afət bir naməhrəm adamın bu əfsanəvi mənzərəyə heyran-heyran gizlicə baxdığını bilsəydi, yəqin ki, özünü ya şehli budaqlara bürüyər, ya da soyuq çarhovuza atardı. Ancaq nə görürdü, nə də bilirdi. O büllur güldana qoyulmuş təravətli bir dağ çiçəyi, qızıl qəfəsə salınmış məsum bir ana ceyran, kübar ailəyə düşmüş sadə bir el qızı idi. O qənirsiz gözəlin mühafizəkar hərəkətlərində açıq-aşkar duyulan bir sərbəstlik vardı...

Tapdanmış çadrılar

Payız gəlmişdi. Sazaqlı bir gün idi. Ağaclarda əsən sarı yarpaqlar qaraçı qızlarının rəqs edə-edə çaldığı qavalın havada titrəyən qızıl pullarına oxşayırdı. Mən iş-

dən yorğun-arğın evə qayıdarkən o gözəllə rastlaşdım. Doğrusu, o gəlini yalnız yerindən tanıya bildim. Hərçə tələsirdi. Başındakı qara çadra elə parlayırdı ki, sanki qara mərmərdən tikilib dikinə qaldırılmış şəvə məzar idi. Bu məzarda bir insanın şirin arzuları dirigözlü basdırılmışdı. Sanki bu çadra bir ürəkdə sönmüş məhəbbətin, təravətin, cəsarətin qara tüstüsü idi. Bu gözəl o qalın, kəşif, soyuq tüstünün içində itib batmışdı. Bu tüstünün dumanları gənc ömrün ulduzu batmış taleyinin üfüqlərində qurum bağlamışdı. O hansı bir məhrəmin-sə hədə dolu təkidilə namus çadırına bərk-bərk bürünərək, gözəllik ilahəsini naməhrəmlərdən gizləyirdi. Təkcə açıqda qalan qara gözlərinin iri, dəyirmi, qara gilələri tez-tez hərlənərək, təşvişlə ətrafa baxırdı. Həyəcandanmı, vahimədənmi, iztirabdanmı qara gilələr bir qədər də böyümüşdü. Sanki çadranın zülməti onlara da çökmüşdü. Lakin bu azadlıq məhrumu özü də istəmədən neçə-neçə gözəllik vurğununu nadir gözəllikdən məhrum edirdi. Halbuki o, təkrarsız hüsnüylə öz pərəstişkarlarını gözəllik qarşısında diz çökdürüb iftixarla deyə bilirdi: – Baxın, doyunca baxın, mən qənirsiz gözələm!

Qış gəlmişdi. Günəş bayraqlı, yaz nəfəsli, insan arzulu qış! Milli hökumət qadınlara da kişilərlə bərabər hüquq verdi. Zaman-zaman ərin hər buyruğuna mütiliklə tabe olan, şıltaqlığına səbrlə dözən, hər işarəsinə itaətlə baş əyən Təbriz gözəlləri nəhayət bəlalər çəkmiş

başlarını çadraqarışq qaldırdılar. Sonra ağ əllərilə qara çadraları başlarından sıyırıb yerə atdılar. Nifrətlə ayaqladılar. Sanki tapdanmış çadralar qaliblərin ayaqları altına atılmış düşmən bayraqları idi!

Qara çətir

Bahar gəlmişdi. Şairlərin şeirdə, bəstəkarların musiqidə, rəssamların rəsmdə ilhamla tərənnüm etdikləri əsil Təbriz baharı! Şıdırğı yağış yağırdı. O güllərin ləçəklərini, ağacların yarpaqlarını, yolların daşlarını yuyub parlatmaqla kifayətlənmirdi. Yağışın iri, büllur damcıları könüllərdə köhnə dövrədən miras qalmış daşlaşmış qubarları da əridib aparırdı. Gül ətirli küçələrdə Təbriz gözəlləri ya iş, ya da ev paltarlarında harasa gedirdilər. Leysan yağış yolçuları nəinki təngidir, incidir, yorurdu, əksinə, inamla sabaha addımlayan gözəllərin ömür yollarını təmizləyib daha da aydınlaşdırırdı. Qınayan olmasaydı, məğrur yerişli qayğılı analar, həyalı gəlinlər, sevdalı qızlar bu şıdırğı yağışın altında paltar qarışıq çimib olan-qalan kəsəllərini də töküüb xiyabanın hər iki tayı ilə uzanıb-gedən arxların durula-durula axan sularında uzaqlara axıdardılar. Xiyanbada çadralı bir qadın başı üzərində açdığı qara çətirin parıltılı şəvə dəstəsindən ağ əllərilə bərk-bərk yapışaraq harasa gedirdi. Sanki o dünənki qaranlıq gecənin yolda gecikib qalmış soyuq bir parçası idi. Çətirin

yanlarından süzülüb çadraya dəyən iri ağ damcılar onun qara rəngini dəyişə bilmirdi. Bu qadın mənim bir zaman qonşu həyətdə gördüyüm, sonra dərbənddə rastlaşdığım o gözəl idi. Vaxtı ilə gözəlliyini çadra ilə naməhrəmlərdən qoruyan afət indi çadranın özünü məzəmmət dolu baxışlardan çətirlə gizləyirdi. Lakin o çətirlə yağışdan qorunduğunu açıq-aşkar bildirdiyi halda, çadrayla hüsnünü gizlətdiyini örtülü saxlamağa çalışırdı. Nə etmək, Təbrizin azadlıq bayramında atılan odlu zəfər fişənglərinin ulduzları Vətən ulduzlarının ağ camallarını bürümüş qara buludları parçalayıb dağıtsa da, o parçaların bəziləri tək-tək ulduzların şəffaf üzündə hələ də ilişib qalmaqda idi... O soyuq bulud parçalarını tamam-kamal əridib odlu şəfəq axınlarına döndərmək üçün təzəcə yanmağa başlayan zəfər fişənglərinə vaxt lazım idi. Qarşıda isə istənilən qədər vaxt var idi...

Təzə nəfəs

Bir gün yenə də səhər dəhlizdə samovarı qaynadırdım. Samovar öz yeknəsəq havasıyla oxuyurdu. Birdən qonşuluqdakı tanış həyətdən məlahətli bir nəğmə səsi pərvazlanıb dəhlizə doldu. Ancaq bu səs radionun soyuq qutusundan deyil, kiminsə heyrət dolu yangılı sinəsindən gəlirdi. Dəhlizin həyəətə açılan deşiyindən baxdım. Oxuyan o idi. O gözəl idi. “Qaragilə”ni oxuyurdu:

Gəlmişəm otağına oyadam səni,
Qaragilə, oyadam səni.
Nə gözəl xəlq eləyib yaradan səni,
Qaragilə, yaradan səni.
Götürüm mən qaçım aradan səni,
Qaragilə, aradan səni.
Qızılgül əsdi,
Səbrimi kəsdi,
Sil gözün yaşın, qaragilə,
Ağlama, bəsdil!..

Sanki bu həzin melodiyalı “Qaragilə” qüdsiyyətlə çağlayan məhəbbət çeşməsi idi. O durula-durula axdıqca, açıq pəncərələrdən dərə sükutuna dalan evlərə tökülürdü. İşdən axşam yorğun gəlib div yuxusuna gedənləri nəvazişlə oyadırdı. Ayılanlar yarıyuxulu gözlərini əllərinin dalıyla ovuşdura-ovuşdura “Qaragilə”yə qulaq asırdılar. Bu doğma nəğməni qaşla göz arasında itirəcəklərindən qorxub kirpik çalmadan dinləyirdilər. Təbrizlilər çox sevdikləri “Qaragilə”ni o qədər eşitmişdilər ki... Ancaq bu başqa “Qaragilə” idi. Sanki “Qaragilə”ni oxuyanın gözlərinin qara gilələrində bir möcüzə baş vermişdi. Təbrizlilər heç bir “Qaragilə”yə bənzəməyən yeni bir “Qaragilə” kəşf etmişdilər. Ona görə də bu “Qaragilə”yə maraqla qulaq asanların gözlərinin qara gilələrində sevinc inciləri parlayırdı. Bu “Qaragilə”nin kəşfində iştirak edənlərdən, tərəvətinə heyran qalanlardan, uğruna sevinənlərdən biri də mən idim. O ağ qol-

larını mərmər sinəsində çarpazlayıb hovuzun kənarında oturmuşdu. Hovuzun qabağında yaşıl saçı mehlə daranan, sanki dirijorluq edən ağacın zümrüd çubuğunun müşayiətilə asta-asta oynayan sulara baxa-baxa oxuyurdu. Əksi suların titrək aynasına düşmüşdü. Sanki iki gözəl qabaq-qabağa oturmuşdu. Bu gözəllər əkiz bacı idi. Biri hovuzun kənarında mahnı oxuyurdu, biri isə həmin mahnını şirin pıçıltılarla təkrar edirdi. Sanki yerə-göyə sığışmayan dəbdəbə içində darıxan bir gözəl suların aynasında özünə məhrəm bir rəfiqə tapmışdı. Ürəyini ona boşaldırdı. O nə düşündüsə, birdən oturduğu yerdən qalxdı. Vəfalı rəfiqəsini hovuzda yalnız qoyub evə sarı addımladı. Rəfiqəsi arxadan nə qədər pıçıltıyla çağırırsa da, o geriye qayıtmadı. Bəlkə rəfiqəsinə bilə-bilə vəfasızlıq etdi! Xeyr! Ehtiyat etdi. Qorxdı ki, kənardan görən olar. Bəli! O oxumağını bildirmək istəmirdi. Ancaq oxumaya da bilmirdi. Oxuyurdu. Ancaq özü görünmürdü. “Qaragilə”si uca ağacların yaşıl yarpaqları arasında qanad çalırdı...

Çayımı içib, işə yollandım. Ancaq işdə bütün günü nə həmin “Qaragilə”ni, nə səsinə, nəfəsinə, məharətinə valeh olduğum o gözəli unuda bilmirdim. Doğrusu, işdə ürəklə çalışsam da, xəyalımda evə tələsirdim. Nəhayət, iş vaxtı qurtardı. Yolda söhbətçil dostların, tanışların gözlərinə görünməmək üçün adamlar arasından tez ötüb keçirdim. Sanki, evə çatcaq səhər dinlədiyim “Qaragilə”ni bir də eşidəcəkdim! İntizar dolu ürəyimdə

bu yeni tapılan “Qaragilə”yə ehtiyac duyurdum. Qapını açdım. Lakin dəhlizdə qu desəydin qulaq tutulardı. Yaman darıxdırıcı sakitlik idi. Şair dostum köçüb başqa küçədə mənzil tutmuşdu. Tez divarın deşiyindən həyə-tə baxdım. Orda da sakitlikdi. Kimsə gözə dəymirdi. Lap darıxdım. Otağa keçib samovarı götürdüm. Dəhlizdə odladım. Elə samovardan qalxan yumaq-yumaq göyümtül tüstülər havada çibinib açılırdı ki, tanış bir səs eşitdim. Bu səs sinədə zaman-zaman düyünlənmiş, yalnız indi çözlənməyə başlayan kələfə bənzəyirdi. Çox keçmədən bu səs odlu nisgil nəğməsinə çevrildi. Yenə də o idi! “Kəklik” mahnısını oxuyurdu:

Kəklik-kəklik, gəl ovla məni,

Dağa-daşa gəl qovla məni!

ay gülüm, gəl qovla məni,

ay ovçum, gəl ovla məni!

Gecə-gecə xəyalımla ol,

Gündüz-gündüz gəl ovla məni

ay gülüm, gəl ovla məni,

ay ovçum, gəl ovla məni!

Gəl-gəl ay mənim maralım,

Sənsiz-sənsiz gəlmir qərarım.

ay gülüm, gəlmir qərarım,

ay ovçum, gəlmir qərarım...

O gözəl özü yenə görünmürdü. Ancaq “Kəkliyi”i ürəklərin zirvəsinə qonurdu. Sonra bu zirvəni səcdəyə gətirirdi. Sinəsi atəşli günəş Səhəndin buzlaşmış çiyni

üstə qürub edirdi. O nəhəng bir kəkliyə bənzəyirdi. Həm də bütün günü üfüqlər boyu uçub-uçub yorulan kəkliyə! Sanki üfünün mavi ətəyində, Acının gümüş ləpələrində, Səhəndin yaşıl sinəsində çırpınan əlvən şə-fəqlər o nəhəng kəkliyin ayağı xınalı fərələri idi. Analarının ardınca düşmüşdülər. Xeyr! Elə deyildi! Bu fərələr o gözəlin oxuduğu “Kəkliyi”in balaları idi. Uça-uçə öz doğma yuvalarını axtarırdılar. Bəli! Bu fərələr günəşin qədim şəfəqlərindən deyil, “Kəklik” mahnısı oxuyan gözəlin ürəyinin təzə odundan yaranmışdı. Mən bu səsi bir dəfə də eşitmişdim. O gözəli görmək həsrət ilə deşikdən həyə-tə baxdım. Lakin o təzə nəğmə-karı görə bilmədim. Sonra o gözəlin səsinə də eşitmədim. Sanki o yanıqlı səs nəhəng meyvə ağaclarının yaşıl üfüqlərində qeyb olmuşdu. İşə fikirli gedib fikirli gəlirdim. Daha nə dərbənddə, nə də xiyabanda o gözəllə rastlaşmırdım. Yalnız xəyalı ilə görüşürdüm. Əksini görürdüm, hüsnünü duyurdum, səsinə eşidirdim... Yenə dəhlizə çıxırdım, yenə samovarı qaynadırdım, yenə həyə-tə baxırdım. Lakin axtardığımı tapa bilmirdim ki, bilmirdim...

Heyrətli gözlər

Məni Milli hökumət Təbriz Dövlət Filarmoniyasına müdir təyin etdi. Mənzilimi dəyişməli oldum. Gülüstan bağının yanında bir ev tutdum. O gözəli də unutmaya çalışdım. Gündüzlü-gecəli məşqlərdə, tədbirlərdə, kon-

sertlərdə oldum. Səhnədə bir-birindən gözəl qızlar gördüm. Bir-birindən gözəl ətirilər duydu, bir-birindən gözəl səslər eşitdim. Lakin o gözəli unuda bilmədim. Unuda bilmədiyim təkcə o nəğməkarın özü deyildi, həm də düşdüyü təzadlı aləm idi, uğradığı dumanlı tale idi, arzuladığı işıqlı həyat idi.

Bir gün iş otağımın qapısı nəzakətlə döyüldü. Başımı qarşıdakı kağızlardan ayırmadan: – Buyurun! – dedim. Qapı açıldı. Bir neçə an da keçdi. Lakin içəri daxil olan adamdan səs çıxmıdı. Başımı masanın üstündən qaldırıb qapıya sarı baxdım. Heyrətimdən dondum. O da donmuşdu. Tanış gözlər mənə heyrətlə baxırdı. O idi, özünü itirib, xəyalıyla görüşdüyüm gözəl, həyətdə çadrasız, həyatda çadralı gəlin! İndi o çadrasızdı. Buluddan sıyrılan bədrələnmiş Aya, qönçədən çıxan pardaxlanmış qızılgülə, örtüyü götürülmüş gözəllik mücəssəməsinə bənzəyirdi...

Özümü ələ alıb mehribancasına: – Xanım, nə üçün ayaq üstə dayanıbsınız? Buyurun, əyləşin! – dedim. Sanki sözlərimdəki səmimiyyətin hərarəti ikimizin də donunu açdı. O yavaş-yavaş masaya doğru addımlayanda mən cəld ayağa qalxıb gözlənilməz qonağa qarşımda yer göstərdim. O mənimlə üzbəüz əyləşdi. – Buyurun, xanım, sizi eşidirəm – dedim. Ancaq deyə bilmədim ki, sizi eşitmişəm. Özü də necə? Ürəkləri fəth edən mahnılarınızla! Hələ məlahətli səsinizin ahəngi də qulaqlarımda qalmaqdadır! Yox! Deyə bilməzdim. Bu

sözle "naməhrəm" bir gözəli hürkədə bilərdim. Axı mən bu gözəlin qonşu həyətdə keçirdiyi narahat halları öz gözlərimlə çox müşahidə etmişdim. Dilimdən bu haqda bir söz qaçırmayım deyə dodaqlarımı bir-birinə qısıb qarşımda sakit əyləmiş qonağın danışmasını gözlədim. O danışmağa başladı: – Mən sizi dərbənddə çox görmüşəm – dedi.

– Mən də sizi çox görmüşəm, – dedim.

– Deməli biz qonşu olmuşuq – dedi.

– Çox təəssüf ki, tanış olmamışıq – dedim.

– Elə isə tanış olaq. Adım Kəklikdir – dedi.

– Kəklik! Gözəl addır! Kəklik dağlar gözəlidir!

Kəklik deyəndə adamın yadına Səhənd, Savalan, Büzgüş düşür – dedim.

– Elə bizim kəndimiz də Savalan ətəyindədir! Bəlkə eşitməmişiniz, adı Ağ imamdır – dedi. Sən demə, bu gözəl də Ağ imamın büllur suyundan içibmiş. Savalanın suyunun kəramətindən qızın bədəni ağ mərmərə, saçı qara şəlaləyə dönübdür. Hər ikisi gözəlləşibdir, təkcə nağıllar dünyasına düşən qızın kövrək taleyi öz rəngini ağ mərmərdən deyil, qara şəlalədən alıbdır...

Necə eşitməmişəm? Elə bizim kəndimiz Çanaxbu-laq da Savalanın ətəyindədir. Özü də Ağ imamla qonşudur! – dedim.

– Deməli biz Savalanın ətəyində də qonşu olmuşuq – dedi.

– Elədir ki, var, Kəklik xanım! İstəyirsiniz sizin kəndi necə tanıdığımı da danışım, mənə inanasınız –

dedim. Kəklik bir kəndli sadəliyilə: – Danışın, xahnş edirəm danışın! – dedi.

– Hələ uşaqlıqda eşitmişdim ki, bizim kənddən bir qədər aralı Ağ imam adlı bir kənd də vardır. Elə bilirdim ki, orda Ağ imam yaşayır. Kənd də onunkudur. Ona görə də kəndə Ağ imam deyirlər.

Böyüdüm. Miyana–Zəncan dəmir yolunda işləməyə gedən kəndlilərimizə qoşuldum... Yayın sonu olsa da havalar bərk isti keçirdi. Nə Savalanın dəstə-dəstə uçduğu soyuq buludlar, nə də qızmar yayın tərlə kü-rəyinə dəyən payızın rütubətli nəfəsi havanı sərinlədə bilmirdi. Günorta idi. Günəş göy qübbəsindən yerə od ələyirdi. Bərk yorulmuşduq. Yol üstə məskən salmış Ağ imam kəndinə daxil olduq. Kənd böyük idi. Sanki kənd paltarında kiçik şəhər idi. Ortasından iri, yaraşıqlı, ağ daşla yanları hörülmüş bir bulaq var idi. Suyu şaqhaşla axırdı. Ayağına gələn adamların istidən qarsı-mış üzlərini sərin nəfəsilə yalayıb toxdadırdı. Bulağın qarşısında analar da, gəlinlər də, qızlar da səhənglərini növbəyə düzmüşdülər... Bizi görəndə geri çəkilərək yol verdilər. Axı Ay doğanda Günəş də uzaqlaşmış haradasa gizlənir... Biz bulağın soyuq suyundan ovuc-laya doyunca içdik. Əl-üzümüzü yuduq. Sanki mənə cəsəret gəldi, tərlə barmaqlarımın arasından axan sərin su ətalətimi yuyub apardı. Bulaq başındakı yığnağa baxdım. Ağ geyimli analar, gəlinlər, qızlar qu quşuna bənzəyirdilər. Bu zaman nurani bir qoca bulağa yaxın-

laşdı. Qız-gəlinlər kənara çəkilib ağsaqqala hörmətlə yol verdilər. O kövsəndən gəlirdi. Başında arxadan dü-yünlənmiş ağ dəsmal var idi. Mən Ağ imamların ağ rəngi bütün rənglərdən daha artıq sevdiklərini zənn etdim. Düşündüm ki, bəlkə imam ağ olduğuna görə bunların hamısı ağ geyinir. Çəkinə-çəkinə qocadan soruşdum ki, əmi, sizin kəndinizdə Ağ imam yaşayır?

– Necə məgər oğlum? – deyə kişi sualıma sualla cavab verdi. Dedim:

– Axı sizin kəndin adı Ağ imamdır.

Qoca bir qədər düşündü, sonra gülümsədi, yorğun gözlərini bulaqdan axan büllur sulara dikdi...

– Bəli! – dedi. – Var! Əsrlərdən bəri bu kənddə Ağ imam yaşayır. Həmin Ağ imam budur! – Dünya görmüş qoca qabarlı əli ilə bulağı göstərdi. Mən sanki bulağı bayaqdan heç görməmişdim. Ona bir də baxdım. Sanki ayıldım. Sən demə, bulağa diqqətlə fikir verməmişəm. Çağlayan suyun üstəki tağ başdan-ayağa ağ rəngdə idi. Qoca dedi ki, o həmişə ağ rəngdə olur. Kənd sakinləri tağı tez-tez ağardır. Axı ağ rəng aydın məqsəd, ağ gün, təmiz namus rəmzidir! Ağ rəngdə kiçik bir ləkə də aşkar görünür. Ağ imamda seyidlər də yaşayırlar. Onlar bizim kəndə də fitrə, zəkat, nəzir yığmağa gəlirdilər. Mən qocadan soruşdum ki, bəs seyidlər necə? Onlar da bu kənddə yaşayırlar? Həm də özlərini ağa adlandırırlar? Ancaq kənd-kənd gəzib sədəqə toplayırlar? Qocanın mehriban baxışlarındakı bayaqkı işıqlı təbəssüm

söndü. Qara muncuqlara bənzəyən xırda gözlərində qəzəb odu yandı. Dedi: – Düzdür! Seyidlər də bu kənddə yaşayırlar. Kənd-kənd dolanıb dilənirlər. Ağ imamlı olduqlarına görə fəxr edirlər. Ancaq Ağ imamlılar başqa kəndlərə gedəndə seyidlərin ucbatından öz kəndlərinin adından utanırlar. Ağ imamlılar əsl zəhmətkeşdirlər! Zəhmət üzərində qalxan vüqar zirvə-zirvə ucalar. Çiyinə nəmər yerinə Göy qurşağını salar. Zəhmətə arxalanmayan vüqar yerlə sürünən ətəyə bənzəyər. Kol-kosa ilişib dağılar. Sağlam ola-ola sədəqə yığmaq dəhşətli dilənçilikdir. Bu dilənçilik isə qüruru alçatmaq, heysiyyatı tapdamaq, şərəfi sovurmaqdır. Kişi nəinki ruzu, hətta ömür-gün xətrinə də dilənməməlidir. Ona görə ki, dünyada bütün nemətləri yaradan insan özüdür! İnsanın insan qarşısında əyilməyi isə ləyaqətin diz çökməsi, ülvyyətin yıxılması, qətiyyətin itməsi deməkdir! Axı ana təbiət bütün insanları bir ürəklə yaradır, bir gözlə görür, bir qayğıyla yaşadır... Sanki indi qoca özü də sözsüz bulağın yanında sözlü bulağa dönüb çağlayırdı...

Biz bulaqdan da, qocadan da, kənddən də ayrıldıq. Yola düzəldik. Mən yeniyetmə olsam da qət etdim ki, insan dilsiz əfsanələrə deyil, yalnız canlı həqiqətlərə inanır... Suyu həyat çeşməsi sanan insan necə də su qədər təmiz, şəffaf, qadirdir! Su bu kənddə insanın baxışını duruldurdu, yolunu aydınlaşdırırdı, muradını göyərdirdi.

– Əfsuslar ki, bizim muradımızı göyərdə bilmədi – deyə Kəklük təzədən danışmağa başladı. – Özüm on

səkkiz yaşa çatsam da, əlim ata əlinə çatmadı. Atam ədalət fədaisi idi. Kənddə partiya özəyinin sədri idi. Elə həftə olmazdı ki, Ərdəbilə getməsin. Atam şəhərdən təşkilatdan aldığı tapşırıqlarla qayıdardı. Zəhmətkeş kəndlilər arasında böyük hörmət qazanmışdı. Atamın kənddəki hərərətli çıxışları neçə-neçə kəndlini qəflət yuxusundan oyadırdı. Səi demə, ağanın nöqərləri atama qəsd hazırlayırlarmış. Bir qış axşamı qarlı-çovğunlu havada atam Ərdəbildən kəndə qayıdarkən yolda naməlum adamların kəmfürsət əllərində dünyadan getdi. Anam Turacla mən başsız qaldıq. Ağanın adamları bizə göz verib işıq vermədi. Anam ehtiyacları, tənələrə, əzablara dözdü. Yalnız məni düşündü. Yazıq arvad qorxdu ki, ağanın adamları mənə sədəmə yetirsinlər. Ona görə də məni gizlicə Təbrizdə yaşayan bibim Məhəbbətin yanına göndərdi. Mən bibimin yanında yaşadım. Bibimin əri Həsən kişi sürücü idi. Özünün şəxsi maşını var idi. Təbriz–Tehran yolunda tacirlərə yük daşıyardı. Çox mehriban adam idi. Məni öz doğma balalarından ayırmazdı. Həmişə çalışardı ki, yetimliyi mi unudum. Səfərdən qayıdanda adıma ayrıca hədiyyələr alıb gətirərdi ki, könlüm açılsın, doğma evdə özümü yad hiss etməyim. Həsən kişi həm də sənət vurğunu idi. Gözəl artistlik istedadı vardı. Təbrizdə göstərilən tamaşaların çoxunda baş rollarda çıxış edərdi. Hərəkətlərində, baxışlarında, sözlərində sezilən incə, parlaq, şirin yumorla tamaşaçıları həm güldürərdi, həm də

düşündürərdi. Çıxış edəcəyi tamaşalara bizi də aparardı. Tamaşalarda aktyorlar mahnı da oxuyardılar. Hafizəm güclü olduğundan mən elə salondaca mahnının sözlərini əzbərləyib ürəyimdə dönə-dönə təkrar edərdim. Sonra evə qayıdanda bu sözləri ürəyimdən dodağıma köçürüb öz yataq otağında zümzümə edərdim. Lakin oxumağımı heç kəs bilməzdi. Mən gözəl mahnıları sevirdim. Həm də yalnız sevməklə kifayətlənmişdim, oxumaq istəyirdim. Neçə dəfə səsimi sınımışdım, pis deyildi. Kənddə olanda qızlarla kül dərməyə, tərəyıqmağa, odun gətirməyə gedəndə oxuyardım. Notsuz, dirijorsuz, çalğısız oxuyardım. Elə oxuyardım ki, bağlardakı bülbüllər, qayalardakı kəkliklər, zəmilərdəki bildirçinlər də öz sözsüz mahnılarıyla səsime səs verərdi. Mən oxuyub susanda o dilsiz quşlar da susardı. Bu zaman ucsuz-bucaqsız çöldə qızların səsi ucaldı. – Sağ ol, Kəklik! Yaşa Kəklik! Xoşbəxt ol, Kəklik – deyərək qızlar məni qucaqlayar, öpər, əzizləyirdilər... Bir payız günü dumanlı-çiskinli hava Təbriz üstə qanad gərmişdi. Şəhləyirdi. Sanki şəhərin üstə çökmüş ağır kədər layları sakinlərin odlu nəfəsinə davam gətirməyib damcı-damcı əriyib tökülürdü. Sən demə bu kədərdə bizim də payımız varmış, tezliklə başımıza ələnəcəkmis. Qürub çağı idi. Axşam azanının səsi gün doğana açılan qapılardan evlərə dolub onsuz da yanıqlı olan ürəkləri sızıldadırdı. Bibimgilin qapısı ağır-ağır döyüldü. Bibim qapıya çıxdı. Gələn adam Həsən kişinin

nin yaxın dostlarından biri idi. O da sürücü idi. Bibimgilə tez-tez gəlib gedərdi. Özü də deyib-gülən adam idi. İndi qaş-qabağı tutulmuşdu. Sifəti Təbrizin dumanlı-çiskinli havasının bir parçasına dönmüşdü. Həmişə qapını ərklə açıb evə şəstlə girən bir adam qapıda donub qalmışdı. Bibim də donmuşdu. Sanki kədər ümmanının ilk qətrələri artıq ürəyinə dammışdı. Ağır xəbər eşidəcəyindən qorxub qarşısında heykələ çevrilən adamdan heç nə soruşmurdu. Haçandan-haçana heykəl özü dilləndi. Dedi ki, Həsən kişinin yüklə dolu maşını yolda qəzaya uğramışdır. Həsən kişi də həlak olmuşdur...

Həsən kişinin faciəli ölümündən sonra bibimgilin güzəranı ağırlaşdı. Mən özümün onsuz da vəziyyəti çətinləşən ailəyə artıq yük olduğumu anlayıb kəndə qayıtmaq istədim. Lakin bibim qoymadı. O yeganə qardaşının madar övladından ayrılmaq istəmirdi. Bibimin böyük oğlu Hümmət Təbrizin məşhur sövdakarlarından biri olan tacir Hatəmin yanında hesabdar işləyirdi. Biz onun donluğu ilə dolanırdıq. Həsən kişi sağlığında bu tacirin də yüklərini maşınında Tehrana daşıyardı. Oğlunu da tacirin hücrəsində özü işə düzəltmişdi... Bir gün.. – deyib, Kəklik susdu. Daha danışmaq istəmədi. Məni maraqlandırdı. – Niyə susdunuz? Danışın! – dedim. Kəklik utana-utana: – Gərək açıq danışdığım üçün məni bağışlayasınız – dedi.

– Buyurun! Atalar deyib ki, su ki girdi qaba, oldu içməli. Siz də buraya gəldiniz, oldunuz məhrəm. Ürə-

yinizdə nə sözünüz varsa, çəkinmədən deyə bilərsiniz!
– dedim.

– Bir gün bibimlə hamama getmişdik. Hamamda dolu bədənli yaşlı bir qadın bibimə yanaşdı. Hal-əhval tutdu. Sən demə bu, Hatəmin arvadı Şövkət xanımmış. Bibimi tanıyırmiş. Xeyli söhbət etdilər. Mən kənarında yuyduğum üçün suyun şırıltısından söhbətin nədən getdiyini eşidə bilmədim. Bircə onu bildim ki, bibimgilə elçilər gəlib. Bu hadisə hamamdakı görüşdən bir gün sonra oldu. Sən demə, Şövkət xanım hamamda məni bəyəni, oğluna almaq xəyalına düşmüşdür. Bibimlə etdiyi söhbətin çoxu da bu məsələyə həsr olunmuşdur. Uzun çək-çevirdən sonra Şövkət xanım bibimi razı sala bilmişdir...

Nə başınızı ağrıdım, toy axşamı məni Hatəmin evinə köçürtdülər. Özüm gedirdim, ürəyim yox! – Kəklik danışdıqca, arada ipək yaylığıyla gah al yanaqlarında ismətdən muncuqlanan tərini silir, gah da iri, qara gözlərinə dolan şikayət yaşlarını qurudurdu. Sonra həyəcədən titrəyən əllərilə naxışlarla dolu yaylığını didişdirirdi. Sanki bu yumşaq parçada həkk olunmuş sərt taleyinin yazısını pozmaq istəyirdi: – Mən tacirin oğlu Neməti bir neçə dəfə Həsən kişinin dalınca iş üçün gələndə görmüşdüm. Təbrizin adı cavanlarından biri idi. Ancaq qaraqabaq idi. Gələndə evə keçməzdi. Sözünü deyib qapıdan qayıdardı. Hatəmin evinə düşdüyüm gündən məni məndən aldılar. Əvəzinə parıltılı

daş-qaşlar, naxışlı paltarlar, yaraşlıq ayaqqabılar verdilər. Ancaq elə bil ki, bu dilsiz şeyləri mənə bir şərtlə qıydılar. Bu nemətlərdən yalnız evdə istifadə edim, eşikdə yox! Axı onlar məni evdən eşiyə çıxmağa qoymurdular. Mən kənddə yaşayanda hər evin bir böyüyü olduğunu bilirdim. Bu evdə isə ata da, ana da, oğul da böyükdü! Böyüklər nə hava çalsaydı, o havayla da oynamaıydim. Evə qonaq gələndə "böyüklər" məni gözə görməyə qoymazdılar. Özləri də qonaq gələndə məni aparmazdılar. Evdə tək qalıb darıxardım. Sava-lan ətəyi, kəndimiz, qızlar yadıma düşərdi. Qəhər boğazıma tıxanıb məni boğmağa başlardı. Mən isə yalnız ürəyimdən axıb gələn mahnılarla qəhərin yolunda daşlaşmış qubarı dağıtmağa çalışardım. Bir gün də beləcə evdə tək qalıb oxuyanda "böyüklər" gəlib üstünə çıxdılar. Nemət o ki var, məni döydü. Guya mənim oxumağım bu kübar ailəyə qəbahət sayıla bilərmış. Bu boyda şəhərdə öz doğma böyüyüm olan yeganə bibimi görmək üçün böyükərdən yalvar-yaxar icazə almalı idim...

(Mən indi bildim ki, Kəklik dərbənddə rastıma çıxanda haradan gəlirmiş.) – Bu mütiliyə nə qədər dözmək olardı? Axı təbiət təkcə quşları deyil, insanları da azad yaratmışdır! Sinəsində həyat nəğmələri çağlayan insanın niyə dilsiz quş qədər hüququ olmasın? Səbr kassam dolurdu. Xəyalımda gecəli-gündüzlü qurtuluş yolu arayırdım. Elə bu zaman mənim səbr kassamdan qabaq ayağa qalxan xalqın inqilab ümmanı təlatümə gəlib daş-

dı. Ağ saçlı Təbrizin başı üstə azadlıq bayrağı dalğalandı. Mən də: – Kəbinim halal, çanım azad! – deyə üstbaşımnda olan zir-zinəti soyunaraq "böyükklər" in başına çırpıb evdən çıxdım. Təzədən bibimgilə gəldim. Milli hökumət quruldu. İnsanların arzuları elə ayazlı-şaxtalı qış fəslində çiçəklənməyə başladı. Təbrizdə radio stansiyası yaradıldı. O, Azərbaycan xalqının öz doğma dilində danışdı... Darülfünün, teatr, muzey açıldı. Bir gün də eşitdim ki, Təbrizdə filarmoniya fəaliyyət göstərir. Səsi olan qızlar bu sənət ocağına gəlirlər. Mən də həvəsləndim. Ancaq gəlməkdən çəkdim. Düzü qorxurdum. Dedim ki, bəlkə bu ali məğama layiq deyiləm. Lakin sinəmdə çağlayan mahnıların dalğaları könlümü rahat qoymadı. Məni ağışuna alıb bu sənət ocağına gətirdi. İndi budur, gəlmişəm! Söz sizindir!

– Əcəb eləyib gəlmisiniz, Kəklik xanım! Gərək lap çoxdan gələydiniz. Güman edirəm ki, hər şey yaxşı olacaq! Səsinizi yoxlayarıq. Yardım lazım olsa, göstərərək, – dedim. Ancaq yenə Kəkliyə demədim ki, sizin səsiniz çoxdan yoxlamadan keçib. Bu yoxlamanın şahidlərindən biri də, elə mən özüməm! Savalanın sinəsinin vüsəti, şəlaləsinin coşğunluğu, çəməninin tərəvəti hopmuş bir səsə nə yoxlama, nə sınaq, nə imtahan? Ancaq mən həm öz sırımı faş etmək, həm də onu utandırmaq istəmədim. Filarmoniyanın bəstəkarını çağırıb Kəkliklə tanış etdim. Dedim ki, xanımın səsini necə lazımdırsa yoxlasın. Kəklik səhnədə mənə tanış

olan mahnılarını üçlüyün müşayiətilə bəstəkarın qarşısında məharətlə oxuyurdu. Mən boş salonun ilk sırasında ortada tək əyləşib ona qulaq asırdım. O "Kəklik" mahnısını oxuyanda xəyalım da, duyğum da, zövqüm də mahnının qanadlarında Daş mağazalarda qoyub gəlmişim köhnə mənzilimə qonur, ordan dəhlizə çıxır, sonra divarın deşiyindən keçib çarhovuzlu həyəətə enirdi. Bəli! Mənim şirin xatirələrimin yuvasına uzanan yolum iynənin dəliyindən keçən ipək sapa bənzəyirdi. Bir kiçik təkəndən qırıla bilərdi. Mən yerimdə donmuşdum. Bəstəkarın həssas gözlərində isə sevinc çağlayırdı. Deyəsən nadir bir istedad tapdığına görə sevinirdi. Biz belə istedadı çıraqla gəzirdik. O isə yanımıza öz ayağı ilə gəlmişdi. Kəkliyi məmnuniyyətlə kollektivimizə üzv götürdük. Yeni nəğməkar hər konsertimizdə çıxış edirdi. Özünün gözəlliyilə, nəfəsinin təzəliyilə, səsinin məlahətilə salondakıları heyran qoyurdu. Konsertə gələnlər həmişə Kəkliyin çıxışını səbirsizliklə gözləyirdilər. Savalan gözəli öz sevimli mahnılarını salondakıların alqışları altında oxuyurdu. Sanki səhnədə çağlayan Savalan şəlaləsi salonda əks-səda verirdi. Salondan yağan gül yağışının altında itən səhnə rəngbərəng Savalan çəməninə bənzəyirdi. Projektorların əlvan işığında çimən Kəklik Savalan çəmənində oxuyan xınalı kəkliyi andırırdı...

Kəkliyin keçmiş əri Nemət təzədən evlənmişdi. Aldığı qız kübar ailədənidi. Lakin Kəkliyin qızların göz-

lərini açan şöhrəti pərvazlanıb çarhovuzlu həyətin də dəmir darvazalarını taybatay yerindən qoparmışdı. Bəli! Kəkliyin şöhrəti tacir ailəsinə zəlzələ salmışdı. Bu ailədə hamıdan çox Kəkliklə maraqlanan təzə gəlin idi...

Qadir sənət

Bir axşam yenə də filarmoniyada konsert var idi. Salon başdan-başa adamla dolu idi. Hamı səhnənin ipək pərdəsinin açılmasını intizarla gözləyirdi. Mən yan qapıdan səhnəyə keçib bəstəkara dedim ki, konserti başlamaq lazımdır! Niyə kecikirsiniz? O mənə dedi ki, hələ vaxta qalır. Camaat özü konsertə tez gəlib, tez də qulaq asmaq istəyir. Dedim zərər yoxdur. Siz başlayın. Bu zaman Kəklik mənə yaxınlaşdı, dedi ki, Nemət də təzə zövcəsilə salondadır. Mən maraqlandım. Pərdənin arasından salona baxdım. Tacir oğlu yeni qadınıyla ikinci sırada əyləşmişdi. Qadın o qədər də gözəl deyildi. Ancaq zinəti həddən artıq gözəldi. Qadın ərindən aldığı bütün hədiyyələri üstünə tökmüşdü. Üstəlik Kəkliyin tacir ailəsinin başına çırpıb gəldiyi qızılları, mirvariləri, daş-qaşları da taxmışdı. Sanki canlı bir zərgər dükanı idi...

Səhnəyə çıxan Kəklik həmişəki qayda ilə alqışlarla qarşılandı. O oxuyurdu. Səsi Savalanın zirvəsindən şaq-qıldaya-şaq-qıldaya axıb tökülən şəlaləyə bənzəyirdi. Bu şəlalələrdən ətrafa səpələnən şəffaf damcılar səhnədə daş-qaşlara dönüb parıldayırdı. Sonra salondakıların üstü-

nə çilənirdi. Tacir oğlunun təzə zövcəsinin iri daş-qaşları bu parıltıların içində sönüb-gedirdi, itib batırdı...

Kəklik oxuduqca mənim gözlərimdə çalmasında almaslar parlayan, geyimində güllər sayrışan, baxışında buludlar çaxnaşan Savalan canlanırdı. Kəklik oxuyurdu... Səsində "Qatar qaya"nın kəklikləri qaqqıldayırdı, "Qırxbulağ"ın suları çağlayırdı, "Pələngli"nin şimşəkləri alovlanırdı. Kəkliyin oxuduğu səadət mahnısı idi! Bu itaətə meydan oxuyan ləyaqət mahnısı idi! Bu mütləqiyyətə cəza verən ədalət mahnısı idi! Nemət də, yanındakı zövcəsi də istər-istəməz salondakı sənət pərəstişkarlarına qoşulub müğənnini alqışlayırdılar. Axı alqışlamasaydılar zətləri ifşa olunardı! Onsuz da təzə ər-arvad müttəhimlər kürsüsündə oturan cinayətkarlara oxşayırdılar. Kəklik isə hələ də oxuyurdu... O səhnədə sənət uğrunda yanan tonqal olmuşdu. Bu tonqalın işığı təzə ər-arvadın həsədlə dolu sifətinə düşdükcə ikisi də rəng verib rəng alırdı...

Məhrəm şəkil

Kəklik iki gün filarmoniyada görünmədi. Məşqlərdə iştirak etmədi. Proqramda isə neçə-neçə oxuyacağı mahnının adı yazılmışdı. Dedilər ki, xəstələnib. Mən işdən sonra onun yanına getməyi qərara aldım. Fikirləşdim ki, ona nə hədiyyə aparım. Əlbəttə, Təbrizdə ən cazibəli, ən bahalı hədiyyə tapmaq olardı. Ancaq məsə-

lə qiymətdə deyildi, hədiyyənin nadirliyinin dəyərində idi. Evə gəlib xalama dedim ki, nənəmin kənddən göndərdiyi kəklikotundan kiçik bir kisəyə doldursun. İşçilərimizdən biri xəstədir, onu yoxlamağa gedəcəyəm. Arvad dinmədi, mənə heyrətlə baxdı. Sözlü adama oxşayırdı. Haçandan-haçana dilləndi:

– Ay bala, bu boyda şəhərdə ləyaqətli bir hədiyyə tapa bilmirsən? Gərək xəstəyə kəklikotu aparasan? – Mən isə: – O elə xəstə deyil, sənin işin yoxdur. Nə deyirəmsə, onu da elə – dedim. – Yaxşı! – deyə xalam böyük kəklikotu torbasının ağzını açdı. İçərisindəki yaşıl kəklikotundan barmaqlarının ucunda götürüb ağ kisəyə doldurdu. Kisəni cibimə qoyub evdən çıxdım. Gül dükənina gəldim. Yarısı qönçələnmiş, yarısı pardaxlanmış qızılgüllərdən iri bir dəstə bağlatdırdım. Bir faytona əyləşib Tərbiyə xiyabanına sürdürdüm. Kəklik yenə də bibisigilin bu xiyabanda yerləşən evində yaşayırdı. Fayton atları dördnala çapırdı. Mən isə başları qırmızı piyalələrə bənzəyən qızılgülləri qucağımda bərk-bərk tutmuşdum ki, ləçəkləri əzilib tökülməsin. Uzaqdan baxana elə gələrdi ki, mən qucağımda qızılgül dəməti deyil, qırmızı rəngli gəlin çilçırağı aparıram. Qapıda mənə Kəkliyin bibisi Məhəbbət qarşıladı. Dünya görmüş qadının mehriban üzündən saçılan təbəssüm işıqları qucağımdakı qızılgüllərin şəfəqlərinə qarışdı. Sanki günəşli bir gülüstəndə Kəkliyi axtarırdım. Qonaq sevən Məhəbbət bibi qardaşı qızının ünvanını göstərdi. Mən

qapını iki dəfə əlimin dalıyla taqqıldatdım. İçəridən səs gəldi: – Buyurun! – Bu Kəkliyin hər gün eşitdiyim məlahətli səsi idi. İçəri keçdim. Kəklik çarpayıda qollarını başının altında çarpazlayıb qarşı divara baxırdı. Məni görcək, özünü itirən kimi oldu. Qalxmaq istədi. Tez qolundan yapışıb qoymadım. Kim bilir, bəlkə də heç mənə gözlənmirmiş. Özünü ələ alıb ağ yastığına söykəndi. Qucağımdakı gülləri çarpayının yanındakı stulun üstünə qoydum: – Dedilər ki, xəstələnibsiniz, indi necəsiniz? Nə lazımdır? Həkim, dərman, məsləhət, kömək, qulluq... – dedim.

O uzun kirpikli ala gözlərini qaldıraraq ciddi ifadə almış gözlərimə baxdı. Güldü: – İndi yaxşıyam, – dedi. – Heç nə lazım deyil. Sağ olun! Sabah işə gələcəyəm.

Kəkliyin incə gülüşü mənim gözlərimdəki ciddiliyi də yumşaltdı. Zarafata keçdim: – Gərək bağışlayasınız, sizə layiq gül tapa bilmədim. Gətirdiyim güllər səhnədə sizin ayaqlarınızın altına atılan güllərin yanında çox azdır. Sizə Savalanın bütün güllərini bağışlamaq lazımdır. Hələlik isə o güllərin hamısını bura kətirmək mümkün deyil. – O yenə güldü. Əllərini uzadıb yanındakı stulun üstünə qoyduğum qızılgülləri götürdü. Nəfəs dolusu iylədi. Ətrini sinəsinə çəkdi. Sonra döşünə sıxdı. Mən ürəkləndim. Dedim ki: – Ancaq Savalanın başqa bir nemətini də sizə hədiyyə gətirmişəm. – Cibimdən kəklikotuyla doldurulmuş kisəni çıxarıb Kəkliyə sarı uzatdım. O hələ kisəni əlimdən almamış içindəkinin nə olduğunu ətrindən duydu:

– Oh! Kəklükotu! – deyə kisəni məndən alıb balaca, nazik, yaraşıqlı burnunun qabağına tutdu. Dönə-dönə iy-lədi. Qanı qaçmış dodaqlarında titrəyən pıçılıyla: – Sizin hədiyyələriniz dünyanın bütün nadir, zəngin, gözəl nemətlərindən qiymətlidir – dedi. Sonra pıçılıyla oxudu:

**Sənin ömür günəşin
Nədir? Odlu ürəyin!
O isti beşiyidir
Hər tumurcuq diləyin.
Sənəndən dalğa-dalğa
Keçsə də soyuq külək,
Qoyma bir an üşüsün
Səni isidən ürək!
Mehriban qucağına
Sığışsa da bir cahan,
Özü cahan deyildir,
Bir qızılgüldür, inan!
O sənin özündən də
Yaxın köməkdir sənə.
Nə qədər ki, döyünür,
Hələ gərəkdir sənə...
Sən gül! Qönçə gülüşün
Çiçək-çiçək açılısın!
Qəzəbli gözlərindən
Alov yox, nur saçılısın!
Sən sevin! Ürəyi də
Sevindir baharınla.
Yarpağı yüklənməsin
Buzlaşmış qubarınla...**

Şeir bitdi. Kəklik gözlərini qarşısındakı divara zilləyib susdu. Mən də istər-istəməz qarşısındakı divara baxdım. Gözlərimə inanmadım. Divara mənim şəklim vurulmuşdu. Mən bu şəkli "Günəş" məcəlləsi redaksiyasının sifarişi ilə təzəcə çəkdirmişdim. Məcəllə bu şəkli Kəkliyin oxuduğu "Ürək" şeirimlə bərabər öz səhifəsində çap etmişdi. Kəklik isə bu şəkli məcəllədən kəsib götürmüş, sonra foto dükanında böyütdürərək öz otağına vurmuşdu. Gözlərimi öz şəklimdən çəkib stul üstəki qızılgüllərə baxdım. Sanki utanan yanaqlarımın qızartıları qızılgüllərin yarpaqlarına hopdu. Güllər daha da qızardı, alışdı, yandı, alovlandı... Mənim şəklimi öz otağına vurmağından narazı qaldığımı zənn edən Kəklik məhrəm səslə:

– Bilirsiniz, şairi hamı sevir. Bəli! Özünü də, şeirini də, şəklini də sevir. Mən isə sizin həm şəxsiyyətinizə, həm də sənətinizə pərəstiş edirəm. Ona görə də əminəm ki, şəklinizi otağıma vurmağımdan narazı qalmazsınız, – dedi. Mən təvazökarlıqla: – Bu nə sözdür, Kəklik xanım? Siz doğru deyirsiniz. Mən yalnız özüm üçün yox, hamı üçün yazıram. Şəklimi belə əzizlədiyinizə görə sizə ancaq təşəkkür edə bilərəm – dedim. Kəklik ağ qollarını ləngərlə yanlarından qaldırıb dik sinəsinin üstə çarpazladı. Sanki qollarına dolaşan müqəyyədlik kəndirini qırdı. Sonra öz uğurlu əməlinə sevindi: – Onda siz də mənim bir arzumu yerinə yetir-səniz, mən də sizə təşəkkür edərəm – dedi. Mən təbəssümlə: – Buyurun! Mən hazır! – dedim.

Kəklik ərklə: – Öz şəklinizin birinin arxasını yazıb mənə verərsiniz. Bir şərtlə ki, yazının içində bir bənd şeir də ola! – dedi. Mən təəccüblə: – Eh, mən də deyirəm görəsən siz məndən hansı arzunu yerinə yetirməyi xahiş edəcəksiniz. Şəklimi neyləyirsiniz? Məgər biz səhərdən axşama qədər bir yerdə işləmirik? Bir-birimizi görmürük? – dedim. Kəklik etirazla: – Doğrudur, bir yerdə işləyirik. Ancaq istəyirəm ki, öz əlinizlə arxasını yazdığınız şəkil həmişə məndə qalsın. Məni darıxmağa, kədərlənməyə, yorulmağa qoymasın. Bir sözlə, həyanım olsun – dedi. Düzü mən Kəkliyin hissiyata qapılmasından narahət oldum. Gənc müğənninin ilk ailə həyatından yarımadığını düşündüm... Ancaq müsahibim məni düşünməyə qoymadı: – Nə düşünürsünüz? Bəlkə razı deyilsiniz? – dedi. Mən yarıciddi, yarızarafat: – Düşünürəm ki, sizə hansı şəklimi verəcəyəm ki, otağınıza vurduğunuz bu şəkildən yaxşı olsun? – dedim. Kəklik mənalı-mənalı: – Bu başqa, o başqa. Bunu mən özüm tapıb böyütdürmüşəm, onu siz özünüz verəcəksiniz. İndi aradakı fərqi təsəvvür edirsinizmi? – dedi. Mən itaətlə: – Yaxşı, Kəklik xanım! – dedim. Ayağa qalxdım. Kəklilə görüşüb qapıya doğru addımladım. O məni qapıya qədər məmnun baxışlarla müşayiət etdi.

Döndərilən axın

Sabahısı Kəklik doğrudan da işə gəldi. Yenə də özüylə sənət ocağımıza yeni tərəvət, yeni hərarət, yeni şeiriyyət gətirdi. Axşam konsert başlandı. Səhnədə müğənnilər, sazəndələr, rəqqaslar bir-birini əvəz etdi. Atalar deyib ki, şəfa piyalənin dibində olar. Doğrudur, bizim konsert nömrələrimiz bir-birindən gözəl idi. Ancaq tamaşaçılar konsertdən ən yüksək fikirlə getsinlər deyə Kəkliyin çıxışını axıra saxlayardıq. Artıq növbə bu sevimli müğənniyə çatmışdı. O proqramda yazılmış, dinləyicilərə tanış olan bir nəغمə oxuyacqdı. Tar, kamança, qaval dilə gəldi. Kəkliyin ecazkar səsi salona yayıldı. Ancaq onun oxuduğu nəغمədəki notlar köhnə, sözlər isə təzə idi:

**Sevgidən şirin nə var,
Bu dünyada, sevgilim!
Sevgiyə çadır insan
Hər murada, sevgilim!
Mehriban sevgimizdən
Nə küsək, nə soyuyaq!
Öləndə də bir ölək,
Bir məzarda uyuyaq!**

Kəklik bu nəغمəsində sevginin şirinliyindən, mura-dın gözəlliyindən, etibarın müqəddəsliyindən söz açır, öz doğma nəfəsilə bu nemətlərin mənasını salondakıların ehtizaza gələn duyğularına aşılayırdı. O nəغمənin

son sözlərini özünəxas olan məharətlə oxuyub susdu. Salonda çağlayan alqışlar gül dәмətləri yerinə səhnəyə səpələndi. Bəli! Salon təlatümə gəlmişdi. Sanki tamaşaçılar Kəkliyin hüsnünü də, səsini də, nəfəsini də, nəğməsini də, sevgisini də alqışlayırdı. Doğma nəğmələrin gözəl ifasından razı qalan adamlar səhnənin önündə dayanıb xəfifcə baş əyən Kəkliyə əl çala-çala salondan çıxdı... Biz, iş yoldaşları da səhnəyə qalxıb gənc sənət fədisini alqışladığımız... O hələ də həyəcan keçirirdi. Mən onu iş otağıma dəvət etdim. Məqsədim boyun olduğum şəklimi ona vermək idi. Getdik. İş otağımın qapısını açıb Kəkliyi irəli buraxdım. Özüm də onun arxasınca içəri keçdim. İlk dəfə görüşdüyümüz tək qabaq-qənşər əyləşdik. Mən Kəkliyin oxuduğu şeirin müəllifiylə maraqlandım: – Kəlik xanım, oxuduğunuz şeir nə gözəldir! Kimindir o? – dedim. Kəlik qürurla: – Özümündür – dedi. – Siz ki, Savalanda çox gəzib dolaşıbsınız. Heç görürsünüzmü orda axan çayların ləpələrinin biri dinsin, o biri yox? Bu heç mümkün olan şey deyil! Mən də haçandır ki, bu sənət ocağında sizin aranızdayam. Şeirlə, nəğməylə, musiqiylə nəfəs alıram. Ona görə də sizin şeirlərinizdən ilhamlanıb bu sətirləri quraşdırdım. Axı burda şair olmayan da şair ola bilər – dedi. Düşündüm ki, Kəkliyə bu şeiri yazdıran öz sevgisidir! Sən sevginin qüdrətinə bax! O insanı müğənni də, şair də, bəstəkar da, rəssam da, memar da etməyə qadirdir! Mən qətiyyətlə: – Yox! Siz o sətirləri quraşdırmayıbsınız, yaradıb-

sınız! – dedim. Kəlik səmimiyyətlə: – Tərifiniz üçün sağ olun! – dedi. Mən ciddi: – Yox! Bu tərif deyil, həqiqətdir! – dedim, – Kaş bizim bəzi şairlər də sevgi haqqında belə gözəl şeirlər yazaydılar.

Sonra mən qabaqcadan arxasını yazdığım şəklimi Kəkliyə verdim. Qəribədir. Adam müsahibindən aldığı şəklin əvvəlcə üzünə baxar, sonra arxasına. Kəlik isə məndən aldığı şəklimin qabaqca üzünə yox, arxasına baxdı. Özü də başqa yazılardan əvvəl bir bənd şeiri şirin pıçıltılarla oxudu:

**Səsin dalğaların axarı kimi,
Özün dağ çayınan könül nəğmənlə!
Günəşli ömrünün baharı kimi
Arzun pardaxlansın hünər çeşmənlə!**

Sonra yenə şirin pıçıltılarla: – Nə gözəl yazıbsınız! Sağ olun! – Amin! – dedi və qalan yazıları oxudu. Şekli çevirib üzünə bir xeyli baxdı. Sanki ürəyindəki arzuları səssiz-səmirsiz bir-bir dilsiz şəkilə sadalayırdı. Birdən başını şəklin üstədən döndərüb mənə baxdı. Sanki şəklimi özümə tutuşdururdu...

Deyəsən ürəyində hansı qəti qərarasa gəldi. Mehriban-mehriban güldü. Şekli ehtiyatla yaraşılıq əl çantasına qoydu. Mən canıyananlıqla soruşdum: – Evdə kəklikotu çayı içdinizmi?

O nəzakətlə: – Xeyr! – dedi.

Mən təəccüblə: – Niyə? – deyə soruşdum.

Kəlik mənalı-mənalı güldü: – Yadigarı işlətməz-

lər, – dedi. – Saxlayarlar. Kəklükotu kisəsini mücrünün içində, gül ləçəklərini gündəliyin arasında.

Mən heyretlə: – Siz gündəlik də yazı bilərsiniz? – dedim. Kəkliyin qaşlarının düyünü açıldı. Əkiz qaşların hər biri ağ çöhrədə qara bir qələmə döndü. O şəstlə: – Bəli, yazıram! – dedi. – Kənddə ibtidai məktəb bitirmişəm. Ürəyimdə yuvalanan sözləri kağız üzərinə köçürə bilirəm. Mən təskinliklə: – Zərər yoxdur, – dedim. – Özünüz bilərsiniz ki, Milli hökumət Təbrizdə darülfünun da açıbdır. İşləyə-işləyə oxuyarsınız. Bunun həm sizin həyatınıza, həm də dünya görüşünüzdə çox xeyri olar. Qarşınızda geniş sənət üföqləri açılar. Siz axı hələ gəncsiniz! Neçə yaşınız var?

Kəklik mehriban-mehriban: – İyirmi! – dedi, – sonra utana-utana: – Bəs sizin neçə yaşınız var? Bilmək olarmı? – deyə məndən soruşdu. Mən zarafatla: – Mən artıq qocalmışam. İyirmi iki yaşım var – dedim. Kəklik mənim bu gözlənilməz cavabımdan uğunub getdi: – Sizin zarafatınızla ciddiliyiniz ayrı-ayrı hallar olsa da aralarında necə də səmimiyyət yaxınlığı vardır! Mehriban zarafatınız da məğrur ciddiliyiniz qədər xoşdur! Amma qocalmağınıza hələ çox qalır. Bir insan ömrü qədər çox! Siz gənclik sarayının ilk pilləsinə yenidən ayaq basmısınız! Oxumaq məsələsinə gəldikdə isə doğru deyirsiniz. Mən də elə o fikirdəyəm. Atalar "Dəvəçiyə dost olanın darvazası gen gərək" məsələni nahaq deməyiblər ki... Mən indi az-maz uğurlar qazan-

sam da yaxşı bilirəm ki, mahir sənətkar olmaq üçün mütləq ali təhsil almaq lazımdır! Dövrənlə ayaqlaşma bilməyən müğənninin nəğmələrinin səsi müasirləri olan dinləyicilərin qulaqlarına çatmaz – dedi. Mən qətiyyətlə: – Mən özüm də işləyə-işləyə darülfünunda ali təhsil almaq istəyirəm. Axı mən yeddinci sinfə qədər oxumuşam – dedim. Kəklik təəccüblə: – Doğrudan? Adam heç inana bilmir. Elə mənalı şeirlər yazanın yalnız yeddinci sinfə qədər oxumağına inana bilmir. Mən təvazökarlıqla: – Mənə elə gəlir ki, o şeirləri mən yazmıram. Həyat özü mənə diqtə edir. Mən isə adi münşi vəzifəsini yerinə yetirirəm. Axı ən böyük məktəb həyat özüdür – dedim. Kəklik təbəssümlə: – Deyəsən həyat sizə yaxşı dərs verib. Siz də həyatın bu yaxşılığını itirmək istəmirsiniz – dedi.

Mən məmnuniyyətlə: – Bəli! Mən bu barədə həyatdan çox razıyam – dedim.

Kəklik heyretlə: – Bəs onda darülfünunda oxumaq sizin nəyinizə gərəkdir? – dedi.

Mən inamla: – Həyatdan aldığım dərsləri darülfünunda dinləyəcəyəm mühazirələrlə naxışlamaq istəyirəm. – dedim.

Kəklik sevinclə: – Onda darülfünuna bir yerdə daxil olarıq, – dedi.

Mən hərətlə: – Yaxşı, Kəklik xanım! – dedim. Xiyabana çıxdıq. Təbriz axşamı qızıl ulduzlarla naxışlanmış nəhəng bir çətirə bənzəyirdi. Biz bu nəhəng çə-

tirin altında sabah yenə qaynar iş üstə görüşmək ümidilə ayrıldıq... Bəli! Kəkliyin uğurlarla dolu həyatı hələ qarşıda idi. Ali təhsil vüsəti, ailə səadəti, sənət şöhrəti gənc nəğməkara daha böyük sevinc, ıftixar, qürur gətirəcəkdi. Bu fədakar sənət qızının Savalan çayları qədər duru, saf, təmiz ömrü təzə çağlamağa başlamışdı. O zəfər nəğmələri oxuyan xalq ümmanına qovuşmaq üçün gündüzlü-gecəli sürətlə axırdı. Kəkliyin hərarətli sevgisi də hansı aşiqinsə heyran könlünü asanlıqla fəth edəcəkdi. Ancaq qatı zülmətə bürünüb yankilərin köməyiylə doğma diyarın sərhədlərindən içərilərə soxulan şah sərbazları qara gözlü gözəllərin ağ üzünə kölgə salan parıltılı sərnizələrilə bu təbii axarın yönünü öz xeyirlərinə dəyişdilər. Qönçə diləklərin azadlıq baharının mehriban nəfəsilə pardaxlanmasına aman vermədilər. Kəkliklərin Vətən ünvanlı nəğmələrini susdurmağa tələsdilər...

Tanış çadra

Qaranlıq bir gecə idi. Göz gözü görmürdü. Mən filarmoniyaya gedib masamın siyirməsindən əl yazmalarımı götürdüm. Xiyabana çıxdım. Heç onca addım atmamışdım ki, qarşıdan gələn qara çadralı bir gəlinlə rastlaşdım. Sanki bu gəlin Təbrizin vahiməylə dolu qara gecəsini özünə bürümüşdü. Gəlin mənə bir addım qalmış dayandı. Üzünü açdı: – Axşamınız xeyir! – dedi.

Kəklik idi. Mənə elə gəldi ki, onu ilk dəfə dərbənddə bu çadrada görmüşəm. O sonra bu çadranı başından götürsə də atmamışdır. Ehtiyat üçün saxlamışdır. Bəlkə elə məqam oldu ki, çadra da kara gəldi. İndi elə bir məqamdı. Kəklik qara çadranı qara zirehə döndərmişdi. Bu zirehin içində o hələ oxuya bilmədiyi nəğmələrlə dolu yanar ürəyini qoruyurdu. Bu eşidilməmiş nəğmələrdə qürur, hünər, namus, səadət, ümid rübabları qönçələnirdi.

– Axşamınız xeyr! – dedim. Ancaq o da, mən də açıq-aydın görürdük ki, bu axşam heç də xeyirli deyil. Başdan-ayağa qədər şərlə doludur. Bəli! İkimiz də birbirimizi dərinləndən duyurduq. Lakın ürəyimizin dərinliklərində qərq olmaq təhlükəsində qalan duyğularımızı üzə çıxarıb xilas etməyə cürətimiz çatmırdı. Mən Kəkliyə dedim ki, siz nahaq yerə evdən eşiyə çıxıbsınız. Görürsünüz ki, şəhər necə qarışıqdır. Hər dəqiqə xoşagəlməz hadisə baş verə bilər. Qayıdın evə, hələlik eşiyə çıxmayın. Bibinizin yanında qalın...

Kəklik yanıqlı bir ah çəkib: – Yox! – dedi. – Mən sizinlə vidalaşmağa gəlmişəm. Çox şükür ki, görə bildim. Sizdən sonra daha mən də Təbrizdə qala bilmərəm.

– Bəs haraya gedəcəksiniz? – deyə mən təşvişlə Kəklikdən soruşdum:

O: – Savalana! Doğma oylağa! Sizin mənə verdiyiniz şəklinizi də özümlə aparacağam! – deyə qürurla

səsləndi. Ancaq bu qürurda iftixar da, kədər də, həyəcan da, arzu da, nisgil də duyulurdu. Ocaqsız qaynar qazana bənzəyən şəhərin küçələrində çox dayanmaq olmazdı. Gecə nə qədər qaranlıq olsa da, nişanları itir-sə də, izlənənlərlə izləyənlər arasında gizli döyüşlər gedirdi. Vaxt var ikən bir yana çıxmaq lazım idi. Mən gecənin şəvə zülmətində qaralan əlimi Kəkliyin ağ mərmər parıltılı əlinə uzatdım. Lakin əlim havada asılı qaldı. Kəklik hıçqırıqla məni qucaqladı. Odlu dodaqlarını soyuq yanağıma toxundurub qaçdı. Yanağımda yaş duydu. Əlimi yanağıma vurdum. Yanılmamışdım. Yanağım islanmışdı. Bu, Kəkliyin iri, qara gözlərindən yanağıma düşən damcılar idi. Ancaq qərībədir. Bu göz yaşları yanağımda yanan odlu öpüşü söndürə bilmirdi. Sanki odla su arasında qalmışdım. Kəkliyin dalınca qaçımımı? Onu necə qurtarım? Hansı sığınacağa aparım? Yolda ikimiz də yaxalanmırıqmı? Mən tərəddüd içindən çırpınıb çıxmamış Kəklik qətiyyətlə uçmuşdu. Ürəyimdəki isti yuvası boş qalmışdı. Yalnız bir öpüş yadigara dönmüşdü. Təbrizin qaranlıq gecəsində mənim yanağımda Kəkliyin baxt ulduzuna dönən odlu öpüş! Bu öpüş Kəkliyin dodağında, mənim yanağımda əbədləşmişdi. Bu ulduzlaşan öpüş Savalanın şölə çəkən lələlərinin qara gözlərindən al yanaqlarına yuvarlanıb düşən şəh damllarından daha təmiz, saf, parlaq idi!

Mən çox dağlar dolaşdım, çox qayalar aşdım, çox kəkliklər dinlədim, ancaq gündəliyinin sətirləri qırılan

öz tələsiz Kəkliyimi unuda bilmədim ki, bilmədim. Hansı Kəkliyə baxdımsa öz Kəkliyimi gördüm, hansı Kəkliyə qulaq asdımsa öz Kəkliyimin səsinə eşitdim...

Başqa sayaq da ola bilməzdi. Axı həmnşə öz Kəkliyimin əksi gözlərimdə, səsi qulaqlarımda idi:

**Mehriban sevgimizdən
Nə küsək, nə soyuyaq.
Öləndə də bir ölək,
Bir məzarda uyuyaq...**

Bəli! Özü də, nəğməsi də, sevgisi də nağıla dönən bir gözəl vardı. Ancaq indi o gözəl hardadır? O gözəl necədir? Suallarına cavab verə bilmərəm.

ZİNDANDA AĞARMIŞ SAÇLAR

Seyid Cəfər Pişəvəriyə.

*Keşməkeşlə dolu həyat yolunda
Məslək nəşidirsə, sədaqət kövrək,
Qətiyyət, çəsarət, səbat yolunda
Çətin sınaqlarda bərkisin gərəkl!*

Həyatın saysız-hesabsız imtahanları vardır. Bu imtahanlar içərisində mühacirət, ayrılıq imtahanıdır. Bu ciddi imtahanda mühacirin Vətənə də, xalqa da, əqidəyə də münasibəti dönə-dönə yoxlanılır. Daha doğrusu, mühacirin ürəyində yaxşı-yaman nə varsa, hamısı onun davranı-

şında, baxışında, söhbətində açıq-aydın duyulur. Mühacirət həm mərd, həm namərd sifətləri doğru-düzgün əks etdirən böyük həqiqət güzgüsüdür. Bu güzgünün şəffaf səthinə bir dəfə baxan orda ümid də, dözümlü də, vüqar da görünür, təəssüflə də, gileylə də, qeybətlə də rastlaşır...

Vaxt vardı biz ana Vətəndə günəş dolu məramla yaşayırdıq. Ürəyimizi isidən bu ülvü məramın hərarətində xırda hisslər əriyib gedirdi. Hamımız müqəddəs bir günəşin qızıl tellərinə bənzəyirdik. Doğma Vətən mehinin sığalları altında can deyib, can eşidirdik. Sən demə həmişə çağlamayan büllur çeşmə də quruya bilərmiş. Sən demə həmişə əkilməyən qara torpağı da əlaq otu basa bilərmiş. Sən demə həmişə işləməyən zağlı kotan da pas ata bilərmiş. Mühacirətdə yaşayan insanların da taleyi belə çeşmələrin, torpaqların, kotanların taleyinə bənzəyirdi. Vaxtı ilə harada danışmaq, harada susmaq lazım olduğunu yaxşı bilən, hər sualın cavabını verməmişdən qabaq neçə dəfə ürəyində götür-qoy edən bu səngin insanların sanki indi dillərinin qaytanı qırılmışdı. Bu qaytana düzülmiş söz inciləri vəfa, ilqar, peyman, dəyanət, inam dənə-dənə qopub yerə səpələnirdi. Şikayətlə dolu ağızlar kiçik dəyirman oxşayırdı. Səmiyyəti suyu sovulan dəyirman elə bir ucdan dedi-qodu üyüdüb töküdü. Başçımız bu dedi-qoduları hər gün eşidirdi. Lakin qulaqardına vurub əhəmiyyət vermirdi. Bu dünyagörmüş inqilabçı bilirdi ki, doğma insanların mehriban ülfətini çulğamış bu dedi-qodular yaz səhər-

lərinin xəfif dumanlarını andırır. Səmiyyəti günəşi yeni bir hərarətlə doğanda bu dedi-qodular da öz başına əriyib gedəcəklər.

İranda Hafiz Şirazinin pərəstişkarları şairin əl boyda nəfis divanını ciblərində gəzdirərdilər. Keşməkeşli taleləri məhrumiyyətlərə uğrayanda kiçik divanı açıb böyük sənətkarın hikmətlərlə dolu misralarında fala baxardılar. Başçımız da hər gün bizi yanına çağırırdı. Sözü şeirdən, sənətdən salardı. Öz odlu nəfəsilə könlüldə öləlməyə başlayan ümid çirağını sönməyə qoymazdı. Çalışardı ki, ümid çirağı həmişə inamla yansın, şölələnsin, parlansın! Sonra cibindən Hafizin divanını çıxarırdı. Qəzəlləri rəvan oxuyardı, beytləri sərrast çevirərdi, mənaları dəqiq şərh edərdi. O, Hafizin sənətinə inansa da fala inanmırdı. Axı ölməz şairin özünün taleyi doğma Vətəndə divanın qara cildindən də qara idi. Sərvət dünyasında sənətə qiymət verən kim idi? Hafizin divanının şövə cildi başçımızın yumşaq əllərində par-par parlayırdı. Lakin bu bəstə boylu insanın öz əlləri divanın əprimiş varaqlarından da ağ idi. Sanki əllərinə nurani saçlarının işığı düşmüşdü. Bu saçlar qara zindanda ağarmışdı. Zindanın qaranlıq havasını ağartmaq üçün! Dustaqların könlünə nur saçmaq üçün! Bu əllər "Qəsri-Qacarda" siqaret kağızlarında neçə-neçə məqalə, xatirə, hekayə, povest, roman yazmışdı. Xışın kəvahini torpağın qatlarında işlədikcə parlayır. Bu əllər də ağ kağızlar arasında yazılar yazdıqca ağarmışdı. Bu əllər əyri xışdan yapışan əlləri azadlıq bayrağı ucaltmağa çağırmış-

dı. Bu əllər insanların rifahı naminə neçə-neçə fərman imzalamışdı. Biz bilirdik ki, bu hallar bizi dedi-qoduluqdan uzaqlaşdırmaq üçün maraqlı bir məşğuliyyətdir. Həm də Hafizin dühasına heyrətlə dolu bir məşğuliyyətdir!

Lakin dedi-qodular hələ də davam edirdi. Əks-sədası başçımızın qulağına da gedib çatırdı. Bir gün yenə də bizi yanına çağırırdı. Çox dalğın idi. Sanki dözümlü, vüqarın, inamın canlı mücəssəməsi olan bu insan birdən-birə yorulmuşdu. O daha nə Hafizin divanını açdı, nə də fala baxdı. Şikayət dolu baxışlarını narahat baxışlarda gəzdirərək qəmli bir rəvayət danışdı...

Bir məmləkətdə bir oğlanla bir qız sevişmişlər. Gənclərin həqiqət dolu fədakar məhəbbətləri qarşısında "Leyli və Məcnun" əfsanəsi də, "Yusif və Züleyxa" nağılı da, "Əsli və Kərəm" dastanı da yalan imiş. Bu əhvalatı saray adamları həsədlə qəddar hökmdara danışirlar. Duyğuları daşa dönmüş hökmdar istehzayla qımışır. O təmiz, incə, ülvi duyğulardan yoğrulmuş insan məhəbbətinə nəinki inanmır, hətta gəncləri lağa qoyur. Sonra xidmətçilərə əmr edir ki, sevişənləri onun hüzuruna gətirsinlər. Heç nədən xəbəri olmayan gənclər taxtda oturmuş zəhmli hökmdarın qarşısında yanaşı dayanırlar. Zalım hökmdar qan sağılmış gözlərini oğlanın məhəbbət oduyla alışıb yanan gözlərinə zilləyib rişxəndlə soruşur: – Oğlan, sən bu qızı çoxmu sevirsen? Bayaqdan hökmdarın qarşısında məğrur duran oğlan başını xəfifcə əyərək: – Bəli! – deyərək qürurla cavab

verir. Sanki o hökmdara eyhamla bildirir ki, sən kimsən? Nəçisən? Mən yalnız öz müqəddəs məhəbbətim qarşısında baş əyirəm. Sonra hökmdar qəzəbdən daha da qızarmış gözlərini qıza tərəf çevirərək xəbər alır: – Qız, sən bu oğlanı çoxmu sevirsen? Qız danışmır. Sanki hökmdarın qanla dolmuş gözlərindəki qəzəbin qırmızı kölgəsi qızın təbəssümlə işıqlanmış ağ çöhrəsinə düşür. O qızarıb. Bu qızartı ala gözləri dağ çeşməsi qədər duru olan qızın üzündə al həya tülünə çevrilir. Qız qara, parlaq, uzun kirpiklərini iri, ala gözlərinin üstünə endirir. Sanki gözlərinin dərinliklərində gizlətdiyi büllur məhəbbətini qəddar hökmdarın amansız baxışlarından qorumaq istəyir. Qız yalnız məğrur başını azacıq dik sinəsinə əyməklə öz ülvi məhəbbətini etiraf edir. Sonra gözlər təzədən baxışır. Sanki sevgililərin sərrast baxışları qısqanc hökmdarın qəzəbdən titrəyən göz bəbəklərinə atəş açır. Dəhşətdən böyüyən bəbəklər daha da alışıb yanır. Hökmdar üzünü itaətdə müntəzir dayanan xidmətçilərə tutub əmr edir: – Bunları dal-dala bağlayın, bir otaqda yerə uzadın, yemək-icməklərini kəsməyin ki, ölməsinlər, gerisinə sonra baxarıq, görək bunlar bir-birini necə sevir? Mən deməyincə açmayın! – Əlbəttə, hökmdarın bu əmri də yerinə yetirilir. Lakin gün keçdikcə can inciyir. Bədən keyidikcə, ağrıdıqca, sızladıqca sevgililər də dartınmaq, tərپənmək, çevrilmək istəyirlər... Bu gənclər başqa-başqa zindanlarda dustaq olunsaydılar həsrət dolu göz-

lərini kameranın dəmir barmaqlı pəncərəsindən azadlıq günəşinin doğacağı üfüqlərə dikib təşnə dodaqlarında görüş nəğməsi oxuyardılar. Bu gənclər aclığın, susuzluğun, yuxusuzluğun çətin imtahanlarından mərdliklə çıxıb sədaqətlə dolu ömür-günlərinin toplusunda "Dözümlü sevgi" dastanı yaradardılar. Bu gənclər bir-birindən ayrı düşüb dünyanın ən ucqar yerlərində yaşasaydılar tablayıb, təmkinlə gözlədikləri vüsalın gələcəyinə inanardılar. Halbuki, bu gənclərin ikisi də bir otaqda idi, həm də bir-birlərinə möhkəm-möhkəm bağlı idilər. Oğlan qəzəblənib o ki var, dartınır ki, mənfur ipləri bəlkə qıra bilsin. Hətta az qalır ki, öz içərisində bağırıqları qırılsın. Lakin lənətə gəlmiş iplər qırılmaz ki, qırılmaz. Qız dərdədən o qədər ağlayır ki, bəlkə daşa dönmüş ipləri göz yaşında yumşalda bilsin, çürüdə bilsin, dağda bilsin. Az qalır ki, zavallının özü öz göz yaşında boğulsun. Lakin iplər tərslikdən yumşalmır. Günlər beləcə keçir... Sevgililər isə əzab içində qovrula-qovrula qalır. Bir gün hökmdar başının adamlarıyla otağa daxil olur. Cərrah baxışlarıyla gənclərə nəzər salır. Artıq yaranın yetişdiyini görür. Xidmətçilərə əmr edir ki, daha kifayətdir. İndi sevgililəri açma bilərsiniz. Sallaqbiğ xidmətçilər hökmdarın qarşısında yanlarına salladıqları çırmaqlı qollarını lovğa-lovğa qaldırırlar. Azad məhəbbətin ucbatından dustaq olmuş sevgililərin əl-ayaqlarını açıb bir-birindən ayırırlar. Lakin xidmətçilər başa düşümlər ki, gənclər özləri çoxdan ayrılmış-

lar. Gördükləri müsibət, çəkdikləri əziyyət, duyduqları dəhşət sevən könüllərə sevginin, səmimiyyətin, sevincin nə olduqlarını unudurmuşdur. Bunu yalnız neçə-neçə ədalətsiz hökmlərin icrasına fitva verən qəddar hökmdar başa düşür. Azadlığa çıxan, lakin ayaqları yerləşdən, gözləri tamaşadan, könülləri hissədən yadırgayan sevgililər özlərinə gələndə biri məşriqə, biri də məqribə üz tutub qaçır. Bəlkə bir də sevdiiylə nə belə birləşib fəlakətə uğrasın, nə də təzədən sevdiiylə rastlaşıb xəcalət çəksin. Qəribədir, bu nəcib, fağır, sadəlövh gənclər aralarındakı inciklikdə hökmdarı deyil, özlərini günahkar bilirlər. Hökmdarın hökmünü deyil, özlərinin hərəkətini qəbahət sayırlar. Ona görə də qaçırlar ki... Yox! Onlar özləri qaçmırlar ki... Onları alovlu məhəbbətin tufanlı nifrəti dalğaları təlatümə gəlmiş məcrasında qova-qova ayrı-ayrı sahillərə atır... Sanki bu iplər gəncləri bir-birinə bağlayanda iki taleyi də birləşdirmişdi. İndi o iplər açılıb başqa-başqa səmtlərə düşəndə gənclərin ömür yollarını da ayırmışdır.

Bu dəhşətli rəvayətdə ibrətli bir həqiqət vardı. İnsanları qüribətə atan ayrılıq da zalım hökmdar qədər qəddardır. O nə dil qanır, nə ülfət bilir, nə məhəbbət duyur... İnsanların hissini də, fikrini də, baxışını da dəyişir. Axı göz görməsə ürək yanmaz, ağız deməsə qulaq eşitməz, arzu böyüməsə sinə genişlənməz... Vaxtı ilə Vətəndə azadlıq uğrunda gedən döyüşlərdə düşmən istehkamlarına atəş açan fədailərə "yalnız topların ağzından çıxan səslər

həqiqətdir" deyən bu cəsur, sədaqətli, müdrik inqilabçının ibrətli hekayəti sanki çiyinləri ətalət yüklü adamları silkələdi. Daha Hafızın əl boyda divanının saralmış varaq-ları arasına sığmayan arzuların taleyinin falına baxmağa ehtiyac qalmadı. Axı sinəsi şirinli-acılı nağıllarla dolu bu ellər ağsaqqalı öz uşaqlarına ibrət dərsi verən ataya bən-zəyirdi. Uşaqlar isə atalarından güclü adam tanımazlar. Yalnız ona inanarlar. Bu adamlar da öz başçılarına əvvəl-lər necə inanmışdırsa indi də elə inandılar. Sanki köhnə döyüşçülər özlərini bir də təzədən dərk etdilər. Keçib gəldikləri yola qürurla, iftixarla, həsrətlə baxdılar. Sonra gözlərini dolandırıb irəliyə boylandılar. Ana Vətənin əl edib öz doğma övladlarını köməyə çağırıldığını gördülər. Vətənə müqəddəs borclarını başa düşdülər, nə üçün ya-şadıqlarını yada saldılar, arzusunun mübarizəylə, yalnız mübarizəylə həqiqətə dönəcəyinə iman gətirdilər...

Dəzgahlar arasında

VƏTƏN PARÇASI

*Vətəndən gen düşəndə,
Saçıma dən düşəndə,
Necə dözüüm mən, necə,
Yadıma sən düşəndə?*

Proloq

Bir bahar gecəsiydi. Yaraşıqlı, ehtişamlı, tərəvətli şəhərdə hələ tamamilə tikilib başa çatdırılmamış nəhəng bir imarətin gələcək otaqlarından birində gənc bir qaynaqçı işləyirdi. O dəmir torbaları əlindəki məşəllə bir-birinə calaşdırdıqca ətrafa qığılımlar saçılırdı. Sanki yarıtikili otaqda yanğın törənirdi. Uzaqdan baxana elə gəlirdi ki, qaynaqçının dövrəsində dalbadal şimşək çaxır. Lakin şimşəyin sarı dalğaları qaynaqçının məğrur sinəsinə dəyib parçalanır, qaralır, sönmürdü. Qaynaqçı isə qaranlıqda hələ də işləyirdi. Sanki məşəllə şimşək arasında alovlu mübarizə gedirdi. Ancaq məşəl şimşəyi üstələyirdi. Çünki qaynaqçı məşəli ürəyinin oduyla yandırmışdı. O qaranlıqda öz ürək odunun işığına boyanırdı. Yaratmaq eşqiylə yanan qaynaqçı şəhəri də bu işığa bürümək istəyirdi...

Biz də Milli hökumət zamanı ürəyimizin odunu, gözümlərimizin nurunu, qolumuzun gücünü səfərbərliyə alıb, gündüz də, gecə də işlədik. Təbrizdə təzə karxanalar açıldı. Belə karxanalardan biri də yun parçalar toxuyan "Qələbə" karxanası idi. Müdiri də şair dostum İlham idi. Milli hökumətdən əvvəl İlhamın Təbrizdə kiçik bir emalatxanası var idi. O burda həm gündəlik ruzusunun bahasını qazanar, həm də illəri bəzəyən şeirlər yazardı. Sanki o şeir yazanda ocağın odu-alovu misralara hopardı. Öz yazdığı şeirin hərərəti şairin öz əllərini də yandırardı. İlhamın yanına söhbət etməyə, ülfət bağlamağa, şeir dinləməyə gələnlərin sayı sifarişçilərdən qat-qat artıq olardı. Emalatxananın yanında bir çayxana vardı. Çayçı şagirdi çayxana ilə emalatxana arasında bürünc sinidə düzülmiş armudu stəkanlarda pürrengi çay daşımaqdan yorulmazdı. O özü də hərdən emalatxanada ləngiyib İlhamın yanına gələn dostlarına oxuduğu şeirlərə qulaq asardı. İlham mübariz, xeyirxah, humanist bir insan idi. Şairdən kimi məsləhət, kimi kitab, kimi də pul almağa gələrdi. İlham gördüyü işlərin müqabilində kasıblardan bir şahı da almazdı. Şairin işi emalatxanada, şeiri həyatda insanları vətənpərvərliyə, azadlığa, xoşbəxtliyə çağırırdı. İndi isə... Nəhəng bir karxananın işgüzar, peşəkar, fədakar kollektivinin başçısı idi. Mən isə Təbriz Dövlət Filarmoniyasının müdi-

ri idim. İkimizin də işi başımızdan aşırıdı. Mən İlhamla yalnız "Yazıçılar cəmiyyəti"ndə iclas olandan olana görüşə bilirdim. O məndən yaşca xeyli böyük olsa da, aramız açıq idi. Bir-birimizdən gizli söz saxlamazdıq. Ülfətimizdə tərif də olardı, tənqid də! Təşəkkür də olardı, giley də! Zarafat da olardı, ciddiyyət də!

Bir gün filarmoniyanın işçiləri üçün parçalar sifariş vermək məqsədilə "Qələbə" karxanasına getdim. İlham məni öz təzə iş otağında köhnə təbəssümlə qarşıladı. Mən gəlişimin səbəbini müdirə dedim. Birdən İlhamın üzündəki təbəssüm yox oldu. Qaşları çatıldı, alını qırışdı, baxışları ciddiləşdi. Şair ehtirasıyla məni tənqid etməyə başladı: – Siz şairlər niyə zəhmət adamlarından yazmırsınız? Biri elə sən özün. Oturubsan filarmoniyada. Nəfəsini də musiqi ilə alırsan. Qabağında gözəl qızlar, qulağında tar, kaman, qaval səsi... Daha ilhamın sorağına düşmək gərək deyil. Axı ilham özü elə sənənin yanındadır. Belə yerdə şeir yazmağa nə var ki... Nə karxanalara gedirsən, nə zəhmət adamlarıyla görüşürsən. Həmişə ziyalılarla oturub durursan. Halbuki bütün maddi nemətləri yaradanlar zəhmət adamlarıdır! Sənənin isə hələ zəhmət adamları haqqında bircə şeirinə də rast gəlməmişəm. Görüşə gəldikdə isə gözəl şeirlər dinləməyə zəhmət adamlarının ehtiyacları ziyalılardan tələblərindən qat-qat çoxdur.

Düz sözə nə deyəsən? İlham haqlı idi. Biz zəhmət adamlarından uzaq düşmüşdük. Vaxtaşırı Vətən haqqın-

da təzə misralar qoşmaq, azadlığı tərənnüm etmək, böhtançılara cavab şeirləri yazmaq bizim bədii yaradıcılığımızda təkrar notlara çevrilmişdi. Halbuki bu zəhmət adamları barəsində canlı, tərəvətli, maraqlı əsərlər yarada bilərdik!

– Haqlısan! – dedim – dostum, ancaq mən də haqlıyam. Gərək sən bizi karxanaya dəvət edəydin, biz də gələydik. Zəhmət adamlarıyla görüşəydik. Konsert verəydik. Material toplayaydıq, şeir yazaydıq, nəğmə qoşaydıq...

Sonra öz-özümə düşündüm ki, indi ki karxanaya gəlmişəm, sexlərə də baxım, zəhmət adamlarıyla da görüşüm, buraxdıqları məhsulları da görüm.

– İlham! – dedim. – Gəlsənə bir sexləri gəzək. Sanki dostum da bayaqdan bu təklifimi gözləyirmiş. Yerindən qalxdı. Mən də durdum. Dəhlizdən keçəndə divarda karxananın qabaqcıl işçilərinin şəkilləri vurulmuş iri bir "şərəf lövhəsi" gördüm. Maraqlandım. Ayaq saxlayıb şəkillərə diqqətlə baxdım. Bu fədakar zəhmət adamlarının əksəriyyəti gənclər idi. Həm də çoxu qız idi. Hamısı mehriban təbəssümlə baxırdı. Sanki öz taleyindən razı idi. İlham hər şəknə haqqında mənə qısa-cə məlumat verdi. Sonra şəhadət barmağını başdakı yaraşlıqlı bir qız şəklinə tuşlayıb qürurla: – Bu qızı görürsənmi? – dedi – karxanamızın gözüdür. Özü də böyük bir sexin rəisidir. Naxış Rövsən!

Mən qızın şəklinə yenidən diqqətlə baxdım. Doğrudan da o sanki bu boyda karxananı iri gözlərinin şəfəqlərilə naxışlamaq istəyirdi.

İlham məni sexlərə apardı. Sən demə karxanadakı gözəl qızlar filarmoniyadakından qat-qat çox imiş. Dəzgahlar sazlanmış milli orkestr imiş. Özü də ürəyə yatan seçmə melodiyalar çalırmiş! Üzümü İlhama tutub dedim: – Qardaş! Filarmoniyada nə belə qaynar həyat, nə belə əlvan təranə, nə belə coşğun həvəs var! Əsl şeir yazmalı yer elə buradır. Sən isə haçandır bircə şeir də yazmamısan, şeirinin yolunu gözləməkdən az qalıb gözlərimizin qarası da saralsın!

İlham iftixarla dedi: – Bəs bu cəlalı kim yaradıb? Bu özü canlı şeir deyilmi? Daha kağız üzərində şeir yazmağa vaxt hanı?

– Yenə haqlısan! – dostum. Bu şeir deyil, dastandır! – dedim.

Təbrizli qızlar xaricdən gətirilmiş dəzgahların arxasında işləyirdilər. Ancaq xarici qızlar tək nərmə-nazik deyildilər, möhkəm idilər. Dünən azadlıq uğrunda vətən döyüşündə fədai olmuşdular, bu gün isə xalis yundan naxışlı, davamlı, sərfəli, lakin bir az kobud parçalar toxuyurdular. Zəhmətkeş insanın qabarlı əlləri tək bir qədər sərt olan bu parçalara Vətən parçaları deyirdilər.

Qızlar işləyə-işləyə bizə baxırdılar. Biz bir dəzgahın yanından keçəndə İlham qolumdan tutub məni saxladı. Dəzgahın arxasında qəşəng bir qız dayanmışdı. O

elə işləyirdi ki, ağ əlləri havada çırpınan göyərçin qanadlarına bənzəyirdi... Dostum mənə dedi: – Tanış ol, Naxış xanım Rövşən budur! Təkcə adı naxış deyil, özü də toxuduğu parçaların naxışdır! Mən qızın kiçik, kövrək, nazik əlini ovcumda ehtiyatla sıxdım. O şəkildəkindən daha gözəl, daha mehriban, daha şirin idi. Naxışın yaraşlıq alnında isti tər muncuqlandı... Dərhal hiss etdim ki, bu utancaq gözəl çox təvazökardır. Naxış gözlərini naxışlı ayaqqabılarına dikib sakit durmuşdu. Sanki naxışların ayaqqabılarına düz salınıb-salınmamasını indi yoxlayırdı. Birdən gözlərim dəzgahın yanında açıq qalmış qalın bir şeir dəftərinə sataşdı. Qoşa səhifədəki şeirlərdən ilkinin adı "Yeni həyat" idi. Mən dəftərlə maraqlandım. Yazılarına baxmaq üçün Naxışdan icazə istədim. O başını yuxarıya qaldırdı. Ağ üzünü çəhrayı təbəssüm bürüdü. Sanki qız bayaqdan üzünün təbəssümünü artırmaq üçün yerdə təbəssüm axtarırmış. İndi tapdığı təbəssümü üzündə mənə göstərirdi... Mən də Naxışın üzündə istənilən qədər təbəssüm görürdüm. Sanki Naxış bu görkəmdə canlı insan deyildi, babası Behzadın ilhamla yaratdığı nadir bir sənət əsəri idi! Qız mənə: – Buyurun! – dedi. Mən dəftəri götürüb əvvəl üzünə baxdım. Yuxarıda iri hərflərlə Nəzər Rövşən yazılmışdı. Varaqlamağa başladım. İlham mənə söz atdı: – Şair ki, şair! Harda olsa hər şeydən əvvəl şeirlə maraqlanırsan. Mən şair dostumun atmacasını cavabsız qoyub "Yeni həyat" şeirini oxudum:

Vətən sürudunun* od nəfəsilə
Üfüqlərdən əsən yel təzələndi.
Payızda ətirli yaz həvəsilə
Bülbül nəğmə dedi, gül təzələndi.

Şimşək şeir yazan ələ bənzədi,
Çay zənciri qıran dilə bənzədi,
Xalq sədləri yıxan selə bənzədi,
Çağlaya-çağlaya sel təzələndi.

Döyüş tarixini yıgıb beyninə,
Zəfər bayrağını alıb çiyinə,
Bayram paltarını geyib əyninə,
Oba təzələndi, el təzələndi.

Qardaş! Əzizləndi şairin xətri,
Dindi, səadətdən danışdı sətri...
Təzə nəğmələri çalmaqdan ötrü
Aşığın sazında tel təzələndi.

Min dastan yaratdı söz növrağıyla,
Baxdı, işıqlandı göz növrağıyla,
Bəli! Öz işilə, öz növrağıyla
Dəyişə-dəyişə il təzələndi.

Sanki arzusuna çatdı Günəş də,
Başından buludu atdı Günəş də,
Gecələr evlərdə yatdı Günəş də,
Pəncərələr boyu tül təzələndi.

*himninin

Göydən ələndikcə bərəkət yerə,
Daha da çoxaldı məhəbbət yerə,
Sanki sığal çəkdi təbiət yerə,
Bəzənə-bəzənə çöl təzələndi.

Qayğı da, dilək də, bar da, nemət də,
Sevgi də, inam da, yol da, ülfət də,
İnsan da, həyat da, söz də, sənət də
Yurdumuzda hər şey bil, təzələndi.

Şeir yeni həyatımızı alqışlayan əllərlə yazılmış bir sənət əsəri idi. Ancaq müəllifini tanımırdım. Bu imza-ya heç yerdə rast gəlməmişdim. Mən maraqla: – Nəzər Rövsən kimdir? – deyərək Naxışdan soruşdum. O başını aşağı saldı. Sanki yenə itirdiyi bir şeyi axtarırdı. Deyəsən tapdı. Başını qaldırdı. Bu dəfə qızın ağ üzündə çəhrayı təbəssümdən əsər-ələmət yox idi. Günəş gözlərində nisgilin qara kölgələri səhifələndirdi. Naxış əlimdəki dəftərə kədərlə baxıb qürurla dedi: – Atamdır!

Sanki qız bayaqdan itirdiyini indi dəftərdə tapmışdı. Mən qızın təbəssümlü gözlərinə yaraşmayan nisgilin qara kölgələrini dağıtmaq üçün inamla dedim: – Gözəl şeirdir! Atanız yaxşı şairdir! Heyf ki, tanış deyilik. Xahiş edirəm məni atanızla tanış edəsiniz! – Naxış danışmadı. Başını aşağı saldı. Sanki yenə itirdiyi ən nadir bir neməti axtarırdı. Mən isə intizarla gözləyirdim. Qız haçandan-haçana dedi: – Atam artıq həyatda yoxdur. Dörd ay bundan əvvəl həyatla vidalaşmışdır.

Başından birinci fikir keçdi. Naxışdan icazə alım. Dəftəri götürüm. Özümlə evə aparım. Səsini eşitmədi-

yim bir şairi ikilikdə dinləyim. İş otağını görmədiyim bir sənətkarın söz dünyasında səyahətə çıxım.

Başımdan ikinci fikir keçdi. Bəlkə qız mənə usburd* olub dəftəri vermədi. Axı ona bu dəftərdən ayrılmaq atasından ikinci dəfə ayrılmaq deməkdir!

Ancaq birinci fikir ikinci fikri üstələdi.

– Naxış xanım, olar – dedim – bu dəftəri özümə aparıb evdə oxuyum? Deyəsən qız mənim ülfətimdəki qayğıya, baxışimdəki etibara, səsimdəki qətiyyəyə inandı.

– Buyurun, aparın! – dedi.

Dəftəri döşümə sıxdım. İlhamla başqa sexləri də gözdük. Zəhmət adamlarıyla görüşdük, danışdıq, dostlaşdıq...

Mən göy dəftəri qoltuğuma vurub karxanadan çıxanda günəş də qırmızı boxçasını qucağına basıb şəhərdən uzaqlaşdı...

Bütün keçəmi Nəzər Rövşenin şeir dəftərinin ulduz- ulduz parlayan varaqları arasında əritdim. Nəzərin şeirləri bahar müjdəçisi bənövşələrə bənzəyirdi. Öz təzətər ətrilə özümü məst etsə də öz dərin mənasıyla yuxumu gözlərimdən qaçırırdı. Sanki misralar həsrət dolu dillərə dönüb danışdı: – Bizi oxu! – deyirdi. Ancaq kövrək misralar sanki qaranlıqdan, soyuqdan, əzabdan qorxurdu. Günəş işığı, günəş hərarəti, günəş qayğısı istəyirdi. Bənövşələr kola sığınan tək bu misralar da dəftərə söykənmişdilər. Lakin belə qala bilməzdi. Bu misralar əvvəl-axır sığınacaqlarını xalqın arasında tapmalı idi...

* arxayın

Birinci dəftər.

Səhər İlhamla zəng etdim. Dünən onun vasitəsilə bir zəhmət, bir sənət fədaisilə tanış olduğuma görə öz minnətdarlığımı bildirdim. Bu qızla, bu ata mənim nadir kəşfimdər – dedim.

– Sən hələ çox şeylər kəşf edəcəksən! – deyər İlham güldü. Mən dostumun eyhamını başa düşdüm. Ancaq özümü o yerə qoymadım. Naxışın telefona çağırılmasını xahiş etdim... Qızın məlahətli səsi Savalan çeşməsinin pıçılısı tək dəstəkdən qulağıma axdı.

– Bəli! Eşidirəm!

– Salam, Naxış xanım!

– Əleyküməsalam!

– Necəsiniz?

– Sağ olun! Yaxşıyam! Siz necəsiniz?

– Mən də yaxşıyam!

– Şükür!

– Atanızın şeirlərini məmnuniyyətlə oxudum. Bu şeirlər sənət aləmində nadir bir tapıntıdır. Sizin qoruyub saxlaya bildiyiniz bu poetik incilər xalqımızın şeir xəzinəsini daha da zənginləşdirəcəkdir!

– Çox şadam ki, atamın yazıları sizin xoşunuza gəlmişdir. Ancaq o dəftər tək deyildir. Tayı da vardır!

– Bəs tayı hardadır?

– Evimizdədir. Həm də o birinci dəftərdir, sizdəki isə ikinci...

Mən telefonda Naxışla vədələşdim ki, işdən sonra birlikdə onlara gedək. Birinci dəftəri də görüm. İş vaxtı qurtardı. Filarmoniyanın binasından xiyabana çıxdım. Qabağıma gələn ilk faytonu saxlatdırdım. Faytonçuya "Qələbə" karxanasına gedəcəyimi bildirdim. Fayton karxanaya çatanda Naxışın qapı önündə dayanıb məni intizarla gözlədiyini gördüm. Qızı çağırdım. Gəlib yanımda əyləşdi. Görüşdük. Ünvanını soruşub faytonçuya dedim. Faytonçu qamçısını havada oynatdı. Atlar götürüldü. Dörd küçə keçəndən sonra bir dərbəndə girdik. Naxışkilin evi bu dərbəndədə idi. – Çatdıq! – deyə qız faytonu yaşıl bir qapının qarşısında saxlatdırdı. Mən faytonçunu yola saldım. Naxış qapının qızıl suyuna salınmış tək parlayan sarı çaxçaxını bir neçə dəfə silkələdi. Qapı açıldı. Bizi hələ mehriban sifətində gənclik cizgilərinin izləri qalan nurani bir qadın qarşıladı. Qız hərətlə dolu qürurla:

– Tanış olun! Anamdır! – dedi. Mən əlimi qadına uzadıb adımdı dedim. O əlimi yumşaq ovcunda nəzakətlə sıxıb: – Xoş gəlmisiniz! Mənim də adım Surətdir! – dedi. Biz həyəətə keçdik. Havada ədvaların iyləri bir-birinə qarışmışdı. Burnumu plov ətri qıcıqlandırır. Bildim ki, Naxış mənim gəlişimin xəbərini anasına çatdırmışdır. O da tədarük görmüşdür. Daş pillələrdən qalxıb aynabəndli bir otağa daxil olduq. Otaq sadə, lakin səliqəli bəzənmişdi. Yerə salınmış əlvan bir Təbriz xalçası bütün döşəməni tutmuşdu. Küncdəki qara sandı-

ğın üstə nizamla yorğan-döşək yığılmışdı. Üzünə atlas örtük çəkilmişdi. Ləmələrdə təmiz çini qab-qacaq parpar parlayırdı. Ortadakı yemək masasının üstə tavandan yaraşlıq bir çilçirəq sallanmışdı. Divarlara dünyanın dahi rəssamlarından bir neçəsinin əsərləri vurulmuşdu.

Surət xala məhəbbət dolu səsle mənə təzədən: – Xoş gəlibsiz! Öz evinizdir! Xahiş edirəm utanmayasınız! İstədiyiniz yerdə əyləşin! – dedi. Sonra Naxış da götürüb deyəsən hazırlıq görməyə getdi. Qız otaqdan çıxarkən geri dönüb təbəssümlə mənə: – Darıxmayın, bu dəqiqə gəlirəm – dedi. Sonra qapı çərçivəsinin yanındakı ağ işıq düyməsini basdı. Başımın üstəki çilçirəqda sayrışan nur salxımlarının əksi divarlarda şölələndi... Mən gülə-gülə Naxışa: – Həmişə işıqlıqda! – deyə minnətdarlığımı bildirdim.

Ev sahibləri getdi. Mən əyləşmədim. Ayaq üstə nur şələləsi altında nadir sənət əsərlərinə tamaşa etməyə başladım. Sanki nəhəng bir sərgi salonundayam. Klassik rəssamların həmişəyaşar əsərlərinə baxıram. Ancaq doğrusu yaxşı baxa bilmirəm. Nur şələləsinin işıqlarından daha artıq bu sənət əsərlərinin əlvan şəfəqlərindən gözlərim qamaşır. Böyük sənətin ecazkar qüdrətinə heyran qalırım. Sanki burda yanaşı dayanmış portretlər adi şəkillər deyil, canlı insanların özləridirlər. İndicə dinib danışacaqlar, nə isə deyəcəklər. Bircə nəfəsləri çatışmır. Eh! Nə olsun! Onlar öz gözlərinin, qaşlarının, dodaqlarının, hətta üzlərinin kiçik bir cizgisinin don-

muş, lakin hərəkət edən tək görünən əlamətilə sənə nəşə deyir. Ancaq rəssam bu kiçik cizgini aydın, canlı, doğru vermək üçün böyük sənət yolu keçməli olmuşdur. Günlərlə, aylarla, illərlə yaradacağı surətin yaxın həmdəminə çevrilmişdir. Qaynar həyatdan sonra donmuş, rəsmdə yaşayacaq insanın həm zahiri, həm də daxili aləmini əvvəlcə öz baxışına, ürəyinə, ilhamına köçürmüşdür. Başqa sözlə desək, bütün tərcümeyi-halını diqqətlə səhifə-səhifə oxumuşdur. Bu haqda bir lirik-epik poema yazmaq istəmişdir. Elə bir poema ki, misralarından nə artıq bir nöqtə, nə əskik bir vergül olsun! Sualı da, nidası da yerində qoyulsun! Sanki mənzərələr də adi lövhələr deyil, böyük bir təbiətin kiçik, lakin canlı bir parçasıdır. İndicə uçan quşlar oxuyacaq, səsləri ətrafa yayılacaq. Qüruba doğru əyilən günəş batacaq. Füzə göylərdə almas dənələrinə bənzəyən ulduzlar doğub şölələnəcək. Yaşıl yarpaqlar ağ ulduzlara qüdsiyyət, ülviyyət, tərəvət nəğmələri oxuyacaq! Sanki rəssam bu lövhələri yaradarkən özü də ana təbiətin füsunkar qoynunda yaşamışdır. Səhəri burda qarşılayıb, axşamı burda yola salmışdır. Hər çağın öz rəngini görmüş, öz havasını udmuş, öz əlamətini duymuşdur. Təbiətin bakirə boyalarına ürəyinin odunu, gözlərinin işığını, zəhmətinin mayasını qarışdırmışdır. Sonra al-əlvən təbiəti xəyalının uçduğu uğurlu yollarla sənət dünyasına gətirmişdir. Ancaq nə təbiətdən, nə cəmiyyətdən uzun, gərkin, halal əməyinə haqq ummamışdır.

Uzaqgörən gözlərinə şöhrət kölgəsi düşməmişdir. Yoxsa zəngin firçasının parlaq boyaları tutqun kölgələrin arxasında itə bilərdi. Qarşımdakı portretlərə, lövhələrə, mənzərələrə dönə-dönə baxıram. Yenə də doymuram. Bu sənət əsərlərində sadəlik böyüklüylə, cüzi bütövlüylə, təmkin-siqlətilə canlanmışdır! Bəli! Hər təbəssümlü gözdə fərəhli bir ürək! Hər dalğın üzdə dumanlı bir xəyal, hər qırıxıq alında çarpaşlıq bir tale var! Hər dəndə bir zəmi, hər qətrədə bir ümman, hər zərrədə bir günəş var!...

Şəkillərin hamısına baxa bilmədim. Naxış otağa girib:

– Buyurun! Bu da birinci dəftər! – deyə əlindəki ümumi dəftəri mənə verdi. Sonra üzr istəyib yenə də anasına kömək etməyə getdi. Mən bir stul çəkib yemək masasının kənarında əyləşdim. Səbirsizliklə dəftəri varaqlamağa başladım. Sanki möhtəşəm bir sənət qəsri-nin füsunkar bir yolunu başa vurmamış, ecazkar bir yoluna qədəm basdım. Şeirləri oxumağa başladım. Birini, ikisini, üçünü oxudum. Yox! Dəftərdən ayrılmaq mümkün deyildi. Elə bir nəfəsə oxuyub başa çıxmaq istəyirdim ki, qabaqda Surət xala, dalda isə Naxış otağa daxil oldular. Şərqlilərin qonaqpərvərliyi dünyada məşhurdur. Ancaq azərbaycanlılar evlərinə ilk dəfə gələn qonağın xidmətində əldən-ayaqdan gedirlər. Mən də bu evə ilk dəfə gəlmişdim. Ancaq ev sahiblərinin zəhmətə düşməklərinə razı deyildim. Ona görə də mənə göstərdikləri pəziralıq üçün Surət xalaya minnətdarlığı-

mı bildirib Nəzər Rövşən haqqında danışmasını xahiş etdim. O yeməkdən sonra hamısını danışacağına söz verdi. Surət xalanın əlində gətirdiyi bürünc sinidə plov yığılmış üç çini nimçə, ayran doldurulmuş bir qrafın, göy-köyerti, mer-meyvə vardı. O sandıqdan qatı açılmamış əcər bir süfrə çıxarıb masanın üstünə saldı. Sonra süfrəni hazırladığı nemətlərlə bəzədi. Plov qalanmış nimçələrdən birini mənim, birini Naxışın, birini də öz qabağına qoydu.

Mənim payımın həm düyüsü, həm də xuruşu çox idi. Başa düşdüm ki, bu mehriban qadın mənə xüsusi qayğı göstərir. Nədənsə əlimi plova uzadanda yadıma kəndimiz, nənəm, xalam düşdü... Ah çəkdim. Surət xala sanki diksindi. Dərhal nigarançılıqla: – Niyə ah çəkdiyiniz? – deyə məndən soruşdu. Mən həsrətlə: – Heç, xalam yadıma düşdü. O da yaxşı plov bişirir – dedim. Surət xala nigarançılıqdan çıxıb dərindən nəfəs aldı. Sonra məhəbbətlə: – Mən də sizin xalanız! Yoxsa mənə xalalığa qəbul etmək istəmirsiniz? – deyə gülümsədi. Mən inamla: – Siz xaladan da mehribansınız! Ancaq xalama yazmışam ki, Təbrizə gəlsin. Onsuz işim keçmir. Gələn kimi sizi tanış edəcəyəm – dedim.

Surət xala maraqla: – Kəndiniz haradadır? – deyə məndən soruşdu. Mən qürurla: – Savalan ətəyindədir! Adı da Çanaxbulaqdır! – dedim. Surət xala mehriban-mehriban: – Eşitmişəm! – deyib otağın pəncərəsindən fənkirli-fikirli harasa baxdı...

Zəfəranlı plovu yedik. Üstündən ürək sərinlədən nanəli ayran içdik.

Süfrə yığışdı. Surət xala mənim intizarla yüklənmiş gözlərimin ona dikildiyini görüb öz ömür yoldaşı haqqında həzin-həzin danışmağa başladı. Sanki Surət xalanın yaraşlıq ağzı kiçik patefon, üstəki sağlam ağ dişləri sədəf iynə, qızılgül yarpağına bənzəyən dili isə bir qırmızı val idi. Bu val aramla hərləndikcə əlvan taleli bir ailənin tərcümeyi-halından danışdı. O dedi ki, günəş odu, ay işığı, dəniz nəğməni zaman-zaman qoruyub saxladığı tək mən də öz könlümdə şirinli-acılı xatirələrimi yaşatmışam. Məlum oldu ki, Nəzər Rövşən öz kiçik külfətilə əvvəllər Ərdəbildə "Çeşmə başında" yaşayırmış. Surət xala həm hanalarda toxuduğu xalçalarda, həm də əl işlərində gözəl naxışlar saldığı üçün Nəzər Rövşən öz ilk övladı olan qızının adını Naxış qoyubmuş. Sanki minnətdar ər sevimli qadınından bir qız övladı hədiyyə alıb, sonra ömür yoldaşının sənətinə hörmət olaraq Naxış sözünü öz ciyərpərasına əbədi töhfə veribmiş.

Nəzər Rövşən xüsusi təhsil görməyibmiş. Yalnız öz çalışqanlıığı sayəsində yazıb oxumaq öyrənibmiş. Klassik şərqi poeziyasının gözəl nümunələrini əzbər bilirmiş. Söhbətlərində gətirdiyi misalların çoxu da şərqi poeziyasından imiş. Nəzərin "Ala qapıda" bir çayçı dükkanı varmış. Bu çayxana yol qırağında tikildiyindən həmişə dincələn kəndlilərlə dolu olarmış. Kəndlərdən

gələnlər də, kəndlərə gedənlər də bu çayxanada nahar edər, çay içər, qəlyan çəkərmiş. Nəzər Rövşən özü rövşənfikir olduğundan azadxahlara rəğbət bəsləyərmiş. Kəndlilər Nəzəri məhrəm bilib bütün dərdlərini, sirrlərini ona danışmışlar. Nəzər mülkədarların əmrilə döyülüb, torpağı əlindən alınan, suyu kəsilən, heyvanı öldürülən kəndlilərin qabağına düşüb divanxanalara gedərmiş. O qəddar vəzifə sahiblərinin üzünə ittiham oxuyub ağalarla əlbir olduqlarını tutarlı dəlillərlə ifşa etməkdən çəkinməmiş... Sən demə yerli hökumət də Nəzər Rövşəndən şübhələnirmiş. Çayxananı nəzarət altına alıbmiş. Hələ gizli məmurlar evini də güdürmüş... Surət xala xatırlayırdı ki, həmişə evlərinin həndəvərində qara, uzun, arıq bir adam vurnuxurmuş. Özü də o qədər büzüşübmiş ki, sanki sıxıb suyunu çıxarıblarmış. Sifəti çopurlarla dolu imiş. Sanki başını arı pətəyinə basıblarmış. Sifətinə qonan arılar qoymayıblarmış ki, sancmadıqları salamat bir yer qala. Nəhayət Nəzər Rövşənin kimlərə arxalandığından, hansı yolla getdiyindən, necə cəsur olduğundan vahiməyə düşən yerli hökumət onu Təbrizə-gözcəbağına sürgün edir... Nəzər Rövşən Təbrizə gəldikdən sonra bir mətbəə açır. Həm klassik, həm də müasir şairlərin kitablarını nəfis şəkildə buraxır. Qərribə də olsa öz şeirlərini çap etmir. Heç kim də onun şair olduğunu bilmir. Hətta illərlə onunla bir yastığa baş qoyan Surət xala da ərinin şairliyindən xəbər tutmur.

Nəzərin şairliyi haqqında Naxış danışıdı: – Atam işdən yorğun-argın kəlib şam elədikdən sonra öz otağına çəkilərdi. Biz elə bilərdik ki, kişi istirahət edir. Sən demə o istirahət etmək əvəzinə şeir yazırmış. Mən gecələr həyəət çıxanda atamın otağında lampa işığında nəsə yazdığını pəncərədən görmüşdüm. Ancaq nə yazdığını ondan soruşmamışdım. Bir gün anam dayımgilə getmişdi. Otaqları mən təmizləyirdim. Atamın otağını səlqiyyəyə salanda xalça üstə yazılı bir varaq gördüm. Əyilib götürdüm. Şeir idi. Özü də ana dilimizdə yazılmış gözəl şeir! Mən onda Ərdəbildəki qız mədrəsəsinin son sinfində oxuyurdum. Atamın masasının siyirməsini açıb şeiri qoymaq istədikdə gözümə başqa bir yazılı varaq da dəydi. Varağı qaldırdım. O da şeir idi. Əvvəl oxuduğum şeirdən daha gözəl idi. Şeirləri siyirməyə qoydum. Atamın şeir yazdığını nə özünə, nə anama dedim. Heç yaxın qohumlarımızın yanında da ağzımdan qaçırmadım. Atam sonralar da gecələr şeir yazırdı. O şeir yazanda mən nə gözə görünər, nə də səs salardım. Bir dəfə evimizdə söhbət şairdən, ilhamdan, şeirdən düşəndə atam demişdi ki, ilham qonmağa yer axtaran qanadlı quşa bənzəyir. Çiyinə qonanda gərək qətiyyətlə hürkütməyəsen. Əksinə, qayğı göstərəsen, yoxsa hürkütəsen qaçar. Allah bilir, bir də haçan gələr...

Atamın ilham haqqında dediyi bu obrazlı ifadə mənim xatirələrlə dolu könül otağımın əbədi sakini oldu... Ancaq ondan soruşmadım ki, ağa can, bəs sənə ilha-

mın haçan gəlir? Bu sualı özümə qəbahət sandım. Düşündüm ki, atam bu işi gizləndə görür, elə gizləndə də qalmalıdır. Ancaq daha böyük qəbahət etdiyimi nə atama, nə anama, nə də dayıma bildirdim. Bu qəbahət atamdan gizli onun şeirlərinin üzünü səliqəylə iki ümumi dəftərə köçürmək idi. Dəftərlərin birini Ərdəbildə, birini isə Təbrizdə yazıb doldurdum. Ancaq bu qəbahət həyatda məhəbbət, nəzakət, sədaqət, sənətdə isə həqiqət, şeiriyyət, tərəvət oldu. Axı atamın yoxluğundan sonra onun öz əlyazmaları da yoxa çıxdı. Evi ələk-vələk elədik. Lakin bircə əlyazmasını da tapmadıq. Ana-bala bu sirr qarşısında donub qaldıq, yadıma atamın: – Ən böyük kəşfiyyatçı xəyal, ən zəngin xəzinə ürəkdir! – sözləri düşdü. Atam deyirdi ki, o şair xoşbəxtkdir ki, kitabları bir-birilə mağazalarda deyil, oxucuların evlərində görüşə. Ancaq öz kitabı nə işıq üzü gördü, nə də dediyi sınaqdan çıxdı...

Atam işgüzar, mübariz, xeyirxah adam idi. Həyatda elə adamlar var ki, öz işlərinin xətrinə yaltaqlığı boyunlarına götürürlər. Yaltaqlığın bütün ağırlıqları altında əzilirlər. Bilirsən ki, bu adamlar yaltaqdırlar. Elə adamlar da var ki, özlərini layiq olduqları səviyyədən yuxarı tuturlar. Sanki alçaq dağları bəyənəməyib uca dağlarla yanaşı durmaq iddiasına düşürlər. Ancaq baş hara, dağ hara? Bilirsən ki, bu adamlar lovğadırlar. Bəs həm yaltaqlıq, həm lovğalıq edən adamlara nə deyəsən? Bax! Atam belə adamlara ikiqat nifrət edirdi...

Mən maraqla: – Atanızın xəstəliyi nə idi? – deyərək Naxışdan soruşdum.

– Biz Ərdəbildən Təbrizə köçdükdən sonra atam bir mətbəə açdı. Həm klassik, həm müasir şairlərin əsərlərini çap etməyə başladı. Bu mətbəədə nəfis tərtibatla buraxılan kitabları tanış-tanışa, dost-dosta, qohum-qohuma hədiyyə aparırdı. Atam Təbrizdə də bizdən gizli şeirlər yazırdı. Bayaq dedim ki, atamın şeirlərini dəftərlərin birinə burda köçürmüşəm. Nədənsə o öz şeirlərini nə üzə çıxarırdı, nə də çap edirdi... Atam tənqəfəslik xəstəliyinə tutulmuşdu. Belə gözəl ab-havası olan bir şəhərdə kişiyə hava çatırmırdı. Günəşli bir yay günündə atam dünyadan köçdü. Qəribədir, əvvəllər xəstələri həyatdan qanlı-şaxtalı qış aparırdı. İndi isti, quru, sakit iqlimli yay! Yayın bürkülü havası xəstəlikləri daha da şiddətləndirir. Yayın sarı nəfəsinin odunu söndürməyə təbiətin yaşıl nəfəsinin də gücü çatmır. Çünki təbiətin yaşıl nəfəsini insanlar özləri zəhərləyiblər...

Mən qıza təsəlli vermək məqsədilə: – Həyatdakı həm şüurlu, həm də kor-təbii qüvvələri ana təbiət özü yaradır. Ancaq bəzən bu qüvvələr arasındakı müvazinət pozulur. Hər müşkülə qalib gəlməyə qadir olan şüurlu insan kor-təbii qüvvələr qarşısında acizləşir. Təbiətin hələ də sirri açılmamış bu təzadlı əməllərinin mahiyyətini dərk etmədən məğlub olur. Bu zaman insan fikirləşir ki, ana təbiətin nəyə görə ondan xoşu gəlmir, ya da acıq çıxır. Yox! Heç də belə deyildir. Ölüsünə də di-

rilərin həsəd apardıqları unudulmaz bir insanın dünyamızdan getməsinə ana təbiət yana-yana təəssüf etməyə bilməz! – dedim.

Naxış mənim son sözlərimdən ürəklənərək: – Təbiəti bilmirəm, ancaq atamı tanıyanların hamısı onun ölümünə doğrudan da hayıfılanır – dedi. Mən də təəssüflə qıza: – "Yeni həyat" şeirindən məlum olur ki, atanızın Milli hökumətə münasibəti yaxşı imiş – dedim. Naxış səmimi etirafla: – Milli hökumət atamın arzuladığı hakimiyyət orqanı idi. Atamın yazıları içərisində Milli hökumətin gəlişini alqışlayan şeirlər çoxdur. Ancaq təəssüf ki, başqa yazılar tək bu şeirlər də hələ işıq üzü görməmişdir! – dedi. Mən əlimdəki dəftərə baxdım. Düşündüm ki, bu iki dəftər sazaqlı payız gecələrində bahar həsrətli nəğmələr oxuyan bir durnanın qoşa qanadına bənzəyir. Lakin bu durnanın kövrək nəğmələrini nə yuvada, nə də havada eşidən olub. O intizarla gözlədiyi baharın ilk addım səslərini duycaq son nəğməsini oxuyub qoşa qanadıyla uçub əbədiyyətə kedib. Fəqət özü də duymadan xoşbəxtlikdən qoşa qanadının əksi doğma yuvasında qalıb.

Mən dəftəri götürüb qalxdım. Naxış məni həyət qapısına qədər müşayiət etdi. Evə gəldim. Nəzərin birinci dəftərindəki şeirləri də diqqətlə oxumağa başladım. Bu əsərlər də məni heyran qoydu. Səhər işdən nüfuzlu bir qəzetin redaktoru olan yazıçı dostuma zənk edib Nəzər Rövşən haqqında ətraflı danışdım. O məs-

ləhət gördü ki, Nəzər Rövşənin şeirlərindən üçünü seçib kiçik bir müqəddimə ilə redaksiyaya təqdim edim. Sonra əlavə edib dedi ki, yaxşı olardı ki, elə müqəddiməni də özün yazasan. Mən dostumla razılaşdım. Dediklərinə əməl etdim. Ancaq yenə ürəyimin narahat olduğunu duydum. Bildim ki, o da Nəzər Rövşən haqqında bir neçə poetik söz demək istəyir. Dolan ürək boşalmalıdır! Mənim də ürəyim boşaldı. Nəzər Rövşən haqqında bir şeir yazıb hazırladığım materiallarla birlikdə redaksiyaya göndərdim.

Aylı gecədə

Aradan iki gün keçdi. Səhər təzəcə iş otağıma daxil olmuşdum ki, masanın üstəki telefon cingildədi. Zənk vuran Naxış idi. Salamlaşandan sonra dedi ki, anam sizi bu gün şam yeməyinə dəvət edir. Deyəsən həmyerlisi könlünə düşüb. Xahiş edirəm gələsiniz. Mən qıza mütləq gələcəyimi bildirdim. Axşam Naxışgile ketdim. Üçümüz bir yerdə şam elədik. Sonra Surət xalla süfrəni yığışdırdı. Boş qab-qacağı mətbəxə apardı. Naxış da getdi. Ancaq tez qayıtdı. Əllərində gətirdiyi bürünc sinidəki meyvə dolu qabları bir-bir götürüb səliqəylə masa üstə düzdü... Gözlərim çini nimçədəki yuyulmuş şaftalılara sataşanda yadıma bir əhvalat düşdü. Mən hər axşamüstü işdən çıxıb evə gedəndə dərbəndin başında bir gəncin səbətdə şaftalı satdığını görürdüm.

Hər dəfə də şaftalıdan iki kilo çəkdirib kağız torbaya yığdırardım. Pulunu verib yola düzələrdim. Artıq şaftalının qiymətini əzbərdən bilirdim. Gənc əlini şaftalılara uzadanda, mən də əlimi cibimə salıb qiyməti qədərində pul çıxarardım. Bir dəfə gəncə yenə iki kilo şaftalı çəkirdim. Torbaya yığdırıb məlum qiyməti qədərində pul verdim. Gənc pulları aldı. Ancaq cibinə qoymadı. Əlində saxladı. Yazıq-yazıq üzümə baxdı. Mənim təəccübləndiyimi görüb dodağının altında yavaşca: – Bilirsinizmi ağa, şaftalı bahalaşıbdır – dedi. Mənim təəccübüm heyrətə çevrildi. – Dünən şaftalını bu qiymətə satmırdınmı? – dedim.

Gənc utana-utana: – Düz buyrursunuz ağa, dünən ələydi. Bu gün bahalaşıbdır – dedi.

Özümü saxlaya bilməyib: – Mənə ağa demə, mən ağa deyiləm. Yoxsa əsl ağalar şaftalını da Amerikaya ixrac edirlər, – dedim. Bu zaman arxamdan bir gülüş dalğası keçdi. Sən demə, yoldan ötənlər bizim söhbətimizə qulaq asırmışlar. Gənc udquna-udquna: – Vallah, ağa, bilmirəm. – dedi. Mən şaftalının qiymətinin qalacağını da ödəyib evə yollandım. Sonralar o gənci daha dərbənd başında görmədim. Mən şaftalı əhvalatını Naxışa danışdım. O güldü. Surət xala də mətbəxdən gəldi. Yazıq arvadın əhvalatdan xəbəri yox idi. Yalnız qızı güldüyü üçün o da güldü... Naxış əhvalatı anasına danışdı. Surət xala mənə Ərdəbildəki meyvə bağlarından söhbət açdı. Dedi ki, Nəzərin yaxşı bağbanlığı

da vardı. İstədiyi ağacların sorağına düşər, şitilini gətirib bağda əkərdi. Hər ağacın, pöhrənin, budağın qayğısını çəkərdi. Sonra başqaları bizim bağın ünvanını öyrənərdilər. Gəlib Nəzərin səriştəylə becərdiyi ağacların şitillərindən əkmək üçün öz bağlarına aparardılar. Biz məlum səbəblərə görə Ərdəbildəki evimizi tərk edəndə bağımız da əlimizdən çıxdı... Surət xala bir an xəyalda getdi. Nə düşündüsə, üzünü Naxışa tutub: – Qızım, şairi bir bağa aparsana! – dedi. Naxış – Məmnuniyyətlə! – deyib qabağa düşdü. Evdən çıxdıq. Sən demə evin dalındakı həyətdə xudmani bir meyvə bağı varmış. Bağa girdik. Ay doğmuşdu. Yaşıl yarpaqlar arasında büllür işıq salxımları parlayırdı. Sanki isti yay gecəsində göydə əriyən ulduzların şəffaf damlları yarpaqlar arasına səpələnmişdi. Yerdə ağaclar arasında isə dörd ulduz parlayırdı. İki ulduz qarşısındakı iki ulduza baxırdı. Özü də kirpik çalmadan, diqqət yayındırmadan, yana çevrilmədən baxırdı. Sanki ulduzları yarpaqlar arasındakı ulduz tünlüyündə itirəcəyindən qorxurdu. Ancaq bağ da öz gözəlliyilə mənə özünə çəkirdi. Bağa baxdım. Doğrudan da hər ağacda şair bağbanın əlinin məharəti, tərəvəti, hərərəti duyulurdu. Budaqlarda yanan şaftalılar toy keçəsinin şölələnən çıraqlarına oxşayırdı.

– Buyurun, bu da şaftalı! Qurbandır sizə ağacıyla! – danışan Naxış idi. Qıza baxdım. Ağ donlu gəlinə oxşayırdı. Bircə başının çələngi çatmırdı. Yox! Yox! Çələn-

gi də var idi. Ancaq qeyri-adi idi. Naxış şaftalı ağacının altında mənimlə üzbəüz dayanmışdı. Ağacın çarpaz budaqları qızın başı üstə əyilmişdi. Zümrüd yarpaqlar arasındakı şaftalılar iri yaqut parçaları tək qızarırdı. Bəli! Sanki Naxışın başına əlvən bir çələng qoymuşdular. Əfsus ki, bu çələngi özü görə bilmirdi. Yalnız mən bu çələngə heyran-heyran baxırdım. Ayın ala gözlərindən çələngin üstə yağan çəhrayı işıq Naxışın güllü başmaqlarından süzülüb yaşıl çəmənə hopurdu. Sanki nur seli qızı ağışuna alıb aparmaq istəyirdi. Ağacların yaşıl çətri isə qoymurdu. Naxışa elə gəldi ki, mən bayaq dediyi sözləri eşitməmişəm. Bir də səxavətlə:

– Buyurun, bu da şaftalı! Qurbanı sizə ağacıyla! – dedi. Ancaq mən şirin sözlü gözəllik mücəssəməsini qoyub dilsiz şaftalı ağacına baxmaq istəmirdim. Elə Naxışı süzürdüm. Deyəsən qız mənim yoxlayıcı baxışlarımdan narahat oldu. Ağılığıyla Ay işığından güclə seçilən kiçik əllərini saçında, yaxasında, çiyində gəzdirdi. Elə bildi ki, onda bir qüsür görmüşəm. Ona görə də uzun-uzadı ona baxıram. Ancaq Naxışda iynənin ucu boyda da qüsür yox idi. O elə anadangəlmə gözəl idi. Naxış özündə bir qüsür tapmayıb deyəsən mənim nə üçün ona baxdığımı başa düşdü. Ancaq özünü bilməməzliyə qoydu. Üzünü Aya çevirdi. Qəribədir. İndi o Aya baxırdı, mən isə ona. Şaftalı tamam yaddan çıxmışdı. Birdən mənə sarı döndü. Mən yenə də qızın gözlərinə baxdım. Bu gözlər heç də bayaqkı gözlər de-

yildi. Mənə tanış olsa da dəyişmişdi. Daha da dərinləşmişdi, iriləşmişdi, şəfəqlənmişdi. Ayın nuruyla dolmuş bir cüt piyaləyə bənzəyirdi. Mən bu dəfə gözlərimdəki heyrəti ürəyimin atəşilə əridə bildim. Naxış ağ bayram şamını andıran şəhadət barmağını asta-asta sağ gicgahına vurub mehriban-mehriban dedi: – Mən sizin haradasa Ay haqqında şeirinizi oxumuşdum. Doğrusu, şeir xoşuma gəlmişdi. Hətta əzbərləmişdim də. Hələ də yadımdadır. İstəyirsiniz oxuyum. Amma yox! Oxuyaram! Şairin şeirini kim oxusa da, özünün oxuduğu qədər maraqlı ola bilməz! İstərdim o şeiri siz özünüz oxuyasınız! Həm mən dinləyim, həm də şeirin qəhrəmanı! – O yenə üzünü Aya çevirib dedi: – Bax görürsünüzmü, Ay özü də intizarla sizin o şeiri oxumanızı gözləyir! Demək o da mənim təklifimə şərikdir. Mən Naxışın zarafatına cavab olaraq zarafatla dedim: – Mən təslim! Axı siz ikisiniz, mən isə tək. Əlbəttə, az çoxa tabe olmalıdır!

Naxış gülə-gülə dedi: – Ancaq həmişə yox! Baxır haçan, harda, neçin?

Mən bu dəfə üzümü Aya tutub şeiri oxumağa başladım:

**Gecə qara bir ümman,
Xəyal gümüş bir qayıq,
Dalğalar arasında
Hilal qızıl bir balıq...**

**Xəyal qara ümmanda
Qət etdikcə yolları,
Yelkəninə səpilir
Balığın zər pulları...**

Şair dağ çayına bənzəyir. Dağ çayı düzdə axır, çağlayır, kükrəyir... Birdən qabağına çıxan qayayla çarpışmağa başladımı, təlatümə gəlir. Şair də öz şeirini özü üçün oxuyanda axır, çağlayır, kükrəyir... Yarışla, sınaqla, imtahanla qarşılaşdımı? Təlatümə gəlir! Özü də hiss etmədən təlatümə gəlir! Mən də axa-axa, çağlaya-çağlaya, kükrəyə-kükrəyə təlatümə gəldim! Elə gəldim ki, özümü də, Naxış da, ətrafı da tamam untdum. Sanki bağda bir mən idim, bir də Ay... Sözümlü ancaq Aya deyirdim. Birdən yanımda kimsə sinə dolusu ah çəkdi. Dönüb baxdım. Bir cüt şəvə göz Ay işığında ağzıma dikilmişdi. Baxan Naxış idi. Sanki yatmışdım. Yanıqlı ah səhər nəsiminə dönüb məni ayıldı. Dərhal düşündüm ki, necə də böyük qəbahət etmişəm. Yanımda bədrələnmiş canlı Ayı qoyub, uzaqda sozaran cansız Aya şeir oxumuşam. Naxışın bir cüt şəvə gözünə baxa-baxa şeirin ardını oxudum:

**Nə zamansa Ay bezib
Göyün mənzərəsindən,
Gizli-gizli boylanıb
Şair pəncərəsindən,
Görüb şairin yerdə
Alışan ürəyini,
Gah düşünən, gah da ki,
Danışan ürəyini.**

– 518 –

**Heyran qalıb şairin
Fədakar ürəyinə.
Ulduzları sayrışan
Nəgməkar ürəyinə.
Heyran qalıb şairin
Ürəyindəki vara!
Milyon-milyon ürəyi
İşıqlandıran nura!
Axırda özü boyda
Kürəyə dönübdür Ay.
Şair sinəsindəki
Ürəyə dönübdür Ay.
Yanıbdır! Yerə-göyə
Qığılıcım səpə-səpə...
Qığılıcım ulduz-ulduz,
Qığılıcım ləpə-ləpə...
Şöhlələnib, parlayıb
Mavi ümman içində.
Ağ güllər pardaxlanıb
Gömgöy orman içində.
Danışmaq istəyibdir
Ay sənələr boyunca,
Şairlərin şeirində
Danışdır doyunca...**

Şeiri başa vurdum. Ancaq o sanki bitməmişdi. Hələ Ay da, ulduzlar da Naxışın ecazkar gözlərində əks edirdi. Qız yenə mehriban-mehriban dedi: – Bəs şaftalı? – Əlimi uzadıb budaqdan bir şaftalı qopardım. San-

– 519 –

ki öz ömür bağından öz tale ulduzumu dərdim. Şaftalı ovcumda par-par parladi. O meyvədən daha çox sevən bir aşiqin odlu ürəyinə bənzəyirdi. Əllərimi yandırsa da, barmaqlarımın arasında ehtiyatla saxlayırdım. Sınaçağından, yaralanacağından, əziləcəyindən yaman qorxurdum. Mənim bu hərəkətimi şaftalının çirkli olmasına yozan Naxış: – Gedim qab gətirim! Sizinçin seçmə şaftalı dərim! – dedi. Mən etiraz edib: – Meyvəni bu daqdan dərib yeməyin başqa ləzzəti var! – dedim. Naxış təkidlə: – Onda su gətirim, yuyum! – dedi. Mən təbəssümlə: – Yox! Su da lazım deyil, dadını aparar – dedim. – Səhərlər şəfəqlə, axşamlar şəbnəmlə yuyulan meyvə təmiz olmazmı? – dedim. Doğrusu, qırmızı şölələrilə əllərimi bəzəyən şaftalını yeməyə qıymırdım. O mənə doğma, əziz, mehriban olmuşdu. Naxış təəccüblə:

– Bəs onda niyə yemirsiniz? – dedi. Mən ağ, sağlam, möhkəm dişlərimlə şaftalının nazik, hamar, qırmızı pərdəsini rahat qopardım. Sanki ağzıma Savalan balının şəhdi axdı. Yox! Yox! Sanki toyda şirindən də şirin sevgi badəsi içdim.

Şaftalı budaqları pomidor qarışıq ət çəkilməmiş yaşıl şişlərə bənzəyirdi. Sanki Naxış indicə yaşıl çəməndə gümüş manqal qoyub kabab bişirəcəkdi. Tüstü göyün yeddi qatına qalxacaqdı. Ayın Günəşin həsrətilə saralan üzünü pərdələyəcəkdi. Ulduzların fındıq burunlarını gicişdirəcəkdi, ala gözlərini acılaşıdıracaqdı, qızıl düy-

mələrini qaraldacaqdı. Yox! Yox! Göyün bu şairənə mənzərəsini pozmağa şair ürəkli Naxışın əli gəlməzdi. Onsuz da biz şam eləmişdik. Surət xalanın ən bahalı restoranların ləzzətli yeməklərindən daha ləzzətli olan ev xörəyini yemişdik. Evə qayıtdıq. Surət xala ilə xudahafizləşib həyəətə düşdüm. Naxış məni dərbəndə qədər ötürdü...

Gecə yuxuda da şaftalı ağacı gördüm. Sanki şaftalı bağında yatmışdım.

Xoşbəxtlik himni

Qonşu həyətdə banlayan xoruzun səsinə oyandım. Qalxıb otağın pəncərələrini taybatay açdım. Sanki sinəmə şaftalı ətri doldu. Üfüqə baxdım. Mavi dan yerində al günəş qızarırdı. Qeyri-ixtiyari pıçıldadım:

**Üfüq sonsuz bir bağıdır... Günəş göy yarpaqların
Arasında qızaran nəhəng bir şaftalıdır.
Fəqət köksü qızmayıb hələ boz torpaqların,
Hələ qızılgüllər də kollarda butalıdır...**

Səhər yeməyindən sonra geyinib işə yollandım... Nahar fasiləsinə bir az qalmış iş otağımın qapısı döyüldü. Gələn "Demokrat" məcəlləsinin əməkdaşlarından gənc jurnalist Müjdə idi. Qız məcəllənin təzə nömrəsini masa üstə qoyub: – Buyurun, sizə çatacaq. Redaktor göndərib – dedi. Mən minnətdarlıqla məcəlləni varaq-

lamağa başladım. Məcəllədə "Qələbə" karxanasının məhsulu, müdirin bacarığı, Naxışın hünəri haqqında yazdığım oçerk nəşr olunmuşdu. Oçerkin ortasında Naxışın iri şəkli də verilmişdi. Sanki qızın şəklinin çərçivəsi öz gözəl, əlvan, zəngin əməllərilə naxışlanmışdı. Məcəllənin bu nömrəsi hələ satışa buraxılmamışdı. Lakin redaktor dostum öz qələm dostunu qabaqcadan sevindirmək istədiyindən məcəllənin nümunə nüsxələrindən birini mənə göndərmişdi.

İstər yaşlı, istər gənc yazıçı olsun, fərqi yoxdur, təzə yazısını mətbuat səhifəsində görəndən qələm sahibi həmişə sevinir. İndi bu sevincin muştuluğunu mənə redaktor dostum göndərmişdi. Bunu yalnız yazıçı olan duya bilərdi. Yaxşı ki, redaktor dostum özü də yazıçı idi. İndi tək mən özüm sevinmirdim. İlhamın da, Naxışın da, kollektivin də əvəzinə sevinirdim. Gənc jurnalist gedərkən mənim təşəkkürümü redaktor dostuma yetirməyini ondan xahiş etdim.

Nədənsə ilk növbədə Naxış sevindirmək istədim. İlham zəng vurub qızı telefona çağırtdırmasını ondan xahiş etdim. İlham gülə-gülə mənə: – Molla haqqında ki məsəli bilirən? – dedi. Mən öz biliyinə arxayın adam tək: – Eh, sağ olmuş, molla haqqında o qədər məsəl bilirəm ki, hansını nəzərdə tutursan? – deyərək İlhamdan soruşdum. İlham: – Molla halvanı gördü, Quran yaddan çıxdı – deyərək yenə də güldü. Mən də güldüm. İlhamın daşı haraya atdığını bildim: – Axı bir məsəl də

var! – dedim. İlham maraqla: – Hansıdır? – deyərək soruşdu. Mən qətiyyətlə: – Əvvəl məscidin içi, sonra eşiği. Mən "Demokrat" məcəlləsinin bu nömrəsində başda sən olmaqla sizin işgüzar kollektiv haqqında öz ürək sözlərimi yazmışam. Sizin karxananı Təbrizin əmək meydanının başı üstə sayrısan kəhkəşana bənzətmişəm. Naxış da kəhkəşandakı ən parlaq ulduzlardan biridir. İstəyirəm ki, onu da əməyinin məcəllədə qiymətləndirilməsi münasibətilə sevindirəm. Ancaq sən deyəsən hələ də filarmoniyanın sifarişini yerinə yetirib bizi sevindirmək fikrində deyilsən.

İlham öz günahını ört-basdır etmək üçün yenə də gülüb: – Hamı sənə tək qabaqcıl olmaz ki... Adətən geridə qalanlar qabaqcıllardan nümunə götürürlər. Biz də səndən nümunə götürərik! – dedi. Naxış telefona gəldi. Kefini soruşdum. Anasının səhhətini xəbər aldım. Qız təşəkkür edib hər şeyin öz qaydasında olduğunu dedi. Mən tamam arxayınlaşdıqdan sonra: – Sizi bu axşam konsertə dəvət edirəm! Xahiş edirəm gələsiniz. Sizə bir sürpriz də hazırlamışam – dedim. Naxış minnətdarlıqla: – Sağ olun! Sürprizi görməsəm də konsertlərinizi çox görmüşəm – dedi.

Mən heyətlə: – Doğrudan? Harada? – deyərək soruşdum. Naxış gülə-gülə: – Harada olacaq? Elə filarmoniyanın özündə! Hətta sizi də görmüşəm. Necə narahat olduğunuza, konsertə necə nəzarət etdiyinizə, işçilərinizlə necə davrandığınıza da diqqət yetirmişəm. Heç

elə bil o adam deyilsiniz. Ciddi, ağır, məğrur... Hətta anamı da konsertlərə gətirmişəm. O da sizi dəfələrlə görüb. Necə ola bilər ki, bir şairin şeirlərilə tanış olasan, amma özüylə yox, həm də o şair sənin yaşadığın şəhərdə yaşaya! Sizi karxanaya gələndə ilk baxışdan tanıdım – dedi. Mən güldüm. Qız mehriban-mehriban: – Niyə gülürsünüz? – dedi. Mən: – Heç, yadıma bir məsəl düşdü, ona gülürəm – dedim. Naxış əl çəkmədi: – Bilmək olmaz o hansı məsəldir? – dedi. Mən eyhamla: – Niyə olmur ki. O məsəldə deyilir ki, kəklik başını soxar qara, ancaq ətrafından xəbər tutmaz -dedim. Qızın sürəkli qəhqəhəsi qulağımda göy gurultusu tək şaqıldadı, doğmalaşdı, məhrəmləşdi, həzinləşdi. Başqalarının eşidə biləcəyindən qorxurmuş tək pıçıldadı: – Yox, siz başını qara soxan kəklik deyilsiniz. Hər yamı aydın görəni iti baxışlı qartalsınız – dedi. Sonra axşam filarmoniyaya gələcəyinə qətiyyətlə söz verdi...

Naxış yanıma konsert başlamazdan bir qədər əvvəl gəldi. Əl verib görüşdük. Mən iş masamın siyirməsindən məcəlləni götürüb Naxışa verdim. Qız tələsmədən iki əlilə məcəlləni yanlarından tutub əvvəlçə üstündəki şəkllə baxdı, yazıları oxudu... Bu zaman sanki məcəllənin kənarlarına iki ağ göyərçin qonmuşdu. Sonra Naxış məcəlləni varaqladı. "Qələbə" karxanası haqda yazdığım oçerki tapdı: – "Həyat naxışları" – deyə pıçıldadı. Sonra öz şəklinə baxdı. Naxış yenə də şəkildəkindən daha gözəl, daha mehriban, daha şirin idi.

– Yazını evdə oxuyaram. Ancaq öz təşəkkürümü indidən bildirirəm. Oxumamışdan da bilirəm ki, səmi-mi yazıbsınız – dedi. Mən oçerki yazıb qurtarandan sonra qəsdən qıza oxumamışdım. Fikirləşmişdim ki, qoy çıxsın, özü oxusun. Mən isə onun oçerk haqqındakı rəyini baxışlarından oxuyum. Mən Naxış səhnəmizin məşhur müğənnisi Kəkliklə tanış etdim. Naxış Kəkliyin ecazkar nəğmələrinə həm filarmoniyada, həm də radioda minnətdarlıqla qulaq asdığını səmimiyyətlə boynuna aldı. Kəklik də Naxış "Demokrat" məcəlləsinin mahir toxucu haqqında buraxdığı materiallar münasibətilə ürəkdən təbrik etdi.

Mən konsertdən sonra Naxış evlərinə ötürdüm. Yolda qıza dedim: – Ananız sizi yaman çox istəyir. Yəqin tək olduğunuza görə əzizləyir, eləmi?

Naxış güldü. Sonra qətiyyətlə: – Yox! – dedi. – Mənim əzizlənen övladlardan zəhləm gedir. Övladı əzizləmək beşik başında çalınan laylaya bənzəyər. Övladı şirin yuxuya verib yatırar. Qaynar həyatın axınından saxlayar, tənbelləşdirər, acizləşdirər, mütiləşdirər. Anamın mənə bəslədiyi qayğı dolu məhəbbət öz mehriban təbiətindən doğur. Mənim Ərdəbildə bir dayım var. Beş uşağı var. Bir dəfə anam zarafatla dayımdan soruşdu: – Ay Dövlət, sən Allah düzünü de! Bu uşaqların hansını çox istəyirsən?

Dayım ciddi dedi: – Elə hamısını! Deyirlər ki, beş barmağın beşi də bir deyildir. Bu sözləri deyənlər unu-

durlar ki, beş barmağın beşi də bir bədənin eyni hüququ, eyni duyğulu, eyni gərəkli ayrılmaz üzvüdür. Birini kəssən, salamat qalan dördü də sızıldayar... Sonra zara-fatla əlavə etdi, məgər bilmirsiniz ki, mənim adım Dövlətdir? Özüm yoxsulam, dövlətim bu uşaqlardır?

Birdən sanki Ay işığı Naxışın girdə, ağ, yaraşlıq sifətindən çəkildi. Qız susdu. Gözləri buludlandı. Haçandan-haçana dilləndi: – Ancaq sonsuzluq müsibətdir. Bəlkə də dəhşətdir! Mən etirafla: – Bəli! Fəqət sonsuzluq da cürbəcürdür, – dedim. Naxış: – Necə yəni cürbəcürdür? – deyə maraqla məndən soruşdu. Mən təəssüflə: – Eləsi var, xeyirdir, eləsi də var, zərərdir – dedim. Məsələn, əgər yağışın sonu olmasa, sel-su qayaları da uçurub aparar. Əgər dalğaların sonu olmasa, gəmilər limana rahat çata bilməz. Əgər qarın sonu olmasa, yolu-izi şəpəylə bağlayar. Əgər tufanların sonu olmasa, ulduzları söndürə bilər. Elə sonsuz olsalar yaxşıdır! Ancaq əgər dağların silsiləsinin sonu olmasa, dağların hasarı gödələr. Əgər güllərin cərgəsinin sonu olmasa, güllərin zənciri qırılır! Əgər insanların sonu olmasa, insanların nəslə kəsilər. Bu isə tək-tək insanların deyil, bütün bəşəriyyətin ən böyük faciəsinə çevrilər!

Sonra mən anasız bir uşaq tək qibtəylə: – Yəqin siz ananızı çox istəyirsiniz? – deyə Naxışdan soruşdum.

– Əlbəttə – deyə qız iftixarla cavab verdi. Mən maraqla: – Deyirlər qıza ana atadan məhrəm olur. Nə sirri, sözü olsa, anaya deyir. Bu doğrudurmu? – deyə Naxışdan xəbər aldım. Naxış qətiyyətlə: – Doğrudur! Ancaq mənim hələ anamdan gizli bir sirrim-sözüm olmayıb. Anamla mənim aramda nazik bir pərdə vardır. Mən bu pərdənin yırtılmağından ehtiyat edib indiyə qədər ona əl toxundurمامışam – dedi. Mən Naxışın incə əllərinə baxdım. – Gör ha, incə əllər də nazik pərdəyə toxunmur, yırtılacağından qorxur. Ancaq elə əllər var ki, pərdə nədir, divarı yırtır-deyə düşündüm. Özüm də hiss etmədən sinəmdən xəfif bir ah qopdu. Qız dayandı. Narahat baxışlarını düz gözlərimin içinə tuşlayıb: – Niyə ah çəkdiyiniz? Sizə nə oldu? – deyə həyəcanla soruşdu. Mən fikirli-fikirli: – Heç, düşündüm ki, pərdələr də cürbəcür olur! – deyə Naxış nigarənciliqdan qurtarmaq istədim. Qız qaşlarını dartaraq: – Pərdələr də cürbəcür olur? – deyə heyratla məndən xəbər aldı. Mən Naxışın qolundan tutub getmək üçün yola sarı çəkdim. O isə məndən əl çəkmədi. Hansı pərdələrin mövcud olduğunu təkidlə soruşdu. Mən çəkinə-çəkinə: – Üzr istəyirəm, onda bir az açıq danışmalı olacağam. Kərək bağışlayasınız! – dedim. Naxış səmimiyyətlə: – Buyurun! Xahiş edirəm, – dedi. – Bilirsiniz – dedim – anamız bizi həya pərdəsi içərisində yetişdirir. Lakin sonra biz həmin pərdəni yırtıb çıxırıq. Sanki bu pərdəni dağıdıb həyatın qoynuna atılmaqla bütün həya-

sızlıqların pərdəsini cırıb atmağa öyrənirik. Pərdə yalnız səhnə önündə olmur ki, onu qaldıralar, sən də baxıb görəsən ki, arxasında nələr var. Həyatda elə pərdələr var ki, gərək onları sən özün öz əllərinlə qaldırıb dalında gizlənənləri aşkara çıxarasan. Tar əvvəlcə kövrək danışır... Sonra birdən yangısını duymayan etinasızları görüb zil pərdədə haray qoparır. Leysan çayı soyuq qamçılıqlarıyla döyəcləyir. Çay sis pərdəsini üzünə çəkib həzin-həzin ağlayır. Birdən pərdəni üzündən atır. Tələtümə gəlir. Qaya boyda dalğalarıyla leysanın çınqıl damllarına meydan oxuyur... Qasırga şimşək qılıncıyla dənizin nəğməli sinəsini doğrayır... Dəniz mavi pərdədən yaşmaq tutub hönkürür... Birdən yaşmağı ağızından salıb üzünü bozardır. Məğrur sinəsini qabardır. Qasırganın şimşək qılıncı dənizin qalxan sinəsinə dəydikcə qırıq-qırıq olur. Məslək pərdədə yaşaya bilməz! Pərdə məsləyə zindandır! Ona görə də məslək qartal qanadlarıyla pərdəni parçalayıb vüsətli fikirlərilə həmişə genişliyə can atır. Pərdənin təbiəti təzadlıdır! Gah şəfəq göstərir, gah cinayət törədir... Gərək sən elə həssas duyğuya, iti baxışa, zəngin təcrübəyə malik olasan ki, bu pərdələrin bu üzündən baxanda o biri üzünü görə biləsən! Səbəbini, nəticəsini aydınlaşdırmağa qadir olasan! Biləsən ki, böyüklə kiçik arasında pərdə olmalıdır, böyüklə böyük, kiçiklə kiçik arasında isə yox! Pərdə ülfətdə deyil, sevgidə gərəkdir! Dostla dost arasında hörmət naminə pərdə olmalıdır! Düşmənlə

düşmən arasında pərdə götürülməlidir. Yoxsa bir-birinin sirrini öyrənə bilməzlər! Dost-düşmən görməsin deyə iztirabları gizlətmək üçün dözümlə, nisgilə, gileyə pərdə vacibdir! Öz sevincini bütün aləmə bildirmək üçün vüsala, qələbəyə, uğura pərdə lazım deyil!

Mən pərdələr haqqındakı mülahizələrimi bir nəfəsə deyib sözlərimi birdən kəsdim. Araya sükut çökdü. Sanki narahat təbiətli Naxış bu sükutdan darıxdı:– Yaman sakitlikdir! – dedi. Sonra rəyimi öyrənmək marağıyla əlavə etdi: – Deyirlər sakit adam çox yaşayır. Dindirməsən heç dinməz də! Bəs görəsən belə adamın mövcudluğu necə bilinir? Qaya da sakitdir. Səsi çıxmıdığından ünvanı da məlum olmur. Ancaq o da sükuta dözə bilmir. Yerindən qopanda elə toz qaldırır ki, günəşin üzünü tutulur. Əgər şimşəklər çaxmasa yağışlar yağmaz, çaylar kükrəməsə yazın gəlişi duyulmaz, çeşmələr qaynamasa gözlərindən dumduru sular çıxmaz, şəlalələr çağlamasa nəğmələri pərvazlanmaz, dənizlər coşmasa incilər sahillərə səpələnə. Hətta o boyda Sakit okeanın özü də sakitlikdən tənqə gəlib silkələnir. Dağ siqlətli gəmiləri barmaqlarının ucunda beş daş oynayan adam tək atıb tutaraq öz varlığını bildirir. Var olsun çaxan şimşək, kükrəyən çay, qaynayan çeşmə, çağlayan şəlalə, coşan dəniz! Qulağın səsdən batması o qədər təhlükəli deyil, nəinki sükutdan! Sükutda nə maraqlı, nə duyğu, nə həyəcan var. Heç nə sükut qədər yorucu, darıxdırıcı, cansıxıcı olmur. Ən kiçik üsyanların

da, qiyamların da, inqilabların da öz səsi olub, ən həzin musiqi əsərlərinin də! Sanma ki, ya Günəş, ya Ay yerində sakitdir! Onlar da bir niyyət uğrunda yanırırlar. Gündüz Günəş, gecə Ay yanır.

Qulağım Naxışda olsa da fikrim başqa aləmdə idi. Sanki bir şeir məclisində insan, təbiət, həyat haqqında gözəl bir şeir dinləyirdim. Özümü saxlaya bilməyib qıza minnətdarlıqla: – Nə gözəl danışırınsınız! Sanki şeir oxuyursunuz – dedim. Naxış təvazökarlıqla: – Xeyr! Mən şair deyiləm! Şeiri siz oxumalısınız ki, bu sükut dağılsın – dedi. Mən bir gün əvvəl yazdığım bir lirik şeirimi qıza sarı baxmadan əzbərdən oxudum:

**Söyüdün yamyaşıl yelpiklərinin
Sərin kölgəsində yatanda insan,
İstərəm mən qara kirpiklərinin
İsti kölgəsində dincələm, inan.**

**Kirpiklər dəydikcə solğun üzümə
Könlündən könlümə alov ələyə.
İşığı azalmış yorğun gözümə
Günəşli gözündən şəfəq çiləyə.**

**Tar dinə! Simləri görməsə gözüüm
Susam! Rübabına dalam sevgilim!
Ancaq öz sevdiyim rübabı özüm
Sənin tellərində çalam sevgilim!**

Şeir qurtardı. Naxış məmnun nəzərlərlə üzümə baxıb: – Gözəl şeirdir! Xoşuma gəldi – dedi. Sonra birdən qolumdan tutub məni saxladı. Kiçik əli qolumda xəfif-xəfif titrəyirdi: – Söyüdə baxın! – dedi. Başımı qaldırıb yolumuz üstdəki zümrüd çətirli söyüdə baxdım. Söyüdün xırda yarpaqları da yavaş-yavaş əsirdi. Sanki şeir sükutu dağıtmışdı. Meh başlamışdı: – Bəlkə meh də söyüdün yarpaqlarında istədiyi rübabı çalır? Hə? – deyə Naxış güldü.

– Bəlkə də! – deyə mən də güldüm.

– Onda meh də xoşbəxtdir, söyüd də! – deyə Naxış söyüdə qibtəylə baxdı. Mən etirafla: – Bəli! Xoşladığı rübabı istər sazda, istər udda, istər gamançada könlünə yatan tərzdə çalan hər sənətkar doğrudan da xoşbəxt-dir! Şairin könül sazının simləri sevdiyi gözəlin ipək telləridir! Bu tellərdə çaldığı rübablar isə məhəbbət, qüdsiyyət, səadət rübablarıdır! – dedim.

– Belə deyən! Mən heç bilmirdim! – deyə Naxış bu dəfə ucadan güldü. Elə güldü ki, şaqraq səsi dalğa-dalğa söyüdün budaqlarına dəydi. Yarpaqlar şiddətlə əsdi. Sanki bu adi gülüş deyildi, notsuz bəstələnmiş xoşbəxtlik himni idi!

– Çatdıq! – deyə Naxış qapılarını döydü. Qapı arxasından Surət xalanın asta addımlarının tanış sələri gəldi. Qızdan aralanıb bir az kənardə gözlədim. Qapı açıldı. Naxış həyəətə girib arxasınca qapını bağladı. Mən yola düzəlmək istərkən Surət xalanın şəfqət dolu səsi-

ni eşitdim. O Naxışdan təəccüblə soruşdu: – Bəs şairi niyə evə dəvət etmədin? – Qız tərəddüdlə: – Nə bilim, gecdir! O səhər tezdən işə getməlidir! – deyə cavab verdi.

Şeir məclisi

Naxış şeir gecələrinə tez-tez gəlirdi. Həmişə də ön cərgədə əyləşirdi. Mən şeirimi əzbərdən oxuduğum üçün salona baxardım. O isə kürsüdə mənə baxmazdı. Gözlərini yumardı. Xəyala dalardı. Kim bilir, atasının gəncliyinimi, yoxsa mənimi düşünərdi. Bu gecə də mən kürsüyə qalxdım. "İnsan" şeirimi varaqdan deyil, əzbərdən oxumağa başladım:

**İnsan qədim dünyaya
İlkin növraq olubdur.
Əcdadımız meymun yox,
Ana torpaq olubdur!
Dünyada ən möhtəşəm,
Ən mehriban, ən əziz,
Ən ecazkar, ən qadir,
Ən müqəddəs, ən təmiz
Nədir? – deyə sən məndən
Soruşsan intizarla,
Mən tərəddüd etmədən
Deyərəm iftixarla;
İnsanlıq ülviyyəti,
İnsanlıq qüdsiyyəti,
İnsanlıq dəyanəti,
İnsanlıq ləyaqəti!**

**Dünyanı iqlim-iqlim
Səyahət edir insan!
Dünyanı öyrənməmiş
Dünyadan gedir insan!
Zəngindən də zəngindir
Bərəkətli təbiət.
Fəqət bilmirəm niyə
Səxavətli təbiət,
Yaratdıqları haqda
Dəyişdirib əmrini,
Dünyada ya bir qartal,
Ya bir qarğa ömrünü
Xeyir-dua içində
Verməyibdir insana,
Hər qətrə arzusunu
Döndərə bir ümmana!**

Şeir bitdi. Salona bir an dərin sükut çökdü. Birdən başının üstədən şələlə tək çağlaya-çağlaya kursüyə tökülən alqışlar altında Naxış ala gözlərini geniş açdı. Qayğı dolu gözlərində qeyri-adi təbəssüm çağlayırdı. Sanki qız iri gözlərinin şəffaf gilələrinə daha çox təbəssüm yığmaq üçün sıx, qara, uzun kirpiklərini aşağı salırmış. Kirpiklərilə təbəssüm çeşməsinə bənzəyən gözlərinin qarşısına çəpər çəkirmiş ki, havayı axıb-gedən su tək təbəssüm də çağlayıb tökülməsin. Məqam gözləsin. Sanki məqam gəlmişdi. İndi fərəhli, işıqlı, ümidli təbəssümlə dolan qara gilələrdə ağ incilər də parlayırdı.

Hələ bir neçəsi gül yanaqlara da yuvarlanırdı. Qız bu görkəmdə də gözəl görünürdü. Mən Naxışa baxa-baxa düşünürdüm ki, dünyadakı gözəlliklər olmasaydı, yaşamaq mənasız olardı! İnsan tez yorulardı, tez qocalardı. Həyatdan tez bezərdi... Dünya nə qədər böyük olsa da gözəlliklərsiz yoxsul, miskin, darıxdırıcı görünərdi. İnsanı gümrah saxlayan, vəcdə gətirən, yaratmağa çağıran məhz dünyadakı gözəlliklərdir! Göz qabağında bütün zənginliklərilə canlanan bir gözəllik ən ağır dərdi belə unutdura bilir. Ürək açan bir gözəllik çeşməsi sinələrdə yığılan qubar qalaqlarını belə yuyub aparmağa qadirdir. Büllur bir gözəllik dumanlı xəyalları belə duruldub saflaşdırmağı bacarır. Bu gözəlliklər özləri ən mahir loğmanlardır. İnsanları davasız-dərmansız müalicə edirlər. Gözəllikləri duyub qiymətləndirmək özü də bir minnətdarlıq, fədakarlıq, sənətkarlıqdır!

Naxış şeir gecələrinə gələndə özüylə mənə gül dəməti gətirməzdi. Heç mən də ondan ummazdım. Axı özü ən tərəvətli, ən ətirli, ən yaraşlıq bir gül dəstəsi idi. Həm də canlı bir gül dəstəsi! Həmişə təzə nəfəsilə ömrün üstünə ömür gətirən bir gül dəstəsi! Naxış deyirdi ki, şeirin yanında gül dəstəsi nədir ki, onu şairə təqdim edəsən? Gül torpaqda yetişir, şeir isə ürəkdə! Ürəkləri fəth edə-edə yaşayır. Yaşaya-yaşaya əbədiləşir. Şairə gerek gül deyil, ürək bağışlayasan!

Şeir məclisindən Naxışla birlikdə çıxdıq. Aylı bir gecə idi. – İcazə verin sizi ötürüm! – deyər qıza müraciət etdim. Naxış təbəssümlə: – Vaxtınız varsa, etirazım yoxdur! – dedi. Biz qoşa addımladıq. Naxış başını qaldırıb göyə baxdı: – Göy nə qəşəngdir! – dedi. Sonra yerə baxdı. Fikrini dəyişdi: – Yox! Yer göydən də gözəldir! İnsan üstündə dayandığı yeri unudub göyə baxanda özünü boşluqlar içində tək-tənha hiss edir. Sanki vahiməli bir uçuruma düşür. Yerdə isə həyat, insan, ülfət, əmək, sevgi var! – dedi.

Mən başımla Naxışın sözlərini təsdiq etdim. Dedim ki, bir zaman vardı göy öz günəşi, ayı, ulduzlarıyla yerə təkəbbürlə baxardı. Yer isə uzalı qalmış əli bu uca cəlala çatmazdı. Zaman keçdikcə zəhmətkeş yer öz günəşini, ayını, ulduzlarını yaratdı. İnsanların ixtiyarına verdi. Yerdə cəlal-cəlala qarışdı. Göy köhnə cəlalın yeknəsəqliyində darıxıb yerin təzə cəlalına qibtə ilə baxdı. Yox! Əyilib səcdə qıldı. Yer mahir əlilə məğrur göyün yaranandan qapısı bağlı qalmış xəzinəsinin qıfılı açdı. Neçə-neçə sirrini faş etdi. O zamandan yerlə-göyün arasında yarış gedir. Yer çiçəklərilə, göy ulduzlarıyla yarışda qalib gəlmək istəyir. Sanki yer təbəssümlü çiçəklərinin gözləriylə göyə baxır. Göy isə bərələn ulduzlarıyla yerə meydan oxuyur. Qəzəblənir. Yağış tökür, qar səpir, dolu ələyir... Lakin Yer dözüür. Göyə mehriban-mehriban baxır. Göyü də mehribanlığa çağırır. Bilir ki, göy şıltaqlıq edir. Göyün buludunun yağışı, günəşinin nuru olma-

sa yerin çiçəklərinin təbəssümü də olmaz. Çiçəklər səltənətində sakin olan gözəllik aşıqləri də ətirlə feyziyab olmaz! Yer həm büllur çayları, bulaqları, şəlalələrilə göyün qüdsiyyətini, səxavətini, bərəkətini tərənnüm edir, həm də özünü təvazökarlığa çağırır. Axı onsuz da göy ucadır. O yerin naxışlarla bəzənmiş nəhəng çadırıdır. Bəlkə də tacıdır. Ancaq o bir az əyilib yerə də nəzər salmalıdır. Çünki o tacı başında saxlayıb ərköyün ağırlığına dözən yerdir! Qaşın özünü qiymətə mindirən üzükdür. O ayaqlarını üzüyə dirəyib qalxmasa başını dik tutub parıltıları ilə göz qamaşdırma bilməz. Düşüb ayaqlar altda itər. Göy də yerin üstə yüksəlib parlayan gözəlliyini milyardlarla işıqlı gözlərilə qorumalıdır. Yarış isə sülh şəraitində daha şiddətlə davam etməlidir. Çünki yarışsız gözəllik də inkişaf edə bilməz. Yarışla qibtə başqa-başqa məfhumlardır. Yarışda ülfət, qayğı, kömək xeyirxahlıq carçısı olur. Qibtədə paxıllıq, küdurət, acıq odlu qəzəbə çevrilir...

Biz xiyabandan Naxışgilin yaşadığı dərbəndə burulanda qarşımıza bir oğlanla bir qız çıxdı. Oğlan qızın qoluna girmişdi. Gülə-gülə ucadan nə haqdasa danışdılar. Qız da gülürdü. Ancaq elə gülürdü ki, qəhqəhələri dərbəndə sığışmırdı. Bir dəstə göyərçinə dönüb başı üstə qanad çalırdı. Uça-uça bu xoşbəxt gəncləri harasa müşayiət edirdi. Naxış çiyini üstündən üzümə baxıb: – Gənclik doğrudan da gözəldir. Nemətlər nemətidir! Sərvətlər sərvətidir! Səadətlər səadətidir! – dedi.

Mən etirafla: – Əlbəttə! – deyərək Naxışın sözlərini təsdiq etdim. Qız mənim qətiyyətlə dolu sözümdən cürətlənərək dedi: – Ancaq hansı şairə deyib ki, guya gənclik gəldi-gedər olduğu üçün vəfasızdır. Qocalıq isə vəfalıdır. Çünki insanın ömrünün sonuna qədər ondan ayrılmır. O şair necə olmuşdur ki, insana sadıq olan gəncliyin unudulmaz xidmətlərini insafsızcasına dana bilmişdir? Axı gənclik gələndə özüylə bərabər insana yeni tərəvət, tükənməz qüvvə, basılmaz iradə gətirir. İnsan uzaq, yüksək, parlaq zirvələrə o nemətlərlə çıxır salır. Gənclik insanın ömür kitabında elə əlvan fəsillər yazır ki, heç bir təbii fəslin yağıntıları həmin fəsillərdəki xətləri pozub apara bilmir. İnsan həmişə öz ömür kitabını varaqladıqca o fəsillərlə rastlaşır, görüşür, danışır, qürrelənir, kövrəlir... Bu əsl vəfa deyil, bəs nədir? Daha gənclik niyə gəldi-gedər olur? Neçin vəfasızlıqda təqsirləndirilir? Əsl vəfasız qocalıqdır ki, gələn tək ağgözlüklə gəncliyin qoyub getdiyi bütün nemətləri, gözəllikləri, xatirələri talayır. İnsanın mövcud olan imkanlarını əllərindən qoparıb, hər şeyə qadir insanı özünə tabe etmək istəyir. Bu zaman insan öz vəfalı gəncliyini köməyə çağırır. Gənclik eşqi, gənclik həvəsi, gənclik hünəri qocalıqla döyüşdə insanın arxası, qüdrəti, inamı olur. Mən bu əlamətləri gəncliyilə çoxdan vidalaşmış öz anamın doğma simasında hər gün seyr edirəm! Yox! Yalnız seyrçi olmuram. Ağır daxili sarsıntılar keçirirəm. Axı döyüş təkə gəncliklə qocalığın

qüvvələri arasında getmir! Yox! Hətta sifətdəki cizgilər arasında da gedir. Gəncliyin tərəvətli cizgiləri öz yerlərini asanlıqla qocalığın qartmış cizgilərinə vermək istəmir. Bəli! İstəmir. Ona görə də insan sifəti gəncliklə qocalıq arasındakı döyüşün canlı aynasına çevrilir. Sən hər gün bu aynaya baxanda düşüncəyə dalmaya bilmirsən...

Biz xiyabanda qoşa addımlayırdıq. Yox! Kövrək addımlarımızla təzə naxışlar sala-sala gedirdik. Ay işığında qızın nəinki ağ üzü, hətta qara saçları da qızıla çalırdı. Sanki qız yanımda qızıl suyunda çimə-çimə yeri yirdi... Biz Naxışgilin qapısına çatanda Surət xalanın evin açıq pəncərəsindən intizarla yola baxdığını gördük. O da bizim qoşa gəldiyimizi bildi. – Bu da bizim evimiz! – deyə Naxış dərinədən nəfəs aldı. Sonra qolumdan tutub məni içəriyə dəvət etdi. Mən minnətdarlıqla: – Sağ olun! Gedir! – deyə qızla xudahafizləşib ayrıldım. Yolda fikirləşdim ki, yaxşı ki, Surət xala mənim Naxışı ötürməyimi gördü. Daha qız şeir gecələrindən gec qayıdanda nigaran qalmaz. Bilər ki, onu ötürən var...

Qız diləyi

Bir cümə günü dostumun redaktor olduğu qəzetin üçüncü səhifəsində üstündə mənim Nəzər Rövşənin şeirlərinə yazdığım kiçik müqəddimə, altda da özünə həsr etdiyim şeir, sonra isə aramızdan vaxtsız getmiş

sənətkarın işıq üzü görməmiş nəğmələri çap edilmişdi... İki həftə əvvəl şair dostlarımdan biri mənə demişdi ki, bazarda bir tacir təzə ingilis parçası gətirib. Gözəl kostyumu çıxır. Gedək o parçadan hərəməz bir kostyumluq ala. Getdik. Parçanı aldım. Tanış dərziyə sifariş verdik. Dərzi işgüzar, mehriban, sözübütöv adam idi. İki həftəyə kostyumların ikisini də tikib qurtardı. Bilmirəm parçasının yaxşılığındanmı, yoxsa məharətli tikildiyindənmi kostyumlar əynimizdə olduqca şıq qalırdı. Axşam təzə kostyumumu geydim. Nəzər Rövşənin şeirlərini çap etdirdiyim qəzeti götürdüm. Evdən çıxdım. Yolda qənnadı dükanına girdim. Naxışlı, ətirli, ləzzətli şirniyyatların hərəsindən bir qədər alıb kağız torbaya doldurdum. Adətən adam apardığı şad xəbərini əvəzinə özünə mustuluq istəyir. Mən isə Nəzər Rövşənin şeirlərinin şirinliyini ailəsinə özüm vermək istəyirdim. Həyət qapısını döydüm. Naxış məni ev paltarında qarşıladı. Görüşdük. Hələ qıza heç nə demədim. Evə qalxdım. Surət xalayla salamladım. Papağımı çıxarıb dəhlizdəki asılıqandan asdım. Ev adamı tək təklif gözləmədən ərklə qonaq otağına keçdim. Şirniyyat torbasını masanın üstünə qoydum. Surət xala nəsə bir hədiyyə gətirdiyimi bilib gileyləndi:

– Bu nə xəcalətdir, ay bala? – dedi.

– Xəcalət deyil, – şirinlikdir!

Naxış güldü: – Bilmək olar nəyin şirinliyidir? – dedi.

Mən qəzeti cibimdən çıxarıb: – Niyə olmur ki? –

deyə sevinclə qıza sarı uzatdım. Naxış dərhal qəzeti havada əlimdən qapdı. Mən tələsik: – Üçüncü səhifəsinə baxın! – dedim. Qız cəld qəzetin arasını açdı. Üçüncü səhifənin başına baxantək sanki gözləri bir qədər də iriləşdi, kirpikləri bir qədər də uzandı, dodaqları bir qədər də qızardı: – Nəzər Rövşən! – deyə fərəhlə qışqırdı. Elə qışqırdı ki, Surət xala qızının səsindən diksindi. Naxış qəzeti oxuya-oxuya keçib masanın kənarında düzülmiş stullardan birinin üstünə çökdü. Mən də keçib qızla üzbəüz əyləşdim. Surət xala da gəlib Naxışın başı üstə intizarla dayandı. Qız atası haqqında mənim yazdığım kiçik müqəddiməni məlahətli səsile oxudu. Bu səsdə həsrət də, təşəkkür də, iftixar da vardı! Oxumaq növbəsi Nəzər Rövşənə həsr etdiyim şeirə çatanda Naxış başını qəzetin üstündən qaldırıb təbəssümlə mənə baxdı:

– İndi növbə sizindir – dedi. – Zəhmət olmasa alın öz şeirinizi özünüz oxuyun!

Mən qəti imtina etdim: – Yox! – dedim. Siz mənim müqəddiməmi çox gözəl oxudunuz. Xahnş edirəm, elə şeirimi də özünüz oxuyasınız.

Mənim səmimi deyilmiş sözlərimdən fərəhlənən Naxış sənət dünyasında məlum olan qədim bir rəvayəti tərəvətli səsile anasına danışmağa başladı. Deyirlər haçansa bir kişi yol qırağında kərpic kəsirmiş. İşləyə-işləyə ustad bir şairin məşhur bir şeirinin qol-qabırğasını qıra-qıra oxuyurmuş. Sən demə elə bu zaman həmə

şair də yol keçirmiş. Ustad öz gözəl şeirinin kərpic-kəsənin ağzından necə çeynəyib töküldüyünü öz qulaqlarıyla eşidir. Təəssüflə yolundan qalır. Salamsız-kəlamsız kərpic-kəsənin yanından ötüb yerdə nizamlı düzülmiş kərpicləri etinasızlıqla tapdalayıb əzməyə başlayır. Kərpic-kəsə heyretlə: – Ay kişi! Sən neynəyirsən? Mənim bütün zəhmətlərimi zay elədin ki! Ayaqlarınla nə üçün kərpicləri əzirsən? – deyə qışqırır. Şair hiddətlə: – Bəs sən mənim bütün zəhmətimi zay eləyib yuxusuz gecəmin bahasına yazdığım sap-sağlam şeirimi ağzında nə üçün əzib şikəst edirsən? – deyə kərpic-kəsədən soruşur. Kərpic-kəsə şairi tanıyır. Alnında gilələnən soyuq xəcalət təri işaran isti zəhmət tərinə qarışır. Sonra isə şairdən dönə-dönə üzr istəməli olur. Mən də əvvəlcədən şairdən üzr istəyirəm. – Qız şeiri oxumağa başladı:

**Ömrünü o şeirə həsr etdi ancaq
Nə doğmalar bildi, nə də ki, yadlar...
Gün gəldi, dünyadan o getdi, ancaq
İki yaxın qəlbə ələdi odlar...**

**Şair qatar-qatar gələn ilhamı
Sözün karvanında daşdı ancaq.
Qələmlə-kağızla keçən axşamı
Şeirinin ömründə yaşadı ancaq.**

**Onu görünlər də, görməyənlər də
Sənət aynasında tanıdı ancaq.
Tər gül dərənlər də, dərməyənlər də
Bağı yox, bağbanı qımadı ancaq.**

Naxış şeiri doğrudan da gözəl oxudu. Qız minnətdarlıqla dolu misraları təvazökarlıqla oxuyanda mən Surət xalaya baxırdım. Arvadın açıla qalmış iri gözlərində sevinc yaşları parlayırdı. Mən Naxışı o ki var, təriflədim. Dedim sizdə şair ürəyi vardır! Bəlkə siz də şairliyinizi gizlətməkdə atanıza bənzəmək istəyirsiniz? Amma şairliyinizi gizlətsəniz də, ürəyinizi gizlədə bilmirsiniz! Ürək dil açır, danışır, şeirlər oxuyur... Hələ yazılmamış, çap olunmamış, ağızlara düşməmiş şeirlər oxuyur. Qız qızardı. Dedi ki, şeirinizi oxumağım əgər doğrudan da xoşunuza gəlibsə, çox şadam! Sonra Naxış atasının doğma ocaqdan qaranlıq üfüqdə doğacaq günəşə boylanmış şeirlərini oxudu. Diqqətlə, yanğıyla, qürurla oxudu... Mən yenə Naxışın başı üstə sakit dayanıb məhəbbət, sədaqət, qüdsiyyət mücəssəməsinə bənzəyən Surət xalaya baxdım. Bu məsum qadının iri gözlərindəki bayaqkı sevinc indi büllur çeşməyə dönüb damla-damla yanaqlarına süzülürdü...

Qız qəzeti qatlayıb Nəzər Rövsənin masasının siyirməsinə qoydu. Surət xala çay tədarükünü görmək üçün mətbəxə keçdi. Naxışa dedim ki, sizin əmək fəaliyyətiniz haqqında bir şeir yazmaq fikrindəyəm. Osa dedi ki, yazsanız da, yazmasanız da sağ olun! Sonra

susdu. Diqqətlə mənim bahalı ingilis parçasından tikdirib əynimə geydiyim kostyuma baxdı. Xəyala getdi. Mən narahat oldum. Naxış niyə dinməsin? Sən demə qızın sinəsi sözlə dolu imiş! O, bu sözləri necə demək üçün xəyalında nizama salırmış. Nəhayət Naxış dilləndi. Dedi ki, bilmirəm niyə bizim ziyalılarımız, o cümlədən şairlərimiz (qız etika xatirinə məni demədi) elə xarici parçalardan kostyum geyirlər. Öz doğma Vətənlərinin parçalarını bəyənirlər. Doğrudur, haçansa deyiblər ki, ev buzovundan öküz olmaz. Ancaq indi ev sahibləri öz evlərində gör nələr yaradırlar! Bilirsinizmi bu iqtisadi cəhətdən Vətənə, özü də dirçəlməkdə olan Vətənə nə qədər faydalıdır! Hələ Vətən təəssübkeşliyini demirəm. Ziyalılarımız bu parçaların qiymətlərini vətəndaşların nəzərində qaldırmalıdırlar! Ancaq ziyalılarımız bu üstünlüyü ana Vətənə, onun doğma nemətinə bəslədikləri ülvi məhəbbətlə qazana bilirlər! Bəli! Yalnız ülvi məhəbbətlə! Həm xaricin vətənimizdəki laxlamış nüfuzunu ayaqlar altına salarlar, həm də Vətənimizin şöhrətini sərhədlərindən uzaqlarda milli bayraq tək ucaldarlar.

Mən qızın haqlı diləyini dərindən duydum. Başa düşdüm ki, Naxışın özü haqqında yazılacağı hər hansı bir şeirə heç ehtiyacı yoxdur. Çünki o özü ən gözəl şairdir. Naxış öz şeirlərini naxış-naxış Vətən parçalarına yazır...

Çay süfrəsi yığılıdıqdan sonra anayla da, qızla da xudahafizləşib evə yollandım...

Məhəbbət duyğuları

Mən Naxışın Vətən parçasından kostyum geymək haqqındakı fikrini yaxın dostlarıma dedim. Onlar bu fikri ürəkdən bəyəndilər. Biz Vətən parçasından istədiyimiz dəbdə kostyum tikdirdik. Mən bu barədə Naxışa heç nə demədim. Ancaq kostyumun dəridən alıb evə gətirdiyim axşamın səhəri xəstələndim. Yolda tərlə-tərli soyuq su içdiyimə görə boğazım ağrıyırdı. Dostlarım məni yoluxmaq üçün tez-tez yanıma gəlirdilər. Axşam Naxış da gəldi. Çarpayımın yanında əyləşdi, halımı soruşdu, hərərətini yoxladı. Sonra ikilikdə xeyli danışdıq, zarafatlaşdıq, güldük... Yenə kostyum haqqında qıza bir söz demədim. Əgər xalam paltar şkaflarının qapısını açısaydı, yəqin ki, Naxış asılıqanda mənim başqa kostyumlarımla yanaşı vətən parçasından tikdirdiyim ağ milli qəhvəyi kostyumumu da görəcəkdə. Sonra da bu barədə ona heç nə demədiyimə görə məndən inciyəcəkdə. Doğrusu, xalam hər dəfə paltar şkaflarının yanından keçəndə həyəcan keçirirdim. Ancaq bürüzə vermirdim. Bu zaman yaxın dostlarımdan ikisi də mənə dəyməyə gəldi. Əyinlərindəki kostyumlar Vətən parçasından idi. Birlikdə tikdirmişdik. Görüşdük. Dostlarımla danışa-danışa əyinlərini diqqətlə nəzərdən keçirdim. Vətən parçasından tikilmiş kostyumlar əyinlərində necə deyirlər, qutu tək qalırdı... Dönüb Naxışa baxdım. İri gözlərində qurur, sevinc, inam çağlayırdı... Naxışı dostlarımla tanış

etdim. Bu şümşad parçaların onun əllərindən çıxdığını dedim. Sanki Naxışın iri gözlərindəki qurur, sevinc, inam daşıb dostlarımla gözlərinə töküldü. Sanki pəncərədə günəş doğdu. Otaq işıqlandı... Naxış xalama kömək məqsədilə mətbəxə getdi. Dostlarım məni o ki var danladılar ki, guya onlardan xəbərsiz evlənmişəm. Səs-soraq yayılmasın deyər gəlini nişansız-toysuz gətirmişəm. Mən dostlarımdan xəbərsiz evlənməyəcəyimi bu əziz qonaqlarıma nə qədər deyirdimsə də, sözlərim nəticəsiz qalırdı, dostlarım yaxamdan əl çəkmirdilər. Az qala məni ittiham etmək istəyirdilər. Yalnız Naxışın gəlişi məni bu ədalətsiz ittihamdan qurtardı. Qız sinidə gətirdiyi çayları, şirniyyatları, meyvələri çarpayımın yanındakı kiçik masanın üstə düzdü. Dostlarım dərhal söhbətin yönünü dəyişdilər. Başqa mövzularda danışa-danışa çay içdilər, şirniyyat yedilər, meyvə daddılar... Nəhayət, mənə tezliklə sağalib ayağa durmağı arzulayan əziz qonaqlarım yerlərindən qalxıb dəhlizə çıxdılar. Naxış yanımda qaldı. Xalam dostlarımla yola salanda qonaqlardan biri xalama yaman gileyləndi: – Deyəsən bacınız oğlu evlənib axı? Bəs toyuna bizi niyə çağırma-yıb? Amma gözəl, mehriban, işgüzar qızıdır! Eybi yoxdur, gəlinimizin ləyaqətinə görə dostumuzun günahından keçirik. Ancaq ilk övladları olanda bizi unutmayın! Gərək bacınız oğlunun günahını Urmiyə şərəbiylə tamam yuyaq!

Bu səmimiyyət dolu sözləri otaqda mən də eşidirdim, Naxış da! Utandığımızdan bir-birimizin üzünə baxa bilmirdik. Yazıq xalamsa and-aman eləyirdi ki, onlar evlənməmişlər. Qız tanışdır. Eşidib ki, dostunuz xəstədir, onu yoxlamağa gəlib..

Naxış həm söhbəti yayındırmaq, həm də daş sükutlu xəcalətin ağır pərdəsini aradan qaldırmaq məqsədilə məndən yeni şeir oxumağımı xahiş etdi. Mən qıza yeni şeir yazmadığımı dedim. O gülüb: – Bütün varlığımla sizin dediklərinizin hamısına inansam da icazə verin bu sözünüzdə inanmayım! Axı bilirəm ki, siz bir gün də şeir yazmasanız rahat olmayacaqsınız – dedi. Mən sözümün keçmədiyini görüb səhər yazdığım "Məhəbbət" adlı şeirimi yastığın altından çıxartdım, yastığa dirsəkləndim, boğazımın ağrısını, canımın isitməsini unudub oxumağa başladım:

**Göz açıb insanla görmüş cahanı,
İnsanla qoşa da qalar məhəbbət.
Cahanda hər şeyə qadir insanı
Sirr dolu tilsimə salar məhəbbət.**

**Hüsnü yoxsul olsa, ömrü cəlalsız,
Nə arzusuz yaşar, nə də xəyalsız...
Ürəyə girəndə sorğu-sualsız
Nə görsə, nə tapsa talar məhəbbət.**

**Məhəbbət dastandır! Yarpaqlansa da,
Bitib tükənməyir varaqlansa da,
Ah, bəzən gülündə pardaxlansa da,
Bəzən qönçəsində solar məhəbbət.**

**Məhəbbət həyatın öz yaşı olub,
Sevdada gah müdrik, gah naşı olub,
Bir çeşmə alovlu göz yaşı olub,
İkicə giləyə dolar məhəbbət.**

**Yanında yatanlar uyuyar rahat,
Nə şikayət duyar, nə də ki, fəryad.
Günəş yatağından qalxınca heyhat
Nəmli kirpiyini çalar məhəbbət.**

**Nə təsəlli dolu öyüdə dönər,
Nə hicrana dözən igidə dönər,
Yollar ayrıcında söyüdə dönər,
Pərişan saçını yolar məhəbbət.**

**Çağlayar nəğməli mağar görəndə,
Haraylı bir kaman, bir tar görəndə,
Sevdiyinə bənzər dildar görəndə
Susub xəyallara dalar məhəbbət.**

**Vüsal sorağında mələr quzu tək,
Yanar, alovlanır Kərəm sazı tək,
Sevdiyi gözəlin Sərab duzu tək
Üzünü-gözünü yalar məhəbbət.**

**Səni ayıldar da, yatırdar da o,
Səni qaldırar da, oturdar da o,
Səni əskildər də, artırar da o,
Sazında hər hava çalar məhəbbət.**

**İnsanı cavan da, qoca da saxlar,
Ürəyi bütöv də, haça da saxlar,
Peymanı alçaq da, uca da saxlar,
Taleyin hakimi olar məhəbbət.**

Mən şeiri oxuyub qurtarandan sonra Naxışın üzünə baxdım. Qızın çatılmış qaşları iki sevgilinin baş-başa dayanmış qələmlərinə bənzəyirdi. Sanki bu qələmlər məhəbbət naminə hər cür əhd-peyman imzalamağa hazır idi. Naxış güldü. Üzünə yayılan təbəssüm çatılmış qaşları hamarladı, uzatdı, işıqlatdı... Bir taleyin yoluna çevirdi. Ancaq bu taleyin yolu gələcəkdə belə hamar, uzun, işıqlı olacaqdımı? Qabaqcadan demək çətindi!

Qız şeiri ona verməyimi xahiş etdi. Dedi ki, karxanada yaxın rəfiqələrimə oxuyacağam. Mən etiraz etmədim. Şeiri məmnuniyyətlə Naxışa verdim. O gedərkən bir şəfqət bacısı həssaslığıyla yenə isitməmi yoxladı. Boğazıma baxdı. Sonra yumşaq əlilə çarpayımında əlimi sıxdı. Tezliklə ayağa qalxmağımı arzuladı. Qapıdan çıxanda dönüb əl elədi. Naxışın əli havada yellənən ağ dəsmala oxşayırdı. Qız gedəndən sonra xalam məni o ki var, danlayıb dedi ki, niyə məsələni uzadırsan? Məgər ondan yaxşısını tapacaqsan? Evlən! Özünü subaylıqdan, qızı da intizardan qurtar! Mənim nəyim Cahan xaladan əskikdir? Sənə bir elçilik edim ki, tarixin özünə yazılsın! Arşınmalçı hara? Şair hara? Mən uğunub getdim. Xalam isə ciddiləşdi. Dedi: – Yoxsa elə bilir-sən ki, mən bu təklifi özümə görə edirəm ki, daha sə-

nin zəhmətlərini çəkməyim. Heç də yox! Mən son nəfəsimə qədər sənə zəhmətlərini çəkməyə hazırım! Ana övlad yolunda zəhmət çəkər də! Yoxsa məni ana saymırsan? Ya mən analıq vəzifəmi layiqincə yerinə yetirə bilmirəm?

– Yox! – dedim. – Ay xala, bu nə sözlərdir danışırsan? Sən mənə anadan da artıqsan!

– Onda daha vaxtdır! Tərpənmək lazımdır! – deyə xalam kövrəldi. Mən də kövrəldim. Zarafata salıb: – Hə, tərpəndim! – deyə yerimdən qalxıb qollarımı xalamın boynuna saldım. Könlünü aldım. Ancaq xalam mənim dilimdən qəti bir söz ala bilmədi.

Təzə kostyum

Naxış bizdən gedən axşamın səhəri işə çıxdım. İlham zəng vurub dedi ki, bu axşam karxanada şairlərlə görüş təşkil etmişik. Hökmən gəl! Gözləyəcəyəm! Mən razılıq verib dəstəyi yerinə qoydum. Fəqət görüşə təzə şeirlə getməyi qərara aldım. İş otağımın qapısını daldan bağlayıb "Vətən parçası" adlı bir şeir yazdım. Axşam vətən parçasından tikdirdiyim kostyumunu geyib görüşə yollandım. Salon ağzına qədər karxana işçiləri ilə dolu idi. Mən rəyasət heyətindən görüşə gələnlərin sıralarına baxırdım. Şeir məclisinə bu qədər çox adamın toplaşdığına sevinirdim. Salondakılar da mənə baxıb sevinirdi. Ancaq bu sevinc adı görüş sevinci deyildi.

Görüşə gələnlərin mehriban əllərinin bəhrəsindən tikdirib geydiyim təzə kostyumun doğma sevinci idi. Salona diqqətlə göz gəzdirdim. Naxış görə bilmədim. Nə gizlədim. Kədərləndim. Lakin özümü şad göstərməyə çalışdım. Şeir gecəsini İlham özü aparırdı. Məndən əvvəl yaşlı bir şair çıxış edib Vətən haqqında təzə çap olunmuş səmimi bir şeirini qəzet səhifəsindən oxudu. Gənclər qocaman söz ustasını hərərətlə alqışladılar. Mən kürsüyə qalxdım. "Vətən parçası" adlı şeirimi əzbər oxumağa başladım. Birdən Naxışın yan qapıdan salona girdiyini gördüm. Qızın həyəcan keçirdiyi uzaqdan da duyulurdu. Hiss olunurdu ki, çox tələsik gəlib. Yumru döşləri təlatümə gəlmiş dənizin dalğaları tək tez-tez qalxıb enirdi. İkimiz də heyrləndik. Mən heyret etdim ki, niyə Naxış əvvəl burda yox idi. İndi gəlib? O isə heyret edirdi ki, mən dünən xəstəydim, bu gün isə çıxış edirəm. Əynimdə də Vətən parçasından tikdirdiyim kostyum var. Mən hələ oxuyurdum:

**Düz deyirsən Naxış! İnsan düz deyər,
Yoxam əyri sözə, varam düz sözə!
Vətənin müqəddəs torpağı qədər
Doğma parçası da əzizdir bizə!**

**Duyuram könlünün gileylərini,
Mənim könlümü də riqqətləndirir.
Dünyanın ən zəngin muzeylərini
Təbriz xalçaları zinətləndirir...**

**Vətənin günəşlə dolu xalçası
Şəfəqlə doldurur beynimizi də!
Qoy qədim Təbrizin təzə parçası
Hüsnüylə bəzəsin əynimizi də!...**

Şeir qurtardı. Lakin şeirin salona düşmüş əks-sədası qurtarmaq bilmirdi. Qəribəydi. Salonun qapısı ağızda ayaq üstə dayanan Naxış mənə əl çalırdı. Mən də kürsüdən onu alqışlayırdım. Salondakılar isə hər ikimizi sürəkli alqışlarla təbrik edirdilər!..

Sənət görüşü qurtardı. Ülfət görüşü başlandı... Sən demə karxanada görüş olacağını Naxış bilirmiş. Ancaq mənim gəlməyimi güman etməyən qız görüşə gəlməyibdir. Sonra məni karxanada görən rəfiqəsi qaçıb ona xəbər aparıbdır. O da tələsik özünü görüşə çatdırıbdır...

Naxışın ilk sözü bu oldu: – Həmişə ayaq üstə! Elə sizi düşünürdüm. Sabah yanınıza gəlmək istəyirdim. Siz isə... Hiss etdim ki, görüşə gəlməyimi qıza demədiyim üçün məndən incimişdir. Ancaq tez barışdıq. Naxış bildi ki, İlham görüş haqqında məlumatı mənə qəfildən deyibdir. Mənim isə ona deməyə imkanım olmayıbdir. Karxanadan qoşa çıxıb getməyə başladıq. Hara gedəcəyimizi hələ heç özümüz də bilmirdik. Qarşımıza ilk çıxan başından iri gecə lampası asılmış bir dirək oldu. Naxış mənim qolumdan tutub düz lampanın altına çəkdi. Sanki alatoranda lampadan başımıza ağ badam çiçəkləri səpələnirdi. Qız sevincək halda mənə: – Qoy sizə bu kostyumda yaxşı-yaxşı baxım – dedi. Sonra

mənə kostyumqarışıq diqqətlə nəzər yetirdi. Çiyinlərimdən balaqlarıma qədər müştəri gözüylə süzdü. Qəribədir, mən də çoxdan tanıdığım Naxışa indi yaxşı-yaxşı baxdım. Qızı bütün məziyyətlərlə görmək istədim. Sanki Naxışın saçlarının şəvəsi odlu ürəyinin hərərətindən əriyib qətran tək qaşlarına hopmuş, doyanandan sonra axıb gözlərində əbədiləşmişdir. Boylu-buxunlu qızın ağı-qaralı iri gözlərində gah sevinc, gah kədər duyulur. Sanki gözlərinin büllur aynasına ağı-qaralı günlərin əksi düşür. Qız qəhqəhə çəkib güləndə qara, uzun, nazik qaşları kövrək qələmlər tək titrəyir. Sanki qızın ağ alına taleyin xoşbəxtlik nəğməsini yazmaq istəyir. Sakit, dərin, kədərli düşüncəyə dalanda isə qaşlarını elə dartır ki, deyirsən indicə o kövrək qələmlər qırıq-qırıq olub qara xallar tək ağ üzünə səpələncəkdir. Naxışın kürəklərində qoşalaşan hörüklər sanki iki qol tək qızı arxadan gözəl günlərə doğru itələyir. Sonra döşünə düşüb önündə bir cüt uğurlu yol tək uzanır. Qızın al dodaqlarını görəndə adama elə gəlir ki, o indicə gilənar yemiş, ancaq nədənsə ağzını silməyi unutmuşdur. Yox! Yox! Həmişə güldən də təmiz görünməyə çalışın həssas bir qız belə pintilik etməz! Bəli! Etməz! Dodaqlar özləri yaranışdan bir cüt iri, uzunsov, təzə gilənara bənzəyir. Naxış danışıqda mirvari dişlərinin parıltısı yaqut dodaqlarının yarpaqlarında, yaqut dodaqlarının şəfəqi mirvari dişlərinin qatarında bərq vurur...

Qız mənə gah qarşımda dayanıb yaxından baxdı, gah da aralanıb uzaqdan baxdı. Sonra birdən gülə-gülə: – Bax, belə ha! Qəşəngdir! Olduqca qəşəngdir! – dedi. Mən də elə bunu istəyirdim, – içəri... – Lakin Naxış sözlərinin dalını gətirmədi. Sanki çıraqlı işığında al dodaqlarının rəngi ağ üzünə yayıldı. Yox! Yox! Sevgi dolu yanar ürəyinin odu ismətli simasına səpələndi...

Qızın sözlərini mən tamamladım. Ancaq dilimdə yox! Ürəyimdə: "...içərisindəki adamlar!": Bu dəfə mən Naxışın qolundan tutdum. Heç ikicə addım atmamışdım ki, qız dayandı. Nüfuzlu gözlərlə təbəssümlü gözlərimə baxdı. Elə baxdı ki, sanki gözlərimin dərinliklərində itirdiyi şirin bir neməti tapmaq istəyirdi. Hələ bu vaxta qədər Naxışın belə ciddi baxdığını görməmişdim. Qız vəcdlə: – Bilirsiniz nə var? – dedi.

Mən etirafla: – Yox! – dedim, – bilmirəm.

Naxış qətiyyətlə: – İndi birbaşa gedəcəyik bizə! Kostyumunuzun şirnisini mən verəcəyəm! – dedi. Bu səsdə xahiş də, ərək də, fərman da vardı. Mən məsləhət tərzilə: – Bəlkə şirni məsələsini sabaha saxlayaq? Gecdir. Xalam nigaran qalar – dedim. Naxış məzəmmətlə: – Qız deyilsiniz ki, xalanız nigaran qala? Onsuz da həmişə evə gecə yarısı gedirsiniz. İndi nə oldu? – dedi. Mən çəkinə-çəkinə: – Heç olmasa mağazalardan bir qədər şirniyyat ala! – dedim. Naxış etirazla: – Yox! Özümüz evdə bir şey düzəldərik. Adamın öz əməyinin bəhrəsi daha şirin olur! – dedi. Mən əlacsız qalıb şəst-

lə: – Getdik! – dedim. – Deyəsən qərar qətidir. Şikayət qəbul olunmur.

Qız mənə sarı baxmadan titrək dodaqlarının altında: – Yox! Bu qərar deyil, arzudur! – deyə pıçıldadı...

Yetim segah

Naxışgilə gəldik. Surət xala bizi həmişəki adət ilə yenə mehribanlıqla qarşıladı. Qız mənim qolumdan tutub anasının qabağına çəkdi. Sonra iftixarla: – Ana! Bir bax! – dedi. – Gör bizim toxuduğumuz parçalardan necə qəşəng kostyumlar çıxır!

Surət xala əynimdəki kostyumu maraqla süzüb: – Təzə tikdirmisiniz? – deyə soruşdu. Mən də iftixarla: – Bəli! – dedim. Surət xala təbəssümlə: – Çox mübarəkdir! Doğrudan qəşəng kostyumdur! – dedi. Naxış anasının bu həssas duyğulu sözlərindən daha da ilhamlanaraq dedi: – Məsəldir deyərlər, varını verən utanmaz. Biz varımızı verəndə nəinki utanırıq, hətta fəxr edirik!

Sonra qız anasından xahiş etdi ki, süfrə tədarükü görsün. Surət xala bizi qonaq otağında qoyub mətbəxə getdi... Ağ donlu Naxış pianonun arxasına keçib şəvə qapağını qaldırdı. Ağ barmaqlarını ağ dillər üstə bir neçə dəfə o baş bu başa gəzdirdikdən sonra saxladı. Çiyini üstədən dönüb təbəssümlü gözlərini üzümə dikib: – Siz musiqini sevirsinizmi? – deyə soruşdu. – Güldüm:

– Şeir musiqi ilə əkiz bacıdır! – dedim. – Mən Savalanda ərsəyə çatmışam. O, Azərbaycanın nəhəng konservatoriyasıdır desəm yanılmaram. Savalanda qartalın da, bülbülün də, kəkliyin də, turacın da, bildirçinin də öz nəğməsi var. Hər çayın da, şələlənin də, bulağın da öz musiqisi var! Zirvəyə qonan buludun da, dərədə sürünən dumanın da, qayaya sarmaşan çənin də öz rübabı var! Zirvədən ətəyə, yoxuşdan düzə, qayadan dərəyə axan daşların da öz notu var. Təkcə yollardakı insanlar deyil, hətta çəmənlərdəki çiçəklər də nəğmə oxuyur:

**Nəğmə var ki, şimşəklərin nəğməsidir,
Nəğmə var ki, çiçəklərin nəğməsidir.
Şimşəklərdə sətirlənir sözləri də,
Çiçəklərlə ətirlənir sözləri də,
Biri göydə guruldayır şimşəklər tək,
Biri yerdə pıçıldayır çiçəklər tək...**

Hələ ürəklərə işləyən çoban tütəyinin, naxırçı balabanının, ilxıçı neyinin ecazkar səsinə demirəm. Bəlkə də mən elə Savalandan özüm də hiss etmədən musiqini sevmişəm. Sonra da tale elə gətirib ki, filarmoniyada işləməli olmuşam. Hər gün musiqi ilə nəfəs almışam. Deyirlər ki, Azərbaycan şeir vətənidir. Mən iftixarla musiqini də buraya əlavə edib deyərdim ki, o həm də musiqi vətənidir! Nə qədər şən, gümrəh, oynaq xalq mahnılarımız var! Nə qədər əzəmətli, düşündürücü, kamilləşdirici muğamlarımız var.

– Siz hansı musiqini daha çox sevirsiniz? – deyə Naxış məndən maraqla xəbər aldı.

– Muğamatı! – deyə məmnuniyyətlə ona cavab verdim. Qız güldü: – Axı muğamat özü bir aləmdir! Siz hansı muğamatı dinləmək istəyərdiniz? – deyə yenə də təkidlə soruşdu. Mən fikirləşmədən: – Segahı! – dedim. Bu, bəlkə də mənim öz tərcümeyi-halımla bağlıdır. Mən atamın üzünü görməmişəm. Beş yaşında isə anamı itirmişəm. Həyatın isti-soyuğuna öyrəşməmiş körpə bir ürək dalbadal iki yanğına düşmüşdür. Alovları görməyən ömür yanğılarına! Sonra bu yanğılar alovları ərşə dirənən döyüş yanğılarına çevrilmişdir. Mən bu yanğıların qucağında böyüsəm də, mətinləşsəm də, püxtələşsəm də nədənsə yetimliyi unuda bilməmişəm. "Yetim segah" başqa muğamlar içərisində dil açıb öz yetimliyindən danışanda da, insanları ülfətə çağıranda da mən öz yetimliyi xatırlamışam. Ancaq qəmlənmək üçün xatırlamamışam. Yox! Yox! Daha mərd, mübariz, möhkəm olmaq üçün xatırlamışam!

– Aydındır! – Onda "Yetim segah"a qulaq asın! – deyə Naxış yenə də güldü. Bu gülüşdə həm təsəlli, həm inam, həm də sevinc duyulurdu. Qız üzünü piano-ya çevirdi. Dillər dilə gəldi. "Yetim segah" həzin-həzin öz yetimliyindən danışmağa başladı... Naxışın uzun, nazik, ağ barmaqları ağ dillər üstə elə gəzişirdi ki, görmək olmurdu. Sanki piano arxasındakı insan deyildi, ağ leylək idi. O uzun, ağ şümşad dimdikləri ilə dillər üstə

tez-tez nəşə dənləyirdi. Bu dənələr mənim ürəyimin od dəyirmanına tökülürdü. Ürəyim də bu dənələri qovura-qovura üyüdüdü...

"Yetim segah" tək-tənha qalıb həzin-həzin çağlayan bulaq! Anasının dalınca mələyən körpə quzu! Vüsal həsrətilə çırpınan fəryad! Sevgilisinin yolunu gözləyən nisgilli gözəl! Uğursuz taleyindən şikayətlənən kövrək ürək! Boya-başa çatdırdığı oğlunu itirmiş ana! Dolmuş gözlərini ürəyinə boşaldan ata! Qartal qanadları qırılmış şirin xəyal! Günəşə həsrətlə baxan boynu bükülü gül! Yağış intizarında qovrulan cadar-cadar torpaq!... Ancaq "Yetim segah"ın yanıqlı kədərində bir ülviyyət, bir əzəmət, bir qətiyyət var! Kim bu ülviyyətin zirvəsindən sabaha diqqətlə baxsa, orda təsəlli də, uğur da, sevinc də olduğuna qətiyyətlə inanar! Naxış "Yetim Segah"ın son akkordlarını vurub mənə baxdı. Kim bilir, bəlkə də o "Yetim segahın" qəm yüklü notlarının üzümde donub qalacağını güman edirmiş. Ancaq əksinə oldu. O mənim üzümde qəm deyil, fərəh gördü. Bu fərəh qızın məharətli barmaqlarından qopub üzümə qonmuşdu. Naxış da mənim fərəhimə fərəhlə cavab verdi. İkimiz də güldük. Qəribədir, o muğamı gözəl ifa edirdi, bunun üçün ona minnətdarlığımı bildirirdim. O isə ifasının xoşuma gəldiyi üçün mənə təşəkkür edirdi. Sən qız ürəyinin həssaslığına, qız davranışının nəzakətinə, qız qayğısının fədakarlığına bax!

Surət xala bürünc sinidə təzə dəm çay, limon, şirniyyat gətirdi. Şəkərbura, paxlava, şəkərçörəyi, qurabiyyə, bamiə dolu qabları masanın üstə düzdü. Bu şirniyyatın hamısı Naxışın bərəkətli əlinin ləzzətli məhsulları idi. O hər cümə günü evdə həm özləri üçün, həm də gələn qonaqlar üçün şirniyyat bişirərdi. Biz ağızımızı şirin elədik. Qız mənim kostyumumu təzədən bir də mübarəklədi. Çay içə-içə söhbətdən-söhbətə keçdik. Surət xala məndən mehribanlıqla soruşdu: – Xalanız necədir? Naxışın dilindən-ağızından heç düşmür. Sizdən gələndən elə ondan danışır.

Mən təşəkkür dolu baxışlarımı qızın şəfəq dolu dodaqlarına dikdim. Naxışın xalam haqqındakı xoş sözlərini öz ağızından öz qulağımla eşitmək istədim. Lakin qız danışmadı. Yalnız iri gözlərində gizli bir həsrət, ağ yanaqlarında xəfif bir qızartı duyuldu. Mən Naxışın gül üzündəki həyanın nazik pərdəsini odlü nəfəsimlə qarşımaqdan ehtiyat edərək aram-aram: – Gərək sizi bu günlərdə görüşdürəm! – dedim. Sonra tələsik əlavə edərək – Özü də bu görüş bu dəfə bizim evimizdə olmalıdır! – dedim. Surət xala incik səslə: – Nə fərqi var, qadan alım? Ya sizin evdə olsun, ya da bizim evdə? Evlərimiz ayrı-ayrı olsa da məgər ürəklərimiz bir deyilmə? – dedi. Mən getmək üçün ayağa qalxdım. Surət xala da, Naxış da ayağa qalxdı... Otaqdan çıxdım. Surət xala nisgil dolu səsilə arxamca: – Yenə gəlin! Tez-tez gəlin! Bizi unutmayın! – deyirdi. Naxış məni həyət qapısına

qədər müşayiət etdi. Küçəyə çıxanda əlimi qıza uzatdım. Əli soyuq idi. Bayaq bütün hərərətini soyuq dillərə vermiş əlin özü indi ilıq bir təmasa möhtac idi. Düzü mən də özümdə belə bir təmasa ehtiyac duyurdum. Həyət qapısının şölələnən çırağı altında titrək dodaqlarımda çağlayan ehtiyac misralarının səsi ətrafa yayıldı:

**De! Üzündən günəşmi,
Boylanıb şölələndi?
Yanağına səhərin
Şəfəqimi ələndi?
Yox! Günəş zirvələrlə
Çoxdan vidalaşdır.
Həsrətin ümmanında
Könlüm adalaşdır.
Gecə uzun, yol uzaq...
Bəs mən necə eləyim?
Bəlkə sənin könlünün
Evində gecələyim?**

Qızın gözlərinə baxdım. Qoşa ulduz həmişəki tək alışıb yanırdı. Ancaq narahat ürəyinin həyəcanı qaynar baxışlarında dalğa-dalğa mövc vururdu. Naxış əlimi buraxmırdı. Bilmirəm öz əlini mənim ovcumun içində isitməkmi istəyirdi, yoxsa mənim əlimi öz ovcunda itirəcəyindən qorxurdu? Yolum uzaqdı. Dərbənddə isə fayton görünmürdü. Səhər isə ikimiz də işə getməliydik. Mən inamla: – Sabaha qədər – deyər əlimi Naxışın

əlindən nəzakətlə çəkdim. – Sabaha qədər! – deyər Naxış da istər-istəməz əlini əlimdən çəkib güldü. Sanki qız şəfəqli gülüşüylə mənim uzun yolumu işıqlandırmışa çalışırdı. Yolda əlimi təlatümə gəlmiş ürəyimin üstünə qoydum. Sanki Naxışın soyuq əlini ovcumun içində, ürəyimin başında sıxmışdım. Əzizləyə-əzizləyə, sığallaya-sığallaya, oxşaya-oxşaya isidirdim. Sanki iki əl sinəmdə ümidlə birləşib bir ürəyin təlatümünü yatırmağa çalışırdı. Mən isə düşünürdüm ki, insan başqasına ümid verəndə özü də ümidli olur. Başqasını sevindirəndə özü də sevinir. Başqasıyla birləşəndə özü də birliyə çevrilir...

Görüşsüz ayrılıq

Biz özümüzə söz verdik ki, Vətən parçalarından kostyum geyək. Geydik də. Dünya bazarlarında qorxulu rəqiblərinə meydan oxuyan ingilis parçaları Təbrizdə gözlənilmədən daha qorxulu bir rəqiblə üz-üzə gəldi. Şəhərin dükanlarında yığılıb qalan London mallarının səfləri çoxaldıqca üstlərinə qonan tozların da qatları artırdı. Qiyməti aşağı düşsə də müştərisi yaxın düşmürdü. Vətən parçalarını dəzgahlar arxasında azad dövrənin ürəklərə yol açan nəğməsini oxuyan Təbriz qızları toxuyurdu. Ancaq yaxın, doğma, zərif əllərdə toxunan sərt parçalar uzaqdakı sərt əllərin arşınlarla yolladığı zərif parçaların yoluna kilometrərlə vətən səddi çəkirdi. Sanki biz Vətən uğrunda döyüşlərdə

əynimizə adi paltar deyil, doğma diyarın sadəliyini, istiqlalını, vüqarını geyirdik. Avropadan gəlmiş parçalardan tikdirdiyimiz bahalı kostyumlar paltar şkafindakı ağac mıxlardan asılı qalırdı. Bu əyinlərimizdən çıxarılan libaslar dar ağacından asılmış əsarətə oxşayırdı... Biz fəhlələr arasında çıxış etməyə də, bəy evinə gələn gətirməyə də, şəhərimizə gələn əziz qonaqları qarşılamağa da Vətən parçasından tikdirib geydiyimiz kostyumlarda gedərdik. Bu kostyumlarda iş başında daha müstəqil, daha mehriban, daha məğrur görünərdik... Ancaq təəssüf, çox təəssüf ki, bu dövrənin ömrü yalnız bir il oldu.

Naxış mənim sənət hanasında asdığı şeiriyət xalçanı ecəzkar naxışlarla tamam bəzəyə bilmədi. Halbuki Naxışın cəmi iyirmi yaşı, mənim isə cəmi iyirmi iki yaşım vardı. Mən o xalçanı hanadan yarımçıq çıxartdım. Elə tələsik qopardım ki, heç Naxış da görməyə macal tapmadım. Yarımçıq qalmış xalçanı gələcəkdə tamamlamaq məqsədilə özümə götürdüm. Ancaq bu xalçada Naxışın gül əllərinin yadigar butası deyil, özü bir naxış tək qaldı. Bəli! Mən canlı Naxışın toxuduğu cansız naxışlı parçanı fəlakətdən qurtarsam da özümü qurtara bilmədim. Qız mənim üçün sonsuz üfüqə döndü. Mən ona yaxınlaşdıqca o məndən uzaqlaşdı. Mən Naxışın mehriban ülfətini çağlayan bir bulaq zənn edirdim. Qayğı təşnəsi ürəyimi o bulağın büllur sularında sərinlətmək istəyirdim. Lakin o çağlayan bulağın suları

tükənməmiş mən onun mehriban sahibini itirdim. Sanki o əfsanəli bulaq gözişləməz səhradakı ilğimmış... Mən odlu-alovlu səhrada ona doğru qaçdıqca o məndən qaçırdı... Yox! O özü qaçmırdı. Tale qaçırırdı. Mən isə təzədən yetim qalırdım. Qulaqlarımda Naxışın son gecə çaldığı "Yetim segah" fəryad qoparırdı. Qızın tanış barmaqları gözlərim önündə ağ dillər üstə yenə də sürətlə gəzişirdi. Mən titrək əlimi uzadıb qaçısan əllərdən tutmaq istəyirdim. Lakin ağ leylək dimdiklərinə bənzəyən şümşad barmaqlar sürətlə böyüyüb bütöv bir ağ leyləyə çevrilirdi. Sonra qanad çala-çala uçub harasa gedirdi. Mənim güllü baharımı da özüylə aparırdı. Könül bağına xəzəlli payız düşürdü... Bəli! O gecə "Yetim segah"ın fəryadını sakit-sakit, ancaq yana-yana dinləyən ürəyim özü də indi fəryad qoparırdı. O gecə "Yetim segah"ın həzin-həzin çağlayan dalğaları indi alov püskürən vulkana dönürdü. Təkcə ürəyimi deyil, tərəkən-dırnağa bütün bədənimə yandırırırdı. Mən boş səhrada başa düşürdüm ki, o gecə Naxışın barmaqlarından qopan "Yetim segah" əbədi ayrılığın yetim rübabıymış! İndi bu rübabı dinləyə-dinləyə nələr düşünürdüm?

Mən axşamlar Naxış evlərinə ötürərdim. Səhərlər işə, bazara, dərəcə gedən adamlar tələsik addımlarla küçələrdə Naxışla qoşa saldıığımız naxışları pozardılar. Axşamlar yenə Naxışla qoşa küçələrdə təzə naxışlar saldıq. Son dəfə Naxışgildə olanda Surət xala məndən

xalamı soruşdu. Mən yaxınlarda onları görüşdürməyə söz verdim. Ancaq görüşdürə bilmədim. Yaman gündə iki xalanı bir-birinə tapşıra bilmədim. Naxış isə hər ikisinə tapşıra bilmədim. Atalar deyib ki, əmanətə xəyanət olmaz! Mən atasının dəftərlərini Naxışdan əmanət almışdım. Lakin qaytara bilmədim. Buna səbəb ata əmanəti dəftərlərə xəyanətim yox, düşmənin baba yadigarı Vətənimizə ədavəti oldu. O dəftərlər mənzilimdə qaldı. Mən isə mənzilimdən elə ayrıldım ki, dəftər nədir, heç bir varaq da götürə bilmədim. Bəlkə Nəzər Rövşənin şeir dəftərləri də mənim şeir dəftərimlə birlikdə düşmənin əlinə keçəcək. Düşmən də o dəftərləri ya cırıb küləyə verəcək, ya da tonqala atıb yandıracaqdır. Dürüst bilmirəm. Fəqət bunu bilirəm ki, Naxış mənim yazılarımın tək bircəsini belə yadında saxlamasa da, Nəzər Rövşənin bütün şeirlərini sinəsinə yığmışdır. Bəli! Sədaqət timsallı qız nisgilli sinəsinə atasının ümidli misralarıyla naxışlayıbdır. Qızın ürəyinin dərinliklərinə hopmuş o əlvan naxışları nə insan hünəri, nə zaman axını poza bilər.

Sakit havada çırtıldayan fişənglər toranlıqda qızaran yuxusuz gözlərə bənzəyirdi. Ancaq bu fişənglər zəfərdən soraq gətirmirdi. Xeyr! Qanlı bir fəlakətin başlanğıcını həyəcanla xəbər verirdi. Təbrizi əhatə etmiş mürgülü dağlar bu çırtılıtlardan tez-tez diksinib gözlərini döyürdü. Şəhər isə içində taleyin ayrılıq qovurğası qovurduğu nəhəng bir saca dönmüşdü. Tərəkən dırna-

ğa qədər müasir Amerika silahlarıyla yaraqlanmış şah qoşunları maneəsiz Təbrizə yaxınlaşırdı. Mən isə istər-istəməz doğma şəhərimdən uzaqlaşmalı idim. Mən bu ("ayrılıq səfəri")ni yalnız gələcəkdə Vətən naminə görəyim xeyirxah işlər xətirinə etməli idim. Axı, Ana Vətən qarşısında öz övladlıq borcumu axıra qədər yerinə yetirməli idim. Bunu məndən ömrümün qalan illəri tələb edirdi. Mən düşmən əlinə keçməməli, Vətən üçün, xalq üçün yaşamalı idim. Başıma göydən təbiət qar, düşmən isə güllə yağdırırdı. Sığınacağım isə əynimdə zirehə dönmüş Vətən parçasından tikdirdiyim qəhvəyi rəngli kostyum idi. Bu kostyumun nazik, uzun, ağ milləri də mənə doğma idi. Bu millər döyüşən qələmimin sənətdə açdığı təzə cığırını xatırladırdı. Ancaq bu mənim yeganə paltarım deyildi. Neçə dəst əla ingilis parçasından tikdirdiyim, lakin bircə dəfə də əynimə almadığım kostyumlarım sahibsiz mənzilimdəki paltar şkafindan asılı qalmışdı. Bəli! Dünən öz halal pulumla tikdirdiyim kostyumlar bu gün mənə özgə malı qədər yabançı idi. Əynimdəki kostyum isə mənə daha doğma, daha əziz, daha müqəddəs idi! Bu kostyum Naxışın çağırışıyla Vətən parçasından tikilmiş neçə-neçə kostyumdan biri idi, lakin mənim üçün hər şey idi. Mən sanki Təbrizin ulduzlu gecələrini, Savalanın bərəkətli buludlarını, Heranın nəğməli meşələrini, Səhəndin ətirli çəmənlərini öz əynimə geymişdim. Hara getsəm onları da özümlə aparmaq istəyirdim. Bu sadə kostyu-

mun kobud parçasına məşhur qəzəllərin lirik qəhrəmanı olan nadir Təbriz gözəllərinin nazik, mehriban, isti əlləri dəymişdi. Mən Gülüstan bağında əyləşib xəyalımda yaranmaqda olan şeirimizin təzə misralarını düşünmə-düşünmə azad quşların şaqraq nəğməsinə qulaq asanda söykəndiyim məğrur ağacın çarpazlaşan təzətər budaqlarından başıma yağan ətirli şəbnəmlər damcıdamcı bu kostyuma hopmuşdu. Sonra Eynal-Zeynal dağından axıb-gələn axşam mehi bu kostyuma asta-astuta ütü çəkmişdi, nazik qırıqlarını eninə də, uzununa da ütüləmişdi. Mən isə bu kostyumla qalxıb şeir gecəsində əziz oxucularımla görüşə getmişdim. İşə bax ki, indi taleyin ağı-qaralı, şirinli-acılı, sevincli-kədərli yeni qismətlərilə görüşə də bu kostyumla gedirdim. Sanki mən Vətənin bir parçası olan Vətən parçasını ürəkləri kinli, gözləri qanlı, əlləri silahlı düşmənlərin təpikləri altında tapdanmağa qoymayıb əynimdə aparırdım. Fəqət imkanım, qüdrətim, bacarığım olsaydı o boyda Vətəni bütünlüklə əynimə geyib gələcəkdə insanlıq simasını itirmiş həyasız qəsbkarların ölüm saçan fərmanlarıyla törədilə biləcək həddini aşmış dəhşətli fəlakətlərdən xilas edərdim. Bu imkansızlıq mənə gecəli-gündüzlü əzab verən, bir insan ömrü qədər sürən, haqlı-haqsız töhmət görənlə nisgilə, həm də Vətənin özü boyda bir nisgilə dönməzdi...

EPILOQ

Yenə də bahardı. Günəş qüruba əyilmişdi. Göyə boz buludlar səpələnmişdi. Aralarında bir parça boz bulud da vardı. Sanki o, boz bulud karvanından ayrı düşmüşdü. Yox! O bulud parçası deyildi. Bütöv Ay idi. Bir zaman Naxışla bağda şaftalı ağacının altında dayanıb ünvanına şeir oxuduğum Ay! Ancaq rəngi buludların rəngindən seçilmirdi. Öz gündəlik səfərini başa çatdırmış Günəş qürub yerində son dəfə şölələnib batdı. Hava qaraldı. Göyün mavi rəngi tündləşdikcə Ayın boz rəngi də tündləşdi. O çəhrayılaşdı, saraldı, qızıllaşdı. Sanki öz varlığını yalnız indi aləmə bildirmək qərarına gəldi...

Hələ qədim zamanlarda dünyada bir əfsanə mövcuddur. Bu əfsanəyə görə, Ay yaraşlıq bir oğlan, Günəş isə gözəl bir qız imiş! Ay Günəşi elə bir hərarətlə sevirmiş ki, heç Günəşin özündə də belə hərarət yox imiş! Ancaq Günəşin parlaq işığı Ayın gözlərini yaman qamaşdırırmış. Ona görə də Ay Günəşin gözəlliyi önündə heyrətdən lal olurmuş. Hicab bayrağına dönürmüş. Gündüzlü-gecəli Günəşi izləsə də, öz ülvi sevgisini sevgilisinə açə bilmirmiş. Ondan çəkinirmiş, utanırmış, sıxılırmış...

Ay dərddən-qüssədən sarala-sarala Günəşi izləməkdə davam edirmiş. Yalnız Günəş uzaqlarda batıb gözdən itəndən sonra Ayın rəngi özünə gəlirmiş. İndi yerdə zamanın ulduzlar sanı həyat kitabı tamamlansa da göydə Ayla Günəşin nakam sevgi dastanı utancaqlıq üzündən hələ də yarımçıq qalır...

Bəli! İndi Ayın öz varlığını aləmə bildirmək qərarına gəlməsi daha gecdir! Çox gecdir! Axı Ayın ürəyindəki gizli sevgisi də baxışındakı aydın həsrəti qədər qocalmışdır...

Ancaq mən İlhamı, Nəzər Rövşəni, Surət xalanı, Naxış, öz xalamı xatırlayanda Ay tək haldan-hala düşürəm. Sanki qulaqlarıma mənimlə yanaşı Təbrizin aylı gecələrində gümüş arxlı, zümrüd söyüdlü, kəhkəşan çətirli xiyabanlarda gəzən Günəşin–Naxışın tanış, mehriban, kövrək səsi gəlir:

**Bağlı yoldu ayrılıq,
Yalqız qoldu ayrılıq...
Mən səndən ayrılmazdım,
Səndən oldu ayrılıq...**

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Əli Tudə	5
Əli Tudənin nəsrİ	9

Lirik hekayələr

Xoş gəlibsən, gözəl bahar	14
Maqnitofon nağılı	16
Mənim gözlərim	17
Qaya əfsanəsi	19
Üzbəüz	22
Tut ağacı	24
Söyüdüñ barı	26
Kəkliyin kəklikotu	27
Nəğməli meşə	29
Heykəltəraş ömrü	30
Atlant dözüdü	31
Duzçıxaran	33
Əsl həyan	34
Yaşıl orkestr	36
Lent yazıları	37
Qaval	40

Qarmon	41
Qaboy	42
Yallı	43
Kardioqramma	44
Sənət baraması	46
Yenə də saçlar	48
Dayanacaqda	49
Vəfa ulduzları	51
Büllur abidə	53
Mənə elə baxma...	57
Susan telefon	61
Məsumluq	63
Ərəb qızı	64
Hər yaşın öz gözəlliyi var!	65

Hekayələr

Ayağı sayalı bülbül	70
Möhtəşəm lövhələr	74
Açıq müsahibə	79
Koroğlu təəssübü	83
Qeyrət abidəsi	84
Zəhmət müalicəsi	99
Qəzəbin dəhşəti	100
Şahdan da böyük adam	104

Nə doğrarsan aşına...	109
Kəramət	112
Beş qardaş əfsanəsi	114
Beş barmaqdan biri	118
Yas məclisində	121
İt vəfası	124
Xoruz səsi	125
Bir şeir məclisində	129
Tarzən fədakarlığı	134
Solaxaylaşan tarzən	139
Sənət fədaisi	143
Canlı möcüzə	149
Nadir kəşf	158
Sənət məharəti	166
Göndərilməmiş məktub	171
Sevgi yolu	177
Bir görüşün iki qurbanı	206
Qaranquşlar	220

Xatiirə dolu yarpaqlar

Günahdan betər savab	224
Göz dağı	349
Baxtın da baxtı var...	274
Hər bağın öz bülbülü	278

At sədaqəti	284
Nadir səhər	299
Qız mərhəməti	307
Sevdalı yaylaq	316
Talış qızı	332
Qəfil dəvət	360
Sarı işıq	376
Son görüş	386
Əlvan ülfətlər	407
Bəy təlaşı	427
Bir ürəkdə iki sevinc	441
Nekroloqlar	443
Bir gözəl vardı...	446
Zindənda ağarmış saçlar	483

Povest

Vətən parçası	492
-------------------------	-----

ƏLİ TUDƏ
MƏNƏ ELƏ BAXMA

XV cild

Kitab Natiq Əli Tudə oğlu Cavadzadənin
şəxsi vəsaiti ilə çap olunub.

Redaktor *Natiq Cavadzadə*
Rəssam *Nazim Rzaquliyev*
Korrektor *Fidan Ramazanova*
Kompüter yığıcı *Yaqut Rəhimova*
Kompüter işləri *Sevda Allahverdiyeva*

Çapa imzalanmışdır 16.08.2019. Kağız formatı 60x90¹/₁₆.
Fiziki çap vərəqi 36,0. Şerti çap vərəqi 36,0. Qarnituru Times.
Sifariş 2662. Tiraj 500.

“Azərbaycan” nəşriyyatının mətbəəsində çap edilmişdir.
Az 1073, Bakı, Mətbuat prospekti, 529-cu məhəllə.
Tel.: (99412) 5380010. Faks: (99412) 5389085.
E-mail:azerb_nesch@mail.ru